ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ

БІЛИК Олена Іванівна

УДК 316.663.2:33.025.12

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ РИЗИКАМИ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

25.00.02 – механізми державного управління

(Шифр і назва наукової спеціальності)

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня

доктора наук з державного управління

Науковий консультант:

доктор економічних наук, професор,

Подольчак Назар Юрійович

МИКОЛАЇВ - 2021

АНОТАЦІЇ

Білик О.І. Розвиток системи публічного управління соціальними ризиками в умовах цифрових трансформацій . – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління – Чорноморський національний університет імені Петра Могили. – Миколаїв, 2021.

Метою дисертаційної роботи є удосконалення теоретико-методологічних засад та обґрунтування науково-прикладних рекомендацій щодо розвитку системи публічного управління соціальними ризиками в умовах цифрових трансформацій.

У дисертації систематизовано теоретичні засади формування системи публічного управління соціальними ризиками в процесі суспільних трансформацій та виявлено особливості соціальної держави як основи для побудови системи публічного управління соціальними ризиками. Так, встановлено, що соціальна функція держави забезпечує виконання потреб першого рівня відповідно до піраміди Маслоу, вибудовуючи основу в системі публічного управління соціальними ризиками.

Розглянуто підходи до ідентифікації соціальних ризиків у системі публічного управління та здійснити періодизацію історичного розвитку системи публічного управління соціальними ризиками

Досліджено методологічні складові механізму формування системи публічного управління соціальними ризиками та систематизовано цілі, принципи та методи побудови системи публічного управління соціальними ризиками, яка має гібридну форму, зокрема, окрім впливу держави, управління соціальними ризиками здійснюється інституціями громадянського суспільства економічної, соціальної, політичної та духовної сфер.

Емпіричний аналіз дав змогу встановити, що публічне управління соціальними ризиками запропоновано розглядати як встановлену систему норм, правил, механізмів та інструментів, затверджених законодавчо, які формують стратегію оптимізації рівня соціальних ризиків та наслідків їх настання в державному, громадському та приватному (підприємницькому та особистісному) секторах.

В роботі здійснено ідентифікацію цілей публічного управління соціальними ризиками, що дає змогу розробити ефективний план дій, що дозволяє забезпечити соціальний захист дітей, осіб працездатного віку, осіб похилого віку, розвиток охорони здоров’я та освіти.

Систематизовано методи публічного управління соціальними ризиками, що розширюють можливості розвитку соціального капіталу. Зростання соціального капіталу в дослідженні трактується як покращення якісних і кількісних соціальних показників держави, що виражається в рівні задоволення потреб окремого індивіда або групи індивідів, враховуючи моральні норми або звичаї, що пов'язують індивіда з суспільством таким чином, що дозволяє йому взаємодіяти з іншими для загального блага, що забезпечується якісними державними інституціями.

Запропоновано методичний підхід до побудови механізму публічного управління соціальними ризиками крізь призму аналізування наявності у домашніх господарств активів та засобів до існування, що передбачає розподіл суспільства на чотири групи домашніх господарств, дозволяє спрогнозувати «ланцюг ризиків» та виокремити зональні межі сегмента публічного управління соціальними ризиками для всіх та публічного управління соціальними ризиками для всіх, хто потребує.

Здійснено порівняльний аналіз систем публічного управління соціальними ризиками зарубіжних країн з українськими практиками обґрунтовано необхідність визначення вразливості до бідності (ймовірності її настання) як індикатора, на основі якого органи влади приймають рішення щодо посилення набору інструментів управління ризиками на тлі існуючого

обмеження ресурсів, можливостей витрат і компромісів до інших цілей та пріоритетів державної політики.

За результатами систематизації стратегій публічного управління соціальними ризиками розроблено матрицю публічного управління соціальними ризиками, яка інтегрує в собі комплекс механізмів, дію яких можна моделювати залежно від позиціонування домінуючих пріоритетів, наявності альтернативних витрат та порівняльних переваг.

В роботі обгрунтовано перспективні напрями розвитку системи публічного управління соціальними ризиками на основі регулювання зайнятості населення. Визначено форми інтервенції заходів на ринку праці з виділенням видів політики та джерел фінансових ресурсів

В дослідженні здійснено оцінювання впливу цифрових трансформацій на публічне управління соціальними ризиками та визначено вектори розвитку системи публічного управління зайнятістю в цих умовах. Встановлено, що найбільш суттєвим соціальним ризиком, який супроводжується цифровізацією економіки, є вплив розвитку інформаційних технологій на структуру ринку праці.

Представлено концептуальні положення гендерно-орієнтованої моделі мінімізації соціальних ризиків. На основі проведення A/B-тестування виявлення гендерно-чутливих бюджетів, які потребують найбільшого коригування; проведення якісного оцінювання необхідності тих чи інших заходів. Окреслено напрями активізації соціального підприємництва.

Обгрунтовано і запропоновано методику встановлення рівня ефективності публічного управління соціальними ризиками, яка, на відміну від існуючих, побудована на розрахунку 25 індикаторів, обчислення яких здійснюється на основі статистичних та оціночних показників і передбачає опитування різних стейкхолдерів системи соціального забезпечення.

Ключові слова: публічне управління, соціальна держава, соціальні ризики, цифрові трансформації, органи публічної влади, механізми публічного управління, стратегії публічного управління.

ANNOTATION

Bilik O.I. Development of the system of public management of social workers in the minds of digital transformations. - Manuscript.

Thesis for the Degree of Doctor of Public Administration, specialty 25.00.02 mechanisms of public administration – Petro Mohyla Black Sea National University. – Mykolaiv, 2021.

The purpose of the dissertation is to improve the theoretical and methodological foundations and substantiation of scientific and applied recommendations for the development of public management of social risks in the context of digital transformations.

In the dissertation the theoretical foundations of the formation of the system of public management of social risks in the process of social transformations are systematized and the features of the social state are revealed as a basis for building a system of public management of social risks. Thus, it is established that the social function of the state ensures the fulfillment of the needs of the first level in accordance with the Maslow pyramid, building a foundation in the system of public management of social risks.

Approaches to the identification of social risks in the system of public administration and to periodize the historical development of the system of public management of social risks are considered.

The methodological components of the mechanism of formation of the system of public management of social risks are investigated and the purposes, principles and methods of construction of the system of public management of social risks which has a hybrid form are systematized.

Empirical analysis revealed that public management of social risks is proposed to be considered as an established system of norms, rules, mechanisms and instruments

approved by law, which form a strategy for optimizing the level of social risks and their consequences in state, public and private (business and personal) sectors.

The paper identifies the objectives of public management of social risks, which allows to develop an effective action plan to ensure social protection of children, people of working age, the elderly, the development of healthcare and education.

Methods of public management of social risks that expand the possibilities of social capital development are systematized. The growth of social capital in the study is interpreted as the improvement of qualitative and quantitative social indicators of the state, which is expressed in level coverage of the needs of an individual or group of individuals, taking into account moral norms or customs that connect the individual with society in a way that allows him to interact with others. the common good provided by quality state institutions.

A methodical approach to building a mechanism for public management of social risks through the prism of analyzing the availability of assets and livelihoods in households, which provides for the division of society into four groups of households, predicts the "risk chain" and identifies zonal boundaries of public risk management for all and public social risk management for all who need it.

A comparative analysis of public social risk management systems of foreign countries with Ukrainian practices substantiates the need to determine vulnerability to poverty (probability of its occurrence) as an indicator on the basis of which authorities decide to strengthen the set of risk management tools against existing resource constraints, costs and trade-offs to other goals and priorities of state policy.

Based on the results of systematization of public social risk management strategies, a matrix of public social risk management has been developed, which integrates a set of mechanisms, the action of which can be modeled depending on the positioning of dominant priorities, availability of opportunity costs and comparative advantages.

The paper substantiates perspective directions of development of the system of public management of social risks on the basis of regulation of employment of the

population. The dissertation provides the forms of intervention in the labor market with the allocation of policies and sources of financial resources

The paper evaluates the impact of digital transformations on public management of social risks and identifies the vectors of development of the system of public employment management in the context of such transformations. It is established that the most significant social risk, which is accompanied by the digitalization of the economy, is the impact of information technology development on the structure of the labor market.

The conceptual provisions of the gender-oriented model of social risk minimization are presented. Based on A / B testing to identify gender-sensitive budgets that need the most adjustment; conducting a qualitative assessment of the need for certain events. The directions of activation of social entrepreneurship are outlined.

The method of establishing the level of efficiency of public management of social risks is substantiated and proposed, which, in contrast to the existing ones, is based on 25 indicators, which are calculated on the basis of statistical and evaluation indicators and surveys various stakeholders of the social security system.

Key words: public administration, social state, social risks, digital transformation, public authorities, mechanisms of public administration, public administration strategy.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Білик О.І. Механізми регулювання та інструменти оцінювання соціальних ризиків: монографія / О.І. Білик. – Львів : «Растр -7», 2020 – 396 с
2. Білик О.І. Управління соціальними ризиками як важливий чинник зміцнення національної економічної безпеки/ О.І. Білик // Актуальні проблеми забезпечення економічної безпеки в Україні : колект. моногр. / Г. І. Пушак, М. Й. Штангрет, Н. В. Наконечна, та ін. – Львів: Ліга-Прес, 2017. – 368 с. (с. 141-153).

Статті у закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus

3. Білик О.І. Інформаційне забезпечення процесу трансформації ресурсів недержавних пенсійних фондів в інвестиції регіону /О.І. Білик, І.М Гринчишин // Фаховий економічний журнал «Актуальні проблеми економіки», 2013.-№11 – С.189-198 (Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus International, SciVerse SCOPUS). (*Особистий внесок автора: розроблення та обгрунтування принципів інформаційного забезпечення функціонування НПФ*).
4. Bilyk O. Strategy for improving the quality of life in countries with economies in transition /Viktoriia V. Chernyahivska, Olena I. Bilyk, Anastasiia O. Charkina, Illya Zhayvoronok And Iryna V. Farynovych// International Journal of Management (IJM) Volume 11, Issue 4, April 2020, pp. 523-531 (Міжнародна представленість та індексація журналу: SciVerse SCOPUS). *(Особистий внесок автора: обгрунтування оптимізації якості життя Чеської Республіки).*
5. Bilyk O. Management of corporate social activity in the organization /

Mariia Dykha, Yuliia Cheban, Olena Bilyk, Zinoviy Siryk, Olena Khytra, Alla Dudnyk // *International Journal of Management (IJM) Volume 11, Issue 5, May 2020, pp. 97-107* (Міжнародна представленість та індексація журналу: SciVerse SCOPUS). *(Особистий внесок автора: обгрунтування місця соціальної відповідальності).*

Статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України

6. Білик О.І. Обґрунтування шляхів подолання корупції у сфері охорони здоров'я/О.І. Білик, А.В. Новікова // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2016. – № 10. – Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1008 *(Особистий внесок автора:ретроспективне дослідження походження корупції, як однієї з причин виникнення соціального ризику).*

7. Білик О.І. Публічне управління професійним розвитком державних службовців в країнах ЄС / О.І. Білик, М.К. Хім // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2017. – № 12 – Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1152 *(Особистий внесок автора: аналізування соціальних чинників впливу на професійний розвиток державних службовців).*

8. Bilyk O.Architypic of efficiency of state measures in the social sector/O.Bilyk,Y. Blynda// Публічне урядування. – 2019. – № 3 (18). – С. 74–86 *(Особистий внесок автора: визначення архетипу соціального сектора).*

9. Білик О.І. Поняття публічного маркетингу та приклади його застосування в Україні / Н. Ю. Подольчак, О. І. Білик, Ю.-Б. Р. Ханик // Інвестиції: практика та досвід. Серія: Державне управління – 2020. – №1. – С. 155-160 *(Особистий внесок автора: критичний аналіз суті публічногго маркетингу з врахуванням соціального аспекту).*

10. Білик О.І. Процеси децентралізації у країнах ЄС як орієнтир для України у виборі підходів до її регіонального розвитку/ О.І. Білик, І.І. Яремко // Наукові перспективи (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Медицина»). – 2020. – № 5 (5). – С. 64–78. *(Особистий внесок автора: аналізування процесу децентралізації в країнах Європи та її впливу на мінімізацію соціальних ризиків)*

11. Bilyk O.. Factor of influence of digdtal economy to determination of level of uneployment in Ukraine / O. Bilyk , O. Khymych // Публічне управління і адміністрування в Україні. – 2020. – Вип. 18. – С. 27–31. *(Особистий внесок автора: сформовано, обгрунтовано фактори впливу цифрової економіки на рівень зайнятості населення та змодельовано з використанням закону Оукена наслідки зайнятості населення)*

12. Білик О. І. Періодизація історичного розвитку феномена соціальної держави О.І. Білик // Публічне управління та митне адміністрування. – 2020. – № 2 (25). – С. 7–10.

13. Білик О. І. Місце гендерно-орієнтованого бюджетування у системі державного управління [Електронний ресурс] // Державно-управлінські студії. – 2019. – № 11. – Режим доступу: http://journal.ipk.edu.ua /index.php/Dyc/article/view/70.

14. Білик О. І. Удосконалення механізму аналізування етапів гендерно-орієнтованого бюджетування / О.І. Білик // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. – 2020. – Т. 31 (70), № 4. – С. 44–49.

15. Білик О. І. Роль державного управління в забезпечення розвитку соціального капіталу / О.І. Білик // Публічне управління та митне адміністрування. – 2020. – № 3 (26). – С. 28–32.

16. Білик О. І. Вплив пандемії на трансформацію соціального ризику / О.І. Білик // Право та державне управління. – 2020. – № 3. – С. 162–167.

17. Білик О.І. Удосконалення системи найму та адаптації державних службовців / О.І. Білик, Ю.О. Блинда, І.М. Васькович // Науковий вісник:

Державне управління. – 2020. – Том 4, № 6. – С. 30–45. *(Особистий внесок автора: розроблено систему адаптації молодих фахівців державної служби).*

18. Білик О. І. Дослідження теоретичних аспектів корпоративного управління / О. І. Білик, Н. Ю. Подольчак, Ю. А. Джурик // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. – 2020. – №6. – С. 8–12. *(Особистий внесок автора: виділено складові елементи соціальної відповідальності бізнесу та окреслено шляхи їх інтегрування у систему корпоративного управління)*

19. Білик О. І. Побудова системи оцінювання рівня соціального забезпечення населення / О. І. Білик // Публічне управління та митне адміністрування. – 2020. – №4. – С. 21–25.

20. Білик О.І. Вплив пандемії на зміну системи управління соціальними ризиками / О.І. Білик // Економіка, управління та адміністрування. – 2020. - №4(94). – С.117-122.

21. Білик О.І. Формування системи публічного управління соціальними ризиками у світовій практиці / О.І. Білик // Інвестиції: практика та досвід: Державне управління. – 2021. - №2. – С. 76-81

22. Білик О. І. Особливості формування систем захисту від соціальних ризиків / О.І. Білик// East journal of security studies – 2019. - 5(2). - 235-246. – Retrieved from: https://ejss.nuczu.edu.ua/index.php/ejss/article/view/56.

23. Білик О.І. Обґрунтування напрямків державного управління у сфері гендерно-орієнтованого бюджетування/ О.І. Білик // Публічне управління та регіональний розвиток. – 2020. – С. 997-1023.

24. Bilyk O. Formation of a system of public management of social risks / Olena Bilyk // Socio World-Social Research & Behavioral Sciences – 2020 -№2. – 2-19 – Retrieved from: https://zenodo.org/record/4471164#.YFncX68zbIU.

Матеріали конференцій:

25. Білик О.І. Особливості формування пенсійних виплати із урахуванням гендерних відмінностей / О.І. Білик , А.В. Новікова // Сучасний етап та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (Львів, 25 листопада 2015р.). – ЛКА, 2015. – С. 12-14 *(Особистий внесок автора: виокремлення гендерних чинників впливу на побудову пенсійних схем).*

26. Bilyk O. The peculiarity of thin border between people's chronotypes and the level of labour productivity. / O. Bilyk, A.Novikova// Litteris et Artibus: матеріали VII Міжнародного молодіжного наукового форуму, (Львів, 23–25 листопада 2015 р.). – 2015. – С. 12–14. *(Особистий внесок автора: визначено хронотипи людей).*

27. Білик О.І. Проблеми боротьби з ухиленням від оподаткування: сучасні виклики / О.І. Білик , О.В. Химич // Тенденції сталого розвитку економіки країни: прогнози та пропозиції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 28-29 серпня, 2015.) – С. 123-125.*(Особистий внесок автора: розроблення напрямків подолання ухилення від оподаткування).*

28. Білик О.І. Удосконалення механізмів фінансування охорони здоров'я в Україні /О.І. Білик, Н.Ю. Шевчук// Актуальні проблеми економіки 2015–2016: матеріали IX-ої міжнародної наукової конференції (Київ, 19 лютого 2016 року) 2016. – С. 20-24.

29. Білик О.І. Напрямки реформування системи управління державними фінансами / О.І. Білик // Інституційний розвиток системи публічного управління та адміністрування : збірник тез доповідей круглого столу (Львів, 25 травня 2017 р.). 2017. – С. 7–9.

30. Білик О.І. Особливості реалізації страхових послуг/ О.І. Білик // Страховий ринок: сучасні виклики в умовах глобалізації : матеріали V Міжнародного наукового семінару (18–19 травня 2017 р., Львів.). – 2017. Ч.

1. С. 30–33.

31. Білик О.І. Соціальне підприємництво, як фактор активізації інноваційної діяльності/ О.І. Білик // Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 18–19 травня 2017 р.). – 2017. – С. 65–66.

32. Bilyk O . Stages of the process for the choice of investment strategy/ O. Bilyk, Y.Blynda, O. Khymych// Litteris et Artibus : матеріали VII Міжнародного молодіжного наукового форуму, (23–25 листопада 2017 р., Львів). –2017. – С. 290–291. *(Особистий внесок автора: визначено сутність поняття інвестиційна стратегія).*

33. Білик О.І. Інструменти публічного механізму / О.І. Білик, У.Т. Лукашевська // Актуальні питання та перспективи регулювання міжнародних економічних відносин : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, (Київ, 5 травня 2018 р.). – 2018. – С. 63–66. *(Особистий внесок автора: визначено суть поняття «публічний механізм»).*

34. Білик О.І. Застосування новітніх концепцій і моделей у сфері електронного урядування для ефективного державного управління/ О.І. Білик, І.О. Кудряєва-Сангулія // Сучасні управлінські та соціально-економічні аспекти розвитку держави, регіонів та суб’єктів господарювання в умовах трансформації публічного управління : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 7 листопада 2018 р.). – 2018. – С. 151–153 *(Особистий внесок автора: запропоновано застосування новітніх концепцій для державного управління).*

35. Білик О.І. Економіка знань: використання доповненої реальності / О. І. Білик, В. Я. Карковська, О. В. Химич Formation of knowledge economy as the basis for information society: thesis of the 5th International scientific seminar (Vienna, Austria, 16–19, December, 2017). 2017. – С. 20–25. *(Особистий внесок автораобгрунтовано необхідність застосування доповненої реальності для підвищення ефективності економіки знань).*

36. Білик О.І. Значення та необхідність соціального забезпечення / О.І.

Білик, О.В. Химич // Сучасні управлінські та соціально-економічні аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання в умовах трансформації публічного управління : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 7 листопада 2018 р.). – 2018. – С. 41–42 *(Особистий внесок автора: визначення суті соціального забезпечення).*

37. Білик О.І. Напрямки розвитку соціалізації бізнесу/ О.І. Білик, О.Л. Перхач // Сучасні управлінські та соціально-економічні аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання в умовах трансформації публічного управління : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 7 листопада 2018 р.). – 2018. – С. 39–40. *(Особистий внесок автора: визначення суті соціального бізнесу та обґрунтовано напрямки його розвитку).*

38. Білик О.І. Стратегія управління соціальними ризиками: світовий досвід / О.І. Білик, О.І. Савчин // Сучасний рух науки : тези доповідей V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Дніпро, 7–8 лютого 2019 р.). – 2019. – С. 42–45. (*Особистий внесок автора: згруповано стратегії управління соціальними ризиками).*

39. Білик О.І. Мінімізація ризиків у страхуванні завдяки використанню цифрових технологій /О.І. Білик, М.М. Якимець // Стратегії інноваційного розвитку економіки: проблеми, перспективи, ефективність: збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих учених, Київ, 31 травня 2019 року. – 2019. – С. 96–100. (*Особистий внесок автора: розвинено роль цифровізації економіки в системі мінімізації ризиків).*

40. Білик О.І. Проблеми і шляхи удосконалення бюджетного забезпечення соціального захисту населення / О.І. Білик, К.Є Єршова // Актуальні проблеми економіки та управління в умовах системної кризи : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Львів, 28 листопада 2018 р.) Ч. 2. – 2018. – С. 163–167. (*Особистий внесок автора: визначено напрямки удосконалення бюджетного фінансування соціального захисту).*

41. Білик О.І. Перспективи подолання гендерних розривів/ О.І. Білик, В.Я. Карковська, М.К. Хім.// Сучасні проблеми інформатики в управлінні, економіці, освіті та подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи: матеріали XVIII Міжнародного наукового семінару (Київ, озеро Світязь, 1–5 липня 2019 р.). 2019. – С. 66–68. *(Особистий внесок автора: визначено суті та обсяги гендерних розривів).*

Публікації в інших виданнях:

42. Білик О.І. Основні напрями трансформаційних процесів у сфері фінансування соціального забезпечення в Україні / О.І.Білик// Ефективна економіка. - № 2. – 2015. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3784

43. Bilyk O. The principles of healthcare system financing optimization in Ukraine/ O. Bilyk, N. Shevchuk// Актуальні проблеми економіки. – 2017. – № 1. – С. 210–217 *(Особистий внесок автора: розроблення напрямків оптимізації фінансування системи охорони здоров'я).*

44. Білик О.І. Основні проблеми зайнятості внутрішньо переміщених осіб в Україні / О.І. Білик // Науковий огляд. – 2017. – № 7 (39). – С. 101–112.

45. Білик О.І. Дослідження впливу гендерної асиметрії на економіку: причини, наслідки / О.І. Білик // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука» – 2018. – № 8. – С. 40-46.

46. Bilyk O. Theoretical essence of the concept "Social security of the state"/ O.Bilyk, Y.Blynda// Економіка і фінанси. – 2017. – № 9. – С. 47–58 (*Особистий внесок автора: виокремлено концепцію «соціальна безпека держави»).*

47. Білик О.І. Вплив цифрової економіки на зменшення негативних наслідків соціального ризику/О.І. Білик// Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Проблеми економіки та управління. – 2019. –

Вип. 4. – С. 8–16

48. Білик О.І. Перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні / О. І. Білик, Т. М. Корецька Ефективна економіка. – 2020. – № 1. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7587 *(Особистий внесок автора: визначення суті та проблем соціального підприємництва в Україні).*

49. Білик О.І. Сучасний стан цифровізації в Україні / О.І. Білик , Н.Ю. Подольчак, Я.В. Левицька // Ефективна економіка. – 2019. – № 10. (*Особистий внесок автора: визначено вплив цифровізації на соціальні ризики).*

50. Білик О. І. Напрямки підвищення системи соціального захисту населення/ О.І. Білик // Економічний журнал Одеського політехнічного університету. – 2020. – № 2 (12). – С. 5–11.

51. Білик О. І. Особливості управління соціальними ризиками в умовах розвитку дорожньої концесії / О.І. Білик, Ю.О. Блинда, Н.М. Крохмальна // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління». – 2020. – Т. 4, № 2. – С. 115–124. *(Особистий внесок автора: дослідження впливу дорожньої концесії на соціальні ризики)*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

ВСТУП 22

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ РИЗИКАМИ В ПРОЦЕСІ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ 33

1.1 Актуальні проблеми теоретичного дослідження соціальної держави, як основи для побудови системи публічного управління соціальними ризиками 33

1.2 Підходи до ідентифікації соціальних ризиків в системі публічного управління 56

1.3 Періодизація історичного розвитку системи публічного управління соціальними ризиками 80

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ СКЛАДОВІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ РИЗИКАМИ 112

2.1 Методи побудови системи публічного управління соціальними ризиками 112

2.2 Цілі публічного управління соціальними ризиками та світовий досвід соціального забезпечення 147

2.3 Принципи та задачі системи публічного управління соціальними ризиками і роль соціального захисту населення в ринковій системі 156

2.4 Особливості функціонування механізму системи публічного управління 179

соціальними ризиками
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ РИЗИКАМИ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ 205
3.1 Зарубіжний та вітчизняний досвід формування систем публічного управління соціальними ризиками 205
3.2 Систематизація стратегій публічного управління соціальними ризиками 236
3.3 Порівняльний аналіз міжнародного та вітчизняного законодавства в системі публічного управління соціальними ризиками в умовах цифрових трансформацій 267
РОЗДІЛ 4. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ РИЗИКАМИ ШЛЯХОМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ 289
4.1 Перспективні напрями розвитку системи публічного управління соціальними ризиками шляхом регулювання ринку зайнятості 289
4.2. Впливу цифрових трансформацій на публічне управління соціальними ризиками 311
4.3 Вектори розвитку системи публічного управління зайнятістю в умовах цифрових трансформацій 333
РОЗДІЛ 5. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ РИЗИКАМИ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ 360
5.1 Концептуальні положення гендерно-орієнтованої моделі 360

мінімізації соціальних ризиків
5.2 Розвиток соціальної відповідальності 414
бізнесу в системі публічного управління соціальними ризиками
5.3 Удосконалення методології визначення 429
рівня ефективності публічного управління
соціальними ризиками
ВИСНОВКИ 460
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 465
ДОДАТКИ 513

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

ПУСР – публічне управління соціальними ризиками

СЗ- соцальний захист

СП- соціальна політика

ОЕСР- Орзанізація екоеномічного співробітництва та розвитку

МОП – Міжнародна організація праці

ЦУР – цілі сталого розвитку

ДГ – домашні господарства

ВВП – Валовий внутрішній продукт

ВПО- вимушено переміщені особи

ІТ- інформаційні технології

ГОБ- гендерно-орієнтоване бюджетування

SRI – індекс соціальних ризиків

МПЕСКП - Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права

ННО – неприбуткові неурядові організації

ВПО – вимушено переселені особи

ВСТУП

Актуальність теми. Визнання соціального ризику одним із домінуючих у рамках загальної системи управління ризиками зумовлює доцільність дослідження цієї системи з точки зору публічного управління в напрямі забезпечення балансу стратегічних завдань та інтересів різних груп, включених у суспільний процес. Також функціонування дієвої системи публічного управління соціальними ризиками є основою для формування розвиненого громадянського суспільства, європейської інтеграції та сталого розвитку держави.

В умовах цифрових трансформацій система публічного управління соціальними ризиками функціонує в динамічному середовищі, та зміни траєкторії соціальних ризиків є визначальними домінантами в суспільній, економічній та політичній життєдіяльності кожної країни. Зокрема цифрові трансформації вимагають перегляду природи публічного управління соціальними ризиками, адже прорив у високотехнологічне цифрове майбутнє неможливий, якщо значна частина населення існує за межами тих соціальних стандартів, які є невід'ємною частиною для сучасного розвиненого постіндустріального суспільства. Але й сучасне суспільство, попри високий рівень соціальних стандартів, представлених у системах публічного управління соціальними ризиками розвинених країн світу, перебуває у невизначеності щодо настання тих чи інших соціальних ризиків, наприклад, пандемії.

Питання розвитку системи публічного управління соціальними ризиками в умовах цифрових трансформацій, що враховує інтереси всіх економічних суб'єктів (домогосподарств, підприємницьких і владних структур), є вкрай важливим у контексті забезпечення демократичного державотворення в Україні та її інтеграції в європейський простір.

Вагомий внесок у розвиток теорії та методології формування системи публічного управління соціальними ризикам здійснили вітчизняні та зарубіжні

вчені. Серед науковців, які були засновниками школи ризик-менеджменту й детермінували поняття ризику, слід відзначити Т. Авена [48], Т. Андерсена [146], Т. Бартона [81], У Бек [10] А. Вілдавскі [50], А. Влодапчика [**Error! Reference source not found.**], А. Дакал [51, с.111], Р. Гольцмана [23] М. Дугласа[10], Ф. Евалда [69] Н. Лумана [49] та ін. Дослідженню суті ризику присвячені праці таких вітчизняних науковців, як В. Базилевича [54 , с. 123], Н. Барановської [39], В. Вітлінського [55], К. Галушко [72], І. Гончарова [56, с.32], М. Клапківа [59], Т. Лозинської [60] Н. Подольчака [79], О. Половцева [61], С. Ткача [62], А. Шегди [63] та інших. Специфіку соціальних ризиків, особливості побудови механізмів регулювання та визначення інструментів оцінювання соціальних ризиків вивчали такі постаті наукового простору, як А. Антонов [63], У. Бек [10], М. Білінська [41], В. Бульба, [41], А. Вілдавскі [50], Е. Гідденс [74], Н. Дацій [75], О. Дегтяр [58], К. Дейк [50], В. Дзюндзюк [52], М. Дуглас [53], В. Грачова [57], В. Ємельянов [76], М. Криштанович [77], Е. Лібанова [145], Н. Луман [49], В. Надрага [175], М. Кравченко [165], В. Купрійчук [166],О. Петроє [167], П. Петровський [168], А. Попок [169], Т. Поспєлова [170], А. Семенченко [171], Г.Ситник [172, с.494], П. Словік [47], А. Халецька [173] та ін.

Але, незважаючи на значний науковий інтерес до окресленої проблеми та 30-річний досвід інтенсивного управління ризиками в європейському державному секторі, досить мало емпіричних оцінок щодо розвитку системи публічного управління соціальними ризиками.

У свою чергу, безліч прогалин у формуванні та реалізації механізмів управління розвитком соціальної сфери України, а також масштаби соціальних ризиків, що викликані пандемією, зумовили необхідність розробки теоретико-методологічних положень та практичних рекомендацій щодо розвитку системи публічного управління соціальними ризиками з урахуванням саме цифрових трансформацій як комплексу фундаментальних змін сьогодення в підходах до управління та формування комунікацій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до тем науково-дослідної роботи: Чорноморського національного університету імені Петра Могили «Організація державного управління в умовах становлення та розвитку політичної системи України: політико-правові, історичні та регіональні аспекти» (державний реєстраційний номер 0119U000451), у рамках якої автором запропоновано матрицю публічного управління ризиками різновікової категорії дітей в умовах цифровізації економіки; Національного університету «Львівська політехніка» «Розвиток інноваційних аспектів публічно-приватного партнерства» (державний реєстраційний номер № 0118U000345) в частині формування методології визначення рівня ефективності соціального забезпечення держави або регіонів; Національного університету «Львівська політехніка» «Розвиток краудфандингової діяльності у системі інвестування національної економіки» (державний реєстраційний номер U 0119U100487), зокрема в частині формування методів публічного управління соціальними ризиками.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є вдосконалення теоретико-методологічних засад та обґрунтування науково-прикладних рекомендацій щодо розвитку системи публічного управління соціальними ризиками в умовах цифрових трансформацій.

Для досягнення мети в дисертації поставлено та вирішено такі завдання:

- систематизувати теоретичні засади формування системи публічного управління соціальними ризиками в процесі суспільних трансформацій та виявити особливості соціальної держави як основи для побудови системи публічного управління соціальними ризиками;
- розглянути підходи до ідентифікації соціальних ризиків у системі публічного управління та здійснити періодизацію історичного розвитку системи публічного управління соціальними ризиками;

- дослідити методологічні складові формування системи публічного управління соціальними ризиками та систематизувати цілі, принципи та методи побудови системи публічного управління соціальними ризиками;
- запропонувати методичний підхід до побудови механізму публічного управління соціальними ризиками;
- проаналізувати зарубіжний та вітчизняний досвід формування систем публічного управління соціальними ризиками, а також систематизувати існуючі стратегії публічного управління соціальними ризиками;
- окреслити перспективні напрями розвитку системи публічного управління соціальними ризиками на основі регулювання ринку зайнятості;
- здійснити оцінювання впливу цифрових трансформацій на публічне управління соціальними ризиками та визначити вектори розвитку системи публічного управління зайнятістю в умовах цифрових трансформацій;
- представити концептуальні положення гендерно-орієнтованої моделі мінімізації соціальних ризиків та розвинути напрями активізації соціального підприємництва;
- запропонувати методику встановлення рівня ефективності публічного управління соціальними ризиками та комплексно представити шляхи розвитку системи публічного управління соціальними ризиками в умовах цифрових трансформацій.

Об'єктом дослідження є система публічного управління соціальними ризиками в умовах цифрових трансформацій.

Предметом дослідження є формування напрямів розвитку системи публічного управління соціальними ризиками в умовах цифрових трансформацій.

Методи дослідження. Міждисциплінарний характер соціальних ризиків, їх наслідки для якості життя сучасних суспільств та розвиток системи публічного управління соціальними ризиками в умовах цифрових трансформацій відображаються в різних концептуальних та методологічних підходах, характерних для природничих і соціальних наук. Тому для досягнення

поставленої мети і вирішення поставлених завдань у дисертаційній роботі використано сукупність загальнонаукових принципів і методів, які ґрунтуються на сучасних наукових засадах управлінських, економічних, соціальних, правових та інших наук, а саме: абстрактно-логічний – для аналізу та систематизації літературних джерел і розкриття сутнісних характеристик та особливостей соціальної держави (1.1), дослідження природи соціального ризику (1.2); визначення методів побудови системи публічного управління соціальними ризиками (2.1) та цілей публічного управління соціальними ризиками (2.2), семантичний – з метою розширення понятійно-категоріального апарату; історико-хронологічний – для періодизації етапів історичного розвитку системи публічного управління соціальними ризиками (1.3), аналізу та синтезу – аналізування системи публічного управління соціальними ризиками(2.1), аналізування стратегій публічного управління соціальними ризиками (2.2), оцінювання впливу цифрових трансформацій на публічне управління соціальними ризиками (4.2); порівняльно-правовий – для аналізу міжнародного та вітчизняного законодавства в системі публічного управління соціальними ризиками в умовах цифрових трансформацій (2.3); компаративний – для дослідження моделей соціальної політики (1.3); статистичного аналізу – для побудови моделі залежності безробіття та рівня ВВП (4.1), соціального опитування – для визначення пріоритетності ризиків та визначення елементів методології оцінювання рівня ефективності публічного управління соціальними ризиками (5.3), табличний метод – для побудови аналітичних таблиць, кореляційно-регресійний аналіз – для побудови гендерно-орієнтованої моделі з метою мінімізації соціальних ризиків (5.1), ранжування – для визначення соціально-економічних наслідків цифровізації (4.2) та побудови методології визначення рівня ефективності публічного управління соціальними ризиками (4.3), описового моделювання й узагальнення – для формування висновків і пропозицій щодо розвитку системи управління соціальними ризиками.

Інформаційною базою дослідження є дані Державної служби статистики України, Міністерства соціальної політики України, аналітичні матеріали

міністерств і відомств України, статистичні дані Європейського Союзу, Світового банку, результати соціологічних досліджень, міжнародні правові акти за напрямом дослідження, результати досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, статистичні інтернет-ресурси.

Наукова новизна отриманих результатів визначається новим вирішенням наукової проблеми у сфері розвитку системи публічного управління соціальними ризиками в умовах цифрових трансформацій, що полягає в удосконаленні теоретико-методологічних засад та обґрунтуванні науково-прикладних рекомендацій побудови напрямів розвитку системи публічного управління соціальними ризиками в умовах цифрових трансформацій. А саме:

уперше:

- розроблено стратегічні положення публічного управління соціальними ризиками шляхом розробки матриці організаційно-функціональних інструментів запланованої мети, яка інтегрує в собі комплекс механізмів, дію яких можна моделювати залежно від позиціонування домінуючих пріоритетів, наявності альтернативних витрат та порівняльних переваг, та дає змогу максимально врахувати чинники впливу, а також передбачає впровадження інноваційних підходів з метою отримання переваг синергії; формування складних компромісів у пріоритетах системи публічного управління соціальними ризиками; знаходження та поєднання комбінації ініціатив, необхідних для створення оптимального соціального забезпечення;
- запропоновано концептуальні положення організації процесу інтеграції в систему публічного управління інноваційного механізму гендерно-орієнтованої моделі мінімізації соціальних ризиків, що передбачають реалізацію функціонального ланцюга державно-управлінських рішень за такою послідовністю: виявлення гендерних розривів; розподіл державних фінансів відповідно до гендерних відмінностей; проведення A/B-тестування для виявлення гендерно-чутливих бюджетів; обґрунтування на основі сценарного підходу необхідності коригувальних заходів;

удосконалено:

- методичний підхід до побудови механізму публічного управління соціальними ризиками крізь призму аналізування наявності у домашніх господарств просторових активів та засобів до існування, що передбачає градацію домашніх господарств на «хронічно бідні», «тимчасово бідні», «тимчасові небідні», «стійкі до бідності» та дозволяє спрогнозувати ланцюг соціальних ризиків, а також виокремити зональні межі цільових сегментів публічного управління соціальними ризиками;
- методику визначення рівня ефективності публічного управління соціальними ризиками, яка побудована на розрахунку 25 індикаторів та, на відміну від існуючих, передбачає, крім кількісної оцінки результативності інструментів соціального забезпечення, проведення якісного оцінювання шляхом опитування різних стейкхолдерів системи соціального забезпечення;
- комплексний підхід до стимулювання розвитку системи публічного управління соціальними ризиками в умовах пандемії, що спрямований на формування суспільної стійкості до зовнішніх негативних впливів і передбачає розробку карти наявних ресурсів та активів громади; посилення цифрової обізнаності населення; визначення інфраструктурного та життєзабезпечувального потенціалу певної території;
- теоретичні засади формування структури публічного управління соціальними ризиками, що дозволяє з урахуванням еволюції концепцій управління соціальними ризиками виокремити площину нейтралізації синергійної природи тренду акумулювання негативних наслідків дії ризиків та передбачає ідентифікацію ризиків на основі моделювання підзадач управління, які максимально враховують типологію соціальних ризиків;

набуло подальшого розвитку:

- систематизація форм інтервенції заходів на ринку праці з виділенням залежно від виду державної політики цілей та заходів, необхідних на ринку праці в умовах цифрових трансформацій, джерел фінансових ресурсів, які спрямовані на запобігання, мінімізацію соціальних ризиків, а також подолання наслідків їх настання;

- науково-теоретичні засади розмежування понять «соціальна функція держави» та «соціальна держава», яке побудоване на основі ретроспективного та синтактичного аналізування понять і використання піраміди Маслоу, базується на необхідності модифікації з урахуванням волативності, що властива соціальній функції держави, як і будь-якій системі, і виникає під впливом різних випадкових відхилень від основного еволюційного шляху розвитку;

- понятійний апарат державного управління шляхом уточнення дефініцій: «соціальний ризик» запропоновано розглядати як сукупність умов і факторів, що викликають невизначеність розвитку ситуацій у поєднанні з імовірністю настання несприятливих подій (особистісних матеріальних чи фізичних втрат, негативних суспільних зрушень) та ставлять індивіда (групу індивідів, суспільство) перед необхідністю прийняття альтернативного рішення; «публічне управління соціальними ризиками» запропоновано розглядати як встановлену систему норм, правил, які формують стратегію оптимізації рівня соціальних ризиків та наслідків їх настання в державному, громадському та приватному секторах»; «механізм публічного управління соціальними ризиками» як комплекс інструментів, дія яких формує таку модель соціальної політики, яка забезпечує не лише дотримання соціальних стандартів та гарантій, формування соціального захисту, а й створює умови для комплексного соціального розвитку держави;

- підходи до побудови сценаріїв розвитку системи публічного управління соціальними ризиками з урахуванням положень державної стратегії цифровізації на основі визначення дивергентних позицій щодо цифрових трансформацій з боку працівників, роботодавців та макроекономічних позицій, які базуються на виокремленні як ризиків від цифровізації, так і переваг для різних груп стейкхолдерів, визначаючи прямі зв’язки між темпами розвитку цифрових технологій та гнучкістю та вмотивованістю працівників та роботодавців в умовах цифровізації економіки.

Практичне значення роботи. Основні наукові положення дисертації доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, які

використані: у діяльності Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у західних областях для вдосконалення публічного управління соціальними ризиками (довідка № 1053.2/21/42 від 05.02.2021 р.); у діяльності Виконавчого комітету Львівської міської ради у частині застосування удосконалених етапів гендерно-чутливого бюджетування (довідка № 456/281-56 від 11.01.2020 р.); у практиці Головного управління ДПС у Львівській області в частині забезпечення зайнятості населення (довідка № 3386/6/13-01-01-01-16 від 07.02.2021 р.); у діяльності Львівської обласної державної адміністрації при оцінюванні рівня ефективності соціального забезпечення Львівської області (довідка № 5/36-1657/0/2-21/1-11 від 08.02.2021 р.); у практиці Головного управління Державної міграційної служби України у Львівській області в частині встановлення меж індексу мобільності (довідка № 4601ю8-1491/46.1-21 від 06.02.2021 р.); у практичній діяльності Виконавчого комітету Дрогобицької міської ради у застосуванні методології оцінювання рівня ефективності системи публічного управління соціальними ризиками (довідка № 3-37/1582 від 05.02.2021 р.); у практиці Департаменту соціального захисту населення Львівської обласної адміністрації в частині виділення та вдосконалення методів публічного управління соціальними ризиками (довідка № 01-731 від 03.02.2021 р.); у діяльності ТОВ «Торговий дім «Електрон» в частині врахування дивергентних позицій стейкхолдерів ринку праці з метою зменшення ризику в умовах цифрових трансформацій (довідка № КВ/012-03від 02.03.2020 р.).

Основні положення дисертаційної роботи також впроваджені у навчальному процесі Національного університету «Львівська політехніка» під час викладання дисциплін: «Фінансовий менеджмент та ризик підприємництва», «Ризик-менеджмент», «Страховий менеджмент», «Державне і приватне страхування» (довідка № 67-01-292 від 16.02.2021 р.); Чорноморського національного університету ім. Петра Могили при підготовці магістрів за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування», а саме: при викладанні дисциплін «Публічна служба», «Державна служба», «Державне

регулювання економіки», «Територіальне управління та місцеве самоврядування» (довідка про впровадження № 961/69/171 від 27.01.2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Усі наукові результати, що містяться в роботі, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано ідеї та пропозиції, які є результатом індивідуальної роботи здобувача. Внесок автора в праці, які опубліковані в співавторстві, визначено в переліку основних публікацій за темою дисертації і полягає в дослідженні комплексу питань, пов'язаних з розвитком системи управління соціальними ризиками.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження, висновки і рекомендації, викладені в дисертації, доповідались і були схвалені на 33 наукових конференціях, круглих столах, форумах, зокрема «Актуальні проблеми економіки» (Київ, 2016), «Formation of knowledge economy as the basis for information society» (Vienna, Austria, 2017); «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки» (Львів, 2017), «Litteris et Artibus» (Львів, 2017), «Шляхи подолання проблем ведення бізнесу в Україні у часі економічних реформ» (Львів, 2018), «Актуальні питання та перспективи регулювання міжнародних економічних відносин» (Київ, 2018), «Сучасні управлінські та соціально-економічні аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання в умовах трансформації публічного управління» (Одеса, 2018), «Стратегії інноваційного розвитку економіки: проблеми, перспективи, ефективність» (Київ, 2019), «Сучасний рух науки» (Дніпро, 2019), «Сучасні проблеми інформатики в управлінні, економіці, освіті та подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи» (Шацьк, 2019); «Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика» (Запоріжжя, 2020) та інші.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 51 наукову працю, загальним обсягом 39,7 обл.-вид. арк., серед них: 2 монографії, з них 1 одноосібна; 19 – статті в наукових фахових виданнях України; 3 - статті у

виданнях, внесених до наукометричних баз даних SciVerse SCOPUS (у тому числі статті у закордонному виданні НБД SciVerse SCOPUS); 10 – статті в інших виданнях; 17 - тез доповідей у збірниках та матеріалах конференцій.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, п’яти розділів, додатків, списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи – 533 сторінки друкованого тексту. Повний обсяг роботи становить 450 сторінок. Дисертація містить 32 таблиці, 52 рисунки, 5 формул, 10 додатків. Список використаних джерел – 441 найменування.

РОЗДІЛ 1

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ РИЗИКАМИ В ПРОЦЕСІ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

1.1. Актуальні проблеми теоретичного дослідження соціальної держави як основи для побудови системи публічного управління соціальними ризиками

Основою функціонування сучасної розвиненої держави є побудова ефективної, дієвої стратегії, спрямованої на прогнозування зниження рівня загальнодержавних проблем, які здійснюють вплив на рівень і якість життя громадян. Попри тенденції ринкової глобалізації та науково-технічного прогресу домінантою є і буде саме громадянин, це зумовлює вплив на посилення соціальної функції держав і вимагає досягнення найвищих результатів сублімації ринкових, економічних, політичних, наукових, культурних, духовних, технічних, виробничих сфер, які забезпечують безперервне здійснення метаморфози загальноприйнятих людських цінностей. Очевидним є те, що держава як суспільне явище поєднує в собі безліч елементів, які надають їй якісну визначеність універсальної керуючої системи, в основі якої є людина. Соціальне призначення держави полягає в тому, що вона має представляти спільні інтереси населення. Діяльність держави спрямована на вирішення загальносоціальних проблем. Керуючи справами суспільства, держава прагне до стабільності та гармонійного розвитку суспільства, до забезпечення соціального компромісу і правопорядку шляхом реалізації людського потенціалу.

Соціальна безпека як основа соціальної політики - це не стільки запобігання небезпекам, що виникають у суспільстві, в цілому, стільки такий його стан, який дозволяє кожній людині, родині, різним соціальним групам

повною мірою реалізовувати і нарощувати свій творчий потенціал, забезпечувати себе і свою сім'ю, гарантує високий рівень і гідну якість життя нинішнім і майбутнім поколінням.

Сучасний етап соціально-економічного розвитку країни характеризується політичною та інституційною стабільністю, зміцненням нової соціальної структури суспільства, вражаючими досягненнями у фінансовій забезпеченості держави, підвищенням якості й рівня життя населення, поліпшенням ділового клімату, формуванням цивілізованого ринку і правової держави. Соціальна безпека держави визначає соціальну функцію країни. Тому якісне зростання людського потенціалу є основним фактором сталого економічного та соціального розвитку країни.

Це означає, що соціальні технології повинні будуватися з урахуванням завдань забезпечення соціальної безпеки громадян і держави, необхідності великомасштабного усунення загроз суспільній і економічній стабільності й запобігання соціальному неблагополуччю.

Сучасні науковці дискутують про сутність і важливість соціальної держави, про перспективи розвитку, про вдосконалення її у вітчизняних умовах. Ця полеміка вимагає вивчення сутності соціальної функції держави, ретельного вивчення існуючих реалій, розмежування закономірностей і випадковостей.

Більшість дослідників розуміє соціальну державу як соціальний інститут, який «зобов`язується допомагати непрацездатним, а також тим, хто в силу різних обставин не в змозі забезпечити себе прожитковим (задовільним, гідним) мінімумом». [1, с. 15]. Проте слід відзначити, що в соціальній державі найбільш пріоритетне місце займає людина і забезпечення її в разі різних потреб [2]. Саме соціальні держави мають високий рівень економічного і політичного розвитку. В інших випадках йтиметься лише про виконання державою соціальної функції, а перетворення держави на соціальну характерне лише для «зрілих», цивілізованих країн.

З виконанням соціальної функції державою відбувається переформатування і нівелювання внутрішньокласових суперечностей шляхом

використання перерозподільних фінансових механізмів, а також виконання основних вимог Конституції країни щодо забезпечення людині належних умов життя за допомогою гарантування певного обсягу благ за рахунок держави [3; 4, с. 43]. Але оскільки кількість реципієнтів соціальної функції має тенденції до зростання, а фінансові можливості будь-якої держави є вичерпними, необхідно виявити закономірності й основні детермінанти розвитку соціальної функції сучасної держави. Причому, економічна складова вкрай важлива: «Багато держав характеризують себе соціальними, маючи на увазі під цим завдання піклуватися про своє населення. Однак справжня соціальність держави ґрунтується на стані її економіки, залежить від економічного благополуччя країни. І тому доводиться свідчити про вкрай повільний розвиток соціальної функції в країні, яка не задовольняє реальні потреби громадян» [5, с. 110].

З огляду на значущість економічної детермінанти слід звернути увагу і на інші складові, що забезпечують виконання соціальної функції, - право і політику. Тому через свою багатокритеріальність заявлена тема передбачає аналіз відразу трьох аспектів соціального життя (права, економіки та політики) в контексті соціальної функції держави. Ці три базові, системоутворювальні макроінститути суспільства - право, економіка і політика - є найбільш проблемними сферами життєдіяльності сучасного суспільства. Зменшити соціальний дисбаланс та напруженість з урахуванням інтересів різних соціальних верств і груп покликане виконання соціальної функції держави, яка є, по суті, виразом соціального компромісу. Ефективне виконання зазначеної функції прямою мірою залежить від ефективного бюджетного менеджменту країни, тобто раціонального виконання перерозподільної функції фінансів, а також від спроможності всіх складових фінансової системи працювати злагоджено і продуктивно. Проблема соціальної функції держави досліджується крізь призму взаємних прав та обов’язків громадянина і держави. Проте важливим є окреслення й аналіз таких базових понять, як «функція держави», «соціальна безпека», «соціальна держава», «соціальний ризик», «управління соціальним ризиком», «стратегії управління соціальним ризиком» тощо. Спрямування державної політики на

соціалізацію забезпечить якісні умови життєдіяльності громадян, сприятиме розвитку і реалізації їхнього інтелектуального та професійного потенціалу, а також економічному, політичному, духовному та культурному прогресу. Для цього необхідно підвищення рівня життя населення, зниження соціальної поляризації, що може бути досягнуто за рахунок забезпечення рівних можливостей для соціальної мобільності активних представників усіх верств суспільства, реалізації соціальної політики в напрямі підтримки вразливих верств населення. Це передбачає створення сприятливих умов для розкриття здібностей кожної людини, поліпшення умов життя громадян і якості соціального середовища, а також підвищення конкурентоспроможності людського капіталу та забезпечення розвитку соціальних секторів економіки.

Загалом слід врахувати, що розвиток людського капіталу залежатиме прямолінійно від відчуття задоволення потреб відповідно до піраміди Маслоу: фізіологічних потреб, потреб у безпеці, в задоволенні потреби соціалізації (належності), задоволення потреби самоствердження (повазі) та можливості самореалізації [6, с. 56; 7**Error! Reference source not found.**, с.76]. Проте фундаментальними опціями для розвитку суспільства і держави, відповідно до теорії Маслоу, є власне забезпечення фізіологічних потреб і потреб у безпеці. Саме задоволення цих двох груп потреб є визначальним для побудови соціальної держави. Вони є потребами першого рівня. Звичайно, наступні потреби є відображенням вищого рівня розвитку людини, і , як наслідок, це спонукатиме до переорієнтування держави на виконання вищих потреб громадян – потреб другого рівня, створення і забезпечення відповідних умов (моральних, духовних, матеріальних, правово-законодавчих, культурних, освітніх). І саме повне чи часткове задоволення потреб суспільства першого рівня окреслюють соціальну функцію, а всебічна орієнтація державної політики на повне задоволення потреб другого рівня визначають державу як соціальну. На думку Манфреда Шпікера, у соціальній державі забезпечують виконання не лише мінімальних гарантій суспільству, але й створення можливостей для соціальної справедливості, розвитку особистості тощо [7].

Для соціальної держави є характерним поняття соціальної безпеки. Таким чином, слід врахувати те, що наявність соціальних ризиків зумовлює необхідність розроблення системи заходів щодо їхнього уникнення чи мінімізації. Соціальна безпека та соціальна дія характеризують державу як соціальну. Вона забезпечує добробут суспільства, в якому всі можуть брати участь у соціальних і політичних подіях, та спрямована на підтримку та розвиток людського ресурсу. Боротьба з бідністю та соціальною ізоляцією є одним із пріоритетних завдань соціальної держави.

Система соціальної безпеки має за мету вирішення проблем захисту. Тут державні та соціальні інститути безпеки відіграють велику роль.

Окрім макроекономічного рівня підтримки соціальної безпеки, все більшого значення набуває соціальна безпека на мезо- і макрорівнях, тобто на рівні компаній і громадян. У міжнародній практиці актуалізуються соціальні послуги, які надаються фірмами із соціального забезпечення, а також приватні компанії виступають постачальниками продукції для соціального забезпечення.

Слід зазначити, що на сьогодні доступ до соціального забезпечення є диференційованим, відповідно, і рівень соціальної безпеки для співробітників є різним, залежно від трудового внеску, кадрової політики окремих компаній. У такий спосіб це може призводити до накопичення соціальних ризиків.

Соціальні науки відображають взаємозв’язок між ризиком та суспільством у сфері напруженості між об’єктивізмом ризику та конструктивізмом ризику. На сучасному етапі розвитку технологій та економіки слід відзначити, що зростаюче використання технології створює об’єктивно зростаючий тиск на проблеми, які генеруються: зокрема у формі носіїв небезпечних винаходів.

Це зумовлює необхідність сприйняття та оцінювання технічних ризиків у соціальних і культурних умовах, що призводить до змін у сприйнятті та переоцінках цінностей. У сучасній соціальній науці необхідно зрівняти різницю між об’єктивізмом (збільшення фактичної небезпеки) та конструктивізмом (підвищення соціальної чутливості) [8].

Дослідження таких науковців, як М. Дуглас [10], А. Вілдавський [50], У. Бек (1986, 1988) [10, с. 165; 12], ще більш чітко, ніж у тематичному багатошаровому суспільстві ризику, вводять поняття про "об'єктивну компенсаційну силу небезпеки". Немає сумніву, що обрані ними приклади на користь цього припущення є науковими, тобто охоплюються інструментами сучасного суспільства для спостереження за технічними та екологічними ризиками.

Заслуга У. Бека - це перш за все поєднання в них дуже різнорідних аспектів технічного та наукового прогресу та імплементація основних тез у соціальні та політичні науки. Важливим є вивчення втраченої компетенції, а також безпосереднє втручання у соціальні суперечності та здійснення посередницьких функцій між наукою та технологією, з одного боку, політикою та громадськістю, з іншого.

Твердження У. Бека зводиться до того, що саме суспільство в сучасних умовах є суспільством ризику, тому держава повинна серед своїх функцій першочергово забезпечити виконання соціальної функції.

Але соціальна функція є самодостатньою, динамічною і здатною до саморозвитку за рахунок власних, іманентно властивих їй суперечностей, перетворюючи функцію на ознаку (від соціальної функції до держави) . Процес самоорганізації можна кваліфікувати як пошук найбільш стійкого стану соціальної функції в умовах існуючого природно-соціального середовища. Визначає напрямок цього пошуку керуючі параметри системи «соціальна функція держави», які, у свою чергу, визначають напрямок її розвитку [12;13].

Водночас властива соціальній функції держави, як і будь-якій системі, нестійкість передбачає її модифікацію під впливом деяких випадкових відхилень від основного еволюційного шляху розвитку.

Наростання волативності в системі відбувається всередині або поблизу точок пошуку найбільш стійкого стану в умовах існуючого природно-соціального середовища, які необхідно досліджувати особливо детально, тому що вони визначають напрямок розвитку соціальної функції на деякий період

часу, що постійно перебуває в динаміці. На даний момент соціальна функція держави знаходиться в точці пошуку державою її оптимального стану. Вектор розвитку системи «соціальна функція держави» змінюється в тому напрямку, в якому змінюються її керуючі параметри (рис. 1.1).

Рівні		**Потреби відповідно до піраміди Маслоу**	**Детермінація понять**	
Потреби другого рівня		Потреби у розвитку і самореалізації		СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА Рівень політичного, економічного і правового розвитку
		Потреби у самоствердженні		
		Потреби у соціалізації		
Потреби першого рівня	Наявність соціальних ризиків індивіда /групи індивідів та суспільних соціальних ризиків	Потреби у безпеці: соціальна безпека держави; соціальна безпека підприємства; соціальна безпека на рівні індивіда	СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ	
		Фізіологічні потреби		

Рис. 1.1.* Детермінація понять «соціальна функція», «соціальна держава», відповідно до піраміди потреб А. Маслоу [**Error! Reference source not found.**]

*Розроблено автором

Отже, динамічний характер соціальної функції держави може переорієнтувати державу. Такий стан речей зумовлений розвитком науково-інноваційної та технічної діяльності. Попри двоякість характеру науково-технічного прогресу через пошук шляхів автоматизації і комп’ютеризації праці, значущість людського фактора зростає паралельно зі зростанням соціальної відповідальності держави, перетворюючи її на соціальну. Важливим у виконанні соціальної функції є побудова і впровадження соціальних стандартів. Соціальні стандарти - це ціннісні уявлення суспільства про гідну якість та рівень життя: про рівень мінімальних державних соціальних гарантій і про індикатори досягнення середніх і високих стандартів життя. Це система взаємопов’язаних критеріальних нормативів підвищення якості життя від прийнятного до доброго,

від доброго до кращого і ще більш високого. Важливим науковим доробком стане саме обгрунтування і виділення індикаторів оцінювання системи публічного управління соціальними ризиками.

Історично дослідження теми соціальної держави здійснювалося у всі епохи. Проте в науковий обіг поняття «соціальна держава» увійшло в 1850 р., після виходу праці Л. фон Штейна «Історія соціального руху у Франції з 1789 р. до наших днів » [14]. Таким чином, про соціальну державу в розрізі наукової теорії справедливо вести розмову тільки починаючи з другої половини XIX ст., незважаючи на виникнення перших ідей про справедливу державу ще за часів античності [15].

Процес вивчення соціальної держави як об’єкта дослідження виявляє суперечливу ситуацію з його науковим осмисленням.

Соціальна держава досліджується вже більше ніж півтора століття за кордоном, а після розпаду СРСР і прийняття Конституції України розкриття суті соціальної держави стало активно вивчатися вітчизняними дослідниками. На цей момент існує величезна кількість наукових робіт, так чи інакше присвячених соціальній державі. Таким чином, позитивний момент полягає в ґрунтовному дослідженні феномена як зарубіжною, так і вітчизняною наукою, при цьому, варто звернути увагу на те, що соціальна держава – багатогранне явище, досліджуване багатьма суспільними науками. Так, можна окреслити різні ракурси вивчення етимології цього поняття з точки зору філософії, соціуму, державного управління та вимог сучасності.

Згадане вивчення соціальної держави різними галузями знань призводить до того, що кожна наука виділяє свій конкретний предмет, відповідно до чого керується своїми методами і підходами в дослідженні. Все це зумовлює відсутність єдиного понятійно-категоріального апарату і проблеми систематизації накопичених знань. З цього виходить, що концепція соціальної держави - це не струнка наукова теорія, а скоріше набір безлічі розрізнених дефініцій, наповнених різним змістом і сенсом, але об’єднаних спільною ідеєю.

Однією з найбільш важливих проблем у вітчизняній науці є відсутність єдиного розуміння «соціальної держави». З неї випливає цілий ряд супутніх, а саме: нерозробленість єдиного набору критеріїв і ознак соціальної держави, розбіжності у визначенні її сутності, цілей і ключових характеристик тощо. Понятійний аналіз визначень «соціальна держава» дає можливість окреслити кілька груп, відповідно до різних розумінь розглянутого феномена.

Першочергово соціальна держава характеризується як держава, яка прямо або побічно гарантує своїм жителям необхідний мінімум добробуту і покликана пом'якшити вплив ринкових важелів [16].

Також соціальна держава - це як свого роду данина відповідності певному набору характеристик. Така держава являє собою «…централізовано регульоване і впорядковане дбайливе існування, і життя з турботою про всіх громадян у всіх життєвих ситуаціях» [17].

Соціальну державу можна змалювати як прагнення до певного ідеалу. Прогрес у різних напрямах діяльності такої держави здійснюється більшою чи меншою мірою залежно від рівня розвитку суспільства [18].

Наступне твердження про соціальну державу характеризує її як здатність здійснювати сучасну соціальну політику: піклуватися про працевлаштування населення, права людини, створювати системи охорони здоров'я, соціального забезпечення, підтримувати малозабезпечені верстви населення тощо [19].

Крім того, соціальна держава бере на себе цілий ряд соціальних обов'язків і несе відповідальність за їх виконання перед суспільством. Соціальна держава «зобов'язується сприяти громадянам в досягненні соціальних благ, безпосередньо зайнята майновим забезпеченням і обслуговуванням суспільства; прагне до встановлення співпраці між різними частинами суспільства і вважає себе правомочною регулювати умови суспільної солідарності» [20].

Вітчизняні дослідники характеризують соціальну державу як державу, в якій переважає верховенство права і в основу якої покладено ідеї демократії, гуманності та соціальної справедливості, досягнення соціальної й економічної

рівності різних верств населення, гарантування безпеки і дотримання закону державою [21; 22].

Аналіз визначень і характеристик соціальної держави підводить до розуміння її специфічних ознак, які дають змогу виявити соціальну державу з безлічі інших, виявити її сутність.

По-перше, варто виділити групу ознак соціальної держави, які виступають умовами для її існування. До них належать правова і демократична природа держави, розвинена економіка і високий рівень розвитку громадянського суспільства. Без цих атрибутів розвиток сучасної соціальної держави видається вкрай скрутним.

По-друге, відзначимо групу ознак, що відображають здатність соціальної держави ефективно здійснювати всебічну соціальну політику: розвинене і стабільне соціальне законодавство, на основі якого проводиться ефективна всебічна політика; політика соціального компромісу; пріоритетність здійснення соціальної функції держави; активна політика перерозподілу благ й ін.

По-третє, особливу групу ознак соціальної держави становлять гарантованість прав і свобод, що дозволяють підтримувати гідне існування; доступність соціальної підтримки для всіх членів суспільства; гарантованість і відповідальність держави за забезпечення і проведення політики, спрямованої на досягнення гідного рівня соціального і матеріального благополуччя для всього населення.

Зазначені ознаки відображають обов’язок соціальної держави забезпечувати гідний рівень соціального і матеріального благополуччя всім громадянам.

Під рівнем соціального і матеріального благополуччя мається на увазі доступність до систем суспільних благ і послуг (освіта, охорона здоров’я, культура) і рівень соціальної справедливості і захищеності, а також випливає з нього рівень гідного існування і матеріального добробуту, які залежать від конкретно-історичних, ідеологічних, національних та інших особливостей. Це стандарт життя, прийнятий у конкретному суспільстві.

Вироблення для всіх народів та епох якісного і кількісного стандарту життя неможливе [23]. Проте існує необхідність вироблення сучасного (загального мінімального) стандарту життя, нижня межа якого повинна досягатися всіма без винятку державами, що є дійсно соціальним.

По-четверте, варто виділити групу ознак, що відображають прагнення соціальної держави підтримувати політичну і соціально-економічну стабільність у суспільстві. До цих ознак належать інтеграція політичних сил; відображення загальних інтересів суспільства; наявність високого рівня соціальної інтеграції та мобільності; низький рівень соціально-економічної диференціації в суспільстві; економічна ефективність; активне державне втручання в соціально-економічне життя суспільства; соціально орієнтована економіка й інші.

Отже, сучасна соціальна держава може інтерпретуватися як заснована на праві, розвинутій економіці і громадянськості держава, яка ефективно здійснює всебічну соціальну політику і забезпечує гідний рівень соціального й матеріального благополуччя всіх громадян із метою підтримки політичної і соціально-економічної стабільності в суспільстві.

Таким чином, держава, яка прагне до справедливого суспільного порядку і бере на себе врегулювання соціальних суперечностей, характеризується як соціальна. Основні принципи соціальної держави виражаються, зокрема, через гарантію свободи об’єднань, соціального зобов’язання власності та можливості соціалізації. Соціальна держава базується на зобов’язанні законодавчого органу надавати певні фінансові підтримки (наприклад, соціальна допомога, податкові закони, формування капіталу), які повинні бути розглянуті в застосуванні і тлумаченні законів. Проте на сучасному етапі розвитку визначальним є те , що принцип добробуту держави має законодавчі підстави. З іншого боку, її сфера застосування, як зазначено в конституційному імперативі, окреслена в реалізації всіх можливих соціальних і соціально-політичних вимог - від нульового тарифу на громадському транспорті до всеосяжних у всіх сферах життя принципах демократизації. Принцип добробуту зобов’язує державу компенсувати соціальні суперечності, забезпечити справедливий соціальний порядок та впровадити

фінансові механізми здійснення для громадян соціального забезпечення, яке в будь-якому разі належить до прожиткового мінімуму, що робить гідне життя можливим. Сьогодні завдання держави більше не вичерпується лише захистом, збереженням цінностей. Важливим є застосування всіх функцій управління (публічного управління), таких як: планування, управління, сприяння соціально-економічному розвитку, розподіл владних повноважень, без яких соціальне життя вже неможливо. Принцип держави загального добробуту містить гарантію існування, оскільки він зберігає соціальні вигоди, наприклад, захищає законодавство про соціальне забезпечення та соціальну безпеку або закон про захист праці від його скасування або повної деформації. Визнання основного закону для соціальної держави не означає конституційну фіксацію конкретного економічного та соціального порядку (наприклад, соціальної ринкової економіки). Сучасна економічна візія соціального забезпечення передбачає поєднання різних систем. Принцип держави добробуту встановлює мету, а не методи для досягнення цієї мети. Таким чином, законодавчий орган залишає, зокрема, значну свободу дій. Зміна механізму фінансування соціального забезпечення має на меті соціальну революцію шляхом соціальної реформи при приблизно рівномірному добробуті та розподілі навантаження, щоб запобігти утворенню різких диспропорцій у соціальному забезпеченні. Її протилежність - це ліберальна конституційна держава, основою якої є формально рівна свобода держави, яка, згідно з її конституцією, прагне до створення та підтримки соціальної справедливості та соціального забезпечення.

Принцип держави зобов’язує законодавця забезпечувати життєдіяльність громадян та гарантувати певний соціальний мінімальний стандарт. Виконавчий орган повинен враховувати соціальні міркування в дискреційній сфері. Для юриспруденції принцип добробуту є правилом інтерпретації. Правові норми ставлять під сумнів той факт, що вони покращують статус слабшого.

Оскільки досягнення соціальної справедливості та створення соціального забезпечення потребують більш чіткого правового регулювання, принцип добробуту держави спрямований насамперед до законодавчої влади.

Законодавець значною мірою задовольняє соціальне зобов’язання, зокрема, завдяки сильному розширенню соціального забезпечення ("соціальна мережа": компенсація за наслідки війни, трудовий закон, право на оренду та всі інші положення, що стосуються законодавства про соціальний захист і соціальне забезпечення).Зобов’язання держави добробуту законодавчі органи в основному дотримуються, особливо у сфері соціального забезпечення, яке характеризується великою кількістю розгалужень («соціальна мережа» означає балансування наслідків війни, праці, здачі в оренду і всіх інших нормативних актів, які впливають на закон про соціальний захист та соціальне забезпечення). Саме у сфері соціального забезпечення та захисту держава намагається, наскільки це можливо, дотримуватися постулату соціальної справедливості в законодавстві, адміністрації та юрисдикції. Мета соціальної держави. полягає у зменшенні основних соціальних відмінностей у середині суспільства та забезпеченні справедливого рівня життя для кожного окремого громадянина.

Соціальні стандарти якості та рівня життя повинні бути розроблені і встановлені відповідно до міжнародних принципів, стану економічного і політичного розвитку держави й характеризуватися підходами щодо припинення процесу зростання бідності та маргіналізації суспільства, забезпечення конституційних гарантій доступу населення до соціальних послуг, створення умов для розвитку людського потенціалу. Власне збалансування зазначених постулатів і втілює в собі поняття соціальної безпеки, інструментом якої є система управління соціальним ризиком. Розробка і впровадження єдиної системи державних соціальних стандартів; низького, середнього і високого рівнів життя передбачає злам вкоріненого стереотипу мислення, який полягає в тому, що держава повинна орієнтуватися лише на мінімальний рівень державних соціальних гарантій. Це і визначає соціальну функцію держави. Соціальна держава покликана затвердити пріоритетними соціальними орієнтирами не мінімальний, а оптимальні соціальні стандарти якості та рівня життя і всіляко сприяти їхній розробці та законодавчого оформлення. Соціальні стандарти якості та рівня життя повинні забезпечувати представникам різних соціальних

груп рівні соціальні стартові можливості, перспективи соціальної горизонтальної і вертикальної мобільності, можливості для саморозвитку. Без цього не можна забезпечити розширене відтворення людського потенціалу. На рис. 1.2 продемонстровано детермінацію поняття «соціальна держава».

<table>
<tr><td colspan="5">ОЗНАКИ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ</td><td rowspan="9">СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ/ГЕНЕРОВАНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ РИЗИК</td></tr>
<tr><td>Ознаки, які виступають умовами для її існування</td><td>Ознаки, що відображають здатність соціальної держави ефективно здійснювати всебічну соціальну політику</td><td>Ознаки, які характеризують умови життя громадян у країні</td><td colspan="2">Ознаки, що відображають прагнення соціальної держави підтримувати політичну і соціально-економічну стабільність у суспільстві</td></tr>
<tr><td>правова і демократична природа держави, розвинена економіка і високий рівень розвитку громадянського суспільства</td><td>розвинене і стабільне соціальне законодавство, на основі якого проводиться ефективна всебічна політика; політика соціального компромісу; пріоритетність здійснення соціальної функції держави; активна політика перерозподілу благ</td><td>гарантованість прав і свобод, що дозволяють підтримувати гідне існування; доступність соціальної підтримки для всіх членів суспільства; гарантованість і відповідальність держави за забезпечення і проведення політики, спрямованої на досягнення гідного рівня соціального і матеріального благополуччя для всього населення.</td><td colspan="2">інтеграція політичних сил; відображення загальних інтересів суспільства; наявність високого рівня соціальної інтеграції та мобільності; низький рівень соціально-економічної диференціації в суспільстві; економічна ефективність; активне державне втручання в соціально-економічне життя суспільства; соціально орієнтована економіка й інші.</td></tr>
<tr><td colspan="5">ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ</td></tr>
<tr><td>Планування</td><td>Управління</td><td>Сприяння соціально-економічному розвитку</td><td colspan="2">Розподіл владних повноважень, без яких соціальне життя вже неможливо.</td></tr>
<tr><td colspan="5">СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА=ДЕРЖАВА СОЦІАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ</td></tr>
<tr><td colspan="5">ПРИНЦИПИ</td></tr>
<tr><td>Створення відповідного правового поля, яке гарантує свободи і права людини та життя</td><td>Визначення, дотримання та підвищення соціальних стандартів</td><td>Соціальна справедливість</td><td>Соціальна безпека</td><td>Соціальний захист</td></tr>
</table>

Рис.1.2. Характеристика соціальної держави*

*сформовано авторкою

Проте ринкове середовище диктує свої правила. В умовах ринкової економіки, навіть в умовах соціальної ринкової економіки, ринок є інструментом координації першого рівня. Суб`єкти ринку повинні координувати свої дії, і тільки якщо така координація призводить до небажаних результатів, держава

повинна втрутитися ("стільки ринок, наскільки це можливо, стільки, скільки держави в міру необхідності" [17, с. 165]).

Визначаючи соціальну функцію держави, слід наголосити, що її виконання окреслено в побудові системи соціальної безпеки країни, оскільки соціальна безпека – це стан суспільства, при якому забезпечується номінальний рівень соціальних умов і наданих соціальних благ, що визначають якість життя людини і суспільства в цілому, і гарантується мінімальний ризик для життя, фізичного і психічного здоров'я людей. З метою забезпечення соціальної функції держава повинна виступати гарантом соціальної безпеки її громадян. Оскільки основним суб'єктом відповідальності за стан суспільства є держава, координація спільної діяльності державних структур, наукових організацій та інститутів громадянського суспільства з розробки і впровадження системи соціальних стандартів якості та рівня життя повинна бути значно активізована. Також необхідно активізувати систему мінімізації соціальних ризиків і на інших рівнях – підприємства і громадян.

Проте сучасна тенденція вирощує, на думку А. Вілдавського, утопічне сподівання, що існує ризик-менеджмент "проб без помилок" [10]. Відповідно до цього ідеалу, технологічні ризики повинні бути настільки прозорі до перешкод їхнього виявлення, що ймовірність їхнього настання наближається до 0. Для науки, з іншого боку, невдалі експерименти та теоретичні помилки свідчать більше про реальність, ніж про стратегію уникнення помилок і невдач. Те ж саме стосується і процесів соціального навчання: пробне без помилок "робить речі дорожчими, щоб можна було відійти від старої практики до меншої кількості областей; нестача змін сама по собі може бути небезпекою для використання подальших можливостей з метою зменшення існуючих загроз" [10]. Еколог С.С. Холлінг зауважив, що екологічна стійкість області висока при динамічному дисбалансі; однак, він низький, коли досяг стабільної рівноваги. «Низька стабільність призводить до високої еластичності» [14].Технологічний прогрес реалізує прискорення виникнення ризиків, які спричинені ним, і вимагає додаткових заходів у досягненні безпеки. Це включає соціальну організацію

еластичності, яка характеризується пильністю та швидкістю реакції у разі настання соціальних ризиків і усуває їхні наслідки. З іншого боку, зменшення ризику живить ілюзію передбачуваної безпеки, що веде до необережності та зменшення запобіжних заходів.

На тлі цих теоретично складних досліджень основний цикл наукової аргументації надзвичайно простий: ризики забезпечують прибуток (у багатстві та знаннях), частка прибутку може бути інвестована в нові ризики та новітні методи управління ризиками і також у процедури компенсації завданої шкоди на основі здобутого досвіду, що дасть змогу уникнути їх у майбутньому. Таким чином, багатство веде, з одного боку, до безпеки, а з іншого – до подальшого збільшення багатства новими ризиками. Тому важливим у системі управління ризиками є їхня ідентифікація, яку можна забезпечити і статистичними методами.

Соціальний ризик у різних державах буде ідентифікуватися залежно від концепції культури ризику, сприйняття ризику, умови прийому, інституційних умов і політико-соціальних процесів. Національна культура включає в себе раціональні методи збору даних і аналізування їх. У цілому, перевагою нового бачення у системі управління соціальним ризиком в умовах забезпечення соціальної безпеки порівняно з традиційною політикою соціального забезпечення є те, що підкреслюється більшою міріою значення профілактики ризику. Таким чином, у перспективі основне завдання забезпечення соціальної безпеки відходить від традиційного резервного копіювання, а наголос робиться на превенцію ризику, тобто його мінімізацію на вході та побудову політики раннього виявлення можливості активації мінімізації соціального ризику на мезо- і мікрорівнях. Очевидно, що це той випадок, коли є необхідним розрізняти різні рівні дій ризику і його наслідків шляхом розподілу його на різні рівні (площини) дій, але в межах правового поля держави.

Цей функціональний розподіл функцій підтримується за рахунок аналізу ризиків для раннього їх виявлення і для оцінювання потенційних шкідливих

наслідків, а також з метою розроблення заходів контролю й управління. І, нарешті, результати УРС мають вдосконалюватися.

Технологічний процес звичайно сприяє виникненню нових ризиків. Проте виникнення соціальних ризиків не можна виокремити як окрему категорію. Тому з метою вдосконалення інтеграції соціальних, екологічних та управлінських ризиків у систему управління ризиками слід розробити цілісний підхід до управління ризиками з приділенням особливої уваги продуктивності та орієнтованим на рішення аспектам. Щоб поєднати екологічні, соціальні та управлінські ризики з управлінням ризиками, слід включити класичні моделі до управління ризиком з використанням систематичного підходу до ідентифікації, оцінки та встановлення пріоритетів, формулювання політики, перегляду та оновлення, комунікації та звітування про екологічні, соціальні та управлінські питання та ризики управління.

Таким чином, виходячи із здійсненого дослідження, слід відзначити, що в основу розвитку соціальної безпеки держави має бути покладено забезпечення максимальної зайнятості населення, що, у свою чергу, створить передумови для виконання державою своїх функцій, у тому числі і соціальної. Наступним кроком для мінімізації соціальних ризиків є сприяння підвищенню рівня освіти населення, а також його професіоналізму з метою пошуку нових напрямів розвитку суспільства і країни загалом. Слід підкреслити, що для розвитку соціальної безпеки важливим є створення умов для розмежування соціальних ризиків, їхньої превенції шляхом участі підприємств та установ, а також окремих громадян у системі запобігання ризикам та/або подолання наслідків від їхнього настання. У цьому випадку державою повинні бути створені передумови для сприяння зацікавленню в додатковому захисті від соціальних ризиків підприємствами та громадянами. Саме перетворення в державі функції на статус забезпечить максимізацію соціальної безпеки, що передбачає політичну трансформацію; усунення внутрішніх ризиків, таких як корупція, непрозорість; високий рівень інформаційного забезпечення щодо економічних, політичних і соціальних подій у країні; необхідність переорієнтування громадян у напрямі

здорового способу життя; сприяння народженню та підтримці материнства. За таких умов і відбудеться підвищення рівня соціальної безпеки і виведення її на вищий рівень.

Ідеалізація соціальної держави у вітчизняній науці пов'язана насамперед з тим, що феномен став активно розроблятися відносно недавно, тільки після краху Радянського Союзу. Важливим моментом є той факт, що соціальна держава в Україні тільки на початковій стадії формування. З цього випливає, що країна не пройшла всього історичного шляху розвитку соціальної державності, наповненого кризами, як і всі західні країни. Відповідно, кризові прояви соціальної держави, як правило, не аналізуються вітчизняними вченими, не будучи актуальними для України.

Західні вчені більш стримані в оцінці перспектив соціальної держави. Починаючи з другої третини XX ст. і по сьогоднішній день вийшло друком досить багато робіт, присвячених глибокому аналізу кризи соціальної держави та можливих шляхів її подолання. Німецькі вчені вивчають і оцінюють соціальну державу, як правило, з позицій «зваженого» або «критичного» поглядів. Таким чином, у полі зору дослідників знаходяться саме кризові та негативні явищі, пов'язані безпосередньо із соціальною формою державності.

Серйозна проблема в дослідженні теорії соціальної держави полягає в різноманітті синонімічної термінології. Суть проблеми не тільки в тому, що поряд з терміном «соціальна держава» вживаються ще безліч інших: «держава добробуту», «держава загального добробуту», «держава благоденства», «держава загального благоденства», «держава соціальної безпеки», «держава соціальних послуг »,« welfare-капіталізм » тощо. Важливо, що багато з названих понять не тотожні сучасній соціальній державі.

Крім того, варто врахувати, що соціальна держава в різних країнах має своє традиційне поняття. При цьому воно далеко не завжди перекладається дослівно як «соціальна держава», але, тим не менш, іноді використовується в наукових працях. Наприклад, у Великій Британії - це «welfare state» («держава добробуту»), в Німеччині - «sozialstaat»(«соціальна держава»), у Франції - «l'etat

providence»(«держава провидіння»), в Іспанії - «estado de bienestar» («держава добробуту»), у Швеції - «Folkhemmet» («народний дім»), у Туреччині - «refah devleti» («держава процвітання»), в Японії - «fukushi kokka» (держава соціального добробуту »), в Індонезії - «negara kesejahteraan » («багата держава»). Таким чином, вживання одного з перелічених понять може відображати національну модель соціальної держави в тій чи іншій країні, а не бути простим аналогом соціальної держави в конкретному географічному середовищі. У цьому розумінні справедливі слова Д. Кларка: «…необхідно зробити відмінність щодо того, чи ми говоримо про національні системи добробуту або про державу загального добробуту взагалі» [24].

У західній науці загальноприйнято вживання терміна «welfare state». Всі дослідження, так чи інакше пов’язані і соціальною державою, використовують саме цей термін, і це вже усталена наукова традиція.

Поняття «держава соціальних послуг», «держава добробуту», «держава загального благоденства» та інші терміни, як правило, відображають історичні етапи розвитку «welfare state» з певним набором якостей і властивостей, притаманних соціальній державі тільки на певному етапі розвитку. Ці поняття не синонімічні, кожне з них відображає якісний щабель розвитку соціальної держави. В цьому плані серед західних вчених немає розбіжностей. Таким чином, синонімами є тільки поняття «держава добробуту» («welfare state») і «соціальна держава» [16].

Відносини між приватною сферою ринкової економіки та суспільною сферою, регульованої урядом під верховенством закону, вперше було визначено німецьким поняттям «sozialpolitik», яке може бути перекладено як «соціальна політика». Виникнення в Німеччині соціального спрямування діяльності держави було пов’язано насамперед з необхідністю соціальної та політичної інтеграції швидко зростаючого робітничого класу. Із середини XIX ст. і донині в Німеччині є загальноприйнятим терміном, який характеризує соціальну державу, є «sozialstaat», введений у наукову термінологію Лоренцом фон Штейном. Намагаючись розкрити суть соціальної держави, Адольф Вагнер у

1876 р. ввів також термін «wohlfahrtsstaat» [25, с. 87; 26, с. 56], але з часом це поняття стало використовуватися скоріше в зневажливому сенсі, що відображає перебільшене втручання держави у сферу приватних інтересів, і не закріпилося в історії [27, с. 68]. Поняття «sozialstaat» розглядається тотожним загальноприйнятій англо-американській «welfare state».

Термін «держава добробуту» зобов'язаний своїм походженням середині XX століття. Спочатку він використовувався для опису політичної програми лейбористської партії у Великобританії після Другої світової війни. Поступово цей термін набув поширення і в інших країнах. Поняття «держава добробуту», як стверджує А. Бріггс, увійшло в наукове застосування для істориків. Більше того, вони навіть намагалися «переписати» XIX і XX століття, зокрема історію Великобританії, з урахуванням всього ретроспективного розвитку особливостей цієї держави.

Поняття «держава добробуту» використовувалося для того, щоб відобразити соціально-економічні зміни того часу. Після 1945 р. не тільки у Великобританії, але і в багатьох інших західних країнах спостерігається тенденція, яка фокусується на розвитку соціального забезпечення. Серед основних вимог, які створювали соціалістичні течії, - «свобода від потреби» і ще більше «рівність можливостей».

Країни Заходу впоралися з новими викликами сучасності, що обмежили вплив соціально-комуністичних течій, і в основу поняття «держава добробуту» були покладені ще й соціальні досягнення того часу - «скасування бідності» і «перемога над безробіттям». Післявоєнним соціальним досягненням США стало в рамках колишнього поняття «держави добробуту», що тематично не відображало нового якісного рівня держави, ширше переосмислення цього поняття, що вклалося у новий термін - «держава загального благоденства». Зазначене поняття відображає той факт, що держава піклується не тільки про матеріальний добробут громадян, але також і про інші, незалежні від добробуту фактори, такі як здоров'я, щастя, духовний розвиток та інші.

Незважаючи на те, що зазначене поняття, як правило, позначає конкретний історичний період процвітання після Другої світової війни, його смислове навантаження збереглося і передалося старому загальному терміну «welfare state», і стало часто перекладається як «держава загального добробуту». Саме цей переклад найбільш часто вживається у вітчизняній науковій традиції, коли мова йде про західну «welfare state» [27, с. 45; 28, с.89; 29, с.95; 30, с. 111].

Якщо в західній науці прийнято використовувати термін «держава добробуту», то у вітчизняній науці таким загальноприйнятим терміном є «соціальна держава» [35, с. 119]. Однак з цього випливає, що вітчизняні автори іноді ставлять знак тотожності між «державою добробуту», «державою загального благоденства», «державою соціального благополуччя» тощо, але, як вже було зазначено, таке ототожнення не є правильним.

Варто також відзначити, що вітчизняні автори часто вводять нові поняття як самостійні концепти, які, по суті, мало чим відрізняються від «соціальної держави». При цьому найчастіше залишається незрозумілим, яка семантика належить тому чи іншому поняттю: конкретна модель соціальної держави, новий рівень розвитку держави чи новий перелік ознак.

Поняття «держава добробуту» протягом тривалого часу стосувалося переважно економічно розвинених країн з демократичним суспільством. У сучасних умовах, коли в постсоціалістичних країнах інституалізується соціальна держава, виникає необхідність перегляду змісту поняття держави добробуту, яке слід адаптувати під нові і мінливі умови.

«Соціальна держава» найбільш широкий і водночас найбільш семантично прийнятний термін, він значно краще відображає природу і сутність феномена, ніж «держава добробуту», яке не раз піддавалося не тільки вітчизняній, а й західній критиці. Незважаючи на це, загальноприйнятим і усталеним терміном у дослідженнях міжнародного рівня є «welfare state», що широко і чітко описує відповідний зміст, функції, завдання для урядів [37, с. 67].

У працях національного характеру, як правило, використовуються місцеві усталені синоніми цього поняття. Звертаємо увагу, що у вітчизняній науці таким

усталеним терміном є «соціальна держава». У кризових умовах в Україні стає нагальним питання її розвитку саме в ракурсі соціальної держави. Історичні аспекти дослідження становлення України як соціальної держави беруть свій початок зі створення відповідних «страхових фондів» (на випадок пожежі чи неврожайних періодів), а перетворення суспільних відносин відбулося із початком становлення християнської церкви [38, с. 87]. Саме сприяння церкви в становлення соціальної функції України розвинуло поняття благочинства, яке базувалося на християнському піклуванні [39, с. 155].

Сучасне наукове тлумачення України як соціальної держави висвітлює виконання функцій держави, яке буде спрямоване на вдосконалення соціальних комунікацій, розвиток демократичного суспільства та економічний розвиток загалом.

Окреслені нюанси термінології в теорії соціальної держави становлять основу для оперування тими чи іншими поняттями в представленій дисертаційній роботі.

Тільки поняття «держава добробуту» («welfare state») і «соціальна держава» («sozialstaat») вживаються в цьому дослідженні як рівнозначні, всі інші - використовуються або для позначення конкретно-історичного етапу розвитку соціальної держави, або для відображення специфіки національної моделі соціальної держави. Пропонуємо розглянути можливість використання подібного підходу до термінології як загальноприйнятого у вітчизняній традиції вивчення соціальної держави.

"Соціальна ринкова економіка" - це соціально пов’язана конституція промислової економіки, в якій продуктивність вільних і ефективних людей наближається до порядку, який забезпечує максимальну економічну вигоду та соціальну справедливість для всіх. Цей порядок створюється через свободу та прихильність, що виражається в "соціальній ринковій економіці" шляхом справжньої конкуренції та незалежного монопольного контролю.

Спираючись на отримані результати, ми дійшли таких висновків.

1. Сучасна соціальна держава може інтерпретуватися як заснована на праві, розвинутій економіці і громадянськості держава, яка ефективно здійснює всебічну соціальну політику і забезпечує гідний рівень соціального і матеріального благополуччя всіх громадян з метою підтримки політичної і соціально-економічної стабільності в суспільстві.

2. Соціальна держава як історичний феномен можна розмежувати на доіндустріальні і постіндустріальні держави XX ст.

У такому розумінні «соціальними» можна назвати більшість сучасних держав, зокрема Україну.

3. Досягнення гармонії між протилежними інтересами особистості і суспільства як реальна мета соціальної держави недосяжна. Соціальна держава віддає пріоритет інтересам суспільства. Соціальна держава спрямовує свою діяльність спочатку на суспільство, а вже потім на особистість, причому ця діяльність трансформується крізь призму суспільства і крізь призму економічного зростання.

4. Поняття «держава добробуту» («welfare state») і «соціальна держава» («sozialstaat») вживаються як рівнозначні родові поняття, всі інші - використовуються або для позначення конкретно-історичного етапу розвитку соціальної держави, або для відображення специфіки національної моделі соціальної держави.

5. Одними з найбільш важливих проблем у сучасній науці є:

- відсутність єдиного розуміння «соціальної держави» та універсального набору її критеріїв і ознак;
- проблема різного розуміння соціальної держави в історичному контексті;
- різноманіття синонімічної термінології;
- надмірна тенденційність деяких досліджень соціальної держави.

1.2. Підходи до ідентифікації соціальних ризиків у системі публічного управління

Питання підтримки незахищених верст населення та ролі державних органів влади в управління соціальними ризиками у сучасному світі є досить гострим. Необхідність виявлення основних причин асиметрії між соціальними верствами має глибокі історичні віхи. Конфлікти породжують нові типи і форми соціальних ризиків. Останні роки ознаменувалися кризою фінансових ринків, що поширилася на всю світову економіку. Величезні капітальні активи були знищені, і лише завдяки масовому втручанню держави можна подолати наслідки системної кризи. Програми державної підтримки мають допомогти пом'якшити кризу, але не вирішили її. Безробіття зростає, багато компаній стикаються з банкрутством, а навантаження на зарплати зростає. Соціальна сегрегація, дитяча бідність або демографічні зміни є прикладами нагальних соціальних проблем у багатьох європейських країнах. Традиційно це стосується переважно соціально орієнтованих організацій, які займаються соціально незахищеними групами в суспільстві.

Ризик неявно пов'язаний з людськими цінностями. Це відображає певне розуміння людського життя, індивідуальних і колективних сподівань та побоювань, очікувань стосовно того, що може бути втрачено і що варто зберегти. Таким чином, ризик - це концепція із соціальними, культурними, навіть етичними вимірами. Тому дослідження ризику не повинні стосуватися фізичних аспектів життя окремо. Слід також зосередити увагу на соціальних аспектах життя, таких як: здоров'я, добробут та безпека. Ризик традиційно пов'язаний з матеріальними та технічними аспектами життя, захистом цінностей окремих людей і суспільства. Однак їх не слід плутати із самим життям. Розуміння ризику передбачає, що суб'єкти усвідомлюють соціально визначені цінності та мотиви тих, кому завдають шкоди. Ефективне та економічно вигідне дослідження безпеки вимагає уваги та глибокого розуміння соціальних сил, які формують

цінності, визначення того, що розуміється під загрозою, а також керівництво у визначенні ефективної, відповідної та справедливої відповіді на загрозу. Вона повинна зосереджуватися на розробці, аналізі та прийнятті практичних процедур демократичного управління ризиками в суспільстві та прагнути знайти засоби для поєднання наукових знань та людських цінностей. Тому важливо обґрунтувати концепцію, спрямовану на підтримку та зміцнення сфери досліджень ризику шляхом уточнення підходів до досліджень, у яких соціальні виміри можуть бути включені до програми досліджень безпеки.

З точки зору детермінації і соціальної характеристики, ризик можна широко визначити як "існування загрози життю та здоров'ю"[40**Error! Reference source not found.**, с. 38]. Проте, зазвичай, ризик називається продуктом шкідливого наслідку діяльності або події та ймовірності його виникнення.

Детермінація поняття «ризик» викликає наукові диспути між аналітиками ризику, експертами та іншими членами громадськості. Одні розглядають ризики з більш "об'єктивної" перспективи, схильні до визначення ризику або загрози більш вузько, ніж інші учасники громадськості. З іншого боку, численні представники громадськості, як правило, покладаються на ширший набір критеріїв та правил прийняття рішень, щоб досягти власного бачення щодо того самого ризику. Як наслідок, між експертами з ризику та іншими членами громадськості виникають відмінності щодо того, які ризики та які наслідки заслуговують на увагу при соціальній оцінці [53, с. 117].

З огляду на складність проблеми ризику існує розрив між тим, як експерти та неексперти визначають та розуміють ризики. Велика кількість досліджень була проведена соціальними науковцями наприкінці 1970-х і на початку 1980-х рр. Значна частина цих досліджень зосереджена на визначенні всіх факторів та критеріїв, що використовуються людьми при оцінюванні ризиків. Наприклад, дослідження П. Словіка та співавторів [47, с. 123] та Касперса [45, с. 25] допомогли розробити концептуальні основи щодо "соціального посилення ризику" (тобто способу, в якому занепокоєння щодо ризику підвищується і

проявляється в різних рівнях суспільства). Така модель може бути використана для виправлення сприйняткових помилок людей, і може бути розроблений підхід, який би подолав розрив між експертами та неекспертами [47]. Значна частина цього дослідження також використовувалась для покращення зв'язку з ризиками [48; 49].иПоняття ризику зазвичай стосується невизначеності або непередбачуваності, що призводить до втрат добробуту [50, с. 198]. Для зручності використовуємо слово "ризик" у широкому сенсі для включення як передбачуваних, так і непередбачуваних елементів. Для осіб, які не мають інструментів управління ризиками, передбачувані події (такі як сезонна посуха) також матимуть негативний ефект добробуту, тим самим створюючи ризики добробуту.

Стихійні лиха (наприклад, виверження землетрусів та вулканів), погодні умови (наприклад, повені та посухи) та проблеми, пов'язані з охороною здоров'я (наприклад, індивідуальна чи епідемічна хвороба, інвалідність, старість та смерть), завжди були предметом занепокоєння окремих людей та суспільства . Ризики, пов'язані з цими джерелами, породжували індивідуальні стратегії запобіжних дій (наприклад, диверсифікацію сільськогосподарських культур та створення запасів) та, що ще більш важливо, зумовлювали створення неформальних механізмів розподілу ризиків на основі обміну через розширення сімей, надання взаємних подарунків, егалітарних племінних систем, схеми розподілу урожаю з поміщиками та ін. Значна частина населення в країнах, що розвиваються, все ще посилається переважно або виключно на ці неформальні заходи для подолання ризиків.

Підхід У. Бека [8] також містить вузькі місця, зокрема сумнівно, як скорочуючи опосередкований вплив технічного і наукового прогресу може бути науково обгрунтованим зростання ймовірності настання соціального ризику .Ще одне питання ще важливіше: яким чином соціальний підхід можна розглядати як науково-технічний?

Основним прикладом в описанні його теорії ризику був приклад Чорнобильської катастрофи, що зумовило позитивне сприйняття теорії і дало

можливість отримати схвальні відгуки щодо тверджень про «суспільство ризику». Проте зараз демаркація домінує через зазначені теоретичні проблеми. Існує чіткий перехід до конструктивістського підходу, до культурної соціології, що, мабуть, легко спростовує позицію У. Бека. На відміну від У. Бека, цей підхід відображає соціальну мінливість уявлень та оцінок ризику. Здійснене крос-культурне та історичне дослідження й поширення в сприйнятті різних джерел ризику та оцінки їх наслідків не може бути витлумачено як функція нібито об'єктивної небезпеки. Однак інформаційний зміст цієї ідеї залишається низьким. Лише через теоретичне виведення та моделювання різних культур ризику він набуває наукового змісту. Це дало поштовх до наукового дослідження британської культурної антропології британською вченою Мері Дуглас [53, с. 23] і американським політологом Аароном Вілдавським у монографії 1982 р. [10, с. 25], яка вважається важливим етапом досліджень у галузі вивчення соціальних ризиків. Основна аргументація: невиправдана кількість потенційних ризиків та небезпеки сучасних суспільств не може бути безпосередньо сприйнята людиною. Із соціально опосередкованого вибору ризику слід зробити структуру індивідуального сприйняття та подолання. М. Дуглас і А. Вілдавський виділяють три інститути, які виконують цю функцію з метою полегшення умовностей та орієнтації на дії: ринок та ієрархія як соціально центральні установи, з одного боку; інституція, розташована на периферії суспільства, з іншого боку, для якої вони вибирають не менш лаконічну, а також суперечливу концепцію секти. Цей термін приховує специфічні організаційні форми та нормативні орієнтири закономірності інтерпретації екологічного руху. Зростання соціальної чутливості до технічних та екологічних ризиків пов'язане з інституційною консолідацією цього руху. Він перебуває в стані напруженості з семантикою ризику ринку та ієрархії і змушує суспільство пройти далекосяжні зміни у сприйнятті та переоцінках.

Цей підхід явно має сильні сторони в теорії та емпіризмі. У теоретичному плані він являє собою взаємозв'язок двох різних напрямів дослідження: зв'язок соціальної чистоти з небезпекою, розроблений М. Дуглас [53, с. 133], та сіткою /

груповою схемою, розробленою М. Дуглас [53, 66] Ця схема пов'язує індивідуальне сприйняття зі структуруванням соціальних контекстів. Схема вимірює досвід, класифікує за зовнішніми нормами, очікуваннями та функціональними ролями; група, з іншого боку, переживає інтеграцію через членство в групі. Обидва параметри мають два значення (високе / низьке), таким чином результат – на перетині цих значень.

Виходячи зі здійсненого аналізування, визначимо соціальний ризик як імовірність настання несприятливої події для окремих індивідів/груп індивідів у межах конкретної держави, що зумовлено наявністю системного характеру і високою частотою настання.

Соціальні ризики є наріжним каменем соціальної безпеки країни. Від того, як змінювався перелік ризиків, які на законодавчому рівні визнавалися державою, можна простежити розвиток від соціальної функції держави до соціальної держави. Соціальні ризики існували на всіх етапах розвитку людства. У міру висхідного розвитку суспільства збільшувалася їх кількість і зростала міра небезпек. З розвитком ринкових відносин соціальний ризик став невід'ємною рисою суспільства, що дає деяким соціологам підстави називати сучасне розвинуте суспільство «суспільством ризику». Соціальний ризик у розвинених країнах має як позитивне, так і негативне значення. Однією з можливостей є використання історичної реконструкції концепції ризику суспільства з раннього періоду до сучасного з метою виявлення соціальної побудови статистичної концепції ризику. Необхідно відзначити, що наукова мета визначення ризику (формується продуктом очікуваної кількості шкоди та середньої ймовірності виникнення) базується на соціальних конструкціях ідей, ставлень та інститутів [67].

Функціональний пріоритет, який цей метод визначення ризику отримав, наприклад, як монетичну міру за інших сприйняттях, не треба заперечувати; але, мабуть, їх теоретичний статус є особливим. Якщо спроба культурної соціологічної реконструкції об'єктивного визначення ризику вдасться, то наукові можливості є великими. Слід припустити, що ключовим поняттям для

розуміння сучасної концепції ризику є категорія індивідуалізації. Індивідуалізація, по суті, означає розпад традиційних громадських структур та їх заміну цільовими установами. На рівні життєдіяльності індивідів соціальний ризик у більшості розвинених країн має індивідуальний характер. По-перше, людина народжується або зростає в ньому, по-друге, індивід готовий приєднатися до суспільства відповідно до його цінностей, інтересів і цілей. За висловом теоретика культури М. Дуглас [10, с. 35], суспільство стикнулося з фундаментальною, а в довгостроковій перспективі - все ширшою тенденцією до структури низьких груп. Індивідуалізація не означає, що суспільство складається з "вільних особистостей", які вибирають свої інститути, а передбачає перехід від соціальних повноважень до підвищення самоконтролю, добросовісної дисципліни та впливу на регулювання. Уже в 1936 р. Норберт Еліас визначив цей зростаючий соціальний примус до самозгорання і підсумував його в концепції цивілізації [68, с. 67]. На цьому тлі історично зростаючої легітимності та обов’язку взяти на себе ризики індивідуального способу життя, можна соціологічно відтворити характерні риси концепції культури конкретної нації. Проте серед соціальних інститутів, які безпосередньо займаються процесом мінімізації конкретних індивідуальних ризиків, виділяють європейську систему страхування.

Хоча економічні та правові історики здійснили численні дослідження цієї теми, визначення їхньої соціологічної суті для історичного вивчення ризику ще перебуває в зародковому стані.

Однак очевидною соціологічною гіпотезою є те, що історія окремих ознак ризику та розвиток системи інституційного страхування тісно пов’язані між собою. Це може привести до побудови гіпотези про те, що в їхній взаємодії вони виконують саме соціальне будівництво так званого «об’єктивного», чи «статистичного», ризику, який необхідно реконструювати.

Ця гіпотеза може бути поділена на такі тези [70, 71]:

(а) історична еволюція визначення сфери та видів соціально прийнятних або розумних індивідуальних ризиків є частиною сучасної історії індивідуалізації. У

концепції ризику парадигмально виражається, що індивідуалізація одночасно являє собою легітимність, здатність і обов'язок вирішувати;

(б) історичний розвиток соціальної інституціоналізації цієї індивідуалізації можна простежити за ступенем і типами соціально затверджених або розумних колективних гарантій. Концепція страхування парадигмативно виражає міру, якою особа має право, а також зобов'язання захистити суспільство від вільно обраних ризиків (з небезпеками для себе та інших).

У зв'язку з розвитком глобалізації соціальний ризик став елементом транснаціональної та міждержавної взаємодії. Трансформація суспільства, що викликала значні зміни в економічній, соціальній, політичній, правовій сферах та в культурних, духовних засадах громадського суспільства, в соціальних інститутах, соціальних спільнотах, справила істотний вплив на соціальну поведінку членів сучасного суспільства і соціальну життєдіяльність людей загалом.

Процес трансформації поклав початок ряду деструктивних процесів, які загострили негативну ситуацію в суспільстві. В умовах прискорення соціальних змін, зростання соціальної напруженості і схильності до соціального ризику все більшої кількості людей виникла соціальна проблема посилення інтенсивності прояву ризиків у соціальній сфері сучасного суспільства. З'явилася потреба в оптимізації здійснення профілактики і регулювання соціального ризику, необхідність дослідження саме цього виду ризику, а також його специфіки з метою вироблення методології, методики і механізмів його профілактики та подолання.

Загальні питання теорії та методології вивчення ризику розробляли переважно німецькі й англійські вчені, у працях яких знайшли відображення уявлення про сутність ризику як явища, що зачіпає різні сфери людської життєдіяльності, а також викладені гіпотези про еволюцію ризику в процесі соціогенезу. Перш за все, це такі автори, як В. Бек, Е. Гідденс, К. Лay, Н. Луман, Ю. Хабермас та інші. У вітчизняній соціології вивченням цих питань займаються

І.А. Афанасьєв, С.Р. Ахмеров, В.І. Зубков, Ю.А. Зубок, Р.Х. Ібрагімова, С.А. Красиков, А.Б. Мозгова, В.Б. Моторин, С.І. Яковлєва, О.Н. Яницький та інші.

Фактично У. Бек обґрунтовує етапність "суспільства ризику", наступного за індустріальним і постіндустріальним ступенями розвитку цивілізації. Німецький філософ і соціолог називає сучасне суспільство катастрофічним і водночас наполягає на тому, що виключення сучасних соціальних ризиків загрожує стабільності будь-яких сучасних суспільств [71, 72, 73, 74]. У свою чергу, англійський соціолог Е. Гідденс вважає соціальний ризик однією з чотирьох атрибутивних рис "високої сучасності", відмежовуючись при цьому від теорії модернізації і постмодернізму. Він стверджує, що атрибутність ризику сьогодні визначається принциповою некерованістю цілого ряду ситуацій і процесів, що загрожують не окремим соціальним спільнотам, а людству в цілому [78, с. 234].

До теорії Г. Мазеанда та А. Тунса включено велику кількість різноманітних ризиків [79]. Відповідно до тверджень зазначених науковців визначальним є матеріальне забезпечення внаслідок нанесення шкоди. Автори уникають детермінації конкретних обставин, за яких було завдано шкоду, і відповідальним є винуватець у заподіянні. Проте особливістю соціального ризику є те, що перехід від індивідуального ризику до масового є досить розмитим.

Слід відзначити, що соціальний ризик є присутнім у кожному суспільстві. Так, у змістовному плані поняття «соціальний ризик» як сукупність умов і факторів, що викликають невизначеність розвитку ситуацій у поєднанні з імовірністю настання несприятливих подій (особистісних матеріальних чи фізичних втрат, негативних суспільних зрушень) та ставлять індивіда (групу індивідів, суспільство) перед необхідністю прийняття альтернативного рішення

Слід відзначити, що соціальний ризик наявний у кожному суспільстві. Так, у змістовному плані поняття «соціальний ризик» є сукупністю умов і факторів, що викликають невизначеність розвитку ситуацій і ставлять суспільство і / або лідера перед необхідністю прийняття альтернативного рішення, тобто це ймовірність настання негараздів як на рівні окремого індивіду чи групи індивідів

(сімей), так і в суспільстві загалом, унаслідок настання яких індивід чи група індивідів зазнає особистих втрат (матеріальних чи фізичних) або ж відбуваються негативні суспільні зрушення. Таким чином, слід відзначити, що, як і будь-які інші ризики, соціальні можна класифікувати за масштабами наслідків. Оскільки захист від соціальних ризиків передбачає побудову відповідної системи соціальної безпеки, підґрунтям мінімізації їх або ж уникнення є забезпечення відповідних економічних та правових механізмів. Важливим є те, що в основу розвитку соціальної безпеки держави має бути покладена максимальна зайнятість її громадян, які в процесі перерозподільних відносин і забезпечуватимуть матеріальну складову. Власне, реалізація заходів соціальної безпеки відбувається шляхом побудови системи соціального забезпечення фізичних осіб у розрізі створення пенсійної системи, захисту та підтримки здоров'я, страхування від нещасних випадків, безробіття, захисту самозайнятих осіб, підтримки материнства і дитинства, розвитку освіти, науки та культури тощо.

У 2000 р. Світовий банк представив новий концептуальний підхід до політики в галузі соціальної безпеки, який передбачає аналіз ризиків людини, включає методи загального управління ризиками, наприклад, які застосовуються в банківському або страховому бізнесі.

Якщо ж ризик характеризується як результат варіації майбутньої події [10, 80, 81] (на відміну від ситуації повної невизначеності), то значення досвіду є визначальним. Хоча, в принципі, поняття соціального ризику є компліментарним, адже особисті ризики людини виключно, які можуть мати загрозливі матеріальні і / або нематеріальні наслідки, визначаються причинами, характером і особливостями конкретного ризику.

До причин, актуальних для ризику індивіда, насамперед включають загрозу стихійних лих, таких як землетруси, цунамі, посухи, повені та циклони, а також ризики забруднення, спустошення ґрунтів, надмірного їх використання.

Друга причина пов'язана з групою ризиків, які впливають на здоров'я людини і її життєвий цикл: ризики для здоров'я, наприклад, хвороби або нещасні

випадки, а також ті, які можуть відбутися в результаті шкідливого способу життя, спадкових хвороб або недостатнього харчування, інші ризики, такі як материнство і народження, розлучення, вік, смертність, пов'язані з життєвим циклом людини. Центральним питанням є те, що людина в момент її неактивної фази (дитинство, юність) залежить від догляду інших, які забезпечують її.

Третя група соціальних ризиків - непрямі, такі як зміна клімату (екологічні ризики), або ризики, що виникають безпосередньо в результаті економічної, соціальної або політичної людської діяльності. Ризики часто утворюються внаслідок низького рівня зайнятості, фінансових або торговельних криз і спадів, зовнішніх потрясінь. Крім того, існує (насправді найскладніший) ризик бідності, що зазвичай асоціюється з економічними ризиками.

Негативним є те, що соціальні ризики включають у себе явище маргіналізації (соціальної ізоляції), а також насильство, злочинність і тероризм. Нарешті, існують політичні ризики, що породжують економічну і соціальну нестабільність, корупцію.

Особисті ризики можуть бути диференційовані за трьома типами: чи всі члени суспільства перебувають під загрозою (універсальні ризики (під час народження і смерті)); чи певні групи населення страждають у відкритій формі наприклад, залежно від зайнятості або професійних захворювань; ризики наявні, коли пошкодження відбувається від настання певної події, наприклад, йдеться про аварію або інфекцію, але наслідки після їхнього настання зникають.

У характеристиках ризику слід відзначити кількісну компоненту, що дозволяє визначити його ймовірність та передбачуваність, ступінь його матеріалізації [82, с. 19]. Така характеристика дає можливість управляти ним. У цілому, ймовірність ризику дійсно визначається частотою виникнення, але також часто відбуваються події, такі як дорожньо-транспортні пригоди, які не завжди достатньо передбачувані. З іншого боку, вірусні або бактеріальні інфекції і часто навіть періодичні ризики з високою ймовірністю можуть бути непередбаченими в ході нормального життя.

Чим вища ймовірність того, що відбудеться негативна подія, і більш точні часові проміжки можна передбачити, тим ефективнішими і можливими є профілактичні заходи. В інцидентах з малою ймовірністю настання і при настанні непередбачуваних ризиків співвідношення між вартістю можливих резервів на можливі втрати настільки несприятливі, що можуть призвести до накопичення втрат. Проте соціальні ризики мають високу частоту прояву і масштабний характер, тому в основу розбудови соціальної держави мають бути покладені чітко розроблені напрями забезпечення соціальної безпеки.

Близькоспорідненою до цього є кореляція між подіями ризику. Як правило, між некорельованими (своєрідними) подіями, які впливають на індивідуальний ризик тільки конкретної людини, є взаємозв`язок із пов'язаними з ним подіями, які призводять до колективного ризику, і навпаки, колективний соціальний ризик може спричинити індивідуальний соціальний ризик. У зв'язку з цією подією група людей у момент виникнення певного ризику є пов`язаними (наприклад, у результаті стихійного лиха, епідемії грипу або при корабельній аварії).

За допомогою цього історичного огляду продемонстровано, що поява цієї концепції ризику не виключає культурної теорії, але доповнює її. Крім того, попередньо викладені розробки в культурно-теоретичній схемі сітки / групи можуть бути відображені таким чином. Розпад традиційних структур громад спочатку призводить до структури багатогранної / низької групи. В якості інституціоналізованого способу боротьби з ризиками це відповідає добровільному припущенню та захищенню окремих суб'єктів господарювання. Розширення державної діяльності змінює картину структури високого рівня, з такою ж мірою зумовлює ослаблення в первинній групі опосередкованої інтеграції. Це можна охарактеризувати як другий етап реалізації концепції ймовірнісного ризику, який завершує включення всіх документів обов'язкового соціального страхування. Хоча ця двофазна модель була отримана з нещодавньої європейської історії, але не обмежується цим. Соціологічні аналізи історії

американської страхової галузі підтверджують подібний курс, але з відповідним затриманням [83, с. 45; 84, с. 25].

Кілька авторів усвідомили сутність взаємозв'язку між соціальною побудовою соціальних актів ризику та страхуванням. Перш за все, основна ідея взаємного зростання між прийняттям індивідуального ризику та інституційним наданням розрахованої безпеки в основному була недооцінена. Насамперед, було зроблено спроби поєднати цю основну ідею із соціальним управлінням технічними ризиками. Один із аутсайдерів у дослідженні ризику соціальних наук, вже цитований Ф. Евальда, нарешті поставив його у програму досліджень. Він першим підкреслив соціологічну важливість страхування в дискусії щодо ризиків. У страхуванні Евальд бачить не тільки "соціальну технологію ризику", але також "винахід правди", що веде до "реального соціального договору", в якому "роль кожного визначається його соціальними перевагами та недоліками" [69, с. 391].

Попри важливе історичне значення страхування, його роль для соціальної побудови сучасної концепції ризику, однак, видається надто перебільшеною філософськи. Необхідно протистояти позиції Евальда та його прихильників стосовно того, що післявоєнна сучасна проблема ризику значною мірою перевищує поняття страхування і вимагає абсолютно різних методів визначення, оцінки та інституційного управління. Також слід враховувати ініціативи громадян щодо укладання добровільних страхових договорів, які враховують індивідуальні ризики щодо настання небезпечних подій з аргументами на основі статистики. Основна проблема полягає в тому, що ідея страхування є стійкою до тих пір, поки сходиться сприйняття ризику в суспільстві; статистика є інструментом цієї категорії. Іншими словами, можливо впоратись із ними в страховій установі тільки до тих пір, поки ризики сприймаються як страхові ризики. Якщо це стає дедалі більше визнаним правом окремих індивідуумів та окремих груп розглядати сфери свого життя як ризиковані, а також оцінювати ступінь ризику відповідно до суб'єктивних факторів та впливати на прийняття політичних рішень щодо регулювання ризиків, то інститут страхування є

частиною соціального механізму управління ризиками. Хоча тоді індивідуалізація премій за ризиками є незмінною, але все ще перевіреною формою подолання негативного впливу ризиків.

З економічної точки зору, найгіршим при настанні соціального ризику є масштаб втрат. До негативних ефектів від настання соціального ризику належать міра впливу та ступінь охоплення подією (індивідуальний випадок або пандемічний), рівні і типи ризику (економічні, медичні, суспільні).

Ступінь пошкодження (ступінь втрати) від матеріалізації ризику може бути визначений наслідками ризику в цілому залежно від серйозності (тяжкості) і наслідків (інтенсивності). Такі наслідки можуть бути обмежені в часі, але й можуть привести до зміни структури в цілому.

З огляду на це соціальна безпека держави повинна розглядатися як з боку індивіда / групи індивідів, так і з боку суспільства, країни загалом, залежно від масштабності ризиків та частоти їхнього утворення.

Соціологічне визначення цього поняття вказує на те, що соціальний ризик - це ймовірна подія, яку визнає суспільство. Коли вона трапляється, це може призвести до настання повної або часткової втрати працездатності для людини або може спричинити зменшення попиту на її роботу, що, у свою чергу, призводить до часткової або повної втрати працездатності, втрати заробітку, що є джерелом фінансування для повноцінного існування. Залежно від контексту основні соціальні ризики можна розподілити на різні типи:

1. Передбачувані - ті, які передбачаються, можуть бути проаналізовані до їх виникнення. Як правило, цей тип ризику завжди існує у суспільстві, і за умов належного аналізу можна передбачити його виникнення (скорочення працівників у майбутньому, збільшення безробіття, проблемні сім’ї, які є групами соціального ризику та потребують підтримки соціальних працівників).

2. Несподівані - ті, які не мають аналогів в історії або які трапляються раптово (аварія, стихійне лихо, пандемії). Цей тип ризику найважче знайти науці, оскільки майже неможливо розрахувати або передбачити його настання.

Отже, соціальний ризик - це ймовірність події, яка може трапитися як з окремою людиною, так і з групою людей. Це можуть бути окремі особи або групи, залежно від того, хто є суб'єктом соціального ризику. Перший випадок враховує ризики, які теоретично можуть виникнути у кожного громадянина, індивідуальної людини. У другому випадку враховуються цілі групи соціальних ризиків. Отже, їх можна розподілити на:

1. Природні ризики - ті, що є наслідком реалізації явищ природи. До них належать повені, землетруси та інші стихійні лиха, а також властивості або дії різних представників біосфери, які людина не може контролювати (дії мікроорганізмів, поведінка диких тварин).

2. Соціально-психологічні ризики - ті, що є ймовірністю несприятливих обставин, виникають у результаті міжособистісного спілкування на рівні соціальної групи чи індивіда.

3. Соціально-економічні ризики суспільства - ті ризики, реалізацію яких своїми діями можуть спровокувати організовані або неорганізовані групи, їх окремі члени, які діють в інтересах цих груп. До цих видів ризиків належать дії, що здійснюються в національних інтересах та інтересах корпоративної толерантності.

Поняття індивідуального ризику потрібно тлумачити з урахуванням певних видів діяльності та статистичних даних про нещасні випадки (летальні випадки) протягом певного періоду, що є результатом цієї діяльності.

У будь-якій місцевості, де проживає населення, незалежно від наявності чи відсутності штучних об'єктів, завжди існує певна ймовірність того, що людина загине внаслідок домашньої аварії, злочинного нападу чи іншої неприродної події. Середньорічний ризик для конкретної людини залежить від джерел небезпеки та часу їх впливу.

Індивідуальне значення ризику поділяється на 3 категорії:

1) бюджетні ризики (ризики, яким піддається кожен житель країни, незалежно від роду занять та способу життя);

2) професійні ризики (ризики, пов'язані з заняттями людини);

3) добровільні ризики (ризики, пов'язані з приватним життям, особливо непрофесійним альпінізмом, стрибками з парашутом тощо).

Індивідуальний ризик значною мірою визначається кваліфікацією та готовністю особи діяти в небезпечній ситуації, її безпекою. Як правило, індивідуальний ризик повинен визначатися не для кожної людини, а для груп людей, які проводять приблизно однаковий час у різних зонах небезпеки та мають однакові захисні засоби. Рекомендується окремо оцінювати індивідуальний ризик для персоналу закладу та для населення прилеглої території.

Таким чином можемо зобразити структуру соціальних ризиків (рис. 1.3).

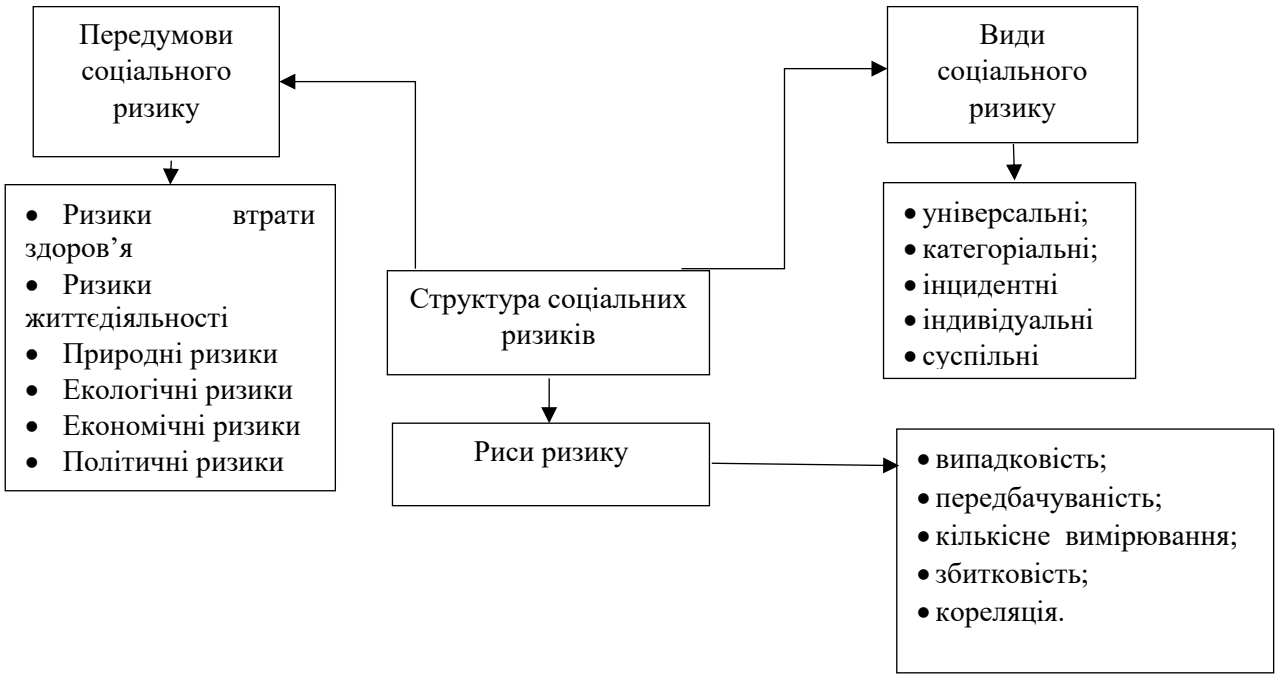

Рис.1.3. Структура стандартного (передбаченого) соціального ризику*

*Структуровано авторкою

Проте шаблони освітніх, професійних та сімейних біографічних даних, прийняті установами як стандартні, втрачають свою реалістичність, але вони все

ще є орієнтиром для практики соціальних органів та організацій, для поетапного складання рамок або для конкретних ситуацій ризику.

Індустріалізація та урбанізація призвели до двох важливих змін: розбиття традиційних та неформальних механізмів розподілу ризиків та впровадження нових ризиків, основні серед них - аварії на виробництві та безробіття.

Супровід конкуренції існує, коли це забезпечується конкурентним замовленням, що за рівних шансів і умов добросовісної конкуренції у вільній конкуренції винагороджується краще і досягається вищий рівень соціального й економічного розвитку держави.

Взаємодія всіх залучених сторін контролюється ринковими цінами.

Теорії справедливості та концепції спрямовані на формування умов життя суспільства на макрорівні. Існує ряд зв’язків між технологією та моделлю розвитку, саме з точки зору соціальних відносин та умов, від технології до технічного застосування: безпосередні виробничі відносини (хто вирішує, як організований робочий колектив?); від виробництва до економіки: сукупність соціально-економічних умов (чи буде достатньо споживачів, достатньо інвесторів, що виробляти – які товари та послуги, яку форму повної зайнятості забезпечити?). Іншими словами, новий режим накопичення і новий режим регулювання, особливо відносини щодо оплати праці. Таким чином, сучасне розуміння суті соціального ризику набагато глибше, ніж отримання пенсій внаслідок втрати (природної чи технічної) працездатності. Сформуємо основні характеристики соціального ризику на сучасному етапі рис. 1.4*.

Справедливість і рівноправність спрямовані на життєву ситуацію кожної людини.

Емпіричні дослідження показують, що початкові шанси на особистісний розвиток та позиціонування в суспільстві значно відрізняються. «Соціальне питання» постало перед урядами та суспільством у нових індустріалізованих країнах у другій половині XIX ст. і привело до запровадження програм "соціального страхування" щодо поняття соціальних ризиків [84, с. 234].

Джерело соціального ризику	Найбільш поширені фактори соціального ризику
Урбанізація (освоєння) екологічно нестійких територій	Поселення людей у зонах можливого затоплення, зсувів, селів, ландшафтних пожеж, виверження вулканів, підвищеної сейсмічності регіону
Промислові технології та об'єкти підвищеної небезпеки	Аварії на АЕС, ТЕС, хімічних комбінатах, продуктопроводах тощо. Транспортні катастрофи. Техногенне забруднення навколишнього середовища
Соціальні та військові конфлікти	Бойові дії. Застосування зброї масового ураження
Епідемії	Поширення вірусних інфекцій
Зниження якості життя	Голод, злидні. Погіршення медичного обслуговування. Низька якість продуктів харчування. Незадовільні житлово-побутові умови

Рис. 1.4 Основні характеристики соціального ризику*

*Виокремлено авторкою

Починаючи з мандатів соціального страхування на травматизм праці, здоров'я та старість у деяких розвинених країнах наприкінці XIX ст., приблизно через 100 років, у більшості промислово розвинених країн було створено державні положення, що дозволяють боротися із "соціальними ризиками" (такими як травми праці, хвороби, інвалідність, смертність і безробіття) для значної частини їх населення. Таким чином, на рис.1.5 наведено моделювання підзадач, а не типологія ризиків. Соціальне середовище також визначає ризики для здоров'я, ймовірність настання яких є дуже високою. І навпаки, існують винятки - діти з менш освіченого середовища досягають успіху впродовж життя, незважаючи на погані стартові умови. Це вказує на той факт, що в суспільстві неприйнятним є те, що тільки народження або соціальне середовище, в якому особа народжується, можуть бути визначальними щодо подальшого життєвого циклу. Це також стосується питань з урахуванням гендерно-специфічних або етнічних чи міграційних проблем. Еволюція сучасної держави на Півночі та виникнення нових держав у деколоніалізованому Півдні висували на перший план інші джерела ризику, що виникають унаслідок економічної політики та процесу розвитку. Такі ризики включають у себе інфляцію та девальвацію, викликані економічною політикою, зміни у відносних цінах, дефолти на соціальні програми та зміни в оподаткуванні, пов'язані з технологією або торгівлею. Всі вони мають важливе значення для благополуччя окремих осіб, домашніх господарств та громад.

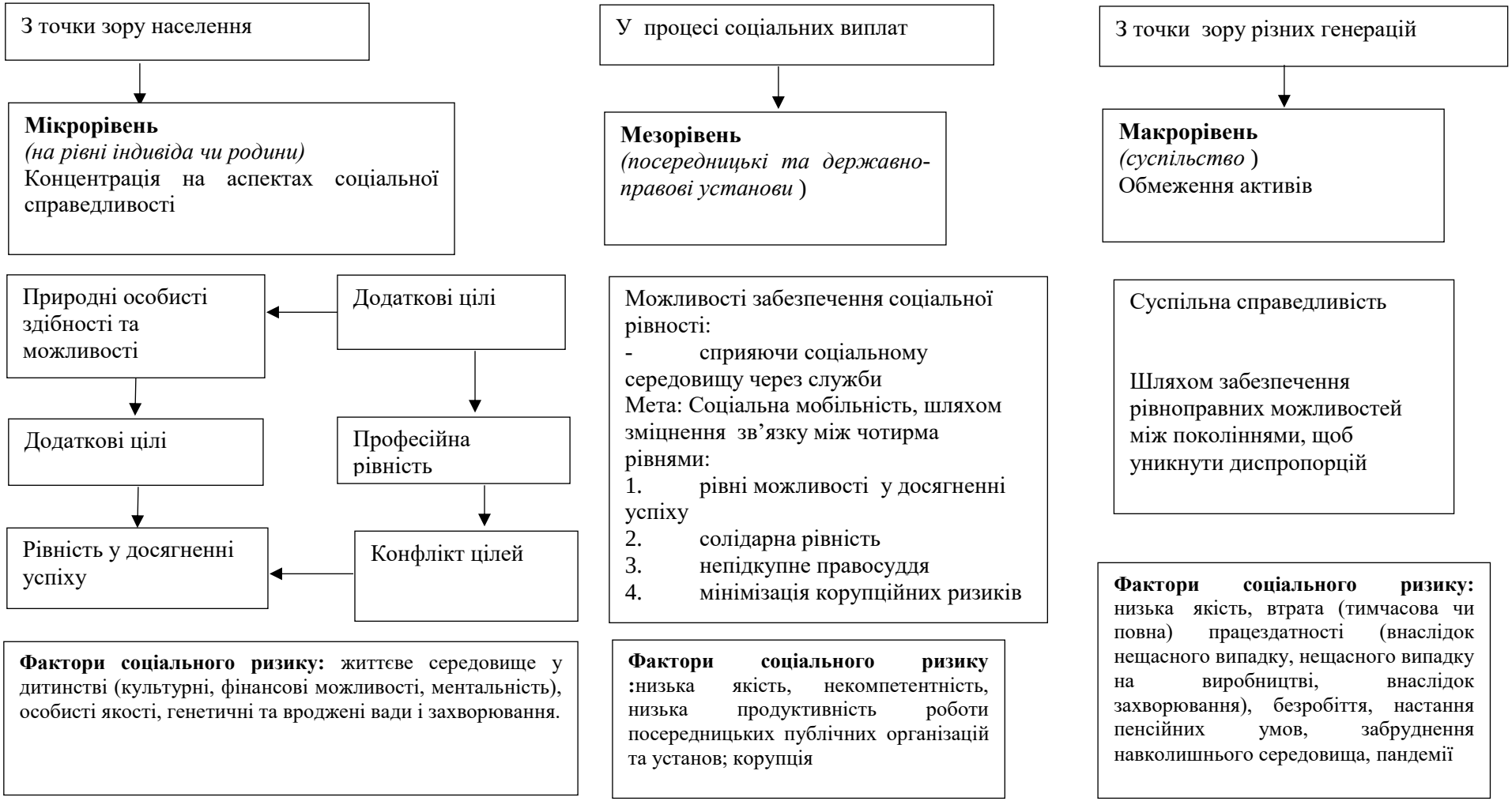

Рис. 1.5. Моделювання підзадач в ідентифікації соціального ризику*
*Розроблено авторкою

Ідеться про початок рівності для всіх. Тривалий час стратегії соціальної політики були побудовані на обережності, оскільки вона передбачає втручання у приватну сферу особистості або в безпосереднє соціальне середовище.

Така політика також означає, що існуючі соціальні нерівності можуть бути піддані сумніву. Незважаючи на це, із середини 1960-х рр. поступово зверталася увага на зменшення соціальних ризиків шляхом їхнього пом'якшення, виправлення чи компенсації за рахунок раніше вжитих заходів.

Медичні огляди під час вагітності, огляди немовлят та дітей раннього віку, шкільні вступні іспити, мовні тести повинні, таким чином, забезпечувати раннє виявлення ризиків. Однак ідентифікація соціальних ризиків не змінює життєвих ситуацій. У цьому контексті також ідеться про компенсацію диспропорцій у стартових можливостях шляхом "компенсаційної дискримінації", на думку американського філософа Річарда Дворкіна [85]. У цьому сенсі існують підходи та моделі, наприклад, у сфері благополуччя дітей та молоді, у заохоченні дівчат та жінок та, нарешті, у випадку людей з обмеженими можливостями.

Друга підзадача тісно пов'язана з принципом справедливості на основі необхідності. Якщо домінує принцип ефективності справедливості, який не враховує різні здібності, ресурси та обмеження окремих людей або груп, то особи з вадами здоров'я повинні працювати так само, як здорові люди, особи з інвалідністю та ті, хто не має фізичних, психічних та соціальних обмежень. Сама рівність також призведе до того, що життєвий простір, пов'язаний з кожним індивідом, залежатиме виключно від фінансових засобів, отриманих на ринку. Більше того, рівність тут не враховує будь-яких індивідуальних побажань, але це стосується потреб, що виникають у результаті конкретної соціально зумовленої життєвої ситуації, наприклад, коли мова йде про забезпечення засобами до існування осіб, які не можуть це зробити з власних ресурсів, або студентів з малозабезпечених сімей. Відповідно до цієї необхідної справедливості, існує безліч соціальних законодавчих актів, таких як схеми мінімального доходу, житлові пільги, соціальне житло, фінансова та особиста підтримка охорони здоров'я, материнства та дитинства, осіб з інвалідністю, а також інклюзія

зазначених осіб у навчальний та трудовий процес. У багатьох розвинених країнах, зокрема у Німеччині, у знаковому рішенні від 9 лютого 2010 р. Федеральний конституційний суд знову заявив, що захист мінімальних доходів повинен виходити за рамки простого фізичного виживання, а також забезпечити соціально-культурну участь індивіда [86]. Таким чином, розвиток соціальної держави залежить не лише від забезпечення первинних потреб осіб, але й розвитку індивіда та суспільства в цілому через освіту, культуру та мистецтво.

З усього цього випливає, що людина соціалізується в меритократії (меритокра́тія (букв. «влада достойних», від лат. meritus — достойний, гідний і грец. κρατος — влада, правління), що являє собою принцип управління, згідно з яким керівні пости повинні займати найбільш здібні люди, незалежно від їхнього соціального чи економічного походження [87]. Досягнення успіху відноситься до присвоєння рейтингової оцінки, яка забезпечуватиме просування індивідуумів по вертикальній кар'єрній чи посадовій лініях. Досягнення продуктивності вимагає такого стандарту та його прийняття в суспільстві. Ідея настільки цікава, що Ошо [87, 89] , дуже суперечливий гуру / філософ XX ст., запропонував замінити і демократію, і соціалізм чисто меритократичною моделлю. Проте слід враховувати такі принципи:

а) меритократія виникла в академії (філософи і вчені дали теоретичне обґрунтування), потім спробували впровадити на практиці;

б) меритократія - це утопія, що в кращому випадку є шляхом для суспільства, а не моделлю управління для компаній.

Проте проведений аналіз показує наявність позитивних зв'язків між задоволеністю роботою і «хорошою формалізацією» (green tape - правила, що спрощують функціонування організації) і одночасно виявив негативний вплив – забюрократизованість (red tape). Крім цього, за допомогою методів опитувального експерименту (які знижують ризики спотворень у відповідях з тем, чутливих для респондентів) власне, базуючись на теорії меритократії, було встановлено, що при відборі на держслужбу в пострадянських країнах більше значення мають особисті досягнення порівняно з «корисними зв'язками». При

цьому ті респонденти, які були незадоволені своєю діяльністю, істотно вище оцінювали значущість фактора особистих зв'язків при прийомі на держслужбу, що підтверджує важливість дотримання меритократичних принципів для ефективного функціонування органів державного управління.

Весь процес соціалізації – від сім'ї до власного шлюбу, від шкільного, а потім професійного життя – має за мету прийняття та узгодження з цими принципами ефективності разом із відповідними бонусами та санкціями. Незважаючи на те, що батьки зазвичай діють у приватному сімейному контексті, їхні дії свідомо чи несвідомо підпорядковуються суспільно-політичним цілям. Соціальний кодекс VIII (добробут дітей і молоді) підкреслює в § 1 право кожної молодої людини на сприяння її розвитку та освіті [89]. Догляд та виховання дітей є "природним правом батьків та їх головним обов'язком", над якими спостерігає громада. Незважаючи на те, що термін "соціально відповідальний" ще не закріплений на законодавчому рівні, це стосується переважних цінностей та норм у нашому суспільстві в цілому. Таким чином, на мікрорівні (рис. 1.5) факторами соціального ризику є життєве середовище у дитинстві (культурні, фінансові можливості, ментальність), особисті якості, генетичні та вроджені вади і захворювання.

На мезорівні у забезпеченні мінімізації соціальних ризиків важливу роль відіграють служби, які забезпечують вирівнювання соціальних диспропорцій. Соціально-політичні ініціативи О. фон Бісмарка [90, с. 145], наприклад, у XIX ст., завжди враховували долю окремих осіб як частини соціальних груп - верств чи класів. Причина соціальних проблем спостерігалася в соціально зумовлених життєвих шляхах, але водночас соціальне середовище було включено до соціальних ризиків. Наприклад, пенсійні виплати О. фон Бісмарка були призначені більше як підтримка сімей, які забезпечують догляд за інвалідами та людьми похилого віку. Точка зору, що на розвиток людини, перш за все молодої, сильно впливає її безпосереднє соціальне середовище, також є хибною і може змінюватися. Таким чином, рівність можливостей означає не лише те, що індивіди мають доступ до додаткових можливостей для навчання, наприклад,

отримання стипендій. Скоріше, це також включає пропаганду соціального середовища у формі дошкільних та освітніх установ, а також клубів, груп самодопомоги. Тут повинні бути надані не тільки фінансові ресурси, але також пропозиції щодо надання консультацій та допомоги та інші можливості соціальної підтримки. Соціальні мережі та служби підтримки, такі як освіта, консультації з питань охорони здоров'я, облаштування центрів догляду за дітьми з персоналом та інші передумови, повинні сприяти індивідуальному розвитку бенефіціарів. У традиції німецької соціальної політики фінансові послуги продовжують домінувати, переважно орієнтуючись на ефективність та солідарність. Вони призначені для фінансового сприяння розвитку всього суспільства і соціальної мобільності. Наприклад, Ральф Дарендорф [91] в 1960-ті рр. виділяв поняття «право на освіту» та збільшення рівних можливостей у суспільстві. Однак, це також пов'язано з певним нормативним розумінням соціальної рівності. Соціальний статус був і вважається змінним, а соціальна політика може і повинна сприяти його підвищенню. Особа та її соціальне оточення повинні мати доступ до нових можливостей розвитку безоплатно.

Необхідні солідарність і дієве середовище, а також конкретні цільові групи, які застосовують критерії ефективної справедливості. Серед соціальних ризиків на мезорівні можна враховувати якість, компетентність, продуктивність роботи посередницьких публічних організацій та установ.

На третьому – макрорівні – слід врахувати взаємозв'язок між генераціями. Соціальна політика також спрямована на збалансування можливостей життя між поколіннями. З одного боку, регулюється, що право на батьківську відповідальність включає відповідальність за життєві потреби дітей. І навпаки, відповідно до закону про соціальну допомогу, принаймні у пом'якшеній формі (високі надбавки), діти підтримують своїх батьків, якщо вони самі не можуть собі забезпечити життя (сімейна субсидіарність). Окрім цієї прямої громадянської та соціально-правової, моральної взаємної відповідальності поколінь у родині, відбувається широка дискусія, особливо стосовно пенсійного права. Взаємозв'язок між поколіннями передбачає, що активне працездатне

населення, працюючи, забезпечує такі категорії населення: - які ще є непрацездатними (діти, молоді люди – через прямі вигоди шляхом їхнього забезпечення батьками чи опікунами та іншими родичами), так і тих, які є вже є непрацездатними (через непрямі вигоди (соціальні внески)), а також змішана форма – у випадку народження дитини-інваліда чи отримання інвалідності (повна або часткова втрата працездатності внаслідок хвороби чи нещасного випадку) (прямі і непрямі вигоди). Виникає сумнів у тому, чи відсутній дисбаланс за рахунок наступного покоління, чи не можна більш справедливо збалансувати інтереси нинішніх пенсіонерів і нинішніх працівників.

Проте ця дискусія щодо справедливості між поколіннями значною мірою має ідеологічне підґрунтя, оскільки під впливом демографічних змін іноді сповільнюється розвиток соціального багатства суспільства та його розподіл. Тим не менше, залишається обов’язком справедливості стежити за інтересами різних поколінь у розподілі можливостей та ризиків, а також за існуючими диспропорціями розподілу у відповідних поколіннях.

Дискусія щодо справедливості все більше отримувала екологічний вимір. Вона розглядає питання про те, як забезпечити майбутнім поколінням ті самі можливості, які створені для сучасних поколінь з метою формування їхнього життя. У цьому сенсі аспекти охорони навколишнього середовища набувають великого суспільно-політичного значення. Таким чином, до соціальних ризиків третього рівня слід віднести втрату (тимчасова чи повна) працездатності (внаслідок нещасного випадку, нещасного випадку на виробництві, внаслідок захворювання), безробіття, настання пенсійних умов, забруднення навколишнього середовища.

Термін "акціонерний капітал" може мати багато тлумачень. У його найвидатнішому застосуванні це пов’язано з рівністю результатів (таких як дохід, споживання або багатство) та почуттям справедливості. Проте існують різноманітні змінні, які вносять оцінку справедливості, а відсутність адекватних функцій оцінки по всіх змінних означає, що їх не можна об’єднати в єдину скалярну міру. Це змусило А. Сена доволі довго стверджувати, що

справедливість забезпечується лише доходами та слід використати результати для "ідентифікації патентної несправедливості" [92]. Сучасне трактування справедливості більше сприймається як традиційне поняття "рівність".

Крім того, сам процес розвитку, який включає розселення та негативні зміни навколишнього середовища, може збільшити ризики, що свідчить про збільшення кількості природних катастроф та більш серйозні негативні наслідки для населення.

З іншого боку, ті самі процеси, які дозволяють поліпшити добробут, також підвищують мінливість результатів для суспільства в цілому, а тим більше для конкретних груп. Світова фінансова криза 1998 р. продемонструвала це у світовому масштабі. Не існує певності, що поліпшення будуть широко поширені серед людей, домашніх господарств, етнічних груп, громад та країн. Розширена торгівля або кращі технології можуть загострити відмінності між "імунізованими" та "неімунізованими", що може збільшити можливості для всіх, залежно від сформованого соціального контексту та політичних заходів. У сучасних реаліях це твердження є актуальним у розрізі пандемії COVID-19. Глобальна зміна міграції доходів у поєднанні з маргіналізацією та соціальним відторгненням може фактично збільшити вразливість основних груп населення. Іншими словами, ризики є такими ж великими, як потенційні винагороди. Ще більше ускладнює питання той факт, що тенденції до глобалізації та більш високої мобільності виробничих факторів зменшують спроможність урядів отримувати доходи та здійснювати самостійну економічну політику, а отже, мати національну політику допомоги бідним, коли вони найбільше її потребують.

1.3. Періодизація історичного розвитку системи публічного управління соціальними ризиками

У цьому підрозділі розглядаються закономірності формування системи публічного управління соціальними ризиками в умовах становлення соціальної держави та соціальної політики, що враховує основні історичні типи, а також особливості типології її моделей.

Соціальна держава є особливим етапом розвитку державності в індустріальному, постіндустріальному, інформаційному суспільствах.

Формування системи публічного управління соціальними ризиками здійснювалася в умовах трансформації стратегій держав. Так, визначаючи етапи формування системи публічного управління соціальними ризиками, слід врахувати, що історично змінювалося розуміння суті, ролі та завдань держав світу. Важливо зазначити, що в еволюційному масштабі система публічного управління соціальними ризиками базувалася на формуванні тієї чи іншої моделі соціальної політики, яка включає такі елементи, як соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальне страхування.

Науково-технічна революція сприяла зростанню значущості людського фактора в історичному розвитку, пом’якшенню класової боротьби, демократизації суспільства і гармонізації суспільних відносин, а також зміні способів і методів експлуатації працівника. Необхідність врахування ширшого набору потреб людей привело до виникнення у громадян соціальних прав, а у держави - соціальної відповідальності. Держава прийняла на себе ряд соціальних функцій і здійснила тим самим перехід від держави експлуататорської до соціальної держави [93].

Держава є формою реагування на те, що різні фракції суспільства (які визначаються соціальними умовами: соціальні класи, гендерні відмінності чи окремі індивіди) постійно перебувають у стані конфлікту [94]. Протистояння буде доки, поки продовжуватиметься гегемонічна конфігурація соціальних

відносин, а особи і класи, задіяні в боротьбі, не повністю поверхнево володітимуть проблематикою одне одного. Форма правління не є ні гарантом, ні вираженням гармонії в тому сенсі, що члени громади не мають підстав боротися. Це вираження гегемонії, яка, як правило, проявляється через панування певних соціальних груп. Тож насильство є останнім засобом форми правління, але якщо насильство завжди було необхідним для відтворення соціальних умов, то більше не можна було б говорити про державу. Саме у таких політичних інститутах є екстрактивний характер, що значною мірою сповільнює процес соціалізації держави. Загалом, держава відтворює гегемонію, яка виражається в самій державі і в тих, хто уособлює владу. Це гегемонія, озброєна примусом: норми, що символізуються державою, інтерналізуються і приймаються їхньою власною волею або примусом, а у випадках конфлікту між старим і новим, а також між конфліктуючими інтересами, визнання є еквівалентом. Соціальний порядок передбачає визнання ролі арбітра держави: вона має "монополію легітимної влади". Тому важливим є ретроспективне аналізування системи розвитку і легітимізації процесу соціального захисту.

Кожна історична епоха по-своєму вирішує питання про допомогу непрацездатним членам соціуму. У різних країнах у різний час форми такої допомоги варіювали залежно від системи цінностей і матеріальних можливостей суспільства та окремих його груп.

Традиційно соціальний захист був використаний у європейській державі загального добробуту та інших частинах розвинених країн, щоб підтримувати певний рівень життя та вирішувати проблему тимчасової бідності [95]. Один з перших прикладів державного соціального захисту належить римському імператору Траяну, який розширив програму вільного зерна, до якої входили бідні громадяни імперії. Крім того, він заснував виплату державних коштів для підтримки бідних дітей [96].

XVI століття являло собою центральний поворотний момент в історичному розвитку Європи. З розширенням грошової економіки, міжнародно-активних банків та початком міжміської торгівлі були закладені основи господарської

діяльності, заснованої на приватній власності на засоби виробництва, максимізації прибутку для підприємців та націлюванні на якісне та кількісне розширення ринків. Нові винаходи та відкриття підтримали цей розвиток. Як наслідок, природна економіка втратила значення порівняно з грошовою економікою, а економічне становище сільського населення погіршилося.

Багато селян втекли від феодальної залежності до міст, де вони сподівалися на більшу свободу та комфортніше життя, що сприяло зростанню населення. Водночас конкуренція також тиснула на муніципальні ремесла, організовані в гільдії. Ще до того, як нова капіталістична економіка стала повною мірою задіяна в процесі індустріалізації, традиційні системи соціального забезпечення вже втрачали своє значення. Зростаюча бідність вже не була керована церквою. За указом 1531 р. імператором Карлом V (1500-1558) було закладено основи соціальної допомоги. Ідея полягала в тому, що якщо бідні люди опинилися у скрутному становищі без жодної власної провини, вони отримували допомогу, тоді як ті, кого вважали здатними до самодопомоги, залишалися без підтримки та навчалися працювати. Цей наказ містив дуже детальні правила та розпорядження. Проте впродовж XVII ст. цей репресивний характер міської соціальної політики дедалі загострився: були створені так звані «робочі будинки», і тих, хто підлягав перенавчанню, змушували виконувати обов’язки у важких умовах.

З винаходом парової машини у другій половині XVIII ст., в умовах виявлення нових джерел сировини та зростаючого попиту на промислові товари промислово-капіталістичні економічні структури спочатку панували в Англії, пізніше на європейському континенті.

Цей розвиток супроводжувався правовим припиненням кріпацтва феодалів та визволенням праці. Водночас почалася загальна соціальна політика, що стимулювала нові соціальні рухи та виникнення трьох основних соціальних норм.

Особиста відповідальність: з розпаду феодального ладу з’явилися початки буржуазного суспільства - швидше в межах міста, ніж у територіальних округах.

Женевський філософ і педагог Жан Жак Руссо (1712-1778) став важливим провідником нової буржуазії.

Його книга "Про соціальний договір або принципи державного права", опублікована в 1763 р., починається програмним шляхом: "Людина народилася вільною, але скрізь вона лежить у ланцюгах", малося на увазі у ланцюгах феодального ладу. Ж.-Ж. Руссо закликав скасувати привілеї цивільного статусу, на який традиційно заявляли дворяни та церковні сановники, і звільнення особистості. Кожен повинен взяти на себе відповідальність і оцінюватися відповідно до його результатів.

Точка зору Ж.-Ж. Руссо стосовно індивідуальних досягнень справедлива. Однак слід також уникати надмірної нерівності; метою було здійснення приблизно рівного (середнього) розподілу багатства серед громадян (état médiocre).

Промислова революція в країнах Західної Європи в результаті науково-технічного прогресу призвела до різкої майнової нерівності і класового розшарування суспільства, виникнення гострого соціального питання між працею і капіталом. У ситуації, що склалася, існувало дві основні можливості нівелювати гострий соціальний антагонізм. По-перше, революційний шлях, який знайшов своє втілення у вченні К. Маркса [97, с. 435], шлях соціалістичної революції і проведення соціальної політики соціалістичної держави. По-друге, еволюційний шлях, який отримав своє втілення в ідеології соціал-реформізму, у соціально-економічних реформах, що удосконалюють суспільний лад і «приборкують» капіталізм, у політиці соціальної держави [97, с. 134].

Незважаючи на принципові відмінності вказаних напрямів розвитку, виявляється тісний зв’язок між соціалістичною ідеологією і соціальною державою. Відповідно до одного вектора розвитку держава розбудовувалася на основі тотального контролю над суспільством і усуспільнення засобів виробництва, згідно з іншим держава будувалася в рамках капіталізму на ліберально-демократичних засадах, приватної власності і ринкової економіки. Однак результат очікувався один: особлива форма демократичної держави,

розквіт науки і техніки, високий рівень добробуту всього населення. У реаліях сьогоднішнього дня соціальну державу можна розглядати як результат конвергенції протилежних соціально-економічних систем.

ХХ століття можна представити як століття крайнощів та переходу інтересів з однієї парадигми в іншу. Його перша половина стала свідком піднесення тоталітарних режимів, двох світових воєн і неодноразових геноцидів населення. Другу половину супроводжували поширення демократії, безпрецедентне економічне зростання і, як наслідок, зростання добробуту і розширення гарантій соціальних прав, невідомі до цього моменту в історії людства. У ретроспективі, проте, це значною мірою стосується тільки історії Заходу, оскільки голод, диктатура і злидні залишалися нормою протягом всього ХХ ст. для мільйонів людей, які живуть в інших частинах світу. У цього роздвоєного розвитку є чимало причин.

Безперечно, що одна з головних причин успішності західної траєкторії розвитку пов’язана з європейським винаходом кінця ХІХ ст., яке сьогодні відоме як «соціальна держава». Варто відзначити, що капіталізм, особливо в другій половині ХХ ст. переймає багато аспектів соціалістичної системи, що накладає свій відбиток на будівництво соціальної держави на Заході.

Генезис соціальної держави пов’язаний з формуванням стійкої соціальної політики, спрямованої на задоволення інтересів, по можливості, всіх верств населення.

Як відомо, однією з перших політику соціальної держави стала проводити Німеччина під керівництвом «залізного канцлера» Отто фон Бісмарка [90, с. 231], при якому були введені соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві, допомоги на випадок хвороби, державне фінансування медичної допомоги. Походження західної соціальної держави умовно датується останньою чвертю ХІХ ст. і тісно пов’язане з наявними тоді глибокими соціальними, економічними і політичними перетвореннями.

З одного боку, ці докорінні зміни підірвали традиційні форми соціальної допомоги, пропоновані інститутом сім’ї, благодійними організаціями,

феодальними зв'язками, гільдіями, муніципалітетами, церквою, що згодом призвело до масового зубожіння, яке було описано Ф. Енгельсом [98, с. 324] у його аналізі становища робітничого класу в Англії . З іншого боку, зростання продуктивності праці, наступний етап за індустріалізацією, забезпечило необхідні ресурси для становлення сучасного рівня сучасного соціального захисту.

У політичному контексті друга половина XIX ст. пов'язана з формуванням національних держав, відділенням церкви від держави, тривалим періодом миру і, нарешті, поширенням цивільних прав та масової демократії, що встановлюють інституційне підґрунтя для політичного вираження постійно збільшуваних суспільних потреб. Політичні та економічні ідеї також зазнали суттєвих змін з розвитком лібералізму, прихильники якого відстоювали законодавство, що дозволяє приватній особі повною мірою реалізовувати свій потенціал, а також з розширенням економічної теорії, готової допустити можливість підвищення податків заради збільшення державних витрат на соціальні програми. Паралельно, зростаючий робочий рух поступово ставав найважливішим суб'єктом консолідації соціальної держави.

Політичні відповіді на виклики сучасності та моральні прагнення до забезпечення добробуту населення в країнах Західної Європи і Північної Америки відрізнялися різними шляхами вирішення завдань. Ця різноманітність зумовлена істотною відмінністю національного політичного контексту, який детермінує історичну спадщину держави, традиції державного становлення, специфіку соціально-економічного тиску, особливості політичної культури, зокрема, ступінь довіри суспільства до держави і її здатність вирішувати соціальні проблеми.

Зростання соціальної держави в XX ст. супроводжувалося супутнім збільшенням і перетворенням соціального сектора держави. В кінці XIX ст. головною статтею витрат держави були військові витрати, які становили близько 25% від загального обсягу державних витрат. Соціальні витрати формувалися, як правило, за залишковим принципом і становили близько 5% від загальних витрат

і не перевищували 1% від загального обсягу ВВП [99, с.546]. Сьогодні державні соціальні витрати в країнах-учасницях ОЕСР у середньому становлять близько 22% від обсягу ВВП, в окремих країнах - перевищують 30% [100Public spending on incapacity [Електронний ресурс] // OECD Data. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://data.oecd.org/socialexp/public-spending-on-incapacity.htm.], тоді як військові витрати скорочуються і відходять на задній план. З цього випливає, що більше ніж за одне століття поняття «держава війни» («warfare state») змінило поняття «держава добробуту» («welfare state»). Перше значне розширення соціальної держави припало на період між двома світовими війнами. Зростання держави добробуту було багато в чому ініційоване руйнівними наслідками Першої світової війни, але також варто відзначити і важливі політичні причини. Процес краху європейського імперіалізму змінився загальною демократизацією. Розширення загального виборчого права вперше забезпечило доступ до коридорів влади для представників робітників і християнських партій [100, 102, 103].

У багатьох країнах Велика депресія поклала край цій фазі розширення соціальної держави. На тлі економічної кризи деякі країни континентальної Європи стали згортати політику соціальної держави, часто скидаючи демократичні режими. В інших країнах економічна криза стимулювала перетворення в соціальній політиці. У США та Німеччині, наприклад, криза стала початком до скорочення соціальної держави, тоді як у скандинавських країнах економічні складності зумовили рух до нової і більш досконалої стадії розвитку соціальної держави. В основі економічних криз лежить порушення співвідношення пропозиції та попиту товарів і послуг у масштабі макроекономіки. Можливість і необхідність передбачення криз була визнана ще на початку минулого століття. Так, М. Туган-Барановський зазначав, що «теорія криз пояснює, які чинники сприяють збільшенню і зниженню тривалості промислового циклу» [104, с. 89]. Проте кризи мають і іншу сторону – стимулювальну. Саме такими наслідками стало післявоєнне зростання світових економік.

Друга світова війна знову змусила багато країн віддати пріоритет військовому розвитку, однак після її закінчення соціальна політика набула подальшого розширення. Катастрофічні наслідки війни і необхідність на міжнародному рівні встановити порядок, якій зміг би захистити світ і забезпечити стабільний розвиток, стали головними імпульсами післявоєнного розширення соціальної держави. Таким чином, війна зіграла роль «локомотива змін», що змушує держави вдосконалювати, фінансувати і створювати нові форми соціальної солідарності.

Економічна реконструкція після Другої світової війни забезпечила економічне зростання і ресурси для нового безпрецедентного розширення соціальної держави. Викликані війною і економічними труднощами соціальні потреби населення, могли бути тепер легко задоволені державами, оскільки з воєнного часу зберігся високий ступінь централізації, зокрема, щодо податкових повноважень держави. Масштабність втрат світової економіки від кризових явищ сприяє пошуку шляхів виходу з кризи, а дослідження проблем циклічного характеру розвитку економіки спонукають до більш ретельного аналізу досліджень у її теорії. Одним з таких неординарних досліджень є праці нашого співвітчизника М.І. Туган-Барановського, які отримали захоплені відгуки відомих дослідників економічних циклів Е. Хансена, Ж. Лескюра, Й. Шумпетера, незаслужено забутих радянською економічною школою з ідеологічних мотивів. Ідеї, висловлені М.І. Туган-Барановським, не втратили своєї актуальності. Більше того, вони і зараз є найважливішою складовою методології і теорії економічних циклів, базою становлення прогнозів і формування стратегій довгострокового економічного розвитку.

Початкове післявоєнне зростання соціальної держави (1945-1974 рр.) відбувалося на тлі відносно закритої економіки. «Залізна завіса» також зіграла чималу роль не тільки в конкуруючій гонці озброєнь, а і в соціальному розвитку. Саме диктатура Радянського Союзу чітко розмежовує поняття теорії (проголошеної ідеології, яка була спрямована на показовий соціальний захист

своїх громадян) та дійсності (попри проголошену ідеологію соціальної держави в Радянському Союзі фактично знищувалися нації [105, с. 438; 106]).

Результатом «золотого століття» соціальної держави стали скорочення соціально-економічної диференціації і бідності в суспільстві, поширення гарантій соціальних прав тощо. Не зважаючи на масштабне розширення соціально-політичних практик, у різних країнах склалися значні інституційні відмінності в політиці соціальної держави, які зумовили формування різних моделей соціальної політики держави (або режимів держави добробуту).

«Золотий вік» соціальної держави закінчився в кінці 1970-х рр., а на початку 1980-х почався його «срібний вік». Погіршення економічних показників, нафтові кризи, стагфляція і відмова багатьох урядів від подальшого розвитку соціальних програм відновили скептицизм щодо ролі держави у вирішенні соціальних і економічних проблем. Як наслідок, політика соціальної держави активно критикувалася з боку багатьох політичних сил. Консерватори критикували некерованість, а ліберали - неефективність і патерналізм соціальної держави [108].

У 1970-1980-ті рр. багато очікувань були підірвані уповільненням економічного зростання, зростанням безробіття і збільшенням частки населення пенсійного віку. Уряди повсюдно боролися з новими соціальними проблемами, і під загрозу було поставлено саме існування соціальної держави, оскільки її політика не могла проводитися в колишніх обсягах.

Традиційно в науковій літературі цей період вважається занепадом соціальної держави, але при більш пильному і детальному розгляді багато свідчень занепаду швидше є наслідками пристосування політики держави до умов, що змінюються, суспільним потребам [107].

Виклики і ризики постіндустріального суспільства серйозно відрізняються від таких в індустріальних суспільствах. Правильний баланс між традиційними формами компенсації соціальних ризиків і новим акцентом на соціальні інвестиції стає ключовим механізмом адаптації політики соціальної держави до умов, що змінилися. Перехід до сервісної економіки й економічна глобалізація

призвели до обмеження державних і громадських доходів. При цьому соціальні потреби продовжили зростати, а нові соціальні ризики вимагали державного втручання і надання соціальних послуг.

Підбивши підсумок аналізу історичного розвитку політики соціальної держави, варто відзначити, що вона пройшла у своєму розвитку кілька етапів (рис. 1.6.)

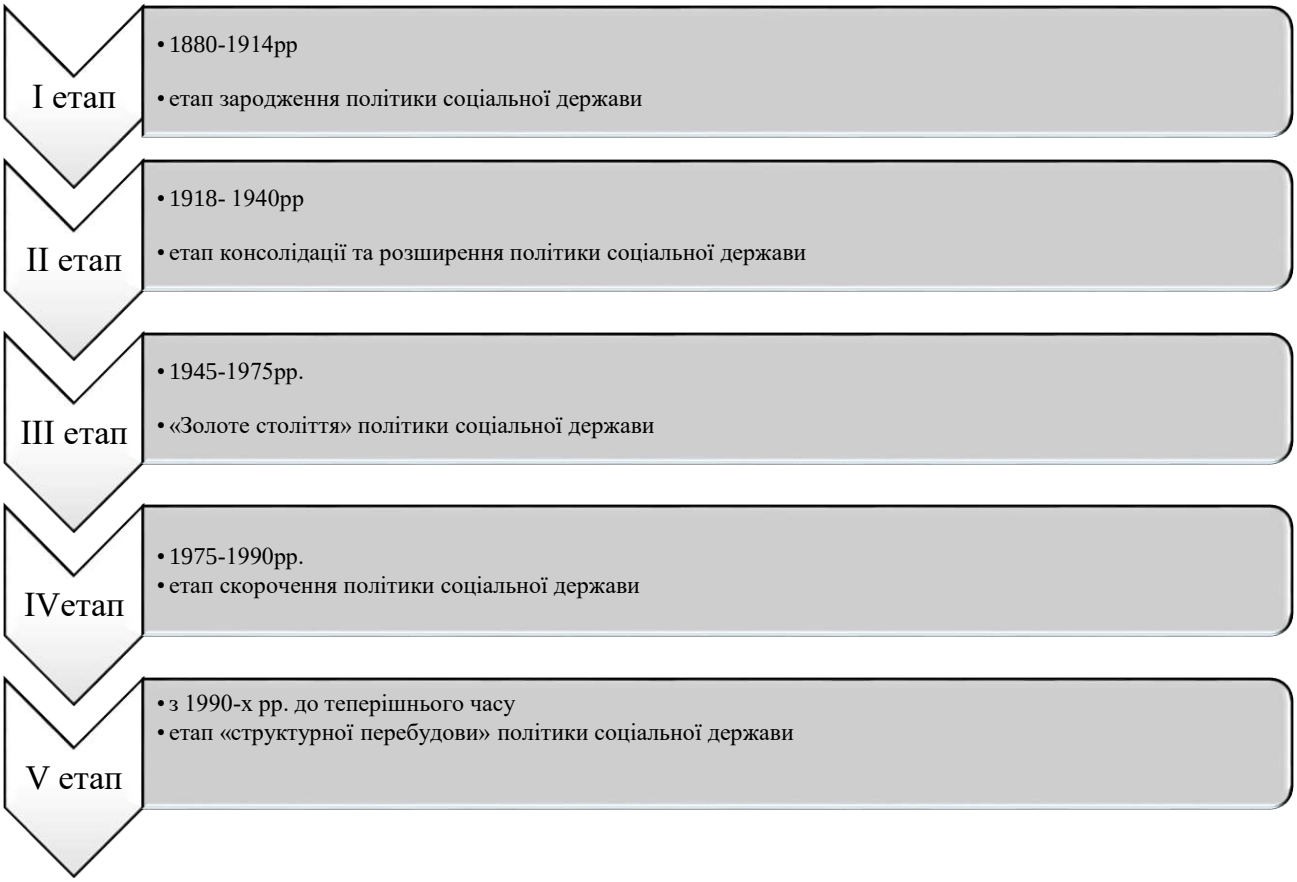

Рис.1.6. Етапи історичного розвитку соціальної держави і системи публічного управління соціальними ризиками

В основу запропонованої періодизації соціальної держави покладено історичні факти і закономірності її розвитку в соціально-політичній практиці країн Західної Європи та Північної Америки.

Проте в Україні можна виділити дещо інші етапи розвитку.

На першому етапі розвитку соціальної держави наявні:

- доступність соціальної підтримки всім членам суспільства;
- наявність державного соціального бюджету та функціонування механізмів соціального страхування для консолідації ризиків;
- наявність державних систем соціального забезпечення та соціального захисту.

Другий етап розвитку соціальної держави з 30-х рр. XX ст. до кінця 1940-х рр. ознаменував собою введення принципів соціальної держави в правове поле. У 1930 р. Г. Геллер увів поняття «соціальна правова держава», акцентуючи увагу на соціальних гарантіях держави в загальній системі цивільного права [110, с. 148].

На третьому етапі з кінця 40-х рр. по 60-ті рр. XX ст. соціальна держава набуває ряд специфічних соціальних функцій, що забезпечило перехід від пасивної до активної соціальної політики. Держава стала забезпечувати зайнятість і соціальний патронаж, формувати комфортні умови для життя осіб з інвалідністю, здійснювати програми з реабілітації та створення необхідних життєвих умов для окремих соціальних груп [111, с. 362].

На четвертому етапі – з кінця 50-х рр. до середини 80-х рр. XX ст. – у політиці соціальної держави домінуючою ідеєю стало забезпечення щодо рівного високого рівня якості життя для всього населення [111, с. 379]. Для соціальної держави на цьому етапі стали характерні:

- рівна соціальна підтримка; орієнтація на універсальні показники якості життя;
- переважне використання механізмів фінансування страхування ризиків на солідарній основі.

Було здійснено перехід до реалізації принципів розподільчої справедливості, заснованої на перерозподілі благ між багатими і бідними за формулою «кожному по потребі».

П’ятий етап розвитку – з початку 80-х рр. до середини 90-х рр. XX ст. – ознаменував собою кризу системи солідарного страхування і виявив суперечність між зростанням соціальних потреб і необхідністю зниження

податків для бізнесу. В умовах кризи соціальної держави був значно поширений принцип адресності соціальної допомоги.

Розпочатий у середині 1990-х рр. шостий етап розвитку соціальної держави пов'язаний насамперед зі становленням України як незалежної держави та з лібералізацією основних принципів її політики. Ліберальна соціальна держава відмовляється від своєї патерналістської ролі, вона акцентує увагу на усуненні соціального утриманства і спрямована на створення сприятливих соціальних умов через соціально орієнтовану ринкову економіку.

Наведена періодизація розвитку соціальної держави далеко не вичерпує всі варіації й особливості процесу її еволюції, проте, на наш погляд, добре демонструє сутність і загальну логіку генези цього феномена [112, с. 109; 113].

Паралельно історичному розвитку феномена соціальної держави та еволюції її соціальних функцій, у різних країнах починають формуватися унікальні моделі соціальної держави, що відображають національну специфіку і місцеві способи вирішення соціальних проблем.

У різних країнах соціальна політика спрямована на рішення загальних соціальних проблем, виходячи з різних уявлень про справедливий суспільний устрій і засоби його досягнення. З цього випливають суттєві відмінності між країнами в природі державного втручання, в межах соціальної диференціації, в особливостях перерозподілу благ у суспільстві тощо. Як наслідок, у науці виникла дискусія, в рамках якої вчені виділяють і порівнюють між собою різні режими добробуту або моделі соціальної держави.

Модель соціальної держави - це віддзеркалення історичної інституалізації якісних відмінностей між країнами в політиці соціальної держави. У сучасній науці існує безліч класифікацій моделей соціальної держави, ми розглянемо найбільш авторитетні.

Річард Тітмусс одним з перших розробив методику для структурного порівняння держав добробуту. Він виділив інституційну і резидуальну (залишкову) модель держави добробуту. Перша модель відображає особливості

післявоєнної соціальної політики у Великобританії та Скандинавських країнах, друга модель була характерна для політики США [113].

Резидуальну модель відрізняє те, що проблеми особистості і більшості населення вирішуються переважно власними силами, як правило, завдяки допомозі родичів, сім'ї й ін. Тільки в разі, якщо індивід не в змозі своїми силами вирішити труднощі, що виникли, на допомогу приходить держава, причому після обов'язкової перевірки обставин і ступеня неспроможності людини або групи індивідів самостійно впоратися з проблемами. Отримання такої допомоги є аномальним для суспільства і супроводжується втратою соціального статусу. Що стосується державної допомоги, то вона виявляється в мінімальному розмірі, обмежена за обсягом і часом.

Власне, Г. Еспін-Андерсен вводить поняття декомодифікації [114], що трактується як нейтралізація товарного статусу працівника по відношенню до роботодавця, нівелювання залежності від ринкової вартості їхньої робочої сили. Соціальна політика, спрямована на декоммодифікацію, пом'якшує класову диференціацію в капіталістичному суспільстві.

Для інституційної моделі характерно те, що проблеми, які виникають, вирішуються відповідно до встановленого законодавством порядку. При цьому звернення за допомогою до державних служб вважається нормою.

Допомога має попереджувальний і універсальний характер, її обсяги релевантні потребам нужденних, а коло потенційних одержувачів досить широке [115, 116].

Незважаючи на те, що деякі вчені розглядали проблеми типології моделей соціальної держави, початок повноцінних наукових дебатів з цієї теми було ознаменовано виходом у 1990 р. класичної роботи Г. Еспін-Андерсена. З цих пір типологія соціальних держав і режимів добробуту стає однією з ключових і найбільш актуальних сфер наукового дослідження серед теоретиків держави добробуту [118, с. 394-415].

У теорії соціальної держави стали активно досліджуватися проблеми специфіки істотних вимірів держави добробуту. Одному з таких вимірів

Г. Еспін-Андерсен приділяє особливу увагу, а саме: декомодифікації, яка забезпечує соціальні права і ступінь імунітету громадян до впливу ринкових сил. Цей вимір також враховує рівень і обсяг забезпеченості населення допомогами та пільгами, гарантованість і можливість реалізації прав. Дослідник підкреслює, що зазначені вище блага разом з високим рівнем заміщення доходу потенційно більше декомодифіковані. Навпаки, якщо права залежать від розмірів і тривалості вкладів або якщо вони призначені тільки для вузького прошарку незабезпечених верств населення, зрозуміло, що їх потенціал обмежений, порівняно з декомодифікацією.

Соціальна держава в Скандинавії має універсальну і безкоштовну систему охорони здоров'я, яка надає відповідні послуги і гарантовану компенсацію доходу під час хвороби. У Скандинавії безробіття та допомоги, що захищають материнство / батьківство, більш декомодифіковані, ніж у США, де відсутня єдина система охорони здоров'я, де законодавчо не закріплені належним чином допомога під час хвороби працівника і пільги для матерів, де проводяться чіткі межі резидуального (залишкового) характеру держави [127].

Другий ключовий вимір, на думку Г. Еспінг-Андерсена, полягає в соціальній солідарності. У науковій літературі зазвичай розрізняють три основні підходи до консолідації соціальних ризиків:

1. Універсальна солідарність, яка поширена у Скандинавських країнах, у яких доступність соціального забезпечення і права однаково розподілені між усіма громадянами незалежно від розміру доходу на останньому місці роботи, зайнятості та інших статусів.

2. Обмежена солідарність, яка переважає в США та інших англосаксонських країнах і прагне лімітувати допомоги і пільги, поширюючи їх тільки на (доказово) нужденних членів суспільства, припускаючи, що більшість зможе задовольнити свої потреби в умовах ринкової економіки.

3. Корпоративна солідарність, яка організовує соціальний захист через професійний статус груп населення у формі соціального страхування. Цей підхід до солідарності поширений серед континентальних європейських країн з їх

«корпоративною» диференціацією населення, заснованою на соціальній ієрархії, класовості і міцному зв'язку між місцем роботи і соціальними правами.

Г. Еспінг-Андерсен виділяє три основні моделі соціальної держави, керуючись різним розподілом функцій соціального забезпечення між державою, ринком і сім'єю.

Дослідник розрізняє, по-перше, «консервативний» режим добробуту (головним чином, континентальна Європа), в якому велике місце займає відповідальність сім'ї за своїх членів. Ця модель, як правило, ґрунтується на схемах соціального страхування, організованих на вузьких, корпоративних, зосереджених на професії, засадах солідарності. Програми соціального захисту, спрямовані на окремі соціально-професійні групи населення, надають компенсації за минулі трудові досягнення [127, 128].

По-друге, «ліберальний» режим, зміщений в сторону ринку і залишкового розподілу добробуту урядом. Цей режим може бути проілюстрований англосаксонскими країнами, зокрема США. Його головні особливості полягають в обмеженій кількості урядових соціальних обов'язків, низькому рівні охоплення населення соціальним забезпеченням, суворих критеріях і вузькій спрямованості державної підтримки, призначеної тільки для дійсно нужденних громадян, активній підтримці підприємництва.

Третій режим, втілений у життя соціал-демократичними партіями в Скандинавських країнах, продовжує ідею Р. Сітмусса про інституціональну соціальну державу, визначаючи обсяг соціальних обов'язків щодо забезпечення добробуту населення надзвичайно широко. В рамках «соціал-демократичного» режиму пріоритет віддається соціальній рівності та перерозподілу доходів, активно забезпечується добробут громадян на всіх життєвих етапах, широко поширений універсалізм в охопленні та поширеності пільг та допомог. У цьому режимі гарантії забезпечення доходу поєднуються з прагненням забезпечити зайнятість всьому населенню.

Як вважає Г. Еспінг-Андерсен, консервативні режими включають Австрію, Бельгію, Францію, Німеччину, Італію, Японію, Португалію та Іспанію.

Ліберальні режими характеризують Австралію, Канаду, Ірландію, Нову Зеландію, Великобританію і США. Соціал-демократичний режим включає Скандинавські країни. Нідерланди є найважчим випадком, тому що не піддаються класифікації через суміщення універсальних рис і сильну дистрибутивну політику з низьким рівнем скорочення бідності. Крім того, Канада відхиляється від чистої ліберальної моделі.

Модель соціальної держави, яка утвердилася в континентальній Європі, великою мірою була зумовлена історичними традиціями абсолютизму і домінуванням на політичній арені християнських демократів у післявоєнний період. Соціал-демократична модель, у свою чергу, була обумовлена тривалою і масовою підтримкою соціал-демократичних партій, сильним профспілковим рухом, а також хронічною слабкістю правих партій. Ліберальна модель поширена в країнах зі слабким профспілковим і роз'єднаним робочим рухом і там, де демократичні консервативні сили позбавлені достатньої політичної ваги.

Більшість досліджень, як правило, фокусується виключно на соціальних програмах і витратах, а також зобов'язаннях соціальної держави. Концепція моделей соціальної держави прагне підійти до проблеми з іншого боку і вказати на широкі можливості змішування і комбінування механізмів соціальної політики, особливо щодо ролі ринку і сім'ї в забезпеченні добробуту громадян. Порівняльні дослідження соціальних держав наводять переконливі докази того, що розвинені демократичні держави можуть бути дійсно розділені на три або чотири базові моделі режимів добробуту [127].

На сьогодні існує досить багато порівняльних досліджень політики соціальної держави в рамках вивчення моделей соціальної держави / режимів добробуту. Більшість дослідників розглядає моделі соціальної держави на прикладі розвинених країн Заходу, але останнім часом зросла кількість робіт, присвячених режимам добробуту в інших регіонах: у країнах Центральної та Східної Європи, Латинської Америки, Азії [129, 130, 131].

У науковій літературі значно поширена класифікація моделей соціальної держави, в основу якої покладено взаємодію ключових соціальних інститутів, у

рамках якої виділяють дві моделі - Бісмарка і Бевериджа. Модель Бісмарка ґрунтується на прагненні зберегти кожному працівникові його дохід при настанні страхових ризиків.

Велика роль відводиться страхуванню працівників, яке більшою мірою здійснюється самими працівниками через внески і створення страхових товариств. Модель Бевериджа акцентована на страхування ризиків у рівній мірі за рахунок держави, роботодавця і найманого працівника. Цю модель також характеризують надання соціальних гарантій для громадян, які перебувають за межею бідності й осіб з низькими доходами, а також боротьба з масовим безробіттям.

Говорячи про дослідження режимів добробуту, важливо підкреслити, що в науковій літературі домінують порівняльні міжнаціональні дослідження, замкнуті, як правило, на конкретному історичному етапі розвитку соціальної держави. Таким чином, соціальна держава стає статичним, антиісторичним явищем, оскільки будь-яка класифікація застаріває і пропускає важливі зміни, які, до того ж, не завжди видно сучасникові. Крім того, країни, що формуються як соціальна держава спочатку в рамках одного режиму, можуть згодом продовжити свій розвиток у рамках зовсім іншого.

Кожна з розвинених країн світу будувала власну систему фінансування соціального захисту із врахуванням національних та демографічних особливостей, соціально-економічної ситуації, природно-кліматичних умов. Саме фінансування соціального захисту і соціального забезпечення визначає рівень соціалізації політики держави та ефективність соціально-економічних перетворень.

Як вже зазначалося авторкою, система соціального захисту населення є складовою соціальної держави. Тому етапи розвитку соціального захисту населення взаємопов’язані з етапами еволюції соціальної держави.

Елементи системи соціального захисту як державного механізму тією чи іншою мірою наявні в будь-якій державі в будь-який історичний період часу. Однак процес індустріалізації спричинив кардинальні зміни в соціальній

структурі суспільства, у сфері трудового життя, в сім'ї, в якій механізм сімейного захисту руйнується через зменшення сімейних взаємозв'язків і чисельного складу сім'ї. Міські умови життя, нові трудові відносини й умови праці диктують необхідність забезпечувати спочатку окремі елементи соціального захисту працівника, але потім розвивати й інституційно удосконалювати державний механізм соціальних гарантій і соціального забезпечення населення [136].

Розглядаючи еволюцію соціального захисту як структурованої системи в історії суспільного розвитку європейських країн, можна зафіксувати кілька етапів, тобто проміжків часу в минулому, пов'язаних з якимись значущими подіями і яким притаманні характерні властивості.

Перший етап (доіндустріальний) - кінець XIX ст. - 20-ті рр. XX ст., коли О. фон Бісмарком були закладені основи становлення системи обов'язкового соціального страхування та охорони праці.

Другий етап (1920-1960-ті рр., індустріальний) еволюції системи соціального захисту має характерні для різних країн темпи, національні особливості і підходи до формування системи соціального захисту, але основними детермінантами в цьому процесі були індустріалізація, наслідки Першої і Другої світових воєн, факт існування СРСР як орієнтир (приклад) соціальної спрямованості державного управління, економічні кризи в капіталістичних країнах, тобто найбільш значущі соціально-економічні події, що вимагають державного втручання в забезпечення суспільної стабільності. Основне досягнення другого етапу - підвищення ролі держави у формуванні систем охорони праці, соціального страхування і допомоги, охорони здоров'я та професійної освіти (ідеї Дж.М. Кейнса, У. Бевериджа, Л. Ерхарда та ін.) [138].

Третій етап - з 1960-х рр. до кінця XX ст. Найбільш розвинені системи соціального захисту склалися в країнах Європейського Союзу. Як показує їхній досвід, наявна система соціального захисту населення є найважливішою умовою зростання добробуту країни, економічного процвітання, політичної стабільності, підвищення якості життя населення. У більшості західних країн збільшується кількість соціальних програм і їх державне фінансування (до 30% і більше ВВП

у ряді країн Європейського співтовариства і в Скандинавських країнах), розвивається соціальне страхування та забезпечення, зростає їх фінансування. Формується нова модель соціальної амортизації на основі поєднання державного і приватного секторів соціального захисту, розробляються фірмові соціально-страхові послуги, які урізноманітнюють спектр соціального захисту, включаючи додаткове пенсійне страхування, охорону здоров'я, освіту, допомогу в придбанні житла, юридичну допомогу тощо.

Хоча надмірна орієнтація на егалітарні цінності, коли всі члени суспільства отримують рівні блага, і вимоги соціальної справедливості, як у радянській централізованій, так і в західній моделі соціальної системи, виражалися в посиленні витратних напрямів соціальної політики.

Четвертий етап - кінець XX ст. по теперішній час – характеризується кризою моделей соціального захисту, які були надмірно соціалізовані, тобто соціальне забезпечення переважало над соціальним страхуванням, соціальні виплати породжували соціальне утриманство і ставали занадто витратними для бюджету. Необхідний перегляд, модернізація умов та інститутів системи соціального захисту з метою приведення у відповідність до вимог часу.

Система соціального страхування у Великобританії побудована на основі моделі Бевериджа, акцент у якій здійснено саме на підтримку працездатного населення, надаючи за рахунок державного бюджету сімейну допомогу [140]. У сучасних умовах мінімальні соціальні гарантії англійців забезпечує загальнодержавне, обов'язкове страхування (на випадок хвороби, мінімальний захист літніх людей), а також страхові внески, здійснені роботодавцями на користь працівників, і страхові внески, які здійснюють працівники самостійно на власну користь. Проте сьогодні у Великобританії розвиток системи соціального захисту здійснюється на засадах додаткових (добровільних) джерел фінансування, які забезпечують високий рівень виплат у період життєвих криз громадян [141].

У Німеччині соціальне страхування має системний характер і включає: страхування на випадок хвороби, страхування в разі потреби в догляді та на

випадок безробіття, пенсійне страхування. Страхувальниками є працівники та роботодавці, між якими страхові внески розподілено рівномірно. Основою соціальної політики Німеччини є модель Бісмарка, яка ґрунтується на соціалізації держави і прив'язаності виплат соціальної допомоги до трудового стажу, заробітку.

Ще одним інститутом у системі соціального страхування Німеччини є наявність страхових кас, створених підприємцями працедавцями [140]. Отже, соціальне страхування у Німеччині набуло суттєвого розвитку і різних форм, що забезпечило багатоступінчатий соціальний захист населення.

Відповідно до концепції Бісмарка, побудовано і систему соціального страхування Франції, яка становить основу соціального забезпечення. Відтак, передбачено, що система соціального страхування забезпечує перерозподіл доходів від працездатного населення до осіб, у яких виникло право на отримання соціальної допомоги чи послуг [142, с. 189].

Соціальне страхування включає страхування на випадок безробіття, старості та інвалідності, у разі захворювання та ін.

За умовно-залишковим принципом система соціального страхування побудована у США та Канаді. Велику частку в системі соціального забезпечення становить самофінансування громадянами країни. Так, у США основою забезпечення соціального захисту є програми страхування та / або створення відповідних підрозділів на самому підприємстві. Добровільна форма соціального страхування передбачає в основному захист на випадок хвороби.

Найбільш соціально орієнтованою країною світу є Данія, в якій фінансування соціальної сфери в основному забезпечується шляхом перерозподілу коштів бюджетів усіх рівнів.

Соціальний захист діє на умовах рівноправності і не залежить від професійної діяльності, страхових внесків чи трудового стажу, а його фінансування забезпечується шляхом трансформації податкових надходжень [142, с. 298].

Фінансування соціального захисту через систему соціального страхування

здійснюється в Японії [139]: за рахунок суспільних фінансових ресурсів для надання адресної допомоги фізичним особам та за рахунок перерозподілу коштів страхових фондів.

Серед основних чинників розвитку соціального страхування є широкомасштабна соціалізація бізнесу. Саме в Японії розвиток стимулювання праці відбувся завдяки включенню до соціального пакета працівника різних видів добровільного особистого страхування, зокрема додаткової пенсії медичного страхування, страхування здоров'я, змішаного страхування життя. Наявність у структурі соціального пакета одного чи декількох видів особистого страхування стало важливим інструментом кадрової політики.

У ході історичного розвитку сформувалися чотири моделі соціального захисту населення, характерні для європейських країн, які зумовлені як політичними, так і економічними пріоритетами:

1) модель Бісмарка (континентальна), яка функціонує в Німеччині і заснована на жорсткому зв'язку з професійною діяльністю і системах соціального страхування;

2) англосаксонська модель (модель Бевериджа), яка функціонує у Великобританії та Ірландії і заснована на принципах розподільчої справедливості, значного бюджетного фінансування сімейної політики і охорони здоров'я;

3) скандинавська модель (Данія, Швеція, Фінляндія), заснована на вирівнюванні доходів за рахунок системи оподаткування, страхових фондів, що забезпечує високий рівень соціального захисту;

4) південноєвропейська модель (Італія, Іспанія, Греція, Португалія), що представляє низький рівень соціального захисту, основним елементом якого є пенсійне забезпечення.

В. Ханеш виділяє ще одну модель соціальної політики – рудиментарну [144, с. 387;145], представлену в країнах Південної Європи. У цих країнах лише в останні десятиліття під впливом соціально-економічних структурних змін створені або вдосконалені системи загального соціального забезпечення. Вони

включають у себе страхування на виробництві та соціальне страхування. В цілому рівень соціального забезпечення в цих країнах досить низький. Тут все ще виходять з того, що соціальний захист громадян багато в чому здійснюється через сім'ю і приватну благодійність. Ця модель інтерпретується як така, що розвивається, або перехідна.

У цьому сенсі поділ соціальної держави на ліберальну, консервативну і соціал-демократичну моделі є досить умовним. Запропоновано типологію соціальної держави за критерієм, яким виступає еволюція соціальних функцій і ускладнення функціональних систем держави. Типи соціальної держави корелюють з історичними етапами розвитку соціальної держави. Так, перший тип соціальної держави - первинна соціальна держава, співвідноситься з першими двома етапами її розвитку: «соціалістичним» і «правовим». Первинну соціальну державу характеризують правова основа; доступність соціальної підтримки всім членам суспільства; наявність державного соціального бюджету; функціонування механізмів соціального страхування; наявність державних систем соціального забезпечення та соціального захисту.

Первинними соціальними державами є більшість сучасних країн. Важливо відзначити, що для кожного наступного типу в цій класифікації характерна наявність повного набору функцій первинної соціальної держави, до яких додаються нові.

Другий тип – держава соціальних послуг –відповідає третьому етапу розвитку соціальної держави. Для цього типу характерний перехід держави до активної соціальної політики, що запобігає багатьом соціальним проблемам (спрямована на забезпечення зайнятості, створення комфортного життєвого середовища тощо).

Державами соціальних послуг, на думку дослідника, є багато країн Європи й Америки, деякі країни Азії та Африки.

Третій тип – держава загального благоденства, якій властива відповідальність за відносно рівний і високий рівень добробуту всіх громадян. Як наслідок, у держави виникають такі функції:

- регулювання і поповнення державою з бюджету страхових фондів;
- надання соціальної допомоги при страхових випадках і захист від нестрахових ризиків; перерозподіл доходів у суспільстві за принципом «кожному по потребі»; стимулювання соціальної орієнтації економіки.

До цієї моделі в даний час автор відносить країни Бенілюксу, Швецію, Норвегію, ОАЕ, Кувейт.

У результаті проведеного в цьому параграфі аналізу можна дійти таких висновків. Розглянемо основні класифікаційні групи моделей соціальної політики.

Залежно від типу базового процесу:

- соціальна допомога - безоплатна і благодійна підтримка малозабезпечених, соціально вразливих і непрацездатних громадян. В Україні в останні десятиліття реалізовувався саме такий підхід, що призвело до різкого зниження ефективності реалізованої соціальної політики, згортання соціальних функцій держави;
- соціальне піклування - компенсація негативних соціальних факторів, що виникли внаслідок нерівномірності соціально-економічного розвитку та ринкової системи господарювання. Метою моделі є зменшення диференціації в рівні життя населення на заявній основі;
- соціальне страхування - фінансування соціальних виплат і послуг за рахунок страхових внесків працівників і роботодавців. Ідеєю моделі є формування численного середнього класу, підвищення відповідальності населення за своє майбутнє;
- соціальний розвиток - підвищення рівня соціальних індикаторів якості життя, таких як: зайнятість, здоров’я, житло, освіта, стан навколишнього середовища та ін. Основним напрямом соціальної політики є не стільки розширення заходів соціальної допомоги та підтримки населення, організація різних акцій, що забезпечують стартові можливості для самозабезпечення, скільки розвиток людського потенціалу, підвищення якості

людського капіталу як основи економічного зростання і суспільної динаміки на тривалу перспективу.

Залежно від суб'єкта відповідальності:

- ліберальна модель - особиста відповідальність кожного члена суспільства за свою долю, роль державних структур у реалізації соціальної політики мінімізована. Фінансову основу реалізації соціальних програм становлять приватні заощадження і приватне страхування;
- корпоративна модель - відповідальність за долю своїх працівників несе корпорація, підприємство, організація або установа, де даний працівник трудиться. Підприємство, стимулюючи працівників до максимального трудового внеску, пропонує йому різні види соціальних гарантій у вигляді пенсійного забезпечення, часткової оплати медичних, рекреаційних послуг і освіти (підвищення кваліфікації). Фінансовою основою є кошти підприємств і корпоративних соціальних фондів;
- громадська модель – передбачає відповідальність всього суспільства за долю його членів. Це перерозподільна модель соціальної політики, при якій багатий платить за бідного, здоровий за хворого, молодий за старого. Основним суспільним інститутом, що здійснює такий перерозподіл, є держава. Фінансовими механізмами перерозподілу слугують державний бюджет і державні соціально-страхові фонди;
- патерналістська модель – передбачає принцип державної відповідальності. Фінансовою основою патерналістської моделі є кошти держбюджету і бюджетів державних підприємств. У цій моделі реалізується принцип рівності в споживанні матеріальних і соціальних благ і послуг, а також їх загальнодоступність, що забезпечує досягнення високого ступеня соціального вирівнювання.

Залежно від ступеня участі держави:

- благодійна модель - кошти на благодійну допомогу, здійснювану державою, складаються в основному з приватних пожертвувань у державні

благодійні фонди і на утримання державних соціальних установ, а також частково на кошти державної скарбниці;

- адміністративна модель - пряме, активне державне втручання в ринок, наявність розвинених систем перерозподілу доходів, що знаходяться під контролем держави, а також механізмів втручання в процеси ціноутворення, тарифного регулювання, забезпечення зайнятості;
- стимулююча модель – передбачає непряму участь держави у вирішенні соціальних проблем, створення таких систем оподаткування та громадської підтримки, які роблять вигідним для всіх суб'єктів господарювання вкладення та інвестиції як в окремі соціальні проекти і програми, так і в соціальну сферу в цілому. Подібна модель соціальної політики може реалізовуватися в ситуації високого рівня економічного розвитку, розвиненої інфраструктури громадянського суспільства і ринкового господарства.

Залежно від напрямів соціальної політики:

- модель перерозподілу, запропонована Тітмуссом (1974), базується на ідеологіях соціальної справедливості та соціального громадянства, і вона приймає рівність як свою основну цінність (Taylor-Gooby and Dale, 1981). У Західній Європі перерозподільна модель домінувала в європейській соціальній політиці більше півстоліття після Другої світової війни, хоча її застосування суттєво різнилось у різних європейських державах;
- модель розвитку виникла як альтернатива перерозподільній моделі в результаті спільноти в країнах третього світу. Ця модель сприяє розширенню можливостей громадянського суспільства. Модель розвитку наголошує на необхідності мобілізації сімей, громад та неурядових установ для заохочення самостійності людей та сімей. Модель підтримує використання державних коштів для соціальних інвестицій, таких як охорона здоров'я та освіта, та здійснення заходів соціальної політики на основі активів;
- модель продуктивізму - ще одна альтернатива моделі розподілу. Наприклад, Холлідей (Holliday, 2000) використовував термін "продуктивістський капіталізм добробуту" для опису соціально-політичної політики Східної Азії. Він

стверджує, що характерні риси моделі можна узагальнити таким чином: соціальна політика підпорядковується економічній політиці та виробничій діяльності; держава відіграє домінуючу роль у відносинах між державою, ринком та громадянами та вважає економічне зростання своїм головним пріоритетом; а добробут не є загальним правом для всіх громадян, а пов'язаний з їхнім статусом зайнятості на ринку праці.

Розглянувши основні класифікаційні групи моделей соціальної політики, проаналізуємо досвід СРСР та України перехідного періоду [140, 141, 142].

Радянська соціальна модель ґрунтувалася на чільній ролі держави в соціальній сфері, функціонувала система безкоштовної охорони здоров'я, освіти і соціального обслуговування, здійснювався централізований контроль над роботодавцями і профспілками.

Соціальний захист формувався не як інститут соціального страхування, як у більшості розвинених країн, а державне соціальне забезпечення.

В Україні етапи розвитку соціального страхування можна періодизувати таким чином.

Кінець XIX ст. так само, як і в Європі, характеризується виникненням окремих елементів страхування робітників на великих фабриках і заводах. На початку XX ст. в Україні почали освоювати за прикладом О. фон Бісмарка системи соціального страхування (розробками займалися Н.Є. Введенський, М.І. Туган-Барановський та ін.). Але в теоретичних працях політиків-революціонерів вже оформляється «більшовицька модель соціального захисту», в якій всі витрати зі страхування повинна брати на себе держава.

Головна особливість цього підходу полягає в тому, що насправді така модель вже не є страховою, а скоріше моделлю соціальної допомоги або соціального забезпечення з державного бюджету.

Другий етап - особливий приклад соціальної держави у світовій практиці соціальної політики, соціалістичний період (1917-1985 рр.), коли офіційно поняття «соціальний захист» не існувало з ідеологічних причин, але набула активного розвитку система соціального забезпечення. Акцент у її формуванні

було зроблено на традиційні форми організації взаємодопомоги шляхом централізації (страхування без внесків - єдиний Всеросійський фонд соціального забезпечення з 1919 р., Громадський фонд споживання з 1960-х рр., 1960-1970-ті рр. - створення єдиної системи пенсійного забезпечення), державного управління соціальними ресурсами.

В умовах жорсткого нормативного розподілу виробленого продукту було досягнуто вирівнювання доходів населення на рівні, відповідному прожитковому мінімуму, забезпечено розвиток державної безкоштовної охорони здоров'я та освіти, створено розвинену соціальну сферу (поетапно розширюється пенсійне забезпечення, збільшуються інструменти з охорони материнства і дитинства тощо).

Інституційно сформована модель соціального захисту представляє на цьому етапі потужну адміністративну вертикаль механізмів щодо збору і розподілу фінансових ресурсів, виключно державне, регламентоване соціальне забезпечення.

Важливо, що при такій моделі відсутні стимули для формування громадянського суспільства, оскільки основні напрями соціального захисту ініціюються «зверху», централізовано, а безкоштовність соціальних послуг є головною перевагою системи.

Третій етап - кризовий період (з 1986 по 1991 р.), що збігається з історичним періодом «перебудови» в СРСР, по суті, поклав початок формуванню нової системи соціального захисту населення. Цей період є надзвичайно складним і суперечливим, тому що відбувалися процеси економічного реформування, політичної нестабільності, погіршення добробуту населення через фактичне зниження доходів населення, тотальний товарний дефіцит, з'явилася необхідність розподілу життєво важливих продуктів і предметів споживання.

Назріла потреба впроваджувати нові екстрені інструменти соціального захисту: магазини спеціального обслуговування, талонну систему, натуральну допомогу родині і дітям тощо.

По суті справи, цей період був підготовкою до формування нової системи соціального захисту населення, і з 1991 р. можна починати нову деталізацію еволюції системи соціального захисту в Росії як держави з перехідною, а потім ринковою економікою, оскільки проводилися докорінні зміни в підходах, принципах фінансового забезпечення та інституційному устрої системи соціального захисту населення.

Четвертий етап - з 1992 р. по теперішній час - пов'язаний з подіями, які зумовили необхідність у прямому сенсі захищати населення від економічних і соціальних потрясінь, рятувати від «шокової терапії», тому що соціальна нестабільність і зубожіння населення досягли своїх граничних значень.

Формування нової системи соціального захисту відбувалося досить спонтанно, трансформуючись залежно від виникнення нових викликів соціально-економічного середовища. Тому слід розглянути цей період самостійно і провести його періодизацію (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Трансформаційні етапи системи соціального захисту населення в Україні

Етап	Інститути	Підходи і механізми	Правовий механізм
1-й етап (1991-1993) - Компенсація наслідків шокової терапії (натуральна і грошова допомога), боротьба з бідністю	Соцзабези і їх відділи, нова мережа соціальних установ, обслуговування самотніх громадян похилого віку та інвалідів, притулки для дітей, соціальна робота як професійна діяльність	Категоріальний підхід до надання екстреної допомоги найбільш вразливим верствам населення (діти, багатодітні сім'ї, пенсіонери, біженці, демобілізовані військовослужбовці, інваліди, пенсіонери тощо)	1990 р. утворено Українське республіканське відділення Пенсійного фонду 1991 р. утворено регіональні органи Пенсійного фонду розвиток законодавчої бази
2-й етап (1993-1995) - створення фондів соціальної підтримки за рахунок нормативних відрахувань від приватизації, переоцінки у зв'язку з лібералізацією, здача в оренду держ. нерухомості, засобів КПРС, інституційне оформлення системи соціального захисту населення	Безліч громадських організацій щодо розподілу благодійних коштів - громадський контроль над бідністю.	Формування Фондів соціального страхування, Пенсійного фонду, Фонду зайнятості, Фонду соціального страхування, Фонду соціального захисту	Удосконалення системи соціальної допомоги та компенсаційних виплат. Розробляються федеральні соціальні програми Прийняття у 1994 р. «Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»

Продовження табл. 1.1

Етап	Інститути	Підходи і механізми	Правовий механізм
3-й етап (1995-2000) - перехід до адресних форм соціального захисту, розвиток антикризових форм соціального захисту населення	Відділи адресної допомоги, створення інформаційної системи, перехід від пасивних форм соціального захисту до активних форм	Методичне забезпечення нового підходу щодо визначення нужденності. Концепція реформи пенсійного забезпечення в Україні	У 2000 р. прийнятий Закон про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії, в 1999 р. - Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування
4-й етап (2000 року по теперішній час) - вдосконалення і трансформація функціональних блоків механізму соціального захисту, реформування системи соціального захисту на основі перегляду пріоритетів політики доходів	Державні органи соціального захисту, інститути самостійного соціального захисту (страхові організації, недержавні пенсійні фонди), підприємницькі структури (соціальний захист працівників, соціальне підприємництво)	Удосконалення і розвиток страхової частини соціального захисту. Формування комплексної системи пенсійного забезпечення. Неодноразове реформування органів управління соціального захисту	Прийняття ряду законодавчих актів на забезпечення добровільних форм соціального страхування (2004 р. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення»),Розробленн я і впровадження стратегій щодо реформування різних секторів державного управління

Таким чином, на основі здійсненого ретроспективного аналізу становлення системи публічного управління соціальними ризиками та формування соціальної політики як основи для впровадження сучасного публічного управління соціальними ризиками запропоновано таку класифікацію моделей соціальної політики (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Пропонована класифікація моделей соціальної політики

Класифікація моделей соціальної політики	
1	2
Залежно від типу домінуючого процесу	соціальна допомога соціальне піклування соціальне страхування соціальний розвиток
Залежно від суб'єкта відповідальності	ліберальна модель корпоративна модель громадська модель патерналістська модель
Залежно від ступеня участі держави	благодійна модель адміністративна модель стимулююча модель
Залежно від етапів розвитку	доіндустріальна індустріальна розвинена кризова

Продовження табл.1.2

1	2
Залежно від територіального розподілу	континентальна модель (модель Бісмарка) англосаксонська модель (модель Бевериджа) скандинавська модель південноєвропейська модель (рудиментарна модель) східноєвропейська модель (радянська соціальна модель; перехідні моделі) азіатська модель
Залежно від напрямів соціальної політики	перерозподільна модель модель розвитку модель продуктивізму
Залежно від моделі соціальної держави	Інституційна Резидуальна Модель декомодифікації

Отже, на підставі історичного аналізу системи публічного управління соціальними ризиками у деяких країнах світу встановлено, що великою мірою на рівень соціального забезпечення впливає додаткове страхування від соціальних ризиків, яке здійснюють як самі фізичні особи, так і роботодавці, які також є зацікавленою стороною.

Висновки до розділу 1.

Таким чином, підсумовуючи здійснене у цьому розділі дослідженні, слід відзначити наступне:

1. У роботі систематизовано теоретичні засади формування системи публічного управління соціальними ризиками в процесі суспільних трансформацій та виявлено особливості соціальної держави як основи для побудови системи публічного управління соціальними ризиками. Встановлено, що соціальна функція держави забезпечує виконання потреб першого рівня відповідно до піраміди Маслоу, вибудовуючи основу в системі публічного управління соціальними ризиками. Соціальна держава включає в себе виконання соціальної функції, а також створює якісні та кількісні зміни у якості соціального життя суспільства та окремих індивідів шляхом забезпечення умов для розвитку особистості, громадян і суспільства та підвищення рівня соціального та матеріального благополуччя.

2. Під час емпіричного дослідження було встановлено, що під рівнем соціального і матеріального благополуччя мається на увазі доступність до систем суспільних благ і послуг (освіта, охорона здоров'я, культура і рівень соціальної справедливості і захищеності), а також з нього випливає рівень гідного існування і матеріального добробуту, які залежать від конкретно-історичних, ідеологічних, національних та інших особливостей.

3. Важливим у дослідженні формування системи публічного управління соціальними ризиками в соціальній державі є виокремлення основних ознак соціальної держави, зокрема: ознак, які виступають умовами для її існування (правова і демократична природа держави, розвинена економіка і високий рівень розвитку громадянського суспільства); ознак, що відображають здатність соціальної держави ефективно здійснювати всебічну соціальну політику (розвинене і стабільне соціальне законодавство, на основі якого проводиться ефективна всебічна політика; політика соціального компромісу; пріоритетність здійснення соціальної функції держави; активна політика перерозподілу благ); ознак, які характеризують умови життя громадян у країні (гарантованість прав і свобод, що дозволяють підтримувати гідне існування; доступність соціальної підтримки для всіх членів суспільства; гарантованість і відповідальність держави за забезпечення і проведення політики, спрямованої на досягнення гідного рівня соціального і матеріального благополуччя для всього населення), ознак, що відображають прагнення соціальної держави підтримувати політичну і соціально-економічну стабільність у суспільстві (інтеграція політичних сил; відображення загальних інтересів суспільства; наявність високого рівня соціальної інтеграції та мобільності; низький рівень соціально-економічної диференціації в суспільстві; економічна ефективність; активне державне втручання в соціально-економічне життя суспільства; соціально орієнтована економіка й інші). Встановлено, що у змістовному плані поняття "соціальний ризик» є сукупністю умов і факторів, що викликають невизначеність розвитку ситуацій і ставлять суспільство і / або лідера перед необхідністю прийняття альтернативного рішення, тобто це ймовірність настання негараздів,

як на рівні окремого індивіду чи групи індивідів (сімей), так і в суспільстві загалом, унаслідок настання яких індивід чи група індивідів зазнає особистісних втрат (матеріальних чи фізичних) або відбуваються негативні суспільні зрушення.

4. Враховуючи компліментарність поняття соціального ризику, що має загрозливі матеріальні і / або нематеріальні наслідки, систематизовано погляди науковців щодо класифікації причин, характеру, масштабності й особливостей конкретного ризику чи групи ризиків. Для ідентифікації соціального ризику визначено структуру передбачуваного соціального ризику та змодельовано підзадачі, які максимально розкривають типологію соціальних ризиків. Підзадачі в ідентифікації соціальних ризиків ґрунтуються на виділенні причин та факторів впливу на соціальні ризики шляхом пошуку конвергенції в процесі розвитку системи публічного управління соціальними ризиками. Зокрема доведено, що важливим чинником у системі ідентифікації соціальних ризиків з метою удосконалення процесу реалізації стратегій управління ними є їх поділ у розрізі мікро-, мезо- та макрорівнів.

5. Констатовано, що формування системи публічного управління соціальними ризиками здійснюється під впливом трансформаційних процесів та змін у державних стратегіях. Визначаючи етапи формування системи публічного управління соціальними ризиками, слід врахувати, що історично змінювалося розуміння суті, ролі та завдань держави, і відповідно, змінювалися домінантні положення моделі соціальної політики держави, яка включає такі елементи, як соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальне страхування. В роботі удосконалено класифікацію моделей державної соціальної політики, яка включає такі ознаки: залежно від типу домінуючого процесу, залежно від суб’єкта відповідальності, залежно від ступеня участі держави, залежно від етапів розвитку, залежно від територіального розподілу, залежно від напрямів соціальної політики, залежно від моделей соціальної держави.

Положення розділу 1 відображено в працях [9, 80, 119-126]

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ СКЛАДОВІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ РИЗИКАМИ

2.1. Методи побудови системи публічного управління соціальними ризиками

Організований соціальний захист був недосконалим до кінця XIX - початку XX ст. Саме в цей період у Німеччині та Великобританії були створені системи соціального захисту, спрямовані на забезпечення робітників (див. Національне страхування) [13, с. 324]. Сполучені Штати перейшли на систему соціального захисту через кілька років, під час Великої депресії, з надзвичайною допомогою для тих, хто зазнав найсильніших втрат. Проте сучасний соціальний захист зріс до набагато більш широкого кола питань та цілей; зараз він використовується як політичний підхід у країнах, що розвиваються, для вирішення питань постійної бідності та цільових структурних причин.

Соціальний захист - це цінне і важливе прагнення будь-яким способом краще реалізовувати програми, що найбільше допомагають людям, які цього потребують. У цей час існує низка механізмів, які забезпечують соціальний захист у різних країнах. Ця політика та інструменти відрізняються залежно від контексту і політики країни, а також, як було вже зазначено, історичним розвитком, ментальністю та національними особливостями. У деяких державах уряди, включаючи в стратегічні напрями публічного управління, беруть активну участь у забезпеченні соціального захисту, керуючись моделлю розвитку, в якій першочерговим напрямом розвитку є нарощення не лише людського, але й інтелектуального капіталу, і соціальний захист розглядається як інструмент економічного зростання.

Існують також держави, що характеризуються дуалізмом, у якому наявний державний захист для тих, хто працює у формальному секторі (переважно

державному), але мало захищає тих, хто працює в неформальному (приватному, на основі фрілансерства) секторі.

Нарешті, є країни, в яких економіка є значною мірою аграрною, зосередженою на розвитку внутрішнього сільського господарства, або ж традиційно і ментально спрямовані на розвиток сільських місцевостей, проте значна частина населення працює в неформальній економіці. У тих країнах, які мають лише незначні прояви соціального захисту (наприклад, деякі держави Африки) та слабкий державний потенціал, соціальний захист в основному забезпечується неурядовими засобами, такими як родини, неурядові організації та окремі благодійні фонди.

Соціальний захист (СЗ), як правило, визначається як громадський. Пітер Л. Бернстайн [158, с. 143] зазначав: «Заходів захисту та програм безпеки проти Бога немає - чудова історія ризику. Місця, люди дуже вразливі, коли ВВП різко падає, зменшується заробітна плата та / або зростає безробіття. Це спонукало Велику сімку закликати Світовий банк сформулювати "Соціальні принципи" та "Добру практику соціальної політики", щоб очільники держав та політики змогли здійснити спроби поліпшити мінімальні соціальні умови людей, що включає в себе забезпечення соціального захисту у звичайні часи та кризові епізоди і в період стресових ситуацій» [159, с. 45**Error! Reference source not found.**].

У країнах ОЕСР-економік, де існують такі програми соціального захисту, як активна політика ринку праці, соціальне страхування та соціальна допомога, високий і часто зростаючий рівень державних видатків викликає занепокоєння, особливо з огляду на старіння населення та зростаючу міжнародну конкуренцію. Навпаки, економіка, що розвивається, має небагато державних ресурсів і може мало витратити на забезпечення надійності своїх доходів населення, незважаючи на високий рівень бідності та незабезпеченість доходів громадян на формальних та неформальних ринках праці. Таке напруження між потребою в забезпеченні доходів та очевидною неможливістю забезпечити її, хоча й є актуальним, забезпечує невеликий комфорт для більш ніж 1 мільярда людей у світі, що живуть менш ніж за долар на день, безробітних у результаті структурного

пристосування або глобалізації і зростаючої кількості нужденних людей похилого віку.

Визначимо різні напрями соціального захисту:

Політика девелопменталізму.

У Південній Кореї та Тайвані уряд забезпечує широку підтримку державними програмами, керуючись моделлю розвитку, в якій соціальний захист розглядається як інструмент економічного зростання [161].

Політика дуалізму.

В Аргентині, Бразилії та Південній Африці існує дуалістична структура захищених формальних працівників сектора та маргіналізованих працівників неформального сектора [163].

Аграрно-неформальна політика.

У таких країнах, як Індія і Танзанія, уряди борються за забезпечення адекватного соціального захисту, і громадяни, натомість, повинні залежати від недержавних суб’єктів та неформального забезпечення.

Міжнародні донори та організації впливали на підходи до соціального захисту як на рівні дискурсу політики, так і в розробці та впровадженні програм. Організації також займаються питаннями соціального захисту [164, 165].

Традиційне визначення соціального захисту значною мірою спрямоване на реактивні громадські заходи, зокрема, інтервенції на ринку праці, соціальне страхування та соціальні мережі, які можуть бути частково відповідальними за соціальне напруження.

По-перше, традиційне визначення переоцінює роль державного сектора.

По-друге, загальне уявлення про соціальний захист має тенденцію підкреслювати чисті витрати, незважаючи на потенційний позитивний вплив на економічний розвиток.

По-третє, втручання соціального захисту в галузеві програми затушовує те, що вони мають спільного.

По-четверте, але найголовніше, традиційне мислення забезпечує обмежені вказівки щодо стратегічного світогляду в розрізі ефективного зменшення бідності тих осіб, які не можуть брати участь у процесі інтенсивного зростання.

Обмеженість традиційного підходу сильно відчувається, коли сектор соціального захисту Світового банку почав готувати секторальний стратегічний документ, у якому враховано минулі досягнення (і невдачі) і, найголовніше, окреслено стратегічні керівні принципи для їхньої майбутньої кредитної та некредитної діяльності.

Цей документ є повністю переглянутою версією Гольцмана (1999) [175, 176, 177]. Він відображає численні конструктивні критики, коментарі та пропозиції, отримані під час презентацій на конференціях, консультаціях з внутрішніми та зовнішніми партнерами під час підготовки Стратегічного документа сектора соціального захисту та обговорень з багатьма колегами та друзями всередині та за межами Світового банку.

Особливий внесок щодо заохочення в досягненні рамок управління соціальними ризиками належить Ашрафу Гані, Маргарет Грош, Майклу Ліптону, Полю Зігелю, Майклу Уолтону та Тарі Вішванат [176].

Крім того, негативні наслідки світової фінансової кризи виявили важливість створення належним чином розроблених формальних напрямів соціального захисту, яких бракує через спротив урядів щодо прийняття програм ОЕСР типу соціального захисту, та іншої підтримки, що базується на ментальних та сімейних традиціях.

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) об’єднує 30 демократичних країн з метою пошуку відповіді на спільні проблеми та необхідності координувати внутрішню та міжнародну політику. Комітет сприяння розвитку (DAC) ОЕСР несе відповідальність за мережу бідності (POVNET), яка здійснює вплив на розвиток політики. DAC-POVNET фокусується на таких сферах:

1.Скорочення бідності.

2.Розвиток бідних людей.

3.Освіта.

4.Гідна робота.

Нарешті, програми соціального захисту, розроблені за традиційними рамками, мали лише невеликий успіх у подоланні бідності в країнах, що розвиваються. З цих та інших причин цей документ розробляє нове визначення та концептуальну структуру під назвою «Управління соціальним ризиком», яка повинна забезпечувати кращий дизайн програм соціального захисту як один з компонентів переглянутої стратегії зменшення бідності.

Інституційними (або структурними) формами є феноменальні і навіть правові форми, в яких зацікавлені суб’єкти вступають у соціальні відносини (навіть якщо вони не мають відповідного усвідомлення природи цих відносин): встановлені правила роблять групу, яка їх об’єднує, зрозумілою. Вони є результатом інституціолізованого компромісу:

1. Прийняття обміну товарами на гроші - це вже компроміс щодо прихованої сили соціалізації приватних робіт.

2. Прийняття заробітної плати означає компроміс, який не передбачає розміру заробітної плати.

Але ці інституційні форми, оскільки вони ініціюють форми посередництва (гроші, непрямі зарплати), принаймні вимагають матеріальної організації цих посередників: державне управління, грошовий обіг, публічні установи державного управління та соціальні державні організації. Тому слід звернути увагу на три моменти, які, на нашу думку, необхідні при аналізі соціально-економічних умов:

- теоретичний аналіз відтворення цих умов і тим самим їхніх вимог та динаміки. Їх можна назвати іманентними законами або тенденціями, які "переважають" звичну поведінку соціальних суб’єктів;
- акцент на соціальні процеси, які змушують індивідуумів і групи дотримуватися логіки існуючих відносин і таким чином виступають як закони з примусовою силою;

- інтерналізація інтерпретації соціальної реальності окремими особами або групами, а також їхні мотиви і норми поведінки, і, нарешті, передбачення і вибір, які сумісні з відтворенням цілого (навіть якщо вони прагнуть його змінити).

Два теоретики, Амартіа Сена та Марта К. Нуссбаум, активізували умови дотримання основного принципу "свободи" та забезпечення "рівних можливостей". Вони досліджують, як "свобода" може бути забезпечена для всіх у все більш глобалізованому світі. Той успіх, що люди можуть досягти, залежить від хорошого стану здоров'я, шкільної освіти, заохочення та підтримки ініціатив. Незважаючи на те, що вільні економічні обміни можуть енергійно стимулювати економічне зростання, існують сфери, які потребують державного контролю [178].

Приклад безробіття показує, що його наслідки значно перевищують фінансові втрати; виникнення психологічних розладів, втрати мотивації роботи та впевненості в собі можуть призвести до фізичних хвороб та негативних наслідків для сімейного життя. Соціальне відчуження, етнічна напруженість і нерівне ставлення до статі є наслідком бідності. Конкретна реалізація цієї ідеї пропонує концепцію мікрокредитування Мухаммада Юнуса (1940) [179**Error! Reference source not found.**].

Невеликі суми грошей у країнах "Глобального Півдня" ("Третій Світ") повинні дати індивідуумам змогу налагоджувати свої життєві шляхи у виробничому секторі.

А. Сен підкреслює ефективність ринку, але бачить, на відміну від Ф. Гайєка [180] та М. Фрідмена [181], також критичні елементи. Таким чином, на його думку, ринок знаходить свою межу, коли справа стосується суспільних благ, які доступні всім безкоштовно. А. Сен бачить новий виклик у поєднанні світових ринкових структур, національної та міжнародної політики таким чином, що також підвищить можливості кожної людини реалізувати свій потенціал. На відміну від Ф. Гайєка та М. Фрідмана, він об'єднує поняття свободи з диференційованим розумінням справедливості.

А. Сен висуває дискурс про рівні можливості на світовому рівні, але залишається незрозумілим, наскільки конкурентоспроможні ринки, що дають можливість людям реалізовуватися, можуть виникнути та бути гарантованими, з урахуванням нинішніх глобальних та регіональних владних та економічних структур.

Соціальний філософ Марта К. Нуссбаум (* 1947) [178], яка погоджується з Сеном у підході, більше його конкретизує. Вона категорично виступає проти слабкої системи соціального забезпечення та закликає, щоб вона була твердо інституційною: "Метою державної політики є створення всеохоплюючої системи підтримки, яка дозволить всім громадянам жити повною мірою" [178].

М. Нуссбаум продовжує стверджувати: "Ми потребуємо комплексної системи охорони здоров’я, чистого повітря та води, безпеки для життя та власності та захисту свободи вибору громадян у важливих аспектах їх медичної допомоги, правильного харчування та забезпечення житлом, і ці речі повинні бути розроблені таким чином, щоб громадяни могли регулювати свою життєдіяльність відповідно до власних потреб » [182, с. 62-65].

Посилаючись на ранні висловлювання К. Маркса, М. Нусбаум прямо виступає проти негуманних умов праці. Водночас вона вимагає, щоб товари та послуги освіти були доступні, перш за все, як передумови для гідного життя. В цілому – це синтез між концепцією розширення прав і можливостей А. Сена та арістотелівської ідеї про "успішне життя".

За словами Арістотеля [183,с.219; 184,с.117], поняття "успішного життя" описує спосіб життя, заснований на автентичності, самореалізації та внутрішній (самомотивації) мотивації до дії. В дослідженні він хоче об’єднати свою індивідуальну особистість та політику в поняття "доброго". Тут "добрий" означає, що класична державна етика з латинським терміном summum bonum (буквально: найвище благо) [183**Error! Reference source not found.**, с. 56; 185; 186]: найвищий стандарт, бажана державна мета, якій підпорядковані інші підцілі. Знову ж таки, мова йде не лише про подолання бідності, а про комплексне розуміння участі громадськості у всіх сферах життя. При цьому

товари не повинні виділятися, а людям слід надавати повноваження самостійно виконувати певну діяльність. Завдання держави - "перейти від одного рівня кваліфікації до іншого".

Соціальна політика призначена для захисту від життєвих ризиків, пом’якшення складних, соціально зумовлених життєвих ситуацій та забезпечення виходу на пенсію. Це в основному фінансується внесками та податками на соціальне страхування, тому воно ґрунтується на основі розвиненого ринку праці.

Невизначеністю є такі тенденції, як зміна біографій зайнятості та демографічні тенденції. Водночас стає зрозумілим, що втручання в соціальну сферу залежить від трьох умов:

1. З одного боку, суспільно підтримувані нормативні стандарти необхідні для оцінки негативного соціального стану, який можна подолати за допомогою публічних установ соціального спрямування. Вони сильно залежать від соціальних інтересів та історичних обставин.

2. По-друге, це потребує наявності зацікавлених сторін. Різні зацікавлені сторони можуть працювати разом, але також конфліктують один з одним. Зацікавлені сторони можуть бути приватними особами або меншими групами (такими як одноосібні ініціативи), а також соціальними рухами, такими як трудовий рух, профспілковий рух, жіночий рух.

3. І, по-третє, це потребує інституційних вимог щодо того, як слід приймати ці державні норми, хто їх впроваджуватиме та які установи будуть пропагувати їх та санкціонувати. Це стосується конституційного ладу та компетенції відповідних комітетів та установ.

Сполучені Штати під час Великої депресії перейшли на систему соціального захисту, що передбачала надзвичайну допомогу тим, хто зазнав найсильніших втрат. Проте сучасний соціальний захист зріс до набагато більш широкого кола питань та цілей; зараз він використовується як політичний підхід у країнах, що розвиваються, для вирішення питань постійної бідності та цільових структурних причин.

Крім того, вона спрямована на те, щоб витягнути одержувачів з бідності, а не виключно надавати пасивний захист від непередбачених ситуацій [186]. Соціальний захист був швидко використаний у спробах скоротити та в остаточному підсумку подолати бідність та страждання в країнах, що розвиваються (в основному в Африці), зміцнювати та сприяти економічному і соціальному зростанню.

Тим часом поняття досягнення соціальної справедливості, що випливає з руху буржуазного емансипації, перейшло у збільшення залежності працівників не лише від наявного доходу у вигляді заробітної плати. Це відображається не тільки в диференціації заробітної плати та доходів, але також в очікуванні різноманітних виплат із заробітної плати, таких як пенсії, допомоги по безробіттю та допомоги по тимчасовій втраті працездатності.

І навпаки, поняття солідарної рівності вийшло за межі вузької сфери колишніх промислових робітників і перейшло до середніх класів. Вони все більше потребують соціальних пільг, тому що вони піддаються соціальним ризикам так само, як колись робітники, без можливості поглинати ці ризики самостійно.

Мінімальні виплати, що виплачуються населенню, навряд чи оскаржуються. Однак існує велика суперечка щодо того, наскільки всебічно вони повинні застосовуватися. Три основні норми соціальної рівності - досягнення справедливості, солідарності та неупередженості - все ще не говорять про те, як їх слід реалізувати.

Навіть ранні теоретики ринкової системи, у тому числі Адам Сміт (1723-1790), порушували питання про те, чи здійснюватимуться урядом певні дії (пільги в галузі соціальної політики, податки) [190, с. 349-351] для забезпечення більшої соціальної рівності. Це питання є актуальним і сьогодні. Теза щодо створення ефективнішої системи соціальної і політичної підтримки окремих соціальних груп, таких як бідні, і створення прогресивної шкали оподаткування осіб, які мають більший рівень заробітної плати чи підприємців і юридичних осіб, які мають вищі фінансові результати, містить у собі ризик тінізації

економіки. Отже, така позиція може сприйматися одними членами суспільства позитивно, а іншими (з відповідно вищими рівнями доходів) – негативно. Тому в соціальній державі важливо знайти консенсус.

Джон Роулз (1921-2002), американський філософ, розробив такий процесуальний принцип [191]. Відповідно до цього, соціально-економічна нерівність повинна регулюватися "таким чином,… щоб забезпечувалися:

а) найкращі перспективи при найменш сприятливих життєвих обставинах;

б) зв’язок з відкритими інституціями для всіх форм власності і для всіх посад відповідно до справедливих рівних можливостей".

Справедливість означає тут взаємини між усіма членами суспільства, які вважаються справедливими всіма учасниками.

Справедливість - це невигідна та задовільна участь всіх у зростанні, процвітанні кожного суб’єкта соціально-ринкового середовища.

Запропоноване визначення означає: "соціальний захист - це державні заходи з метою надання допомоги громадянам, домашнім господарствам та громадам в управлінні соціальними ризиками, надання підтримки критично бідним верствам населення". Це визначення та основа управління соціальним ризиком мають базуватися на нижченаведених концепціях.

- Чинний соціальний захист повинен бути захисною мережею для соціально вразливих верств населення, а також слугувати основою успішного старту для малозабезпечених осіб (здобуття освіти, пошук роботи, перекваліфікація). Хоча система безпеки має існувати для всіх, програми також повинні забезпечувати бідних людей здатністю вийти за межі бідності або відновити прибуткову роботу.
- Сприйняття соціального захисту не як вартості, а скоріше, як одного з видів інвестицій у формування людського капіталу. Ключовим елементом цієї концепції є допомога бідним в отриманні доступу до основних соціальних послуг, запобігання соціальній ізоляції та протистояння негативним наслідкам несприятливих ситуацій.

- Фокусування на симптомах та причинах бідності, надання малозабезпеченим можливості вживати заходи з відвернення ризику та уникнення неефективних та несправедливих неформальних механізмів розподілу ризиків.

- При побудові системи управління соціальним ризиком слід враховувати реальність. Населення у світі 6 мільярдів осіб, і менше чверті осіб мають доступ до формальних програм соціального захисту, а менше ніж 5% можуть покладатися на власні активи для успішного управління ризиками. Тим часом усунення розриву бідності через державні трансферти виходить за рамки фіскальних можливостей більшості банківських країн-клієнтів.

Засоби і методи впливу на очікувані особисті ризики або боротьба з наслідками і визначають основу публічного управління соціальним ризиком (ПУСР). Стратегія ПУСР описує, в який спосіб на рівні компанії буде здійснюватися соціальний захист їхніх працівників від непередбачених наслідків. Тут процедури забезпечення застосовуються як структурно, так, наприклад, установами соціального забезпечення, а також процедурно - ефективним шляхом визначення варіантів політики для боротьби з певними ризиками. Зміст і функціональний дизайн стратегій ПУСР – це те, що до уваги в першу чергу береться поєднання причин, характеру й особливостей відповідного людського ризику.

Профілактичне (активне) ПУСР (менеджмент уникнення вхідних соціальних ризиків) вимагає, щоб було розроблено ряд заходів щодо уникнення ризику настання масових збитків (наприклад, вакцинація). Через компліментарність соціальних ризиків така стратегія профілактики очікуваних наслідків входу, як правило, не є можливою, оскільки ці ризики пов’язані з життєвим циклом. Тому стратегії скорочення можуть бути використані для зменшення ймовірності ризику (зниження) шляхом розроблення системи забезпечення матеріальної або нематеріальної допомоги. Це може знизити ризик виникнення пожежі, викликаної ударом блискавки, обмежити використання вогнетривких будівельних матеріалів, зменшити наслідки пожежі. Тому в

побудові системи соціальної безпеки важливе місце займає використання саме механізмів страхування як на загальнодержавному рівні, так і на рівні підприємства й індивіда.

Іншим напрямом є використання стратегії диверсифікації, тобто розподілу збитку між декількома носіями ризику: між державою, окремими об'єднаннями, підприємствами та громадянами.

При об'єднанні стратегій, використанні добровільних форм страхування слід враховувати, що вони покриватимуть збитки лише для певних шкідливих наслідків конкретного ризику. Загальна перевага стратегій обміну є те, що вони не визначають вигодонабувачів: отже, забезпечується загальний захист від наслідків ризику. Їх недолік полягає в тому, що послуги обміну не визначені за кількістю і за тривалістю і в більшості випадків немає або тільки дуже обмежені можливості правового регулювання.

І, нарешті, існують стратегії, спрямовані на забезпечення власної стійкості та зміцнення наявного потенціалу з метою побудови та створення резерву для фінансування наслідків настання ризику. Наприклад, як у фінансовому плані. Шляхом прийняття запобіжних заходів економії для виходу на пенсію або навіть певним ризикам для здоров'я запобігають шляхом здорового способу життя або застосування заходів медичного скринінгу для осіб, у яких існує генетична схильність до конкретних хвороб.

На відміну від превентивного, попереджувального ПУСР, реактивне ПУСР передбачає прийняття моментальних рішень, якщо загроза ризику (схильність до ризику) не була широко відома або розпізнана (прикладами є цунамі, фінансова криза).

Таким чином, реактивне ПУСР включає в себе спонтанні стратегії реагування в разі настання несподіваних ризиків. Ця стратегія може набувати форми подолання труднощів. Збереження контрасту відноситься до загальної здатності впоратися з наслідками несподіваної матеріалізації ризику, що має завжди економічні наслідки.

В основі системи розподілу соціального ризику лежить перерозподіл доходів від працюючих громадян до тих, у яких відбулися події внаслідок настання соціального ризику. Високий рівень освіти або професійної підготовки в країні приводить не тільки до більшої стійкості проти ризику втрати робочих місць, а й зміцнює загалом усю соціальну сферу держави. Тобто основною превентивною стратегією держави щодо мінімізації соціальних ризиків має бути забезпечення умов розвитку освітнього і професійного рівня населення, а також його зайнятості.

Важливим питанням є застосування інституційного підходу до управління соціальним ризиком. Саме інститути в сучасних реаліях функціонують на основі визначених правил відповідно до нормативно-правового поля та розроблених механізмів фінансування [73]. Власне, згідно з постулатами цієї теорії, особливу увагу слід приділити економічній сфері, що є визначальною в розвитку соціальної сфери, а також висхідним фактором для розбудови культурної, освітньої сфер.

Важливим для послідовників цієї теорії є забезпечення збалансованості між економікою, правом, політикою. Нестабільність економічної системи призводить до дестабілізації соціальної сфери і максимізації соціальних ризиків. Так, соціальні інститути покликані формувати стійкий характер політичної взаємодії дій і політичних практик, знижувати ступінь політичної невизначеності і ризикогенності за рахунок звичної схеми поведінки, норм і правил, цінностей. Від відносин у тій чи іншій сфері політичної життєдіяльності суспільства, що виступає основою інституціонального відтворення і безпеки суспільства, які базуються на стійкості інституційних норм, залежить зростання чи мінімізація загроз безпеці соціуму. Тому побудова системи публічного управління соціальним ризиком має стати визначальною в політиці держави.

Проблеми комунікації з ризиками тісно пов’язані з питаннями регулювання ризиків: у кращому випадку вони можуть бути аналітично відрізнені один від одного, оскільки змінна відноситься до обох проблемних областей. Ризик і довіру вирізняє їх компліментарність, яка відповідає за

соціологічно релевантний спосіб сприйняття ризику у відносинах між зацікавленими сторонами та установами (політичними органами та / або бізнес-організаціями). Дослідження Уїнна показало, що ключовим чинником оцінки ризику для населення є довіра до установ, які вважаються відповідальними (Wynne 1983, 1987) [72].

Соціологічне дослідження довіри до інститутів досліджували багато науковців, проте консенсусу між ними не досягнуто.

Водночас два основних припущення можуть бути сформульовані:

- по-перше, довіра щодо справедливості процесу при прийнятті рішення на користь або проти майбутніх ризиків: довіра в процесах планування;
- по-друге, довіра до регуляторної компетенції установ: населення спирається на минулий досвід усунення завданої шкоди.

Це веде нас від проблем комунікації ризику до проблем регулювання ризиків.

Для виявлення соціальних ризиків та потенційних відповідей Світовий банк розробив інструмент "Управління соціальним ризиком" (УСР) [161].

Управління соціальним ризиком (УСР) - це концептуальна основа, розроблена Світовим банком, що стосується соціального захисту та сектора праці під керівництвом Роберта Хольцмана з кінця 1990-х рр. [23]. Метою УСР є розширення традиційної структури соціального захисту, включаючи стратегії запобігання, пом’якшення наслідків та стратегії подолання наслідків, спрямовані на захист основних засобів до існування та сприяння прийняттю рішень. УСР зосереджується саме на матеріально незабезпечених громадянах, які є найбільш вразливими до ризику та наслідків його настання в умовах економічних потрясінь.

Завдяки своїй стратегії УСР має на меті скоротити вразливість матеріально незабезпечених та заохотити їх брати участь у більш ризикованих, але й більш вигідних заходах, щоб перейти від хронічної бідності. Основна ідея УСР полягає в тому, що всі особи, домашні господарства та громади вразливі до різних ризиків з різних джерел, незалежно від того, чи є вони природними (такі як

землетруси, повені та хвороби) або техногенними (наприклад, безробіття, погіршення стану навколишнього середовища та війна). Ці потрясіння вражають окремих людей, громад та регіонів в основному непередбачуваним чином або їм не можна запобігти, а отже, вони спричиняють та поглиблюють бідність. Бідність належить до вразливості, оскільки матеріально незабезпечені особи, як правило, більше піддаються ризику, оскільки їм обмежений доступ до відповідних інструментів управління ризиками.

Рамки УСР включають у себе заходи, спрямовані на управління ризиками, що виникли перед кризами. Воно базується на двох оцінках:

(1) найбідніші люди найбільше піддаються різноманітним ризикам,

(2) бідні мають найменший інструментарій для боротьби з цими ризиками.

Основними елементами УСР є [194]:

1. Заходи зменшення ризику, спрямовані на зменшення ризиків на ринку праці.
2. Заходи щодо зменшення ризику для вирішення очікуваної кризи.
3. Механізми боротьби із ризиком для полегшення наслідків після його виникнення.

Отже, надання та підбір відповідних інструментів УСР стає важливим механізмом для зменшення вразливості та забезпечення засобами, що виходять з бідності. Це вимагає досягнення балансу між альтернативними механізмами неформальних, ринкових, громадських стратегій зі стратегіями УСР (запобігання, пом’якшення наслідків, подолання наслідків), а також відповідних інструментів УСР щодо попиту та пропозиції.

Визнання важливості управління ризиками малозабезпечених верств населення, разом із необхідністю розширення можливостей, а також для їх створення, є центральною частиною Доповіді про світовий розвиток 2000/01 року про скорочення бідності (Світовий банк 2001) [195]. Застосування системи управління ризиками виходить далеко за рамки соціального захисту, оскільки багато державних заходів, таких як надійна макроекономічна політика, належне управління та доступ до базової освіти та охорони здоров’я, допомагають

зменшити або пом’якшити ризики та, отже, вразливість. Це також розширює соціальний захист, як це традиційно визначено, оскільки він виходить за рамки загальнодоступних інструментів управління ризиками та привертає увагу до неформальних та ринкових механізмів, їхньої ефективності та впливу на розвиток і зростання і, отже, вимагає формування більш ширшої системи – системи публічного управління соціальними ризиками.

Робота із соціальними ризиками та ризиками доходів зокрема не є новим викликом для людства. Але нові виклики виникають в умовах глобалізації, що актуалізує потребу в управлінні ризиками активним чином, з метою виявлення можливості для економічного розвитку та скорочення бідності.

Існування та використання належних інструментів управління соціальним ризиком (УСР) для ефективного та дієвого управління ризиками у його різних формах важливе, оскільки вони покращують індивідуальний та соціальний добробут у статичному середовищі; сприяють економічному розвитку та динамічному зростанню в перспективі; слугують найважливішими складовими для ефективного та тривалого скорочення бідності.

Статичні аспекти підвищення добробуту

Існує три основних результати добробуту ідеального УСР, навіть у статичному режимі: зменшення вразливості, збільшення згладжування споживання та поліпшення справедливості.

Зниження вразливості. Вразливість може бути визначена як імовірність заподіяння шкоди внаслідок непередбачуваних подій або сприйнятливість до екзогенних потрясінь, що розширює традиційний погляд на бідність (Lipton and Ravallion, 1995) [195]. Вразливість від настання ризику залежить від стійкості людини до наслідків настання ризику: чим вища стійкість, тобто здатність справлятися з кризою, тим нижча вразливість, і міри впливу - чим сильніший вплив ризику, тим вища вразливість. Сприйнятливість до наслідків настання ризиків залежить від спроможності уникнути ризику, іншого аспекту управління ризиками. Малозабезпечені верстви населення та верстви населення за межею бідності особливо вразливі, оскільки вони, як правило, більше піддаються

наслідкам настання ризиків і мають менше інструментів управління ними, і навіть невелике падіння добробуту для них може бути катастрофічним. Підвищення потенціалу управління ризиками малозабезпечених зменшує їхню вразливість та підвищує їхній добробут, а отже, сприяє зменшенню тимчасової бідності та виходу з хронічної бідності (Morduch, 1994) [197**Error! Reference source not found.**]

Підвищення споживання. Економічні міркування та емпіричні докази свідчать про те, що економічні одиниці віддають перевагу еластичному споживанню, подовжуючи використання очікуваного доходу протягом тривалого періоду, навіть на все життя (Олдерман і Пакссон, 1992; Besley, 1995; Deaton, 1997; Gerowitz, 1988) [197, 198, 199, 200].

Оскільки реалізацію доходів Олдерман і Пакссон в основному трактують як стохастичну, а протягом періодів негативних наслідків настання ризиків дохід може бути дуже низьким або навіть відсутнім, через те, що майбутні події є відносно певними (наприклад, сезонна посуха), але не існує відповідних інструментів для зберігання та передачі доходу в майбутнє, то доступ до інструментів управління ризиками, таких як збереження доходів та уникнення ризиків, має вирішальне значення для досягнення рівноважного споживання продуктів, що сприяють підвищенню добробуту.

Поліпшення власного капіталу також є результатом доброї стратегії УСР. Особливо важливими є два аспекти: якщо суспільство оцінює більш рівномірний розподіл добробуту серед людей, то краще управління ризиками може посилити розподіл добробуту та соціальне благополуччя без фактичного перерозподілу доходів серед людей. Згідно з імовірним сценарієм: чим нижчі рівні доходів, то більш обмежені умови у їх здатності до еластичного споживання. Вдосконалені механізми управління ризиками полегшують це обмеження і тим самим допомагають підвищити рівень добробуту для сегментів нижчого рівня доходів, що призводить до більш рівномірного розподілу індивідуального добробуту (Holzrnann, 1990) [207]. Рівень капіталу традиційно обговорюється з точки зору двох полярних концепцій: справедливості можливостей та справедливості

результатів. Поняття справедливості можливостей має велике значення, якщо виникають відмінності в розподілі доходу через різницю лише в окремих зусиллях, однак воно виправдовується, якщо враховуватимуться основні кризові явища, що загрожують виживанню окремих осіб, посилення попиту на поствиправлення, перерозподіл фінансових результатів.

Поняття справедливості результатів фокусується на моральних принципах. Проте виникають труднощі, які стосуються змін в особистій поведінці. Як наслідок, удосконалення межує з мінімальною концепцією просування рівних можливостей і максимальною концепцією спроби досягнення рівного результату. Тим не менше, обґрунтування перерозподілу збільшується тим, що реалізація індивідуального доходу визначається екзогенними подіями, тобто негативними наслідками настання ризиків.

Динамічний аспект економічного розвитку та зростання

Недостатня або невідповідна документація щодо УСР негативно вплине на економічний розвиток та зростання, а також зможе закріпити чи навіть поглибити бідність, як це показано на трьох наступних прикладах. Доступність всього спектра інструментів УСР повинна зробити зворотне.

Згладжування доходів та споживання. Згладжування добробуту для домогосподарств може мати дві форми:

- домогосподарства можуть планувати дохід; це часто досягається шляхом консервативного вибору виробничих і трудових ресурсів та диверсифікації економічної діяльності;

- домашні господарства можуть згладити споживання шляхом позик та економії, накопичення та зниження активів, регулювання пропозиції робочої сили (у тому числі їхніх дітей) та використання формальних та неформальних механізмів розподілу ризиків (Morduch, 1995) [197].

Відсутність ефективних інструментів згладжування на основі ринкових або державних заощаджень часто призводить до використання дорогих неформальних механізмів подолання негативних наслідків настання ризику втрати доходів, зменшення споживання їжі, продажу продуктивних активів або

уникнення накопичення людського капіталу. Особи, які знаходяться за межею бідності, перебувають у такому психічному стані, в якому вони можуть стати небезпечними і характеризуються нелінійністю в поведінці та результатах (Ravallion, 1997) [208]. Недостатня інформованість щодо інструментів згладжування та неприйняття ризику призводить до того, що домогосподарства займаються високоризиковими та низькодохідними видами діяльності. Оцінювання сільськогосподарського сектора в Індії свідчить, що згладжування доходів може зменшити прибуток сільськогосподарських підприємств на 35% від нижньої межі багатства [209].

Ефективність та витрати на неформальні резерви. Неофіційні механізми розподілу ризиків часто пов'язані з високими транзакціями та прихованими альтернативними витратами. Ці заходи є, по суті, формою взаємного страхування, яка забезпечує тих, хто цього потребує, керуються принципом збалансованої взаємності та не є страхуванням у звичайному сенсі. Збалансована взаємність означає, що для будь-якого внеску існує вагоме припущення, що в деякий, невідомий, час у майбутньому буде зустрічне відшкодування. У цьому сенсі страховий кредит є державним контингентом [210, 211]. Більшість панельних даних свідчить, що від однієї п'ятої частини до половини людей живуть в умовах бідності (наприклад, унаслідок формування сім'ї) або втрат доходів (наприклад, безробіття та хвороби) внаслідок особливих потреб (таких як медичне лікування, вроджені вади, набуті хвороби), не мають надходжень протягом певного часу [212]. Доступ до відповідних інструментів із залученням УСР може значно скоротити проміжну бідність, оскільки це дасть змогу зменшити частку людей, які отримують дохід протягом життя і перебувають за межею бідності. Вибір ефективної стратегії УСР дозволить скоротити значення показника Джині у конкретній країні чи регіоні.

Малозабезпечені верстви населення та особи, які живуть за межею бідності, найчастіше піддаються впливу всього ряду ризиків, і водночас вони мають найменший доступ до відповідних інструментів управління ризиками. Саме в таких групах людей спостерігається мультиплікативний ефект, тобто

один ризик породжує настання іншого. Зниження ризику за допомогою запобіжних заходів неможливе, оскільки це виходить за рамки можливостей однієї людини, домогосподарства та в багатьох випадках громади. Індивідуальні та неформальні інструменти управління ризиками є можливими в умовах малих ризиків та ризику домашнього господарства. Тоді матеріально незабезпечені особи мають лише механізм подолання наслідків, наприклад, вдаються до вилучення дітей з навчального процесу з метою працевлаштування, "термінової реалізації" своїх активів за дуже низькою ціною та зменшення споживання їжі. Ця загроза позбавлення життєздатності робить людей за межею бідності надзвичайно небезпечним, і в результаті вони дуже неохоче беруть участь у підвищенні дохідності. Як наслідок, бідні люди не тільки не в змозі використати можливості, які виникають у глобалізованому світі, але вони ще більше зазнають впливу підвищення ризиків, які можуть виникнути. Без можливості участі у більш прибутковому виробництві, бідність, імовірно, буде закріплена для них та їхніх поколінь. Таким чином, покращення потенціалу управління ризиками бідних людей стає важливою політикою для тривалого скорочення масштабів бідності, а не тільки для подолання транзитної бідності.

Слід відзначити, що характеристику бідності в нашому дослідженні сприймаємо як відсутність матеріальних засобів до повного або часткового задоволення первинних потреб людини (харчування, житла, медицини та освіти).

Міжнародна організація праці (МОП), яка охоплює як питання соціального захисту, так і охорони праці, була органом Організації Об’єднаних Націй, відповідальним за встановлення норм і стандартів на роботі.

Соціальний захист та право на соціальне забезпечення входили до компетенції МОП з дати заснування цієї організації в 1919 р. Відтоді МОП надає країнам-членам допомогу в поступовому поширенні охоплення соціальним захистом та побудові систем соціального забезпечення на основі міжнародно визнаних норм і передового досвіду в цій сфері [213]. Якщо ще сто років тому системи соціального захисту функціонували лише в декількох країнах, сьогодні вони існують практично повсюдно, причому робота з розповсюдження їх

охоплення і розширення переліку виплачуваних допомог триває. За цей час МОП розробила і прийняла ряд міжнародних норм, що утворюють нормативну основу права на соціальне забезпечення.

Доповнюючи собою міжнародні акти про права людини, ця нормативна база сьогодні включає в себе 16 діючих стандартів соціального забезпечення, на які можна орієнтуватися при розробці національної політики в галузі соціального захисту. Останній з прийнятих документів такого роду - Рекомендація 2012 про мінімальні рівні соціального захисту (№ 202) [214]- є відображенням тристоронніх зобов'язань держав - членів МОП, представників працівників і роботодавців гарантувати всім громадянам, щонайменше, базовий рівень соціального забезпечення у формі встановлених національних гарантій соціального захисту, а також забезпечити поступове розширення її охоплення і підвищення розміру виплачуваних допомог. На сьогодні МОП фокусує увагу, серед іншого, на таких стратегіях:

1. Розширення соціального захисту для всіх.
2. Сприяння гідним умовам праці.
3. Забезпечення програм для неформальних та трудових мігрантів
4. Розвиток бідних людей.
5. Сприяння розвитку освіти.
6. Гідна робота.

З часом складалися різноманітні механізми саме публічного управління соціальним ризиком (ПУСР). Їх можна поділити на три основні категорії: неформальні заходи, ринкові механізми та широкомасштабні громадські заходи. Кожен з них має відносні переваги та обмеження. Ці заходи існують з моменту зародження людства, і все ще є основним джерелом управління ризиками для більшості населення світу. Управління ризиками може відбуватися в різні моменти - як до, так і після ризику. Метою попередніх заходів є запобігання виникненню ризику або, якщо це неможливо, пом'якшення наслідків ризику. Індивідуальні зусилля, такі як міграція, можуть запобігти ризикам, але в багатьох випадках це вимагає підтримки уряду (наприклад, запобігання стихійним

лихам). Пом’якшення наслідків ризику шляхом об’єднання ризику за визначенням вимагає від людей взаємодії з іншими особами, і бідні люди, як правило, не можуть брати участь у формальних, а також неформальних заходах.

Значна частина академічної літератури з питань ризику ефективно розрізняє „об’єктивну” та „суб’єктивну” оцінки ризику. Різні люди (і, маючи на увазі, різні соціальні суб’єкти) розглядають ризики по-різному: і, відповідно, способи реагування, які можуть привести до дій з врахуванням різних інтересів, та бачення, як “управляти ризиками”, включаючи відповідний баланс між запобіганням несприятливим ризикам , пом’якшенням наслідків, коли ці події все ж мають місце, та подоланням залишкових наслідків.

«Публічне управління соціальними ризиками» загалом стосується підходу, який широко розглядає потенційних суб’єктів, залучених до досягнення суспільних цілей стосовно ризику.

Важливе місце в цьому процесі належить правильно побудованій соціальній політиці та системі державного управління зокрема. Рисунок 2.1 ілюструє чіткий підхід ПУСР до вирішення соціальних викликів, зокрема через широкий спектр втручання різноманітної «екосистеми» суб’єктів, що працюють іноді автономно, а іноді спільно з іншими.

Зокрема, підхід ПУСР визнає, що широке коло соціальних суб’єктів завжди відігравало важливу роль у допомозі людям управляти різноманітними ризиками і що прямі втручання урядів вже давно доповнюються.

Система публічного управління соціальними ризиками має гібридну форму, окрім впливу держави, управління соціальними ризиками здійснюється:

- самими громадянами, їхніми сім’ями, родинами;
- місцевими громадами та більш широкими соціальними мережами (починаючи від місцевих громадських організацій і закінчуючи ширшим добровільним сектором - включаючи профспілки, професійні асоціації, релігійні громади, а також неформальні мережі друзів та знайомих як "у реальному житті", так і все частіше онлайн);

▪ організаціями ринкового сектора (включаючи роботодавців та посередників у страховому та більш широкому фінансовому секторах).

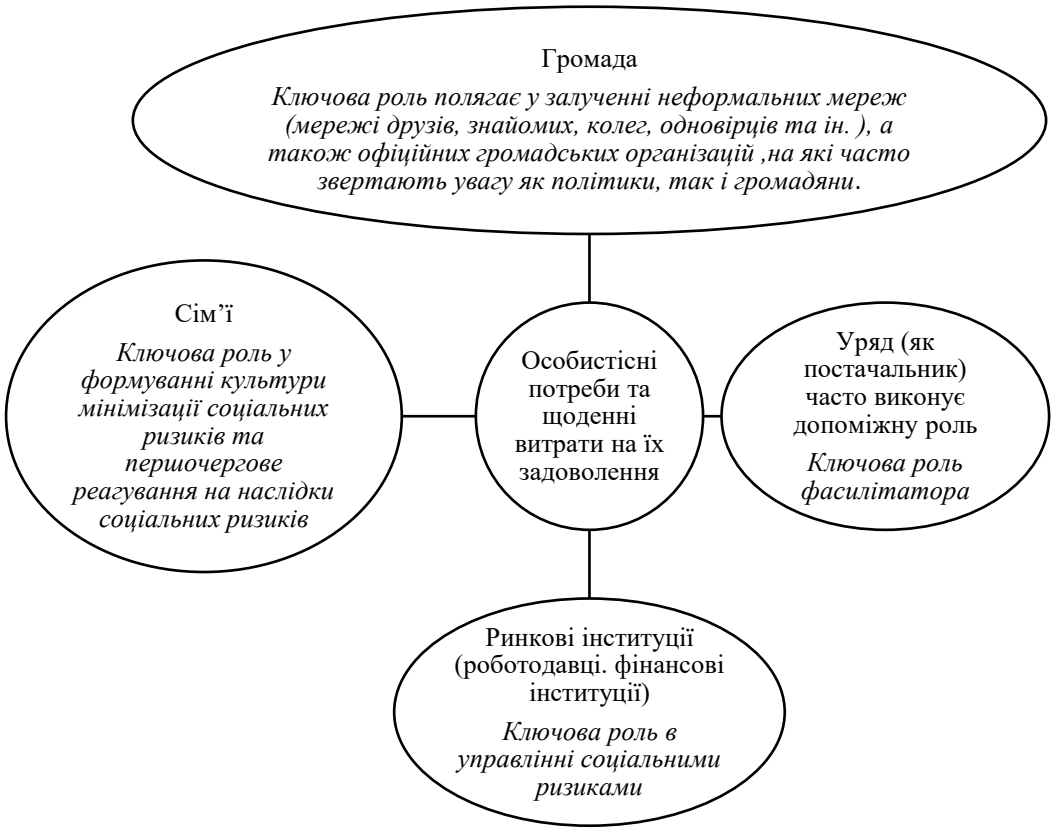

Рис.2.1. Суб'єкти публічного управління соціальними ризиками*

*згруповано авторкою

У всіх цих сферах, пов'язаних з іншими, успішне управління соціальними ризиками залежить від трьох ключових умов, які виконуються: більша здатність нести несприятливий ризик з боку андерайтера (того суб'єкта, який ідентифікує й оцінює ризики), ніж з боку бенефіціарів (тих, чиї ризики ідентифікуються); рівень неприязні ризику з боку андерайтера є нижчим, ніж рівень бенефіціарів; більша здатність андерайтера точно оцінювати або контролювати об'єктивну ймовірність несприятливих подій.

Хоча уряди майже незмінно здатні нести ризик (через їх здатність розподіляти ризики між великою кількістю людей, включаючи як теперішніх, так і майбутніх платників податків), члени сім'ї, члени громади та суб'єкти

ринкового сектора можуть принаймні іноді бути менше схильні до ризику або мають більшу здатність оцінювати або контролювати ризики.

Врахувавши зазначене, виділимо методи державного управління соціальними ризиками.

Соціальний ризик - це ймовірність настання відхилень з можливими майбутніми втратами (як негативний стан справ) власних або очікуваних ресурсів домогосподарства (доходу). Втрата, описана і пояснена таким чином, виражає загрозу соціальному забезпеченню домогосподарства через можливу випадкову або катастрофічну подію.

Такий ризик вважається соціальним ризиком з огляду на соціальний масштаб та наслідки із домінуванням соціального характеру сприйнятих загроз та збитків, спричинених негативними подіями.

Слід припустити, що класичний каталог соціальних ризиків стосується опису та пояснення втрат доходу, спричинених такими загрозами, як: хвороба, материнство, непрацездатність (інвалідність), нещасний випадок на виробництві, смерть годувальника, безробіття, старість, раптові витрати. Розвиток соціального капіталу є важливим у сучасних умовах.

Для аналізування основних напрямів розвитку необхідно визначити поняття «соціальний капітал». Згідно з класичними дослідженнями (П’єр Бурдьє, Роберт Путнам, Джол Коулман, Френсіс Фукуяма), соціальний капітал визначається як потенціал співпраці, закладений у соціальні зв’язки та норми, які можуть принести користь окремим особам, групам та суспільству.

Проте в демократичному середовищі соціальний капітал набуває все вагомішого значення: поняття соціального капіталу все більше розгортається у низці важливих сфер державної політики та управління.

Враховуючи зазначене, вибудуємо схему методів публічного управління соціальними ризиками (рис. 2.2).

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

ПРИЧИНИ		НАСЛІДКИ	
Військові	*Індивідуальний соціальний ризик (у межах одного господарства)*	Зменшення кількості населення, Втрата та руйнація майна Спад економіки	Зменшення /втрата соціального капіталу
Екологічні		Спад економіки, Спад рівня здоров'я нації Погіршення демографічної ситуації	
Економічні	***Масштаб соціального ризику***	Зменшення/відсутність можливості фінансового забезпечення наслідків ризику	
Політичні		Розвиток соціальної несправедливості та диспропорції	
Технологічні		Зменшення кількості населення, Втрата та руйнація майна Спад економіки	
Організаційні	СУКУПНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ РИЗИК *(у межах структурованих груп: територіальних, класових, вікових, гендерних)*	Відсутність механізмів подолання наслідків соціального ризику	
Галузеві (освіта, медицина)		Зменшення/втрата соціального капіталу	
Первинні соціальні (ментальність, традиції, духовність, культура, спадковість, стан здоров'я)		Загальний соціально-економічний спад	

Методи публічного управління ризиками

Уникнення (безпосереднє державне управління)	Мінімізація (гібридна модель)	Подолання наслідків (гібридна модель)
Застосування нормативно-законодавчих рамок (мотиваційних та контрольних, що зумовить прийняття необхідних заходів як на рівня індивіда/сім', так і на рівні роботодавців)	Бюджетне регулювання та механізм соціального страхування (за участю працюючого населення та роботодавців) для фінансового забезпечення відповідних верств населення та застрахованих осіб. Залучення громадськості та ринкових інституцій	Перерозподіл коштів бюджетів, позабюджетних та цільових фондів. Страхові та інші фінансові виплати Виплати роботодавцями Виплата громадою (благодійними фондами, громадськими організаціями, іншими групами громадян)

Гілки влади

Рис. 2.2. Схема методів публічного управління соціальними ризиками*

*розроблено авторкою

Виконавча Виконавча

Функції державного управління у сфері управління соціальними ризиками

У межах будь-якого регіону чи адміністративної одиниці та ставлення до соціального капіталу включатиме такі елементи, як організаційне життя громади, політична участь та рівень міжособистісного довіри, з урахуванням запасу матеріальних, культурних та людських ресурсів, які потенційно можуть бути використані для громадських цілей, а також і в державному управлінні. Важливим є те, що розвинений соціальний капітал є одним з інструментів мінімізації соціальних ризиків, створюючи необхідні механізми щодо розвитку інститутів освіти, здоров'я, охорони довкілля, а також і різнопланові інтерактивні політичні інститути. Саме дотримуючись позиції щодо наявності інтерактивних політичних інститутів, висунутою такими дослідниками, як Дарон Аджемоглу та Джеймс Робінсон [12], детермінуємо поняття розвитку соціального капіталу як покращення якісних і кількісних соціальних показників держави, що виражається в рівні задоволення життя окремого індивіда або групи індивідів, враховуючи моральні норми або звичаї, що пов'язують індивіда з суспільством таким чином, що дозволяє йому взаємодіяти з іншими для загального блага, що забезпечується якісними державними інституціями.

Проте соціальний капітал концептується в емпіричній літературі як латентна конструкція, яку неможливо безпосередньо спостерігати, тобто соціальний капітал складається з окремих, хоча взаємозалежних вимірів, які піддаються спостереженню. Поняття «розвинений соціальний капітал» характеризує рівень якості основних початкових соціальних параметрів (освіта, медицина, охорона праці, умови проживання, охорона дитинства та материнства, розвиток культури та науки), а також рівень задоволення базовими соціальними параметрами і можливостями їх трансформації у бік покращення або в умовах динамічності суспільства. У США Роберт Путнам виділив такі виміри соціального капіталу: організаційне життя громади, залучення до державних справ, громадське волонтерство, неформальна товариськість та соціальна довіра. Кожен з цих вимірів включає в себе характерні аспекти зв'язку виключного та інклюзивного аспектів, які можуть підкріплювати ексклюзивні ідентичності або охоплювати безліч різноманітних способів, які можуть або не можуть сприяти

суспільному благу [16]. На рис. 2.3 сформовано основну структуру управління соціальними ризиками, що дозволяє виокремити площини дій, враховуючи еволюцію парадигми концепцій управління соціальними ризиками.

Рис. 2.3. Структура публічного управління соціальним ризиком*

*Сформовано авторкою

Структура публічного управління ризиками створює передумови для переосмислення ролі існуючих програм державного сектора та розширення спектра заходів для включення неформальної та ринкової діяльності. По-перше, система забезпечує відправну точку для розуміння окремих програм та їх взаємодії, з точки зору, надання допомоги людям в управлінні ризиками. По-друге, поширює цей сектор на зони неформальних та ринкових механізмів, у яких вони часто мають мало досвіду. По-третє, соціальні ризики

характеризуються високою ймовірністю настання, великою частотою та синергією акумулювання негативних наслідків.

Що стосується суспільно забезпеченого соціального захисту, то переоцінка заходів щодо зменшення ризику має включати:

1.Допомогу урядам щодо забезпечення більш справедливого та всеохоплюючого функціонування ринку праці, включаючи аналіз регулювання ринку праці, а також прагматичний підхід, що відповідає країні, відповідає державним стандартам праці, одночасно відрізняючи підтримку ринкових та добровільних стандартів.

2.Посилення навичок підвищення кваліфікації та підвищення кваліфікації кадрів, що зумовить переорієнтацію підтримуваних політик, щоб відобразити збільшення важливості тренінгів на ринку та переходу від навичок до знань.

3.Усунення шкідливої дитячої праці. Видалення дітей із школи є загальноприйнятим механізмом для бідних домогосподарств, але це загрожує довгостроковому потенціалу дітей. Деякі види використання дитячої праці настільки явно шкідливі, що головний глобальний посил повинен зосередитись на їх викоріненні.

4.З точки зору зменшення ризику стратегії повинні включати нові стратегічні напрями (поточна робота Світового банку включає перегляд нефінансових пенсійних схем та огляд альтернативних систем підтримки доходу для безробітних).

5.Покращення стабільного доходу. Багатопрофільна пенсійна система виникла як чітко визнаний показник для формальної пенсійної реформи. Проте досвід реформ також вказує на те, що охоплення залишається основним питанням, що викликає занепокоєння в країнах, які розвиваються. Це вимагає більшого акценту на забезпечення виплат по безробіттю для неформального сектора та малозабезпечених жителів [23].

6.Надання відповідних допомог по безробіттю. Багато країн, що розвиваються, категорично ставлять під сумнів стандартний підхід до зменшення рівня безробіття. Це вимагає ретельного аналізу досвіду

альтернативних інструментів, включаючи програми громадських робіт (для працівників неформального сектора) та індивідуальні заощадження на рахунках безробіття (для офіційних працівників сектора).

7.Перегляд ризику головним чином пов’язаний з мережами безпеки. Перспективні шляхи стосуються втручань, які допомагають малозабезпеченим подолати негативні наслідки реалізованого ризику, зменшуючи або пом’якшуючи майбутній ризик (наприклад, трансферти, пов’язані з підтримкою дітей у школі).

Отже, ключові стратегічні питання включають такі.

Яким є відповідний баланс підтримки програм різних типів і програм безпеки? Ключовими інтервенціями є грошові перекази чи дотації, субсидії та громадські роботи. Оскільки у кожного з цих інструментів є недоліки та переваги, інформація про програми більш систематично збирається та аналізується і на основі цього формується рішення про програму, яка є необхідною для забезпечення найкращих можливостей для країни.

Як допомогти у наданні допомоги у зменшенні ризику? З точки зору структури управління соціальним ризиком це пов’язано з тим, що допомога повинна бути надана таким чином, щоб не тільки збільшити поточний рівень споживання для інших людей, але і надати їм змогу краще керувати ризиками та вийти з бідності.

До цього часу сектор соціального захисту мав невеликий досвід підтримки неформального управління ризиками, однак упровадження стратегій може і повинне розпочинатися в декількох напрямах, включаючи:

-покращення ролі соціальних фондів. Враховуючи їх важливе значення в суспільно орієнтованому розвитку, соціальні фонди повинні: а) розгорнути меню відповідних проектів; б) врахувати цільову вразливість на додаток до бідності; в) посилити підтримку для програмних аспектів, які підвищать потік послуг від встановленої інфраструктури;

-заохочення правової реформи для захисту прав власності малозабезпечених людей на активи, що включає перегляд відповідного законодавства;

-підтримку надання допомоги громадам, пов'язаної з дітьми-сиротами та хворими на СНІД чи інші пандемічні захворювання.

Міжнародні інституції, у тому числі Світовий банк, мають набагато більше досвіду в підтримці ринкових реформ, і проблема полягає в тому, щоб розглядати аспекти управління цими реформами, не викривляючи фіскальної та фінансової стійкості. Виділяються дві потенційно перспективні галузі:

1.Розвиток мікрофінансування в рамках програм соціального захисту. Останні тенденції мікрофінансування (у тому числі мікрострахування) та поєднання рішень на рівні громад та ринку (перестрахування) повинні допомогти розробити нові моделі, які можуть відповідати критеріям фінансової та соціальної підтримки.

2.Формування фінансової грамотності. Безпечні фінансові активи є ключем до здатності малозабезпечених людей пом'якшити ризик, і існує потенційна роль для втручання у соціальний захист, скорочуючи розрив між формальними реформами фінансового сектора та традиційними програмами соціальної захищеності, наприклад, шляхом сприяння грамотності фінансового сектора.

Основною метою нової структури для соціальної політики є перехід від екс-пост до екс-ант підходу в скороченні бідності. Завдання уряду в такому перспективному підході полягає в тому, щоб здійснити або полегшити управління ризиками, що зменшує потенційну втрату добробуту до того, як він фактично станеться. Ця проблема щодо очікуваних втрат добробуту часто пов'язана з поняттям вразливості та нестабільності бідності, тобто змінами в умовах бідності та їхнього подолання, а також зміною становища малозабезпеченості внаслідок криз.

Аналіз динаміки бідності та економічної мобільності має три виміри [215]. Одним з них є розроблена система показників, тобто спосіб оцінки добробуту

(наприклад, за доходом, споживанням, витратами та активами). Другий є тимчасовим, часовим періодом, за яким здійснюється розрахунок і оцінювання зазначених показників. Найбільш важливим є розрізнення між поперечними перерізами та поздовжніми даними (за даними домогосподарств або індивідів у часі). Третій вимір включає метод, який використовується для узагальнення цих заходів з плином часу. Хоча існує велика кількість наукових джерел і досліджень для вимірювання бідності у статичній та ex-post формі, дослідження з часовою складовою є актуальним. Крім того, у світовій практиці використовується ще і нормативний метод, тобто порівняння показників конкретної країни з відповідними нормативами (прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата, споживчий кошик).

Для надання підтримки групам населення, найбільш уразливим до відсутності продовольчої безпеки і безпеки харчування, у багатьох країнах, що розвиваються, в сучаний час здійснюються програми надання допомоги в галузі харчових продуктів і створення систем соціального захисту населення. Іноді вони здійснюються паралельно, і тоді виявляються безпосередньо пов’язаними і посилюють один одного за рахунок надання додаткової продовольчої допомоги або грошової підтримки, забезпечення професійної підготовки тощо. Не зважаючи на досягнутий прогрес в узгодженні і координації програм допомоги, які фінансуються з національних джерел і отримують зовнішню підтримку, а також у підвищенні ефективності програм за рахунок більш гнучкого використання інструментів і ресурсів, ще багато чого потрібно зробити, щоб поліпшити охоплення соціально вразливих груп населення допомогами, рівень яких дозволив би задовольнити основні потреби цих груп. Для досягнення цієї мети, тобто скорочення кількості осіб, які страждають від голоду, і для підвищення стійкості до майбутніх шокових потрясінь, як і раніше, важливим є зміцнення стійких національних систем соціального захисту.

Урбанізація є одним з критичних чинників, що впливають на забезпечення продовольством. Бідне міське населення, яке становить близько 1,2 млрд осіб без житла, перебуває в украй важкому становищі у зв’язку з поточним підвищенням

цін на продовольство й енергоносії [219]. Навіть у звичайних цінових умовах найбідніші верстви міського населення часто не здатні виробляти або купувати продукти харчування, електроенергію та інші види енергії для потреб свого домашнього господарства. Урбанізація також незворотним чином змінює як картину споживання, так і картину виробництва. Це особливо помітно в тих випадках, коли сільськогосподарські землі використовуються не за призначенням, коли є конкурентний попит на воду і на використання електроенергії.

Необхідно вжити негайних і короткострокових заходів для надання допомоги бідним верствам міського населення, які проживають у нетрях, в отриманні доступу до достатньої обсягу продуктів харчування, включаючи методи ефективного надання адресної допомоги за участю громад. Будь-яка довгострокова стратегія зі зниження тиску на ціни на продукти харчування вимагає одночасного застосування більш ефективних стратегій, що сприяють стійкій урбанізації. Абсолютно необхідна зміна парадигми в галузі проектування і планування міст, спрямована на:

- зниження потреби в енергоємному транспорті за рахунок кращого планування землекористування та створення більш компактних і завершених міст і житлових районів;
- зменшення відстані транспортування продуктів харчування та інших товарів та послуг шляхом стимулювання місцевого виробництва, коли це можливо, в межах міст і особливо в найближчих передмістях. Такі заходи дадуть змогу, без шкоди для основних принципів дотримання стандартів охорони здоров’я, усунути бар’єри і створити стимули для розвитку сільського господарства в містах і околицях, а також поліпшити управління водними ресурсами в міських районах;
- використання більш збалансованого підходу до регіонального розвитку, включаючи сприяння створенню міст-супутників як вузлів зростання сільської економіки. Це особливо важливо в країнах з швидкою урбанізацією в Африці й Азії, в яких основне зростання міст відбувається за рахунок міст-

супутників і невеликих міст, що створюють істотний тиск у плані використання земель, споживання енергії та води. Це швидке зростання повинно супроводжуватися інвестиціями в інфраструктуру, щоб стимулювати розвиток місцевої економіки і сприяти розширенню сільськогосподарського ринку, систем кредитування та розподілу поставок. Для підвищення продуктивності місцевих ферм необхідні також інвестиції в транспортну інфраструктуру, освіту та культуру.

В сучасних умовах в Україні на шляху децентралізації такий розвиток у сфері управління соціальними ризиками, як сприяння сільському господарству, забезпечить економічне зростання, створення робочих місць, що скоротить рівень зовнішньої міграції.

Розробка всеосяжних рамок соціального захисту, розрахованих на довгострокову перспективу, різниться в різних країнах залежно від конкретних потреб країни, соціальної інфраструктури і характеру загроз, а також від технічних, географічних і фінансових можливостей для здійснення програм різних видів. Країни можуть використовувати різні схеми і методи соціального захисту, що здійснюються під керівництвом різних сторін (уряду, громади, населення, роботодавця) і здійснюється фінансування з різних джерел, і в цьому випадку проблема полягає в забезпеченні синергії, опори на кращу практику й об’єднання ресурсів з метою підвищення ефективності та потенціалу програм зі сприяння розвитку.

Ефективні програми соціального забезпечення включають такі схеми, як пенсії, допомоги на дітей та інвалідів. На розвинутій стадії системи соціального захисту повинні бути здатні охопити всіх громадян, що підпадають під категорії соціально вразливих, ефективно надавати їм мінімальну допомогу, забезпечувати їх продовольчу безпеку і безпеку харчування, перешкоджати тому, щоб сім’ї вдавалися до заборонених механізмів подолання труднощів. При цьому системи повинні дозволяти проведення регулярної перевірки осіб, які отримують допомогу, і виправляти помилки, пов’язані з включенням і виключенням з програми. Також програми повинні включати і можливість

самостійного подолання громадянами ризиків (перекваліфікація, залучення до громадських робіт чи волонтерства, сприяння розвитку соціального підприємництва тощо). Це означає, що вони також повинні бути здатні фільтрувати тих, хто вийшов за межі порогового показника для надання допомоги і може підтримувати себе власними коштами. Для сприяння такому «переходу» системи соціального захисту повинні бути об'єднані з програмами нарощування людського й інтелектуального потенціалу.

У багатьох країнах можна поступово досягти універсального охоплення системами соціального захисту та підвищити стійкість до цінових криз. Для підвищення ефективності в останньому питанні системи соціального захисту повинні бути нерозривно пов'язані із засобами управління ризиками, щоб спільно пом'якшувати вплив криз і катастроф, що виникають. Системи повинні індексуватися і передбачати механізм коригування рівня допомог з урахуванням тенденцій цін на продовольство й інфляції. Вони повинні включати найбільш ефективні засоби надання допомоги, що дозволяють довести її до вразливих груп населення, і покращувати зв'язки з іншими базовими соціальними службами в разі проведення продовольчих програм, спрямованих на надання підтримки в галузі харчування,

Розширення систем соціального захисту є одним з нагальних питань на сьогодні. Розширення можливостей з розробки і реалізації політики та програм соціального захисту має за мету створення основи для введення і / або збільшення масштабу існуючих програм адресної допомоги. Країни повинні мати стратегічну основу і технічний потенціал для швидкого реагування на кризи для того, щоб прийняті програми і політика були добре розроблені і стали цінним внеском у скорочення масштабів бідності після будь-якої кризи, а не фінансовим і політичним зобов'язанням, яке важко досягнути, представити в якості політичних гасел чи відтворити.

- Перехід до більш ефективних програм у міру налагодження і вдосконалення механізмів відбору бенефіціарів та інструментарію для ефективного здійснення програм відповідно до рівня національних

можливостей. Необхідно забезпечити підзвітність і прозорість щодо використання ресурсів з метою підвищення громадянської відповідальності і впевненості в справедливості й ефективності систем соціального захисту.

- Виявлення альтернатив безумовної допомоги шляхом встановлення зв'язків з іншими програмами соціального сектора при використанні поєднання надання продовольства і грошових коштів. Передача на певних умовах може бути заснована на перевірці засобів для надання допомоги конкретним групам населення. Наприклад, надання продуктів харчування і / або грошових коштів для роботи - це форми передачі на певних умовах, що дають можливість для ефективного залучення безробітних, але фізично придатних до праці людей у відновленні немасштабної інфраструктури та сільськогосподарських активів з довготривалою користю для громади і при цьому дозволяють задовольнити нагальні потреби учасників. Ще однією формою передачі на певних умовах є надання продуктів харчування / грошових коштів для професійної підготовки. Це допомагає людям здобути кваліфікацію, (знову) вийти на ринок праці і стати більш самодостатніми. Шкільне харчування може бути одним з ефективних стимулів для збільшення кількості учнів в школах і поліпшення відвідуваності шкіл дітьми, особливо дівчатками. Для посилення аспекту харчування в цій програмі вона повинна бути спрямована на включення освіти в галузі харчових продуктів і харчування в шкільні програми.

Якщо порівняти чинне дослідження щодо історичного розвитку ризику (ризику та страхування) з реконструкцією розвитку сьогоднішнього дослідження ризиків, то можна помітити загальну різницю: сьогодні йдеться виключно про уникнення ризиків; у минулому більша частина полягала в тому, щоб прийняти бажаний ризик соціально та індивідуально. Сучасне дослідження ризиків має науково-теоретичне розуміння: ризики необхідно виявляти та здійснювати ефективне управління ними. Тому важливою функцією держави є підвищення стандартів безпеки та граничних значень соціальних стандартів.

2.2. Цілі публічного управління соціальними ризиками та світовий досвід соціального забезпечення

На сучасному етапі формується також нова загальноєвропейська модель соціальної політики, де основою є принцип поєднання економічної ефективності і соціальної солідарності. Наголос робиться на збалансований розвиток соціальної політики Європи, транспарентність і дотримання інтересів усіх країн-членів ЄС. Відбувається процес переорієнтації соціальних програм з універсального рівня на індивідуальний, що значно дешевше й ефективніше, оскільки адресна допомога надається тільки тим, хто справді її потребує.

При тому, що соціальний захист займає центральне місце в Порядку денному в галузі сталого розвитку, право на соціальне забезпечення та соціальний захист поки що не стало реальністю для приблизно 71% населення світу, яке повністю позбавлене або має лише частковий доступ до послуг комплексних систем соціального захисту [219]. У таких країнах необхідно вживати заходів, спрямованих на забезпечення цього права.

Одночасно світ стикається з цілою низкою фундаментальних проблем, таких як демографічні зміни, низькі темпи економічного зростання, міграція, конфлікти та екологічні проблеми. Швидко змінюються моделі зайнятості, поширюються її нові форми з обмеженими гарантіями захисту робочих місць і доходу, при яких працівник позбавлений адекватного соціального захисту. Зростаюча нестабільність доходів, у тому числі у людей, що належать до середнього класу, а також дефіцит гідної праці значною мірою підірвали віру в соціальну справедливість і порушили негласний суспільний договір у багатьох країнах світу, тоді як в інших країнах політика бюджетної консолідації загрожує довгостроковому прогресу, досягнутому в справі реалізації права людини на соціальне забезпечення та інших прав.

Ці проблеми можна і потрібно вирішувати. Без поширення соціального захисту на тих, хто раніше був позбавлений його, і без адаптації відповідних

систем до нових форм праці і зайнятості неможливо усунути дефіцит гідної праці, скоротити незахищеність і вразливість різних верств суспільства.

Сучасне життя немислиме без соціального захисту. Заходи соціального захисту не тільки підтримують реалізацію права людини на соціальне забезпечення, а й є економічною і соціальною необхідністю. Продумані системи соціального захисту сприяють скороченню бідності і нерівності, підтримуючи при цьому соціальну єдність і політичну стабільність. Про значення соціального захисту для всеохоплюючого економічного зростання свідчать енергійні зусилля щодо зміцнення відповідних систем у країнах з низьким і середнім рівнем доходів в Африці, Азії і Латинській Америці, а також Карибського басейну. Прогрес, досягнутий у створенні систем соціального захисту, включаючи його мінімальні рівні, показує, що суспільство здатне забезпечити всім людям, щонайменше, базове соціальне забезпечення, неухильно підвищуючи його охоплення і рівень.

У 1990-х рр. велика увага приділялася ліберальній концепції соціальної політики як держави, що сприяє розвитку (або Gewahrleistungsstaat). У цій концепції соціальна держава не обмежується державними ресурсами, за рахунок яких вона реалізує соціальні цілі. З одного боку, це впливає на активність приватного сектора щодо формування довгострокових власних цілей, які також мають глибокий соціальний зміст. З іншого боку, це дерегулює державний сектор, щоб його ресурси використовувалися ефективніше. Цю концепцію представив американський соціолог з Університету Берклі Ніл Гілберт.

Соціальний захист відіграє ключову роль у досягненні цілей у галузі сталого розвитку, поширенні соціальної справедливості та реалізації права людини на загальнообов’язкове соціальне забезпечення.

Таким чином, державна політика у сфері соціального захисту є життєво важливим елементом національних стратегій розвитку, які спрямовані на скорочення масштабів бідності і незахищеності людей протягом їх життя і забезпечення всеохоплюючого стійкого зростання за рахунок підвищення доходів домогосподарств, створення стимулів для зростання продуктивності і

розвитку людського капіталу, заохочення внутрішнього попиту, сприяння структурній трансформації економіки і поширення гідної праці.

Цілі в галузі сталого розвитку (ЦУР), прийняті Генеральною Асамблеєю ООН у 2015 р., відображають загальне прагнення країн світу «впровадити на національному рівні належні заходи і системи соціального захисту для всіх, включаючи встановлення мінімальних рівнів», з метою скорочення і запобігання бідності (ЦУР 1.3) [239, с. 215; 240].

Це зобов’язання забезпечити загальність соціального захисту підкреслює загальну згоду розширити охоплення соціального забезпечення, закріплену Рекомендацією № 202, яка була прийнята в 2012 р. представниками урядів і організацій роботодавців та працівників всіх країн світу [241**Error! Reference source not found.**].

Це зобов’язання продовжувати будівництво систем соціального забезпечення, включаючи мінімальні рівні соціального захисту, також знайшло відображення в Порядку дня в галузі сталого розвитку на період до 2030 р. Зокрема, завдання ЦУР 1.3 містить заклик, звернений до всіх країн світу, впровадити на національному рівні належні системи соціального захисту, включаючи його мінімальні рівні, для скорочення і запобігання бідності.

Крім того, важливість соціального захисту для стійкого розвитку відображена в ряді інших цілей, таких як загальна охорона здоров’я (завдання ЦУР 3.8), гендерна рівність (завдання ЦУР 5.4), гідна праця, економічний зростання (завдання ЦУР 8.5) і забезпечення більшою мірою рівності (завдання ЦУР 10.4) [240]. Заходи соціального захисту не тільки оберігають людей від наслідків соціальних ризиків, а й відіграють ключову роль у стимулюванні внутрішнього попиту і продуктивності праці, підтримуючи в кожній країні структурну трансформацію національної економіки і сприяючи поширенню гідної праці.

Більшість людей працездатного віку є економічно активними і в цілому отримують дохід, займаючись діяльністю, яка його приносить, будучи

формально або неформально зайнятими, незалежно від того, можна чи можна віднести таку зайнятість до гідної праці.

Незалежно від того, чи є вони в даний час економічно активними чи ні, люди працездатного віку мають специфічні потреби в соціальному захисті. Здійснення дієвих заходів щодо задоволення таких потреб має важливе значення не тільки для реалізації ними свого права на соціальне забезпечення, але і для ефективного функціонування ринку праці та вирішення більш широких завдань соціально-економічного розвитку. Можна виокремити такі потреби, як:

● потреба в заміщенні доходу, який вони тимчасово або назавжди втратили внаслідок безробіття, виробничої травми, інвалідності, захворювання або вагітності (для осіб, які набули пенсійних прав, або для осіб під час тимчасової втрати працездатності);

● потреба в підтримці доходу або інші заходи соціального захисту, якщо одержуваного ними доходу недостатньо для подолання бідності і (або) соціального виключення (особи із сталими вадами здоров'я);

● потреба в допомозі для відновлення здатності отримувати дохід після подій, перерахованих вище, а також для сприяння поверненню на ринок праці (особи в період тимчасової втрати працездатності або в період пошуку роботи).

Більшість людей спочатку шукають гарантії отримання доходу протягом трудового життя шляхом участі на ринку праці. Ці гарантії значною мірою залежать від розміру, розподілу і стабільності заробітку й іншого доходу від зайнятості, і тому на них сильно впливають політичні рішення, а також прийняття та забезпечення виконання законодавства в цілому ряді галузей.

Для гарантій отримання доходу особливе значення мають заходи щодо сприяння зайнятості на ринку праці, гарантій зайнятості, оплати праці (включаючи встановлення її мінімального розміру) і колективних переговорів, а також активні заходи сприяння зайнятості та підтримки працівників, які мають сім'ю і сімейні обов'язки, і заходи сприяння гендерній рівності на робочому місці. Без дієвих заходів та належної правової основи в цих сферах політики неможливо забезпечити гідну працю.

Тим часом останні тенденції на ринку праці і зайнятості, такі як зростаючий рівень безробіття та неповної зайнятості, переважання нерегулярної і неформальної зайнятості, а також скорочення реальної заробітної плати і збільшення чисельності працюючих бідних, справляють зростаючий тиск на системи соціального захисту, яким стає все складніше забезпечувати осіб працездатного віку гарантіями отримання доходу [214, 240].

У цих умовах стало очевидним, що гарантії отримання доходу не можна забезпечити тільки за рахунок систем соціального захисту.

Заходи соціального захисту слід здійснювати в тісній взаємодії з продуманими заходами щодо сприяння зайнятості на ринку праці та підвищення заробітної плати, щоб полегшити надмірне навантаження на національні системи соціального захисту і зробити їх функціонування максимально ефективним і раціональним.

Цей підхід також закладений у Рекомендацію № 202, де стверджується, що мінімальні рівні соціального захисту в кожній країні повинні забезпечувати, щонайменше, «основні гарантовані доходи не нижче національно встановленого мінімального рівня для осіб економічно активного віку, які не здатні отримувати дохід, зокрема , в результаті хвороби, безробіття, вагітності та пологів і втрати працездатності» [240**Error! Reference source not found.**].

Вказуючи на зв’язок з іншими сферами політики, ці положення одночасно підкреслюють відповідальність країн за реалізацію найбільш ефективних і раціональних комбінацій допомог і систем з урахуванням ситуації, що складається, які можуть включати в себе системи загальних допомог, соціального страхування, соціальної допомоги і податкових пільг, а також програми громадських робіт і сприяння зайнятості.

Більшість страхових систем охоплюють тих людей (включаючи їх утриманців), які були економічно активними в минулому, але тимчасово або назавжди втратили здатність до заробітку внаслідок втрати роботи (допомоги по безробіттю), захворювання, важкого ступеня інвалідності або смерті від виробничої травми або професійного захворювання (допомоги у разі

виробничого травматизму), настання обставин, прямо не пов'язаних з роботою (загальні допомоги на випадок хвороби, інвалідності або в разі втрати годувальника), а також вагітності, пологів або сімейних обов'язків (допомоги по вагітності та пологах або батьківські допомоги, дитячі або допомога багатодітним сім'ям).

Однак ці типи програм часто не враховують обставини і потреби тих людей (включаючи їх утриманців), які, відносячись до категорії економічно активного населення, працюють неформально або не мають достатнього захисту; доходи яких від зайнятості не забезпечують їм та їхнім сім'ям захист від бідності (працюючі бідні); або які взагалі позбавлені доходу через те, що занадто довгий час залишалися без роботи або частково зайнятими, і які не заробили право на допомогу і не здатні подолати цю ситуацію навіть у довгостроковій перспективі [214].

Дефіцит охоплення таких категорій населення можна усунути без систем і програм соціальної допомоги, які забезпечують їм, як мінімум, базовий рівень соціального захисту; водночас у багатьох випадках, зокрема, в країнах з низьким і середнім рівнем доходів, діють програми, що характеризуються низьким охопленням, неадекватною сумою виплат і нерозвиненим інституціональним потенціалом, а також недостатнім і нестабільним фінансуванням.

У підсумку більшість працівників і підприємців працездатного віку в цих країнах позбавлені соціального захисту, який дозволив би їм отримати гарантований заробіток і поступово подолати свою бідність і незахищеність [214; 241].

Сформуємо основні цілі публічного управління соціальними ризиками (рис. 2.4).

Соціальний захист має ключове значення в досягненні цілей у галузі сталого розвитку, забезпечуючи усім гарантований дохід і ефективний доступ до медичних послуг.

Нижній рівень формує цілі й наміри суспільства щодо еталонного управління соціальними ризиками, тобто формування соціального захисту .

Мета публічного управління соціальним ризиком	Опис та характеристика	Ефективність	
Соціальний захист дітей	Задоволення потреб дітей за рахунок соціального захисту для досягнення відповідних цілей у галузі сталого розвитку Типи систем соціального захисту дітей та сімей Фактичний рівень охоплення дітей соціальним захистом. Видатки на соціальний захист дітей Взаємодоповнюючий характер грошової допомоги та послуг по догляду за дітьми. Загальна соціальний захист з метою сприяння добробуту дітей і сімей.	Демографічне зростання, розвиток здорової нації, формування соціального капіталу	Публічне забезпечення сталого розвитку суспільства
Соціальний захист жінок і чоловіків працездатного віку	Охорона материнства Правове охоплення. Захист від безробіття Захист від виробничого травматизму Соціальне забезпечення по інвалідності	Сприяння демографічному розвитку Зменшення зовнішньої міграції Підвищення продуктивності праці	
Соціальний захист жінок і чоловіків похилого віку	Види пенсійних програм Правове охоплення Достатність розміру пенсій як інструмент забезпечення реального гарантованого доходу для літніх людей Реформування пенсійних систем у контексті фіскальної консолідації і політики жорсткої економії	Розвиток соціальної держави, акумулювання інвестиційних ресурсів при формуванні пенсійних резервів	
Розвиток охорони здоров’я	Розширення системи соціального захисту та доступу до послуг охорони здоров’я і тривалого догляду і реалізація загального охоплення Створення гідних робочих місць для достатньої кількості працівників охорони здоров’я та персоналу по тривалому догляду Припинення практики безоплатної праці членів сім’ї з метою заповнення дефіциту персоналу по тривалому догляду, а також добровільних медико-санітарних працівників з місцевих спільнот з мінімальними навичками або без навичок	Забезпечення здорової нації Створення робочих місць Мінімізація поширення інфекційних захворювань	
Розвиток освіти	Забезпечення надання всім безоплатної загальношкільної освіти Співфінансування державою професійної освіти Розвиток програм безкоштовного здобуття вищої освіти Розвиток стипендіальних програм Співфінансування державою вищої освіти	Формування інтелектуального потенціалу	

Рис. 2.4. Цілі публічного управління соціальними ризиками*

*авторська розробка

Проте зазначений еталонний рівень соціального захисту досить часто виходить за межі досяжності через специфічну будову політичних, публічних інститутів, рівень їхньої інклюзивності (можливості залучення громадськості в процеси досягнення міжнародних стандартів), особливості інструментів та механізмів соціального захисту. Важливо відзначити, що в ефективності публічного управління соціальними ризиками відіграє роль не лише економічна складова, а й соціально-політична та законотворча: якість інститутів соціального захисту й порядок формування, розподілу та перерозподілу фондів грошових коштів.

Наступний рівень включає фінансово-економічну складову і відображає ефективність як державного управління у сфері сприяння внутрішньому виробництву, так і самого внутрішнього виробництва.

Саме якість процедур сприяння внутрішньому виробництву, рівень прозорості законодавства (зокрема податкового), дієва судова система, щільна співпраця публічних інститутів з роботодавцями та громадськість впливатимуть на ефективність публічного управління соціальними ризиками.

Проте в Україні два рівні публічного управління соціальними ризиками не є сублімованими, що в результаті деформує всю систему соціального захисту, що формує неефективні публічні інститути. Наслідком цього може бути зростання соціального напруження; низький рівень доступу до соціального захисту (велика кількість державних інстанцій для отримання соціального захисту чи соціальної допомоги при настанні відповідних прав); неефективна ієрархія населення за рівнем соціальної захищеності та розбіжність між нормативними цілями управління соціальними ризиками та фактичними напрямами розподілу ресурсів між сферами державної соціальної політики.

Таким чином, розроблення соціальних технологій вивчення потреб населення, вивчення громадської думки, вираженої в засобах масової інформації, аналіз соціальної статистики і прогнозування можуть стати основою для прийняття найважливіших управлінських рішень не тільки у сфері соціального захисту населення, а й в інших галузях публічного управління. Фокусування

політики держави на підтримці працездатного населення має визначальне значення, адже саме воно формує поняття людського та інтелектуального капіталу.

Соціальний захист має ключове значення для забезпечення чоловіків та жінок працездатного віку гарантованим доходом, що є найважливішим аспектом добробуту людей і їхніх сімей, а також він необхідний для досягнення цілей у галузі сталого розвитку, а саме: забезпечення гідної праці та економічного зростання.

Не дивлячись на те, що головним джерелом гарантій отримання доходу протягом трудового життя є ринок праці, соціальний захист необхідний для вирівнювання доходів і сукупного попиту, а також для захисту і розвитку людського капіталу і здібностей, що сприяє структурній трансформації економіки і всеохоплюючому зростанню країни.

Забезпечуючи гарантії отримання доходу в разі безробіття, виробничого травматизму, інвалідності, захворювання і вагітності, а також потребу внаслідок недостатнього заробітку або інших причин, системи соціального захисту допомагають чоловікам і жінкам і їхнім сім’ям подолати фінансові наслідки життєвих негараздів, знайти і зберегти гідну і продуктивну роботу, а також отримати дієвий доступ до медичних та інших послуг.

Соціальна допомога має свої характерні особливості і завдання, що сприяє її виділенню в окремий вид соціального захисту в більшості країн. Основною її метою є матеріальна підтримка населення, не охопленого програмами соціального страхування, тривало безробітних осіб, малозабезпечених, біженців тощо.

На відміну від обов’язкового соціального страхування, право на отримання соціальної допомоги не зумовлюється відносинами страхування, а ґрунтується на односторонньому праві на отримання матеріальної підтримки, яке викликане певними життєвими обставинами.

2.3. Принципи та задачі системи публічного управління соціальними ризиками і роль соціального захисту населення в ринковій системі

У кінці XX ст. соціальний захист населення став основним атрибутом соціальної політики будь-якої цивілізованої держави. Завдання більшості систем соціального захисту полягає в підтримці стабільності доходів людей, наданні рівного доступу до медичної допомоги та наданні необхідних соціальних послуг. Як організована система вона існує в багатьох країнах світу. В економічно розвинених державах соціальний захист є найважливішою частиною національної економіки, витрати на яку сьогодні складають більше чверті валового внутрішнього продукту. Найбільш розвинені системи соціального захисту мають країни Європейського Союзу. Саме в них з'явилися й набули розвитку перші соціальні програми. Завдяки системам соціального захисту сучасні європейські економіки отримали назву соціально орієнтованих. Як показує досвід західноєвропейських держав, існування продуманої системи соціального захисту, що охоплює всіх громадян, не тільки приводить до поліпшення їх добробуту, розширює і зміцнює трудові ресурси країни, але і сприяє економічному зростанню та стабілізації політичної та соціальної ситуації в країні. Тим самим соціальний захист справляє позитивний вплив на суспільство, сприяючи соціальній злагоді та забезпеченню загального почуття соціальної захищеності серед його членів. Сучасна соціальна політика ґрунтується на наявності соціальних ризиків. З цією метою визначальною складовою соціальної політики є чітка система соціального забезпечення. Можна виділити такі види систем соціального забезпечення:

Системи в різних країнах соціального забезпечення ґрунтуються на засадах охорони здоров'я, убезпечення від нещасних випадків, забезпечення пенсій, зменшення впливу безробіття та страхування на випадок тривалого догляду. Ці системи потребують великих витрат. Вони охоплюють усіх

працівників, що здійснюють внески на соціальне страхування, та їхніх утриманців, а також пенсіонерів.

Системи підтримки та соціального забезпечення включають допомогу на дітей та сім'ю, допомогу на догляд за дітьми / допомогу батькам, основні пільги для шукачів роботи, інші способи підвищення зайнятості, передбачають підвищення кваліфікації та соціальну допомогу, відповідно, добробут дітей та молоді та допомогу на житло.

Системи соціального забезпечення, створені роботодавцями, характеризуються прямими витратами компаній. До них відносяться продовження строкової оплати праці, професійні пенсії, включаючи додаткові пільги для державної служби та інші пільги, сплачені роботодавцем. Внесок компаній у соціальне забезпечення тут не враховується, а фокусується лише на соціальній політиці конкретних роботодавців.

Системи соціального захисту працівників державних служб включають пенсійне забезпечення, сімейні допомоги та медичні допомоги.

Спеціальні системи включають соціальні схеми професійних груп (недержавних пенсійний фондів, страхових компаній).

Системи компенсації охоплюють витрати на соціальну компенсацію, так званий розподіл тягаря, відшкодування шкоди та інші компенсації. Вони передбачають фінансову компенсацію за наслідки політичних подій та втрати майна внаслідок примусових переселень та жертв війни.

Існують системи, які здійснюють стимулювання соціальної сфери для роботодавців, шляхом надання їм податкових преференцій.

Таким чином пропонується класифікація за функціями розподілу, який базується на фактах або ризиках, що лежать в основі соціальної вигоди. Соціальний бюджет виділяє десять функцій, які, у свою, згруповані у п'ять основних категорій:

1.Старість і дожиття.

2.Хвороба та інвалідність.

3.Діти, подружжя та материнство.

4.Безробіття.

5.Допомога на житло й інша допомога.

Так звані «ризики працівників» покриваються соціальним страхуванням - іншими словами, це ризики, що створюють небезпеку для існування роботи, наприклад, безробіття або професійні нещасні випадки. Крім того, існують загальні ризики для життя, такі як хвороба та зайнятість, з причин віку, які також частково охоплюються соціальним забезпеченням та, крім того, іншими професійними установами.

Соціальний бюджет показує, які ризики вважаються гідними захисту. Гроші, які перерозподіляються в державі загального добробуту, повинні бути зароблені заздалегідь. З цієї причини держава збирає різні види податків і внесків (соціального забезпечення) на так звані «первинні доходи» (сума компенсації працівників та корпоративний дохід). Потім ці гроші доступні, крім іншого, для фінансування грошових соціальних трансфертів (так званий «вторинний дохід»). Це стосується доходу, який не є результатом роботи на оплачуваній роботі або підприємницької діяльності чи активів. У розвинених країнах соціальний бюджет забезпечується трьома джерелами фінансування. Частка держави та компаній становить близько 34%. Ще 30% забезпечується приватними домогосподарствами або застрахованими особами [251]. Інший включає в себе міжнародні фонди (решта країн світу), а також діяльність з управління персоналом приватних організацій, яка може бути віднесена до сфери соціальних послуг. Проте соціальний бюджет не охоплює власну діяльність цих організацій, які фінансуються за рахунок пожертвувань та членських внесків, таких як витрати на пансіони чи безпритульність, а також клуби допомоги наркозалежності. Розгляд за типом фінансування в розвинених країнах світу дає зрозуміти, що більшість соціальних виплат виплачуються з внесків на соціальне забезпечення. Вони поділяються між роботодавцями та працівниками. Винятком є страхування від нещасних випадків, яке сплачується лише роботодавцями. Висока частка внесків на соціальне забезпечення у загальному обсязі надходжень відображає принцип власності на ринку праці. У пенсійному

страхуванні, охороні здоров’я та страхуванні безробіття застосовується принцип рівного фінансування, відповідно до якого роботодавці та працівники сплачують рівну частку внесків. В основному існують три форми інтервенцій для соціальної політики [234, 235, 236]:

1.Регуляторна політика. За законами та обов’язковими нормами поведінка людей, груп, установ та компаній нормалізується та контролюється.

2.Розподільна політика: через податки та соціальні виплати вирівнюється основний дохід (заробітна плата і прибуток).

3.Інфраструктурна політика та політика у сфері послуг: соціальні, освітні та медичні послуги, консультування та соціальні послуги надаються різним цільовим групам, які можуть бути використані за запитом і часто здебільшого безкоштовно.

Безпечна соціальна система, по суті, базується на галузях соціального страхування, соціальних виплат та пенсійних виплат. Ці системи забезпечують грошові кошти, матеріали та послуги:

Грошові допомоги, як правило, призначені для компенсації втрат доходу, спричинених виникненням певних ризиків, таких як пенсії по старості, допомоги по тимчасовій втраті працездатності та допомоги по безробіттю.

Виплати в натуральній формі надаються насамперед у рамках медичного страхування та спрямовані на підтримку процесу одужання або домашнього догляду. До них відносяться ліки, перев’язувальні матеріали та матеріали для годування, окуляри та засоби медичного призначення.

Послуги - це особиста допомога конкретним особам, наприклад, медичне обслуговування, консультаційні послуги або тренінги, освіта та навчання, які фінансуються публічно або приватним способом. Соціальні послуги є особливим видом послуг і пропонуються як стаціонарно, так і амбулаторно. Вони спрямовані на людей, які не охоплені іншими установами або чия особлива потреба в допомозі вимагає використання спеціальної роботи, інтервенцій із соціальних питань або спеціальних потреб.

Соціальний захист, як визначено Науково-дослідним інститутом Організації Об’єднаних Націй з соціального розвитку, стосується попередження, управління та подолання ситуацій, які негативно впливають на добробут людей [219].

Соціальний захист складається з політики та програм, спрямованих на зменшення бідності та вразливості шляхом сприяння ефективному функціонуванню ринків праці, зменшення ризику для людей та підвищення їхньої здатності управляти економічними та соціальними ризиками, такими як безробіття, хвороба, інвалідність та старість.

Найпоширеніші види соціального захисту:

Заходи на ринку праці - це політика та програми, спрямовані на сприяння зайнятості, ефективну роботу ринків праці та захист працівників.

Соціальне страхування пом’якшує ризики, пов’язані з безробіттям, поганим станом здоров’я, інвалідністю, виробничими травмами та старістю, включає медичне страхування або страхування від безробіття.

Соціальна допомога полягає в тому, що ресурси, грошові або натуральні, передаються уразливим особам або домашнім господарствам, які не мають інших засобів адекватної підтримки, в тому числі одиноким батькам, бездомним або фізично чи психічно застрахованим.

Поява страхування як соціального інституту залежить від двох характеристик: групи небезпек та договірного права на взаємне покриття у випадку пошкодження. На основі інституту страхування і працює чинна система соціального страхування шляхом створення цільових фондів (пенсійного, з тимчасової втрати працездатності, безробіття, нещасних випадків на виробництві). У громаді установи членства визначають індивідуальну ідентичність; у другому випадку членство визначається за індивідуальною ідентичністю. Тому необхідним є розуміння того, що специфічні індивідуальні ризики не повинні покладатися на громаду, тобто особа не має права перекладати особливі ризики на громаду, і в цьому випадку задіються види добровільного

страхування. Історично склалося так, що основою розвитку страхування є майновий інтерес індивіда.

Вже в XII ст. прозвучала фраза “ad tuum risicum “ (щодо вашого ризику). Це служить для забезпечення точного розподілу ризику під час транспортування, а перші ризикові контракти укладені від цього ризику. Пізніше, в XIV ст., виникає страховий поліс, за яким страхування виступає як ділове підприємство. Ця рання форма завершується державними установами, найстаріша з яких відома у Барселоні (1435) [220, с. 57].

У сфері торгівлі, особливо в морському праві, спостерігається, як у сфері індивідуального володіння товарами здійснюється добровільне поглинання транспортного ризику, і це визначає новий спосіб захиститися від ризику. Добровільний характер індивідуального припущення про ризик відповідає цілеспрямованій раціональності страхування в сенсі компанії, заснованої на основі рішення замість традиції, що базується на солідарній основі. Франсуа Евальд узагальнює цей висновок: «Страхування супроводжує звільнення людей, які були випущені наприкінці Середньовіччя мережею економічних і моральних залежностей, які так довго проводять свої дії» [222]. Таким чином, завдяки розподілу ризиків розвивалася техніка страхування - одне з великих моральних досягнень Заходу.

Проте недостатність досвіду призвела до того, що довгий час здійснювалося страхування саме некерованих ризиків, що побічно зробило страхування небезпечним. Це був лише ранговий порядок ризиків за класом небезпеки (щоб мати змогу перерахувати базові премії) та спостереження за досить великою кількістю претензій, які забезпечили надійну основу страхового бізнесу. Соціологічно, подолання ризику означає, що у все більшій кількості сфер життя суб’єкти дій повинні бути готові використовувати ступені свободи своєї дії як ризики. Існували чіткі напруження в традиційних інтерпретаційних моделях. Насамперед страхування життя було давно основою релігійної ворожнечі, оскільки ризик мав бути компенсованим на основі Божого указу.

Поступове якісне та кількісне поширення принципу страхування як режиму управління ризиками тривало сотні років.

Деякі приклади: після розповсюдження парогенератора та залізничного транспорту страхування від нещасних випадків було вперше встановлено в Англії в середині XIX ст. Спочатку воно також базувалося на абсолютно неадекватних даних класифікації аварій. Морально ризики вважалися двозначними; стверджувалося, що страхування негативно впливає на технічне обслуговування виробників та користувачів [237].

З індустріалізацією в цілому зростає ризик нещасних випадків для працівників, клієнтів та незацікавлених третіх сторін. Для перегляду цієї зони ризику німецький Рейх видав закон у 1871 р., внаслідок чого поширюється страхування відповідальності. Особливе значення було приділено відповідальності за промислові аварії на шахті, у спеціальних промислових підприємствах та в рухах. Введення відповідальності знаходиться на межі переходу до соціально-політичного законодавства, оскільки її метою є безумовний захист постраждалих навіть у випадках грубої недбалості страхувальника.

На перший погляд, ідея соціального страхування являє собою відхід від раніше описаної тенденції. Але якщо врахувати, що ступені свободи індивідуальних дій постійно зростали впродовж сучасності, доходимо до іншого тлумачення.

Свободи вибору кар’єри, доступу до освіти, вибору місця проживання та одруження визначають зони ризиків, які зламують традиційні перешкоди і залежать від ступеня їх використання. Крім того, посередницькі організації з просуванням (першої) абсолютистської державної ідеї в будь-якому випадку приводили до втрат захисту.

Окрім того, ряд ініціатив за весь період з XVI по XVIII ст. супроводжувалися соціальним страхуванням: страхуванням життя, здоров’я і втрати працездатності, страхуванням від нещасних випадків, транспортним страхуванням, страхуванням подорожей, страхуванням від вогню, страхуванням

худоби, страхуванням від крадіжки, страхуванням відповідальності. Всі ці види страхування діяли з XVIII ст. з більш-менш певним переліком ризиків і дослідженням ймовірностей, у які включені математична статистика та емпіричні частоти.

Таким чином, частково обґрунтовані, а часом і передбачувані індивідуальні ризики інституційно забезпечені в багатьох сферах, крім власності. Додаткова інституалізація соціального обов'язкового страхування тепер додає певний соціологічний вимір до цього розвитку: громадське визнання ризику, існування індивіда, які практично не пом'якшують традиційні інститути.

У реформаторській роботі О. фон Бісмарка щодо соціального законодавства бачимо передусім історичний поворот до сучасної держави загального добробуту.

Але, що частково пояснюється опозицією соціал-демократії, це принаймні тільки політичне визнання особи як єдиного носія екзистенційних ризиків.

Обов'язок соціального забезпечення визначає соціальні аспекти особи, які ніхто не може виключити. Ці аспекти - це робота, здоров'я, проживання, пенсія. Держава зобов'язує кожного громадянина брати участь у страховому захисті від ризиків, які загрожують кожному в зазначених вимірах.

Проте на розвиток системи страхування тієї чи іншої держави впливають ряд чинників на макрорівні.

До них належать географічні та кліматичні умови; демографічний стан; соціально-політичне становище; інвестиційний клімат; нормативно-законодавча база; фінансовий стан домогосподарств і зайнятість населення. Саме досягнення високих соціальних стандартів [150, с. 398] забезпечує економічний прогрес, розвиток інновацій, високий рівень життя, таких як:

- середня тривалість життя (приблизно до 85 років);
- сумарний коефіцієнт народжуваності (відношення кількості дітей до кількості жінок у віці від 20 до 45 років (значення коефіцієнта має бути не меншим, ніж 2,14);
- коефіцієнт старіння населення (7%);

- рівень бідності (не більше як 10%).

Проте, враховуючи низький рівень заробітної плати працюючого населення України, нерівномірність доходів, підвищення рівня внесків на соціальне страхування є за сучасних соціально-економічних та політичних умов неможливим.

Тому при вдосконаленні системи соціального страхування необхідно наголосити саме на можливості фінансування соціального забезпечення не лише за рахунок обов'язкової форми цієї галузі страхування, а й добровільних видів.

Зіставлення двох форм соціального страхування населення продемонстровано у табл. 2.1.

Таблиця 2.1*

Порівняння обов'язкової та добровільної форми страхування у системі соціального забезпечення населення

Види	**Обов'язкова форма**	**Добровільна форма**
Пенсійне забезпечення	Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування	Довготермінове пенсійне страхування (страхування додаткової пенсії)
Страхування на випадок тимчасової втрати працездатності	Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок тимчасової втрати працездатності та у зв'язку з витратами, зумовленими народженням та похованням	1. Страхування від нещасних випадків 2. Медичне страхування 3. Змішане страхування життя. 4. Довготермінове страхування життя
Страхування від нещасних випадків на виробництві	Загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань	1. Страхування від нещасних випадків 2. Медичне страхування 3. Змішане страхування життя.
Страхування на випадок безробіття	Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття	Комерційне страхування зайнятості

*згруповано авторкою

Отже, розглядаючи соціальне страхування як систему, слід враховувати те, що добровільна форма соціального страхування має відігравати домінуючу роль для працездатного і працюючого населення. Побудова ефективної інформаційної

політики, яка б пропагувала переваги добровільних видів соціального страхування, повинна сприяти формуванню суспільної думки про необхідність здійснення превенцій на випадок тяжких життєвих ситуацій. Розвинена система соціального страхування покладає відповідальність за соціальне забезпечення громадян не лише на уряд та самих фізичних осіб, але й на роботодавців, роблячи наголос на соціалізацію бізнесу і виводячи на перше місце саме здоровий колектив, який зацікавлений в економічному та інноваційному розвиткові бізнесу. Так, сьогодні страховиками представлений широкий спектр послуг, який може обрати клієнт. Окрім того, багатьма страховиками надається і ряд продуктів, які мають стимулювальний характер, – це превентивні заходи, створення індивідуальних пакетів, гнучка система бонусів. Розрахунок вартості полісу недержавного (добровільного) страхування залежить від багатьох факторів. Наприклад, розмір страхових платежів у страхуванні життя може відрізнятися залежно від віку та статі клієнта. Додатковими факторами можуть бути наявність або відсутність певних ризиків, пов'язаних із здоров'ям, професією страхувальника. Тому на сьогодні при реформуванні системи соціального забезпечення важливим є досягнення таких цілей:

- спрямованість держави на створення робочих місць, підвищення кваліфікації громадян, їхню перекваліфікацію, зменшення безробіття, створення сприятливих умов для роботи осіб з обмеженою дієздатністю;
- формування умов для досягнення європейських стандартів життя (пропагування здорового способу життя; переконання в необхідності здійснення громадянами превентивних заходів; упровадження обмежувальних заходів щодо самолікування населення; підтримки материнства, освіти, спорту та охорони здоров'я);
- побудова і впровадження широкомасштабної політики щодо переваг добровільних форм особистого страхування;
- підвищення контролювання надходжень і видатків фондів соціального страхування шляхом ширшого використання адресності допомог, упровадження контролювання щодо сумлінності роботи працівників фондів,

перегляд системи пільг;

- застосування новітніх інформаційних технологій з метою покращення якості формування дохідної частини бюджетів фондів та розподілу видаткової частини фондів.

Схеми соціального страхування є допоміжними програмами, які захищають бенефіціарів від катастрофічних витрат в обмін на регулярні виплати страхових внесків. Витрати на охорону здоров’я можуть бути дуже високими, тому схеми медичного страхування є популярним способом зниження ризику в разі настання несприятливих подій [226]. Проте людина з низьким рівнем доходу може не дозволити собі страхування. Деякі стверджують, що схеми страхування повинні бути доповнені соціальною допомогою. Медичне страхування на базі громади дозволяє об’єднуватись у місцях, де інституційний потенціал є занадто слабким для організації загальнонаціонального об’єднання ризиків, особливо в країнах з низьким рівнем доходу, що робить страхування більш доступним. У схемах розподілу ризиків страхова премія не пов’язана з ймовірністю того, що бенефіціари захворіють, а виплати надаються в разі потреби [189].

Схеми соціальної допомоги складаються з програм, призначених для допомоги найбільш уразливим особам (тобто тим, хто не має інших засобів підтримки, таких як домогосподарства з неповнолітніми, жертви стихійних лих або цивільних конфліктів, інваліди або малозабезпечені, бідні) та підвищення рівня життя. Ці програми складаються з усіх форм публічних дій, урядових та недержавних, призначених для передачі ресурсів, як грошових, так і натуральних (наприклад, передачі їжі), уразливим і позбавленим прав особам [224].

Заходи соціальної допомоги можуть включати:

-соціальні послуги особливо уразливим групам, таким як фізично чи розумово відсталі, сироти або наркомани;

-грошові кошти та інші грошові перекази, такі як харчові марки та сімейні надбавки;

-тимчасові субсидії, такі як лінійні тарифи, житлові субсидії або підтримка зниження цін на основну їжу під час кризи [225].

Є дві основні школи у сфері соціального захисту. Універсалізм стверджує, що кожна людина, за заслугою простого громадянина, повинна мати право на пільги від програм соціального захисту. Така політика дозволить уникнути тестування засобів та будь-яких умов, таких як вимоги до роботи [186]. Однією з найбільших переваг для цієї стратегії є соціальна солідарність, адже кожен сприяє співпраці в системі, якою також користуються всі. Одним з таких прикладів є соціальне забезпечення. Більше того, економісти стверджують, що універсалізм - це інвестиція в людський капітал, що сприяє розвитку нації в цілому [228]. Противники могли б стверджувати, що універсалізм є неефективним та несправедливо спотворює індивідуальні зусилля. Такий аргумент вказує на націлювання на краще рішення [234]. У такому випадку виникає питання про те, хто має бути цільовим населенням, яке отримує вигоду від соціальних програм.

Чистий дохід є найпростішим методом визначення нужденного населення. Деякі держави використовують систему гарантованого мінімального доходу, в якій всі члени держави отримують достатній дохід для життя, якщо вони відповідають певним умовам [224]. Проте прихильники підходу щодо можливостей стверджують, що дохід легше ігнорувати, і, крім того, цей підхід не спрямований на докорінні причини бідності [229]. Отже, вони рекомендують орієнтуватися на мінімальний рівень базових можливостей, які вплинуть на якість життя, такі як інституційні вдосконалення, охорона здоров’я та освіта [231].

Визначальний вплив на системи соціального захисту в країнах ЄС справляють сучасні демографічні тенденції (падіння народжуваності нижче рівня природного відтворення населення і його старіння), посилення європейської інтеграції та економічної глобалізації. Це зумовлює необхідність пошуку в країнах Євросоюзу нових шляхів для досягнення оптимального співвідношення між економічними і соціальними складовими суспільного розвитку, які дали б змогу уникнути конфлікту між пріоритетами економічного розвитку і принципами соціальної справедливості. З цієї точки зору видається

цікавою оцінка найбільш ефективних варіантів модернізації існуючих систем соціального захисту в країнах ЄС на прикладі окремих їх програм (пенсійного забезпечення, медичного страхування й обслуговування, соціальної допомоги).

Соціальний захист, або соціальне забезпечення, відноситься до одного з прав людини і, відповідно до свого визначення, є сукупністю заходів і програм, мета яких - скорочувати і запобігати бідності і незахищеності людей протягом їх життєвого циклу. Соціальний захист включає в себе сімейну допомогу та допомогу на дітей, допомогу у зв'язку з вагітністю, допомогу по безробіттю, допомогу в разі виробничого травматизму, допомогу по старості, виплати через хворобу, допомоги по інвалідності, допомогу у зв'язку з втратою годувальника, а також медичне обслуговування. Системи соціального захисту забезпечують захист у всіх зазначених сферах шляхом поєднання страхових допомог (комплекс програм, заснованих на сплаті внесків) і соціальних допомог (у тому числі виплат за програмами соціальної допомоги), які фінансуються за рахунок податків.

До системи соціального захисту поряд з наведеними вище елементами належать також соціальна допомога та соціальні трансферти в рамках житлової, освітньої та сімейної політики. У реальній практиці існують всі перелічені види соціального захисту населення, проте визначальною формою з них в умовах ринкової економіки є обов'язкове соціальне страхування.

Необхідність державного соціального захисту зумовлюється рядом чинників. По-перше, це особливість організації сучасної ринкової економіки, в якій дуже багато її членів є найманими працівниками.

Суттєвих змін зазнає й економічна теорія, яка еволюціонує в напрямі розширення та ускладнення своєї проблематики, залучає до сфери наукових досліджень нові сегменти суспільних відносин з урахуванням багатовимірності їхніх причинних взаємодій. Причому головним об'єктом аналізу стає людина як центр соціально-економічної системи, вихідний пункт, міра та самоціль усіх процесів, що в ній відбуваються. З огляду на це наукові основи соціального захисту населення формуються не тільки на базі положень економічної теорії, а

й загальнонаукових підходів до осмислення інституційних, інформаційних та технологічних процесів, що відбуваються у глобальному світі. За умов функціонування транзитивної економіки необхідна розробка нових загальноекономічних, соціальних та філософських принципів соціального захисту населення. Соціалістична соціальна держава давала відчуття соціальної захищеності та мирного життя на колективному робочому місці, де, незважаючи на низьку заробітну плату, емоційні потреби людей задовольнялися, конкуренція в міжособистісних стосунках була послаблена, і існувало розуміння навколишнього середовища щодо слабких місць і життєвих невдач. На користь відмови від цього рішуче свідчили низька привабливість споживчих товарів, вироблених соціалістичною економікою, дефіцит та черги, а також система мотивації, яка не винагороджує відповідальність, ефективність та ініціативу. Однак з часом саме ці робочі кола виявились найбільш протилежними "викривленнями" та несправедливістю реального соціалізму, що спричинило перегляд суті та принципів соціального захисту населення.

Взаємозв’язок принципів, законів і закономірностей соціального захисту можна подати у вигляді такого ланцюжка: закони економічного та соціального розвитку суспільства → закони економічного та соціального розвитку відповідного етапу → закони і закономірності економічного й соціального регулювання → принципи соціального захисту населення [233, с. 48].

Дослідження цього суспільного інституту здійснюються на основі не тільки відповідних принципів, але й методів. У праві соціального забезпечення традиційно відзначався взаємозв’язок єдності і диференціації правового регулювання як принципу і методу впливу на соціально-забезпечувальні відносини.

Як принципи права соціального забезпечення виступають покладені в основу правотворчості ідеї, які справляють вирішальний вплив на формування і розвиток правовідносин, спрямованих на захист громадян від соціально-ризикових ситуацій та їх наслідків, тобто правовідносин щодо соціального забезпечення населення. При цьому слід наголосити, що функціонування

економічної системи капіталізму базується на ринкових принципах досягнення максимального прибутку, конкретності, максимізації фінансових потоків, на основі яких і відбудеться перерозподіл коштів.

Сучасна система соціального забезпечення та ПУСР сформовані на таких основних засадах, як гуманізм, солідарний розподіл соціального забезпечення, законність, справедливість, солідарність, субсидіарність та інші.

Вітчизняні науковці виокремлюють такі основні принципи соціального захисту населення, як гуманність, адресність, соціальна справедливість, комплексність, забезпечення прав і свобод особистості [234, с. 31]. Відповідно до зазначених тверджень було сформульовано, що велика кількість відносин, які ґрунтуються на принципах та елементах, втілюється у соціально-економічну політику держави [235, с. 54-55].

Як вже зазначалося, національні системи соціального захисту та соціального забезпечення сформувалися з урахуванням національних особливостей, ментальності та традицій громадян, економічного рівня розвитку конкретної держави. Проте, враховуючи зазначені національні особливості, ретроспективу становлення системи соціального забезпечення, можна виділити основні методи фінансування, які базуються на спільних принципах соціального захисту (рис. 2.5) [82; 83, с. 67].

На основі зазначеного сформуємо базові принципи соціального захисту:

• принцип рівних можливостей громадян незалежно від національності, статі і віку;

• доступність, добровільність, сприяння соціальній адаптації з опорою на власні сили;

• адресність, пріоритет сприяння громадянам, які перебувають у соціально небезпечному або безпорадному стані;

• гуманність, доброзичливість, пріоритет у дотриманні конфіденційності;

• профілактична спрямованість;

• принцип законності й обліку міжнародних стандартів

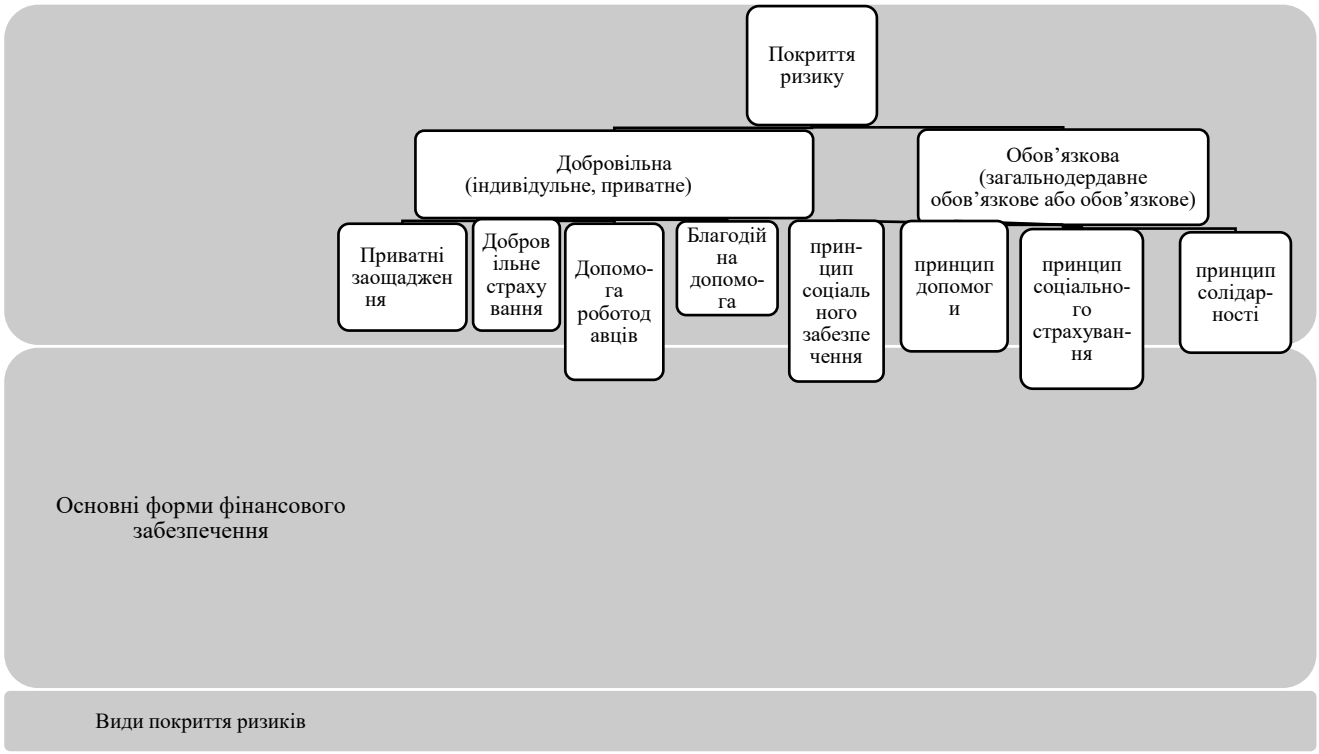

Рис. 2.5. Основні форми фінансового забезпечення та принципи покриття соціальних ризиків

Однак динамізм трансформаційних змін з орієнтацією на постійну модернізацію всіх сфер суспільного життя України, посилення впливу глобалізації на соціально-економічні відносини актуалізують необхідність подальшої розробки цієї складової методологічних основ соціального захисту населення.

Крім того, у сучасних умовах зміни структури виробництва чи ринкових структурних змін постають нові вимоги до розроблення принципів соціального захисту та соціального забезпечення. Як вже зазначалося , однією з форм фінансування соціального захисту є така змішана форма, як соціальне підприємництво.

До цього слід додати наростання негативних явищ та масштабність їх поширення у сфері соціально-економічних відносин (табл. 2.2).

Таблиця 2.2*

Розширена характеристика принципів соціального захисту населення

Номер п/п	**Найменування принципів**	**Стисла змістовна характеристика принципів**
1.	Гуманізм	Визнання людини найвищою цінністю, повага до її гідності і розуму, право на гідні умови життєдіяльності і вільний вияв природних почуттів і здібностей
2.	Мінімальні соціальні стандарти	Встановлені на період часу мінімальні рівні соціальних гарантій, виражені через соціальні норми і нормативи, що відображають найважливіші потреби людини в матеріальних благах, загальнодоступних і безкоштовних послугах, що гарантують відповідний рівень їх споживання і призначені для визначення обов'язкового мінімуму бюджетних витрат на ці цілі.
3.	Соціальна справедливість	Рівність прав кожного індивіда, скасування необґрунтованих привілеїв, відповідність розміру доходів витратам праці та капіталу, пріоритет економічних аспектів при реалізації, визнання у статусі цінності сучасної демократичної суспільної свідомості
4.	Соціальна солідарність	Право окремих осіб, груп, прошарків, класів та їх організаційних структур на захист економічних і соціальних інтересів.
5.	Соціальна субсидіарність	Законодавче регулювання взаємодії державних і недержавних структур у соціальній сфері, що надає переваги приватному сектору економіки при фінансуванні соціальних програм і заходів за допомогою різноманітних інструментів
6.	Соціальна відповідальність громадянина бізнесу і держави	Докладання індивідами, домогосподарствами, соціальними групами та прошарками населення максимальних зусиль для забезпечення власного добробуту при доповненні його рівня державою та органами регіонального й місцевого самоврядування і бізнесом, відмова від прямолінійного, одномірного трактування соціального захисту населення.
7.	Соціально-економічної ефективності	Дотримання оптимального співвідношення стосовно конкретного індивіда обсягу доцільних витрат і розміру відрахувань на їх фінансування з метою недопущення переважання соціальних трансфертів над заробітком. На макрорівні – відрахування на фінансування соціальної сфери мають співвідноситись з валовим внутрішнім продуктом, фондом оплати праці, доходами
8.	Пріоритет економічних та соціальних інтересів індивіда	Утвердження свободи особистості та свободи вибору за наявності об'єктивних та суб'єктивних передумов у вигляді економічної спроможності, засобів особистісної самореалізації, різноманітних форм самоствердження
9.	Соціальності	Здійснення державою, іншими ринковими суб'єктами соціально-економічної політики, спрямованої на задоволення основних життєвих потреб усіх соціальних груп на основі гідної оплати праці, універсальності показників рівня життя і розподілу фінансових ресурсів з урахуванням відповідальності держави за досягнення цілей соціальної справедливості
10.	Інтеграції в єдину систему гарантій соціального захисту	Чітке визначення прав, відповідальності й функцій кожної складової соціального захисту населення на загальнодержавному, регіональному, місцевому рівнях та в трудових колективах
11.	Пріоритетності продуктивної зайнятості	Поєднання економічних, соціальних інституційно правових методів стимулювання соціуму до зайнятості в різноманітних формах у галузях і сферах національної економіки
12.	Доступність соціального захисту	Побудова інформаційної політики держави, яка має інформувати через ЗМІ, Інтернет-ресурси, друковані видання про роз'яснення відповідного законодавства, види соціальних послуг, допомог, соціального забезпечення, а також доступність до відповідних органів соціального захисту в т.ч. через цифрові технології

*згруповано авторкою

Водночас при втіленні цих принципів у практику соціального захисту населення України слід враховувати специфічні особливості трансформації цього суспільного інституту.

Дотримання принципу оптимального поєднання об'єктивних і суб'єктивних факторів у процесі реформування соціального захисту населення потребує переосмислення їх співвідношення в соціально-економічних відносинах.

Серед об'єктивних факторів суттєва роль належить ризикам, котрі спричиняють різноманітні втрати окремих осіб, домогосподарств, соціальних груп, прошарків, класів та всього суспільства [80].

Важливо також виділити класифікацію функцій соціального захисту населення.

Таким чином, різні науковці виділяють такі групи функцій соціального захисту. На думку В.Д. Роїка, до функцій соціального захисту відносяться [236]:

- профілактично-попереджувальна функція. Полягає в проведенні комплексу заходів, спрямованих на профілактику та захист здоров'я, профілактику працездатності громадян;

- економічна функція спрямована на заміщення втраченої заробітної плати або доходу у зв'язку з втратою працездатності через хворобу, нещасний випадок, похилий вік або втрату годувальника (для членів його сім'ї), для компенсації додаткових витрат у зв'язку з лікуванням або інвалідністю;

- соціально-реабілітаційна функція. Полягає у формуванні комплексу заходів медичної, професійної, соціальної реабілітації громадян з метою відновлення втраченого здоров'я і працездатності;

- політична функція. Забезпечує формування і підтримку ефективних інститутів і механізмів соціального захисту з метою забезпечення гарантованих Конституцією та законодавчої базою соціальних і правових норм захисту і підтримки соціальної стабільності в суспільстві.

Світовий банк відокремлює такі види функцій соціального захисту, поділяючи їх за відповідними інструментами (рис. 2.6) [54, с. 345-350].

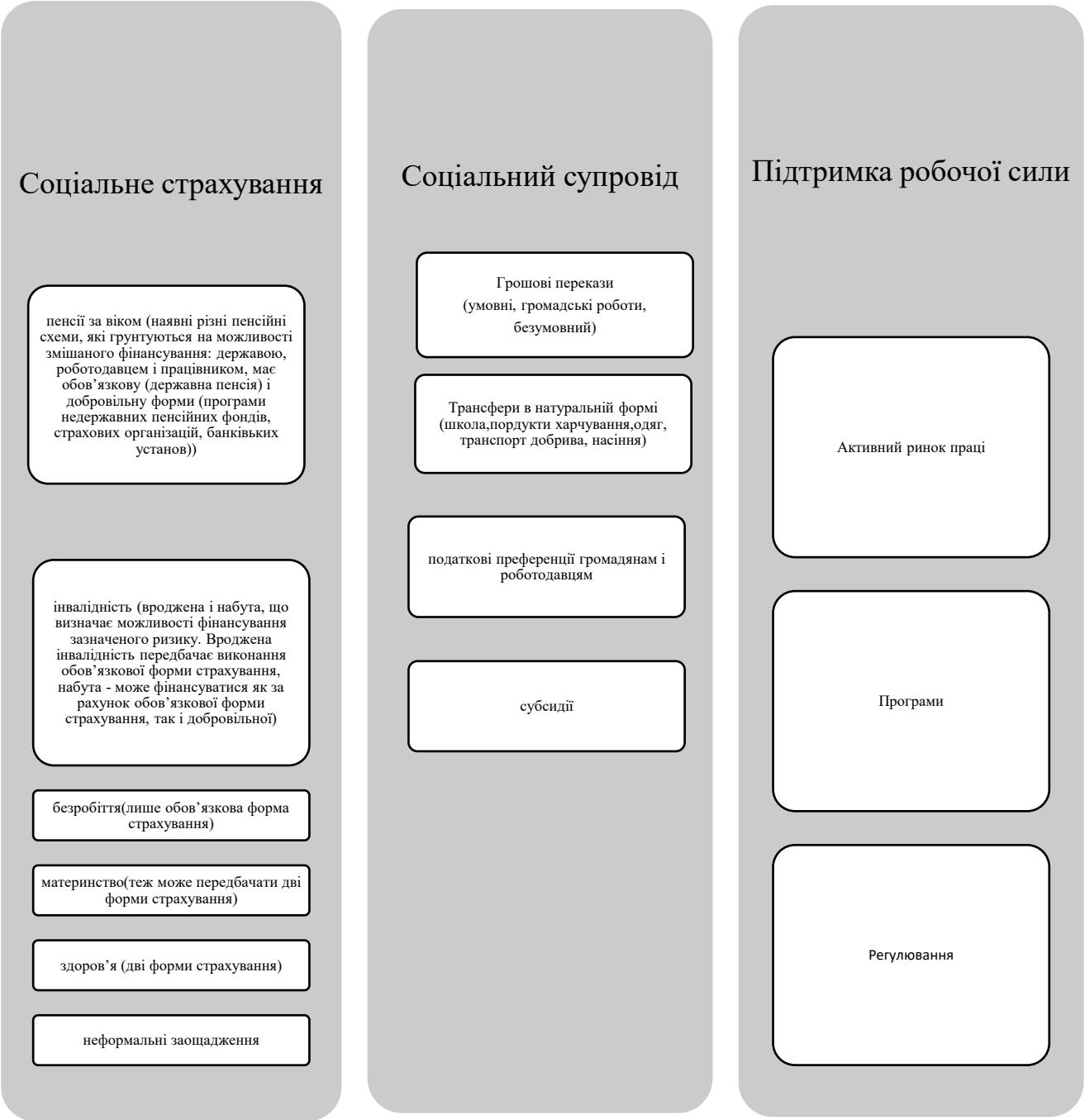

Рис. 2.6. Розподіл функцій соціального страхування Світовим банком*

*згруповано авторкою

С.В. Якимчук виділяє три функції, які, на нашу думку, недостатньо глибоко описують функціональні особливості соціального захисту, розкриємо їх [237]:

- компенсуюча функція (що передбачає компенсацію втраченого заробітку, збитку здоров'ю, витрат на лікування);

- захисна функція (гарантує матеріальне забезпечення, достатнє для покриття основних потреб людини);

- стабілізуюча функція (призначена для узгодження інтересів працівників і роботодавців).

Вітчизняний науковець М.М. Руженецький виділяє загальні функції соціального захисту, спеціальні та допоміжні функції [239, с. 117].

Оскільки кожний суспільний інститут реалізує свою мету шляхом виконання притаманних йому функцій, є потреба у виділенні функцій соціального захисту населення в окрему сукупність, у визначенні змісту та класифікації їх згідно із сучасним етапом наукової розробки щодо ролі суспільного інституту в економічній системі.

К.М. Гусов вважає, що призначення системи соціального захисту проявляється в таких функціях [233, с. 221]:

- економічна - виражається в наданні матеріальної підтримки громадянами у важкій життєвої ситуації, в сприянні розвитку суспільного виробництва в цілому й окремих галузей народного господарства, економічному зростанні зон пріоритетного розвитку;
- політична - спрямована на зближення соціального рівня різних верств населення, створення умов, що забезпечують гідне життя кожній людині. Вона покликана стабілізувати громадські відносини;
- демографічна - сприяє стимулюванню зростання народонаселення країни, відтворенню здорового покоління, зростанню тривалості життя;
- соціально-реабілітаційна - пов’язана із задоволенням потреб осіб похилого віку та непрацездатних громадян. Вона виражається у створенні умов, що сприяють збереженню їх правового статусу та охорони здоров’я всіх громадян.

При виділенні та узагальненні функцій соціального захисту необхідно визначитися з елементами цієї системи. Серед них велику роль відіграє взаємодія таких елементів, як фінанси, соціум та держава. На основі запропонованих концепцій зобразимо основні функції СЗ, які повинні враховуватися при побудові системи управління соціальним ризиком (рис. 2.7).

	ФУНКЦІЇ	ОПИС ФУНКЦІЇ
СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ	Захисна	Захист у вигляді матеріальної, соціальної допомоги для вразливих верств населення
	Мотивуюча	Допомога при виході за межі бідності
	Інвестиційна	Сприйняття витрат на соціальний захист населення як інвестиції у людський капітал
	Розвідуюча	Дослідження причин настання соціальних ризиків
	Забезпечення адекватності	Врахування реального стану економічного і соціального розвитку, політичного устрою окремої держави

Рис. 2.7. Функції СЗ при побудові системи управління соціальним ризиком*

*авторська розробка

Система соціального захисту населення виконує різні за змістом функції, полем дії яких є соціально-економічні відносини. Серед цих функцій слід виділити ті, що регулюють економічні та соціальні зв’язки в господарській системі, а також поведінку окремих груп виробників та незайнятих осіб; забезпечують процес розподілу, перерозподілу, обміну та споживання матеріальних благ і фінансових ресурсів, стабільність цих процесів; здійснюють інтеграцію прагнень, дій і відносин індивідів та забезпечують внутрішню згуртованість суспільства. Так, у публічному управлінні соціальними ризиками, крім забезпечення потреби в харчування та житлі, з’являються нові принципи, історично закладені в основу публічного управління соціальними ризиками (рис. 2.8).

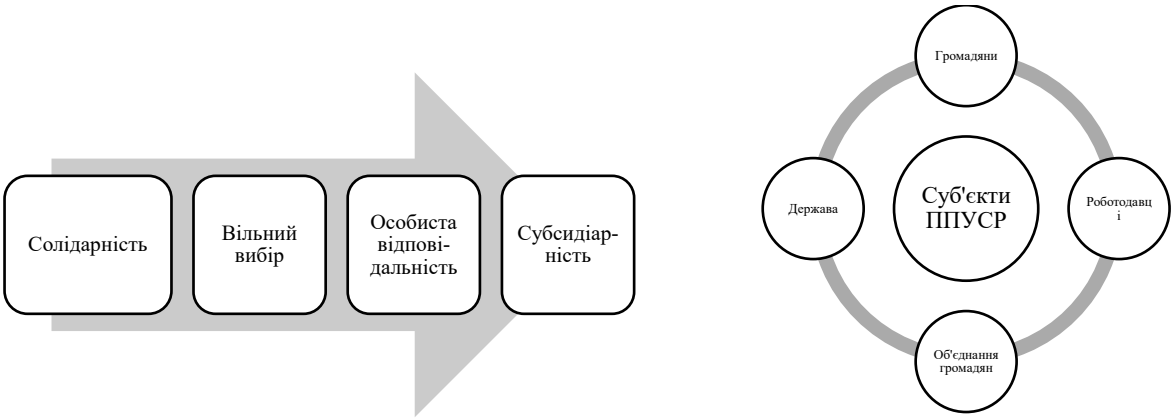

Рис. 2.8. Процес становлення основних принципів публічного управління соціальними ризиками (ППУСР)*

*розроблено авторкою

Солідарність. Як прес-секретар буржуазної емансипації, Руссо не міг ще передбачити, що буржуазія одночасно створювала новий клас, збіднілі нижчі класи, для яких цей термін переважав у XIX ст. В Англії це розвиток почався у другій половині XVIII ст., у Німеччині з 1820-х рр. Робочі були, з одного боку, вільними як люди, звільнені від феодальних обов’язкових відносин кріпацтва, але, з іншого боку, також «вільними» від засобів виробництва, за формулюванням соціального теоретика Карла Маркса (1818-1883) [97, с. 213].

Інакше кажучи, вони не мали засобів для виробництва товарів і, отже, покладалися на продаж свого єдиного майна - своєї праці. Їхня заробітна плата, тривалість їх щоденного робочого часу на нових заводах, їх умови праці, а також те, якою мірою держава повинна піклуватися про свої життєві умови, стала соціальною та політичною зоною конфліктів. З новими формами боротьби - солідарною відмовою від роботи, тобто страйками, та іншими демонстративними актами опору - були запроваджені нові колективні договори, наприклад, у формі колективних угод, замість одностороннього визначення умов праці власників заводу. Водночас самі робітники організували та фінансували добровільні засоби допомоги для солідарного захисту від таких ризиків, як хвороба та інвалідність. Проте залишається питання, чи слід вдосконалити лише умови роботи та життя в капіталістичній системі, або що саме потрібно

вдосконалювати. Розвиток відбувався в подальшому ході історії, особливо в Німеччині, враховуючи більшість реформістських ідей Фердинанда Лассаля (1825-1864), хоча завжди були посилання на двох теоретиків марксизму - Карла Маркса та Фрідріха Енгельса (1820-1895) [98].

Термін "правосуддя" тепер набув другого значення, а саме - солідарності: хоча соціальні ризики впливають на індивідуальність (особу), вони також здійснюють вплив і на суспільство, і робочий рух загалом, викликані загальними життєвими та трудовими умовами, і тому не повинні диференціюватися між громадянами чи стосуватися лише окремої особи, а в солідарності має бути побудована для всіх однакова система публічного управління соціальними ризиками.

Субсидіарність: нарешті, у XIX ст. був розроблений третій нормативний елемент - безумовне, допоміжне правосуддя. Ця ідея була розроблена в основному в католицькому соціальному вченні, спочатку папою Лемом XIII (1810-1903) в енцикліці Rerum novarum (1891 р.), потім більш докладно папою Пієм XI (1857-1939 рр.)

В енцикліці Quadrogesimo anno (1931 р.) вказано зобов’язання громади допомагати людям, котрі знаходяться у важких життєвих ситуаціях і потребують допомоги. "Допомога для самодопомоги" означає, що допомога відповідного вищого підрозділу повинна бути зроблена без попередніх умов, але тільки в тією мірою, в якій особиста ініціатива не обмежується.

Організований соціальний захист був недосконалим до кінця XIX - початку XX ст. Саме в цей період у Німеччині та Великобританії були створені системи соціального захисту, спрямовані на особисті цілі робітників (див. Національне страхування) [188].

На сьогодні у вітчизняній системі публічного управління соціальними ризиками переважає напрям розширення грошових виплат, а не розвиток соціальних послуг, які є основою для розвитку соціальних інвестицій. У результаті цієї політики соціальні видатки збільшаться, а державні установи соціальних служб збідніють, надаючи неякісні пільги та породжуючи нові

проблеми. Натомість грошові виплати є ефективним політичним інструментом у короткостроковій перспективі. Тому загрозою розвитку є також використання соціальної політики в суто політичних цілях (боротьба за владу). Альтернативні витрати цього підходу тим більші, що занедбаність та дефіцит у сфері соціальних послуг досягли межі, встановленої сучасною цивілізацією, що породжує необхідність формування механізму системи публічного управління соціальними ризиками.

2.4. Особливості функціонування механізму системи публічного управління соціальними ризиками

З початку XXI ст. спостерігається значне збільшення кількості та різноманітності моделей реалізації системи публічного управління соціальними ризиками у всьому світі, суттєве збільшення міжнародних та національних фондів, призначених на соціальні цілі; особливо в країнах з низьким та нижчим за середній рівнем доходу. Значне збільшення акценту на публічне управління соціальними ризиками називають "тихою революцією" зменшення бідності та перерозподільної справедливості, оскільки воно охопило велику кількість бідних та майже бідних людей по всьому світу .

Згідно зі спільним підсумком прогресу в соціальній галузі Світового банку та МОП (Світовий банк та МОП, 2017) [213], програми публічного управління соціальними ризиками забезпечили більший рівень доходу для бідних та майже бідних. У звіті також зазначається, що публічне управління соціальними ризиками допомогло зменшити бідність та нерівність, збільшити споживання та сукупний попит, покращити доступ до більш поживної їжі, збільшити доступ та використання медичних послуг, збільшити відвідування школи та зменшити дитячу працю, заохочувати пошук роботи та прийняття більш ризикованих

рішень щодо накопичення активів та стратегій існування, що сприяє зростанню соціального капіталу та продуктивності праці, соціальній стабільності та економічному піднесенню. У міру зростання попиту та пропозиції зростає увага до фіскальних обмежень та викликів фінансування соціальної політики, особливо в країнах, де велика кількість осіб за межею бідності.

Тому, відповідно до здійсненого вище дослідження суті системи управління соціальними ризиками, визначено, що публічне управління соціальними ризиками – це встановлена система норм, правил, механізмів та інструментів, затверджених законодавчо, які формують стратегію оптимізації рівня соціальних ризиків та наслідків їх настання в державному, громадському та приватному (підприємницькому та особистісному) секторах.

Соціальна держава побудована на основі надання державних послуг для забезпечення основних поставок населенню через державу товарів та послуг. Точка орієнтації полягає в розумінні того, що ринковий механізм принципово не здатний задовольнити всі потреби людей, особливо якщо мова йде про життєві блага, які є необхідними для гуманного життя на історично заданому рівні.

Слід відзначити, що ризик завжди відбувається у майбутньому. Відомі ризики - ті, які були виявлені та проаналізовані, що дає змогу планувати відповідь на ці ризики. Конкретними невідомими ризиками не можна керувати заздалегідь, що наводить на думку, що в системі публічного управління соціальними ризиками необхідно розробити відповідну стратегію.

Публічне управління соціальними ризиками включає, наприклад, систему охорони здоров’я, забезпечення інфраструктури, систему освіти та соціальне забезпечення. Ідея публічного управління соціальними ризиками базується на принципах правової безпеки, соціального фінансування та рівного доступу всіх жителів держави до державного майна, незалежно від їх економічних обставин. Публічне управління соціальними ризиками характеризується, серед іншого, двома центральними, хоч і не суперечливими аспектами: з одного боку, державні служби завжди є капіталістичними репродуктивними утвореннями, і їх функції сприяють підтримці існуючої соціальної системи. З іншого боку, державні

служби виникли завдяки досягненням соціальної боротьби за останні 150 років, що надає їм чудовий соціальний статус. Публічне управління соціальними ризиками також виступає як послуга суспільству, як захист для задоволення колективних потреб. Виходячи з такої характеристики, громадяни, які отримують соціальні послуги, особливо в соціальній державі, формуються здебільшого з економічно неблагополучної частини населення і, користуючись системою управління соціальними ризиками, мають право на соціальну солідарність. У сучасних умовах зміни парадигми публічного управління виникає необхідність наукового пошуку дослідження механізму публічного управління соціальними ризиками. Як вже було досліджено, не існує єдиної найбільш ефективної моделі публічного управління соціальними ризиками, але найбільш чітко виділяється те, наскільки країни дотримувались і застосовують загальноприйняті підходи до управління соціальними ризиками.

Суспільства реагували на дедалі непевніший світ значним збільшенням фінансування соціальних заходів та урізноманітненням втручання соціальної політики. На додаток до традиційного фінансування соціального забезпечення для допомоги в вразливих верств населення, багато програм зараз також підтримують:

• створення активів для домашніх господарств;

• вдосконалення спроможності управління ризиками;

• “турботу”, або “тренінг”, для допомоги у зміні поведінки, зокрема в умовах пандемії.

Зі збільшенням занепокоєння щодо майбутнього у світовій практиці здійснюють активізацію „соціальних контрактів” та „універсального підходу до соціальної політики”, які можуть гарантувати певний соціальний мінімум можливостей та результатів для всіх.

Серед різних міжнародних установ / відомств та національних / місцевих органів влади немає єдиного визначення системи публічного управління соціальними ризиками, хоча зростає консенсус щодо його ключових елементів:

• Потреба в проактивному захисті людей /домашніх господарств від нинішньої та майбутньої бідності та злиднів (тобто зменшення рівня вразливості).

• Основною цільовою групою є особи та домогосподарства, які є бідними та / або вразливими до бідності.

• Більша увага приділяється зміні соціальних ризиків та ризику протягом життєвого циклу.

• Потрібно враховувати “справедливість” результатів, а також зробити можливості більш рівними; особливо за рахунок інвестицій у соціальний капітал.

• Важливість доступу та інклюзія.

Концептуальна структура публічного управління соціальними ризиками (СРМ) була використана для керівництва першою секторною стратегією Світового банку у 2001 р. Протягом багатьох років концептуальна основа СРМ була переглянута та застосована до різних питань. Публічне управління соціальними ризиками визначається тим, як суспільство допомагає окремим особам та особам, що живуть за межею бідності:

• керувати мінливістю доходу / споживання,

• керувати ризиками бідності та вразливістю до бідності,

• формувати стійкість до бідності протягом усього життєвого циклу.

Це визначення ПУСР приймає загальносуспільну перспективу щодо управління ризиками доходів та ризиками бідності людей / домашніх господарств протягом їх життєвого циклу. У центрі уваги системи публічного управління соціальними ризиками - взаємозв’язок між ризиком та бідністю активів, а також перехід від вразливості до стійкості до бідності.

Механізм публічного управління соціальними ризиками представляє підхід до формування просторових активів та засобів до існування для добробуту населення та ланцюжок ризиків як концептуальну основу. Підхід до просторових активів та засобів до існування підкреслює важливість контексту розташування та оновлює активи домашніх господарств, щоб зробити їх більш актуальними для XXI ст. Цей підхід стосується матеріальних та нематеріальних активів і

включає роботу та неробочу діяльність. Щодо механізму публічного управління соціальними ризиками, увага зосереджена на тому, як домашні господарства управляють своїми активами та портфелем засобів до існування заздалегідь, щоб зменшити ризики та максимізувати прибуток.

Концептуальна основа публічного управління соціальними ризиками стосується всього розподілу подій: передбачає негативні, позитивні та нейтральні, а не просто негативні події, як у вихідних рамках.

Вразливість і стійкість до бідності розглядаються як дві ідентичні складові через їх концептуальну, аналітичну та операційну схожість. Розгляд усіх подій та результатів і вирішення проблем вразливості / стійкості до бідності забезпечує більш цілісну теорію змін та підкреслює той факт, що мінливість доходу включає всі частини розподілу подій та результатів, і що всі особи / ДГ повинні бути включені. Механізм публічного управління соціальними ризиками відстоює підхід до життєвого циклу до управління ризиками, оскільки ризики, а також портфель активів та засобів до існування змінюються протягом життєвого циклу людей / ДГ.

Основними рішучими діями у зміні систем публічного управління соціальними ризиками були реформи у сфері державного управління, які спрямовані на соціально-економічний розвиток загалом. Поштовх до реформи державного управління був принциповою відповіддю на зростаюче незадоволення результатами діяльності уряду в підтримці економічного та соціального розвитку.

Так, при побудові механізму публічного управління соціальними ризиками суспільство можна поділити на чотири групи домашніх господарств, що дозволяє розрізнити такі поняття, як публічне управління соціальними ризиками для всіх або публічне управління соціальними ризиками для всіх, хто потребує.

• Група домашніх господарств №1: активи та доходи низькі (тобто домашні господарства «хронічно бідні»), чий поточний та очікуваний дохід нижчий за мінімально прийнятний рівень життя (тобто межі бідності).

• Група домашніх господарств №2: доходи низькі, але активи є достатніми (тобто «тимчасово бідні» в цей період), можуть вийти з бідності, оскільки в цей період вони бідні, але мають очікуваний майбутній дохід вище межі бідності.

• Група домашніх господарств №3: доходи достатні, але активи малі (тобто «тимчасові небідні» в цей період), можливо, потраплять у бідність, оскільки в цей період вони не є бідними, але їх очікуваний майбутній дохід нижче межі бідності

• Група домашніх господарств №4: доходи та активи є достатніми (тобто "стійкі до бідності"), чиї поточні та очікувані доходи перевищують межу бідності.

Система публічного управління соціальними ризиками має охоплювати всі групи ДГ та фокусуватися переваги переважно для бідних та вразливих до бідності (ДГ груп №1, №2, №3). Для групи ДГ № 4 виплати повинні включати захист від потрясінь зі збіднюючими втратами, а також полегшення доступу до приватного страхування та заощаджень. Участь групи ДГ №4 у пулах ризиків та розподілі ризиків є критично важливою. Група ДГ №1 могла б отримувати як традиційні заходи з боротьби з бідністю (тобто захисні мережі), так і заходи з розбудови активів (тобто «плацдарму»), що створюють стійкість до бідності; включаючи продуктивні програми економічного включення. Групи ДГ №2 та №3 виграли б від розподілу ризиків та заходів з підвищення стійкості, які намагаються перенести ці ДГ.

Ланцюг ризиків поділяє варіанти управління ризиками на:

Попереднє управління ризиками:

• Зниження ймовірності та / або тяжкості негативної події;

• Оптимізація портфеля активів / засобів існування з метою мінімізувати вплив негативних подій (зменшення величини мінливості змін негативного доходу);

• Максимізація прибутку (збільшення очікуваного доходу);

• Розподіл ризику - створення запланованих заходів для забезпечення компенсації в разі збитку (страхування від негативної мінливості доходу). Сюди

входять самострахування, інвестування в соціальні мережі, комерційне чи соціальне страхування, планове подолання (наприклад, реагуючі мережі соціального захисту) та застосування таких фінансових інструментів, як укладання договорів додаткового пенсійного забезпечення, купівля цінних паперів тощо.

Поточне управління ризиками:

• Спеціальне подолання ситуації, якщо компенсації за розподіл ризику недостатньо для покриття негативних змін у доходах та підтримання мінімального рівня споживання, включаючи скорочення активів, наприклад, дезінвестування в людський капітал (вилучення дітей із школи та зменшення кількості або якості їжі).

Публічне управління соціальними ризиками та більш широка державна соціальна політика повинні враховувати всі частини ланцюжка ризиків. Для управління ризиками попереднє публічне управління соціальними ризиками розрізняє оптимізацію портфеля активів та засобів до існування та розподіл ризиків з двох причин. По-перше, інструменти підтримки кожного з них часто відрізняються; по-друге, врахування як позитивних, так і негативних подій означає, що корисно відрізняти захист від негативних подій (розподіл ризику) та підготовку як до хороших, так і до поганих подій (оптимізація портфеля активів та засобів існування).

Механізм публічного управління соціальними ризиками прямо включає "планове подолання" (наприклад, інвестування в соціальний капітал, заощадження на "чорний день" або реєстрацію в мережі соціальної безпеки) в рамках розподілу ризиків. Для ланцюга ризику в системі публічного управління соціальними ризиками важливо також враховувати інших суб’єктів, крім особи / домашніх господарств. Незважаючи на те, що особа / ДГ є центром інтересів, з соціальної точки зору для управління ризиками надзвичайно важливо врахувати, як окремі особи / ДГ взаємодіють із своєю місцевою громадою, а також місцевими та національними органами влади.

Крім того, у все більш інтегрованому світі також слід враховувати глобальні перспективи та глобальних суб'єктів, особливо для об'єднання ризиків. Оперативне публічне управління соціальними ризиками розширить системи націлювання, включаючи як доходи, так і бідність активів (тобто тих, хто перебуває у бідності та вразливі до бідності).

З огляду на зростаючу невизначеність і, отже, більший ризик того, що більша кількість людей стане вразливою до бідності, акцент слід робити на уникненні помилок виключення, а не на помилках включення. Орієнтація за віком на дуже молодих (від утроби до 3 років) та дуже старих може бути кращою порівняно з націлюванням на бідність. Наприклад, для наймолодших людей витрати на інвестування у розвиток соціального капіталу в поєднанні з відсутністю повноважень могли б виправдати надання універсальної підтримки.

Замість традиційної класифікації на програми соціальної допомоги, соціального страхування та праці механізм публічного управління соціальними ризиками можна розподілити на три широкі категорії залежно від їх цілей [100, 101]:

• Програми розвитку активів та засобів до існування, які збільшують очікуваний дохід та мінімізують негативні дисперсії доходу. Наприклад, виробничі захисні мережі, адаптивний соціальний захист та продуктивна економічна інклюзія, гендерна рівність.

• Програми розподілу ризиків, які страхують від негативних різниць доходів. Наприклад, внески на соціальне страхування плюс інші програми, які безпосередньо забезпечують офіційне приватне страхування; або допомоги поліпшення функціонування неформальних механізмів страхування та застосування інших фінансових інструментів.

• Програми боротьби з бідністю, які наближають фактичний дохід до межі бідності. Наприклад, традиційні програми соціальної допомоги, що стосуються розриву між фактичним доходом та межею бідності.

Беручи до уваги акценти на активи та засоби до існування та розуміння контексту / місцезнаходження, публічне управління соціальними ризиками, що

займається питаннями ринкових відносин, зробить більший акцент на програмах нарощування активів та засобів до існування, особливо для групи ДГ №1. Це буде продовжувати зростання адаптивного публічного управління соціальними ризиками, продуктивного економічного включення та інших програм "готівка ++++". Ці програми дорожчі за грошові перекази, які лише покривають розриви в доходах / споживанні, однак із загальним глобальним скороченням бідності має бути доступно більше ресурсів, щоб допомогти хронічним бідним вийти з бідності. Програми повинні відповідати підходу "без жалю" в системі публічного управління соціальними ризиками, який фокусується на базових потребах доходу / споживання та на накопиченні основних активів, що допоможе ДГ краще керувати негативними подіями й отримувати більше користі від позитивних подій. Програми нарощування активів повинні забезпечувати інтегрований пакет послуг. Наприклад, інтегрований пакет основних послуг для розвитку дітей раннього віку виявився дуже ефективним у боротьбі з голодом у ряді країн.

Програми соціального захисту, що мають цілі страхування, продовжуватимуть відігравати важливу роль. Поряд з розширенням програм розподілу ризиків у галузі публічного управління соціальними ризиками існує кілька перспективних шляхів для вивчення, наприклад, пов’язання громадських груп із приватним страхуванням, пов’язання страхування життя з участю в програмах мікрофінансування та пов’язання виплат облігацій безпосередньо з фінансуванням програм соціальної політики для постраждалих. Ключовим буде розширення пулу ризиків, щоб забезпечити покриття більшої кількості ризиків та отримання більшої кількості коштів, у кінцевому підсумку метою повинно бути створення глобального пулу ризиків.

Програми, спрямовані на подолання бідності, повинні бути розроблені таким чином, щоб явно демотивувати негативну поведінку, пов’язану з подоланням бідності, на додаток до надання допомоги у злиднях.

Це може мати форму м’яких або жорстких умов, таких як лише надання соціальної допомоги ДГ, які утримують своїх дітей у школі, або надання

грошових допомог плюс догляд (наприклад, готівка плюс інформація про необхідність розвитку раннього дитинства для забезпечення кращого майбутнього для їхніх дітей). Це також може означати стимулювання приватних заощаджень шляхом розміщення частки соціальної допомоги в накопичувальному фонді [161].

Система публічного управління соціальними ризиками об'єднує підходи до зменшення бідності, щодо прав людини та соціальної справедливості в єдину систему, спираючись на принципи загального охоплення та пільг для всіх, хто цього потребує.

Щоб зробити це справді глобальним підходом до сприяння стійкості до бідності, кінцевою метою є створення глобального соціального контракту із загальногарантованим, керованим на національному рівні та реалізованим на місцевому рівні пакетом базових потреб, який з урахуванням ризику та життєвого циклу - для всіх.

Загалом, публічне управління соціальними ризиками, спрямоване на приватних осіб / ДГ, розпочалося як грошові перекази та надання допомог у натуральній формі, щоб забезпечити ДГ підтримкою мінімального рівня споживання для базових потреб у ризикованому середовищі (наприклад, підтримка доходів для згладжування споживання). Ці втручання еволюціонували в напрямі інвестування в людський капітал. Публічне управління соціальними ризиками також допомагає інвестувати в людський капітал дітей, щоб отримати довгострокові переваги та усунути диспропорції між поколіннями. Заходи у сфері публічного управління соціальними ризиками мають чіткі умови - необхідну поведінку - для отримання програмних переваг. Вони включають грошові перекази без явних умов; хоча вони можуть бути спрямовані на спробу пропагувати конкретну поведінку та результати.

Можливо, характер зв'язків між реформою державного управління та системою публічного управління соціальними ризиками найкраще відображається тією мірою, якою вони мають спільні інтелектуальні основи, і в тому, наскільки вони стикаються з проблемами, які взаємопов'язані та

вимагають комплексної реакції. Таким чином, у більшості країн-членів ОЕСР реформа державного управління спричинила значний культурний зсув у відповідь на нову парадигму державного управління, яка намагається поєднати сучасну практику управління з логікою економіки та соціального розвитку, зберігаючи при цьому основні цінності соціальної держави. Ця нова парадигма управління наголошує на результатах з точки зору "співвідношення ціни та якості", що мають бути досягнуті завдяки управлінню цілями, використанню ринків та механізмів ринкового типу, конкуренції та вибору з метою покращення системи публічного управління соціальними ризиками.

Таким чином, управління пов’язане з процесом здійснення організаційних змін. Тоді як традиційні теорії державного управління зосереджувались на функції менеджерів, які притягують працівників до відповідальності, нова теорія державного управління сприяє культурі управління, що забезпечує гнучкість для досягнення нової ефективності з точки зору витрат, адміністрування та кращих результатів для користувачів державних послуг. В останні роки постновий державний менеджмент поставав як критика складності та переважання "ефективності над якістю" оригінальної теорії.

Виявляючи практичну та наукову сферу в контексті системи публічного управління соціальними ризиками, слід зазначити, що соціальна політика як практична діяльність публічного управління ризиками полягає в адаптації інструментів до одержувачів (громадян) та суб’єктів-виконавців (державних та приватних організацій) з урахуванням соціальних цілей.

Відмінності в соціальній структурі та концепції егалітаризму зумовлюють необхідність адаптації інструментів до конкретної ситуації.

Крім того, походження організації, що реалізує соціальну політику, має важливе значення для форми конкретних рішень.

Слід відзначити, що публічне управління соціальними ризиками включає також залучення громадськості.

Подібності та відмінності між державним та приватним секторами часто обговорюються в літературі про державне управління, політику та економіку.

Існує загальна думка, що державний сектор представляє унікальний набір цінностей та зобов’язань. Отже, в публічному управлінні соціальними ризиками слід враховувати [161]:

• Соціальну політику, яка забезпечує демократичний контроль та підзвітність, має вплив на стратегічні пріоритети.

• «Верховенство закону», що означає, що державний сектор зосереджується на імплементації законів та політик поряд із дотриманням належних процедур та бюрократії.

• Цінності соціальної справедливості та прав людини з точки зору поваги до рівності, цінності та гідності всіх людей, які існують поряд із діловими підходами.

Як зазначав Майкл Шерраден майже 30 років тому у своїй книзі "Активи для бідних", активи є ключовими факторами, які впливають на те, коли і як люди можуть змінити своє мислення та поведінку.

Захист доходу (та згладжування споживання) є важливою, але лише необхідною умовою вирішення проблем зменшення бідності.

Саме процес накопичення активів (тобто створення активів) є достатньою умовою для стійкого виходу з бідності. Зосередження уваги М. Шеррадена на активах протягом життєвого циклу призвело до вироблення таких політичних пропозицій, як дитячі гранти, ваучери на освіту та пенсії для всіх, щоб забезпечити більш “рівні умови” та активно намагатися гарантувати справедливіші можливості та результати [252, с. 222-226].

Робота багатопрофільної системи публічного управління соціальними ризиками щодо захисту населення повинна вестися за такими напрямами:

• розробка державних стандартів послуг в охороні здоров’я, освіті, культурі та соціальному обслуговуванні населення (з урахуванням регіональних і місцевих умов відтворення робочої сили та населення) для їх адресного використання в плануванні витрат на соціальну сферу і їх поетапного підвищення;

• нормативно-правове регулювання профілактики настання соціальних ризиків;

• розробка стратегічних сценаріїв розвитку соціального комплексу;

• розробка структурного реформування державного управління соціальним комплексом, включаючи нормативно-правове забезпечення його розвитку;

• інституційні та організаційні перетворення соціального комплексу:

• демонополізація;

• розвиток інфраструктури;

• приватизація соціальних об’єктів;

• регулювання платних соціальних послуг.

• інвестиційна політика в соціальній сфері;

• визначення пріоритетів розвитку соціальної сфери;

• інноваційна політика соціальних технологій;

• формування обласних соціальних програм, орієнтованих на управління соціальними процесами;

• формування регіональних, міжрегіональних та регіональних програм соціального розвитку, включаючи соціальний захист населення;

• створення системи інформаційного забезпечення населення щодо правового, трудового й іншого регулювання життя суспільства, зі спрямованістю на активне самостійне вирішення людьми своїх проблем, а також достовірне, просте і доступне визначення ролі держави в цьому процесі.

На сьогодні розроблено індекс соціальних ризиків, щоб визначити, які країни особливо вразливі до системного соціального ризику, включаючи такі події, як антиурядові протести та інші випадки, які можуть змінити політику та виробити політику, а також ділові та інвестиційні рішення.

Цей індекс включає структурні детермінанти, які вимірюють основні переваги, слабкі сторони та уявлення про політичні, інституційні та соціальні рамки для 102 країн, класифікуючи їх з оцінкою від 0 (найвищий ризик) до 100 (найнижчий ризик).

Наш аналіз показав, що до країн, найуразливіших до системного соціального ризику найближчим часом, належать країни, які вже мають низький показник SRI нижче 50, який ще більше погіршився за останні п’ять років. Ця група складається з 13 африканських країн, з семи країн Азії, що розвиваються, по чотири з Латинської Америки [252] та країн Європи, що розвиваються, і однієї з Близького Сходу [254, 256].

Проте в Україні розраховується індекс соціального розвитку, який охоплює, на жаль, обмежену кількість пріоритетних індикаторів.

Таким чином, механізм публічного управління соціальними ризиками забезпечує концептуальну основу, яка враховує всі події та всіх людей / ДГ у суспільстві.

Підхід до просторових активів та засобів до існування для благополуччя населення підкреслює важливість місцеположення та контексту, специфічного для місцезнаходження, для обумовлення індивідуальних можливостей та результатів життя через портфель їх активів та засобів до існування.

Підхід до просторових активів та засобів до існування передбачає, що метою всіх видів діяльності з існування є оптимізація добробуту та здоров’я (рис. 2.9) для схематичного огляду просторових підходів та засобів до існування для добробуту населення.

Механізм публічного управління соціальними ризиками - комплекс інструментів, дія яких формує таку модель соціальної політики, яка забезпечує не лише дотримання соціальних стандартів та гарантій, формування соціального захисту, а й створює умови для комплексного соціального розвитку держави.

Підхід до просторових активів та засобів до існування для благополуччя населення спирається на систему стійкого існування, підхід, заснований на активах, та систему стійкості; що насправді є «підходами, заснованими на активах», які зосереджені на стосунках:

Ризики => Активи для існування => Діяльність для існування => Результати добробуту

<table>
<tr><td colspan="4">Розташування-контекст
Сільські, міські або позаміські
Близькість до транспорту та ринків збуту
Економіка агломерації, трансакційні витрати
Щільність населення та демографічний профіль
Агроекологічні та погодні умови
Інституційний / політичний контекст, спроможність управління
Політичний режим, лібералізація ринку, права людини та власності
Доступ та якість державної / приватної інфраструктури, товарів та послуг
Ступінь участі громадянського суспільства
Ціни на робочу силу, товари та послуги (фактори та товарні ринки)
↓↓↓
Профіль ризику
↓↓↓</td></tr>
<tr><td colspan="4">Портфель активів та засобів до існування</td></tr>
<tr><td colspan="2">Нематеріальні активи для існування</td><td colspan="2">Варіанти діяльності до існування</td></tr>
<tr><td>Політичні активи
Офіційні мережі</td><td>Соціальні активи
Неформальні мережі</td><td colspan="2" rowspan="3">Варіанти діяльності до існування
Заходи щодо зміцнення соціальних, політичних активів
Наймана праця та самозайнятість
Домашня роботи, покупки, приготування їжі
Безкоштовна волонтерська робота
Сезонна міграція
Отримання грошових переказів
Освіта, навчання
Відпочинок, дозвілля, хобі
Соціальна діяльність (друзі, сім’я, громада)
Громадська / державна служба
Заходи щодо підвищення безпеки
Незаконні дії</td></tr>
<tr><td colspan="2">Матеріальні активи для існування</td></tr>
<tr><td colspan="2">Людські активи (склад ДГ, характер)
Присадибна власність (будинок, ділянка, комунальні послуги)
ДГ довговічність, запаси (побутова техніка, запаси)
Активи зв’язку (ІКТ, транспорт)
Фінансові активи (заощадження, страхування, кредит,)
Фізичні активи (обладнання, матеріали)
Екологічні активи (флора, фауна)
Природні активи (земля, повітря, вода)</td></tr>
<tr><td colspan="4">↓↓↓</td></tr>
<tr><td colspan="4">Результати добробуту ДГ</td></tr>
<tr><td colspan="2">БІДНІ</td><td colspan="2">ЗАМОЖНІ</td></tr>
<tr><td>Вразливі до бідності ДГ групи №1</td><td>Вразливі до бідності ДГ групи №2</td><td>Вразливі до бідності ДГ групи №3</td><td>Вразливі до бідності ДГ групи №4</td></tr>
<tr><td colspan="4">СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА- ДОВІРА ДО ДЕРЖАВИ</td></tr>
</table>

Рис. 2.9. Підхід до просторових активів, засобів до існування та добробуту ДГ

В усіх цих підходах передбачається, що рішення ДГ щодо розподілу їхніх активів у сфері доходу та заробітку забезпечується управлінням ризиками, що

зменшуються. Існує також неявне припущення, що увага приділяється особам / ДГ, які є бідними та / або вразливими до бідності.

На відміну від систем стійкого існування, підходу, заснованого на активах, та систем стійкості, які всі зосереджені на негативних подіях ("зниження ризиків") та бідних людях, механізм публічного управління соціальними ризиками розглядає як негативні, так і вищі ризики для всіх ДГ (бідних та небідних, вразливих та стійких до бідності).

Контекст розташування включає такі фактори (див. рис. 2.9), такі як:

• близькість до ринків та міських центрів;

• агроекологічний потенціал;

• профіль небезпек / ризиків;

• демографічний профіль;

• політична / інституційна база та наявність / якість державної інфраструктури та суспільних благ / послуг.

У будь-якому контексті розташування є:

• ймовірність подій, що відбуваються або не відбуваються (тобто частота ризиків);

• "напрямок" подій ("хороший", "поганий" або "нейтральний");

• потенційні наслідки події (тобто серйозність ризиків);

• розподіл ризиків серед осіб / ДГ та протягом простору та часу.

У всьому світі для багатьох небезпек та ризиків, що зменшуються, частота і тяжкість негативних впливів зросли, а просторове поширення впливів також зросло завдяки збільшенню глобальної зв’язаності та передачі (Hallegate, et al., 2017).

Крім того, ускладнюється взаємозв’язок між окремими небезпеками / ризиками та тим, як взаємодіють різні небезпеки / ризики.

Отже, на основі дослідження суті системи публічного управління соціальними ризиками, визначення соціального захисту та соціального забезпечення в умовах наявного соціального ризику на рис. 2.10 сформовано механізм публічного управління соціальними ризиками.

Відповідно до використаного підходу, соціальна держава створює передумови для функціонування саме публічного управління соціальними ризиками, яке є за своїм змістом ширшим поняттям, ніж вибудована соціальна політика, включає стратегії розвитку державного управління загалом та підтримку й активізацію економічного розвитку.

Серед основних цілей є розвиток соціального капіталу шляхом створення відповідних фінансових умов (активів).

Активи (багатство мінус зобов'язання) - це запаси ресурсів і вимоги до ресурсів, які накопичуються з часом [252, с. 237].

Вони дозволяють ДГ отримувати доходи для досягнення бажаних результатів їхнього добробуту як матеріальні результати, такі як дохід / споживання, так і нематеріальні результати, такі як відчуття захищеності та надійності майбутніх активів та засобів до існування, важко пов'язані між собою, як це підкреслюється в рамках системи стійкого існування, що стосується "активів до існування".

На практиці активи та засоби до існування часом важко розмежувати. Саме інтерфейс активів та засобів до існування (для певного контексту місцезнаходження) визначає вибір ДГ та прийняття рішень.

Це агрегація домашніх господарств з погляду комбінацій життєздатності активів (тобто портфель "активів та засобів до існування") Дуже важливо розглянути зв'язки та синергію поєднань активів та засобів до існування.

Слід зазначити, що деякі активи безпосередньо сприяють добробуту домашніх господарств, оскільки вони приносять статус та / або відчуття захищеності ДГ; наприклад, юридичне право власності на будинок та ділянку.

Інші активи виконують кілька ролей, наприклад, худоба та присадибна ділянка виконують багато функцій для існування, а також сприяють добробуту безпосередньо як засіб статусу та безпеки.

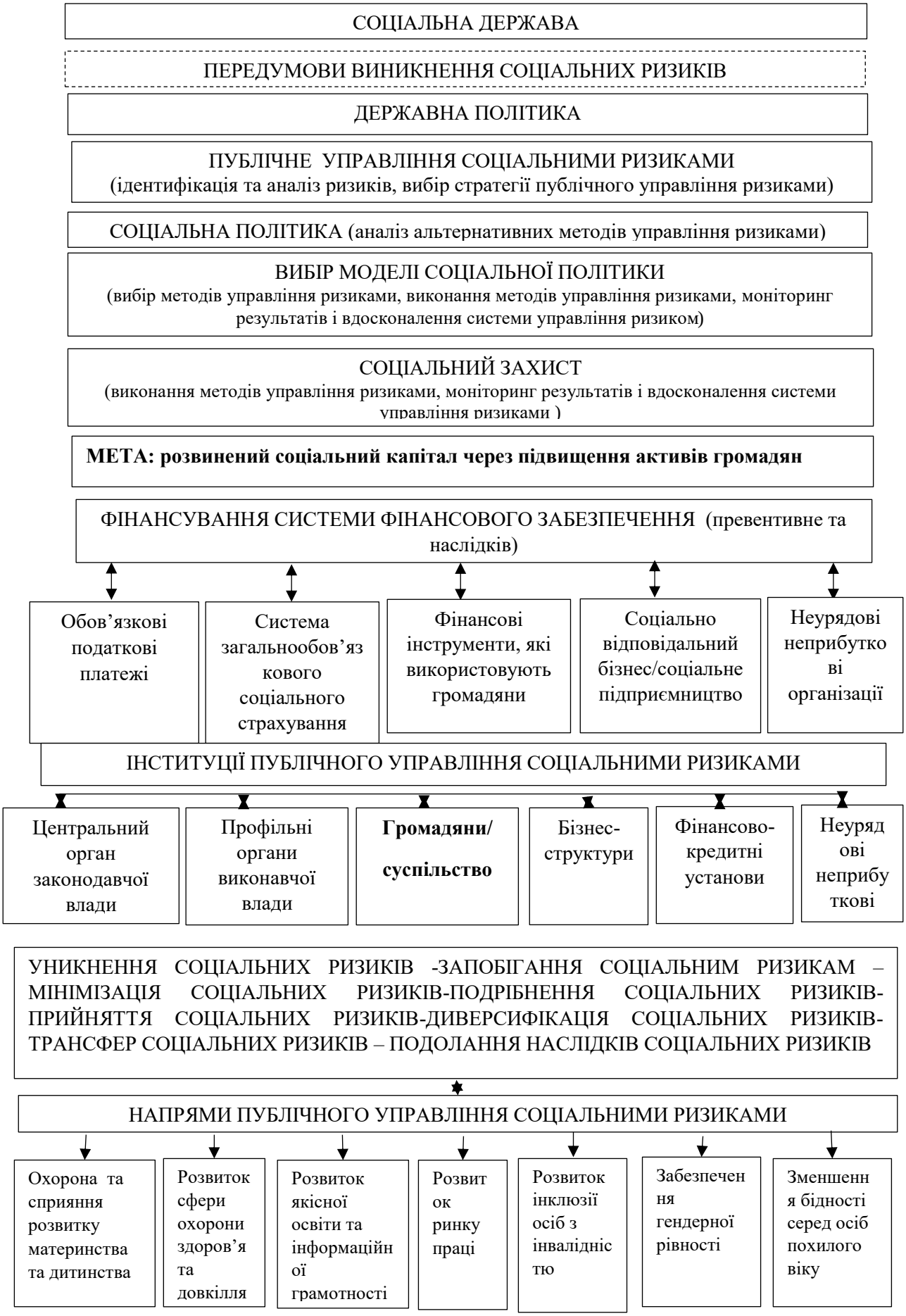

Рис. 2.10. Механізм публічного управління соціальними ризиками*

*згруповано авторкою

Для публічного управління соціальними ризиками активи ДГ включають як нематеріальні, так і матеріальні активи (табл. 2.3).

Таблиця 2.3*

Активи існування домогосподарств

Активи існування домогосподарств	
Нематеріальні активи для існування	
Політичні активи Офіційні мережі	Соціальні активи Неформальні мережі
Матеріальні активи для існування	
Людські активи (склад ДГ, характер) Присадибна власність (будинок, ділянка, комунальні послуги) Довгострокові товари, запаси (прилади, запаси) Активи зв'язку (ІКТ, транспорт) Фінансові активи (заощадження, страхування, борг) Фізичні активи (обладнання, матеріали) Екологічні активи (флора, фауна) Природні активи (земля, повітря, вода)	

*згруповано авторкою

До нематеріальних активів ДГ належать політичні та соціальні активи. Ці активи є ключовими для розуміння взаємодії між місцем розташування та матеріальними активами ДГ та потенційною віддачою від портфеля їх активів та засобів до існування.

Соціальні активи - це неформальні мережі та асоціації, які часто відіграють роль у формування соціального капіталу. Соціальні активи пов'язані з неформальним (тобто культурними, неписаними правилами) включенням / виключенням. Для багатьох бідних людей у всьому світі допомога неформальних соціальних мереж є основною стратегією виживання. Сюди входять ДГ, які можуть мати одного члена, який отримує вигоди від офіційних мереж SP, а потім ці пільги діляться серед членів ДГ.

Політичні активи - це офіційні соціальні, економічні та політичні мережі та асоціації; іноді пов'язані з громадянством або статусом законного резидента.

Політичні активи забезпечують претензію або право для фізичних осіб / ДГ на законний доступ до суспільних благ та послуг; включаючи інструменти публічного управління соціальними ризиками. Політичні активи пов'язані з

політичною інклюзією та формальною (тобто юридичною та кодифікованою) економічною / соціальною інклюзією.

Матеріальні активи домогосподарств

Для публічного управління соціальними ризиками категорії матеріальних активів розширено (включено людські, присадибні, довготривалі товари та запаси ДГ, зв'язок, фінансові, фізичні, біологічні та природні), замість традиційного набору людських, фізичних, фінансових, природних, соціальних активів, що допоможе краще зрозуміти поведінку ДГ та детальніше розглянути потенційні втручання ПУСР.

Людські активи часто визначаються "об'єктивними" факторами, такими як демографічні показники (вік, стать) та освітні досягнення. На людські активи також впливають «суб'єктивні» фактори, пов'язані з рисами особистості та «душевним станом» (включаючи прагнення та підприємницький дух), здатність приймати рішення та те, як люди трансформують вибір у дії; нематеріальні активи. «Суб'єктивні» аспекти людського майна (тобто особисті риси та особистість) дедалі більше приділяють увагу втручанням ДГ; особливо збільшення тренерської діяльності та навчання життєвих навичок. На доступність робочої сили та продуктивність праці впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні аспекти людських активів.

Присадибне майно. Публічне управління соціальними ризиками окремо розглядає нерухоме майно від загальної групи «фізичних активів», оскільки ці активи є багатофункціональними та критичними для добробуту населення, зокрема у сприйнятті "безпеки". Присадибна ділянка (включаючи будинок, двір з можливою площею для деяких культур / худоби, місця для зберігання, можливо, приміщення для магазину, з основними комунальними послугами) - це не просто місце для сну та їжі, а й головна визначальна база активів та засобів до існування, можливість отримання доходу та управління ризиками. Важливою складовою присадибних активів є доступ до основних комунальних послуг з водопостачання, санітарії та енергії. Крім того, важливо знати, чи є активи

садиби ДГ законними і перебувають у власності, закладені, здані в оренду, а також офіційний чи неофіційний правовий статус садиби.

Довготермінові запаси для бідних ДГ, крім їхньої садиби, є основними довговічними активами (наприклад, кухонне обладнання та прилади, що використовуються для приготування та зберігання їжі). Вони є багатофункціональними та важливими для добробуту ДГ. Запаси основних харчових продуктів є найважливішим ліквідним активом для бідних ДГ; особливо для згладжування споживання та / або для отримання готівки від продажів. Довгострокові товари та запаси ДГ також можуть використовуватися разом із присадибними активами для заробітку (наприклад, для переробки їжі, для заміни куплених продуктів харчування та / або для продажу).

Активи комунікацій. Один із ключових активів ДГ, який трансформує можливості для існування бідних та майже бідних, пов’язаний із покращенням “зв’язку”, що передбачає вдосконалені комунікаційні пристрої та транспортні засоби. Активи зв’язку змінюють концепцію та реальність «доступу» ДГ до інших матеріальних і нематеріальних активів.

Найбільш помітним є широке використання мобільних телефонів; які значно покращили доступ людей до інформації та допомогли знизити трансакційні витрати на ведення бізнесу. Це має значний вплив на потенціал і вартість інших активів та засобів до існування ДГ, що приносять дохід, та витрати на виробничу та споживчу діяльність.

Фінансові активи включають готівку, позики / кредит, заощадження та страхування. Значний прогрес у фінансовій інклюзії відбувся завдяки розповсюдженню інструментів мікрофінансування та мікрострахування, також кампаніям з фінансової грамотності, спрямованим на бідних та маргіналізованих (особливо жінок). Активи зв’язку зробили фінансові активи набагато доступнішими для тих, хто мешкає у віддалених районах та бідних / майже бідних ДГ у сільській та міській місцевості, включаючи такі інновації, як електронне банкінг. Для багатьох країн, що розвиваються, ліквідні активи (наприклад, такі цінності, як ювелірні вироби) все ще є важливим фінансовим

активом. Також існує потреба враховувати фінансові зобов'язання (тобто борги) разом із фінансовими активами.

Фізичні активи включають обладнання, машини, інструменти, матеріальні витрати та матеріальні запаси, що використовуються для існування. В останні десятиліття відбулася революція в технологіях та доступності фізичних активів. Традиційно присадибні активи, споживчі довговічні активи та активи зв'язку розглядаються як частина фізичних активів. Важливо розподілити фізичні активи на логічні функціональні групи.

Біологічні активи включають тварин, худобу, птицю, рибу, рослини та дерева. Біологічні активи пов'язані насамперед із сільським господарством (у сільській, міській та позаміській місцевості) [250].

Біологічні активи можуть бути відновлюваними та стійкими за умови належного управління ними.

До природних активів належать земля, вода, повітря, підземні ресурси та загальний ландшафт.

Важливо враховувати багатовимірні характеристики природних цінностей та контекст, який регулює права власності; включаючи використання земель та природних ресурсів і права на забруднення (Childress, Siegel, Törhönen, 2014). Права власності та інші норми землекористування є ключовими факторами, що визначають повернення природних активів та мінливість прибутку.

Саме розподіл у публічному управлінні соціальними ризиками на види активів дозволяє застосувати найбільш ефективні методи.

Країни-члени ОЕСР реформували свої державні служби через стурбованість економічними показниками, мінливими потребами чи вимогами громадян, установ та падінням довіри до уряду, тобто трансформацією та зростанням соціальних ризиків. У системі публічного управління соціальними ризиками організовується пошук нових шляхів для здійснення громадської місії. Новий курс у Сполучених Штатах, відбудова Європи після Другої світової війни, розвиток соціальної держави, експерименти в новому державному управлінні, розвитку електронного уряду - все це були етапи великих змін у державних

адміністраціях, коли уряди експериментували з ідеями, політикою, процесами, інституційними механізмами, інструментами та технологіями управління, щоб створити суспільну цінність та зумовити позитивні зміни.

Замість старої парадигми, яка в основному керувалася процесом і правилами з акцентом на ієрархічне прийняття та контроль рішень, нове середовище публічного управління соціальними ризиками характеризується [237, 241]:

• фокусуванням на результатах з точки зору ефективності, результативності, якості послуги та того, чи справді отримують соціальну допосмогу передбачувані бенефіціари;

• децентралізованим середовищем управління, яке краще відповідає повноваженням та відповідальності, щоб рішення про розподіл ресурсів та надання соціальних послуг були більш прозорими та забезпечували можливість зворотного зв'язку з громадянами та іншими групами зацікавлених осіб;

• більшою орієнтацією на громадянина та забезпеченням вибору для нього шляхом створення прозорого середовища в рамках та між організаціями державного сектора, недержавними організаціями та підприємствами;

• гнучкістю у вивченні економічно вигідніших альтернатив, на відміну від прямого державного забезпечення або регулювання, включаючи використання ринкових інструментів, таких як плата за користування, ваучери та продаж майнових прав;

• підзвітністю за результати та встановленням належної процедури, а не дотриманням певного набору правил, що зумовлює відповідну зміну від уникнення ризику до публічного управління соціальними ризиками.

Ці найважливіші зміни в середовищі публічного управління соціальними ризиками відображають акцент на стороні пропозиції, якій приділяється так багато уваги в стратегіях соціального та економічного розвитку протягом останніх 20 років та перехід до активнішої соціальної політики, яка більше орієнтована на потреби особистості та спрямована на заохочення кращих результатів шляхом самодопомоги. Це означає, що реформа державного

управління є обов'язково дуже широкою, охоплює не лише зміни, спрямовані на підвищення ефективності та результативності державного сектора, а й реформи, спрямовані на покращення стимулів до ефективності роботи в приватному секторі та в цілому в громаді. Більше того, багато змін у середовищі публічного управління соціальними ризиками для державних адміністраторів залежали від внесення змін до програм, що включають, наприклад, нові підходи до фінансування та / або фінансового контролю, щоб громадяни мали більший вплив або мали кращі стимули для працевлаштування. Ці ключові особливості реформ спрямовані на вдосконалення системи публічного управління соціальними ризиками.

Висновки до розділу 2.

Отже, в другому розділі було окреслено та досліджено методологічні аспекти системи публічного управління, відповідно до чого можна сформувати наступні висновки:

1. Констатовано, що система публічного управління соціальними ризиками має гібридну форму, зокрема, окрім впливу держави, управління соціальними ризиками здійснюється: самими громадянами, їхніми родинами, місцевими громадами та більш широкими соціальними мережами (починаючи від місцевих громадських організацій і закінчуючи ширшим добровільним сектором, включаючи профспілки, професійні асоціації, релігійні громади, а також неформальні мережі друзів та знайомих як «у реальному житті», так і все частіше он-лайн); організаціями ринкового сектора (включаючи роботодавців та посередників у страховому та фінансовому секторах).

2. Публічне управління соціальними ризиками запропоновано розглядати як встановлену систему норм, правил, механізмів та інструментів, затверджених законодавчо, які формують стратегію оптимізації рівня соціальних ризиків та наслідків їх настання в державному, громадському та приватному (підприємницькому та особистісному) секторах, а механізм

публічного управління соціальними ризиками як комплекс інструментів, дія яких формує таку модель соціальної політики, яка забезпечує не лише дотримання соціальних стандартів та гарантій, формування соціального захисту, а й створює умови для комплексного соціального розвитку держави.Побудова стратегій управління соціальними ризиками визначатиметься рівнем ризику, часом його настання та можливими наслідками його настання, застосовуючи процес аналізу ризиків, враховуючи площину дій, вибираючи вид стратегій.

3. Наголошено, що успішне публічне управління соціальними ризиками залежить від трьох ключових умов, які виконуються: більша здатність нести несприятливий ризик з боку андеррайтера (того суб'єкта, який ідентифікує і оцінює ризики), ніж з боку бенефіціарів (тих, чиї ризики ідентифікуються); рівень неприязні ризику з боку андеррайтера є нижчим, ніж рівень бенефіціарів; більша здатність андеррайтера точно оцінювати або контролювати об'єктивну ймовірність несприятливих подій.

4. Розвиток соціального капіталу розглядається як покращення якісних і кількісних соціальних показників держави, що виражається у ступені *задоволення* потреб окремого індивіда або групи індивідів, враховуючи моральні норми або звичаї, що пов'язують індивіда з суспільством таким чином, що дозволяє йому взаємодіяти з іншими для загального блага, що забезпечується якісними державними інституціями.

5. Запропоновано структуру системи публічного управління соціальними ризиками, що має системоутворюючий вплив, а саме: створює передумови для переосмислення ролі існуючих програм державного сектора та розширення спектра заходів спрямованих на діяльність населення у неформальному секторі економіки; дозволяє виокремити площину дій, враховуючи еволюцію парадигми концепцій управління соціальними ризиками; концентрується на блокуванні синергії соціальних ризиків в аспектах акумулювання негативних наслідків.

6. Для розкриття механізму публічного управління соціальними ризиками виділено потреби громадян в умовах соціального ризику, що визначить цілі публічного управління соціальними ризиками.

7. У дослідженні визначено, що публічне управління соціальними ризиками – це встановлена система норм, правил, які формують стратегію оптимізації рівня соціальних ризиків та наслідків їх настання в державному, громадському та приватному (підприємницькому та особистісному) секторах. Публічне управління соціальними ризиками визначається як те, як суспільство допомагає окремим особам керувати мінливістю доходу / споживання, керувати ризиками бідності та вразливістю до бідності, формувати стійкість до бідності протягом усього життєвого циклу. Запропоновано методичний підхід до побудови механізму публічного управління соціальними ризиками крізь призму аналізування наявності у домашніх господарств активів та засобів до існування.

Підхід дозволяє розрізнити такі поняття, як публічне управління соціальними ризиками «для всіх» (розвиток сфери охорони здоров’я та довкілля, розвиток ринку праці, забезпечення гендерної рівності, розвиток якісної освіти та інформаційної грамотності) та публічне управління соціальними ризиками «для всіх, хто потребує» (охорона та сприяння розвитку материнства та дитинства, розвиток інклюзії осіб з інвалідністю, Зменшення бідності серед осіб похилого віку)

Положення розділу 2 відображено в працях [126, 177, 201- 205]

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ РИЗИКАМИ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

3.1. Зарубіжний та вітчизняний досвід формування систем публічного управління соціальними ризиками

Хоча організування системи ПУСР прямолінійно залежить від фінансового забезпечення, необхідно відзначити, що надання допомоги в натуральному вигляді, зокрема, медичні та інші соціальні послуги, відіграють важливу роль у забезпеченні гарантій доходу людям працездатного віку. При цьому особливого значення мають медичні послуги: ті, хто мають дієвий доступ до якісних послуг такого типу або фінансовий захист у вигляді доступного (або соціального) медичного страхування, краще забезпечені гарантіями доходу, ніж ті, кому доводиться оплачувати медичні послуги в разі потреби самостійно. Надання інших соціальних послуг та відповідних виплат у натуральному вигляді (ліки, пайки), що мають грошову вартість, у тому числі послуг освіти і послуг з догляду, може також помітно скоротити потребу громадян в отриманні доходу. Надання таких послуг, як послуги сприяння зайнятості, програми професійної підготовки, послуги з догляду за дітьми і послуги тривалого догляду, також може позитивно впливати на здатність людей, зокрема, жінок, займатися оплачуваною працею, що підвищує для них гарантії отримання доходу [251].

Для характеристики динаміки бідності в короткостроковій перспективі підхід, що використовується у зростаючій, але все ще невеликій кількості панельних досліджень у країнах, що розвиваються, полягає в оцінюванні відсотка домогосподарств, які завжди хронічно бідні (тобто бідні в будь-який період часу), періодично бідні (тобто не бідні хоча б в один період) і ніколи не бідні (тобто не бідні ні в одному з періодів). Ця категоризація зазвичай здійснюється з використанням оцінювання доходу або споживання і стандартної межі бідності.

Але для того, щоб повністю вивчити взаємодію між інструментами ризик-менеджменту, характеристиками домогосподарств та макроекономічними агрегатами, а також для кращого розуміння основного вибору інструментів соціального ризик-менеджменту, необхідно мати більш чітку модель ПУСР та вразливості. Одним з перспективних підходів було б визначення моделі, за якою окремі особи або домогосподарства мають можливість зменшити свою вразливість через доступ і застосування цього набору інструментів управління ризиками, з альтернативними витратами, що визначають вибір стратегій і механізмів. У такій моделі саме взаємодія між ризиковими ймовірностями та інструментами ризику створює вразливість (визначається як небезпека, або очікуваний збиток, або втрата).

Доцільним є підвищення якості та різноманітності продуктів харчування, які направляються за допомогою заходів у галузі харчування найбільш уразливим групам. Необхідно сприяти більшій участі середніх і дрібних підприємств у виробництві збагачених мікроелементами продуктів харчування на рівні країн, підтримувати виробництво продукції з високими поживними якостями.

Знову ж таки, ці результати показують, що істотні зміни індивідуальних доходів і витрат відбуваються протягом відносно коротких періодів часу, що підкреслює потенційну вразливість багатьох людей і схильність до соціального ризику.

Хоча існування надзвичайно великої кількості перехідних бідних отримує все більшу емпіричну підтримку, але в науці ще не досліджено, що стоїть за цією динамікою. Суть у тому, що бідність відображає поєднання низького рівня здібностей, низьку прибутковість через відсутність здібностей і вразливість до потрясінь, і ці фактори тісно взаємопов’язані.

Подальша гіпотеза полягає в тому, що тимчасові кризи можуть мати довгостроковий вплив на здатність уразливих людей уникнути бідності і що ці наслідки передаються між поколіннями. Емпіричне підтвердження цієї гіпотези

ще більше посилило б умови для побудови попередньої політики для запобігання або пом'якшення таких подій.

Таким чином, можна зробити висновок, що належним чином визначена концепція вразливості буде корисною при аналізі та розробці попередньої соціальної політики. Чітка детермінація поняття вразливості дасть змогу:

1. Встановити емпірично значуще вимірювання вразливості як статично, так і з плином часу на індивідуальному та груповому рівнях.
2. Оцінити вплив інструментів ПУСР на вразливість.

Хоча всередині та поза межами Світового банку триває важлива робота, але такого узгодженого визначення поки що не існує.

Огляд понять вразливості, що використовуються в літературі, розкриває багато різних концепцій, залежно від конкретного застосування, як в економіці, безпеці життєдіяльності, продовольчій безпеці, соціології / антропології, ліквідації наслідків стихійного лиха, навколишньому середовищі або літературі зі здоров'я / харчування [214]. Але власне концепції з урахуванням емпіричних і концептуальних позицій поки що у наукових дослідженнях немає.

У своїй найпростішій формі вразливість для окремої особи або домогосподарства може розглядатися як імовірність того, що очікуване майбутнє споживання опуститься нижче мінімального рівня 1 [215,216]. У момент t для домогосподарства c_{ht+1} позначає витрати на споживання на душу населення, і нехай c визначатиме межі бідності. Тоді вразливість, V_{ht}, є ймовірністю: як очікуване споживання на душу населення знаходиться нижче обраної межі бідності, причому довільно вибраний поріг ймовірності Pr (наприклад, 0.25 або 50%).

$$\mathrm{V_{ht}} = \mathrm{Pr}(\mathrm{c_{ht+1}} \leq \mathrm{C}) \qquad (3.1)$$

Для того, щоб це визначення було дієвим, ми повинні припустити певний процес отримання доходів для споживання домогосподарств. Це вимагає дослідити детермінанти споживання домогосподарств. Споживання домогосподарств у будь-який період залежатиме від ряду факторів, включаючи

його активи, поточні доходи та очікувані майбутні доходи (тобто постійний дохід).

Кожна з цих змінних буде залежати від різноманітних характеристик домогосподарств, тих, які можна спостерігати, і деяких, які не можна спостерігати, а також цілого ряду особливостей сукупного макроекономічного середовища. Це свідчить про таку зменшену форму споживання:

$$C_{ht} = c(X_h, I_h, \beta_h, \alpha_h, \varepsilon_h), \quad (3.2)$$

де X_h являє собою сукупність спостережуваних характеристик домогосподарства;

I_h - набір спостережуваних, доступних інструментів управління ризиками;

β_h є вектором параметрів, що описують стан економіки в момент часу t, де β_h розвивається відповідно до деякого стохастичного процесу;

α_h, ε_h представляють, відповідно, неспостережуваний час, інваріантний ефект рівня домогосподарства, і будь-які особливі чинники (кризи) для домогосподарств, які інакше є еквівалентними спостереженням.

Експозиція ризику є результатом взаємодії між ризиком і характеристиками, деякі з яких є екзогенними (наприклад, гендерні), деякі з них є ендогенними і можуть бути змінені окремими особами як профілактичні дії (наприклад, місце розташування через міграцію). Уряд може посилити набір інструментів управління ризиками на тлі існуючого обмеження ресурсів, розгляду можливостей витрат і компромісів до інших цілей політики [218].

Система публічного управління соціальними ризиками припускає, що існує межа бідності C, що відображає соціально прийнятний мінімальний рівень споживання домашніми господарствами (ДГ) (тобто грошову оцінку пакета базових потреб). Що стосується публічного управління соціальними ризиками, то нас цікавить очікуваний рівень доходу ДГ: E (I1) та дисперсія очікуваного доходу V (I1). Передбачається, що для будь-якого даного ДГ, E (I1) та V (I1) є функцією контексту їх розташування, небезпек / ризиків, з якими вони стикаються, їхніх активів та засобів до існування та їх спроможності керувати ризиками.

Нижче наведено кілька основних визначень для розгляду публічного управління соціальними ризиками:

I0 = поточний дохід => «результат доходу» за цей період.

C = "межа бідності" (або інший орієнтир добробуту населення, "пакет основних потреб").

I0 <C = цей період поганий.

I0> C = небідний період.

E (I1) = очікуваний дохід у майбутньому => "можливість отримання доходу" для наступного періоду (тобто повернення активів).

E (I1) <C = наступний період очікується поганим.

E (I1)> C = наступний період, який очікується, буде небідним.

V (I1) = дисперсія очікуваного доходу: -V (I1) = ризик зниження доходів, + V (I1) = ризик зростання доходів, якщо V (I1) = 0, то I1 = E (I1) і відсутність ризику зміни доходів («нейтральна удача») I

1 = E (I1) + V (I1) => фактичний дохід

C * = C + [-V (I1)]: "з урахуванням ризику" межа бідності. Вразливість до бідності: очікування бідності в майбутньому.

$$E (I1) < C^* = C + [-V (I1)] \quad (3.3)$$

“Вразливість до бідності”: очікування того, що в майбутньому ті чи інші ДГ будуть небідними:

$$E (I1) > C^* = C + [-V (I1)] \quad (3.4)$$

На основі цієї простої моделі, гетерогенності через домашні господарства і відмінність між поперечним перерізом і розмірами міжчасової вразливості може бути введена і модель для емпіричної реалізації [**Error! Reference source not found.**].

Такий розрахунок визначення вразливості дозволить забезпечити розуміння того, як різні характеристики домогосподарств, макроекономічні агрегати та інструменти ризик-менеджменту впливають на вразливість. Результати останнього можуть допомогти оцінити їх відносну ефективність.

Отже, на основі здійсненої у другому розділі градації домашніх господарств (ДГ) слід здійснити розподіл ДГ за рівнем вразливості (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Бідні / небідні ДГ, згруповані як вразливі або стійкі до бідності

ДГ бідні на даний момент часу: I0 <C		ДГ на даний момент часу: I0> C	
Очікується, що в майбутньому ДГ буде бідним: E (I1) <C	Не очікується, що в майбутньому ДГ буде бідним E (I1)> C, залежить від V (I)	Очікується, що в майбутньому ДГ буде бідним E (I1) <C, залежить від V (I)	Не очікується, що в майбутньому ДГ буде бідним E (I1)> C
Хронічний бідний Вразливий до бідності	Перехідний бідний, Вразливий до бідності	Перехідний бідний Вразливий / стійкий до бідності	Сталий заможний Стійкий до бідності
Група ДГ №1 Доходи та активи низькі	Група ДГ №2 Дохід низький , активи невеликі	Група ДГ №3 Бідний актив, дохід достатній	Група ДГ №4 Дохід та активи високі

Порівняння 13 панельних досліджень для країн, що розвиваються, в Латинській Америці, Африці, Азії та України [215] підтверджує оцінку інших досліджень: частка домогосподарств, які іноді є бідними, є досить великою. Вона коливається від 20 до 66%, причому більшість країн демонструють частку перехідної бідності від 30 до 50%. Це контрастує з часткою домашніх господарств, які завжди є бідними і які охоплюють більшість досліджуваних країн від 10 до 25%. Ці результати показують, що орієнтація на бідність, може сконцентруватися на багатьох індивідуумах, які не будуть бідними в наступному періоді, нехтуючи тими, які зараз не є бідними, але будуть такими у наступний період.

Аналогічна картина виникає, коли панельні дані використовуються для оцінки змін відносної позиції добробуту окремих осіб. Порівняння восьми матриць переходу [215] свідчить про те, що менше половини домогосподарств залишаються на діагоналі, тобто підтримують свою відносну позицію добробуту

з часом. Водночас від 30 до 40% рухаються на один квінтиль, а ще 15-20% рухаються двома або більше квінтилами. Квінтиль – це статистичне значення набору даних, який відображає факти про 20% групи населення, так що перший квінтиль є низькопроцентною п’ятою частиною даних (1-20%); другий квінтиль являє собою другу за рахунком п’яту частину (21-40%) і так далі. Саме квінтилі використовуються для визначення мінімально прийнятного рівня доходу для конкретної групи населення, що фінансується урядом. Соціально-економічне дослідження може використовувати квінтиль для визначення максимального рівня добробуту сім’ї або для приналежності до нижчої квінтильній групі. Цей мінімально прийнятний рівень доходу потім може бути використаний як передумова для сім’ї щодо отримання спеціальної урядової субсидії, спрямованої на підтримку малозабезпечених.

За оцінками Світового банку, 2020 р. пандемія COVID-19 спровокувала збільшення бідності: від 88 до 115 мільйонів людей перебуває у крайній бідності, а прогнозована загальна кількість у 2021 р. зросте до 150 мільйонів, залежно від тяжкості економічного спаду. Екстремальна бідність, що визначається як життя менше, ніж 1,90 доларів США на день, імовірно, охопила від 9,1 до 9,4% населення світу у 2020 р., згідно з дворічним звітом про бідність та спільне процвітання . Це означає регресію до рівня 9,2% у 2017 р. За прогнозами, за умов відсутності пандемії рівень бідності становив би 7,9% у 2020 р. На рис. 3.1 представлено динаміку рівня бідності у світі [257, 258,259].

Однак ефективне реагування на COVID-19 спричинює унікальні проблеми у трьох сферах: наука, держава та суспільство. Пандемія є настільки новою, що наука про коронавірус залишається лише частково зрозумілою, багато чого досі невідомо навіть про її основні характеристики. Отже, поради від медичних експертів та службовців охорони здоров’я щодо того, як уряди, фірми та громадяни повинні реагувати на найважливіших ранніх етапах, різняться. Відповідаючи на швидко еволюціонуючі, а іноді і суперечливі повідомлення, громадськість повинна мати довіру до лідерів та їх радників, враховуючи, що припинення поширення COVID-19 вимагає, щоб усі

громадяни тривалий час дотримувались обтяжливих обмежень (перебування вдома, соціальне дистанціювання), що найбільше діє на бідне населення.

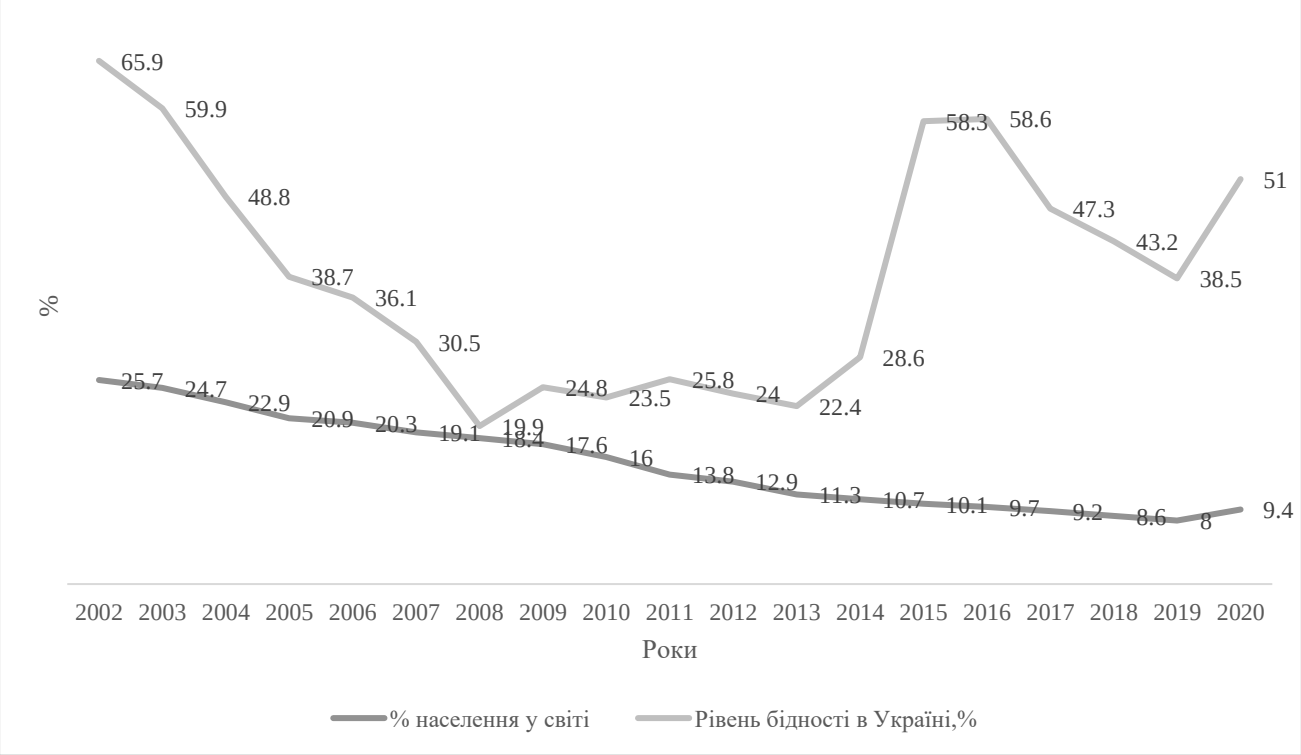

Рис. 3.1. Динаміка бідності у світі та в Україні

Держави та суспільства значно різняться тією мірою, якою вони можуть розробляти, реалізовувати та підтримувати свою прихильність до таких складних та суперечливих завдань.

Ефективне реагування на складні питання розвитку вимагає глибокого розуміння конкретних контекстів, оскільки вони пов’язані з політичними та реалізаційними проблемами. Такі виклики є завжди, але COVID-19 посилює сукупну важливість вмілого державного управління та надійних комунікаційних систем, а також активної підтримки громадян для пошуку та впровадження рішень. Подібним чином, достовірна стратегія розвитку вимагає, щоб держави мали бажання та спроможність планувати, реалізовувати та оцінювати низку складних завдань у масштабі держави та під тиском громадськості та бізнесу. І вони повинні робити це на благо всіх, а не лише кількох відібраних осіб, у тому числі, коли дії урядів можуть вимагати від певних груп (наприклад, власників підприємств) дотримання директив, яких

вони в іншому випадку воліють уникати (податки, нормативні акти). Оскільки бідні часто є слабким політичним складом, ефективний процес розвитку також повинен бути інформативним і підзвітним широким верствам суспільства з метою оцінювання комплексу складних завдань.

Конфлікти, особливо збройні конфлікти, є ще одним фактором, що зумовлює зворотний розвиток глобального скорочення бідності. Як показали попередні звіти Світового банку, понад 40% бідних у світі зараз мешкають у країнах, що постраждали від конфлікту, і кількість, як очікується, ще зросте в найближче десятиліття [251]. Найбідніші люди найбільше страждають від жорстоких конфліктів: це руйнує їх активи та засоби до існування, одночасно зменшуючи подальші інвестиції, і піддає їх цілому ряду соціальних ризиків. Масштабні конфлікти можуть мати регіональні наслідки, дестабілізуючи мирні місця в тому випадку, якщо ключові торговельні шляхи будуть перекриті або зруйновані, або за умови масової міграції біженців.

Однак навіть у більш мирних умовах розвиток сам сприяє соціальним змінам, які можуть призвести до конфлікту, дестабілізуючи усталені способи ведення повсякденної діяльності. Життя домогосподарств може стати напруженим, якщо діти здобувають освіту, а їхні батьки та старші - ні, або якщо гендерні норми та ролі починають змінюватися; нові методи ведення сільського господарства або землекористування можуть зробити більш традиційні підходи та професії застарілими; вимоги до більшої підзвітності та прозорості у прийнятті рішень можуть заперечити інтереси впливових груп. Публічне управління соціальними ризиками має забезпечувати реалізацію верховенства закону на національному рівні, що неодмінно передбачає встановлення узгодженості з місцевими нормами в умовах децентралізації, які в іншому випадку можуть бути досить різними, навіть суперечливими. Надійні та законні механізми прогнозування соціальних ризиків, посередництво та уникнення конфліктів, на всіх рівнях та між країнами, таким чином, є центральними для публічного управління

соціальними ризиками. Ці механізми повинні бути включені в стратегії, спрямовані на сприяння інклюзивному зростанню та зменшенню бідності.

Важливим у публічному управління соціальними ризиками є визначення структури бідних громадян (рис. 3.2) [261].

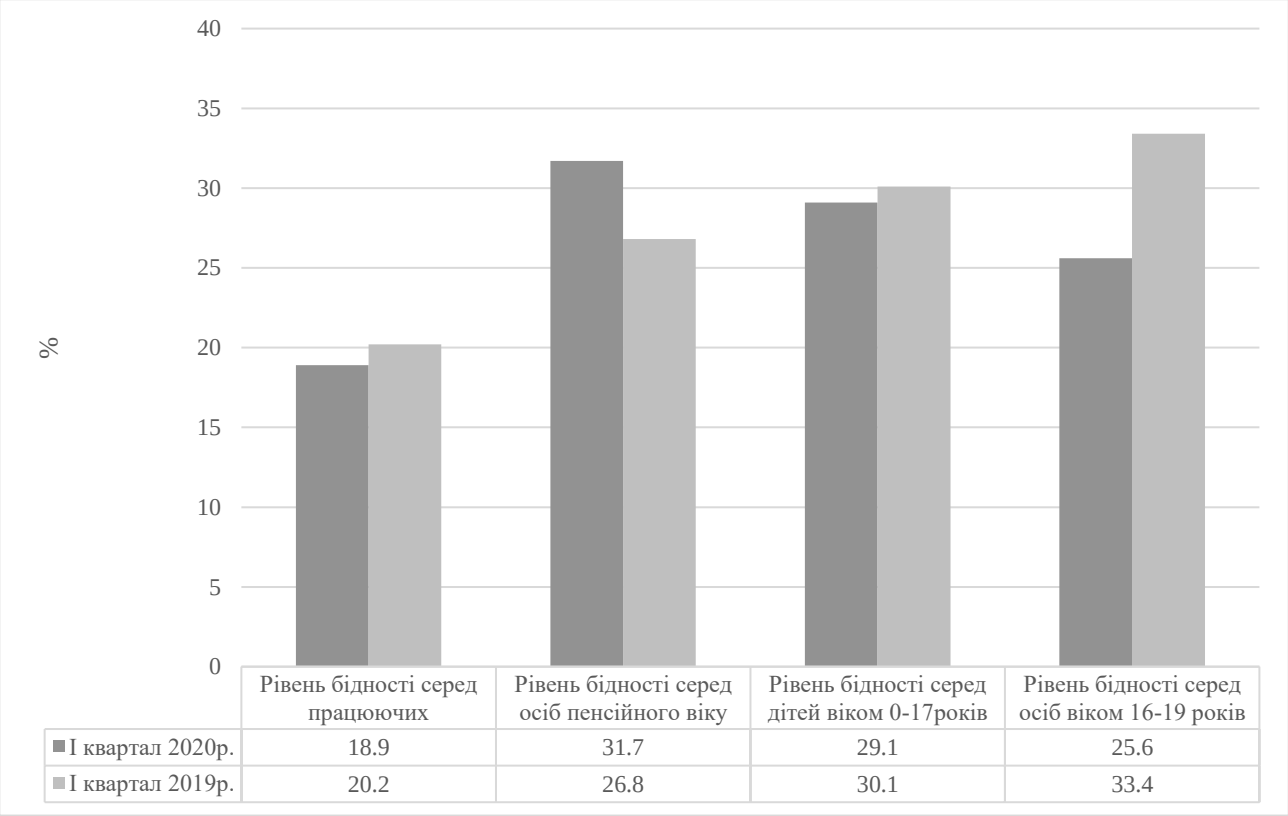

Рис. 3.2. Структура показників бідності серед населення України

Як видно з рис. 3.2, найбільша частка рівня бідності є серед осіб пенсійного віку в першому кварталі 2020 р. і становить 31,7% , а також серед дітей віком від 0 до 17 років – 29,1%, що і зумовлює необхідність удосконалення системи публічного управління соціальними ризиками.

Оскільки в основу публічного управління соціальними ризиками покладено фінансове забезпечення соціальних заходів, доцільним є аналіз динаміки і структури витрат на ці заходи, здійснені державою (рис. 3.3), громадянами, роботодавцями та благодійними організаціями.

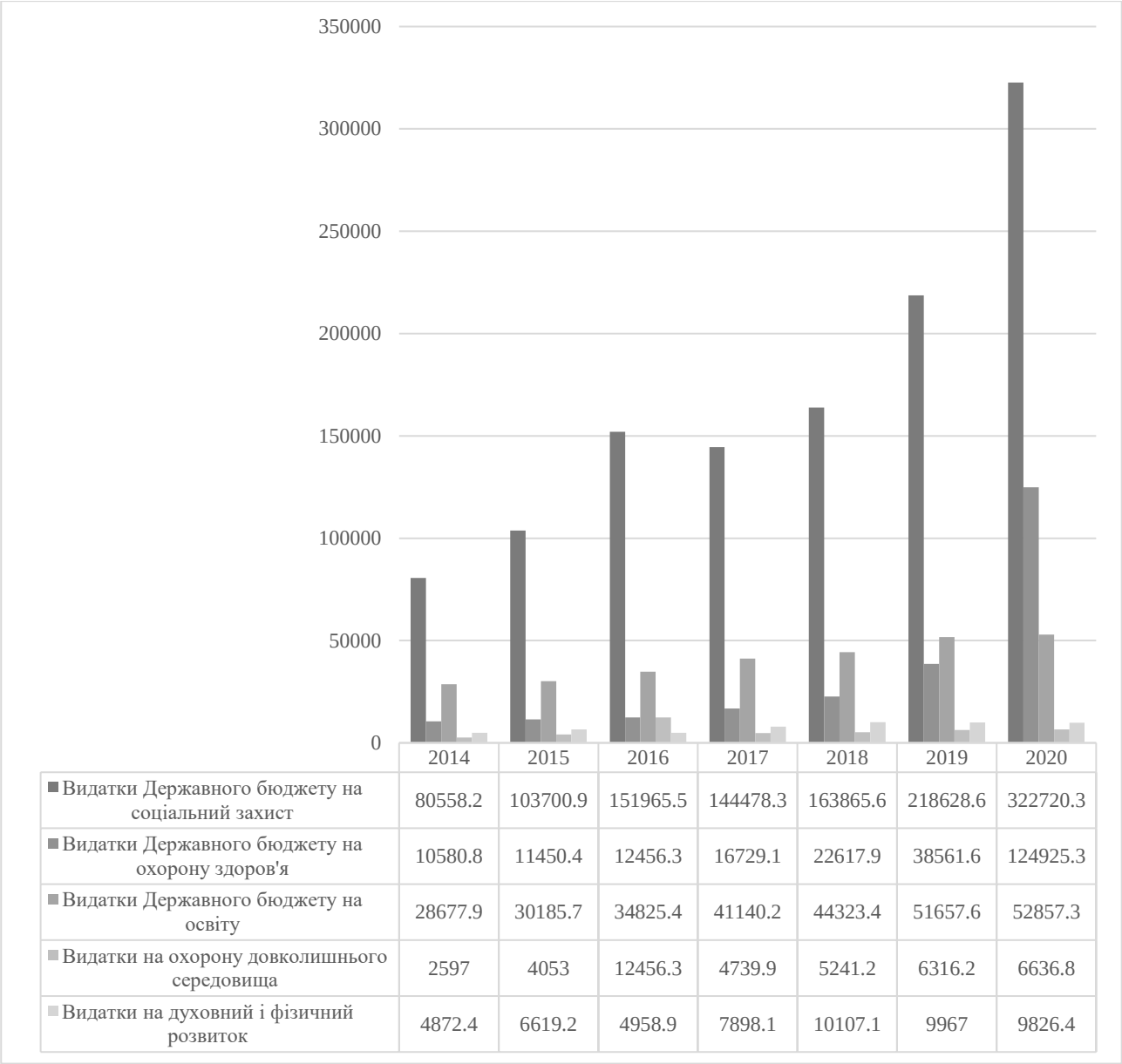

Рис. 3.3. Динаміка і структура видатків Державного бюджету на соціальні заходи в Україні [260]

Отже, як видно з рис. 3.3, витрати Державного бюджету на соціальний захист зростає в абсолютних одиницях, проте серед видатків Державного бюджету найменше виділено на охорону довколишнього середовища та духовний і фізичний розвиток, що зумовлює підвищення ймовірності настання соціального ризику саме від таких чинників. Тому важливо здійснити наголос на розвиток саме цих сфер.

Наступним кроком є аналізування структури видатків благодійних та громадських організації, які беруть участь у фінансуванні соціальних ризиків (рис. 3.4) [261].

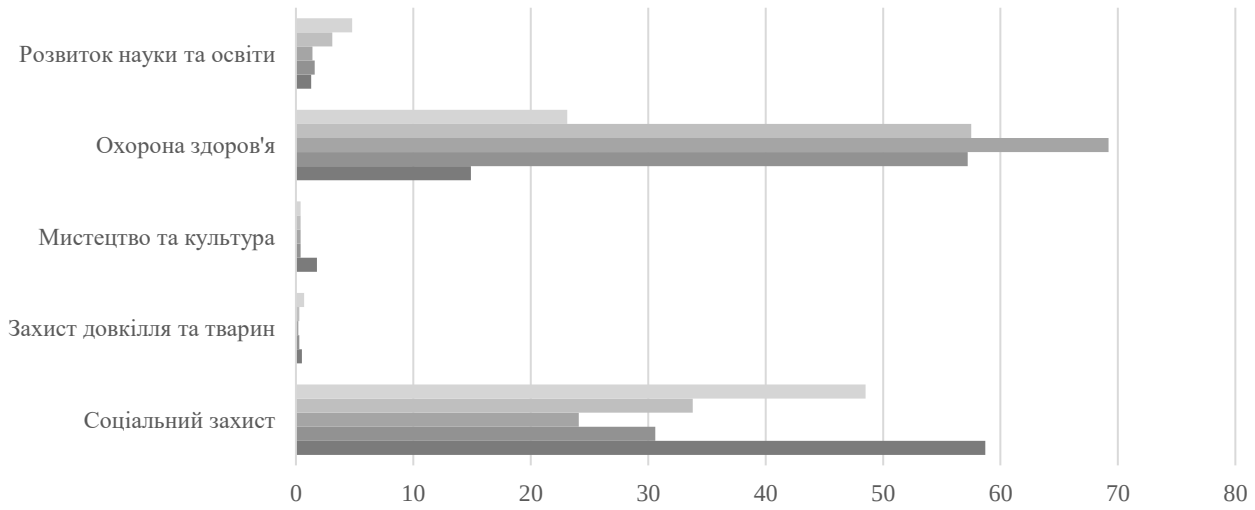

	Соціальний захист	Захист довкілля та тварин	Мистецтво та культура	Охорона здоров'я	Розвиток науки та освіти
2019	48.5	0.7	0.4	23.1	4.8
2018	33.8	0.3	0.4	57.5	3.1
2017	24.1	0.2	0.4	69.2	1.4
2016	30.6	0.3	0.4	57.2	1.6
2015	58.7	0.5	1.8	14.9	1.3

Рис. 3.4. Структура видатків благодійних та громадських організацій

Значна активізація благодійництва відбулася після Революції гідності з позначки 103 у 2014 р. до 89-ї позиції у 2015 р., відповідно до рейтингу World Giving Index – щорічного дослідженні благодійності у світі, а у 2018 р. Україна посіла 69-ту позицію [262]

Для того, щоб визначити участь роботодавців в управлінні соціальними ризиками своїх працівників, слід використати статистику страхового ринку. Так, за даними Нацкомфінпослуг, найбільшу частку договорів становить медичне страхування (рис. 3.5).

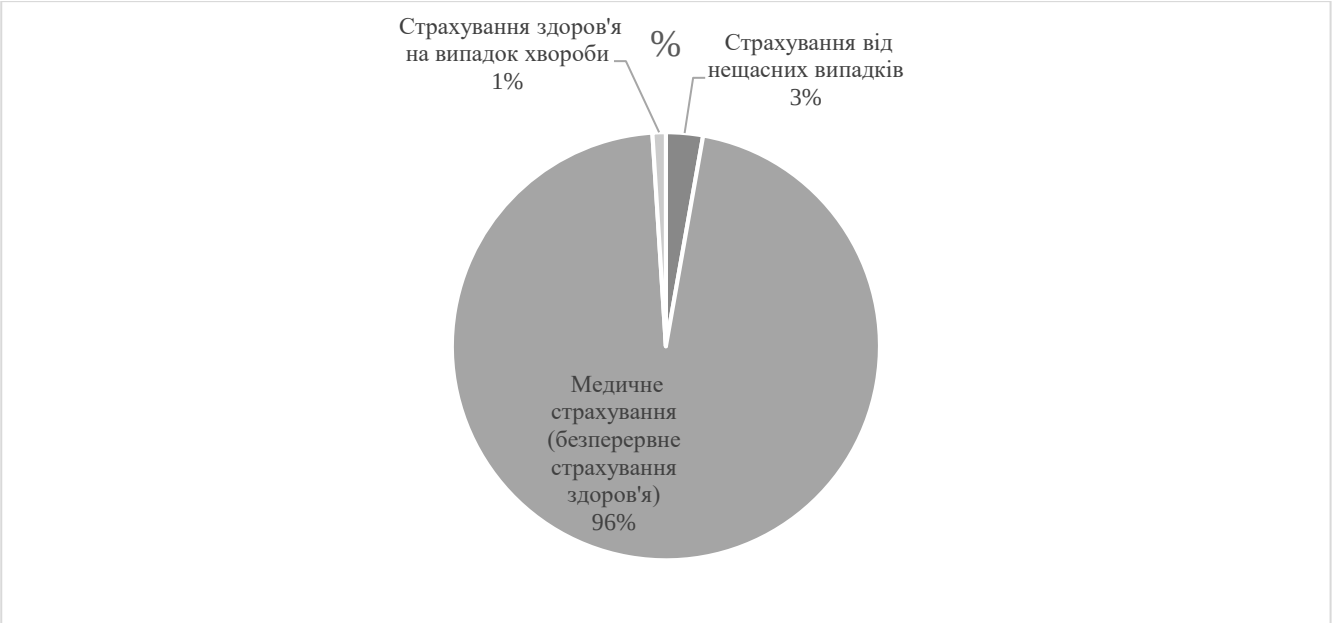

Рис. 3.5. Структура укладених договорів страхування роботодавцями на користь своїх працівників за І квартал 2020 р. [263]

Ще одним видом сублімації бізнесу і соціального захисту є соціальне підприємництво, яке відіграє важливу роль у системі публічного управління соціальними ризиками: окрім фінансового забезпечення процесу публічного управління соціальними ризиками, включає і соціальну інклюзію, що має і психологічний ефект (рис. 3.6) .

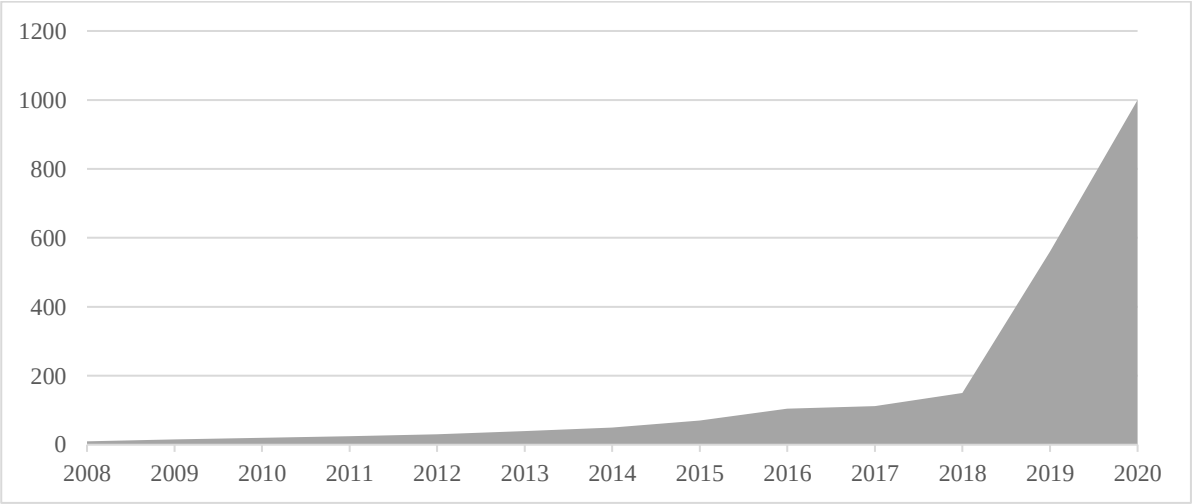

Рис. 3.6. Динаміка зростання соціального підприємництва в Україні [261]

Так, на сьогодні спостерігається значне зростання кількості соціальних підприємств в Україні, що є ще одним інструментом публічного управління соціальними ризиками.

У визначенні структури додаткового фінансування соціальних ризиків слід також використати статистику додаткового ризикового страхування таких ризиків, як нещасні випадки, медичне страхування та страхування здоров’я на випадок хвороби у І кварталі 2020 р.(рис. 3.7).

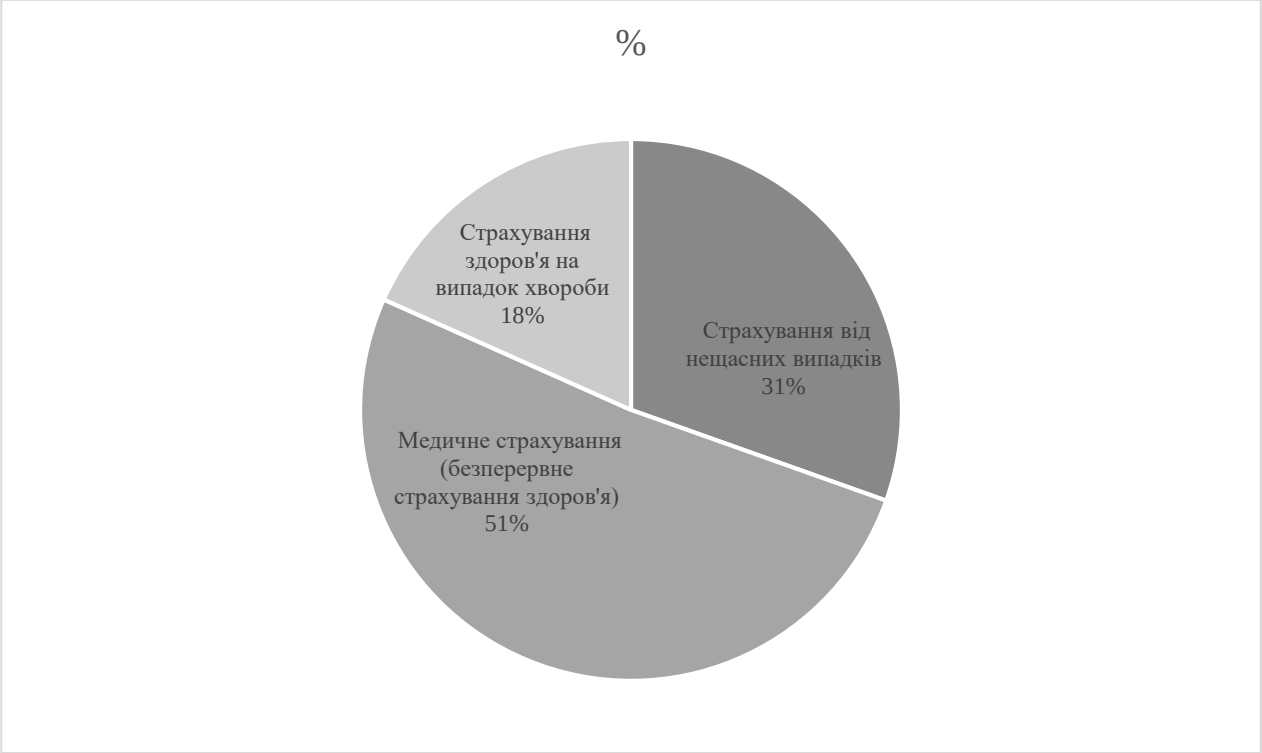

Рис. 3.7. Структура договорів добровільного страхування, укладених фізичними особами у І кварталі 2020 р. [263]

Так, медичне страхування займає 51% у структурі договорів добровільного короткотермінового особистого страхування, що вказує на індивідуальне управління соціальними ризиками, зокрема тими, що стосуються здоров’я людини.

У світі на частку допомоги для людей працездатного віку припадає близько третини витрат на соціальний захист (без урахування охорони здоров’я), які становлять 3,2% світового ВВП. Серед них допомоги по вагітності та пологах, допомоги по безробіттю, допомоги у випадку виробничого травматизму, допомоги по інвалідності і загальні соціальні допомоги. На тлі цього середнього значення спостерігається значна регіональна диференціація - від 0,6% в країнах Південно-Східної Азії і 0,7% в країнах арабського світу до 6,6% у Північній,

Південній і Західній Європі [251]. При тому, що в Західній Європі державні витрати на соціальний захист осіб працездатного віку без урахування охорони здоров'я становлять майже одну третину загальних витрат на соціальний захист (без урахування охорони здоров'я), в країнах Латинської Америки [253], Близького Сходу [254] вони відповідають приблизно половині витрат даної категорії. В Африці [210] такі витрати становлять майже чверть всіх витрат на соціальний захист без охорони здоров'я, що відображає відносно меншу увагу до розробки програм соціального захисту осіб працездатного віку, що можна пояснити меншою часткою людей працездатного віку в загальній чисельності населення.

Таким чином, як вже зазначалося раніше, розподіл надходжень із внесків на соціальне забезпечення є найбільш актуальним для людей працездатного віку. Це:

- охорона материнства,
- захист від безробіття,
- захист в разі виробничого травматизму,
- допомоги по інвалідності.

Серед цілей слід враховувати системи як соціальних, так і страхових допомог, оскільки загальне охоплення нерідко забезпечується за рахунок комбінації різних видів систем, що має на меті поширити соціальний захист на ті категорії людей, які не в змозі або кому важко робити внески. Доступність допомоги на випадок хвороби або тимчасової непрацездатності важлива для забезпечення гарантій доходу в працездатному віці.

У сукупності всі ці програми сприяють формуванню національних систем соціального захисту, в тому числі встановленню її мінімальних рівнів. Проаналізуємо частки державних соціальних витрат на працездатне населення і частку працездатного населення у світі (рис. 3.8) [251].

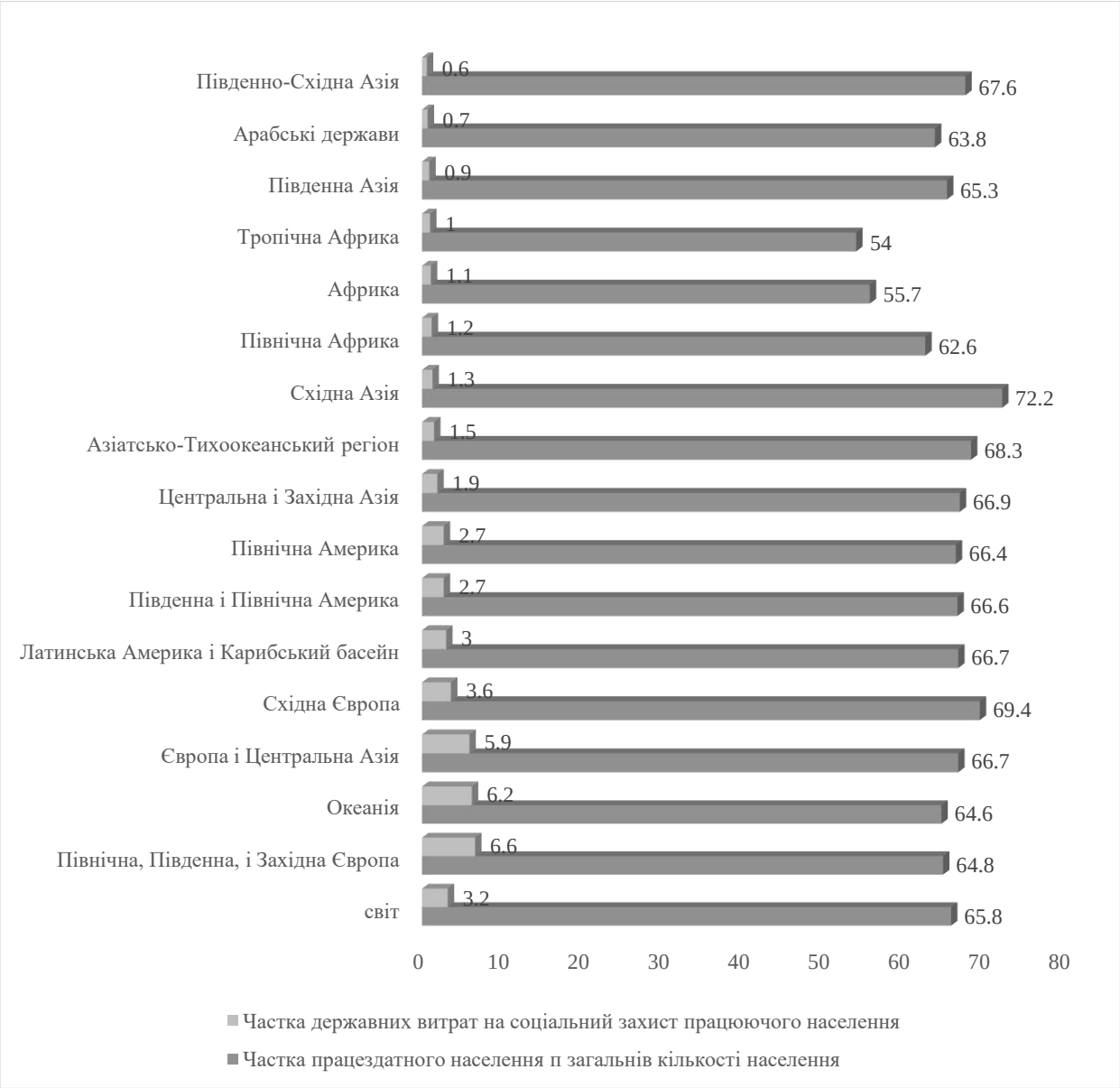

Рис. 3.8 Державні видатки на соціальний захист (без урахування охорони здоров’я) осіб працездатного віку (у % ВВП), а також частка осіб працездатного віку (15-64 років) взагальній чисельності населення (у %)

Працездатний вік у цілому визначається як віковий діапазон, протягом якого більшість людей є або прагнуть бути економічно активними, що відповідає концепції життєвого циклу, закладеній у Рекомендацію 2012 про мінімальні рівні соціального захисту (№ 202); при цьому слід враховувати, що в багатьох ситуаціях чоловіки і жінки внаслідок необхідності або відсутності іншого вибору продовжують виявляти економічну активність до більш старшого віку [240].

Верхня і нижня межі працездатного віку великою мірою залежать від ситуації в країні, яка визначається законодавчим середовищем і практикою, а нерідко і від часу, який люди витрачають на здобуття освіти, і встановленого пенсійного віку. З метою порівнянності статистичних показників у цій Доповіді застосовується утверджена міжнародна практика використання вікового діапазону 15-64 років, однак це не означає, що всі зазначені вище особи можуть або повинні відповідати специфічному розумінню «роботи» або «діяльності». Гідна праця визначена МОП і визнана міжнародною спільнотою як продуктивна праця жінок і чоловіків в умовах свободи, рівності, безпеки та людської гідності.

Гідна праця передбачає можливість виконувати роботу, яка є продуктивною і приносить справедливий дохід; забезпечує безпеку на виробництві та соціальний захист працівників та їхніх сімей; пропонує широкі перспективи розвитку особистості і сприяє соціальній інтеграції; дає людям можливість вільно говорити про свої проблеми, створювати профспілкові організації та брати участь в ухваленні рішень, що впливають на їхнє життя; а також гарантує всім рівність можливостей і рівне ставлення.

Таким чином, як вже зазначалося раніше, розподіл надходжень із внесків на соціальне забезпечення є найбільш актуальним для людей працездатного віку й включає охорону материнства, захист від безробіття, захист у разі виробничого травматизму, допомоги по інвалідності.

На підставі аналізу показників соціального захисту встановлено, що узагальнені основні результати на глобальному рівні і представлені статистичні дані, опубліковані в доповіді Генерального секретаря ООН за 2017 р., свідчать про прогрес у справі досягнення цілей соціального розвитку [219].

Водночас лише 45,2% населення світу має дієвий доступ до хоча б одного виду допомог соціального захисту (рис. 3.9) [251].

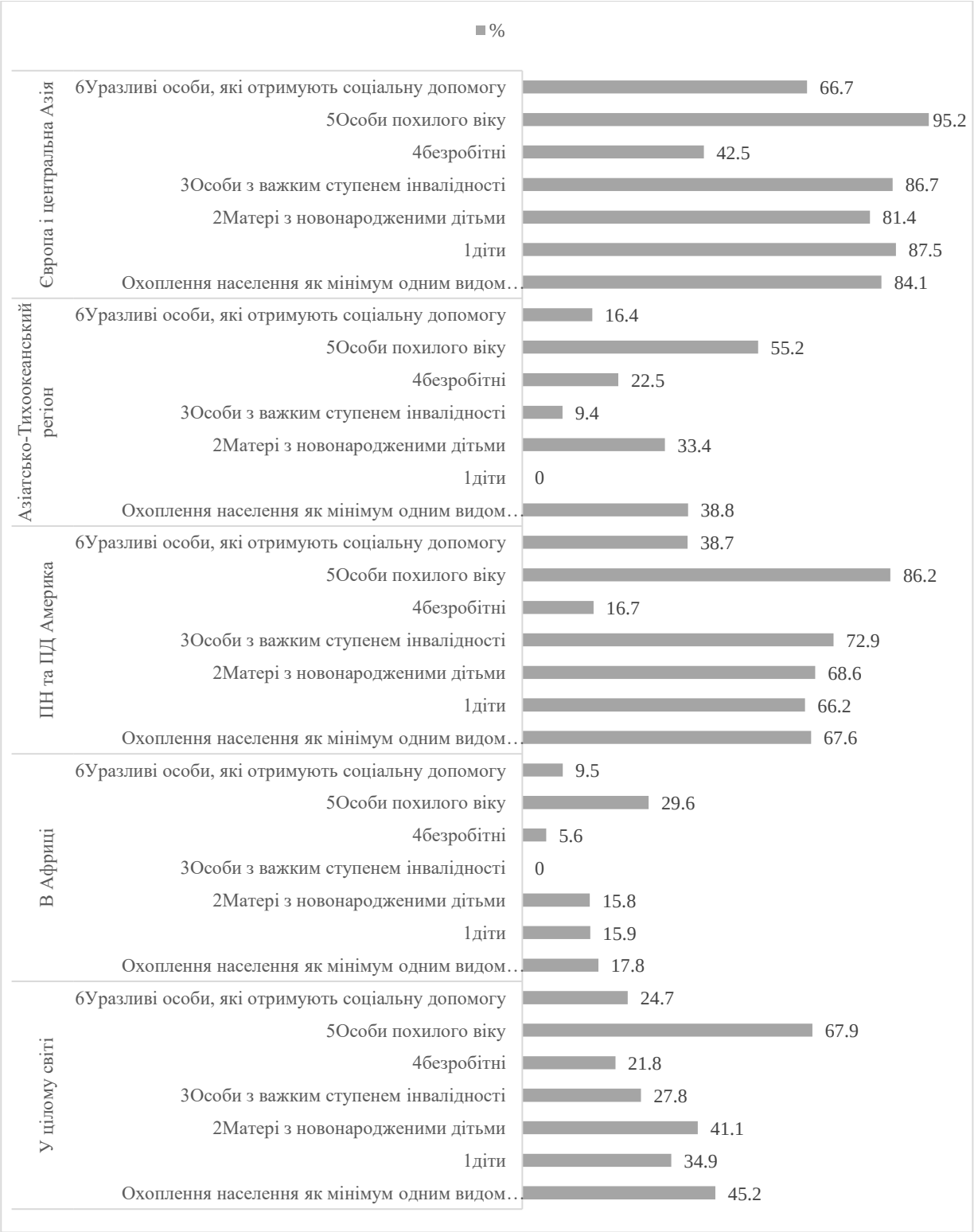

Рис. 3.9. Глобальне і регіональне оцінювання ефективного охоплення системою соціального захисту в розрізі категорій населення (у %)

Більше половини населення позбавлене захисту, не маючи фактичного доступу до жодного виду соціального захисту.

При цьому між регіонами спостерігаються істотні відмінності: у більшості країн Європи і Центральної Азії, а також у Канаді та Уругваї більше 90% населення охоплено хоча б одним видом соціального захисту. Навпаки, в більшості країн Африки, по яких є відповідні дані (крім ПАР і Єгипту), охоплення становить менше ніж 30%

У Північній і Південній Америці, згідно з регіональними оцінками, доступ хоча б до одного виду соціального захисту є у 67,6% населення, що свідчить про значний прогрес у справі розширення охоплення соціальним захистом в останні роки.

В Азіатсько-Тихоокеанському регіоні охоплення населення становить 39%, однак цей показник приховує значні відмінності між країнами: якщо в Австралії, Китаї, Республіці Кореї, Новій Зеландії і Японії досягнутий високий рівень охоплення, то в інших країнах регіону, по яких є дані, він невеликий. Істотна різниця в охопленні, як правило, відображає глобальну тенденцію, яка полягає в тому, що вищі рівні охоплення соціальним захистом зазвичай спостерігаються в країнах з більш високим рівнем економічного розвитку, проте, як показує досвід деяких країн, наприклад, Китаю та Уругваю, послідовні зусилля з розширення охоплення можуть бути успішними за будь-якого рівня розвитку.

Для досягнення прогресу в розширенні охоплення соціальним захистом потрібно виділяти на це достатній обсяг ресурсів. Системи соціального захисту можуть сприяти економічному та соціальному розвитку, реалізації права на соціальне забезпечення та досягнення цілей у галузі сталого розвитку тільки в тому випадку, якщо країни вкладають достатньо коштів у досягнення цих цілей. Недофінансування соціального захисту, особливо в Африці, Азії і арабських державах, являє собою одну з перешкод на шляху всеохоплюючого зростання і сталого розвитку.

Охоплення населення як мінімум одним видом виплат соціального захисту (фактичне охоплення): частка осіб, які отримують, як мінімум, одну грошову страхову допомогу або одну соціальну допомогу, або активно роблять внески в як мінімум одну систему соціального забезпечення в загальній чисельності населення.

Діти: частка дітей (домогосподарств), які отримують грошову допомогу на дитину (сім'ю) в загальній чисельності дітей (домогосподарств, які мають дітей).

Матері з новонародженими дітьми: частка жінок, які отримують допомогу по вагітності та пологах, в загальній чисельності жінок, які народили дитину в даному році.

Особи з важким ступенем інвалідності: частка осіб, які отримують грошову допомогу по інвалідності, в загальній чисельності осіб з важким ступенем інвалідності.

Безробітні: частка осіб, які отримують грошову допомогу по безробіттю, у загальній чисельності безробітних.

Особи похилого віку: частка осіб старше встановленого пенсійного віку, які отримують пенсію по старості (в тому числі страхову або соціальну), в загальній чисельності осіб старше встановленого пенсійного віку.

Уразливі особи, які отримують соціальну допомогу: частка осіб, які отримують соціальну допомогу, в загальній чисельності незахищеного населення (що визначається як всі діти і дорослі, які не одержують страхову допомогу, та особи пенсійного віку, які не одержують страхові пенсії або допомоги).

Допомоги по соціальному захисту мають вирішальне значення для сприяння здоровому розвитку і благополуччю дітей завдяки забезпеченню гарантованого доходу сім'ям, скороченню і запобіганню бідності та соціальній вразливості, розширенню доступу до медичного обслуговування та інших соціальних послуг. Проте соціальний захист дітей залишається серйозною проблемою в багатьох частинах земної кулі, Як показують оцінки світового охоплення (див. рис. 3.2), лише кожна третя дитина у світі отримує дитячу або

сімейну допомогу; тобто допомоги отримують 34,9% дітей, тоді як дві третини знаходяться за рамками систем соціального захисту.

У Європі та Центральній Азії 87,5% всіх дітей віком до 14 років охоплені дитячими або сімейними допомогами, хоча між країнами є значні відмінності; багато з країн регіону домоглися практично загального охоплення дітей, в інших дитячі та допомоги багатодітним сім'ям надаються менш ніж 10% дітей віком до 14 років. За регіональним оцінками, в Північній і Південній Америці дві третини дітей отримують дитячі або допомоги сім'ям, що частково пояснюється розширенням програм соціальних виплат, однак допомоги часто бувають невеликого розміру. В арабських державах наявних даних недостатньо для отримання регіональної оцінки. У країнах Африки діти становлять 43% населення, проте дитячі або допомоги багатодітним сім'ям у грошовій формі отримують лише 15,9% всіх дітей віком до 14 років. Аналогічним чином, в Азії, якщо не брати до уваги Австралію і Монголію, забезпечення соціального захисту дітей, як і раніше, являє собою проблему, хоча наявних даних недостатньо для того, щоб отримати регіональну оцінку. У багатьох країнах охоплення дітей віком до 14 років грошовими допомогами становить лише 30% або навіть менше [251].

У світі відзначається позитивна тенденція: багато країн заявляють про розширення охоплення дітей грошовими допомогами. Разом з тим унаслідок політики бюджетної консолідації деякі країни скоротили розмір допомоги або обмежили охоплення дітей, що негативно позначилося на становищі сімей.

Вагітність і пологи - критичний період у житті матерів і дітей, який нерідко супроводжується серйозним ризиком для здоров'я та впливає на можливості отримувати дохід. Соціальний захист у разі вагітності та пологів має істотне значення для зменшення такого ризику для матерів і забезпечення хорошого життєвого старту для дітей. Незважаючи на значний прогрес, досягнутий у світі в плані забезпечення матерям та їхнім дітям доступу до послуг з охорони здоров'я, вагітні жінки та молоді матері і раніше позбавлені адекватних гарантій отримання доходу.

Більшість (59%) матерів з новонародженими дітьми у всьому світі все ще позбавлені доступу до систем допомоги по вагітності та пологах (показник ЦУР 1.3.1 для матерів з новонародженими дітьми). У країнах Африки лише 16% матерів з новонародженими дітьми отримують грошову допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами, які забезпечують їм принаймні базовий рівень гарантованого доходу в критичний період їх життя.

В Азіатсько-Тихоокеанському регіоні фактичне охоплення значно вище, однак лише одна третина всіх працюючих жінок отримує грошову допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами, а дві третини їх позбавлені захисту. Розширенню охоплення часто перешкоджає високий рівень неформальної зайнятості та відсутність належних механізмів захисту материнства для жінок, які працюють за межами формальної економіки.

Високий рівень фактичного охоплення в Європі і Центральній Азії (81%) та Північній і Південній Америці (69%) частково пояснюється тим, що деякі країни в цих регіонах, зокрема, держави - члени ЄС, домоглися загального охоплення вагітних жінок, однак інші країни зазнають серйозних труднощів у цьому плані.

Останнім часом країни, що розвиваються, і розвинені країни досягли успіхів у розширенні охоплення допомогою по вагітності та пологах за допомогою соціального страхування. Відмова від відповідальності роботодавця має істотне значення для усунення перешкод для працевлаштування жінок. Не менш важливо забезпечити соціальний захист жінкам, які працюють у неформальній економіці або мають нестандартну форму зайнятості, і тому позбавлені права отримувати страхову допомогу. У цьому контексті деякі країни Азії, Африки і Латинської Америки запровадили або розширили соціальні програми. Ще одне завдання пов'язане з підвищенням розміру допомоги як для забезпечення гарантованого доходу в період декретної відпустки, так і для забезпечення доступу до медичних послуг з охорони здоров'я матері і дитини.

Соціальне забезпечення по безробіттю має істотне значення для забезпечення гарантованого доходу в разі втрати роботи і під час пошуку нової

роботи. Воно сприяє скороченню і запобіганню бідності, забезпеченню відповідності попиту і пропозиції на ринку праці, проведенню структурних перетворень в економіці. Проте, порівняно із захистом від інших соціальних ризиків, охоплення допомогами по безробіттю все ще вкрай мале - лише 22% безробітних у країнах світу фактично отримують допомогу по безробіттю.

Між регіонами світу відзначаються глибокі відмінності. У Європі та Центральній Азії, незважаючи на зрілі та всеосяжні системи соціального забезпечення, фактичний рівень охоплення безробітних становить 43%. До можливих причин низького охоплення відносяться закінчення строку отримання допомоги або невиконання вимог, які дають право на це. В інших регіонах показники фактичного охоплення ще нижчі: в Азіатсько-Тихоокеанському – 23%, в Північній і Південній Америці – 17%, в Африці - 6%.

У більшості країн цих регіонів усе ще немає ефективних систем захисту від безробіття. Навіть у тих країнах, де діють програми соціального страхування по безробіттю, частка одержувачів допомог невелика через високий рівень неформальної зайнятості.

Незважаючи на значний дефіцит охоплення допомогою з безробіття у світі, деякі країни, в тому числі з низьким і середнім рівнем доходів, розширили доступ до наявних або нових видів допомог такого роду, а також поширили охоплення на тих, хто раніше перебував за рамками системи захисту від безробіття. Інші країни розширили обсяг захисту за рахунок комплексного пакета заходів сприяння зайнятості, який, крім грошової допомоги з безробіття, включає формування необхідних навичок і послуги з працевлаштування, професійну підготовку та інші заходи у сфері ринку праці. Однак деякі заходи щодо розширення соціального захисту виявилися згорнутими внаслідок бюджетної консолідації, яка проводиться у формі жорсткості умов надання допомоги по безробіттю, скорочення максимального періоду виплати допомоги або зменшення її розміру.

Державне соціальне забезпечення по інвалідності мають ключове значення для забезпечення зайнятості, гарантій отримання доходу і самостійного життя

інвалідів. Проте у світі лише близько 28% хворих з тяжким ступенем інвалідності отримують грошові пенсії по інвалідності (показник ЦУР 1.3.1 для інвалідів) при значної диференціації між регіонами. У Європі та Центральній Азії пенсії отримують майже 87% хворих з тяжким ступенем інвалідності, в Північній і Південній Америці - майже 73%; при цьому в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні лише 9,4% таких осіб мають доступ до соціального захисту; зіставні регіональні оцінки для африканських країн і країн арабського світу відсутні.

Останні позитивні зміни включають у себе розширення охоплення інвалідів в окремих країнах Азії та Африки за рахунок надання соціальних грошових пенсій по інвалідності за допомогою розширених програм соціального захисту або спеціально створених програм для інвалідів.

В інших країнах охоплення пенсіями по інвалідності скорочується в результаті політики жорсткої економії, що позбавляє багатьох інвалідів такого захисту.

Соціальне забезпечення по старості необхідне для забезпечення гарантованого доходу, запобігання бідності і підтримки рівня доходів населення похилого віку після виходу на пенсію. Літнє населення (65 років і старше), на відміну від дітей і осіб працездатного віку, належить до тих категорій, які найкраще забезпечені соціальним захистом. Фактичне охоплення пенсійного забезпечення становить у світі 68% , що частково пояснюється тим, що багато країн активізували свої зусилля щодо забезпечення загального захисту цієї категорії населення. Лідерами в цій галузі є країни Європи і Центральної Азії, Північної та Південної Америки: в цих регіонах пенсії по старості отримують, відповідно, 95 і 86% літніх людей. Якщо в країнах Європи і Північної Америки пенсії отримує практично все населення похилого віку, то багатьом іншим країнам, особливо в умовах жорсткої бюджетної економії, важко знайти компроміс між достатністю пенсій і фінансовою стійкістю пенсійних систем.

В Азіатсько-Тихоокеанському регіоні розширення охоплення в багатьох країнах, особливо в Китаї, привело до того, що більше половини всього населення пенсійного віку в регіоні отримує пенсії по старості. Помітні успіхи

також досягнуті в Африці, проте фактичне охоплення населення пенсійного віку, як і раніше, становить лише 30%. Проблеми, пов'язані з встановленням, розширенням і фінансуванням пенсійних систем у цих країнах, зумовлені структурними бар'єрами, включаючи високий рівень неформальної зайнятості, неможливість участі в програмах соціального страхування й обмежені бюджетні можливості.

Останніми роками в країнах, що розвиваються, особливо там, де розширити охоплення систем пенсійного страхування заважає високий рівень неформальної зайнятості, спостерігається позитивна тенденція до введення соціальних пенсій, однак вони часто відрізняються вкрай низьким розміром.

Сьогодні все більше уваги приділяється соціальним допомогам як засобу усунення дефіциту охоплення соціальним захистом і забезпечення хоча б базового рівня захисту для всіх. Незважаючи на значний прогрес у розширенні охоплення за рахунок систем соціального страхування, багато людей залишаються незахищеними, головним чином через високий рівень неформальної зайнятості. Тому для відображення частки незахищеного населення, що визначається як всі діти і дорослі, які не охоплені системою соціального страхування, а отримують соціальну допомогу, введено додатковий показник. Глобальна оцінка показує, що лише чверть осіб (25%), що вважаються вразливими, у тому числі діти, особи працездатного віку і літні люди, які не беруть участі в соціальному страхуванні, отримують соціальну допомогу. У Європі і Центральній Азії 67% незахищених осіб отримують соціальну допомогу, в країнах Північної і Південної Америки цей показник становить всього лише 39%, в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні - 16%, а в Африці – 10% [251].

Що стосується України, то наявні у вітчизняному законодавстві декларації щодо сутності й суспільної ролі прожиткового мінімуму, межі малозабезпеченості, вже згадуваної мінімальної заробітної плати (що нібито підпорядковані задоволенню не лише фізіологічних, а й соціальних потреб людини) зводяться нанівець методами їх розрахунку та індексації, що

передбачають рівень задоволення навіть базових людських потреб, не зіставних із людською гідністю, свободою вибору способу життя, прагненням професійного і людського розвитку, захищеністю базових потреб від коливань ринкової кон'юнктури.

Завдання соціальної допомоги полягає не тільки в забезпеченні мінімально необхідного рівня життя, але насамперед у створенні необхідних передумов для того, щоб її одержувач міг покладатися на власні сили. Цей принцип можна розглядати як ключовий у рамках всіх систем соціальної допомоги країн ЄС.

Фінансування систем соціальної допомоги здійснюється, як правило, із використанням державного бюджету (Великобританія, Франція, Португалія, Ірландія), з коштів регіональних або місцевих бюджетів (Австрія, Швеція, Італія, Іспанія та ін.), а також на змішаній основі.

У багатьох країнах державні витрати на соціальний захист (без урахування охорони здоров'я), що забезпечує гарантії отримання доходу в працездатному віці, становлять 3,2% ВВП при колосальній регіональній диференціації - від 0,6% в Південно-Східній Азії до 6,6% у Західній Європі.

Зокрема, допомоги по безробіттю отримують лише 21,8% безробітних, причому лише менша частина світової робочої сили має захист у разі виробничого травматизму.

Згідно з новими оцінками, лише 27,8% хворих з тяжким ступенем інвалідності фактично отримують допомогу та лише 41,1% вагітних жінок - допомоги по вагітності та пологах; при цьому спостерігається величезна регіональна диференціація.

Визначимо місце України в загальній системі соціального захисту європейських країн (табл. 3.2) [251; 260].

Як видно з табл. 3.2, порівняно з країнами ОЕСР Україна досить інтенсивно використовує свій економічний потенціал для забезпечення державного соціального захисту працюючих: відношення мінімальної зарплати до ВВП на душу населення становить 17,345%, що наближає її до витрат на соціальний захист в економічно розвинених країнах світу.

Таблиця 3.2

Витрати на державний соціальний захист (станом на 2018 р.)

Країна	Соціальні витрати, % ВВП	Витрати на пенсійне забезпечення, % ВВП	Витрати на соціальний захист безробітних, % ВВП	Витрати на допомогу домогосподарствам,% ВВП	Витрати на непрацездатність,% ВВП	Внески на соціальний захист,% ВВП
Австралія		4.176	0,645	7.1	2.359	
Австрія	27.1	13.304	1.058	18.2	2.135	14.5
Бельгія	29.2	10.709	2.948	17.1	2.930	13.6
Канада	17.3	4.698	0,619	9.9	0,752	4,6
Чилі	10.9	2.821	0.078	4.1	0,751	1.5
Чеська Республіка	19.0	8.084	0,478	11.8	1.744	15.0
Данія	28.1	8.130	0,000	16.2	4.408	0,056
Естонія	18.0	7,000	0,331	11.4	2.282	11.2
Фінляндія	28.9	11.421	2.369	16.7	3.620	12.1
Франція	31.8	13.909	1.620	15.8	1.660	16.8
Німеччина	25.1	10.084	0,906	19.1	2.100	14.2
Греція	24.8	16.865	0,487	19.7	1.876	11.7
Угорщина	20.2	9.198	0,310	15.4	1.854	12.8
Ісландія	15.9	2.073	0.502	19.0	2.766	3.5
Ірландія	14.3	3.593	1.485	12.2	1.440	3.9
Ізраїль	16,0	4.777	0,275	6.6	2.631	5.3
Італія	28.1	16.183	0,996	7.8	1.825	12.9
Корея	10.6	9.369	0,174	5.6	0,983	6.9
Латвія	15.8	3.010	0,303	19.8	0,601	8.4
Литва	15.8	7.021	0,527	5.5	2.086	12.3
Люксембург	22.6	6.685	0,226	10.3	1.974	11.1
Нідерланди	17.0	8.362	1.384	11.0	2.419	13.8
Нова Зеландія	18.6	2.308	1.456	15.6	0,034	0,0
Норвегія	25.3	5.372	0,269	10.9	3.416	10.4
ОАЕ	20.2	4.843	0,445	14.8	2.365	12.9
Польща	21.0	6.568	0,676	15.1	4.309	9.3
Португалія	23.7	7.468	0.200	16.5	1.927	14.5
Словацька Республіка	17.3	11.140	0,979	13.5	2.356	14.4
Словенія	21.4	13.342	0,355	15.1	1.776	11.5
Іспанія	23.9	7.339	0,545	13.6	1.857	9.7
Швеція	26.1	11.144	2.025	15.2	1.953	6.7
Швейцарія	16.1	11.015	0,331	12.9	2.395	7.3
Великобританія	20.8	7.168	0,809	10.4	4.130	6.4
США	18.9	6.486	0,295	8.7	2.216	6,3
Україна	17,345	9,420	0,245	3,921	3,015	15,4

Проте зауважимо, що природа і суспільні функції мінімальної зарплати в цих країнах принципово відрізняються від тих, які цей соціальний стандарт виконує в Україні.

Окрім того, слід відзначити, що вартість споживчого кошика і рівень цін значною мірою відрізняються від зарубіжних. Лише в Україні цей стандарт є

основою відтворювальної функції зарплати і гарантує мінімальний рівень задоволення потреб зайнятих. Витрати на соціальний захист в Україні мають позитивну тенденцію: так, порівняно з 2017 р. – 145,5 млрд грн, у 2018 р. – 151,5 млрд грн , а в проекті на 2019 р. – на 27 млрд грн (з 151 до 178 млрд грн) [260]. Частка витрат на соціальний захист в Україні є досить високою, але в межах значень, які представляють європейські країни. Близько 70% витрат на соціальне забезпечення складають витрати на пенсійне забезпечення. Проте слід відзначити той факт, що аналізування ефективності витрат на соціальне забезпечення у відсотках до ВВП не надає об’єктивної характеристики щодо достатності фінансування соціального захисту. Для цього необхідно здійснювати зіставлення з такими показниками, як ВВП на душу населення, вартість споживчого кошика тощо.

В інших країнах відтворювальна функція заробітної плати не має прив’язки до прожиткового мінімуму (значно перевищує його) і зображає синергію суспільного компромісу між стимулювання зайнятості і покращенням життєвого рівня працюючого населення. Водночас у розвинених країнах світу розміри мінімальної зарплати значно перевищують рівень бідності населення, а соціальні стандарти вказують на рівноцінну вартість. Так, рівень мінімальної заробітної плати має забезпечити прожитковий мінімум, якому має відповідати обсяг споживчого кошику і мінімальної пенсії. Проте такий баланс є еталонним при побудові соціального стандарту.

Так слід відзначити, що зазначені в переліку країни мають набагато вищий рівень ВВП на душу населення й описуються співвідношенням мінімальної зарплати до ВВП на душу населення. Значення мінімальної заробітної плати є дуже близьким до значення ВВП на душу населення (наприклад Бельгія, де цей стандарт диференційований і становить 52,4% душового ВВП, Австралія – 48,7%, Нідерланди – 49,1%, Словенія – 52,3%, Німеччина – 47,5%). Якщо ж врахувати також, що, за експертними оцінками, близько 40% вітчизняної економіки перебуває в тіньовому секторі, отже, не враховується в даних про ВВП на душу населення, хибність першого враження про порівняно інтенсивне

використання Україною своїх економічних можливостей при встановленні соціальних стандартів стає безсумнівною. На сучасному етапі соціальна політика країн Євросоюзу зберігає національну компетенцію регулювання, а тому в рамках прийнятих документів Європейське співтовариство не має у своєму розпорядженні правової основи для сприяння в прийнятті комунітарного соціального законодавства, що впливає на національні системи соціального захисту. Якщо в галузі грошово-кредитного та торговельного регулювання існують зобов'язуючі конкретні угоди, то у сфері соціального захисту можна говорити лише про координацію соціальних програм, здійснюваних державами-членами, і лише потім про перерозподіл обмежених фінансових ресурсів для здійснення соціальних програм, які сприятимуть розвитку інтеграції в цілому.

Наведений аналіз свідчить, що, по-перше, з урахуванням співвідношення мінімальної зарплати і прожиткового мінімуму вітчизняне суспільство значно гірше використовує свій економічний потенціал для вирішення завдань соціального захисту (зокрема встановлення мінімальних гарантій оплати праці) навіть порівняно з багатьма розвиненими країнами. Отже, причини недоліків вітчизняної системи соціального захисту не лише в нестачі фінансових ресурсів бюджету, а й в недоліках політики, що не спрямована на підвищення незалежності населення від соціальних програм уряду, а віддає перевагу пасивним і малоефективним компенсаціям недостатньої соціальної мобільності населення й віддачі від інвестицій у людський капітал.

По-друге, система публічного управління соціальними ризиками України перебуває на якісно іншому рівні, виконує якісно відмінну роль, ніж аналогічні системи в розвинутих країнах. В Україні вона відіграє роль захисту й гарантування мінімальних економічних можливостей для виживання широких верств населення, відповідно, характеризується порівняно високим охопленням (дуже значна частина населення, в тому числі зайняті на навіть кваліфіковані працівники залежать від виконання соціальних функцій держави для задоволення навіть базових своїх потреб). У розвинутих країнах стандарти і норми соціального захисту «вбудовані» в систему ринкового економічного

саморегулювання, що робить населення значно менше залежним від виконання державною соціальних функцій, якісно змінює відносин «людина – держава», формуючи основи підконтрольності останньої громадянському суспільству. Відповідно, для інтеграції України в європейські соціально-економічні процеси її система соціального захисту має якісно змінитися, вийти на той етап свого розвитку, коли результатом її функціонування буде не розширення охоплення населення заходами компенсації наднизьких доходів, а звільнення широких верств населення від принизливої залежності від державної допомоги, перетворення їх зі споживачів державних трансфертів на інвесторів у людський капітал.

До аналогічних висновків приводить і порівняння співвідношення середньої і мінімальної зарплати в Україні з країнами ЄС. В Україні вони на рівні 35%, в країнах ЄС коливаються між 45% і 60% [258]. Саме близькість показника мінімальної зарплати в Україні до прожиткового мінімуму не дає змоги трактувати більший, порівняно з європейськими країнами, відрив середньої зарплати від мінімальної як позитивну рису щодо соціальної захищеності працюючих. Співвідношення середньої зарплати з прожитковим мінімумом все одно залишається в Україні в рази меншим за розвинуті країни, а частка заробітної плати в складі ВВП в Україні також далека від європейських середніх величин (менше на 10–12 в.п., ніж у більшості країн ЄС). Про недостатній рівень використання наявних економічних можливостей для поліпшення якості соціального захисту населення свідчить і падіння довіри населення до органів державної влади зокрема і суспільних інститутів загалом.

Незадовільний стан соціальної захищеності особи посилює взаємну недовіру між найманими робітниками і роботодавцями, іншими суб’єктами економічних відносин та державою, переводить взаємодію між ними із площини соціального партнерства в стан антагоністичного протистояння і боротьби, породжує зростання невдоволеності змістом відносин у системі «людина – влада», основою якої слугує зневажання потреб та інтересів широких верств населення. Слід наголосити, що зміст відносин у системі «людина – влада»

визначається авторитетом і репутацією останньої та тісно пов'язаний з таким феноменом, як довіра до її інститутів. Якщо довірою не наділяються різні професійні та соціальні групи, якщо суспільство не відчуває довіри до влади, а вона не відповідає йому взаємністю, якщо підприємці не довіряють один одному, то суспільний капітал, замість того, щоб примножуватися, руйнується [184, с. 15-16].

Довіра до влади – це готовність бути залежним від держави в ситуації невизначеності і в очікуванні соціальної захищеності. При цьому довіра – це очікування того, що держава (в даному випадку – партнер) не скористається незахищеністю особи, викликаної різними соціально-економічними та владними позиціями, різної інформованістю. Тобто особа очікує, що більш інформований учасник (органи державної влади як гравець, що визначає правила гри) не скористається на шкоду вам своєї перевагою в інформативному полі. Слід характеризувати довіру на різних рівнях. Поряд з довірою до держави, до влади існує довіра до політичної системи, до суспільних інститутів, до конкретних осіб чи роботодавців. У соціальній психології довіра – це відчуття, емоції, намір діяти і саме діяння. Людина може відчувати негативні емоції, однак здійснювати дії, які характеризуються як довірчі, такі як інвестування, кредитування, депонування тощо. Але довіра характеризується через показники, коли фізичні або юридичні особи добровільно приймають рішення про ті чи інші дії, а не в безальтернативних ситуаціях. У зв'язку з цим, якщо інвестори в економіці роблять певні дії щодо вкладення в цінні папери, або кредитори в економіці видають позики приватним особам і організаціям, або громадяни або корпорації купують державні цінні папери, то це прояв не довіри, а впевненості в тому, що в основі доступних їм економічних даних вони калькулюють очікувану прибутковість своїх вкладень з урахуванням ризиків, де в поточній ціні враховані і ризик банкрутства держави, і ризик масового неповернення споживчих кредитів, і ризик раптового знецінення цінних паперів корпорацій і похідних інструментів. Саме така довіра враховується при побудові відносин «працівник – роботодавець», «роботодавець–держава», «держава – працівник».

Досліджувані тенденції показують розширення охоплення соціального захисту чоловіків і жінок працездатного віку, причому в ряді країн, що розвиваються, фактично забезпечено повне охоплення заходами захисту материнства (Україна, Уругвай) і допомоги по інвалідності (Бразилія, Монголія, Уругвай і Чилі).

Системи соціального захисту, включаючи мінімальні рівні такого захисту, можуть бути максимально ефективними і стійкими, якщо вони функціонують у тісній взаємодії із заходами в галузі зайнятості, ринку праці, заробітної плати та оподаткування.

Чинна в Україні система соціального захисту досі зберігає риси, характерні більшою мірою для соціальної допомоги, ніж страхування. При досить високому страховому навантаженні на роботодавця і регресивному характері єдиного соціального податку (ЄСП) рівень більшості соціальних виплат недостатній і не пов'язаний з обсягом внесених страхових коштів. Правові основи цього інституту соціального захисту тільки формуються.

3.2. Систематизація стратегій публічного управління соціальними ризиками

На початку XXI ст. державна соціальна політика будь-якої розвиненої або держави, що розвивається, має на меті вирішення найважливіших завдань надання мінімальних гарантій громадянам, захисту працюючих громадян від різного роду небезпек шляхом надання гарантій і компенсацій на основі інструментів перерозподілу національного доходу на користь непрацездатних і малозабезпечених. На цьому наголошує роль і значення людини в процесі сталого розвитку суспільства, і така «соціальна спрямованість» політики держави не є виключно соціальним або політичним моментом – це повністю економічно виправдана стратегія розвитку суспільства. Так і на

мікроекономічному рівні відбувається усвідомлення ролі людини як центральної ланки будь-якого господарюючого суб'єкта.

На сьогодні в Україні створено і функціонують різні соціальні інститути, які мають велике значення для побудови громадянського суспільства, відбувається пошук шляхів підвищення соціально-економічної ефективності діяльності цих інститутів. Величезні грошові потоки, що проходять через позабюджетні фонди, можна порівняти з розміром всього федерального бюджету; це зайвий раз підкреслює важливість завдань соціального захисту і прийняття цієї важливості державою. Одним з ключових завдань соціальної політики України в середньостроковій (і в довгостроковій) перспективі є підвищення ефективності системи соціального страхування. Разом з тим, існує ряд серйозних факторів, що перешкоджають реалізації цього завдання, серед яких недосконалість правового регулювання, організаційна невизначеність тощо.

Подальше нарощування соціальних програм держави бачиться як мінімум не єдиним шляхом розвитку соціального страхування. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне розвивати додаткове, добровільне соціальне страхування (тим більше, що метою системи обов'язкового соціального страхування є все-таки надання прийнятного мінімального рівня захисту) і, відповідно, в певній частині передати завдання з управління соціальними ризиками на рівень підприємств. Серед переваг такого підходу необхідно відзначити реалізацію принципів солідарності, субсидіарності та еквівалентності, зниження витрат на страхування при збільшенні кількості учасників, децентралізована (по відношенню до рівня управління системи обов'язкового соціального страхування) схема соціального страхування, тобто підвищення адресності, а також зростання «керованості» системи, отже, такі плюси, як підвищення ефективності інвестування при накопичувальних схемах, ефективна превенція та інше. Разом з цим виникає питання, наскільки вигідна така схема розвитку соціального страхування самим підприємствам, чи не стане це додатковим і

зайвим фінансовим навантаженням для них, чи не стримуватиме це навантаження їх розвиток.

Нині вітчизняні та зарубіжні політики, економісти та вчені найбільшу увагу приділяють питанням досягнення оптимального співвідношення між необхідністю надання певного рівня соціального захисту та фінансуванням цієї системи. Це тим більш складно зробити, тому що в розвинених, а часто і в країнах, що розвиваються, рівень соціального захисту вже досить високий і «відкочування» з цих звичних стандартів є політично ризикованим кроком. Разом з тим невирішене питання визначення та досягнення оптимального співвідношення соціальних гарантій і фінансового навантаження на економіку країни може стати потужним стримувальним фактором для зростання економіки. Це питання рівною мірою слід вважати важливим і для України, і вирішувати його треба вже зараз, незважаючи на відсутність остаточно сформованої ефективної системи соціального захисту. Важливою і навіть обов’язковою є побудова такої системи соціального захисту, яка забезпечить швидке і якісне поліпшення рівня соціальних гарантій працездатному населенню і водночас не зробить зайвого навантаження на економіку країни, стримуючи таким чином її зростання.

Мета управління ризиками - зменшення ймовірності настання несприятливої події, мінімізація та компенсація наслідків цієї події, якщо вона все-таки відбулася. Саме управління ризиком - це цілеспрямований процес, що включає в себе аналіз (виявлення й оцінювання) ризику, вибір методу впливу на нього і прийняття найбільш ефективного, безпосереднього впливу на ризик і, нарешті, контроль і оцінка результату. Найбільш ефективним інструментом публічного управління соціальними ризиками, у тому числі соціальними ризиками персоналу на підприємстві (втрата працездатності, втрата годувальника, безробіття, зниження доходів у зв’язку з народженням дітей (прийняттям на утримання утриманців)), є індивідуальне та соціальне страхування.

Соціальні ризики, як правило, об’єктивні: вони не залежать від індивідуальної поведінки і властивостей людини, є загрозами масовими, відтвореними суспільством, наприклад, масові епідемії, голод, вимушена міграція, війни і військові конфлікти, міжнаціональні конфлікти, тероризм, реформи державного і політичного устрою, низький рівень соціальної захисту населення та інші.

Слово «стратегія» походить від грецького слова stratçgos; stratus (мається на увазі армія) та «назад» (означає провідний / рухомий).

Стратегія – це дія, яку менеджери вживають для досягнення однієї або декількох цілей організації. Стратегію також можна визначити як «загальний напрямок, який визначає компанія та її різні компоненти для досягнення бажаного стану в майбутньому, результати в процесі детального стратегічного планування» [264, с. 35].

Стратегія полягає в інтеграції організаційної діяльності, використанні та розподілі дефіцитних ресурсів в організаційному середовищі для досягнення нинішніх цілей. Плануючи стратегію, важливо враховувати, що рішення не приймаються вакуумно і що будь-який вчинок, який здійснює фірма, викликає реакцію з боку постраждалих, конкурентів, клієнтів, службовців чи постачальників.

Стратегію також можна визначити як знання цілей, невизначеність подій та необхідність врахування ймовірної чи фактичної поведінки інших [266, с. 214]. Стратегія - це концепція рішень в організації, яка показує її цілі, пов’язує ключову політику та плани досягнення цих цілей, визначає бізнес, яким має займатися компанія, тип економічної та людської організації, якою вона хоче бути, та внесок, який він планує здійснити для своїх акціонерів, клієнтів та суспільства в цілому.

1. Стратегія є важливою, оскільки не можна передбачити майбутнє. Без досконалого передбачення фірми повинні бути готові боротися з невизначеними подіями, що становлять ділове середовище.

2. Стратегія стосується довгострокових розробок, а не рутинних операцій, тобто стосується ймовірності впровадження інновацій чи нових продуктів, нових методів виробництва або нових ринків збуту в майбутньому.

3. Стратегія створена для врахування ймовірної поведінки клієнтів та конкурентів. Стратегії, що стосуються працівників, прогнозують поведінку працівника.

У публічному управлінні соціальними ризиками також існують різні стратегії. На основі аналізування, здійсненого у попередніх розділах, пропонуємо таку класифікацію стратегій управління ризиками.

Стратегії профілактики. Це стратегії, які впроваджуються до того, як виникне небезпека. Зменшення ймовірності несприятливого ризику збільшує очікуваний дохід людей і зменшує дисперсію доходів, і обидва ці ефекти збільшують добробут. Існує багато можливих стратегій запобігання ризикам або зменшення їх, багато яких виникають внаслідок соціального захисту, таких як надійна макроекономічна політика, стратегія запобігання стихійним лихам, інвестиції в охорону здоров’я, екологічна політика та інвестиції в освіту. Профілактичні заходи в системі публічного управління соціальними ризиками, як правило, є частиною заходів, спрямованих на зменшення ризиків на ринку праці, зокрема, ризику безробіття, недостатньої зайнятості або низької заробітної плати через неадекватні навички або непрацездатність на ринку праці.

Стратегії пом’якшення наслідків. Як і в стратегії профілактики, метою стратегії пом’якшення наслідків є подолання ризику, перш ніж це станеться. Оскільки превентивні стратегії зменшують імовірність ризику, що настає, стратегії зменшення впливу допомагають індивідам зменшувати вплив майбутнього ризику на покриття через активи протягом певного часу. Наприклад, домогосподарство інвестує в різні активи, які приносять прибуток у різний час (наприклад, два види сільськогосподарських культур, які можна збирати в різні сезони), що зменшить мінливість потоку доходів домогосподарства. Незважаючи на те, що формально прибуток від страхування від великої кількості учасників призводить до менш корельованих ризиків,

неофіційне страхування має перевагу в тому, що учасники мають доступ до однакової кількості інформації.

Стратегії подолання ризику. Це стратегії призначені для полегшення впливу ризику, зокрема наслідків від його настання. Основні способи вирішення проблеми передбачають індивідуальне відокремлення, позики чи використання державних або приватних трансфертів. Уряд має відігравати важливу роль у подоланні наслідків ризику, створивши відповідну систему публічного управління соціальними ризиками (рис. 3.10).

Узгодження стратегій	Неформальні прийоми	Ринково-орієнтовані прийоми	Публічні прийоми
Стратегії профілактики			
	Менш ризиковане виробництво Міграція Правильне харчування Дотримання гігієни та інші превентивні заходи	Сервісне обслуговування Фінансово-економічна грамотність Внутрішньокорпоративні та ринкові стандарти праці	Злагоджена макроекономічна політика Постсервісне обслуговування Політика, орієнтована на розвиток ринку праці Науково обґрунтовані стандарти праці Зменшення інтервенції дитячої праці Політика захисту непрацездатних
Стратегії пом’якшення наслідків			
Портфель	Тривала робота Інвестування в людські, інтелектуальні активи Інвестування в соціальний капітал	Інвестування у мультиплікативні фінансові активи Розвиток мікрофінансування	Пенсійна система Трансферти Захист прав бідних Розширення джерел фінансування соціально незахищених верств населення
Страхування	Одруження/сім’я Громадські заходи Часткова оренда Працездатність	Пенсійний ануїтет Індивідуальне страхування від нещасних випадків та втрати працездатності Страхування врожаю, від вогню та шкідників	Створення умов для страхування на випадок настання пенсійних умов, нещасних випадків та інвалідності, хвороб та на дожиття
Подолання ризику			
	Продаж реальних активів, позики	Продаж фінансових активів	Трансфертний/ соціальний супровід

Рис. 3.10. Матриця публічного управління соціальними ризиками*

*Авторська розробка

Матриця публічного управління соціальним ризиком на рис. 3.10 поєднує в собі механізми та стратегії в різних напрямах, які можна уточнити та скорегувати залежно від обставин країни та досліджуваного питання. Три структури матриці висвітлюють їх одномірний характер управління ризиками та необхідність вибору відповідних стратегій на основі альтернативних витрат та порівняльних переваг. Наповнення кожної клітинки матриці існуючими інструментами дає змогу вивчити стан управління соціальними ризиками в конкретній країні чи певній групі в межах країни, а порівняння країн дає змогу оцінити розбіжності між ними та визначити відповідні та корисні зміни. Хоча кожна клітинка матриці може бути заповнена в більшості країн, і тим більше в регіонах, оскільки всі інструменти управління ризиком, ймовірно, будуть використовуватися в будь-який момент часу, інтенсивність і масштаби застосування відрізнятимуться і змінюватимуться з плином часу. Найбідніші країни будуть характеризуватися переважанням неформальних заходів та громадських заходів, зосереджених на стратегіях подолання наслідків. На відміну від цього, багатші країни будуть застосовувати весь набір державних заходів і стратегій, а інструменти та стратегії на базі ринку, спрямовані на пом’якшення та зменшення ризиків, будуть набувати все більшої ваги.

На тлі публічного управління соціальними ризиками соціальний захист постає як тема соціально-економічного розвитку та скорочення бідності. З різних причин управління соціальним ризиком застосовується в багатьох сферах поза сектором соціального захисту. До них відносяться національні кризи (внаслідок макроекономічної політики, стихійних лих або громадянських конфліктів), розвиток фінансового сектора та мікрофінансування, розвиток сільської місцевості, неформальний сектор, інвестиції в інфраструктуру, охорона здоров’я, населення та харчування. Якщо в цих сферах діє відповідна політика, то домашні господарства набагато менш вразливі та можуть згладити більшу частину їх споживання за допомогою особистих інструментів. Це означає, що існує потреба в підвищенні обізнаності про важливість зменшення ризику для розвитку.

Крім того, публічне управління соціальним ризиком може бути використане як аналітичний інструмент для оцінки втручання в різних секторах. Два приклади ілюструють пропагандистську та аналітичну роль, яку менеджмент соціальних ризиків може і повинен відігравати у вибраних сферах за межами традиційної сфери соціального захисту.

Економічні кризи, стихійні лиха та громадянські конфлікти є трьома найважливішими причинами сукупних криз та різкого збільшення бідності [182]. У період з 1990 по 1997 рр. більше 80% усіх країн, що розвиваються, зазнали принаймні одного року зменшення виробництва на душу населення в результаті цих явищ.

Макроекономічні кризи призводять до збільшення бідності, що зачіпає не тільки поточні стандарти життя, але й здатність нових бідних людей вийти з бідності, як це мало місце в Латинській Америці, Азії та Україні. Стихійні лиха неодноразово перешкоджають досягненню економічного розвитку, зумовлюють різке збільшення бідності віддалених районах і сповільнюють темпи людського розвитку. Громадянський конфлікт має аналогічний ефект на розвиток і бідність у цілому, але він являє собою як джерело, так і наслідок низьких економічних показників. З огляду на ці обставини, пропонуються такі спостереження та рекомендації: оскільки багато з цих сукупних криз є техногенними, що випливають із суперечностей економічної політики чи політичного конфлікту, існує очевидна потреба заохотити урядові органи приймати превентивну політику та інформувати про їх катастрофічні наслідки.

По-справжньому екзогенні потрясіння, такі як стихійні лиха, також піддаються профілактичним заходам, тому що будівництво житлових будинків або дамб призводять до землетрусу, тому будівництво слід здійснювати у районах, які менш імовірно постраждають. Хоча вартість цих заходів є високою (і часто поза межами спроможності бідних країн), але вони можуть бути ефективними з точки зору довгострокової поточної вартості.

Коваріаційний характер сукупних криз означає, що неформальні або ринкові інструменти управління ризиками часто неефективні. Проте це не

завжди так. Наприклад, страхування від природних ризиків може функціонувати, якщо це буде відповідним чином структуровано та ціноутворено, а міжнародна диверсифікація активів та фіскальних стабілізаційних фондів зможе ефективно знизити національне споживання. Використання міжнародного страхування від природних ризиків ще недостатньо розвинене, але воно повинно бути заохочене, оскільки це може принести користь малозабезпеченим.

Інвестиції в інфраструктуру, такі як будівництво доріг, зрошувальних систем, мають важливе значення для розвитку економіки та можливостей для малозабезпечених. У минулому основним та найчастіше єдиним критерієм для такого капіталовкладення була оцінка дохідності.

Багато інвестицій приводять до зменшення вразливості в довгостроковій перспективі. Наприклад, будівництво дороги між ізольованим селом та містом знижує вразливість громади села, полегшуючи людям торгівлю своїми товарами, міграцію та доступ до установ та інструментів фінансового ринку. Подібним чином, іригаційні проекти є корисними інвестиціями для зменшення високого вихідного ризику в сільському господарстві, коли кількість опадів непередбачувана. Будівництво греблі може бути ключовим інструментом запобігання затопленню в сільськогосподарських та житлових приміщеннях. Такі ризики, як зменшення чи нейтралізація впливу інфраструктури, зазвичай не враховуються при оцінюванні витрат та вигоди від потенційних інвестицій, а також даних та аналітичних наборів інструментів, необхідних для оцінки ефектів вразливості, ще не існує.

Балансування неформальних, ринкових та урядових заходів. Жоден з цих заходів не є бажаним у всіх ситуаціях, і всі вони, як правило, співіснують. Незважаючи на те, що важливість управління ризиками для економічного розвитку все більше розуміється у спільному розвитку, все ще недостатньо знань про те, які механізми та інструменти найкраще підтримують процес розробки. Найбільш суперечливі питання стосуються ролі урядів в управлінні ризиками та питання, які державні втручання зміцнюють неформальні та ринкові угоди.

У будь-якій країні, при постановці питання про те, чи є суспільні втручання належними, повинні бути враховані сильні сторони, витрати, прогалини та обмеження існуючих неформальних та ринкових механізмів. Це означає, що державні втручання важливі у тих сферах, де неформальні та ринкові заходи не функціонують належним чином через тяжкість та обсяги певного ризику; спостерігається посилення нерівності; відсутні правові інструменти управління ризиками; може бути отримана користь від публічних дій.

Хоча інформація про спроможність урядів зміцнити неформальні угоди обмежена, існує достатньо даних про публічні заходи, які зміцнюють ринкові угоди. Навіть з такими обмеженими знаннями можна зробити такі висновки:

-сім'я в її різноманітних формах залишається основним інститутом для управління ризиками, і її потенціал для цього збільшуватиметься, коли з'явиться все більше й більше ринкових інструментів;

-є різні неформальні заходи, які ефективні в управлінні ризиками, але це може зашкодити довгостроковим цілям розвитку;

-важлива роль інструментів управління ризиками, що надаються громадами та недержавними організаціями;

-ринкові механізми мають вирішальне значення для управління різноманітними ризиками на особистому рівні та можуть суттєво знизити рівень бідності.

Балансування протидії. Стратегія пом'якшення наслідків та зменшення ризиків. За номінальною вартістю найкраще керувати соціальним ризиком – це переконатись у тому, що ніяких ризиків (негативних наслідків) ніколи не відбудеться. Наступним, найбільш ефективним кроком є зменшення ризику, оскільки це зменшує негативні наслідки ризиків, перш ніж вони дійсно стаються. Однак, оскільки кожна з цих стратегій має прямі грошові та непрямі витрати на альтернативу, цілком покладаючись на зменшення або пом'якшення ризиків, то може виявитися неефективною та неможливою. Досвід централізовано запланованих економік показав, що спроба усунути всі ризики заздалегідь шляхом кількісного планування, встановлення офіційних цін та державної

власності на продуктивні засоби має серйозні витрати з точки зору економічного зростання.

З іншого боку, більшість поточних втручань уряду в країнах, що розвиваються, особливо для бідних, зосереджуються на подоланні ризиків. Для підвищення ефективності стратегій управління ризиками ці країни повинні приділяти більше уваги зменшенню ризику. Нагромадження активів (таких як земля, велика рогата худоба та фінансові заощадження) та прийняття політики, що перешкоджає знищенню ресурсів (наприклад, обрізання дерев), є надзвичайно важливими в цьому відношенні. Це не означає, що уряд не має зосереджувати увагу на мережах соціальної безпеки, оскільки вони явно необхідні, особливо в періоди стихійного лиха або економічної кризи. Швидше, уряди повинні запроваджувати програми, які мають підтримувальний характер, а також зменшують ризики (наприклад, шляхом субсидіювання освіти).

Зосередження лише на тому, щоб допомагати малозабезпеченим людям боротися з кризою, пов’язане з ризиком посилення розвитку малозабезпеченості та продовження циклу низьких доходів, небажання саморозвитку та глибокої бідності. Балансування стратегій подолання наслідків із стратегіями зменшення та пом’якшення має потенціал для запуску циклу, в якому люди можуть брати участь у діяльності з більшою мінливістю доходів, а також з більш високими абсолютними показниками.

Розробка системи управління ризиками є надважливою, оскільки ризики - як їхні джерела, так і форми - мають значення для бідності, і вихід із бідності залежить від наявності відповідних інструментів управління. Це означає, що необхідною відправною точкою є ретельна оцінка ризику, яка деталізує, вимірює та оцінює критичні ризики, яким піддаються малозабезпечені та населення в цілому. Другий етап передбачає оцінку наявних інструментів для усунення цих ризиків та виявлення прогалин в існуючих інструментах. Нарешті, необхідно розробити план, який визначає пріоритет і послідовність дій для подолання розриву інструментарію ризику. Такий системний підхід може бути не тільки більш ефективним для зменшення бідності, але й більш прийнятним для

національних урядів і проведення політичного діалогу з міжнародними організаціями та двосторонніми донорами.

Оцінка ризику має два основні вектори, які направлені зверху вниз і знизу вгору. Підхід, що застосовується на низькому рівні, базується на макропозиції на основні ризики, характерні для країні або регіону, і включає макроекономічні ризики (такі як інфляція, волатильність ВВП і торговельні кризи), природні ризики (наприклад, землетрус, повені або посуха), великі ризики для здоров'я (такі як ВІЛ / СНІД та інші інфекційні хвороби, що призводять до великих коваріаційних потрясінь) та ризики для безпеки (такі як війни та громадянські конфлікти). Дані для цих ризиків значною мірою доступні з національних та міжнародних баз даних, а профіль макроризику країни може бути встановлений за допомогою бюро. Регіональні стратегічні документи Світового банку, розроблені паралельно із загальним стратегічним документом, включають перший підхід у цьому напрямі [176].

Соціальний ризик можна вимірювати, використовуючи такі показники:

• частоту настання ризикової ситуації;

• рівень соціальних гарантій при настанні ризикової ситуації;

• обсяг матеріальних витрат на компенсацію всіх страхових випадків для страхової організації, а також їх частку по відношенню до величини заробітної плати всіх застрахованих;

• середню тривалість ризикової ситуації - період між її настанням і переходом до нормальних умов життєдіяльності.

Приклад оцінки ризику. Соціальний ризик виражається частотою небезпечних подій на рік (аварій на об'єктах техносфери, стихійних лих на територіях) і умовним розподілом числа загиблих у них (подій з числом жертв, не менше фіксованого значення):

$$F = a (\blacktriangle t) R (n), \quad (3.5)$$

де a (▲ t) - математичне очікування числа НС на рік на одному об'єкті (території);

R (n) = P (N≥n) - умовний розподіл числа жертв у НС за умови, що аварія сталася;

n - випадкова величина числа загиблих або постраждалих в аварії.

Виходячи з цих профілів макроризику країни, можна провести низку досліджень наслідків бідності та наслідків цих ризиків, а також окреслити політичні заходи, багато з яких вийдуть за межі соціальної політики.

На регіональному рівні було проведено дослідження з метою вивчення можливостей та ризиків у глобалізованій Латинській Америці та Карибському басейні [254]. Основне питання, яке порушувалося у дослідженні, було: чи глобалізація збільшила макроекономічні ризики для регіону і як реалізовані макроекономічні ризики в 1980-х і 1990-х рр. вплинули на бідних. На основі цього дослідження з'ясовано, що хоча макроекономічна волатильність у країнах Латинської Америки висока (принаймні вище, ніж у промислово розвинених країнах), вона не зросла в 1990-х рр.; в різних країнах вона навіть впала нижче, ніж у 1970-х рр. Але, як було задокументовано дослідженнями, зростало сприйняття нестабільності, а з нею і попит на інструменти управління ризиками з боку працівників (головне для підтримки доходу під час безробіття).

Для попереднього розгляду існуючих ризиків пропонується низка політик, включаючи макроекономічну диверсифікацію та управління ліквідністю, а також антициклічну бюджетну політику. Що стосується впливу криз на бідних, результати, що базуються на даних панелі домогосподарств Аргентини, Бразилії, Сальвадору та Мексики, досить диференційовані [254]:

- По-перше, економічні скорочення істотно відрізняються за їх економічним впливом на бідність та інвестиції в людський капітал. У глибоких спадах бідні мають більші пропорційні втрати в доходах, ніж заможні. У помірних рецесіях відбувається зворотне: у багатьох випадках найбільші пропорційні втрати доходів зазнали багаті, тоді як такі групи, як літні й одинокі матері, особливо не постраждали. Цей висновок не є правильним у кожній кризі та в кожній ситуації. Наприклад, висновки різняться залежно від країни і в деяких країнах, між сільськими та міськими районами.

- По-друге, кількість бідних зросла протягом періодів зростання. Це не означає, що бідним не слід допомагати, це лише означає, що з точки зору політики зростанню бідності необхідно надавати пріоритетне значення, незалежно від проблем високого рівня нерівності в регіоні.
- По-третє, бідні, як і ті, хто є більш заможним, не бажають компрометувати майбутнє своєї сім'ї під час економічних криз, які сприймаються як тимчасові. Особливо це стосується батьківських рішень щодо дітей. Бідні, наприклад, часто не забирають своїх дітей з школи під час незначних криз, але за умови сприйняття кризи як довготермінової, дітей відлучають від навчання у школі.
- Доступ до резервів, таких як активи та створення робочих місць, знижує вразливість домогосподарств до потрясінь у сенсі того, що їм доводиться пристосовуватися через зменшення споживання або критичних інвестицій, таких як навчання та здоров'я.
- Активи можуть бути ключовим фактором для домогосподарств. У період скорочення навіть обмежені активи бідних можуть допомогти подолати кризу; в умовах більш серйозних або повторюваних криз бідняки можуть зрештою вичерпати свої активи і будуть змушені страждати від різкого зниження свого добробуту з несприятливими довгостроковими наслідками.

Підхід знизу до оцінки ризику та уразливості вимагає від бідних верств населення сприйняття найбільш небезпечних ризиків для їхнього існування.

Їх оцінка може відрізнятися від (віддаленого) сприйняття урядом або (ще більш віддаленого) сприйняття міжнародними інституціями та двосторонніми донорами.

Також їх оцінка, можливо, надає більш прямі настанови щодо політики, вибору та надання відповідних інструментів управління ризиками. На сьогодні щонайменше 2,1 млрд людей у всьому світі бідні, і щонайменше 736 млн людей (10%) світового населення живуть за цією межею бідності. Вони складаються здебільшого із сільських жителів з низькою (якщо взагалі є) формальною освітою, переважно проживають у районах підвищеного ризику, таких як береги

річок та заплави, у будинках з дуже неякісного матеріалу, і в основному залежать від природних ресурсів. Це робить їх надзвичайно вразливими до кліматичних змін та пов'язаних з ними потрясінь, включаючи нестабільну структуру опадів, повені, посуху, посуху та бурі [267].

Для сільського населення ризики, по'вязані з працевлаштуванням, також проблеми політики (такі як переселення та оподаткування) і природні ризики (неврожай) домінують над іншими проблемами (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Результати опитування щодо пріоритетності ризиків для осіб, які проживають у сільській місцевості*

Вид ризику	Відсоток гоподарств, які віддають пріоритетність конкретному виду ризику,%	Ранг
Проблеми працевлаштування	78	1
Політичні (військові дії, можливість переселення)	42	2
Неврожайність через природні і антропогенні явища	40	3
Проблеми із сільськогосподарськими тваринами (хвороба, падіж, крадіжка)	39	4
Земельна проблема (земельна реформа, права власності на землю)	17	5
Імовірність втрати активів (пожежа, крадіжка, виселення тощо)	16	6
Війна	14	7
Злочинність/бандитизм	13	8

*Досліджено авторкою

Загалом, ризики, пов'язані із сільським господарством, домінують над будь-якими іншими питаннями у сільській місцевості, включаючи навіть війну та злочинність. Упровадження ризиків періодичного характеру в економетричну специфікацію ще більше ілюструє наслідки таких метереологічних потрясінь, як опади (або їх відсутність), та хвороб тварин, а також відсутність інструментів для зменшення чи уникнення.

Якісні оцінки ризиків, отримані в результаті спільних оцінок та консультацій з громадами, підтверджують, що основні джерела ризику значною мірою сприймаються як спільні (СНІД, війни та громадянські конфлікти, сільські ризики та макроекономічні потрясіння), деякі характерні ризики, пов'язані з хворобами, втратою годувальника і старістю, також викликають занепокоєння. Ці висновки вимагають публічних втручань, які не обов'язково ставлять на перший план традиційні інструменти публічного управління соціальними ризиками. Комуністична система намагалася усунути будь-який ризик через публічне управління засобами виробництва та планування, забезпечуючи цілий ряд програм соціального захисту. Тому потрібна реструктуризація соціальних програм для ринкової економіки. Усім регіонам потрібні кількісні докази ризику і вразливості, а також якісні показники.

Поточний план цих оцінок полягає в тому, щоб:

- побудувати типологію вразливих груп у кожному регіоні;
- побудувати профіль ключових ризиків та оцінити їх вплив на ключові уразливі групи;
- вивчити механізми пом'якшення ризиків з метою їх впровадження;
- проаналізувати офіційні заходи з управління ризиками та соціального захисту, оцінити їх ефективність у досягненні та захисті ключових вразливих груп.

Головним практичним завданням є розробка методології та набору показників для оцінки ризиків та уразливості з використанням обмеженого перерізу та якісних даних. Зрозуміло, що панельні дані будуть кращими, але не доступні ні в країні, ні в інших регіонах. Навіть якщо б вони були доступні, вони, як правило, (ще) не містили б інформації про ризики, інструменти ризиків і ступінь вразливості. З цієї причини необхідно використовувати існуючі дані перерізу та нові дані дослідження, у тому числі:

- односекторні дані домогосподарств, отримані в результаті проведених обстежень домогосподарств, які включають спеціально розроблені модулі з

ризиків, уразливості та управління ризиками на додаток до традиційних модулів, які також можуть надавати інформацію для аналізу;

-якісні оцінки вразливості для учасників, які надають інформацію про уявлення громади про ризик, уразливість, бідність та використання стратегій управління соціальним ризиком;

-іншу інформацію, яка потенційно має відношення до цих регіонів, такі як карти бідності, карти інших явищ, пов'язаних з уразливістю, природні ресурси та катастрофи, карти конфліктів, карти продовольчої безпеки, інші обстеження домогосподарств (демографічні дослідження, дані перепису тощо) та інші економічні дані.

Інший підхід полягає у використанні вторинної інформації для визначення ключових ризиків за віковими групами, допомоги у визначенні можливих заходів для усунення цих ризиків та для з'ясування ролі соціальної політики (включаючи програми соціального страхування та соціальної допомоги) по відношенню до інших секторів.

Вторинна інформація ґрунтується на роботі з оцінювання бідності, роботі з бюджетного аналізу та інших джерелах. Визначення ризиків за віковими групами є простим, але корисним способом визначення джерел вразливості. Оскільки люди переходять через профіль віку з даними соціальними програмами, можна встановити доступний індикатор вразливості.

Це скорочення в процесі аналізу ризику виявилося дуже потужним доповненням до традиційних оцінок бідності та залучення урядів до обговорення відповідних політичних заходів. У табл. 3.4 представлена скорочена версія відповідей щодо ризиків, пов'язаних з віковими групами [260].

Робота з оцінки ризиків та уразливості лише починається як на концептуальному, так і на оперативному рівні. Підхід, застосований Світовим банком, полягає в тому, щоб просунути концептуальну та оперативну роботу в тандемі і використовувати переваги в консолідації.

Таблиця 3.4

Матриця публічного управління соціальним ризиком

Вікова група / головний ризик	Місце інших програм	Місце соціального захисту, соціального страхування та соціальної допомоги		Частка осіб 2016 р.
0-5 Затримка розвитку	Послуги дошкільної освіти		Програми раннього розвитку дитини	216 тисяч дітей з вродженими вадами розвитку Аналітично-статистичний довідник протягом 12 місяців 2012-2016 роки. Київ:2017:3542 414 905
5-9 Низька якість освіти	Поліпшення якості початкової школи			2 334 380
10-14 Навчання у середній школі	Удосконалення середьої школи: доступ / якість		Надання мотивуючих стипендій (олімпіади, конкурси тощо)	1 977 081
15-18 Закінчення середньої школи, навчання у професійних закладах I, II рівня акредитації			Стипендія / повернення до мотивуючих шкільних програм	1 977 081
18- 59 Низький дохід (безробіття / зайнятість)	Зростання трудомісткості праці та реформи ринку праці	Страхування по безробіттю	Заробітна плата / трансферти доходів	3 154 026 плинне
60 і вище Низькі доходи		Соціальне забезпечення (пенсійні внески)	Незаплачені пенсії (перерахування доходів)	2 678 385
Загальне населення Низький доступ до якості догляду за здоров'ям Низька якість житла	Забезпечення охорони здоров'я. Іпотечні кошти, інфраструктура, інвестиції	Медична страховка	Житлові субсидії	42 414 905

Концептуальна робота спрямовує наступні кроки для впровадження, а оперативна робота та нові пілотні дослідження забезпечують зворотний зв'язок для перегляду методології та концептуальної основи.

Успіх цього підходу, ймовірно, буде підсилений такими заходами, як:

- Обмін інформацією між регіонами, міжнародними інституціями, двосторонніми донорами та іншими учасниками цього нового підходу. Такий підхід є досить складним, проте налагодження співпраці має

відбуватися у вигляді конференцій, форумів і семінарів (прикладом є Азіатсько-Тихоокеанський форум з питань бідності).

- Підтримка наукових досліджень на аналітичному та емпіричному рівнях, таких як використання панельних даних для визначення показників вразливості, які дозволяють використовувати дані перехресного аналізу для сигналізації про вразливість.
- Співпраця з вітчизняним урядом та урядами інших країн з метою отримання підтримки нового підходу та поширення основних ідей про методологію управління ризиками. В рамках Світового банку це здійснюється через Інститут Світового банку (WBI.

Вирішення основних фінансових і економічних криз, таких як боргова криза в Латинській Америці в 1980-х і середині 1990-х рр., а також фінансова криза у 2008 р. є серйозним викликом для управління соціальним ризиком.

Такі кризи виникають через великі коваріантні потрясіння для фізичних осіб і домогосподарств, які, якщо вони глибокі і тривалі, можуть вичерпати можливості управління ризиками окремих осіб і домогосподарств, а також використання ними неформальних і ринкових механізмів та можливостей урядів.

Механізми розподілу ризиків у сім'ї та суспільстві є менш ефективними в умовах коваріаційних потрясінь, які найсильніше впливають на найбідніших з бідних.

Як правило, уряди не готові працювати зі зростаючою кількістю незаможних осіб, як в адміністративному, так і в бюджетному плані, і часто немає програм, які можна розширити. Відсутність або вичерпання наявних інструментів управління ризиками призведе до того, що домогосподарствам доведеться використовувати короткострокові механізми їх подолання, у тому числі збільшення норм робочого часу, продаж виробничих фондів і зменшення споживання їжі. Тому можна надати такі рекомендації:

1. Доступність своєчасної та достовірної інформації про бідні та вразливі групи є критично важливою для розробки та впровадження програм соціальної безпеки.

2. Передкризове планування може сприяти розробці ефективних мереж публічного управління соціальними ризиками. Планування буде включати оцінку ризиків та цільових груп населення разом з визначенням програмних інструментів, фінансування та стратегії скорочення або поступового припинення програм після кризи.

3. В ідеалі, інструменти публічного управління соціальними ризиками повинні існувати до виникнення кризи. Важливо, щоб ці інструменти були орієнтовані на забезпечення належного захисту бідних, запобігання створенню культури залежності між бенефіціарами і відповідали економічним стимулам і загальним цілям макроекономічної та фіскальної політики.

4. Системи публічного управління соціальними ризиками повинні спиратися на існуючі державні програми та механізми орієнтування та надання послуг. На практиці мережі ПУСР зазвичай складаються з різноманітних програм і методів націлювання.

5. Основні програми ПУСР включають грошові або натуральні трансферти, цінові субсидії, громадські роботи, відмови від плати за соціальні послуги, програми додаткового харчування та повного харчування, цільові програми людського розвитку та програми мікрофінансування, а також програми соціального страхування, які можуть отримати бідні.

6. Якщо раціональне докризове планування є неможливим, системи ПУСР повинні зосередитися на існуючих програмах із застосуванням простих методів націлювання, які можуть бути швидко адаптовані до збільшення використання в період кризи.

7. Прозорість і підзвітність у розробці й реалізації програм та у використанні ресурсів мають вирішальне значення для ефективності програм ПУСР. Необхідно надавати публічну інформацію про різні програми та критерії прийнятності, а також періодичні й незалежні оцінки програм.

8. Програми ПУСР повинні координуватися між міністерствами та відомствами, які їх впроваджують, а також між різними рівнями влади, щоб запобігти неефективному використанню коштів та адміністративним витратам.

9. Розбудова адекватної адміністративної спроможності на місцевому рівні повинна передувати децентралізації.

10. Під час криз слід уникати пропорційного скорочення соціальних видатків у цілому та рециркуляції безпеки. Якщо це можливо, витрати повинні бути збережені або збільшені, а ключові програми – захищені.

11. Залучення громадських організацій, громадських груп та релігійних організацій може сприяти підвищенню ефективності та підзвітності, за умови, що їхня спроможність впроваджувати мережі ПУСР є адекватною.

Таким чином, додавши до цих висновків підтримку вітчизняного уряду досвідом інших країн, заохочуючи подальше технічне роз'яснення щодо розробки та впровадження, поширення результатів в Україні і за її межами, можливо удосконалити соціальний захист і забезпечити тривале скорочення бідності.

Структура публічного управління соціальним ризиком передбачає, що багато ефективних заходів з управління ризиками виходять за межі традиційної сфери соціального захисту, але знаходяться в соціальних секторах, таких як доступ до основного медичного обслуговування, освіти, водопостачання та санітарії. Це свідчить про те, що інтегрований вигляд соціальних витрат і фінансування був би корисним. Крім того, документи стратегії зменшення бідності та процес, що лежить в основі, вимагають перегляду соціальних витрат з метою підвищення їх ефективності у сприянні зменшенню бідності / уразливості.

Огляди загальних державних витрат і окремих напрямів політики здійснюються рядом інституцій, які слугують різним цілям. МВФ щорічно проводить статистику державного фінансування з ключовою метою - узгодження фіскальних рахунків з іншими рахунками в реальному та грошовому секторах для полегшення виявлення, аналізу та реагування на джерела макроекономічної нестабільності. Світовий банк проводить огляди структури державних витрат, які надають широкий аналіз проблем з витратами (у тому числі інституційні недоліки).

МОП проводить огляди витрат на соціальний захист і використовує Європейську систему інтегрованої статистики соціального захисту (ESSPROS) як відправну точку [269].

Двосторонні донори (такі як DFIF, GTZ, CIDA, SIDA тощо), а також багатосторонні організації проводять інші огляди витрат для не дуже визначених соціальних підсекторів у країнах, що розвиваються, найчастіше на освіту та охорону здоров'я, а іноді на соціальні мережі або соціальні захист.

Хоча підходи різних суб'єктів є цінними, вони використовують різні визначення та поняття, часто не пов'язані з показниками розвитку, на які впливають ці витрати, і демонструють відсутність згоди щодо найкращих методів оцінювання ефективності цих витрат. Крім того, аналіз витрат часто не враховує (позабюджетні) витрати двосторонніх організацій та НУО або великі програми, що фінансуються роботодавцями.

Поточний стан розрахунків витрат вимагає розробки систематичних методологічних рамок соціальних витрат, фінансування та оцінки ефективності в Україні. Необхідні рамки, які спільно розробляються та застосовуються міжнародними організаціями, двосторонніми донорами та країнами для проведення перевірок з порівнянням результатів. Така спільна методологія матиме принаймні два основних ефекти. Це дозволить розробити орієнтири для країни і полегшить вивчення досвіду інших країн. Крім того, як тільки буде створена методологія, установи, двосторонні організації та країни зможуть передавати ці перевірки міжнародним та місцевим консультантам, чия робота та результати можуть бути набагато краще оцінені та відстежені. Нарешті, спільні рамки забезпечать кращу основу для партнерства між міжнародними організаціями, а також двосторонніми донорами, і сприятимуть інституційному розвитку в країнах-клієнтах.

Сектор соціального захисту Світового банку розробив проект, який складе основу для діалогу з МОП, МВФ та іншими партнерами, а декілька двосторонніх донорів висловили зацікавленість приєднатися до цих зусиль. Досвід цих пілотів отримав би зворотний зв'язок у перегляді та вдосконаленні методологічної бази.

Запропонований у даний час підхід до проведення всеохоплюючої соіальної політики трирівневий і передбачає:

- визначення обсягу та структури соціального сектора країни;
- контроль за необхідністю, доцільністю та можливістю програм / заходів соціального сектора для зменшення бідності;
- оцінювання економічної ефективності програм і заходів соціального сектора, що надаються або фінансуються державним сектором.

По-перше, необхідно визначити всі витрати, пов’язані із соціальним сектором країни, шляхом збору інформації про відповідні програми або інтервенції, що надаються або фінансуються урядом або приватним сектором. Успішне проведення цього заходу дасть змогу розширити знання про основний склад і структуру витрат соціального сектора країни, а також про системи забезпечення та фінансування, а також дозволить аналітикам відповідати на основні питання, пов’язані з витратами.

По-друге, всі інтервенції та програми соціального сектора країни повинні бути переглянуті з точки зору їх потенціалу для зменшення бідності / уразливості. Це передбачає насамперед оцінку того, чи втручання / програми соціального сектора в країні задовольняють пріоритетні потреби бідних і сприяють поліпшенню управління ризиками. Крім того, необхідно провести поглиблений аналіз програм або заходів державного сектора.

Це включає в себе вивчення того, чи відповідають державні програми чи інтервенції обґрунтуваному державному втручанню, а також чи користуються зазначені послуги реальним попитом бідних. Більше того, мета, прогрес і результат(и) кожної програми або втручання мають бути вивчені для визначення успішних і невдалих проектів.

Нарешті, всі програми та заходи соціального сектора, які фінансуються або надаються державним сектором, повинні оцінюватися з точки зору їх економічної ефективності, наприклад, шляхом використання аналізу витрат і надходжень, аналізу ефективності використання, дослідження трансферів тощо.

Це надасть інформацію про необхідні реформи та програми заходів для соціального сектора в державі.

Таким чином, слід відзначити, що публічне управління оціальними ризиками являє собою розроблення соціальної політики.

Соціальна політика (СП) традиційно визначається як громадські заходи для забезпечення доходів громадян і домогосподарств. Програми СП, як правило, охоплюють політику ринку праці, соціальне страхування, соціальний захист і соціальну допомогу. Публічне управління соціальними ризиками (ПУСР) - це нова концептуальна основа, яка розширює традиційні рамки СП шляхом вивчення публічних заходів для покращення ринкових та неринкових (неформальних) інструментів управління соціальним ризиком. Публічне управління соціальними ризиками складається з публічних втручань, які допомагають особам, домогосподарствам та громадам краще управляти ризиками, а також надавати підтримку найбіднішим (Holzmann, Jorgensen 2000) [23].

Перерозподіл доходів є важливою особливістю як для діяльності у сфері ПУСР, так і для діяльності СП, але це не є основною метою. На відміну від концепції перерозподілу держави добробуту, яка має на меті виправити розподіл доходів, визначений на первинному ринку, до більш егалітарного кінця, ПУСР має перерозподіл доходів як проміжну мету досягнення соціальної стійкості. Концепція ПУСР також перевищує традиційне визначення СП шляхом вивчення «фізичної» політики управління ризиками, наприклад, громадських заходів для захисту від стихійних лих та епідемічних захворювань.

Основна ідея ПУСР полягає в тому, що всі особи зазнають численних ризиків з різних джерел, незалежно від того, чи є вони природними (наприклад, землетруси, повені та хвороби) або створені людиною (наприклад, безробіття, деградація навколишнього середовища, війни і терор). ПУСР також охоплює макроекономічну політику, спрямовану на зменшення впливу економічних потрясінь, таких як раптові зростання цін на нафту та непередбачувані зміни курсів валют.

На рис. 3.11 зображені основні особливості системи публічного управління соціальними ризиками, традиційної СП та перерозподілу доходів. Також позначено додаткові “нові” вогнища (А, В), що є результатом розширеної пропонованої концепції соціальної політики (затінені області).

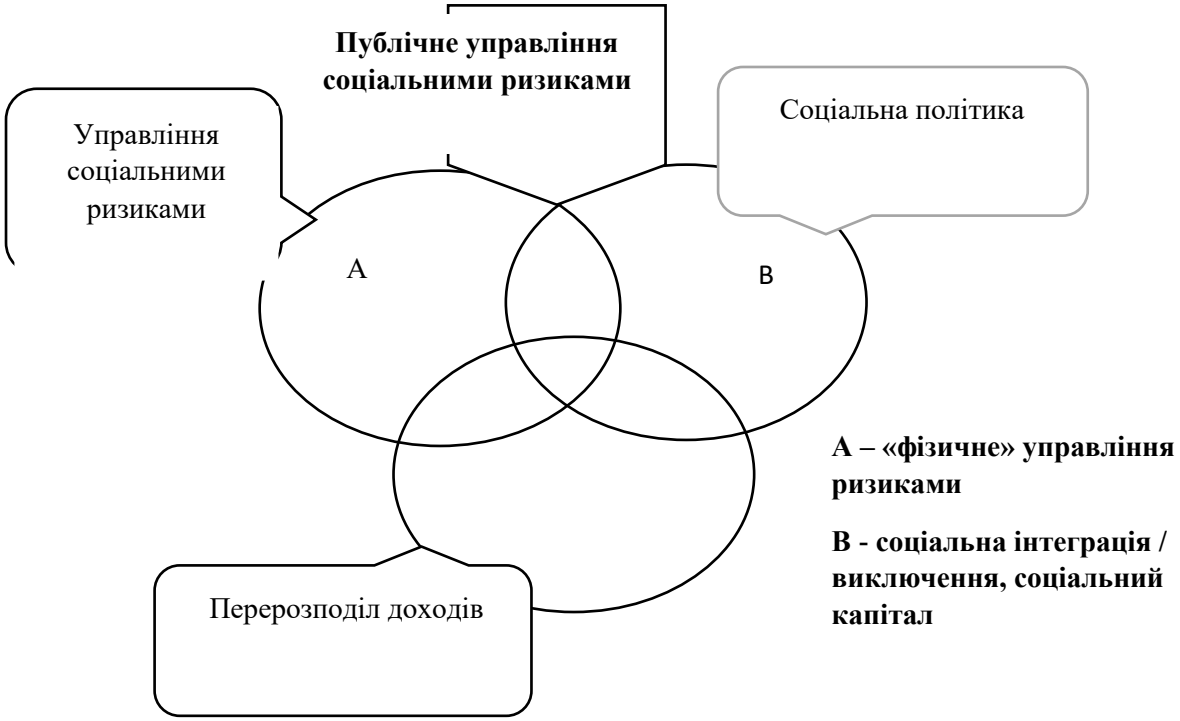

Рис. 3.11. Розкриття суті соціальної політики в системі публічного управління соціальними ризиками*

*Адаптовано авторкою на основі [25]

Високий і зростаючий рівень державних видатків для програм СП у розвинених країнах світу викликає широке політичне занепокоєння, особливо з огляду на старіння населення та зростання міжнародної конкуренції ("глобалізація"). Традиційною є думка, що СП частково відповідальна за цю напруженість, оскільки вона підкреслює роль прямого надання соціального захисту державним сектором (наприклад, низька вартість житла). Система публічного управління соціальними ризиками виходить за рамки публічного забезпечення соціального захисту і привертає увагу до неформальних та ринкових механізмів, їх ефективності та впливу на зростання та розвиток.

Таким чином, можна виокремити три стратегії управління соціальними ризиками:

Профілактичні стратегії є громадськими заходами для зниження ймовірності ризику. Наприклад, на ринку праці профілактичні інтервенції спрямовані на поліпшення навичок або функціонування ринків праці з метою зменшення ризику безробіття, або неповної зайнятості, або низького рівня заробітної плати.

- Стратегії пом’якшення мають за мету зменшення впливу можливого ризику. Типовими стратегіями пом’якшення є диверсифікація портфеля, страхування та хеджування. Вони можуть бути як формальними, так і неформальними. Домовленості про взаємодопомогу в сім’ях або громадах є прикладами неформальних страхових схем.
- Стратегії подолання можуть полегшити наслідки ризику, як тільки це сталося. Уряд відіграє важливу роль у наданні допомоги людям у випадку, коли окремі домогосподарства не зберегли достатньо засобів для того, щоб впоратися із серйозною хворобою або катастрофічними ризиками.

Ці стратегії встановлюються на тлі різних типів і ступенів асиметричної інформації. Асиметрична інформація між ринковими партнерами, фізичними особами, групами та урядом критично впливає на ефективність стратегії управління ризиками. Коли деякі учасники володіють ексклюзивними ринками ризику приватної інформації, ринки можуть не розвиватися, ставати нестабільними або працювати погано.

Неформальний механізм розподілу ризиків часто виступає як замінник ринкового страхування, зокрема на ранніх стадіях економічного розвитку. Загалом, існує потреба в державному регулюванні та нагляді, якщо асиметрична інформація створює потенціал для «ринкової невдачі». Проте асиметрична інформація може також призвести до “невдачі уряду”, тому необхідно провести порівняльний інституційний аналіз.

Протягом останніх двох десятиліть концепція соціальної інтеграції (СІ) досягла значного академічного та політичного інтересу в обговоренні соціальної політики. Прихильники політики СІ стверджують, що сучасна соціальна політика не повинна обмежуватися лише традиційними заходами підтримки

доходів, але повинна враховувати аспекти соціальної єдності. Іншою метою розширеної концепції соціального захисту є добре розроблена схема страхування на випадок безробіття, яка не тільки покращує індивідуальний добробут через згладжування споживання, але й підвищує соціальну стабільність; забезпечення дохідної підтримки для літніх людей дає їм змогу брати участь у суспільному житті; доступ до освіти для бідних надає дітям кращі можливості для інтеграції в суспільство тощо. З іншого боку, заходи СІ виходять далеко за межі простих фінансових та орієнтованих на доходи міркувань. Інвестиції в соціально-культурну інфраструктуру, включаючи «соціальний капітал» [289], є відповідними інструментами та інститутами розширеної соціальної політики. Концепції ESP також пов'язані з «підходом до спроможності» [178] та «підходом до соціальних прав» [291].

Визначивши рамки для публічного управління соціальними ризиками, слід зауважити, що він охоплює основні потреби:

- доступ до житла та комунальних послуг;
- доступ до продуктів харчування;
- доступ до здоров'я і статевого розмноження;
- доступ до соціальної участі та основний механізм, що гарантує виконання цих потреб;
- доступ до доходу.

Соціальне забезпечення базується на монетизації допомог, в основу якого покладено тезу про потреби людини в засобах до існування. У монетаризованій економіці трансакції здійснюються за допомогою грошей; це означає, що людині потрібні гроші, щоб купувати товари, які необхідні для забезпечення життєво важливих потреб. У багатьох країнах світу в основі допомоги громадянам лежить забезпечення їх роботою.

Доступ до доходу повинен розумітися в його найширшому значенні, що стосується не лише доходів (чи запасів) у грошовому вираженні, а й охоплює всі засоби існування, надані в натуральній формі. У розвинених капіталістичних суспільствах соціальну політику не можна зрозуміти, якщо спиратися на пряме

забезпечення «доходу»; велика частина соціальної політики пов'язана з інструментами, які гарантують або покращують доступ до доходу для всіх членів суспільства, а саме: праці та освіти.

Тому слід обов'язково до опису сфери соціальної політики, враховуючи, що співвідношення між "доходом", з одного боку, і працею та освітою, з іншого, є високими, додавати:

- доступ до робочої сили (як основного механізму, що генерує доходи);
- доступ до освіти (як основного джерела майбутніх доходів).

Доступ до безпеки, цивільних і людських прав має різний характер у цьому відношенні. Це детермінанти, які важко забезпечити на ринках або сім'ях. Частковий фізичний захист громадянина (його здоров'я і життя) та майна може бути куплений на ринку (охоронні фірми, приватні охоронці) або надані сім'єю, але вони не можуть бути повністю розцінені як звичайні господарські товари (з урахуванням елементів суспільних благ).

Цивільні та людські права ніколи не забезпечуються ринками або сім'ями.

Гарантовані права власності, політичні права та примусове рівне ставлення, наприклад, можуть бути розроблені лише визнаними та законними державними органами чи державою.

Слід розглядати їх як необхідні та важливі передумови для соціальної політики при її вивченні. Це означає, що якщо цивільні та людські права не будуть забезпечені, аналіз соціального управління ризиками повинен починатися із серйозного вивчення впливу відсутності цивільних та людських прав (виключення певних груп з основ права не можна ігнорувати під час вивчення впливу соціальної політики, наприклад, суспільство, яке гарантує доступ до освіти для своїх членів, але виключає жінок). Якщо, однак, забезпечені основні цивільні та людські права, це не означає, що питання можна повністю ігнорувати. Це більше, ніж теоретична дискусія навіть у передових капіталістичних економіках, де можливо припустити, що ці основні права забезпечені.

Все законодавство і, безумовно, законодавство про соціальну політику використовують визначення охопленого громадянством населення, місця

проживання або вкладників. Це позбавляє членів суспільства, які не відповідають цим критеріям, (соціального) захисту. Нелегальні іммігранти та біженці є проблемою в цьому відношенні і не тільки тому, що вони самі позбавлені захисту, а й тому, що вони створюють додаткову проблему управління для захищеної частини населення.

Якщо, наприклад, нелегальним іммігрантам відмовлено в доступі до системи охорони здоров'я, випадок відкритого туберкульозу загрожує не тільки здоров'ю інфікованої особи, а й здоров'ю всіх інших осіб, яких він може інфікувати. Зосередимо увагу на потребах, визначених вище, припускаючи, що основні цивільні та людські права забезпечуються в суспільствах. Важливим є також створення моделі захисту дітей. Адже на сьогодні гостро стоїть питання про низький рівень народжуваності в Україні та Європі.

Відповідно до даних Державної служби статистики України, відбувається суттєве скорочення населення: протягом першого кварталу 2018 р. кількість населення скоротилася на 85,7 тис. осіб, а кількість народжених у два рази менша за кількість померлих (природнє скорочення населення становить 93592 особи) [260]. Очевидно, що є необхідним є здійснення захисту дитинства, що мотивувало б до збільшення народжуваності та виховання дітей. Проте важливим є і врахування цифровізації та правильно вибудованої системи управління ризиками, що впливатиме на розвиток дітей.

Ринкові відносини є важливими у системі публічного управління соціальними ризиками, проте слід враховувати і роль сімей /ДГ у ПУСР. У багатьох інших випадках, ніж вважається на перший погляд, виробництво багатства всередині сімей є важливим замінником виробництва багатства на ринках. Там, де ринки зазнають невдачі, у багатьох випадках сім'ї стануть очевидною заміною.

Але навіть без відсутності ринків, сім'ї будуть виробляти значну частину добробуту, хоча його фактична сума залежить від багатьох змінних (історія, традиції, економічний розвиток тощо).

Держава або державна політика виникає там, де ринки і сім'ї фактично зазнають невдачі або де розуміється, що рішення, вироблені ринками, є або неефективними, або неприйнятними. Отже, коли громадяни не довіряють інструментам соціальної політики держави, здатні самостійно управляти ризиками, пов'язаними з цими потребами та їхніми механізмами, що також певного соціального управління.

Оскільки, як вже зазначалося, розвиток держави основується на розвитку її соціального капіталу, базою якого є здорові й освічені діти. Проте пандемія внесла корективи в навчання дітей різного віку шляхом запровадження дистанційної форми, формуючи нові види соціальних ризиків (соціальна ізоляція, залежність від віртуального світу і гаджетів, погіршення здоров'я та зменшення рівня освіти).

Втрата мотивації та почуття самодисципліни, необхідні для навчання в Інтернеті, є однією з основних проблем, з якими стикаються діти.

Шкільний клас забезпечує структуру та середовище для ефективного навчання, якого бракує навчанню вдома.

Це забезпечує цикл для школярів, які намагаються виконати свої завдання, що призводить до відсутності мотивації та зниження цілей для себе.

Вплив онлайн-класів може викликати занепокоєння у багатьох батьків. Але, маючи правильну систему підтримки, ці учні можуть легко подолати проблеми, пов'язані з онлайн-навчанням.

Хоча ситуація дуже тривожна, цього вимагає нинішня ситуація. Здається, важким завданням є відновлення роботи шкіл найближчим часом, і призупинення навчання через пандемію також може спричинити серйозні наслідки.

Інтернет-заняття принесли відносне відчуття нормальності в ці нестабільні часи і дали учням можливість продуктивно використовувати свій час.

Таким чином, пропонуємо власний підхід до управління соціальними ризиками (табл. 3.5) на прикладі вікового розподілу дітей, враховуючи ситуацію пандемії.

Таблиця 3.5*

Публічне управління соціальним ризиком відповідно до вікового розподілу дітей

Державне, правове регулювання, аналіз даних, соціальні програми,, еволюція												
Сфери діяльності	**Економіка, суспільство**	**Саморегулювання, нагляд**	**Заклади дошкільної освіти**	**Економіка, суспільство**	**Саморегулювання, нагляд**	**Середня школа**	**Економіка, суспільство**	**Саморегулювання, нагляд**	**Середня школа**	**Економіка, суспільство**	**Саморегулювання, нагляд**	**Середня школа/ заклад вищої освіти першого рівня акредитації або структурний підрозділ вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації/додатковий підробіток**
Відповідальні суб'єкти	Розробники додатків, Контент-провайдери, оператори платформ	Розробник і постачальник технічних засобів	Батьки, опікуни та педагоги	Розробники додатків, Контент-провайдери, оператори платформ	Розробник і постачальник технічних засобів	Батьки, опікуни та педагоги	Розробники додатків, Контент-провайдери, оператори платформ	Розробник і постачальник технічних засобів	Батьки, опікуни та педагоги	Розробники додатків, Контент-провайдери, оператори платформ	Розробник і постачальник технічних засобів	Батьки, опікуни та педагоги
Вік	**ДІТИ ВІКОМ ДО 6 РОКІВ**			**ДІТИ ВІКОМ ВІД 6 ДО 9 РОКІВ**			**ДІТИ ВІКОМ ВІД 9 ДО 14 РОКІВ**			**ПІДЛІТКИ ВІКОМ ВІД 14 І ВИЩЕ**		
Стратегія	***ВИЯВЛЕННЯ РИЗИКУ***			***ЗАПОБІГАННЯ РИЗИКУ***						***ЗНИЖЕННЯ РИЗИКУ***		
Три стовпи мінімізації ризику	*Пропозиція дизайну:* Безпечні та привабливі пропозиції ігор, навчання та технічного супроводу	*Технологія:* Технічні програми захисту молоді, щоб уникнути конфронтації з потенційно шкідливим змістом та контактами	*Медіаграмотність* Супровід батьків та фільтрування інформації, а також розвиток здібностей до елементарної медіаграмотності	*Пропозиція дизайну:* Безпечні та привабливі пропозиції ігор, навчання та технічного супроводу та розвитку комунікабельності	*Технологія:* Технічні програми захисту молоді, щоб уникнути конфронтації з потенційно шкідливим змістом та контактами	*Медіаграмотність* Розвиток здібностей до елементарної медіаграмотності	*Пропозиція дизайну:* Редакційна та технічна підтримка щодо Інтернет-пропозицій Безпечні та привабливі пропозиції ігор, навчання та технічного супроводу та розвитку комунікабельності	*Технологія:* Технічні програми захисту молоді, щоб уникнути конфронтації з потенційно шкідливим змістом та контактами	*Медіаграмотність* Розвиток медіаграмотності	*Пропозиція дизайну:* Редакційна та технічна підтримка відповідно до віку щодо Інтернет-пропозицій	*Технологія:* Технічні програми захисту молоді, щоб уникнути конфронтації з потенційно шкідливим змістом та контактами	*Медіаграмотність* Медіапедагогічна кваліфікація щодо само- або ризик-менеджменту
ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІ: підтримка, рейтинг, теги, скарги, участь, подальший розвиток інструментів												

*сформовано авторкою

3.3. Порівняльний аналіз міжнародного та вітчизняного законодавства в системі публічного управління соціальними ризиками в умовах цифрових трансформацій

Важливою відправною точкою для вивчення правового контексту систем публічного управління соціальними ризиками є розуміння та розмежування різних рівнів правового регулювання. Соціальне законодавство та законодавчі нормативні акти, що визначають правові положення, розташовані в рамках більш широкої правової бази, що складається з конституційних та міжнародних правових положень.

На національному рівні (конституційний закон) конституційний порядок визначає, хто в кінцевому підсумку відповідає за розробку та впровадження систем публічного управління соціальними ризиками. У федерально організованих країнах соціальне законодавство може належати до компетенції окремих штатів або регулюватися на федеральному рівні. Так само в децентралізованих системах можуть бути різні ролі національних та місцевих органів влади. Конституція подає інформацію про процедури, що мають відношення до законодавства, та про повноваження уряду надавати правові норми нижче законодавчого рівня. Крім того, ступінь контролю законів та інших нормативних актів конституційними або верховними судами визначається в національних конституціях. І останнє, але не менш важливе. Конституційний закон також містить важливу інформацію про концептуальну спрямованість політики публічного управління соціальними ризиками: положення національних конституцій можуть спричинити умови, яких повинні дотримуватися органи влади при розробці системи публічного управління соціальними ризиками.

Важливі правові вказівки щодо публічного управління соціальними ризиками також передбачені міжнародним правом.

Конкретні вимоги до мінімального рівня соціальних послуг, які уряд повинен надавати своїм громадянам, можуть бути виведені з міжнародних стандартів прав людини. Право на соціальне забезпечення, одне з основних соціальних прав людини, включено до Загальної декларації прав людини, а як обов’язкове договірне право - до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права (МПЕСКП).

На відміну від інших соціальних прав, перелічених у Пакті, положення про право на соціальне забезпечення у ст. 9 документа є досить коротким ("Держави-учасниці цього Пакту визнають право кожного на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування") [268], але подальші вказівки щодо змісту цього зобов’язання містяться в загальному коментарі № 192, який був розроблений Комітетом з економічних, соціальних та культурних прав, органом ООН, що здійснює моніторинг Пакту [269].

Загальні зауваження цього Комітету не містять юридично обов’язкових норм міжнародного права, але мають суттєве значення для тлумачення та конкретного визначення обсягу й змісту соціальних прав.

Загальний коментар № 19 підкреслює, що Пакт пропонує широке тлумачення терміна «соціальне забезпечення», яке потенційно може охоплювати: схеми внесків або страхування, зокрема соціальне страхування, схеми, що не передбачають здійснення внесків, такі як універсальні або цільові схеми соціальної допомоги, а також інші форми соціального забезпечення, включаючи приватні схеми, заходи самодопомоги та спільні схеми, що визначають межу саме публічного управління соціальними ризиками.

Більше того, у Коментарі вказані галузі соціального захисту, включені до ст. 9 МПЕСКП. Відповідно, охоплюються такі категорії: охорона здоров’я, старість, безробіття та травми на виробництві, аліменти на сім’ю та дитину, оплачувана відпустка по вагітності та пологах, допомога доходам інвалідам, а також допомоги постраждалим та сиротам.

Держави зобов’язані вжити необхідних заходів, включаючи реалізацію схеми публічного управління соціальними ризиками, спрямованих на повну реалізацію права на соціальне забезпечення та соціальний захист.

Закон Міжнародної організації праці (МОП) [270] є ще одним важливим джерелом міжнародного права про соціальний захист.

Найважливішим договірним документом, який МОП надала в цьому секторі, є Конвенція № 102 про соціальне забезпечення (мінімальні стандарти) 1952 р. [271].

Вона охоплює всі відповідні соціальні ризики (хвороби, безробіття, вік, нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання тощо), але договірні сторони зобов’язуються гарантувати соціальний захист лише певній частині населення.

Однак, оскільки зобов’язання, що випливають з ратифікації Конвенції, досить великі, на сьогодні лише 53 країни, серед них промислово розвинені країни та Україна, погодилися пройти відповідний моніторинг. Тому в останні роки МОП переключила свою увагу на подальший розвиток публічного управління соціальними ризиками на рівні м’якого права (зокрема, декларацій та рекомендацій, які не мають юридично обов’язкової сили), а також вирішення все більш особливих проблем, з якими стикаються країни із середнім ВВП. Цей підхід розглядає проблему, пов’язану з тим, що більшість працездатного населення таких країн належить до неформального сектора економіки, і тому не охоплюється звичайними системами соціального забезпечення. Після цієї політичної переорієнтації МОП Міжнародна конференція праці у 2012 р. прийняла Рекомендацію щодо основ соціального захисту [273], яка підкреслює доступ до первинної медико-санітарної допомоги та встановлює мінімальні стандарти забезпечення доходів для всіх громадян, одночасно вимагаючи від урядів постійно підвищувати рівень базового покриття, визначений чинними угодами МОП. Ця рекомендація отримала майже одностайну підтримку держав-членів МОП.

Багато країн із низьким та середнім рівнем доходу включили соціальні права у свої конституції і, зробивши це, здійснили перший крок до виконання своїх міжнародних зобов'язань. Окрім прав на здоров'я, харчування та освіту, право на соціальний захист прямо зазначено у великій кількості конституцій. Формулювання різниться за обсягом та рівнем деталізації: деякі положення є досить стислими і містять лише твердження про те, що кожна людина або громадянин має право на соціальне забезпечення (або що гарантується право на соціальне забезпечення).

Більш детальні версії юридичної назви включені в інші конституції, зокрема в країнах Центральної та Південної Америки (МОП, 2011, пункт 238): наприклад, ст. 19 (18) Конституції Чилі «гарантує всім особам ... право на соціальне забезпечення», вказуючи, що «…дія держави буде спрямована на гарантування доступу всіх жителів до єдиних основних переваг, наданих державними чи приватними установами» [254].

Положення також містить процедурні вимоги та правила нагляду. Точні положення про структуру та функціонування системи соціального захисту також передбачені конституціями Болівії, Бразилії, Колумбії, Еквадору та Мексики. Крім того, у досить багатьох країнах існують спеціальні конституційні положення, які стосуються захисту від конкретних соціальних ризиків (наприклад, хвороби, безробіття) або стосуються конкретних категорій населення (дітей, молоді, жінок, сімей, людей похилого віку та інвалідів). В інших конституціях прямо не згадується право на соціальне забезпечення, а йдеться про міжнародні зобов'язання з прав людини, до яких уряд вступив. В Аргентині основні договори про права людини - серед них МПЕСКП - «стоять на одному рівні з Конституцією ... і їх слід розуміти як доповнення визнаних у ньому прав та гарантій».

Подібні, хоча і більш загальні положення про відповідність міжнародного права для тлумачення конституції викладені в ряді африканських конституцій (наприклад, у Камеруні, Чаді, Ефіопії, Гвінеї, Гані, Малаві, Намібії, Руанді, Сенегалі, Судані).

У деяких країнах можна знайти положення, які класифікують соціальний захист як конституційну мету, директиву чи керівний принцип державної політики, на додаток до індивідуального права громадян на соціальне забезпечення або соціальну допомогу, або як єдине положення з питань соціального захисту. Незвично, що такі конституції також містять вказівку на те, що ця мета залежить від наявності необхідних фінансових ресурсів.

У Зімбабве ст. Конституції передбачає, що «…. держава повинна вжити всіх практичних заходів у межах доступних для неї ресурсів для забезпечення соціального забезпечення та соціальної допомоги тим, хто цього потребує».

Деякі конституції покладають на державу обов'язок реалізовувати право на соціальне забезпечення, але не містять відповідного індивідуального права, яке може бути реалізоване в судах. Конституція Танзанії є гарним прикладом такого підходу: з одного боку, згідно зі ст. 11 (1), «…державна влада повинна вжити належних положень щодо реалізації права особи на ... соціальне забезпечення у періоди старості, хвороби або втрати працездатності та в інших випадках непрацездатності» і, як передбачено у ст. 7 (2), це «обов'язок та відповідальність уряду, усіх його органів та всіх осіб чи органів, що виконують виконавчі, законодавчі чи судові функції, щоб пізнати, дотримуватися та застосовувати це положення». З іншого боку, у пункті ст. 7 (2) зазначено, що положення цієї частини Конституції «не виконуються жодним судом» [273]

У Конституції України ст. 46 гарантує право на соціальний захист, яке забезпечується також державним соціальним страхуванням. Ст. 47 Конституції України затверджує право громадян на житло, ст. 48 передбачено право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло, а ст. 49 забезпечує право громадян України на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Важливою частиною Конституції України є забезпечення безпеки її громадян: це положення засвідчується ст. 50, 91, 107 [274].

Такі конституційні гарантії забезпечують важливу основу для ключових суб'єктів, що прагнуть до розвитку системи ПУСР. Конституційні мандати

повинні використовуватися урядом під час спілкування з Парламентом або з учасниками громадянського суспільства, оскільки вони дають вагомі підстави для аргументації при ініціюванні нових програм або підтримці певних процесів і реформ. І навпаки, парламент також може посилатися на ці конституційні гарантії, вимагаючи від уряду заходів. Однак встановлення права на соціальне забезпечення в Конституції є ще більш важливим для правовласників (і потенційних заявників). Вони можуть, часто за сприяння ННО, профспілок або засобів масової інформації, посилатися на свої права, гарантовані конституцією, у випадках, коли уряд та адміністративні органи не задовольняють їх належним чином. Таким чином, гарантовані конституцією права на соціальний захист можуть стати важливою основою для аргументації під час переговорів щодо переробки певних програм, а також для скарг на невиконання цих програм, що і сприяє виникненню нових видів соціальних ризиків.

Суди виконують особливо особливу функцію в країнах, які гарантують право на соціальний захист як індивідуальне право; в цьому контексті МОП говорить про «новий розподіл відповідальності між виконавчою, законодавчою та судовою владою». Гарантовані конституцією соціальні права мають важливе значення для соціально-політичних рішень загальнодержавного значення, особливо в тих випадках, коли вони є основою для впровадження нових рішень Конституційного Суду або Верховного Суду.

Права людини також забезпечують юридичний імператив для політики зменшення бідності.

Держави добровільно взяли на себе юридично покладені зобов’язання, які вимагають від них скасувати ті позбавлення, з яких в основному складається крайня бідність: відсутність належного рівня життя, харчування, житла, води та санітарії, доступу до охорони здоров’я та освіти, соціального забезпечення та роботи, на додаток до безлічі інших культурних, політичних та громадянських депривацій, що підсилюють і закріплюють бідність. Мандат з прав людини передбачає, що держави повинні виділяти максимально доступні ресурси для

поступового здійснення цих основних економічних та соціальних прав, навіть у часи суворого обмеження ресурсів.

Права людини не дозволяють використовувати принцип прогресивної реалізації для виправдання стійких рівнів хронічної або крайньої бідності, а наділяє держави безпосереднім основним зобов'язанням забезпечити задоволення, щонайменше, мінімальних.

Ці мінімальні основні рівні є тими, які мають вирішальне значення для забезпечення належного рівня життя за рахунок основних засобів до існування, основної первинної медико-санітарної допомоги, основного притулку та житла та базових форм навчання - елементів, які разом складають основу соціального захисту для всіх членів суспільства.

Права людини також встановлюють чіткий юридичний обов'язок держав забезпечувати здійснення прав людини нарівні та без будь-якої дискримінації. Бідність і дискримінація нерозривно пов'язані, кожна з них є причиною та наслідком для іншої. Люди, які живуть в умовах бідності, зазнають дискримінації не лише за такими ознаками, як народження, майно, національне чи соціальне походження, етнічне походження, колір шкіри, стать і релігія, а й тому, що вони не мають достатньо активів. З точки зору прав людини, держави несуть чітке зобов'язання забезпечити, щоб усі люди мали можливість користуватися мінімально важливим рівнем економічних, соціальних та культурних прав, включаючи належний рівень життя, однаково і без дискримінації.

Правозахисний підхід не обов'язково передбачає точні політичні заходи, оскільки держави мають право на свій розсуд формулювати політику зменшення бідності, яка найбільше відповідає їхнім обставинам. Однак підхід до прав людини вимагає, щоб держави враховували свої міжнародні зобов'язання з прав людини в ході формування політики та інших ініціатив, пов'язаних із зменшенням бідності.

Ці юридично обов'язкові зобов'язання стосуються кінцевого результату, а також процесу, який використовується. Закон про права людини покладає на держави зобов'язання як поведінки, так і результату. Отже, зусилля для

досягнення цілей публічного управління соціальними ризиками, їх реалізація та результати політики повинні відповідати стандартам прав людини. Відповідність результатів та процесів нормам прав людини оцінюється на основі:

1) наскрізних принципів прав людини (таких як недискримінація, прозорість, підзвітність та участь);

2) певних процесуальних обов’язків, такі як обов’язок надавати пріоритет найбільш маргіналізованим, знедоленим та вразливим групам перед іншими верствами суспільства, обов’язок забезпечувати ефективну та значущу участь тих, кого стосується політика, та обов’язок забезпечувати прозорість , доступ до інформації та механізми підзвітності;

3) основних критеріїв, які були розроблені стосовно конкретних прав (у тому числі Комітетом з економічних, соціальних та культурних прав стосовно, наприклад, прав на соціальне забезпечення, освіту та здоров’я).

Конкретні закони, які підпадають під категорію "соціальний захист" або "соціальне забезпечення", можна знайти майже в усіх країнах світу. Однак рівень регулювання у цій галузі дуже різниться.

Хоча як у країнах з високим рівнем доходу, так і в деяких країнах із низьким та середнім рівнем доходів усі сектори соціального забезпечення охоплені диференційованим набором правил, усе ще існує кілька держав, де лише невелика частка населення (часто це державні службовці) користується гарантованим законодавством правом на соціального забезпечення. У багатьох країнах існують системи, які забезпечують пенсії на основі внесків і зазвичай регулюються законодавством.

Охарактеризуємо наслідки законодавчих змін, які впливатимуть на систему публічного управління соціальними ризиками, виходячи зі здійсненого аналізування, у таких напрямах:

1. Загальне аналізування законодавства, яке регулює публічне управління соціальними ризиками.

2. Аналізування пенсійного законодавства.

3. Аналізування законодавства у сфері забезпечення материнства і дитинства.

4. Аналізування законодавства у сфері освіти та науки.

5. Аналізування законодавства у сфері охорони здоров'я.

6. Аналізування законодавства у сфері забезпечення розвитку цифрових трансформацій.

На сьогодні в Україні можна виділити такі основні законодавчі акти, які регулюють соціальний захист [275]:

Закон України «Про прожитковий мінімум»;

Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття»;

Закон України «Про пенсійне забезпечення»;

Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»;

Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»;

Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»;

Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні».;

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»;

Закон України «Про соціальний захист дітей війни»;

Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»;

Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»;

Закон України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю»;

Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»;

Закон України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю»;

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;

Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»;

Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»;

Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей»;

Закон України «Про соціальні послуги»;

Закон України «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною»;

Закон України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років»;

Закон України «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою»;

Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень»;

Закон України «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми»;

Закон України «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю і державної соціальної допомоги на догляд»;

Закон України «Про підвищення рівня соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»

Проте слід зазначити, що соціальний захист, який надається державою, можна розподілити на дві групи: перша, пов'язана з наданням соціальних послуг, а друга – із монетизацію превентивних заходів та наслідків настання соціальних ризиків (система загальнодержавного обов'язкового соціального страхування та

система обов’язкової форми страхування). Законодавчо також створені передумови до застосування інших форм запобігання та подолання наслідків соціальних ризиків – це:

Закон України «Про страхування» [276];

Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення » [278];

Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій » [279];

Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» [280];

Закон України «Про громадські об’єднання» [281];

Закон України “Про профспілки, їх права та гарантії діяльності” [282].

Так, Міністерством соціальної політики України було розроблено Концепцію реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей, затверджено план заходів з її реалізації, метою якої є підвищення ефективності соціального захисту і прав дітей шляхом здійснення адміністративної реформи у сфері соціальних органів і перетворення Державної соціальної служби у Національну. Окрім того, важливим кроком є створення Єдиної інформаційно-аналітичної системи управління соціальною підтримкою населення України (E-SOCIAL).

Важливим у сфері соціального забезпечення стало впровадження Закону України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 р. № 2671-VIII , який регулює передачу повноважень з надання соціальних послуг населенню на місцеві рівні [283], яким деталізується процес надання соціальних послуг в умовах децентралізації.

Проте, аналізуючи законодавче підґрунтя системи публічного управління соціальними ризиками, слід відзначити, що воно має дещо деструктивний характер, який може сформувати ще одну причину соціального ризику – законодавчу.

Державним агентством земельних ресурсів України (Наказ "Про затвердження Порядку управління ризиками у Державному агентстві земельних

ресурсів України" від 07.06.2013 р. № 253) було затверджено визначення поняття законодавчого ризику – це ймовірність настання несприятливих подій, пов’язана із випливом зміни, відсутністю, суперечністю або нечіткою регламентацією виконання операції у відповідних нормативно-правових актах, законодавчими змінами тощо [284].

У загальному законодавстві, яке регулює систему управління соціальними ризиками, існує ряд недоліків (рис. 3.12).

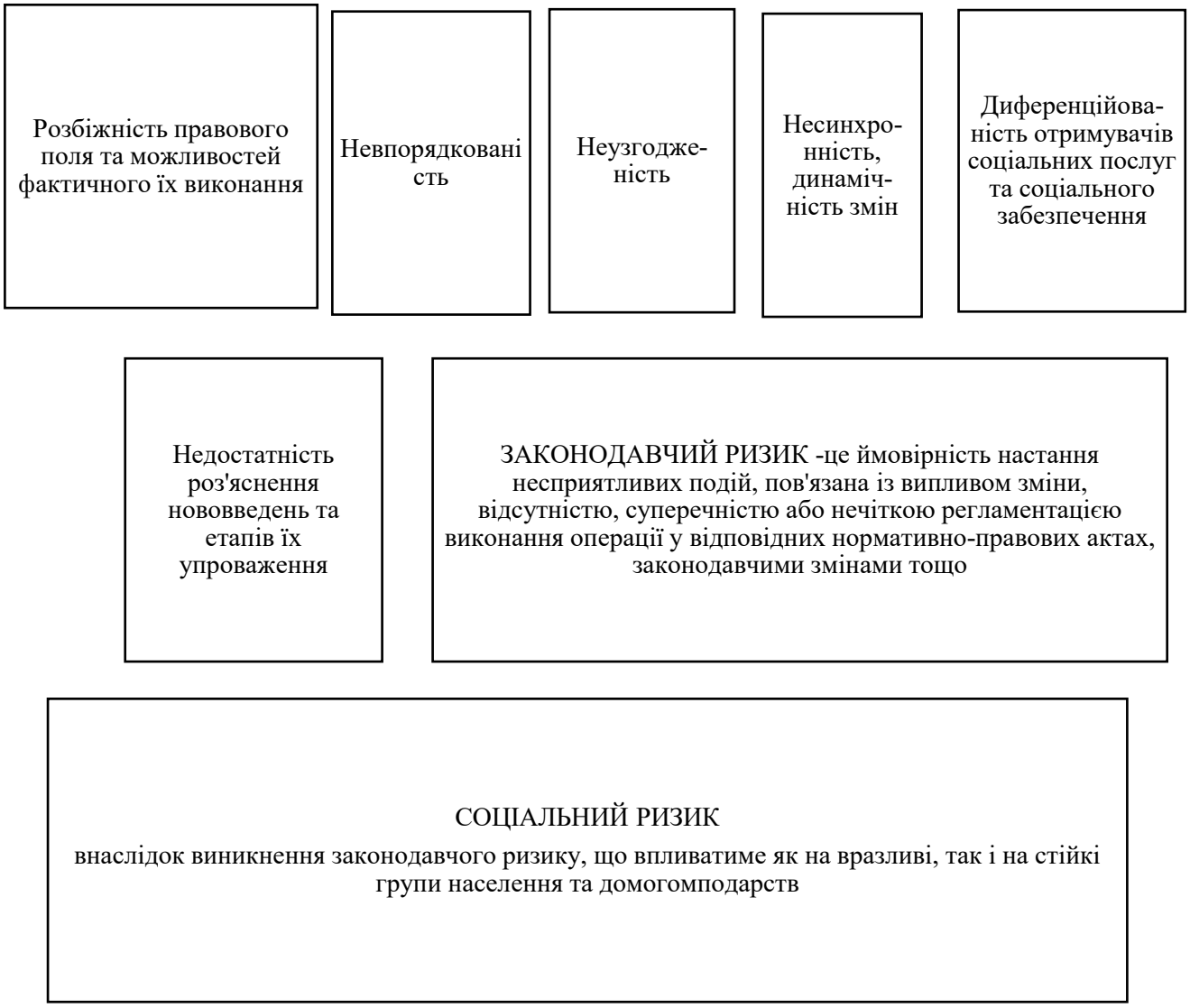

Рис. 3.12. Основні недоліки в законодавстві, яке регулює систему публічного управління соціальними ризиками

Проте в Україні є ряд розбіжностей між законодавчими та фактичними цілями в системі публічного управління соціальними ризиками. Можна

виокремити такі розбіжності в нормативних та фактичних цілях у системі публічного управління соціальними ризиками, напрями вирішення яких дадуть змогу сформувати модель визначення рівня ефективності соціального забезпечення.

Розбіжність 1: між нормативними (законодавчо визначеними) цілями системи публічного управління соціальними ризиками, з одного боку, і можливостями їхньої реалізації, враховуючи рівень економічного, політичного та суспільного розвитку, з іншого.

Розбіжність 2: між наявністю умов, що спонукають до дотримання публічного управління соціальними ризиками та соціального забезпечення з метою інтеграції у міжнародний простір та підтримування глобалізаційних тенденцій, з одного боку, та особливостями національно-ментальних умов і фінансово-економічних можливостей, пов’язаних з внутрішнім виробництвом, національним законодавством, макроекономічними процесами (валютний курс, інфляція тощо) – з іншого.

Розбіжність 3: між необхідність зростання рівня соціального захисту населення, з огляду на розвиток технологій та зростання соціальних потреб, з одного боку, й основними напрямами забезпечення національної безпеки в розрізі фінансової, економічної політичної складової – з іншого.

По-перше, саме забезпечення функціональності економічної складової через побудову системи преференцій та стимулів для роботодавців дасть змогу, з одного боку, забезпечити формування матеріальних та фінансових фондів для системи публічного управління соціальними ризиками, а з іншого -стимулювати бізнес до посилення соціальної відповідальності, соціальної інклюзії або ж розширення системи соціального підприємництва.

По-друге, забезпечення стимулювання національного виробництва і здійснення внутрішнього виробничого розширення через надання податкових преференцій шляхом законодавчих ініціатив приведе до додаткового соціального забезпечення роботодавцями своїх працівників.

Наступне - стимулювання розширення масштабів виробництва, пропагуючи саме економію на масштабах.

Розбіжність 4: між розширенням кола отримувачів соціального забезпечення та послуг соціального захисту, з одного боку, та відсутністю саморегулятивних функцій системи публічного управління соціальними ризиками, що посилює соціальне напруження через недобросовісність отримувачів соціальним допомог чи послуг.

Саме такий дисбаланс може призвести до колапсу ресурсних ринків. Прикладом може слугувати надання комунальних субсидій домогосподарствам, що призвело до недобросовісного використання природніх ресурсів. З іншого боку, надання субсидій не виконує функцій вирівнювання доходів громадян через систему оплати праці чи пенсійне забезпечення та низькі соціальні гарантії, тобто можна стверджувати про неефективні політичні рішення публічних інститутів.

Зокрема, події останніх років в Україні, такі як радикальне зростання субсидій домогосподарствам для покриття видатків на комунальні послуги та опалення житла свідчить не стільки про соціальну спрямованість дій уряду, скільки про катастрофічне становище системи оплати праці, пенсійного забезпечення та незадовільний рівень соціальних гарантій.

Саме такі розбіжності між правовими нормами, задекларованими в Україні, і фактичними діями у сфері публічного управління соціальними ризиками, призводять до трансформації та виникнення нових видів соціальних ризиків.

Наступним недоліком у законодавчій сфері публічного управління соціальними ризиками є невпорядкованість цього законодавства.

Прикладом є вищезазначена Концепція реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей та ЗУ «Про соціальні послуги». Зокрема, надання соціальних послуг здійснюється в умовах відсутності підзаконних актів, що регулюють виплату компенсацій за догляд фізичним особам, які надають соціальні послуги. Також можна зазначити і

суперечність між поняттями, які мають різні підходи до тлумачення однакових термінів.

Неузгодженість законодавства передбачає необхідність перегляду фактичного прожиткового мінімуму, у тому числі в системі формування дійсних потреб індивіда / громадянина України, оскільки перелік товарів, представлених у споживчому кошику, не забезпечує громадян визначеного віку достатнім рівнем гідного життя.

Неузгодженість також стосується і цифрових трансформацій, які сьогодні відбуваються в Україні, породжуючи нові соціальні виклики (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Соціальні ризики, створювані в умовах цифровізації України*

№п/п	**Напрям розвитку цифровізації**	**Соціальний ризик**	**Опис ризику**	**Суб'єкти ризику**
1.	Подолання цифрового розриву шляхом розвитку цифрових інфраструктур	Поглиблення цифрового розриву	Недовіра до урядових рішень, відсутність обладнання для користування цифровими технологіями, віддаленість населених пунктів	Жителі віддалених населених пунктів, особи віком вище 65 років, малозабезпечені сім'ї
2.	Розвиток цифрових компетенцій	Збільшення соціальної ізоляції	Відсутність обладнання для користування цифровими технологіями, які б дали змогу навчитися користуватися цифровими послугами, наявність тренерів для навчання окремих груп населення, невмотивованість	Працівники низькокваліфікованих професій, вразливі групи населення, невизначеність цільових груп при підготовці тренерів для навчання
3.	Інтеграція цифрових технологій у наданні соціальних та адміністративних послуг	Зниження рівня користування соціальними та адміністративними послугами	Недовіра населення (можливість порушення соціальної / індивідуальної безпеки), відсутність обладнання для користування цифровими технологіями, відсутність навичок користування цими технологіями	Вразливі верстви населення, жителі віддалених населених пунктів

*Складено авторкою на основі [285]

Поруч із загальною цифровізацією економіки важливим недоліком є несинхронність законодавства стосовно забезпечення ветеранів або інших пільгових категорій осіб першочерговим встановленням телефонів [285]. Ще одним фактом є відсутність норм пенсійного забезпечення важкохворих дітей пенсіями без встановлення інвалідності [286**].**

Диференційованість отримувачів соціальних послуг та соціального забезпечення чітко виражено в діяльності Пенсійного фонду України, адже про це засвідчує велика кількість судових звернень громадян різних категорій щодо правильності призначення пенсії і вирішення на користь громадян цих справ [288].

Недостатність роз'яснення нововведень та етапів їх впровадження також тісно пов'язане з асиметрією інформації. Основна теоретична робота з асиметричної інформації засвідчила, що асиметрична інформація спотворює ринкову рівновагу в гіршу сторону (Акерлоф, 1970; Ротшильд та Стигліц 1976). Інтуїтивно, якщо особи, які за спостереженнями виявляються в однакових умовах, мають розбіжності у своїх очікуваних соціальних виплат, загальна схема соціального страхування, ймовірно, спотворить оптимальну страхову виплату принаймні для деяких із цих осіб. Ознака та величина цього викривлення змінюється залежно від типу ризику людини та від еластичності попиту на страхування, тобто індивідуальних уподобань. Таким чином, оцінка ефективності вартості асиметричної інформації вимагає оцінки уподобань людей та їх типів ризику. Проте диспропорції в розумінні законодавчих норм призводять до виникнення соціальних ризиків. Структурна оцінка спільного розподілу типу ризику та уподобань потребуватиме додаткових припущень.

Ще одним важливим кроком у вітчизняній системі публічного управління соціальними ризиками є необхідність досягнення міжнародних законодавчих норм. Правова та інституційна база, національна стратегія є важливою передумовою забезпечення довгострокового інституціолізованого зобов'язання щодо забезпечення належних фінансових та людських ресурсів для програм публічного управління соціальними ризиками. Наприклад, коли маломасштабні або пілотні програми реалізуються за відсутності довгострокових зобов'язань щодо фінансування, особливо коли такі програми виконуються зовнішніми донорами, цілі програм незмінно переходять від накопичення людського капіталу до досягнення короткострокових виграшів від скорочення бідності. Наприклад, у країнах, де позики, отримані із зовнішніх джерел, є

короткостроковими, такі програми, як правило, не можуть довгостроково впливати на бенефіціарів.

Як мінімум, законодавча та інституційна база повинна:

1) включати чіткі вимоги щодо прийнятності програм соціального захисту;

2) передбачати механізми забезпечення прозорості та доступу до інформації про наявні програми;

3) визначати різні ролі та обов’язки всіх залучених до реалізації програм (наприклад, уряди на національному та місцевому рівнях та організації громадянського суспільства);

4) сформулювати довгострокові фінансові вимоги, забезпечити адекватність та передбачуваність вигоди;

5) створити доступні механізми подання скарг та апеляцій;

6) встановити основи каналів участі для бенефіціарів.

Ефективний вплив систем публічного управління соціальними ризиками також вимагає від держав прийняття допоміжного законодавства для забезпечення рівності та недискримінації. Наприклад, у більшості країн вразливість жінок до бідності не зміниться лише соціальним захистом. Такі заходи, як забезпечення доступу жінок до земельних та виробничих ресурсів, доступу до кредитів, справедливих прав на спадщину, повної дієздатності, доступу до правосуддя та скасування обмежень на мобільність жінок, є критично важливими для ефективних стратегій розвитку. Більше того, запобігання, захист та покарання за дії насильства щодо жінок та дівчат є надзвичайно важливими для покращення рівня їх життя. У зв’язку з цим міжнародні стандарти прав людини, зокрема Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) та Конвенція про права дитини (КПР), покладають на держави конкретні зобов’язання, які, якщо вони мають бути дотримані, ще більше посилять вплив програм соціального захисту.

Тому, щоб системи соціального захисту відповідали міжнародним зобов’язанням з прав людини, держави повинні забезпечити виконання певних рекомендацій (рис. 3.13).

РЕКОМЕНДАЦІЯ 1	•Держави повинні забезпечити, щонайменше, мінімально необхідні рівні соціального захисту, які не забезпечуються внесками - не як варіант політики, а скоріше як юридичне зобов'язання згідно з міжнародним правом.
РЕКОМЕНДАЦІЯ 2	• Право на соціальне забезпечення повинно бути включене до національних законів і, де це можливо, закріплене в Конституції
РЕКОМЕНДАЦІЯ 3	• Системи публічного управління соціальними ризиками повинні бути встановлені та визначені законодавством, підтримуватися довгостроковою стратегією та підкріплюватися відповідною й довгостроковою інституційною базою, що адекватно фінансується
РЕКОМЕНДАЦІЯ 4	• Держави повинні прийняти законодавство для забезпечення рівності та доступу до послуг без будь-якої дискримінації. Держави повинні вжити позитивних дій, щоб забезпечити вразливих до структурної дискримінації, таких як жінки, особи з інвалідністю, корінні народи, меншини та люди похилого віку.

Рис. 3.13. Рекомендації у щодо вдосконалення законодавства у сфері публічного управління соціальними ризиками*

*згруповано авторкою

Недискримінація та рівність є основними елементами міжнародної нормативної бази прав людини. Ці принципи покладають на держави кілька зобов’язань, які при дотриманні покращують ефективність систем публічного управління соціальними ризиками та посилюють захист прав людини, яка отримує допомогу. Принципи рівності та недискримінації вимагають, наприклад, того, щоб держави усували дискримінацію за законом, політикою та практикою та вживали спеціальних заходів для захисту найбільш вразливих верств суспільства в першочерговому порядку. Застосовуючись до програм соціального захисту, ці зобов’язання вимагають, щоб системи соціального захисту в основному включали їхню розробку, впровадження та оцінку,

забезпечуючи доступ до них всім, хто зазнав структурної дискримінації, у тому числі жінкам, дітям, людям похилого віку, інвалідам, етнічним меншинам, корінним народам та людям, які живуть з ВІЛ / СНІДом, і не стигматизують пільговиків.

Принцип рівності та недискримінації повинен дотримуватися на всіх етапах програми соціального захисту, починаючи від відбору бенефіціарів до обраних систем доставки. Операціоналізація цих принципів передбачає, серед іншого, такі зобов'язання:

а) включення гендерної перспективи;

б) забезпечення рівності та недискримінації при відборі пільговиків;

в) дотримання стандартів доступності, пристосованості, прийнятності та адекватності.

У мірі того, як ми орієнтуємось у ці невизначені часи, коли нерівність постійно зростає, а бюджети офіційної допомоги на розвиток скорочуються, необхідність прийняття рішень у публічному управлінні соціальними ризиками стає все більш очевидною. Однак, якщо до розробки, впровадження, моніторингу та оцінки стратегій публічного управління соціальними ризиками не застосовується правозахисна система, вплив та результати цього управління не будуть рівними та стійкими, а найбідніші та найуразливіші будуть залишені позаду. Отже, метою дослідження, представленого у цьому підрозділі, є започаткування діалогу між спеціалістами, що займаються питаннями розвитку та прав людини, з метою вивчення того, як рамки публічного управління соціальними ризиками можуть розвиватися, зміцнюватися та збагачуватися завдяки інтеграції принципів прав людини.

Це можливість для практикуючих з різних верств населення, занадто довго відокремлених концептуальними розбіжностями, співпрацювати щодо взаємовигідного порядку денного - підходу до прав людини до соціального захисту.

Здійснене у цьому розділі дослідження дозволяє підвести нам наступні висновки:

1. За результатами проведення порівняльного аналізу систем публічного управління соціальними ризиками зарубіжних країн з українськими практиками обґрунтовано необхідність визначення вразливості до бідності як ймовірності її настання як індикатора, на основі якого органи влади приймають рішення щодо посилення набору інструментів управління ризиками на тлі існуючого обмеження ресурсів, можливостей витрат і компромісів до інших цілей та пріоритетів державної політики.

2. Констатовано, що незважаючи на значний прогрес, досягнутий за останній час, право кожного на соціальне забезпечення поки не стало реальністю для багатьох людей у світі: лише 29% населення мають доступ до всеосяжних систем державного соціального забезпечення, які включають у себе повний спектр допомог, тоді як інші позбавлені захисту або мають його лише частково. Цей загальний показник приховує значні регіональні відмінності.

Фінансування систем соціальної допомоги здійснюється, як правило, із використанням державного бюджету (Великобританія, Франція, Португалія, Ірландія), з коштів регіональних або місцевих бюджетів (Австрія, Швеція, Італія, Іспанія та ін.), а також на змішаній основі.У багатьох країнах державні витрати на соціальний захист (без урахування охорони здоров'я), що забезпечує гарантії отримання доходу в працездатному віці, становлять 3,2% ВВП при колосальній регіональній диференціації - від 0,6% в Південно-Східній Азії до 6,6% у Західній Європі.Зокрема, допомогу по безробіттю отримують лише 21,8% безробітних, причому лише менша частина світової робочої сили має захист в разі виробничого травматизму. Згідно з новими оцінками, лише 27,8% хворих з тяжким ступенем інвалідності фактично отримують допомогу та лише 41,1% вагітних жінок - допомогу по вагітності та пологах; при цьому спостерігається величезна регіональна диференціація.

3. За результатами систематизації стратегій публічного управління соціальними ризиками розроблено матрицю публічного управління соціальними

ризиками, яка *інтегрує* в *собі* комплекс механізмів, дію яких можна моделювати залежно від позиціонування домінуючих пріоритетів, наявності альтернативних витрат та порівняльних переваг. Структура публічного управління соціальним ризиком передбачає, що багато ефективних заходів з управління ризиками виходять за межі традиційної сфери соціального захисту, але знаходяться в соціальних секторах, таких як доступ до основного медичного обслуговування, освіта, водопостачання та санітарія. Це свідчить про те, що інтегрований вигляд соціальних витрат і фінансування був би корисним.

Матриця публічного управління соціальним ризиком поєднує в собі механізми та стратегії в різних напрямках, які можна уточнити та скорегувати залежно від обставин країни та досліджуваного питання. Три структури матриці висвітлюють їх одномірний характер управління ризиками та необхідність вибору відповідних стратегій на основі альтернативних витрат та порівняльних переваг. Наповнення кожної матричної позиції існуючими інструментами дає змогу вивчити стан публічного управління соціальним ризиками в конкретній країні чи певній групі в межах країни, а порівняння країн дозволяє оцінити розбіжності між ними та визначити відповідні та корисні зміни. Хоча кожна клітинка матриці може бути заповнена в більшості країн, і тим більше в регіонах, оскільки всі інструменти управління ризиком будуть використовуватися в будь-який момент часу, але інтенсивність і масштаби застосування, ймовірно, відрізнятимуться і змінюватимуться з плином часу.

4. Доведено, що недоліки вітчизняного законодавства в системі управління соціальними ризиками зумовлюють виникнення ще однієї причини соціальних ризиків, такої як законодавчий ризик (ймовірність настання несприятливих подій під впливом зміни або через відсутність, суперечність, нечітку регламентацію виконання операції у відповідних нормативно-правових актах, законодавчі зміни тощо). Неузгодженість законодавства передбачає необхідність перегляду фактичного прожиткового мінімуму, зокрема у системі формування дійсних потреб індивіда / громадянина України з прописаними в прожитковому мінімумі.

Зокрема, перелік товарів, представлених у споживчому кошику, не забезпечує громадянам визначеного віку достатній рівень життя.

5 Обґрунтовано домінантні положення мінімізації законодавчого ризику в системі публічного управління соціальними ризиками, зокрема:

- як юридичне зобов'язання, згідно з міжнародним правом, державні органи влади повинні забезпечити мінімально необхідні рівні соціального захисту, які не забезпечуються внесками;

- право на соціальне забезпечення повинно бути включене до національних законів і закріплене в Конституції;

- системи публічного управління соціальними ризиками повинні бути визначені законодавством, забезпечені інституційною базою, інтегровані у національні стратегії розвитку та підкріплюватися відповідним фінансовим забезпеченням;

- державні органи влади повинні прийняти законодавство та вжити відповідні заходи для забезпечення рівності та доступу до соціальних послуг без будь-якої дискримінації щодо забезпечення вразливої до структурної дискримінації категорії населення (жінки, особи з інвалідністю, корінні народи, меншини та люди похилого віку).

Положення розділу 3 відображено в працях [126, 242 - 248]

РОЗДІЛ 4
ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ РИЗИКАМИ ШЛЯХОМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

4.1. Перспективні напрями розвитку системи публічного управління соціальними ризиками шляхом регулювання ринку зайнятості

Моніторинг прогресу в побудові систем соціального захисту, включаючи встановлення їх мінімальних рівнів, і досягнення цілей у галузі сталого розвитку вимагає систематичних вкладень для зміцнення національного потенціалу в галузі статистики соціального захисту. На національному, регіональному та міжнародному рівнях потрібні додаткові зусилля для вдосконалення механізмів моніторингу та регулярного збору, аналізу та поширення даних і ключових показників, включаючи дані в розбивці за статтю, віковими групами та статусом інвалідності для того, щоб директивні органи й інші зацікавлені сторони могли на цій основі приймати рішення. Рекомендація МОП № 202 передбачає, що уряд і соціальні партнери повинні здійснювати моніторинг прогресу щодо розширення соціального захисту, в тому числі за участю відповідних представницьких організацій та зацікавлених осіб.

Для визначення прогресу в напрямі створення систем соціального захисту, в тому числі встановлення мінімальних рівнів, і досягнення завдання необхідно нарощувати потенціал моніторингу, що створить надійну наукову основу для розробки стратегій у цій сфері.

Надійні статистичні дані про соціальне забезпечення, які збираються на основі загальної методології та узгоджених визначень, концепцій і принципів, слугують важливою передумовою ефективного управління та розробки обґрунтованих стратегій. Відсутність якісних і актуальних даних про соціальний захист являє собою серйозну проблему для багатьох країн, що розвиваються,

перешкоджаючи виявленню і ліквідації дефіциту охоплення системою соціального захисту. Багато країн не мають стандартизованих даних за ключовими показниками програм соціального забезпечення, такими як охоплення населення, розміри допомог і відповідні витрати по їх виплатах, джерела фінансування, регулярність і якість пропонованих послуг. Вирішення цієї проблеми потребує значних зусиль як на національному, так і на міжнародному рівнях.

МОП протягом десятиліть надає підтримку державам-членам у зборі, обробці та аналізі статистичних даних про соціальний захист, у тому числі в рамках ініційованого з 1940-х рр. Дослідження в галузі витрат на соціальне забезпечення (ICO), яке проводиться під керівництвом Міжнародної конференції статистиків праці і являє собою опитування органів соціального забезпечення в країнах світу. У 2015 р. анкета ICO була оновлена з метою обліку ЦУР; нову версію анкети за 2016 р. разом з інструкціями щодо їх заповнення можна знайти в Інтернеті [269].

Відомості, отримані в рамках проведеного МОП дослідження в галузі соціального забезпечення, надходять до Бази даних про соціальне забезпечення в світі і доповнюються інформацією з інших джерел. На глобальному рівні база даних служить основним джерелом відомостей про соціальний захист, дозволяючи збирати, зберігати і поширювати всеосяжний набір статистичних даних про соціальний захист у світі. База даних містить інформацію про структуру, витрати і доходи національних систем соціального захисту, фактичне і правове охоплення, а також дані про одержувачів соціальних допомог та розміри допомоги.

Для розробки і забезпечення функціонування системи показників, що дозволяють здійснювати моніторинг ЦУР у галузі соціального захисту, необхідно активізувати зусилля на всіх рівнях. Країни повинні розуміти важливість підготовки статистичних даних і показників та виділяти більше коштів на зазначені цілі. Міжнародне співтовариство має підтримувати зусилля в цьому напрямі, в тому числі шляхом надання технічної підтримки країнам, що

розвиваються, з питань розробки та впровадження систем збору даних, зміцнення потенціалу. Для моніторингу прогресу щодо досягнення ЦУР потрібні інвестиції у зміцнення національного потенціалу у сфері статистики соціального захисту, включаючи додаткові заходи на національному, регіональному та міжнародному рівнях, спрямовані на забезпечення регулярного збору, аналізу та поширення даних про соціальний захист.

Резолюція про розвиток статистики в галузі соціального забезпечення, прийнята в 1957 р., як і раніше, є єдиним узгодженим міжнародним документом із статистики у сфері соціального захисту.

База даних МОП про соціальне забезпечення у світі містить дані, отримані в рамках ІСО, а також відомості, які збираються, наскільки це можливо, на постійній основі з інших міжнародних і регіональних джерел, включаючи Міжнародну асоціацію соціального забезпечення (МАСО), Обсерваторію соціального забезпечення, програми МАСО і ВЗГ в галузі соціального забезпечення у світі (база даних МАСО соціального забезпечення окремих країн), які служать основним джерелом даних для розрахунку показників правового охоплення. Іншими джерелами даних є Індекс соціального захисту (ШСЗ) Азіатського банку розвитку (АБР); Економічна комісія ООН для країн Латинської Америки і Карибського басейну (ЕКЛАК) та інші регіональні комісії ООН; Статистична служба Європейського Союзу (Євростат), включаючи Європейську систему комплексної статистики соціального захисту Євростат (ЕСКССЗ); База даних про соціальні видатки Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD SOCX); База даних про пенсії Світового банку й Атлас показників соціального захисту (ASPIRE); Глобальна обсерваторія охорони здоров’я та Національні рахунки охорони здоров’я Всесвітньої організації охорони здоров’я (ВООЗ) [301].

З метою досягнення цілей Порядку денного на період до 2030 року необхідно якомога швидше розширити охоплення системами соціального захисту, оскільки це інвестиції в людський капітал, а також зробити так, щоб номенклатура і розмір наданих допомог були достатні для задоволення потреб

населення. Слід докласти додаткових зусиль для інституціоналізації систем соціального захисту, закріплення їх у законодавстві і включення в національні стратегії розвитку; також необхідно забезпечити стабільну і стійку базу фінансування систем соціального захисту й ефективне управління ними.

Слід розглянути конкретні можливості і проблеми політики соціального захисту, які необхідно вирішувати для прискорення прогресу в справі реалізації Порядку денного в галузі сталого розвитку на період до 2030 року.

Близько половини робочої сили у світі зайнято в неформальній економіці, причому більшість цих працівників відчувають дефіцит гідної праці, включаючи відсутність доступу до соціального захисту. Соціальна незахищеність не дозволяє трудящим і їх сім'ям вирватися з порочного кола бідності, вразливості та соціальної ізоляції. Все це перешкоджає не тільки благополуччю окремих людей і здійсненню їх прав (зокрема, права на соціальне забезпечення), але і соціально-економічному розвитку країни.

Унаслідок ряду чинників, включаючи відсутність відповідних правових норм, низьку правову дисципліну, обмежені можливості для внесення страхових внесків, низький і нестабільний заробіток та обтяжливі адміністративні процедури, працівники неформальної економіки зазвичай не потрапляють до сфери дії страхових систем (систем соціального страхування та інших систем на основі внесків). При цьому вони також нерідко виключаються з програм адресної допомоги малозабезпеченим особам або домогосподарствам. З цих причин неформальні працівники, серед яких багато жінок, виявляються за рамками фактичного охоплення [292; 293**Error! Reference source not found.**; 294].

Підприємствам вигідно включити своїх працівників до сфери охоплення соціальним захистом за цілою низкою причин. Поліпшення соціального захисту працівників позитивно впливає на продуктивність праці і конкурентоспроможність за рахунок поліпшення доступу до медичних послуг, зниження прогулів, збереження кадрів і підвищення їх мотивації [294]. Як показало недавнє дослідження у В'єтнамі, ті підприємства, які збільшили для своїх працівників обсяг соціального забезпечення на 10% в період з 2006 по 2011

р., отримали приріст доходу на одного працівника в розмірі від 1,1 до 2,6% і приріст прибутку в розмірі близько 1,3-3,0% [295].

Для підприємств соціальне страхування є важливим інструментом об’єднання фінансових ризиків, особливо пов’язаних з виробничим травматизмом, материнством і звільненням працівників. У тих випадках, коли роботодавці використовують механізми соціального страхування замість того, щоб нести індивідуальну відповідальність за виплату компенсацій працівникам (відповідальність роботодавця), вони можуть ефективніше здійснювати планування та управління фінансовими потоками, більш передбачуваним чином управляти ризиками. Соціальне страхування приносить роботодавцям очевидні вигоди, такі як допомога по вагітності та пологах, страхування від нещасних випадків на виробництві та страхування від безробіття [296, 297].

Таким чином, забезпечення працівникам повноцінного соціального захисту має економічний сенс, оскільки це сприяє підвищенню продуктивності праці та конкурентоспроможності і надає більше можливостей для бізнесу.

Поширення охоплення соціальним захистом працівників неформальної економіки забезпечить ряд вигод для суспільства в цілому, особливо, коли це сприяє переходу в формальну економіку.

Охоплення механізмами соціального страхування широких категорій працівників, які раніше не брали участь у соціальному страхуванні, може поліпшити структуру фінансування системи соціального захисту і зменшити потребу у видах соціальної допомоги, що фінансуються за рахунок податків. Тягар фінансування системи соціального захисту за рахунок соціального страхування або податків буде більш справедливо розділено між тими, хто має можливість платити страхові внески; соціальне страхування та оподаткування будуть відповідати матеріальним можливостям різних категорій населення (МОП, 2013а; МАСО, 2016а). У довгостроковій перспективі це допоможе забезпечити стійкість систем соціального захисту та адекватний розмір виплачуваних допомог [298].

Як показують успішні приклади поширення соціального захисту на працівників неформальної економіки, в основному для цього використовуються два підходи:

Розширення охоплення за рахунок механізму соціального страхування. У багатьох країнах розширення соціального захисту здійснюється переважно за допомогою механізмів соціального захисту (як правило, соціального страхування), пов'язаних із зайнятістю. Цей підхід орієнтований на окремі групи працівників, які вже досить близькі до формальної економіки, мають можливості робити внески і тому відносно легко охоплюються механізмами соціального захисту, пов'язаними із зайнятістю. У багатьох випадках стратегія розширення включає не тільки зміну законодавства, а й заходи щодо усунення адміністративних перешкод для здійснення внесків шляхом спрощення адміністративних процедур, а також коригування ставок внесків і пакетів допомог. Як приклад можна навести включення домашніх працівників у системи страхування в разі вагітності та безробіття (ПАР), професійні / галузеві пайові фонди (Сенегал), спрощення реєстрації мікропідприємств і збору податків і внесків за рахунок введення єдиного податку (monotributo) (Аргентина, Уругвай), включення самозайнятих у систему соціального страхування (наприклад, Гана, Кенія, Танзанія).

Важливим є те, що фінансове забезпечення соціального захисту здійснюється за рахунок працюючого населення. Загалом вплив безробіття є суттєвим на різні економіки світу.

Безробіття є найважливішою темою нашого часу. Незважаючи на всі системи соціального забезпечення, безробіття створює умови для виникнення негативних ситуацій, у тому числі матеріальних труднощів, бідності чи навіть втрати індивідуальної ідентичності. З економічної точки зору, втрата виробничого потенціалу та повна дискваліфікація безробітних призводять до довготермінової кризи, що актуалізує тему дослідження.

Вивченню суті та причин безробіття, а також шляхів їх подолання та впливу ІТ-технологій на зайнятість були присвячені праці вітчизняних і

зарубіжних науковців, таких як: В.М. Геєць, Е. Лібанова, І. С. Марченко, Дж. Перрі, Т. Купер, А. МакАфі, Т. Кремер та ін.

Традиційно зростання зайнятості відбувається відповідно до загального економічного розвитку. Економічний процес характеризується своєю мікроекономічною, галузевою основою завдяки постійним структурним змінам. Він пов’язаний із зростанням та падінням життєвого циклу деяких товарів, з технічним прогресом, а також із змінами в міжнародній конкурентоспроможності та інформаційних технологіях. Ця структурна зміна породжує структурне безробіття. Проте в розвинених ринкових системах відбувається перерозподіл факторів виробництва, які знижують безробіття або принаймні зменшують його до "природного" рівня. Економічний процес характеризується постійним руйнуванням та створенням робочих місць. Це вимагає коливань робочої сили на галузевому, регіональному, професійному та внутрішньому рівнях. Ці недоліки регулювання призводять до фрикційного безробіття. Певний відсоток цього безробіття збережеться і в ідеальному світі. [299]. Фрикційний рівень безробіття не є постійним, але може змінюватися в економічному процесі.

Глобалізація позитивно вплинула на економічне зростання країн Євросоюзу, тоді як зайнятість до цього часу мала негативний вплив. Зокрема, пропозиція низькокваліфікованої роботи продовжує знижуватися внаслідок глобальної конкуренції та обмежень раціоналізації. Східне розширення ЄС ще більше посилить цей ефект.

Загалом, імміграція не має негативного впливу на зайнятість. Навпаки, де мігрантів беруть на роботу нові місцеві працівники, які пропонують нові товари та послуги, вони створюють додаткову зайнятість [300]. Рух робочої сили з України в європейські країни має позитивний і негативний ефект: українці особливо постраждали від безробіття через часто невідповідну ринкову кваліфікацію та приналежність до груп ризику, а також через обмежений трудовий закон [302]. Для України – це відплив економічно активного населення. Проте для громадянина України, працевлаштованого закордоном, може

спостерігатися синергетичний ефект: зайнятість, вчасна оплата праці, соціальний пакет. Загалом, спостерігаючи за динамікою рівня безробіття з 2000 до 2017 р., слід відзначити позитивну тенденцію: рівень безробіття поступово зменшився (табл. 4.1) [303].

Таблиця 4.1

Рівень безробіття в Україні за 2000–2017 рр.

Роки	Всього населення	Економічно активне населення	Безробітне населення	**Рівень безробіття**	Зареєстрованих безробітних
2000	48923,2	21150,7	2630	12,40%	1178,7
2001	48457,1	20893,6	2440,3	11,70%	1063,2
2002	48003,5	20669,5	2128,6	10,30%	1028,1
2003	47622,4	20618,1	1994	9,70%	1024,2
2004	47280,8	20582,5	1888,2	9,20%	975,5
2005	46929,5	20481,7	1595,2	7,80%	891,9
2006	46646	20545,9	1513,7	7,40%	784,5
2007	46372,7	20606,2	1416,7	6,90%	673,1
2008	46143,7	20675,7	1424	6,90%	596
2009	45962,9	20321,6	1956,6	9,60%	693,1
2010	45778,5	20220,7	1784,2	8,80%	452,1
2011	45633,6	20247,9	1731,7	8,60%	505,3
2012	45553	20393,5	1656,6	8,10%	467,7
2013	45426,2	20478,2	1576,4	7,70%	487,6
2014	42928,9	19035,2	1847,1	9,70%	458,6
2015	42760,5	17396	1654	9,50%	461,1
2016	42584,5	17303,6	1677,5	9,70%	407,2
2017	42386,4	17193,2	1697,3	9,90%	352,5

У багатьох випадках ринок праці, який є незахищеним, призводить до реакції на стабільність та негнучкість, враховуючи потреби структурних переміщень компаній для своїх працівників. Переваги мобільності, на відміну від тенденцій індивідуалізації, більш ніж компенсуються перевагами мобільності через збільшення доходів домогосподарств та сприйняття соціальних бар’єрів. Незважаючи на те, що просторова нерухомість, здається, є переборною завдяки технологічним змінам та віртуальній організації роботи, вимагає реформи системи навчання.

Недостатня гнучкість на ринку праці відображається, серед іншого, в недостатній можливості забезпечення неповного робочого дня, що є одним із елементів нематеріального стимулювання працівника. Водночас жорстке

трудове законодавство та правила колективних договорів перешкоджають створенню гнучких структур зайнятості, які можуть створювати додаткові робочі місця. Нова зайнятість виникатиме лише в тих галузях, де потрібна висока гнучкість. Нормативні трудові відносини неминуче продовжуватимуть зменшуватись у важливості та поступово призведуть до малих, низькооплачуваних та обмежених за часом заходів, що, у свою чергу, становлять значні проблеми для соціального забезпечення.

Технологічна зміна пропонує значні можливості для працевлаштування за допомогою творчих форм роботи з телеоб’єктами та зростаючою потребою в "інформаційному та тимчасовому управлінні". Проте пропозиції про роботу вимагатимуть високого рівня кваліфікації та безперервного навчання. Низькокваліфіковані працівники зможуть брати участь у нових пропозиціях тільки у тому випадку, якщо можна спростити процес обробки самої технології.

Потенційно зростаючий попит на особисті послуги через технічно зумовлену гнучкість праці та тенденції індивідуалізації лише фактично зможе генерувати зайнятість, якщо вона може бути перенесена зі сфери самозайнятості в низькооплачувану галузь. І навпаки, зайнятість у більш широкому секторі послуг буде різко зростати і значною мірою компенсувати ці втрати [300]. Збільшення вільного часу, зростаючий попит на послуги по догляду за людьми похилого віку або висококваліфікована консультація створює нові продукти, що забезпечують роботу та пропонують послуги; колишні державні пільги будуть замінені на послуги, надані напівдержавними та приватними постачальниками. Кілька сотень тисяч робочих місць можна створювати лише в приватних домогосподарствах та неприбуткових організаціях.

Як вже зазначалося, зайнятість забезпечує циклічність ринку: від продукування продукту, робіт, послуг, розвитку демографії і соціальної сфери до фінансового забезпечення держави загалом. На основі закону Оукена було здійснено емпіричне дослідження впливу повної зайнятості на приріст ВВП (табл. 4.2) [303; 304].

Таблиця 4.2

Потенційний ефект від забезпечення повної зайнятості

	ВВП/ВРП, млн грн 2016	**Безробітне населення, тис. ос.**	**Фактичний рівень безробіття, % (4/3)**	**Природний рівень безробіття, %**	**Додатковий ВВП відповідно до закону Оукена, млн грн**
Україна	2385367	1677,5	9,70%	9,63%	4472,56
Автономна Республіка Крим	…				
Вінницька	74411	71	9,70%	7,28	4496,59
Волинська	35744	49,7	11,50%	7,49	3587,06
Дніпропетровська	244478	121,7	7,90%	5,91	12143,43
Донецька	137500	122,9	14,10%	8,19	20315,05
Житомирська	47919	63,7	11,20%	8,62	3092,37
Закарпатська	32390	56,3	10,00%	7,28	2199,82
Запорізька	104323	81,4	10,00%	6,55	8997,86
Івано-Франківська	51404	53,5	8,80%	6,65	2765,54
Київська	128638	53,5	6,80%	5,69	3554,70
Кіровоградська	46021	53,1	12,40%	7,97	5100,66
Луганська	31356	57	16,00%	7,83	6407,08
Львівська	114842	87,9	7,70%	6,55	3312,71
Миколаївська	57815	53,3	9,70%	6,97	3951,41
Одеська	119800	72,5	6,80%	5,08	5157,39
Полтавська	116272	82,6	12,60%	8,37	12292,86
Рівненська	39469	56,3	10,60%	8,53	2038,24
Сумська	46287	48,8	9,30%	7,77	1775,69
Тернопільська	31072	52,8	11,50%	8,82	2082,47
Харківська	154871	84,6	6,40%	5,89	1959,12
Херсонська	38743	55,9	11,20%	7,44	3646,36
Хмельницька	48859	53	9,40%	7,48	2342,38
Черкаська	59412	59,8	10,40%	7,98	3588,48
Чернівецька	21239	35,7	8,70%	7,05	877,26
Чернігівська	43362	53,9	11,30%	8,60	2924,59
м.Київ	559140	97,3	6,70%	5,04	23141,41
м.Севастополь	…		-		

Таким чином, у прогнозних показниках приріст ВВП є очевидним. В оптимістичному прогнозі розвитку "службової культури" з’являється більше мільйона нових робочих місць у сфері персональних та технологічних послуг. Вони включають, серед іншого, послідовну регіоналізацію та реорганізацію служб зайнятості та політику ринку праці, які дозволяють здійснювати безпосередню координацію попиту та пропозиції робочої сили, а також нові підходи в податковій політиці та її популяризації. З додатковим добровільним страхуванням на сучасному етапі досягаються цифри, які дають чіткий

розрахунок ризику стандартного громадянина. Це підводить нас до того моменту, коли здійснюється остаточне виконання соціального будівництва концепції ймовірнісного ризику. Важливим напрямом попередження і фінансування ризику є проведення відповідних політик на ринку праці (рис. 4.1).

<table>
<tr><td colspan="3">ФОРМИ ІНТЕРВЕНЦІЇ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ РИЗИКАМИ В РОЗРІЗІ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ</td></tr>
<tr><td>Регуляторна політика</td><td>Розподільна політика</td><td>Інфраструктура та політика у сфері послуг</td></tr>
<tr><td colspan="3">СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА</td></tr>
<tr><td colspan="3">Соціальний захист</td></tr>
<tr><td colspan="3"> 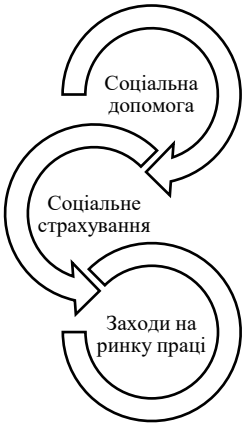
</td></tr>
<tr><td colspan="3">Заходи на ринку праці</td></tr>
<tr><td>Пасивна політика</td><td colspan="2">Активна політика</td></tr>
<tr><td rowspan="2">страхування на випадок безробіття
допомога на заміщення доходів
зміни в трудовому законодавстві</td><td colspan="2">Цілі</td></tr>
<tr><td>економічна, через збільшення спроможності безробітних знайти роботу та підвищити продуктивність і заробітки, а отже, досягнути економічного зростання</td><td>соціальна, шляхом поліпшення включення та участі продуктивної зайнятості і надання не лише матеріальної допомоги, а й здійснення навчання відповідних професійних навичок, що забезпечить психологічно-моральне зростання.</td></tr>
</table>

Рис. 4.1. Роль заходів на ринку праці в системі публічного управління соціальними ризиками*

*сформовано авторкою

Заходи на ринку праці, що складаються як з активної, так і пасивної політики, забезпечують захист бідних, які здатні отримати роботу. Пасивні програми, такі як страхування на випадок безробіття, допомога на заміщення доходів та зміни в трудовому законодавстві, повністю відповідають фінансовим потребам безробітних, але не спрямовані на підвищення їхньої працездатності [301]. Дослідження, що фінансуються Європейським Союзом в рамках проекту DRIVERS, показали лінійний зв'язок між інвестиціями в національну політику активного ринку праці (зокрема, спрямовану на інтеграцію вразливих груп до працевлаштування) та якість роботи. Виявлено, що європейські країни з більш активною політикою на ринку праці мають більш здорові, менш напружені робочі місця [306].

З іншого боку, активні програми зосереджуються на прямому підвищенні доступу безробітних працівників до ринку праці [307]. Активна політика ринку праці (АПП) використовується для зменшення ризику безробіття та підвищення заробітної плати працівників. АПП мають дві основні цілі:

(1) економічну, через збільшення спроможності безробітних знайти роботу та підвищити продуктивність та заробітки, а отже, досягнути економічного зростання;

(2) соціальну, шляхом поліпшення включення та участі продуктивної зайнятості і надання не лише матеріальної допомоги, а й здійснення навчання відповідних професійних навичок, що забезпечить психологічно-моральне зростання.

Ці програми мають можливість збільшувати можливості для зайнятості та вирішувати соціальні проблеми, які часто супроводжують високий рівень безробіття. Активна політика - це шлях усунення негативних наслідків реструктуризації промисловості в країнах з перехідною економікою та сприяння інтеграції найбідніших людей з ринків праці [187]. АПП часто спрямовані на довгострокових безробітних, працівників у бідних сім'ях та окремі групи з асиметричним попитом на ринку праці.

Ці програми мають важливі соціальні, а також економічні цілі. Програми активного ринку праці включають широкий спектр заходів, спрямованих на стимулювання зайнятості та продуктивності праці, такі як:

1. Послуги служб зайнятості, що включають консультування, допомогу в працевлаштуванні та інші пов'язані з ними послуги для поліпшення функціонування ринку праці.

2.Навчання роботи. Це включає в себе навчання / перепідготовку для безробітних, працівників після масових звільнень та молоді для збільшення кількості робочої сили.

3.Пряме виробництво робочої сили. Просування малих та середніх підприємств (наприклад, проектів громадських робіт, субсидій) для збільшення попиту на робочу силу [226].

Спільною проблемою для впровадження успішних інтервенцій на ринку праці є те, як включити неформальну економіку, яка складається зі значної частини робочої сили в країнах, що розвиваються [228]. Неофіційна зайнятість становить від половини до трьох чвертей зайнятості в сільському господарстві в більшості цих країн [227].

Більшість працівників, які працевлаштовані неофіційно, не покриваються схемами соціального забезпечення, заходами з охорони праці та гігієни праці, нормами умов праці та мають обмежений доступ до медичних послуг та заходів, пов'язаних із соціальним захистом. Інтервенції на ринку праці працюють над інтеграцією різноманітних стратегій запобігання та компенсації професійних та соціальних ризиків у тіньовій економіці. Стратегії, що містять заходи щодо запобігання та зменшення впливу ризиків, є найбільш ефективними.

Загалом, державні витрати на політику ринку праці втручання зводяться до трьох основних категорій:

1. Послуги ринку праці (1)
2. Загальні заходи (2-7):
   - тренінги (2),
   - обмін робочими місцями та розподіл робочих місць (3),

- стимулювання зайнятості (4),
- підтримана зайнятість та реабілітація (5),
- створення прямих робочих місць (6),
- стимули для заснування підприємництва(7).

3. Загальна підтримка ринку праці (8-9):
   - супровід та підтримка безробітних (8),
   - достроковий вихід на пенсію (9).

Окрім підвищення ефективності відхилення від прямого оподаткування, цільові стимулювальні механізми більше не повинні фінансувати безробіття, а скоріше, заохочувати початок діяльності більше, ніж раніше. Це може бути забезпечено "ваучерною системою". Моделі, які мають на меті "комбінацію заробітної плати", можуть виявитись корисними, якщо вони пов’язані із створенням явного сектора низької заробітної плати. Проте технологічний прогрес має двояке сприйняття: аргументом є так звана «луддітська помилка», яка пояснює, що хоча автоматизація витісняє працівників, це одночасно призводить до зниження цін [305]. Низькі ціни, своєю чергою, стимулюють споживчий попит і створюють основу для нових галузей, які потребують більше працівників.

Розширення охоплення за рахунок механізму соціальної допомоги (соціальних виплат). В інших країнах розширення соціального захисту здійснюється за допомогою масштабного поширення механізму надання соціальної допомоги на раніше не охоплені категорії населення незалежно від статусу зайнятості; соціальні допомоги фінансуються при цьому за рахунок доходів бюджету - податкових надходжень, доходів від видобутку корисних копалин або зовнішніх грантів або шляхом поєднання внесків і податків. Цей підхід можна характеризувати як «розширення охоплення соціального захисту незалежно від статусу одержувача»; він спирається на припущення, що «інвестиції в людський капітал» за допомогою соціального захисту, що полегшує доступ до медичних і соціальних послуг, забезпечує гарантований дохід і дає працівникам змогу брати на себе великі ризики, позитивно вплинуть на

людський капітал і продуктивність праці, сприяючи формалізації зайнятості в середньо- і довгостроковій перспективі. Як приклади можна навести програми соціальних грошових виплат для дітей і сімей у Бразилії та Мексиці, соціальні пенсії в Лесото, Маврикії, Намібії, Непалі, Тиморі-Лешті та ПАР, розширення системи охорони здоров'я, що фінансується за рахунок поєднання податків і внесків у Гані, Колумбії, Руанді і Таїланді.

Системи соціального захисту - один з головних інструментів, за допомогою яких можна усунути нерівність та сприяти соціальній інтеграції. Однак нерідко самі ці системи є відображенням існуючих моделей нерівності, дискримінації та структурних перекосів. Тому важливо розібратися в причинах соціального відчуження, розробляти і впроваджувати системи соціального захисту таким чином, щоб пом'якшити і подолати маргіналізацію, дискримінацію та структурні перекоси, сприяти соціальній інтеграції [306, 307].

Повною мірою використовувати потенціал цих систем для усунення нерівності і сприяння соціальній інтеграції можна лише в тому випадку, якщо зрозуміти причини соціального і враховувати їх у процесі розробки, впровадження та моніторингу систем соціального захисту (ООН, готується до друку).

На сьогодні до вразливих верств населення в Україні належать внутрішньо переміщені особи (ВПО), які постраждали внаслідок конфлікту на Сході України [319].

Реалізація соціальної функції держави зумовлена наявністю соціального розмежування. Умови життя різних груп громадян різняться залежно від реалізації власних можливостей та наявності відповідних ресурсів у вузькому розумінні на рівні індивіда чи групи індивідів(матеріальних, інтелектуальних, природних, освітніх тощо), а також у широкому розумінні – з точки зору можливостей реалізації власних особистісних ресурсів з урахуванням соціально-економічного, політичного становища в країні. Проте соціальне розмежування може виникати не лише на фоні індивідуального бажання чи матеріальних можливостей самореалізації, також причиною виникнення є політичні конфлікти

у середині країни [318]. Саме на сучасному етапі збройний конфлікт в України призвів до примусового переїзду жителів сходу нашої держави, погіршення їхнього матеріального стану, до необхідності пошуку роботи. Так, в Україні основними причинами безробіття є вивільнення внаслідок реорганізації чи ліквідації виробництва, скорочення штатів, звільнення за власним бажанням, неможливість знайти роботу після закінчення школи або вищого навчального закладу, звільнення через закінчення терміну контракту, а також безробіття внаслідок військових дій на Сході України та проблеми з працевлаштуванням вимушено переселених осіб (ВПО). Проте ВПО, попри зазначені причини, ще додатково стикаються з труднощами, які можна згрупувати, виділивши такі критерії :

1. На етапі пошуку роботи:

1.1. Загальні: відсутність робочих місць, які б відповідали фаху ВПО; невирішене житлове питання та відсутність документів, зокрема про освіту, трудову діяльність, обмеженість спроможності підприємців ВПО, особливо малого бізнесу, самостійно забезпечувати переведення бізнесу та адаптуватись у приймаючих громадах з огляду на труднощі евакуації активів, виробничого обладнання та майна, обмежений доступ до фінансово-кредитних ресурсів на відкритому ринку.

1.2. Особистісні: стрес, низька вмотивованість до пошуку роботи; невпевненість і незнання подальшого плану власних дій; важка пристосовуваність до умов життя (наприклад, сільських мешканців до міських умов і навпаки).

2. На етапі працевлаштування:

2.1. Соціально-корпоративні (ментальні відмінності в підходах до ведення бізнесу, до стилю роботи, відмінності в корпоративній культурі).

2.2.Внутрішньо-психологічними (невідповідність компетентностей посаді чи роботі, які змушені ВПО виконувати зараз, часткова втрата фахових знань в умовах необхідності здійснення вимушеного переселення, труднощі в регіональній адаптації).

Також серед проблем працевлаштування ВПО є те, що частка осіб, які звертаються до Державної служби зайнятості, є дуже низькою: 3,75% від загальної кількості, або 64,3 тис. внутрішньо переміщених осіб.

Серед основних шляхів вирішення зазначених проблем можна запропонувати такі:

- Створення єдиного Інформаційно-аналітичного центру з метою акумуляції всієї інформації (наукової, юридичної, статистичної, економічної, грантової, культурної, медичної) для координації дій всіх суб'єктів, які беруть участь у подоланні проблем внутрішньо переміщених осіб.

- Інформування працедавців про те, що відповідно до ст. 24-1 Закону України «Про зайнятість населення» передбачено компенсацію роботодавцям витрат на оплату праці за працевлаштованих безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб.

- Створення у базових центрах зайнятості коворкінг-центрів з метою успішної інтеграції ВПО на місцеві ринки праці та реалізації людського капіталу на користь приймаючих громад (коворкінг-центри нададуть можливість користувачам безкоштовно отримати обладнане всім необхідним робоче місце для зайняття бізнесом або роботою, яка може виконуватись дистанційно).

- Професійна підготовка за ліцензованими професіями, навчання на курсах підвищення кваліфікації за очною, очно-дистанційною формою, проведення очного та дистанційного консультування з основ малого бізнесу, комп'ютеризації бухгалтерського обліку, WEB-дизайну та створення власного сайту, проведення навчальних вебінарів.

- Законодавче закріплення статусу соціальних підприємств, законодавче визначення критеріїв віднесення підприємств до цієї категорії, визначення та законодавче закріплення можливих пільг, якими може користуватися ця категорія підприємств.

- В умовах децентралізації та необхідності розвитку малого підприємництва активізація запуску системи гарантування кредитів малим та мікропідприємствам через мережу місцевих фондів підтримки підприємництва

або спеціалізованих гарантійних установ, для чого ввести відповідні зміни до Бюджетного кодексу (зокрема ст. 17 в частині залучення коштів обласних бюджетів).

- Створення умов для розвитку соціального підприємництва шляхом надання психологічної та консультативної допомоги із залученням вимушених переселенців, які налагодили життя в регіоні.

- Об'єднання та координація зусиль та проектів громадських, волонтерських організацій та благодійних фондів, спрямованих на сприяння працевлаштуванню ВПО.

Серед проблем, з якими зустрічаються молоді переселенці, можна виокремити такі:

- низький рівень зацікавленості роботодавців у працівниках з відсутністю трудового стажу чи досвіду;

- важкість адаптації і великі очікування від роботи (завищені амбіції молоді відносно оплати праці й престижності професій не співвідносяться із пропозицією роботодавців);

- відсутність чіткої професійної визначеності;

- незнання своїх професійних схильностей;

- відсутність у безробітної молоді середньої загальної й базової професійної освіти.

До шляхів вирішення зазначених проблем можна віднести:

- Створення загальнодержавної системи підготовки та перепідготовки молодіжних працівників, їх сертифікації.

- Інформування роботодавців щодо можливості **к**омпенсації єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування**.** Скористатись правом на компенсацію може роботодавець, який працевлаштовує на нове робоче місце строком не менше ніж на два роки за направленням державної служби зайнятості зареєстрованих безробітних з таких категорій громадян: молодь, яка закінчила або припинила навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, звільнилася із строкової військової або альтернативної

(невійськової) служби (протягом шести місяців після закінчення або припинення навчання чи служби) і яка вперше приймається на роботу.

- Формування у процесі співпраці вітчизняних і міжнародних громадських об'єднань, органів державної влади та місцевого самоврядування цілісної системи неформальної освіти молодих переселенців задля сприяння громадському діалогу та створення додаткових умов для розвитку і самореалізації особистості.

- Сприяння розвитку молодіжного підприємництва, самозайнятості та ефективного просування молодих людей у підприємницькому середовищі шляхом спонукання до розвитку страт-апів, долучення молодих переселенців до інноваційної діяльності.

- Залучення молодих переселенців та молоді з приймаючої сторони до соціальної сфери в розрізі допомоги молодим людям у схожій життєвій ситуації (щодо адаптації до певного регіону, ментальності, психологічної допомоги, проведення тренінгів, обміну знань у сфері підприємницької діяльності).

Специфічним є те, що у структурі ВПО, за даними досліджень, переважають жінки з досить високим освітнім рівнем, наявним досвідом роботи, проте дещо обтяжені життєвими проблемами: соціальними, психологічними, побутовими, морально-етичними, серед них – жінки з дітьми. Станом на 1 жовтня 2016 р. у Вінницькій області серед зареєстрованих безробітними 29,7% становлять чоловіки, а 70,3% - жінки, у Львівській: 39,4% - чоловіки, а 60,6% - жінки, в Київській області: 32,9% - чоловіки, а 67,1% - жінки, в м. Київ: 36,7% - чоловіки, а 63,3% - жінки.

Одним з напрямів соціального захисту, де було досягнуто значного, хоча і недостатнього, прогресу, є забезпечення гендерної рівності. Як вказувалося в багатьох дослідженнях, системи соціального захисту можуть різними способами відображати й відтворювати економічну і соціальну нерівність на гендерній основі, що вимагає приділяти цій проблемі більше уваги [308; 309 **Error! Reference source not found.**]. У системах соціального страхування це призводить до того, що охоплення пенсійним забезпеченням і розмір пенсій у жінок може

бути нижче через більш короткий трудовий стаж, що частіше переривається, гендерний розрив в оплаті праці, більш високий рівень неформальної зайнятості та заняття неоплачуваним працею. У деяких країнах ці питання вирішуються шляхом більш широкого визнання роботи по догляду [310] і підвищення мінімальних пенсійних гарантій, хоча поширення приватних джерел фінансування пенсій може мати для жінок несприятливі наслідки. У разі соціальної допомоги гендерна нерівність виникає внаслідок гендерного перекосу в системах обумовлених соціальних виплат (ОСВ), що призводить до закріплення традиційних гендерних функцій [311], а також до низького розміру допомоги, надмірно суворих критеріїв відбору одержувачів, вузької спрямованості та інших особливостей таких програм [310; 311**Error! Reference source not found.**].

Всеохоплююча система публічного управління соціальними ризиками покликана вирішити двояку проблему: з одного боку, кожен компонент цієї системи повинен охоплювати осіб з інвалідністю, що вимагає виявлення, аналізу та усунення можливих бар’єрів, які можуть перешкодити реальному доступу осіб з інвалідністю до соціального забезпечення; з іншого боку, потрібно визнавати і задовольняти особливі потреби осіб з інвалідністю, що може передбачати надання їм комплексного пакета допомоги і послуг у грошовій і натуральній формі для того, щоб вони могли продовжувати самостійне життя і повною мірою займатися освітою, працювати і брати участь у житті суспільства в цілому.

Рекомендація МОП № 202 являє собою важливий крок вперед у справі забезпечення соціального захисту інвалідів відповідно до Конвенції ООН про права осіб з інвадлідністю (КПІ) [240].

Подібним чином, якщо система соціального захисту враховує особливі потреби осіб, що живуть з ВІЛ, це допомагає подолати політичні і соціальні бар’єри, які в іншому випадку призводять до соціального відчуження тих, хто хворий або схильний до ризику ВІЛ / СНІДу.

Зокрема, це включає ефективне поєднання підтримки доходу (якщо це необхідно) із заходами щодо забезпечення реального доступу до медичних

послуг для задоволення як загальних, так і специфічних потреб у зв'язку з ВІЛ, відповідно до Рекомендації МОП 2010 про ВІЛ / СНІД та сфери праці (№ 200) та Рекомендації МОП № 202.

Забезпечення охоплення всіх жінок, чоловіків і дітей з числа корінних народів системами соціального захисту має величезне значення з огляду на те, що ці народи часто знаходяться за рамками таких систем - частково внаслідок їх маргінального становища, дискримінації та соціального відчуження. Системи публічного управління соціальними ризиками повинні не тільки пом'якшувати гостроту проблеми бідності і соціальної вразливості, але і сприяти усуненню причин нерівності і бідності, що слід здійснювати за умов поваги до культурної самобутності корінних народів і відповідно до їх сподівань у галузі розвитку. Це вимагає комплексного підходу до розробки новаторських рішень за участю зацікавлених корінних народів. У зв'язку з цим дуже важливо визнавати і поважати колективні та індивідуальні права корінних народів, включаючи їх право на консультації та участь, а також на визначення власних пріоритетів щодо розвитку. Такий підхід буде відображати керівні вказівки, що містяться в Декларації ООН 2007 р. про права корінних народів (ДПКН), а також у Конвенції МОП 1989 р. про корінні народи та народи, що ведуть племінний спосіб життя (№ 169), Рекомендації МОП № 202 та інших стандартах соціального забезпечення [325-327].

В останні роки було досягнуто значний прогрес у розширенні охоплення системами управління соціальними ризиками, зокрема шляхом забезпечення, як мінімум, базового рівня соціального забезпечення за рахунок встановлення мінімальних рівнів соціального захисту. Однак необхідно активізувати зусилля, спрямовані на те, щоб системи управління соціальними ризиками сприяли постійним змінам, що ведуть до викорінення існуючих форм дискримінації та реалізації права кожної людини на соціальне забезпечення (UNRISD, 2016).

Специфічними є проблеми при працевлаштуванні жінки-переселенки [319]:

-Наявність однієї чи більше дитини спонукатиме жінку частіше відлучатися від виконання власних професійних обов`язків через хвороби дітей.

-Різниця у рівнях заробітної плати, яку жінки отримували, і тим, який їм пропонують.

-Важкість адаптації жінок до нових життєвих умов і умов праці.

-Пропозиція праці на нижчі посади і в гірших умовах праці.

До основних напрямів щодо подолання цих проблем слід віднести такі:

- Створення мобільних осередків соціальної допомоги, адаптації та навчання ВПО із залученням волонтерів, приватних, державних та закордонних психологів та тренерів з відповідним досвідом з метою охоплення більш широкого кола жінок-переселенок, зокрема й у сільській місцевості.

- Проведення мотивуючих заходів, спрямованих на ознайомлення з особистими історіями жінок, історіями успіху, із залученням як жінок-переселенок, так і приймаючої сторони.

- Інформування жінок у різних регіонах про можливості перенавчання та перекваліфікації, а також мотивування їх до навчання та зміни професії.

- Інформування жінок про можливості отримання фінансування бізнесу, у тому числі за рахунок державних фінансів, створення системи бізнес-інкубаторів, а також надання інформації про наявність різних програм і можливості їхньої реалізації.

У сучасних умовах необхідно здійснити аналіз проблем у сфері зайнятості ВПО та забезпечити обґрунтування основних їх подолання. Науковий пошук у важкий для громадян і держави час є визначальним у подоланні негараздів і вирівняння соціальної нерівності, яка проявляється не лише в розрізі диференціації доходів і статусу, але й у різниці в ментальності. З цих причин важливим є і донесення до молоді думки про необхідність допомагати ВПО у подоланні їхніх проблем, зокрема і у сфері зайнятості. Проте застосування досвіду країн, які пережили військові конфлікти (Боснія та Герцеговина, Грузія, Азербайджан, Молдова та ін.), значно пом`якшить негативні наслідки переселення, його вивчення дасть змогу адаптувати до вітчизняних умов, а

оприлюднення результатів сприятиме покращенню рівня зайнятості ВПО в Україні.

Таким чином, для досягнення прогресу в справі забезпечення загального охоплення систем соціального захисту і досягнення цілей у галузі сталого розвитку необхідні зусилля в цілому ряді областей. Для вирішення проблеми дефіциту гідної праці, запобігання бідності та соціальній вразливості населення ключове значення має поширення охоплення на працівників неформальної економіки і сприяння їх переходу у формальний сектор. У більш широкому плані сприяння створенню загальних систем соціального захисту, включаючи встановлення їх мінімальних рівнів, є необхідною умовою для підвищення рівня життя вразливих груп населення і досягнення цілей у галузі сталого розвитку. Однак це буде можливо лише в тому випадку, якщо розмір наданих допомог буде достатнім для задоволення потреб населення і гарантуватиме належний рівень захисту. Необхідні більш активні зусилля для забезпечення не тільки загального охоплення, а й адекватного розміру допомоги. Відповідаючи на виклики майбутнього - демографічні проблеми, зміни у сфері праці, міграцію, незахищеність і екологічні проблеми, важливо забезпечити належну адаптацію систем соціального захисту для реалізації загального права на соціальне забезпечення.

4.2. Вплив цифрових трансформацій на публічне управління соціальними ризиками

На сьогодні для України існує подальша проблема досягнення економічного та соціального розвитку. Час реалізації соціально-економічних реформ актуалізує питання про необхідність переосмислення змісту самої категорії суспільного добробуту. До сих пір не створена система ефективного контролю за динамікою показників добробуту населення з урахуванням

цифровізації економіки. Ринкові відносини кардинально змінюють умови відтворення і функціонування людського фактора, методів управління і регулювання зайнятості, впливають на розвиток системи освіти, вирішення продовольчої проблеми. Складність процесів при переході до ринкових відносин викликає необхідність вивчення сутності механізму саморегуляції економіки, шляхів досягнення збалансованості розподілу і перерозподілу доходів у сучасних умовах.

З розвитком процесів цифрової трансформації економіки пов’язані сьогодні як великі очікування (економічне зростання, поліпшення якості послуг, підвищення конкурентоспроможності та ін.), так і побоювання (скорочення робочих місць, посилення нерівності, зростання загроз інформаційної безпеки). Багато країн розробили цифрові стратегії і плани дій, спрямовані на реалізацію можливостей для розвитку, які дає використання цифрових технологій третьої хвилі, таких як технології штучного інтелекту, аналізу та зберігання великих даних, розподіленого реєстру або Інтернету речей, і на управління ризиками, пов’язаними з цифровою трансформацією. У цих умовах стає актуальним завдання адекватного інформаційно-аналітичного забезпечення управління процесами цифрової трансформації на національному, регіональному та галузевому рівнях і створення необхідних для цього інструментів.

Цифровізація радикально змінює бізнес-ландшафти, бізнес-процеси (як основні, так і допоміжні) та характер вимог та видів робіт чи послуг та структуру споживання, а також переглядає межі виробництва, розподілу та споживання. Технологічні інновації перетворюють підходи як у виробничому секторі, так і у сфері послуг, шляхом зростання використання штучного інтелекту та автоматизованих систем (онлайн-платформи, робототехніка, машинне навчання, великі дані тощо).

Ці тенденції створюють для роботодавців та працівників як загрози, так і можливості, які потребують коригування організування роботи, розподілу робочих місць та зміни навичок. Саме розвиток цифрової економіки вимагає трансформації ризик-менеджменту соціальних ризиків, адже цифровізація

економіки спонукає як до посилення впливу цих ризиків, так і до його зменшення. В основі соціальних ризиків лежать соціальні цінності, що визначають вплив та рівень ризику. Це відображає певне розуміння людського життя, індивідуальних і колективних сподівань та побоювань, очікувань про те, що може бути втрачено і що варто зберегти. Таким чином, ризик - це явище, яке оцінюється в площинах соціальних, культурних, навіть етичних вимірів. Тому дослідження соціального ризику не повинні стосуватися фізичних аспектів життя окремо.

Слід також зосередити увагу на соціальних складових життя громадян: здоров'ї, добробуті та безпеці. Соціальний ризик традиційно пов'язаний з матеріальними та технічними аспектами життя, щоб захищати і втілювати цінності окремих людей і суспільства. Проте найбільш суттєвим соціальним ризиком, який супроводжується цифровізацією економіки, є вплив розвитку інформаційних технологій на структуру ринку праці. Зокрема, цифровізація змінить потребу як у кількості, так і в якості робочої сили. Дійсно, більша частка низькокваліфікованої праці може виконуватися автоматично, з обмеженим людським втручанням або без нього.

Це явище не нове: під час індустріалізації перш за все прості, повторювані завдання були автоматизовані. Ті відмінності, які виникли на сучасному етапі, полягають у тому, що менш часто виконувані і більш складні завдання також все більше піддаються автоматизації, наприклад, адмініструванню. Це знижує попит на низькокваліфікованих, але особливо середньокваліфікованих робітників, які на сучасному етапі виконують ці завдання. З іншого боку, від працівників вимагають більше творчих та технічних навичок для опанування нових видів робіт, що виникають в умовах цифровізації. Тому важливим є дослідження впливу цифровізації економіки на структуру ринку праці.

Стан інноваційного сектора економіки досить адекватно описується показниками, що характеризують поширеність інноваційної діяльності серед підприємств, а також активність населення щодо запуску власного бізнесу та

інноваційності останнього. На заповнення зазначених прогалин розраховане це дослідження.

У зв'язку з вищесказаним тема, мета і завдання дослідження є надзвичайно обґрунтованими і своєчасними, на що вказують багато вітчизняних авторів у своїх роботах. Важливим аспектом є те, що існує коваріаційна залежність між економічним розвитком і суспільним добробутом. Усе це в сукупності робить обрану авторами тему такою, що має значний теоретичний і практичний інтерес.

Дослідимо сутність поняття «суспільний добробут».

З філософської точки зору стверджується, що люди можуть переживати своє втілення лише через спільноту (соціальну природу людини). Спільні цілі та цінності встановлюють громади, це характеризує ідентичність відносно держави. Оскільки загальне благо залежить від цінностей систем, воно також з'єднує ідеологічні елементи.

Загальне благо означає благо в цілому і стосується загального інтересу громади, суспільства або, в крайньому випадку, інтересів світової спільноти і передбачає консенсус щодо цілей, засобів і шляхів. Однак часто не помічається, що різноманітні інтереси та цілі існують у множинних та відкритих суспільствах. На фоні глобалізації економіки та зміни структури та цінностей все більше вимагається розширення поняття «загального блага», а соціальна ринкова економіка та ринкові механізми позбавлені здатності достатньо обслуговувати загальне благо. Тому вимагається зміцнення громадянського суспільства, тобто члени суспільства повинні все частіше повинні звертатися один до одного та брати на себе спільну відповідальність через участь. Компанії також вимагають більшої добровільної прихильності до загального блага, незалежно від того, що велика кількість малих і середніх компаній та ряд великих компаній віддані суспільству як частина забезпечення «корпоративної соціальної відповідальності».

Реалізація концепції загального блага давно перестала бути лише завданням держави, але все більше ставала метою недержавних організацій проміжного

напряму. Громада та її вільна участь також все більше просуваються на місцевому рівні. Зрештою, фінансова криза держави добробуту також призвела до переосмислення соціальної політики, принципу субсидіарності. Окрім ренесансу асоціацій, які значною мірою домінують на суспільно-політичному просторі, все частіше використовуються концепції самодопомоги, відомі з повоєнного періоду, та допомоги на розвиток, що базуються на існуючих (громадянських) ініціативах та об'єднаннях. Предметом економічної теорії є питання справедливого розподілу доходів, з яким особливо пов'язувалося поняття суспільного добробуту, розглянуте в працях А. Сміта [190, 346].

Цей економіст сформулював залежність суспільного добробуту від кількості річного продукту праці і числа споживачів, а також від досягнутої в суспільстві відповідності споживання річного продукту потребам споживачів. Цікаві твердження такого фізіократа, як Ф. Кене [347].

Теорія відтворення К. Маркса, яка безпосередньо стосується відтворення капіталу, передає загальні основні знання про відтворення та економічне зростання у всіх видах виробництва. На основі своєї теорії вартості та доданої вартості К. Маркс вперше розробив наукову теорію соціального відтворення. Його аналіз капіталістичного відтворювального процесу насамперед фіксує пов'язані з використанням та цінністю відносини та взаємозв'язки багатьох конкуруючих окремих капіталів у процесі відтворення економіки. К. Маркс демонструє капіталістичний характер та антагоністичні суперечності цієї конкретної історичної форми суспільного відтворення [347].

Питання добробуту Л. Вальраса переплітаються з питаннями економічної рівноваги. Саме цей швейцарський економіст розробив теоретичну модель загальної економічної рівноваги в умовах класичного ринку.

Модель Вальраса базується на аналізі попиту і пропозиції та складається з декількох систем рівнянь. Провідне місце займає система, що характеризує рівновагу двох ринків - продуктивних послуг і предметів споживання. Економіст виходить з того, що пропозиція трудових ресурсів дорівнює їх попиту, тобто допускає можливість нульового безробіття. Безробітними є лише ті суб'єкти, у

яких оцінки корисності вільного часу вище оцінок корисності грошових доходів, одержуваних у результаті праці. Якщо на такому ринку пропозиція праці перевищує попит, то знижується зарплата, отже, зайнятість втрачає свою привабливість; пропозиція праці падає і, як наслідок, відновлюється рівновага (це так зване «рівноважне безробіття») [348].

Таким чином, слід відзначити, що соціальний добробут складається з п'яти соціальних вимірів, таких як:

1.Соціальне сприйняття.

2.Соціальна актуалізація.

3.Соціальний внесок.

4.Соціальна узгодженість.

5.Соціальна інтеграція.

Проте важливим аспектом у забезпеченні соціального добробуту є також і економічні характеристики. Тобто для максимізації добробуту необхідно створити умови для економічної рівноваги, яка, у свою чергу, залежить від високої економічної культури споживачів і виробників, їх вміння брати участь у ціновій конкуренції, орієнтуватися на максимізацію корисності. Тому не дивно, що проблемами рівноваги займалися багато поколінь економістів. Іншими словами, суспільний добробут - це економічні відносини з приводу утворення національного доходу, його рівномірного розподілу, перерозподілу та використання; це сукупність суспільно нормальних умов, необхідних для розширеного відтворення кожного індивіда суспільства як вимоги науково-технічного прогресу.

Технічний прогрес дозволяє машинам виконувати багато завдань, котрі колись вимагали людей. Ця нова революція в галузі автоматизації матиме великий вплив на зайнятість у найближчі роки. Майже кожна робота зміниться, багато досить глибоко, і переважній більшості сучасних працівників потрібно буде розвивати нові навички. Підготовка до майбутньої роботи є однією з визначальних бізнес-проблем сучасності, проте більшість організацій не готові вирішити її. Ці зміни матимуть суттєвий вплив на вимоги до навичок та

можливостей робочої сили, починаючи від різкого збільшення домашньої та дистанційної роботи і закінчуючи потребою у персоналі цехів володіти новими інструментами та новими нагальними вимогами щодо охорони праці.

Майбутня робота вимагатиме двох типів змін у робочій силі: підвищення кваліфікації, коли співробітники отримують нові навички, що допомагають виконувати їхні поточні ролі, та перекваліфікація, коли співробітники потребують можливостей для виконання різних або зовсім нових ролей.

Глобальність впливів інформаційних ресурсів та інформаційно-комунікаційних технологій на весь соціально-економічний простір, висока швидкість їх поширення, широкі можливості їх використання в різних сферах соціальної та виробничої діяльності, масштабність процесів інформатизації диктують необхідність вимірювання впливу інформаційних зрушень і застосування інформаційно-комунікаційних технологій на соціальний розвиток на основі статистичних методів з врахуванням перспективного середньострокового бюджетного планування.

Ефективне та економічно вигідне дослідження безпеки вимагає уваги та глибокого розуміння соціальних сил, які формують цінності, на основі яких кожен суб’єкт визначає для себе поняття загрози, а також організацію системи для визначення ефективної, відповідної та справедливої протидії загрозі. Тому розширення впливу цифрової економіки повинне зосереджуватися на розробці, аналізі та прийнятті практичних процедур ефективного управління ризиками в суспільстві та прагнути знайти засоби для поєднання наукових знань та людських цінностей.

З точки зору детермінації і соціальної характеристики, ризик можна широко визначити як "існування загрози життю та здоров’ю" (Консультативний комітет з ядерної безпеки Канадської атомної асоціації, 1986). Проте, зазвичай, ризик називається продуктом шкідливого наслідку діяльності або події та ймовірності його виникнення. З розвитком цифровізації економіки виникає ряд соціальних ризиків, таких як загроза конфіденційності. Але більш глибоким соціальним ризиком із врахуванням економічної складової є зміна структури ринку праці.

Цифровізація дає працівникам змогу виконувати роботу більш ефективно. Зокрема, в останні десятиліття цифровізація в основному змінила роботу людей, наприклад, надала більшу підтримку з боку інтернет-комунікацій та обміну інформацією, а також механічну підтримку обробки інформації. Таким чином для виконання необхідних завдань потрібно менше людей. Цифровізація насамперед сприяє вирішенню простих завдань, тому в умовах цифровізації працівники повинні мати вищу кваліфікацію. Крім того, цифровізація також створює нові форми зайнятості. Наприклад, нові технології, такі як велика аналітика даних, адитивний друк, віртуальна реальність і Інтернет речей, дають змогу розробляти нові, більш складні продукти та послуги. Нові робочі місця для розробки та підтримки цих технологій часто вимагають більш високих навичок, а застосування технологій також може зменшить потребу в низькокваліфікованих робочих місцях. Цифровізація економіки дасть можливість полегшити працівникам проходження перекваліфікації чи підвищення кваліфікації, за допомогою відповідних цифрових рішень, таких як дистанційне навчання.

Цифровізація економіки, або четверта промислова революція, як визнали деякі експерти, матиме серйозні наслідки для створення / знищення робочих місць. Однак існує багато розбіжних поглядів щодо того, якою мірою застосування нових цифрових технологій, таких як аналітика даних, штучний інтелект, 3D друк, хмарні обчислення, Інтернет речей та роботи, призведе до скорочення існуючих та створення нових робочих місць. Окрім автоматизації низькокваліфікованих видів робіт, глобалізація, економічні зміни та зміна уподобань споживачів змінюють структуру ринку праці.

При розгляді впливу цифровізації на макрорівні виділимо такі можливі дії уряду, що ведуть до помилок.

Початкові етапи: уряд спонукатиме до навчання, створення робочих місць, не розробивши відповідного плану дій і не зосередившись на результаті.

Реактивні: зосереджені в основному на вирішенні побічних ефектів або обмеженні сфери застосування, а не на вивченні варіантів для отримання переваг від цифровізації для традиційних підприємств і галузей економіки за запитом.

Вузька сфера діяльності: спеціальна відповідь на конкретні виклики, часто застосовується комплексний підхід (хоча його важко досягти, враховуючи те, що цифровізація та економіка виявляють попит на різні теми).

Освіта та навички: надто велике зосередження уряду на навчанні, проте без адаптації поточної робочої сили до мінливих обставин.

Світовий ринок інформаційних технологій за темпом приросту обганяє традиційні галузі виробництва [360], а за абсолютною величиною його можна порівнювати з ними. На сьогодні у світовій практиці при аналізуванні цифровізації економіки використовують індекс розвитку інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ). Індекс розвитку ІКТ складається з трьох субіндексів: доступність ІКТ (IDI access sub-index), ефективність використання ІКТ (IDI use sub-index) і навички населення у використанні ІКТ (IDIskills sub-index) [361].

ІКТ представляють сукупність асоційованих технологій, що визначаються їх функціональним використанням у доступі до інформації та спілкуванні, одним із варіантів здійснення яких є Інтернет.

Однак ІКТ можуть переформувати, реорганізувати та принципово реструктуризувати методи роботи, а зрештою і сектори, в яких вони використовуються. Вони пропонують загальні переваги підвищення ефективності, обміну інформацією, комунікації та швидшого накопичення, розповсюдження та застосування знань на підтримку конкретних цілей, для яких вони використовуються.

Вони також дозволяють впроваджувати нові методи спільної роботи завдяки своєму потенціалу для створення мереж.

Спілкування та взаємодія між раніше відокремленими агентами об’єднує їхні індивідуально відособлені ресурси, знання та досвід для побудови загальної бази знань, на якій можуть базуватися всі члени. ІКТ можуть трансформувати

методи роботи та дослідження, дозволяючи групові взаємодії на основі центральних резервів спільних знань

Концептуальний базис кількісної оцінки стану інноваційного клімату в національних економіках формується з припущення про те, що найбільший вплив на комфортність інноваційної діяльності справляють такі категорії параметрів (додатки А - В): валовий внутрішній продукт; ВВП на душу населення; зайнятість та безробіття; загальнодержавні видатки (як відсоток від ВВП); загальнодержавні доходи (як відсоток від ВВП). Для побудови сценаріїв розвитку цифровізації в Україні в дослідженні використано показники соціального розвитку та цифровізації таких країн, як: Польща, Білорусія, Румунія, Німеччина, Естонія. Основними припущеннями при обранні зазначених країн були такі:

1. Польща, Румунія, Білорусія – країни, з якими Україна межує.
2. Німеччина, Естонія – країни-еталони.

З усіма обраними країнами Україну об’єднує історичний фактор (вплив адміністративно-командної економіки під час перебування тією чи іншою мірою у структурі Радянського Союзу).

Спираючись на третє припущення, зазначимо, що в основу цього припущення покладено культурну теорію розвитку держав. Саме культурна теорія наголошує на державі як насамперед культурному артефакті й акцентує увагу на тому, як символіка відіграє первинну роль у формуванні держави [362]. Деякі дослідження підкреслюють, як створення національної ідентифікації та громадянства були вирішальними для формування держави. Тоді держава - це не просто військовий чи економічний авторитет, але також включає культурні компоненти, що забезпечують згоду людей, надаючи їм права та спільну приналежність [363] .

У кожній із досліджених нами країн зберігається порівняно невелика частка внутрішніх витрат у ВВП на дослідження і розробки. Цей показник визначає забезпеченість науково-дослідницької діяльності фінансовими

ресурсами. Низьке його значення пояснюється, зокрема, недостатньою зацікавленістю національного бізнесу в розробці нових технологій.

Визначальним показником у контексті будівництва цифрової економіки є ВВП на душу населення, за яким Україна відстає від лідерів в декілька разів. Хоча проблема збільшення рівня життя українців не знімається з порядку денного державної влади вже довгі роки, динаміка економічного розвитку поки не дає змоги здійснити стрибок у цій галузі.

Співвідношення доходів та витрат свідчить про рівень конкурентоспроможності держави на світовому і внутрішньому ринках.

Достатній рівень зрілості цифрового сектора економіки недосяжний без наявності місцевих великих компаній-постачальників товарів, робіт і послуг, здатних конкурувати із зовнішніми гравцями, включаючи глобальних лідерів сектора.

Відсутність позитивних соціальних і економічних ефектів є вкрай тривожним індикатором усього процесу цифрової трансформації. Вони, звичайно, можуть не спостерігатися в короткостроковому періоді або нівелюватися іншими негативними ефектами, але за підсумками більш тривалого тимчасового інтервалу (наприклад, 3-5 років) їх ідентифікація критично важлива для калібрування заходів державного регулювання і коригування стратегії розвитку всієї країни.

У рамках використаної системи індикаторів майже не було виявлено відверто провальних елементів економічного клімату, так само як і тих, що забезпечують безумовне лідерство нашої країни. Здебільшого ділове середовище в Україні характеризується досить рівномірним станом розвитку, маючи багаті резерви зростання практично в кожній з досліджених галузей.

Останнім часом все більше інформації про ті чи інші аспекти сучасного економічного життя світова громадськість отримує з різних рейтингів, за допомогою яких характеризується розвиток окремих країн і їх місце у світовій економіці, а також об’єктивно оцінюється імідж країни в глобальному світі.

Міжнародні рейтинги стають все більш важливим джерелом інформації про потенціал і динаміку розвитку окремих країн.

Нинішня актуальність вивчення позиції країни у світовій системі координат зумовлена тим, що рейтинги виступають індикатором необхідності здійснення заходів, спрямованих на подолання недоліків і створення широких можливостей для нарощування конкурентних переваг.

Індекс мережевої готовності (NRI) розраховується щорічно спільно Світовим економічним форумом (WEF), Світовим банком (WB) та Міжнародною школою бізнесу INSEAD з 2002 р. [361].

NRI є оцінкою здатності країни використовувати можливості ІКТ Показник є ознакою доброго функціонування мережі, оскільки можна виміряти безперервність роботи, тобто час без перерви, національних та міжнародних транспортних та транспортних служб, що в кінцевому підсумку впливає на продуктивність, пропускну здатність, капілярність та безпека цієї інфраструктури, а також її глобальна інтеграція сьогодні через прямі міжнародні зв’язки. По-друге, в довгостроковому плані така інформація сприяє залученню в мережевий простір більшої кількості людей, організацій і співтовариств з усього світу.

Мережева готовність залежить від того, чи володіє країна драйверами, необхідними для використання цифрових технологій для досягнення їх потенціалу, і від того, чи дійсно ці технології впливають на економіку і суспільство. Щоб отримати точну картину всіх драйверів і повних ефектів, дослідження розподіляє інформацію на різні підрозділи. Індекс мережевої готовності складається з чотирьох субіндексів, які оцінюють середовище для розвитку ІТ, готовність суспільства до використання ІТ, їх фактичне використання державою, бізнесом, населенням та наслідки, які ІТ породжують в економіці та суспільстві. Перші три субіндекси – це драйвери зростання, які є передумовами для четвертого субіндексу – впливу ІТ на суспільство й економіку. Ці чотири субіндекси розподілені на 10 складників і 53 змінних.

Перший субіндекс – «навколишнє середовище» – містить такі складники, як політичне та нормативно-правове середовище, бізнес та інноваційне середовище; другий субіндекс – «готовність» – інфраструктуру і цифровий контент, доступність ІТ, навички населення; третій – «використання» – розкриває ступінь використання індивідуумами, бізнесом і державою; четвертий субіндекс – «вплив» – логічно є похідним від трьох вищезгаданих субіндексів і містить такі два складники, як вплив ІТ на економіку і вплив на суспільство в окремо взятій країні. Загальне значення індексу є середнім арифметичним показником чотирьох перерахованих субіндексів [362**Error! Reference source not found.**].

Індекс мережевої готовності (NRI) вперше був опублікований у 2002 р. і забезпечив цілісну основу для оцінки багатогранного впливу ІКТ на суспільство та розвиток країн.

До 2016 р. NRI був частиною Глобального звіту про інформаційні технології (GITR), опублікованого Всесвітнім економічним форумом (WEF), Корнельським університетом та INSEAD. Востаннє опублікований у 2016 р. Всесвітнім економічним форумом, спочатку у співпраці зі Світовим банком, потім з INSEAD, а згодом у партнерстві як з INSEAD, так і з університетом Корнелла, NRI був визнаний глобальним орієнтиром для оцінки прогресу та готовності технології прийняття в країнах світу. Протягом багатьох років NRI виявила можливості та проблеми, що стоять перед урядами, підприємствами, науковими колективами та окремими людьми для повного захоплення переваг технологій, та надала цінні рекомендації, засновані на даних керівництва, керівникам як державного, так і приватного секторів. У 2019 р. через деякі внутрішні перебудови та змінені пріоритети (WEF) передав виробництво HPI своїм оригінальним редакторам – Сумітру Дутте та Бруно Ланвіну.

Тоді було створено технічну консультативну групу для надання консультацій щодо розробки дизайну моделі NRI. Існували три основні принципи, які керували цим процесом:

- підтримувати наступність з основними компонентами НРР попередніх років;
- відобразити поточні проблеми щодо впровадження ІКТ, які не були адекватно зафіксовані в моделі NRI 2016 р.;
- підтвердити в майбутньому моделі NRI для майбутніх технологічних тенденцій та розробок.

Новий метод обчислення NRI з 2019 р. має поліпшену структуру, тому результати цього року не зовсім можливо порівнювати з рейтингами попередніх видань. Тим не менш, фундаментальна основа NRI незмінна, і рейтинг NRI 2019 р. за своїми результатами схожий до NRI 2016 р.Фактично, вісім з десяти найкращих країн цього року потрапили в топ-10 в NRI 2016 р.

Для кращого аналізу мережевої готовності України слід її порівняти з іншими країнами, вибраними нами для аналізу. Аналіз проводився на основі показників 2009-2019 рр. Нами було проаналізовано дані, зібрані для цілей NRI. Результати аналізу наведені у табл. 4.3. Здійснимо ретроспективний аналіз економічно-соціального розвитку цих держав з урахуванням імплементації цифровізації.Для цього використаємо метод ранжування і зобразимо зміну рангів держав у 2019 р. проти 2009 р. (табл.4.3; 4.4) (додатки Г,Д), обравши такі показники: валовий внутрішній продукт у поточних цінах, валовий внутрішній продукт на душу населення в поточних цінах, рівень безробіття, загальнодержавні доходи, загальні видатки державного управління, індекс мережевої готовності.

Таблиця 4.3

Ранжування країн у 2009 р.

Країна	Ранжирування з додаванням	Z-показник середнє арифметичне	Мін-макс середнє арифметичне	Мін-макс середнє геометричне	Різниця з еталоном середнє арифметичне	Різниця з еталоном середнє геометричне	Загальний рейтинг	Ранг
Білорусія	3	5	5	3	3	4	23	2
Німеччина	5	1	1	1	2	1	11	6
Польща	2	4	4	3	5	3	21	4

Румунія	5	2	2	2	1	2	14	5
Україна	1	6	6	3	6	5	27	1
Естонія	4	3	3	3	4	6	23	2

За визначеними показниками у 2009 р. Україна займала останнє місце серед обраних для дослідження країн, Німеччина – найвищий. Проте протягом десяти років відбувалися структурні зміни в економіках зазначених країн. Визначимо зміну в рангах країн у 2019 р. (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Ранжування країн у 2019 р.

Країна	Ранжирування з додаванням	Z-показник середнє арифметичне	Мін-макс середнє арифметичне	Мін-макс середнє геометричне	Різниця з еталоном середнє арифметичне	Різниця з еталоном середнє геометричне	Загальний рейтинг	Ранг
Білорусія	2	5	5	4	3	4	23	2
Німеччина	6	1	3	2	2	1	15	5
Польща	3	4	4	3	5	3	22	3
Румунія	4	3	2	1	1	2	13	6
Україна	1	6	6	4	6	5	28	1
Естонія	5	2	1	4	4	6	22	3

У 2019 р. незмінними в рейтингу залишилися Україна та Білорусія, проте значно покращила свої позиції Румунія та Естонія. Причинами таких зрушень є застосування у 2008 р. Румунією середньострокового бюджетного планування, що зумовило зменшення державного боргу і зростання ВВП.

Важливим є те, що індекс глобального включення в ІКТ демонструє схожі із здійсненими у цьому дослідженні результати (рис. 4.2).

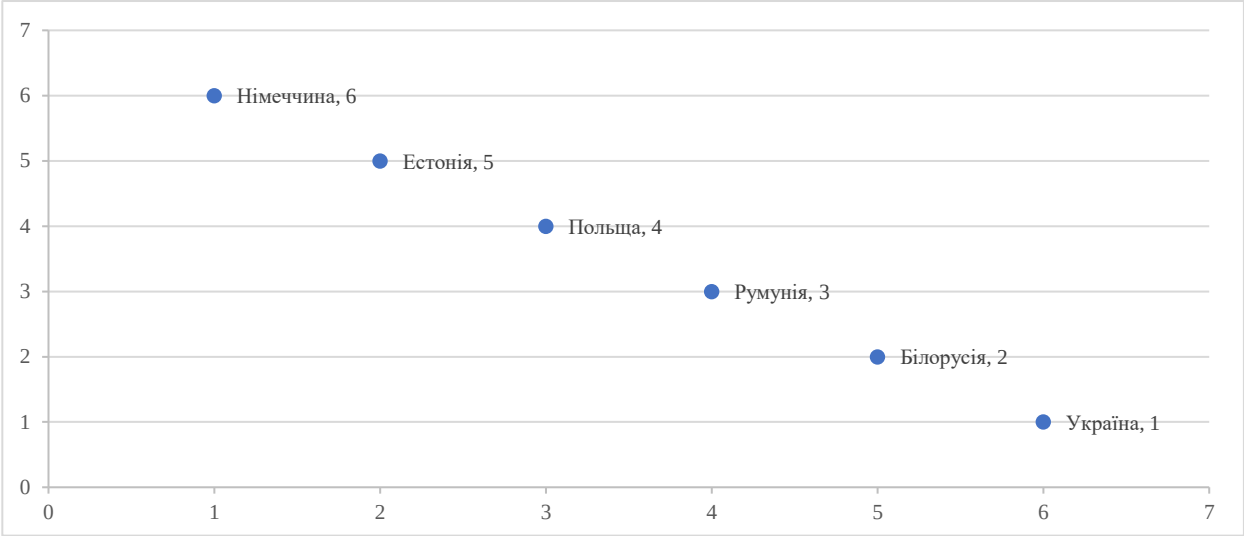

Рис. 4.2. Ранжування країн за індексом глобального включення

Серед основних завдань уряду слід зосередитися на умовах праці, навичках і підготовці та вжити заходів для заохочення працівників, роботодавців і профспілок до проведення або організації навчання, використовуючи досвід розвинених у сфері цифровізації країн, наприклад, Естонії. Так, на рис. 4.2 змоделюємо соціально-економічні наслідки цифровізації, у тому числі переваги саме цифровізації економіки. Важливим для України є реалізація Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р, що сприятиме появі нових цифрових ринків та поліпшенню доступу до електронного уряду [368]. Таким чином, головною перевагою розширення цифрових технологій є:

- створення додаткових робочих місць у сфері фінансових послуг, оптової торгівлі та охорони здоров’я у зв’язку з процесом децентралізації в Україні;

- створення робочих місць у сфері послуг (наприклад, фінансові послуги, освіта, охорона здоров’я тощо);

- зростання деяких секторів послуг (розробка програмного забезпечення та аутсорсинг бізнес-процесів);

- розширення можливостей «працювати з дому» (декретна відпустка або догляд за хворим членом сім’ї, інвалідами), у тому числі для самозайнятих;

- спрощення можливостей працевлаштування, оскільки немає обмежень щодо місцезнаходження.

Крім того, завдяки ІТ-технологіям розширюються можливості пошуку роботи в сучасних умовах. Розширення доступності до Інтернету призвело до поліпшення перспектив працевлаштування за рахунок збільшення використання Інтернету для пошуку роботи без зменшення загальних зусиль із пошуку. Позитивний вплив від розширення меж інформаційних технологій є очевидним. Окрім прямого впливу заробітної плати працівників ІТ-сфери, слід враховувати й опосередкований: працівники ІТ-сфери створюють навколо себе ще 3,37 робочих місць (сфера послуг, обслуговування, фінанси, страхування, нерухомість та споживання). Спираючись на здійснені дослідження, побудуємо два сценарії розвитку цифровізації в Україні (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Сценарії оцифрування в Україні

Сфера розвитку	**Сценарій 1** **Прискорене оцифрування**	**Сценарій 2** **Поступове оцифрування (Базовий рівень)**
Сприйняття	Високе сприйняття цифрового технічного прогресу Культура обміну Невелике значення захисту даних	Критичне сприйняття Поінформованість з високим ризиком Інтенсивний захист даних
Освіта	Швидкий прогрес у цифровому викладанні та навчанні Розширення курсів інформатики, Комунікаційні технології та аналіз даних Інтеграція цифрових навичок у багато галузей професійної підготовки	Широкий вибір освітніх пропозицій Просування творчих та міждисциплінарних курсів Повільне розширення цифрових методик навчання
Зайнятість	Більш сильний розподіл праці на просту, вищу спеціалізацію для кваліфікованих робочих місць Сприяння перепідготовці та подальшому навчанню Прогресивна гнучка мобілізація трудових відносин Соціальний захист самозайнятих Використання цифрових методик для професійної інтеграції людей з обмеженою працездатністю	Розширення профілів цифрової активності Технологія підтримує розширення робочих місць на робочому місці. Раціоналізація рутинної діяльності Гнучкість трудових відносин обмежена
Конкуренція	Прискорений вихід на цифрові ринки Малий захист конкуренції на "аналогових" ринках Переважають моделі з відкритим кодом Низький захист авторських прав	Ринки, що перебувають під загрозою, максимально захищені від цифрової конкуренції, посилюється захист авторських прав та патентів

Індустрія 4.0	Технологічне лідерство у виробництві капітальних товарів захищає високі інвестиції в НДДКР Підбір персоналу IT-експертів у всьому світі	Адаптація цифрових понять Спеціалізація на промислових послугах
Бізнес-послуги	Високі інвестиції в аналіз програмного забезпечення та великих даних: сильне зростання попиту завдяки промисловості 4.0, автотранспорту, цифровим носіям інформації, раціоналізації адміністрацій тощо	Триває перехід до технічних, економічних та наукових порад, насамперед розвиваються творчі та мистецькі сфери
Торгівля	Розширення торгових платформ на споживчі та сервісні платформи Зростаюча кількість постачальників Концентрація на кількох платформах Платформи продають власну продукцію Більш прямий маркетинг від виробників	Обережне прийняття інтернет-торгівлі Захист торгівлі та ремесл Розширення торгових центрів Просторова присутність залишається важливою

Продовження табл.4.5

Сфера розвитку	**Сценарій 1 Прискорене оцифрування**	**Сценарій 2 Поступове оцифрування (Базовий рівень)**
Транспорт	Автомобільні роботи, що керують автотранспортом, будуть стандартними до 2030 року. Обмін автомобілями триватиме з повністю автоматизованою парковкою. Системи управління трафіком оптимізують потік руху	Висока перевага автомобілів, що керується індивідуально, Використання транспортних засобів, що керують самостійним керуванням, залишається обмеженим (транспортні смуги, поїзди, зайняті дороги тощо).
Засоби масової інформації	Радіо та телебачення перетворюються на розважальні та інформаційні майданчики Концентрація на кількох платформах Багато постачальників інформації (журналісти блогу, автори, художники) Друковані ЗМІ зменшуються через недостатній тираж	Перевага друкованої продукції залишається важливою для мовної та культурної спрямованості ЗМІ
Фінанси	Швидке розширення онлайн-банкінгу Віртуальна валюта набуває все більшого значення Аутсорсинг бек-офісних операцій спеціалізованим постачальникам Концентрація на інвестиційному банкінгу, корпоративному бізнесі та великому обсязі індивідуального бізнесу	Перевага клієнтів щодо індивідуальної підтримки та невеликих регіональних провайдерів Інтернет-банкінг лише повільно набирає позиції через постійні проблеми із безпекою
Особисті послуги / медицина	Посередництво послуг через інформаційні платформи Підвищення інтенсивності технологій соціальних послуг	Соціальна допомога залишається особистим уподобанням домогосподарств до особистих послуг. Низьке прийняття домашніх роботів Застосування

	Цифрова медична технологія сильно розвинена Широко застосовуються побутові роботи та цифрові домашні технології	цифрових медичних технологій сповільнилося захистом даних
Державний сектор	Сильне просування цифрових технологій Примусове розширення цифрових мереж Інтернет-адміністрування цифрових систем управління трафіком	Технологічна політика фокусується на основних технологічних компетенціях та адаптації диверсифікації цифрових технологій Обережне розширення мереж Обережний перехід на Інтернет-адміністрацію
Галузі інформаційних технологій	Сильні імпульси зростання від технологічних змін Висока спеціалізація в галузі контролю за виробництвом, логістики, мережевих технологій Високі витрати на НДДКР, вітчизняні виробники намагаються потрапити на вершину IT-провайдерів	Імпульси зростання залишаються приглушеними Спеціалізація як постачальника послуг з адаптації в основному зарубіжних IT-продуктів. Лідирує в галузі IT-безпеки. Зростання імпорту IT-науково-дослідних робіт зосереджується на фундаментальних дослідженнях Низька спеціалізація

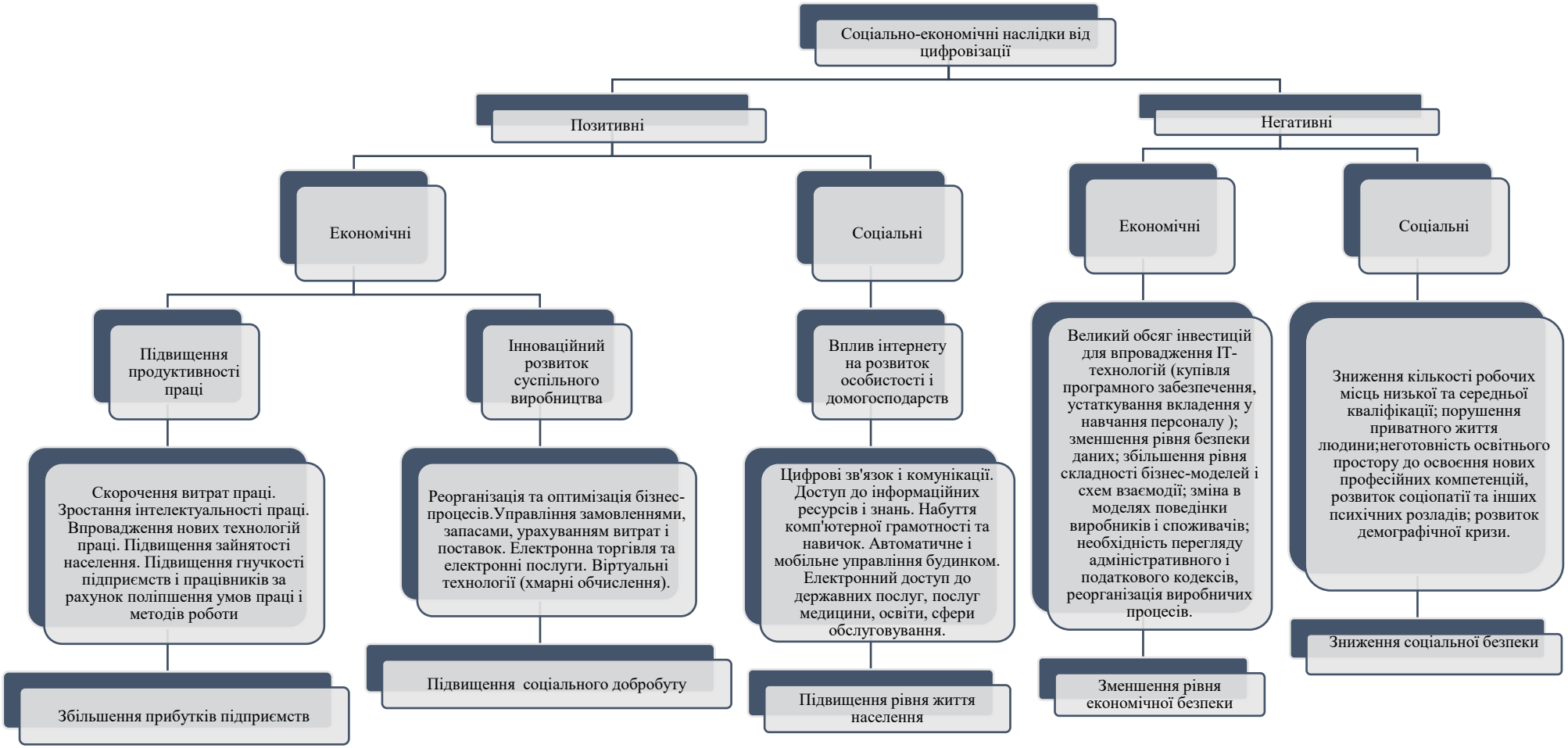

Рис.4.3. Соціально-економічні наслідки від цифровізації*

*сформовано авторкою

Переваги від поширення цифровізації є очевидними, проте поруч із перевагами є певні ризики, спричинені прискоренням цифровізації. Цифрові ризики зросли в 2020 р. під час появи нового коронавірусу та сформували ландшафт політики кібербезпеки. У 2021 р. можна спрогнозувати п’ять прискорених цифрових тенденцій, які й надалі будуть впливати на систему публічного управління соціальними ризиками. До ризиків цифровізації належать:

- розповсюдження технологій 5G та Інтернету речей;
- постійне використання тактики дезінформації в соціальних мережах (зокрема, щодо коронавірусу, гібридна війна);
- небезпечне використання технологій неліберальними режимами;
- розвиток MITER ATT & CK основи (MITRE ATT & CK - це структурований список поведінки зловмисників, розділений на тактики і методи і виражений у вигляді таблиць (матриць)). Оскільки цей список дає комплексне уявлення про поведінку зловмисників при зломі мереж, він вкрай корисний для різних захисних заходів, моніторингу, навчання й інших застосувань [369]) як інструмент управління загрозами.

Кожен з них стане головним центром у формуванні історії системи публічного управління соціальними ризиками у 2021 р.

5G та IoT збільшать швидкість атак і дадуть змогу більшій кількості суб’єктів проводити ширший спектр операцій проти цілей у всьому світі. За даними McKinsey & Company , до 2023 р. кількість пристроїв, підключених до Інтернету, збільшиться до 43 млрд. Цей приріст користувачів у поєднанні зі збільшенням підключених до Інтернету речей (IoT) пристроїв створить більшу поверхню атаки, збільшуючи як можливості операцій національних держав, так і напади злочинців. Із збільшенням кількості пристроїв, що виходять в Інтернет, і 5G набуває більш значного поширення, суспільство, швидше за все, стане більш сприйнятливим до атак, оскільки це прискорить темп технічних можливостей.

Дезінформаційні ініціативи є економічно ефективним способом втручання іноземних урядів у демократичний процес, а технологічним компаніям потрібно

співпрацювати зі ЗМІ та урядом для боротьби з дезінформаційними кампаніями в періоди напруженості та політичного переходу, що створює причини виникнення соціальних ризиків.

Автократичні режими посилять використання технологій спостереження для більш ефективного контролю над їх населенням, змушуючи їх до більш різкої конфронтації зі США, оскільки, ймовірно, це стверджує зростання рівня підтримки демократичних рухів у всьому світі. Використання технології спостереження та розпізнавання обличчя стало настільки звичним явищем у країнах, де панують самодержавні уряди, що існує навіть фраза для опису цих методів: «високотехнологічний неолібералізм». У Китаї громадяни повинні брати участь у практиці ідентифікації обличчя, щоб подати заявку на отримання послуг Інтернету або нових мобільних послуг. Зараз Китай має базу даних, яка включає майже 1,4 млрд всіх громадян країни, яку він використовує для пильного відстеження їх руху (включаючи те, як часто вони їздять за кордон), надання їм доступу до своїх житлових комплексів, пошуку підозрюваних злочинців і навіть присоромлення тих, хто носить піжаму на відкритому повітрі.

У неліберальних суспільствах владні особи намагатимуться розширити можливості спостереження за допомогою великих даних, машинного навчання та ШІ для цензури інформації та утримання влади в руках автократів.

MITER ATT & CK продовжуватиме збільшувати свою популярність як основу для планування кібербезпеки та оборонного захисту. MITER ATT & CK - це всесвітньо перевірена система відомих тактик, прийомів та загальновідомих супротивників (ATTCK), своєрідна періодична таблиця, яка перелічує та проєктує злочинну поведінку акторів у доступному, зручному для користувача форматі. Але ATT & CK - це не просто рамка для розуміння поведінки супротивника: це інструмент для підвищення ефективності безпеки, і ця тенденція наздоганяє та приводить до трансформації у спільноті кібербезпеки. Уряди усього світу почали використовувати систему ATT & CK як інструмент для спілкування з громадськістю про загрози та способи їх пом’якшення.

Національні лідери відіграватимуть дедалі помітнішу роль у розширенні поінформовності громадськості про ризики оцифрування. Висновком, отриманим з пандемії COVID-19, є те, що вирішальне керівництво ніколи не мало значення для управління складними проблемами. Прем'єр-міністр Нової Зеландії Джасінда Ардерн - один із прикладів лідера, який продемонстрував, як спокійні, обдумані дії в умовах кризи можуть мати величезні вигоди для населення, яке переживає стрес. Її рішення швидко впровадити суворе блокування та розгалужену програму тестування привело до одного з найнижчих показників захворюваності на COVID-19 і смертності на сьогодні, що дозволило швидко перейти до відновлення економіки.

Встановивши ці цифрові ризики, слід обрати напрями їх мінімізації та соціальних ризиків.

Технології продовжують швидко розвиватися, а функції забезпечення та регуляторні органи намагаються знайти баланс між інноваціями та контролем, одночасно забезпечуючи тверді вказівки щодо цифрової етики. Тому в системі публічного управління соціальними ризиками слід застосувати інтегровану модель забезпечення, щоб впевнитися у цифрових ризиках, спираючись на співпрацю на всіх напрямах оборони.

Внутрішній аудит повинен продовжувати відігравати ключову роль у виклику підходу публічного управління соціальними ризиками до впровадження цих технологій та забезпечення належного розуміння, оцінки та управління ризиками для уникнення перелічених вище цифрових ризиків. Як результат, аудиторам потрібно адаптувати свій спосіб мислення, щоб передбачити ці ризики в міру їх виникнення (нові / еволюціоновані або існуючі ризики, що проявляються по-різному).

Цифрова етика набуває все більшої актуальності як для регуляторів, так і для споживачів, а це означає, що організації та розробники також повинні звернути увагу. Окрім надання запевнення та розроблення відповідної методики в цій галузі, внутрішній аудит повинен забезпечити чітке визначення власності на цифрову етику. Регулюючі органи ЄС надали відповідні вказівки у сфері

“надійного” ШІ [369], і ці принципи повинні належним чином враховуватися і в Україні. ШІ та аналітика даних будуть поступово відігравати важливу роль у виявленні моделей вразливої поведінки громадян, наприклад, це дозволить організаціям надавати своєчасну підтримку та покращувати взаємодію з громадянами з точки зору поведінки.

Однак етика також може спричиняти складні рішення та компроміси при використанні рішень із цифровою підтримкою, тому належне врахування та оцінка щодо ключових (взаємопов’язаних) сфер ризику, таких як захист даних, вимоги до поведінки, етичні міркування та всеохоплююча міцна система управління, мають важливе значення для системи публічного управління соціальними ризиками.

У тих країнах, де функції внутрішнього аудиту передбачають впровадження цих технологій, низка факторів вимагає ретельного розгляду. Головні внутрішні аудитори повинні чітко розуміти загальну стратегію цифрової трансформації, пов’язану із використанням розширеної автоматизації в рамках публічного управління соціальними ризиками.

4.3. Вектори розвитку системи публічного управління зайнятістю в умовах цифрових трансформацій

Попередні промислові революції привели до зростання добробуту і збільшення робочих місць, хоча в більшості випадків минув деякий час, перш ніж вони були реалізовані. Фактично, технологічний розвиток спочатку призвів до скорочення економіки, перш ніж вона знову почала зростати. Залишається з’ясувати, чи приведе цифрова революція до поліпшення соціально-економічних умов. На основі наявної на сьогодні інформації неможливо передбачити конкретні процеси і групи, які будуть найбільше зачіпатися цифровізацією. З

цією метою виділимо дивергентні позиції з боку працівників щодо впливу цифрової економіки на соціальні ризики:

1. Цифровізація як фактор позитивного розвитку: цифровізація означає підвищену індивідуальну спроможність до успішної роботи та можливості для самореалізації та досягнення економічного зростання та розвитку суспільства країни загалом.

2. Цифровізація як фактор негативного розвитку: цифровізація означає збільшення кількості безробітних, збільшення робочого навантаження і розмивання кордонів між роботою і приватним життям.

3. Цифровізація як засіб досягнення мети: цифровізація прив'язана до особистої вигоди в автономії та індивідуальної діяльності суб'єкта.

Крім того, слід відзначити і вплив цифровізації економіки з точки зору макроекономічних позицій, як соціального, так і економічного характеру:

1. Цифровізація як фактор позитивного розвитку:

- зменшення (спрощення, повна або часткова заміна) частки використання працівниками фізичної праці;
- розширення можливостей виробничих і невиробничих сфер;
- збільшення рівня ВВП.

2. Цифровізація як фактор негативного розвитку:

- збільшення кількості безробітних серед низькокваліфікованих працівників;
- збільшення вартості кваліфікованої робочої сили;
- зростання ризику збільшення рівня інфляції;
- підвищення рівня міграції працівників робочих професій.

3. Цифровізація як засіб досягнення мети:

- покращення рівня кваліфікації працівників;
- збільшення рівня продуктивності праці у всіх галузях економіки;
- забезпечення розвитку соціального підприємництва через можливість мобільності робочих місць із залученням неповноправних осіб або осіб з частковою працездатністю.

Слід також окреслити дивергентні позиції щодо розвитку інформаційних технологій з боку роботодавців:

1. Цифровізація як фактор позитивного розвитку: зменшення собівартості виробництва продукції та інших витрат; спрощення ведення основних та допоміжних бізнес-процесів.

2. Цифровізація як фактор негативного розвитку: необхідність переобладнання і великі початкові затрати, динамічна зміна технологій, необхідність перегляду організаційної структури бізнесу, збільшення конкуренції.

3. Цифровізація як засіб досягнення мети: навчання та/або перекваліфікація менеджменту, вихід за межі однієї територіальної одиниці (міста, регіону, країни), розширення та/або диверсифікація бізнесу.

Проте, враховуючи подані вище позиції, одним із пріоритетних елементів, які забезпечать зменшення негативного впливу соціальних ризиків, є вмотивованість і гнучкість працівників та працедавців в умовах цифровізації економіки. Тому окреслимо ключові елементи, які зменшать ризик безробіття:

• короткострокові: інтелектуальна робота на ринку праці шляхом постійного прогнозування та моніторингу нових проблем співпраці;

• середньострокові: дострокове інвестування в підтримку навичок через агентство з працевлаштування;

• довгострокові: превентивні дії та профілактики, які полягають у незалежній оцінці навичок, зорієнтованість на постійне навчання/ підвищення чи зміну кваліфікації, право на безперервну освіту, а також гнучкість.

Гнучкість та вмотивованість додатково вимагають або приводять до нових видів управління і навичок. Підвищення кваліфікації як керівників, так і працівників є значним інструментом для убезпечення від втрати роботи через впровадження інформаційних технологій.

Крім того, постійне залучення працівників до будь-яких рішень, пов’язаних з цифровізацією, які можуть вплинути на них, може забезпечити безперешкодний перехід і співпрацю. З рис. 4.4 видно, що цифровізація

стимулює гнучкість з точки зору того, де, як і який вид робіт виконується. Це може принести переваги, як роботодавцям, так і працівникам, у вигляді підвищення автономії та продуктивності, поліпшення балансу між роботою та приватним життям, зниження витрат (рис. 4.4).

<table>
<tr><td colspan="7">ДИВЕРГЕНТНІ ПОЗИЦІЇ СТЕЙКХОЛДЕРІВ</td></tr>
<tr><td colspan="7">Формування державної стратегії цифровізації</td></tr>
<tr><td colspan="7">Формування інструменту розвитку та регулювання цифровізації</td></tr>
<tr><td colspan="7">Створення умов до впровадження та мотивація до цифровізації</td></tr>
<tr><td colspan="7">Система державного моніторингу та контролю цифровізації</td></tr>
<tr><td colspan="2">Основні елементи гнучкості для роботодавців</td><td colspan="3" rowspan="6">ВМОТИВОВАНІСТЬ ТА ГНУЧКІСТЬ</td><td colspan="2">Основні елементи гнучкості для працівників</td></tr>
<tr><td colspan="2">Нові форми менеджменту</td><td colspan="2">Переговори / угоди (рівні управління)</td></tr>
<tr><td colspan="2">Моніторинг та запис виконаних робіт</td><td colspan="2">Залучення працівників</td></tr>
<tr><td colspan="2">Фокусування більше на результатах ніж на процесах</td><td colspan="2">Взаємна довіра</td></tr>
<tr><td colspan="2" rowspan="3">Навчання тренерів</td><td colspan="2" rowspan="2">Навчання працівників та розвиток навичок</td></tr>
<tr><td colspan="3">Основні обмеження</td></tr>
<tr><td>Час</td><td>Місце</td><td>Види робіт</td></tr>
<tr><td colspan="7">Переваги</td></tr>
<tr><td>Автоно-мія</td><td>Мобіль-ність</td><td>Баланс роботи та вільного часу</td><td>Продуктив-ність</td><td>Залучення осіб з обмеженою працездатністю, у період фрикційного безробіття чи тимчасової непрацездатності</td><td>Рекрутинг та найм</td><td>Зменшен-ня витрат</td></tr>
</table>

Рис. 4.4. Модель вмотивованості і гнучкості працівників і роботодавців в умовах цифровізації економіки*

*Розроблено авторкою

Одним з основних наслідків цифровізації для організації роботи в традиційних підприємствах і галузях є зростаюча гнучкість, яка впливає на взаємодію працівників і роботодавців. Цифровізація та технологічні інновації

змушують роботодавців до розробки більш гнучких способів виконання бізнес-процесів.

Відповідно до позиції, яку пропагував Генрі Форд [350, с. 215] щодо залучення неповносправних осіб, осіб з інвалідністю та тимчасово непрацездатних до робочого процесу і позитивного впливу від цього, цифрові технології цей процес значно спрощують.

Проте, крім залучення у робочий процес, для створення так званого «суспільного блага» є й інші можливості в умовах оцифрування стосовно до людей з інвалідністю:

• документація медичних процесів / документації для медичних сестер.

• Допоміжні засоби для переміщення, транспортування та підйому пацієнтів: моніторинг та контроль, зокрема у приватній зоні.

• Логістика: служби підтримки, домашні та помічники з прибирання.

• Орієнтування на кінцевих користувачів через соціальні медіа: провідники просторової орієнтації.

• Створення розумних будинків і районів, які забезпечують високий рівень безпеки.

• Робототехніка в догляді - роботи, що використовуються для фізичних завдань і для емоційного розширення.

• Соціальна активізація для розширення сфери комунікування, обміну та взаємодопомоги.

Звертаючись до оплати праці, непросто порівняти прибутки в онлайн і традиційних економіках. Більшість працівників платформи на вимогу є агентами, наприклад фрілансери або самозайняті особи, які отримують оплату за виконані завдання.

Таким чином, у більшості випадків заробіток працівників платформи залежить від кількості виконаних завдань та ціни за завдання.

Оскільки існують великі відмінності в діяльності між платформеними працівниками в економіці за запитом, у цьому оцінюванні основна увага приділяється прибутку на годину. Наявні дані щодо оплати праці в економіці за

запитом досить обмежені та фрагментовані, і в більшості випадків не стосуються ЄС, а США, де економіка на вимогу та відповідні дослідження більш розвинені.

Проте в Україні вартість оплати праці значно відрізняється залежно від таких факторів: країни замовника, віку виконавця, статі та виду надання послуги [351, 352] (табл. 4.6).

Таблиця 4.6

Погодинний дохід працівників, які використовують відповідні платформи порівняно з рівнем середньої погодинної оплати праці в економіці*

Вимоги до фахової кваліфіка-ції	Висока кваліфікація (приклади)			Середня кваліфікація (приклади)		Низька кваліфікація (приклади)	
Робочі платформи	CoContest	CoContest	Фріланс-біржа Frelancehunt	Mechanical Turk	Mechanical Turk	ListMinut	Uber
Країни	Італія	Сербія	Україна	США	Індія	Бельгія	США
Середня (€)	9,3	10,3	10,25**	5,1	2,9	15,4	17,2
Відсоток від середньої погодинної оплати по країні	70%	318%	519%	23%	549%	84%	88%

* Показники показують погодинний прибуток до оподаткування на різних платформах і країнах (округлений), порівняно із середнім заробітком. Витрати на надання послуг не враховані.

**вказана оплата розрахована автором на основі вказаних на офіційному сайті цін послуги як середнє арифметичне значення і переведено в євро з врахуванням курсу, встановленого станом на 31.12.2016 р.[357-360]

Джерела: [352-360]

Виплата заробітної плати, як було досліджено, сильно залежить від конкурентної позиції працівника платформи. У табл. 4.6 наведено огляд погодинних заробітків, які були отримані в різних тематичних дослідженнях. Він порівнює середні заробітки для онлайн-платформ у різних категоріях: CoContest (архітектура) належить до «висококваліфікованих віртуальних» (дані доступні для Італії та Сербії), Фріланс-біржа Frelancehunt (дозволяє здійснити пошук для виконання різних кваліфікованих завдань), тоді як Amazon Mechanical Turk («click work») належить до «низькокваліфікованих віртуальних» (дані доступні

для Сполучених Штатів та Індії), і ListMinut (do-ityourself та побутові послуги) (Бельгія), а також Uber (водіння) (Сполучені Штати) вважаються "низько- / середньокваліфікованими місцевими". Працівники платформи, які виконують фізичні / місцеві послуги у США, мають більш високу погодинну оплату, ніж ті, хто здійснює віртуальні послуги (незалежно від необхідного рівня кваліфікації останньої групи). В Україні – навпаки, за даними Фріланс-біржі Frelancehunt найвищу оплату мають працівники, зайняті у програмуванні, аутсорсингу й консалтингу (табл. 4.7) [355].

Таблиця 4.7

Дослідження впливу перекваліфікації працівників виробничих професій на валовий регіональний продукт Львівської області (на основі даних 2016 р.)

Напрям перекваліфікації					Інформаційні технології	
Середня, очікувана заробітна плата, грн					15504	
Частка осіб виробничих професій, які навчатимуться і працюватимуть у сфері ІТ,%					1	
Частка осіб, осіб з третьою групою інвалідності з використанням ІТ ,%					0,25	
ВРП, млн грн					114842	
Оборот ІТ-галузі,%					14,4	
Основні показники	**У промисловій сфері**	**Частка у загальній кількості працюючих,%**	**В ІТ-сфері**	**Частка у загальній кількості працюючих,%**	***З обмеженими можливостями**	**Частка у загальній кількості працюючих,%**
Кількість осіб, тис. осіб	2494,8	15,3	20	1,1	119,241	7,1
Середня заробітна плата, грн	7172	111	47502	741	1545,2	24
Зміни						
Кількість осіб, тис. осіб	2469,85	14,3	24,2**	2,1	-***	-***
Значення	-24,9	-1	+225	+1	-***	-***
Обіг ІТ-галузі (прогнозне значення),%						
Умови розрахунку приросту ВРП	Здійснюється на основі використання середньозважених величин із врахуванням перелічених вище умов: - *суму заробітної плати після перекваліфікації працівників встановлено на найнижчому рівні, що пропонується в ІТ-індустрії (15504 грн);* - *при розрахунку валового регіонального продукту за доходами враховується лише зміна заробітної плати, і решта показників залишаються на рівні попереднього періоду);* - *прийнято, що обіг ІТ-сфери був досягнутий за умови середньої заробітної плати в цій сфері(47502грн);* - *з метою уникнення дублювання приросту ВРП з очікуваної заробітної плати слід вилучити суму середньої заробітної плати у промисловості(приріст становитиме 8332 грн)* - *включити той відсоток, який отримуватимуть особи з ІІІ групою інвалідності*					
Розрахунок прогнозного приросту ВРП, %	2,56					
Прогнозний обіг ІТ-галузі, %	16,96					

* до уваги взято особи лише з ІІІ групою інвалідності [360]

** - до загальної кількості осіб, зайнятих у ІТ-сфері, додано також і 0,3 тис. осіб з інвалідністю

***- статус осіб з третьою групою інвалідністю залишено незмінним, оскільки зазначений статус присвоюється медико-санітарною експертною комісією щорічно.

Джерело: авторська розробка на основі даних

Як наслідок цифровізації, роботодавці та працівники все частіше вимагають гнучких форм зайнятості. Важливо відзначити, що цифровізація не обов'язково зумовлює впровадження нових форм трудових договорів. Наприклад, відповідно до досліджень, проведених Eurofound (2015), мобільні форми роботи зазвичай базуються на стандартних трудових контрактах. Однак у багатьох випадках цифровізація сприяє виникненню більш гнучких форм зайнятості, які можуть вимагати більш гнучких контрактних форм (тимчасових або постійних контрактів). Цифровізація вимагає від роботодавців створення нових форм управління. Однією з можливих перешкод для розвитку мобільної роботи є традиційна культура контролю з боку роботодавців над працівниками, яка несумісна з працівниками, що працюють поза головними офісами роботодавців. Ключове питання полягає в тому, чи змінюватиметься така культура в міру просування цифрових технологій.

Основними умовами, які враховуватимуться при дослідженні впливу перекваліфікації працівників виробничих професій на валовий регіональний продукт Львівської області, є:

- врахування перекваліфікації частини працівників виробничих професій і надання їм навичок у сфері інформаційних технологій;
- при наданні роботи особам з обмеженими можливостями було обрано лише категорію осіб третьої групи інвалідності без роботи, оскільки з цією групою інвалідності особи мають право на роботу, а також слід врахувати і той факт, що у структурі осіб з третьою групою інвалідності вже є частка IT-спеціалістів;
- суму заробітної плати після перекваліфікації працівників встановлено на найнижчому рівні, що пропонується в IT-індустрії;
- при розрахунку валового регіонального продукту за доходами враховується лише зміна заробітної плати, і решта показників залишаються на рівні попереднього періоду;
- прийнято, що обіг IT-сфери був досягнутий за умови середньої заробітної плати в цій сфері.

Цифрова економіка обіцяє величезну кількість готових для прийняття рішень даних у компаніях, урядах і навіть міжнародних організаціях громадянського суспільства. Цифрові інструменти здатні забезпечити розуміння майбутнього розширення можливостей та зайнятості. По-перше, має бути покращено збір даних (особисті, ринкові та інші джерела великих даних), а також аналіз цих даних. Нарешті, прийняття рішень має ґрунтуватися на можливості працевлаштування особи. Крім того, завдяки ІТ-технологіям у сучасних умовах розширюються можливості пошуку роботи [356]. Розширення доступності Інтернету привело до покращення перспектив повторної зайнятості шляхом підвищення інтенсивності використання Інтернету для пошуку робочих місць, не зменшуючи при цьому загальних зусиль пошуку. У світлі розвитку технологій та їх впливу на зміну рівня безробіття пропонуємо ознайомитись із класифікаційною ознакою зайнятості – зайнятістю за ступенем використання ІТ-технологій (рис. 4.5).

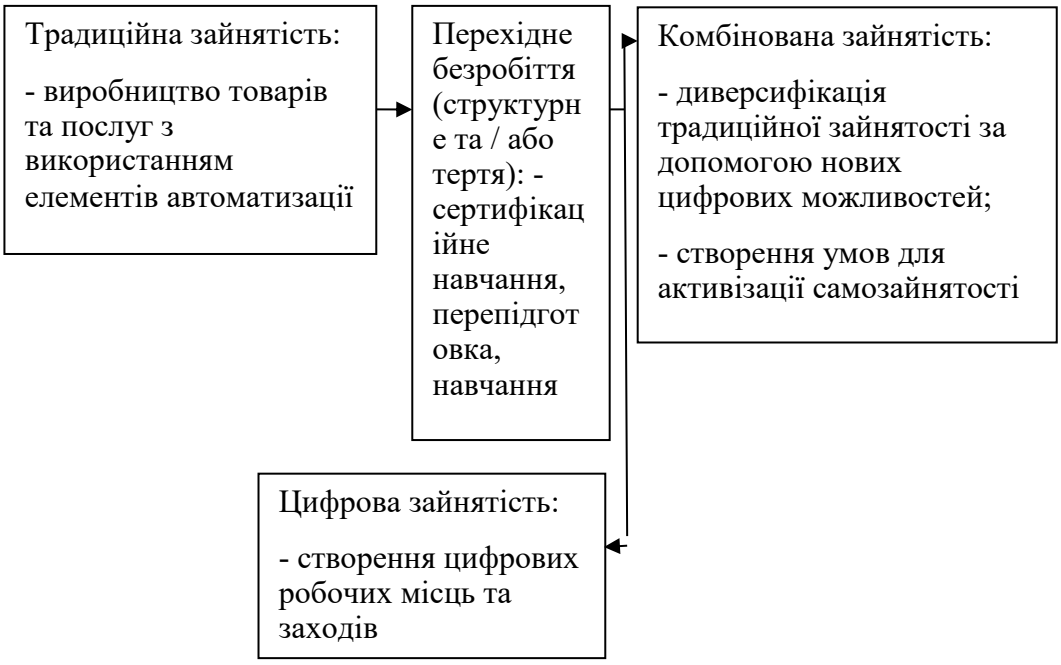

Рис. 4.5. Трансформація видів зайнятості (за ступенем використання її технологій)

Слід зазначити помилковість думок щодо збільшення безробіття із розширенням процесу впровадження ІТ-технологій. Як показано на рис. 4.5, процес оцифрування змінить напрям зайнятості: доповниться технологіями, які

потребують іншої (можливо, більш обмеженої) освіти, і допоможе відповідним установам в управлінні соціальними ризиками [361].

Крім того, працівник зможе більше спростити і легко виконувати покладені на нього завдання, а також поєднувати різні види роботи та створювати нові стартапи. Звичайно, структура зайнятості в окремих галузях зміниться: розширення використання ІТ-технологій може одночасно привести до створення робочої сили, спричиненої розкриттям масштабованості в певних галузях, при одночасному збільшенні продуктивності в інших трудоємних галузях, що призводить до знищення робочих місць.

Цифрові технології довели свій величезний потенціал у широкому діапазоні контекстів, пов’язаних із соціальним забезпеченням, включаючи охорону здоров’я, безпеку на виробництві, збір внеску та обмін даними. Вони полегшують своєчасну допомогу людям, наприклад, людям похилого віку з обмеженою рухливістю або людям з обмеженими можливостями, а також покращують якість послуг та цілісність бізнес-процесів, зменшуючи при цьому операційні витрати. Як ключовий компонент цієї «цифрової революції», цифрові платформи зростають швидкими темпами завдяки своїй масштабованості, гнучкості та адаптованості. З одного боку, цифрові платформи породжують нові запити та нові можливості, миттєво зіставляючи попит та пропозицію з низькою вартістю; з іншого боку, вони трансформують ринок праці, кидаючи виклик традиційним формам праці та фрагментуючи робочу силу. За цим сценарієм програми навчання протягом усього життя та інноваційні програми навчання стали незамінними, щоб уникнути масштабного переміщення робочих місць, можливо, спричиненого автоматизацією та роботизацією, а також для оснащення теперішніх та майбутніх поколінь працівників необхідними навичками. Як ключовий компонент цієї «цифрової революції», цифрові платформи зростають швидкими темпами завдяки своїй масштабованості, гнучкості та адаптованості. Зрештою, якщо дані є життєвою ланкою цифрової економіки, безперечно, що дані є життєвою ланкою соціального забезпечення. В рамках своєї діяльності установи соціального захисту нагромаджують величезну

кількість особистих даних від учасників та бенефіціарів з метою надання послуг з доданою вартістю, вдосконалення дизайну програми та навіть прогнозування переваг, які можна вимагати в майбутньому. Отже, вони повинні переконатися, що ця додаткова зручність зважується на ризик неправильного використання зібраних даних. У цьому балансі важливо, щоб перевага для людини явно переважала ризик. Проте на сьогодні в умовах пандемії виникають нові виклики в цифровізації та управлінні соціальними ризиками.

Оскільки визначення пандемії насамперед є географічним, воно об'єднує безліч різних типів подій та загроз для громадського здоров'я, кожна з яких має свій ступінь тяжкості, частоту та інші характеристики захворювання. Кожен тип подій вимагає власної оптимальної готовності та стратегії реагування; однак у цьому розділі також розглядаються загальні передумови ефективної реакції. У 2017 р. Оппенгейм розробив індекс готовності до пандемії, який враховував різні політичні, економічні та соціальні можливості країн реагувати на прояви пандемії [376] і зосереджується на вимірюванні базових та спроможних інституційних, інфраструктурних та фінансових можливостей, таких як :

- Інфраструктура громадського здоров'я, здатна виявляти, відстежувати, управляти та лікувати випадки захворювання.
- Адекватна фізична та комунікаційна інфраструктура для передачі інформації та ресурсів.
- Основні бюрократичні та державні можливості управління.
- Здатність мобілізувати фінансові ресурси для оплати реагування на хвороби та подолання економічного шоку спалаху.
- Можливість ефективного управління ризиками.

Важливими також слід вважати підвищення через пандемію ймовірності настання соціальних ризиків, а також їх трансформацію.

Причиною усвідомлення ризику є небезпека випадкових та катастрофічних подій . Загрози таких подій стосуються і сімейного домогосподарства. Соціальний ризик - це опис та пояснення можливих майбутніх втрат (як негативний стан справ) власних або очікуваних ресурсів

домогосподарства (доходу) . Втрата, описана і пояснена таким чином, виражає загрозу соціальному забезпеченню домогосподарства через можливу випадкову або катастрофічну подію. Цей ризик вважається соціальним через соціальний масштаб та соціальні наслідки сприйнятих загроз та збитків, спричинених подіями . Слід припустити, що класичний каталог соціальних ризиків стосується опису та пояснення втрат доходу, спричинених такими загрозами, як: хвороба, материнство, непрацездатність (інвалідність), нещасний випадок на виробництві, смерть годувальника, безробіття, старість, раптові витрати. Виходячи з вищенаведеного обґрунтування соціального ризику пандемію трактуватимемо як джерело соціального ризику, який має мультиплікаційний ефект. Першочерговим негативним наслідком є втрата здоров'я та життя великої кількості громадян внаслідок пандемії, а вже наступним негативним наслідком є економічний спад.

Історично пандемії, як і будь-які кризи, призводили у різні епохи до різних наслідків. У табл. 4.8 наведено деякі з них.

Таблиця 4.8

Ретроспективне аналізування соціально-економічних наслідків пандемій

Період	**Подія**	**Географічний ступінь**	**Орієнтовна пряма захворюваність або смертність**	**Оцінений економічний, соціальний чи політичний вплив**
1347	Пандемія бубонної чуми (Чорна смерть)	Євразія	30–50%-ва смертність європейського населення	Ймовірно, пришвидшений кінець феодальної системи в Європі
Початок 1500-х	Інтродукція віспи	Америки	Більше 50% смертності в деяких громадах	Знищені рідні суспільства, сприяючи гегемонії європейських країн
1881 рік	П'ята пандемія холери	Глобальний	Понад 1,5 млн смертей (9,7 на 10000 осіб))	Викликала напади на російський царський уряд та медичних службовців
1918 рік	Пандемія грипу іспанського грипу	Глобальний	20–100 млн смертей (111–555 смертей на 10 000 осіб)	Втрати ВВП в Австралії становлять 3%, у Канаді – 15%, у Великобританії – 17%, у США – 11%
1957 рік	Пандемія азіатського грипу	Глобальний	0,7 млн. - 1,5 млн. Смертей (2,4–5,1 смертності на 10 000 осіб)	Втрати ВВП у Канаді, Японії, Великобританії та США на 3%

Продовження табл.4.8

Період	Подія	Географічний ступінь	Орієнтовна пряма захворюваність або смертність	Оцінений економічний, соціальний чи політичний вплив
1968 рік	Пандемія грипу Гонконгу	Глобальний	1 млн смертей (2,8 смерті на 10 000 осіб)	23 млрд дол. США - 26 млрд дол. США прямі та непрямі витрати в США
1981 рік	Пандемія ВІЛ / СНІДу	Глобальний	Понад 70 млн інфекцій, 36,7 млн смертей (дані Глобальної обсерваторії охорони здоров'я ВООЗ)	2–4% річних втрат зростання ВВП в Африці
2003 рік	Пандемія ГРВІ	4 континенти, 37 країн	8098 можливих випадків, 744 смертей	Втрати ВВП на 4 млрд дол. США в Гонконгу, Китаї; 3 млрд дол. США - 6 млрд дол. США у Канаді; та 5 млрд дол. США у Сінгапурі
2009 рік	Пандемія свинячого грипу	Глобальний	151 700–575 500 смертей (0,2–0,8 на 10000 осіб)	Втрати ВВП у Республіці Корея на 1 млрд дол. США
2012 рік	Епідемія MERS	22 країни	1879 симптоматичних випадків, 659 смертей	2 млрд дол.. США втрати в Республіці Корея, спровокувавши US $ 14 млрд в уряд стимулу витрат
2013 b	Західноафриканська епідемія вірусу Ебола	10 країн	28 646 випадків, 11 323 смертей	2 млрд дол. США в Гвінеї, Ліберії та Сьєрра-Леоне
2015 рік	Пандемія вірусу Зіка	76 країн	2656 зареєстрованих випадків мікроцефалії або вади розвитку центральної нервової системи	7 млрд дол. США - 18 млрд дол. США у Латинській Америці та Карибському басейні
2020 рік	Пандемія COVID-19	Глобальна	26,3 млн осіб інфіковано, 869 тис. осіб померло	2 трлн дол. США збитки всієї економіки (прогноз Bloomberg)

*складено на основі джерел [219, 251, 388]

Кількісна оцінка тяжкості захворюваності та смертності від пандемій становить значну проблему. Хоча оцінки доступні за історичними подіями, проте інформація є неповною. Тому в сучасних умовах слід враховувати додаткові показники, які визначають індекс соціального ризику в умовах пандемії. До основних параметрів, які визначають цей ризик, відносять [354**Error! Reference source not found.**]:

- рівень зростання ВВП на душу населення;

- рівень зайнятості;
- розрив у доходах (за індексом Джині);
- частку витрат на соціальний захист;
- політичну стабільність;
- індекс сприйняття корупції;
- довіру до уряду;
- вразливу зайнятість - це працівники, що працюють за власний рахунок, які рідше отримують соціальне страхування та отримують вигоди від інших форм соціального захисту;
- імпорт товарів у% ВВП;
- рівень інфляції - сферу імпортної інфляції, особливо для харчових продуктів, що є типовим фактором соціального невдоволення;
- фіскальний дохід у % до ВВП.

Відповідно до методології розрахунку індексу, країни, які мають високе значення (наближається до 100) є менш вразливими до наслідків настання соціальних ризиків, а країни, значення індексу яких наближається до 0, є більш вразливими. Мінімізації наслідків пандемії на сьогодні можна досягти шляхом побудови відповідної інформаційної політики. Поінформованість про ситуацію - в контексті готовності до пандемії - можна визначити як наявність точного, сучасного уявлення про потенційні або постійні загрози інфекційних захворювань (у тому числі шляхом традиційного спостереження за людьми та тваринами) та ресурси (людські, фінансові, інформаційні та інституційні), доступні для управління цими загрозами. Поінформованість про ситуацію є найважливішою діяльністю на всіх етапах пандемії, включаючи періоди препандемії, іскри та поширення. Це вимагає підтримки ресурсів охорони здоров’я (таких як лікарні, лікарі та медсестри), діагностичної інфраструктури та систем зв’язку, а також передбачає доступ населення до системи охорони здоров’я та довіру до неї. Поінформованість про ситуацію підтримує прийняття політичних рішень шляхом відстеження, як і де відбувається передача хвороби, виявлення найефективніших методів зменшення передчасності та вирішення

місця розподілу ресурсів. Під час пандемії ситуаційне усвідомлення шляхом моніторингу дає змогу зрозуміти напрям, яким рухається пандемія та чи ефективні заходи втручання.

Комунікації щодо ризику можуть зіграти значну роль у контролі над новою епідемією або пандемією, надаючи інформацію, яку люди можуть використовувати для здійснення захисних та профілактичних заходів. Поширення основної інформації (наприклад, як передається збудник, вказівки щодо управління доглядом за пацієнтами, практики високого ризику та захисні поведінкові заходи) може швидко та суттєво зменшити передачу хвороби. Спосіб формування та передачі повідомлень про ризики має велике значення; вони повинні бути чіткими, простими, своєчасними та доставлятись надійними месенджерами. Такі фактори, як рівень грамотності, культурна чутливість, знайомство з науковими принципами (наприклад, мікробна теорія хвороби) та опора на усну та письмову традиції, мають значення для того, як слід розробляти та передавати повідомлення.

Так, способи комунікації є важливими і серед населення. Під час пандемії важливу роль відіграють і цифрові технології. Саме в цей період довіра до технологій стрімко зростає, однак із збільшенням попиту на телездоров’я, роботу на дистанційному рівні та освіту в Інтернеті, питання зв’язку та цифрового розриву поставлено на перший план багатьох дискусій щодо політики . Доступ до Інтернету є більш важливим, ніж будь-коли, але слід врахувати і те, які наслідки може спричинити масштабування цифрових можливостей та рішень і чи не виявиться масова цифровізація ще одним джерелом соціального ризику. Хоча цифрові інструменти мають очевидні переваги, зокрема можливість надавати доступ до інформації та ресурсів на відстані, існують потенційні загрози: слід враховувати, наскільки цифрові інструменти наближають людський досвід особистих контактів або чи можна задовольнити біологічні потреби в людських зв’язках за допомогою таких інструментів. Саме ізоляція і цифровізація можуть поглибити соціальну ізоляцію окремих індивідуумів чи соціальних груп. Хоча перевагами є те, що соціально ізольовані групи громадян

в умовах пандемії і цифровізації отримують зворотний ефект у вигляді можливості роботи вдома чи спілкування. Подібно до економічного спаду, який може мати тривалі наслідки після того, як економіка почне зростати, соціальні обмеження, введені під час пандемії, можуть мати глибокі довгострокові наслідки, навіть після скасування обмежень. Соціальна ізоляція та самотність також можуть вплинути на відновлення економіки. Проте слід врахувати, що, як вже було зазначено, основою розвитку економічних систем є людський, інтелектуальний та соціальний капітал, тому у світовому просторі слід звернути увагу, що поруч із заходами щодо подолання економічної рецесії слід розробити заходи соціальної реабілітації.

З метою забезпечення ефективного та своєчасного реагування на ці виклики установам соціального забезпечення потрібно адаптуватися, щоб краще задовольнити нові потреби та зменшити два основні ризики збільшення прогалин у покритті та стиранні бази фінансування. У зв’язку з цим визначимо шість пріоритетних напрямів дії:

1.Правова визначеність та гармонізація статусу працевлаштування працівників платформи.

2.Забезпечення сталого фінансування систем соціального забезпечення.

3.Захист даних.

4.Координація, орієнтована на людей.

5.Розвиток людського капіталу в довгостроковій перспективі.

6.Побудова відповідної інформаційної політики.

Парадоксально, проте велика кількість отримувачів соціальних послуг та громадян не користуються електронними сервісами. Тому важливо дослідити роль інформаційного простору в сучасному суспільстві й державній політиці. Ця роль полягає в здатності інформаційного простору відображати і згодом змінювати суспільні процеси (в тому числі процеси політичні), а також інтереси суб’єктів, які домінують у політичному процесі. Найважливіша функція інформаційного простору полягає в тому, що не кожна інформація може служити основою його структури. Мова в цьому випадку йде тільки про соціальну

інформацію (на відміну від статистичної, семантичної, комбінаторної та ін.), оскільки саме соціальна інформація безпосередньо пов'язана з питанням осмислення та інтерпретації формування відомостей і повідомлень з розумінням того, що в них укладено. Але навіть соціальна інформація сама по собі може не мати соціального значення, якщо не буде доведена до будь-якого споживача. У змістовному плані інформаційний простір - не просто механічна сума ресурсів і засобів їх обробки, а ще й певна конфігурація відносин різних громадських суб'єктів до даних ресурсів і засобів. Іншими словами, вся та інформація, яка надходить в інформаційний простір, - це відображення в ньому інформації, яка вже наявна в соціальному просторі. Кожна сфера суспільного життя має своє відображення, свій сегмент в інформаційному просторі. Важливо, що його сегменти не тотожні аналогічним сегментам соціального простору, як не аналогічні (і не збігаються) соціальні та інформаційні процеси. Підсистемами інформаційного простору є ЗМІ, аудиторії читачів і редакційних організацій, а також власне інформаційний продукт, який вони створюють і поширюють.

Пандемія, спричинена коронавірусом, є динамічною подією, яка визначається багатьма факторами, особливо поведінкою людини (наприклад, гігієнічною поведінкою та соціальними контактами), і тому дуже мінлива. Сучасна ситуація продемонструвала, наскільки важко обмежити системні ризики, які породжують пандемії в епоху стрімких глобальних потоків людей, товарів та інформації. З одного боку, патогени швидко поширюються в глобалізованому світі з ефективними міжнародними пасажирськими перевезеннями. По-друге, наслідки пандемії не обмежуються системою охорони здоров'я. Пандемія зачіпає всі життєво важливі системи нашого суспільства - від продовольчого забезпечення, економічної та фінансової системи, системи освіти до культурного та соціального життя. І не лише в деяких кризових районах, а й у всьому світі.

Упродовж пандемії уряди приймають диференційовані рішення щодо зміни системи управління соціальними ризиками. Кожна із прийнятих стратегій має далекосяжні наслідки, повний обсяг яких стане очевидним лише з часом.

Вплив на економіку вже величезний. Світові уряди розпочали широкі заходи допомоги для стабілізації економіки та фінансових ринків. Але, як зазначалося, ці заходи призводять до виникнення та посилення наслідків соціальної ізоляції, що вимагає відновлення суспільного життя з метою пом'якшення негативних наслідків для економіки. Ризики невжиття будь-яких або неадекватних контрзаходів для захисту населення повинні бути зважені з ризиками, які ці втручання представляють для всіх секторів суспільства: енергетика, інфраструктура, харчування, транспорт тощо.

Важливим є окреслення в умовах пандемії поняття соціальної справедливості, адже пандемії інфекційних хвороб, як COVID-19, не нівелюють зобов'язання щодо соціальної справедливості. Таким чином, соціальне дистанціювання повинно дотримуватися принципів та цінностей соціальної справедливості. Застосування заходів соціального дистанціювання виявилося важливим для стримування поширення пандемії COVID-19 і буде залишатися важливим заходом у найближчі місяці. Проте введення цих заходів справедливо вимагає надання соціальної підтримки особам, які є соціально та політично маргіналізованими або знедоленими, наприклад, особам, які не мають житла або проживають у громаді, працівникам-мігрантам, ув'язненим та особам із нижчим соціальним статусом.

Отже, пандемія як соціальний ризик має системний характер, який здійснює вплив на всі сфери суспільного життя. Як вже зазначалося, найбільший вплив пандемія має на вразливі верстви населення. Так, Світовий банк зазначив, що через COVID-19 близько 100 млн додаткових людей потрапили в крайню бідність у 2020 р. (виміряно за міжнародною межею бідності 1,90 долара на день) проти 71 млн на початку періоду [375]. За прогнозами, в Україні рівень бідності зросте з 27% до 44% [377]. Окрім зменшення доходів та зростання безробіття, виникає ще один вид ризику, такий як соціальна ізоляція, яка є різною для різних верств населення. Наслідками соціальної ізоляції може стати ряд захворювань, спричинених психічними розладами. Сьогодні науковці прогнозують, що пандемія коронавірусу призведе до іншої пандемії: у світі може спостерігатися

значне збільшення захворюваності на психічні розлади, і одним із факторів, що відповідають за це, буде соціальна ізоляція, вимушена зовнішніми факторами, і хронічний стрес, пов'язаний з нею. Також пандемія зумовила необхідність переведення частини працівників на дистанційну роботу, серед недоліків якої є:

- Відсутність чіткого планування робочого часу.
- Відсутність комунікацій, що спричиняє до виконання деяких обов'язків повільніше (більше часу необхідно для того, щоб зв'язатися з іншим працівником, технічні причини тощо).
- Недостатня кваліфікація для виконання деяких видів роботи дистанційно.
- Додаткові витрати для обладнання дистанційного місця праці (необхідність закупівлі додаткового обладнання, витрати на електроенергію тощо).
- Зниження комфорту проживання або відсутність умов для дистанційної роботи.
- Важкий психологічний стан через неможливість диференціації роботи із хатніми обов'язками.

На рис. 4.6 продемонстровано структуру недоліків при дистанційній роботі.

Слід підкреслити, що в діловій практиці існує думка, що люди, які працюють віддалено, не виконують свою роботу так само добре, як коли вони фізично присутні в офісі. Багато роботодавців мають обмежену довіру до своїх працівників і мають внутрішню впевненість, що прямий контроль є найвищою формою довіри. Як видно з рис. 4.6, фактично 45% опитаних роботодавців, які здійснюють організацію праці дистанційно, не задоволені відсутністю візуального контролю за працівниками.

Серед працівників найбільшого занепокоєння викликає зміна формату організації роботи (60%).

Рис. 4.6. Структура недоліків дистанційної роботи *

*складено автором на основі 396

Отже, соціальна ізоляція та збідніння населення підпорядковує багатьох громадян трьом формам ризику, що перекриваються і складаються:

1. Біологічні ризики, пов’язані з вірусом COVID-19 (SARS-CoV-2).
2. Ризики, пов’язані із соціальним дистанціюванням.
3. Ризики, що супроводжують часто некритичну залежність від прийняття рішень щодо охорони здоров’я під час пандемій на основі принципу, який змушує нас виробляти найбільше благо для найбільшої кількості людей (тобто принципу корисності).

Заходи соціального дистанціювання, що застосовуються у всьому світі, повинні мати за мету мінімізувати ці ризики, щоб найбільші наслідки цієї кризи не зачепили найбільш вразливі верстви населення.

Саме соціальна ізоляція як працюючого, так і непрацюючого населення може стати одним із каналів упровадження гібридної інформаційної війни. Сьогодні переважною стратегією державних та недержавних суб'єктів є використання дезінформації або кібератак для знищення довіри до влади та активізації соціальних та / або політичних заворушень, наприклад, підриваючи функціонування служб та інфраструктури, сприяючи екстремізму чи насильству та використовуючи існуючі політизовані проблеми, починаючи з виборів до міграцій та пандемій. Такі дії дестабілізації часто дешевші за збройні атаки: вони створюють невидимі загрози, які часто важко виявити та відстежити. Слід відзначити, що в умовах соціальної ізоляцій вплив таких заходів є набагато сильнішим, адже за умови зменшення можливостей комунікувати і дискутувати суспільство отримує інформацію з різних інтернет-джерел та ЗМІ. Сучасні загрози суспільству дедалі частіше породжуються невійськовими засобами та без застосування сили.

Аналізуючи вищеперелічені соціальні наслідки пандемії, слід відзначити, що в цих умовах необхідно формувати стійкість суспільства через інформаційні канали. Стійкість є важливою складовою комплексного підходу, а цивільна стійкість (як інституційна, так і всередині самого суспільства) має вирішальне значення. Сюди входять покращення ситуативної обізнаності та забезпечення чіткого розуміння змін відносин між цивільною та військовою зонами, але надання пріоритетів цивільному керівництву, заснованому на довірі між цивільними та владою співпрацювати та підтримувати одне одного в кризовій ситуації.

Підтримка добре освіченого та обізнаного суспільства має важливе значення для успішного впровадження комплексного підходу. Незалежна та прозора інформація зі ЗМІ, разом з освітніми програмами, які повинні бути

суворими, науково обізнаними та соціально відповідальними, є надзвичайно важливими у кризові періоди.

Тому потрібно переробити комплексний підхід, враховуючи поточний контекст, вивчаючи дані про коронавірус у реальному часі та будуючи інформаційні потоки знизу вгору на рівні громади. Слід скласти карту ресурсів та активів, які вже існують у громаді, звернути особливу увагу на розробку освітніх програм, роль місцевих організацій громадянського суспільства та можливість швидкого набору добровольців; наявність і надійність місцевих ресурсів (транспорту, енергетики, зв'язку, харчування та води); статус муніципальних центрів зв'язку та підрозділів готовності, а також на те, як працює довіра громадськості на місцевому, регіональному та національному рівнях.Тому при формуванні суспільної стійкості необхідно враховувати всі можливості інформатизації суспільства, зокрема і посилення цифрової обізнаності. В додатку Е сформовано основні зміни у системі управління соціальними ризиками в період пандемії. Запропоновані в додаткуЕ напрями зміни системи публічного управління соціальними ризиками в умовах пандемії дадуть можливість скласти карту наявних у громади ресурсів та активів.

Слід відзначити, що пандемія COVID-19, попри очевидні негативні наслідки, виконує і ряд позитивних функцій, зокрема: підсилення контролю (за охороною здоров'я, фінансами, соціальними ризиками), інноваційну функцію (активізація наукового потенціалу як у сфері пошуку шляхів боротьби з пандемією, так і в інших галузях – освітній, розвитку цифровізації), підвищення культури особистої гігієни, покращення інформаційної функції, підвищення рівня цифрової культури населення.

Ефективне функціонування інформаційного простору можливо лише тоді, коли система ЗМІ є цілісною.

Цілісність буде забезпечена, якщо:

- різні соціальні сили мають рівні (в рамках закону) можливості доступу до інформаційного простору та поширення в суспільстві своїх поглядів;

- ЗМІ працює на зміцнення і розширення інформаційних зав'язків;

- інформаційний процес забезпечує на постійній основі широкі можливості долучення до духовного потенціалу суспільства будь-якого громадянина, соціальної групи, інституту державної влади;

- забезпечується гарантована інформаційна безпека особистості, суспільства і держави в інформаційному просторі.

Для політичної науки значно більший інтерес становить друга обставина, оскільки зв'язок з реальним соціальним простором більшою мірою визначає зміст інформаційного простору, ніж технічні параметри інформаційних систем.

Визначальними для нього є суспільні процеси (в тому числі процеси політичні), а також інтереси суб'єктів, домінуючих у політичному процесі. Інформаційний простір певною мірою самостійний по відношенню до простору соціального. Ця самостійність проявляється в появі суб'єктів, що діють тільки в інформаційному просторі і мають свої основні інтереси в ньому.

Формування інформаційного простору сучасного соціуму починається з інформатизації, основною метою якої є найбільш повне задоволення інформаційних потреб особистості, суспільства і держави у всіх сферах діяльності, поліпшення умов життя населення, підвищення ефективності громадського виробництва, сприяння стабілізації соціально-політичних відносин у державі на основі впровадження засобів обчислювальної техніки і телекомунікацій.

Центральною проблемою інформаційної політики в рамках техніко-комунікаційного підходу розглядається розвиток засобів комунікації. При цьому прерогатива віддається розвитку технічної комунікаційної складової.

В рамках «державницького» підходу ряд вчених визначає інформаційну політику виключно як прерогативу держави.

У межах «соціального підходу» під інформаційною політикою розуміється сукупність цілей і методів щодо досягнення сталого розвитку інформаційної сфери життєдіяльності суспільства і держави або національних інтересів в інформаційній сфері, тобто ті чи інші регулятивні дії тільки в інформаційній сфері суспільного життя.

Інформаційна політика в дослідженні розглядається як сукупність цілеспрямованих заходів органів державної влади, що реалізуються у співпраці з іншими інститутами політичної системи, елементами громадянського суспільства та іншими соціальними суб'єктами з метою розвитку особистості, розвитку і регулювання соціуму за допомогою інформаційних засобів, а також розвитку і регулювання інформаційної та технічної сфери життєдіяльності суспільства і держави.

Основними функціями інформаційної політики є такі:

1. Стимулювання інформаційними засобами гармонійного розвитку особистості, суспільства і держави.

2. Регулювання суспільних відносин інформаційними засобами.

3. Регулювання інформаційними засобами взаємин особистості, суспільства і держави з боку вищої влади.

4. Спрощення і полегшення інформаційних взаємовідносин між особистістю, суспільством і державою.

5. Забезпечення особистості, громадськості та органів державної влади об'єктивною інформацією про стан і розвиток соціуму.

6. Створення максимальних можливостей для ефективних дій особистості, суспільства й держави в інформаційному просторі.

Світоглядно-ціннісний компонент формування та реалізації інформаційної політики виступає тим засобом, який забезпечує пізнання, розуміння і сприйняття різними суб'єктами соціально-політичних дій політичної реальності, яка проявляється / відображається в інформаційному просторі і, відповідно, справляє вплив на авторів, органи влади, громадськість та громадян, тобто на соціум в цілому.

Функціонально-діяльнісний компонент державної інформаційної політики показує ступінь активності різних суб'єктів в інформаційному просторі.

Таким чином, можна сформувати п'ять вимірів, які мають вирішальне значення цифровізації економіки з метою зменшення соціальних ризиків:

- справедлива заробітна плата та соціальне забезпечення для найманих та самозайнятих працівників;
- шанси на інтеграцію в роботу для всіх, забезпечуючи індивідуальну здатність до взаємодії протягом усього періоду кар'єри;
- різноманітність як нова норма: посилена орієнтація на життєву фазу замість жорстких моделей організації праці (в одному місці, з фіксованим робочим часом);
- Висока якість роботи з урахуванням вимог до гнучкості (місця та часу), взаємодії з машиною, захисту даних;
- соціальне партнерство, прийняття спільних рішень та участь працівників у розробці умов праці.

Таким чином, здійснене нами дослідження дає можливість зробити висновки про необхідність створення умов для цифровізації держави. Власне, цифровізація забезпечить досягнення не лише економічного, але й соціального зростання. Можливість використання цифрових ресурсів продемонструвало свою дієвість на сучасному кризовому етапі, спричиненому епідемією COVID-19: від можливості комунікувати з рідними, відповідними соціальними службами, купувати необхідні товарів та ліки до повноцінної роботи в домашніх умовах.

Висновки до розділу 4

Таким чином, підсумовуючи, слід відзначити, що

1. Наголошено, що зростання зайнятості відбувається відповідно до загальних тенденцій економічного та соціального розвитку держави, що передбачає при визначенні підходів публічного управління соціальними ризиками врахування структурних змін в економіці та інших макроекономічних змін, адже недоліки публічного управління соціальними ризиками призводять до фрикційного безробіття.

Зазначено, що зайнятість забезпечує циклічність ринку: від продукування продукту, робіт, послуг, розвитку демографії і соціальної сфери до фінансового

забезпечення публічного управління соціальними ризиками. На основі закону Оукена, було здійснено емпіричне дослідження впливу повної зайнятості на приріст ВВП.

2. Окреслено перспективні напрями розвитку системи публічного управління соціальними ризиками на основі регулювання зайнятості населення. Систематизовано форми інтервенції заходів на ринку праці з виділенням видів політики та джерел фінансових ресурсів, які спрямовані на запобігання, мінімізацію соціальних ризиків, а також подолання наслідків їх настання.

3. Встановлено, що цифровізація вимагає зміни системи публічного управління соціальними ризиками і розроблення відповідних сценаріїв розвитку. Для побудови сценаріїв розвитку цифровізації в Україні у дослідженні використано показники соціального розвитку та цифровізації таких країн, як: Польща, Білорусія, Румунія, Німеччина, Естонія. Основними припущеннями при обранні зазначених країн були такі: Польща, Румунія, Білорусія – країни, з якими Україна межує; Німеччина, Естонія – країни-еталони. Зі всіма обраними країнами Україну об’єднує вплив історичного фактора (вплив адміністративно-командної економіки під час перебування тією чи іншою мірою у структурі Радянського Союзу). В роботі було здійснено аналіз економічно-соціального розвитку цих держав з урахуванням імплементації цифровізації, враховуючи індекс глобального включення. За визначеними показниками у 2009 р. Україна займала останнє місце серед обраних для дослідження країн, Німеччина – найвище. Проте протягом десяти років відбувалися структурні зміни в економіках зазначених країн. У 2019 р. незмінними у рейтингу залишилися Україна та Білорусія, проте значно покращила свої позиції Румунія та Естонія.

4. Здійснено оцінювання впливу цифрових трансформацій на публічне управління соціальними ризиками та визначено вектори розвитку системи публічного управління зайнятістю в умовах цифрових трансформацій. Встановлено, що найбільш суттєвим соціальним ризиком, який супроводжується цифровізацією економіки, є вплив розвитку інформаційних технологій на структуру ринку праці. Виділено дивергентні позиції з боку працівників,

макроекономічних позицій та роботодавців, що дозволило визначити ключові елементи державної стратегії цифровізації, що спрямовані на зменшення ризику безробіття, забезпечення гнучкості працівників і роботодавців та мінімізацію ризику соціальної ізоляції.

5. Запропоновано два сценарії імплементації цифрових технологій в Україні: прискорене оцифрування та базовий рівень. На основі цього було зроблено висновок про роль цифровізації в публічному управлінні соціальними ризиками: ІТ-технології полегшують надання своєчасної допомоги людям, наприклад, людям похилого віку з обмеженою рухливістю або людям з обмеженими можливостями, а також покращують якість послуг та цілісність бізнес-процесів, зменшуючи при цьому операційні витрати. Як ключовий компонент цієї «цифрової революції», цифрові платформи зростають швидкими темпами завдяки своїй масштабованості, гнучкості та адаптованості, а також впливу пандемії. З одного боку, цифрові платформи породжують нові запити та нові можливості, миттєво зіставляючи попит та пропозицію з низькою вартістю; з іншого боку, вони транформують ринок праці, змінюючи традиційні форми праці та фрагментуючи робочу силу.

6. Виокремлено основні напрями публічного управління соціальними ризиками на ринку праці під час пандемії в умовах цифровізації: справедлива заробітна плата та соціальне забезпечення для найманих та самозайнятих працівників; шанси на інтеграцію в роботу для всіх із забезпеченням індивідуальної здатності до взаємодії протягом усього періоду кар'єри; різноманітність як нова норма: посилена орієнтація на життєву фазу замість жорстких моделей організації праці (в одному місці, з фіксованим робочим часом; висока якість роботи з урахуванням вимог до гнучкості (місця та часу), взаємодії з машиною, захисту даних; соціальне партнерство, прийняття спільних рішень та участь працівників у розробці умов праці.

Основні положення розділу 4 представлені у працях [126, 321, 326, 345, 371, 379 - 387]

РОЗДІЛ 5
ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ РИЗИКАМИ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

5.1. Концептуальні положення гендерно-орієнтованої моделі мінімізації соціальних ризиків

Важливим аспектом соціально-економічного розвитку суспільства є забезпечення так званого «вирівнювання» в межах різних груп населення. Поняття нерівності є актуальним як у часовій проекції, так і в проекції економічного та соціального рівня розвитку держави, тобто різні види нерівності є притаманними в будь-які часи і для всіх держав.

Проте першочерговим фактором виникнення соціальної нерівності є особистісний фактор щодо бажання реалізації своїх власних можливостей, адже у країнах із високим рівним соціальних стандартів та з наявними можливостями широкого розвитку своєї особистості існують групи осіб, які знаходяться за межею бідності.

Соціально зумовленими причинами, які мають відносно стійкий і узагальнений характер, що викликають нерівності між людьми, виділяють індивідуальні, миттєві і природні (в тому числі і гендерні) переваги та недоліки.

Вони виникають, наприклад, за рахунок сприятливих / несприятливих характеристик особистості, миттєвих лотерейних виграшів, вроджених вад або талантів, сімейних або ментальних традицій тощо.

Проте виокремлювати мікро- і макропричини соціальної нерівності недоречно, наприклад, розвиток і реалізація інтелектуальних даних людини, як правило, характеризуються як через природні, так і через соціальні детермінанти. Важливим є те , що соціальна нерівність простежується і крізь призму гендерних

відмінностей, зокрема нерівність в умовах отримання доходу для жінок або погані перспективи кар'єрного росту жінок.

Проблема гендерної асиметрії широко досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями з врахуванням причин виникнення та впливу на соціальну, економічну, політичну сфери.

Серед вітчизняних науковців, які здійснили великий внесок у дослідження гендерної нерівності, - Т. Мельник, Н. Грицяк, О. Кулачек, С. Павличко, О. Катан, І. Міроненко, Л. Шумрикова, О. Кремльова, І. Жеребкіна, Ю. Ковалевська, Н. Шевченко. У світовій практиці відомі такі дослідники соціальних та гендерних розривів: Б. Хірш, М. Лакнер, Р. Дарендорф, Дж. Батлер та ін.

Різноманітність існуючих соціальних нерівностей зазвичай має кількісну характеристику. У сучасних суспільствах формальний рівень освіти, більш-менш гарантований рівень зайнятості, професійний статус, дохід або активи і професійний престиж застосовуються як найважливіші аспекти соціальної нерівності.

Не всі компоненти, які характеризували приналежність до тієї чи іншої соціальної групи, в усі часи мали ту саму вагу: зокрема рівень освіти в епоху середньовіччя для більшості людей не мав значення – для приналежності до конкретної соціальної групи застосовувалися такі характеристики, як походження та матеріальний статус.

У сучасних умовах рівень освіти є найбільш важливим аспектом соціальної нерівності. У кожному з цих вимірів можуть бути виділені вищі або нижчі позиції.

До них належать освіта, наявність робочої сили, професійного рівня, дохід або статус престижу.

Соціальний клас складається з людей, що мають аналогічний статус в одному або декількох вимірах соціальної нерівності.

Таким чином, можна розрізняти індивідів за рівнями освіти або доходу. Для того, щоб визначити статус людини в загальній структурі соціальної

стратифікації, беруться до уваги її освітній, професійний і матеріальний статус загалом. Верхня і нижня частина професійного статусу, необхідної кваліфікації і отриманий дохід застосовується в сучасних суспільствах як основна складова соціальної нерівності. Як вже зазначалося, велику роль для розмивання кордонів соціальної нерівності відіграє і стан соціального середовища в країні.

Макрочинники і стан виконання державою своїх соціальних функцій мають шляхом забезпечення дотримання соціальних стандартів захистити ті прошарки населення, які з різних причин знаходяться у скрутному становищі.

Поняття соціального середовища відіграє важливу роль у практичних дослідженнях у галузі соціальних наук.

Народжуваність, наявність робочих місць, можливість проведення свого вільного часу або структура споживання значною мірою залежать від соціального середовища.

Саме соціальне середовище здійснює вплив і на спосіб життя особистості. Звичайно, що спосіб життя визначається рядом багатьох факторів поза впливом соціального середовища, таких як: вік, стать, сім’я та рівень освіти, соціальний клас, але і обмеження або, навпаки, створення умов для розвитку особистості на макрорівні формують приналежність до тієї чи іншої соціальної групи.

Соціальна структура включає в себе взаємодію і позиції груп у ній за визначеними соціально значущими характеристиками, такими як: рід занять, вік, стать, освіта, доходи і соціальний вплив.

Соціальна структура є динамічною і перенаповненою змінами системою.

Проте соціальна структура членів суспільства може набути характеру об’єктивності.

Для того, щоб успішно брати участь у згладжуванні соціальних нерівностей, необхідно проводити регулярний аналіз соціальної структури.

У соціальній структурі використовуються три дослідні аналітичні підходи (табл. 5.1). Вони відрізняються в питаннях і методології.

Таблиця 5.1

Види соціальних структур*

Соціальні класи	Соціальні позиції	Соціальне довкілля
Розроблена в 1930-ті роки	Розроблена в 1980-ті роки	розроблена в 1980-ті роки
вертикальні соціальні нерівності між верхніми і нижніми класами	вертикальні і горизонтальні соціальні нерівності	культурно-соціологічний підхід
Відмінності в об'єктивних умовах життя, таких як рід занять, дохід, освіта, вплив, соціальний престиж	Відмінності в об'єктивних умовах життя і горизонтальних умовах, такі як вік, стать, кількість дітей, регіони	Відмінності в ціннісній орієнтації та установках для роботи; споживачі, сім'ї та партнерства в галузі політики і відмінності в способі життя

*сформовано авторкою на основі джерел [97; 322; 323]

В основу розмежування видів соціальних структур покладено і гендерні відмінності, які створюють передумови і розриви в доходах. Гендерні розриви залишаються одним з найбільш актуальних викликів у сфері праці. Жінкам значно складніше, ніж чоловікам, вийти на ринок праці, а опинившись там, складніше знаходити роботу. Крім того, відповідно до доповіді МОП, ключовою проблемою залишається якість робочих місць, на які їх приймають [324; 325].

Жінки все ще непредставлені на керівних посадах. Ці причини багатогранні та суперечливі в дискусіях щодо запровадження жіночих квот. Класичний, але особливо суперечливий підхід до пояснення приводить назад до того, що типові чоловічі якості та здібності роблять успішну виконавчу владу. Так, було здійснено опитування жінок у європейських країнах (більше 3000 осіб). Перш за все респондентам було запропоновано вказати, з якими характеристиками, на їхню думку, стають успішними наставниками. Вони мають значення в масштабі від 1 до 5 за "чоловічими" характеристиками (визначеними, дисциплінованими, ризикованими, конкурентоспроможними, впевненими в собі), "жіночими" характеристиками (соціально компетентними, діалоговими, корисними) та нейтральними характеристиками (орієнтованими на результат, перспективними, інноваційними) та ін. У другій частині опитування керівники повинні оцінити себе з урахуванням вищезазначених характеристик. Результати показують, що в середньому чоловіки надають більше значення чоловічому

характеру, ніж жінки. Цікаво, що це "стереотипування" є на передньому плані: у групі топ-менеджерів думка жінок є більш важливою для опитування, і вони також дотримуються думок про перевагу чоловічих якостей. Крім того, вражає, що в компаніях, які надають великого значення збалансованій рівновазі між роботою та життям, гендерні утворення є менш виражені. Жінок на лідерських позиціях більше відрізняє наявність жіночих атрибутів, тоді як чоловіки опиняються з відповідними характеристиками чоловічої статі, особливо вираженими. Винятком тут знову були топ-менеджери: незалежно від статі, вони бачили себе насамперед добре ознайомленими з усіма управлінськими навичками. Проте, згідно з дослідженням, самооцінка керівництва може пояснити не більше десяти відсотків гендерного розриву у вищому керівництві. Тому значна частина невідповідності пов’язана з тим, що в структурах, які приймають рішення, є більшість чоловіків, які схильні до стереотипів під час акцій та нових призначень, а в сумнівах надають пріоритет кандидатам-чоловікам. Опитування дає суттєві аргументи, хоча й не є чітким доказом.

Емпіричні дані вказують на сильний прямий зв’язок між гендерною асиметрією на вищих постах у фірмах і фінансовими показниками корпорацій. Ця кореляція більш яскраво виражена в секторах, у яких жінки становлять більшість працівників (таких як сектор послуг), а користується великим попитом взаємодоповнюваність навичок і мислення, більш творчий підхід і інноваційний потенціал у таких, як високотехнологічні та наукоємні сектори.

Відповідно до даних Федерального статистичного управління Німеччини, три чверті невідповідного розриву між чоловіками і жінками можуть бути пов’язані зі структурними відмінностями: основними причинами відмінностей у середньому загальному підході до навчання є різниця в секторах, у яких працюють жінки та чоловіки, та їх професіях, а також неоднозначний розподіл вимог робочого місця стосовно лідерства та управління, кваліфікації.

Крім того, жінки частіше працюють на умовах неповної, або часткової зайнятості. Професор університету Бінгемтон в штаті Нью-Йорк, який вважається одним із найвідоміших експертів у світі щодо гендерної нерівності,

встановив, що розрив в оплаті праці у США становить 22% і є схожим на аналогічний показник у Європі (рис. 5.1) [327; 328].

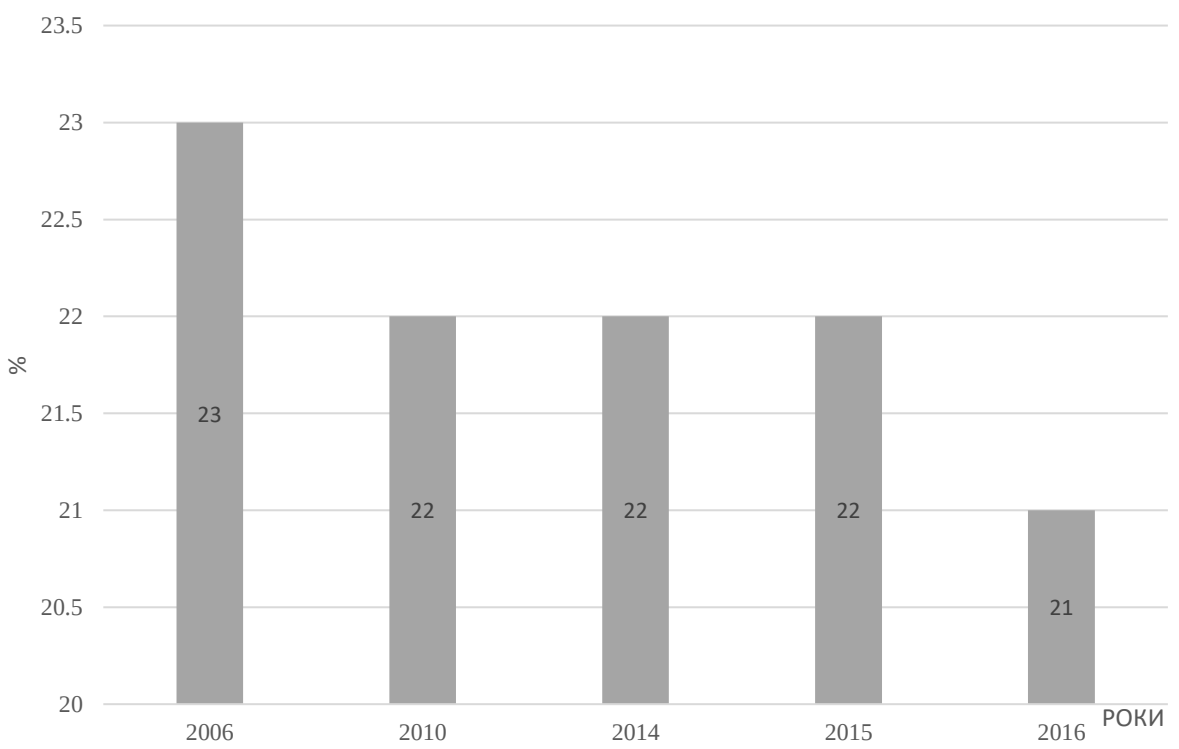

Рис.5.1 Розрив у рівні заробітної плати, %

Зазначений розрив є наслідком різниці між віком та сімейним статусом. Проте молоді жінки з повною зайнятістю в столичних регіонах іноді навіть заробляють набагато більше, ніж їхні колеги-чоловіки.

З іншого боку, шлюб і діти призводять до різкого збільшення розриву в оплаті праці. Перерви в трудовій діяльності, пов’язані з народженням і вихованням дітей, зумовлюють втрату досвіду роботи, що негативно впливає на продуктивність та можливості для заробітку.

Забезпечення кращої допомоги дітям та податкових пільг для більш високої участі жінок у зайнятості, ймовірно, зменшить розрив між чоловіками та жінками в робочому житті та, відповідно, в заробітній платі. Рівна нерівність неефективна.

Б. Хірш (університет Лейфана імені Люнебурга та IZA) посилається на поточні дослідження, згідно з якими частина розриву в оплаті праці пояснюється

тим, що роботодавці використовують свої сильні переговорні позиції щодо жінок.

Через сімейні зобов'язання, за словами Б. Хірша, жінки були налаштовані не на кар'єрний ріст чи на високу заробітну плату, а на короткі робочі процеси та гнучкі робочі години. Тому експерт також бачить більший потенціал у просуванні дитячого догляду та гнучких моделей робочого часу, ніж у законодавчих положеннях щодо рівної оплати праці.

Ще одним загальним підходом до розриву заробітної плати між чоловіками та жінками є гендерні відмінності в поведінці конкуренції.

За словами М. Лакнера (з Лінцського університету Йоганса Кеплера), численні лабораторні та польові дослідження свідчать, що жінки більше не хочуть вимагати підвищення заробітної плати і, менш імовірно, вони обиратимуть роботу з гнучкою, обмінюваною заробітною платою.

Його стаття також вказує на те, що відмінності у здатності самозаперечити вже розвиваються в ранньому дитинстві та мають значний вплив на пізнішу кар'єру.

Тому заходи щодо зміцнення конкурентоспроможної поведінки мають розпочатися ще в системі освіти. Однак Лакнер зазначає, що вплив на нерівність заробітної плати є науково суперечливим.

Також виникає сумнів, чи взагалі бажана адаптація жінок до конкурентного мислення та самооцінювання, яка часто спостерігається у чоловіків [326].

В індустріальному суспільстві в робочому світі, у суспільному житті та в приватному житті розвинулася особлива форма гендерно-специфічного поділу праці.

Між жінками та чоловіками існували характерні відмінності в соціальних життєвих умовах та соціальних ролях, що також відображало особистість, ставлення, мотивацію та поведінку через гендерні процеси соціалізації. Наприклад, соціальний структурний аналіз передбачає, що соціальна нерівність

між жінками та чоловіками не зумовлена природними, біологічними відмінностями, а в основному ґрунтується на соціальних причинах.

Як і в усіх розвинутих суспільствах, в Україні в останні десятиріччя у цій сфері різниця також була ослаблена. Очевидно, що тенденція до зменшення соціальної нерівності між жінками та чоловіками є однією із загальних "емансипаційних тенденцій" сучасного суспільства.

Спостерігається зменшення розбіжностей за ознакою статі з одночасним підвищенням чутливості до інших. Зростає усвідомлення того, що багато з постійних розбіжностей між статями є соціально несправедливими; соціальна нерівність між жінками та чоловіками все більше "делегована" [329].

Гендерні розриви залишаються одним з найбільш актуальних викликів у сфері праці.

Перший крок до вирішення проблеми - сприяння жінкам в отриманні доступу на ринок праці.

У 2017 р. частка жінок, які брали участь у складі глобальної робочої сили, - трохи більше 45%, що приблизно на 27 процентних пунктів нижче, ніж цей показник серед чоловіків, і, згідно з прогнозом, в 2018 р. ситуація не змінилася.

У 2014 р. лідери країн Групи двадцяти взяли на себе зобов’язання скоротити до 2025 р. розрив у рівні участі чоловіків і жінок на ринку праці на 25%.

Щодо перспектив зайнятості та соціального захисту у світі, то, згідно з даними доповіді, присвяченої тенденціям у сфері зайнятості жінок, 2017 р. (World Employment and Social Outlook (WESO) Trends for Women), досягнення цієї мети на глобальному рівні здатне принести світовій економіці 5,8 трлн дол. США.

Нами було спрогнозовано приріст ВВП до 2025 року за умови скорочення гендерного розриву на 25%. Це також може відкрити значні можливості в плані податкових надходжень, що значною мірою дозволить мінімізувати соціальні ризики шляхом впорвадження різних соціальних програм (табл. 5.2) [330].

Таблиця 5.2

Гендерні розбіжності в участі у складі робочої сили та потенційний ефект від їх усунення

	Прогноз на 2017 рік			Скорочення розриву на 25%до 2025 року		
	Участь у складі глобальної робочої сили			Додаткова робоча сила		Додаткове зростання ВВП
Країна/ регіон	Чоловіки (%)	Жінки (%)	Розрив (відсоткові пункти)	Млн чол.	%	Млрд дол.США
У світі	76,1	49,4	26,7	20,9	3,9	5,767
Країни, що розвиваються	82,6	70,3	12,3	7,8	2,0	31,0
Країни, з ринком, що формується	77,5	46,9	30,6	175,5	4,8	4,195
Розвинуті країни	68,0	51,9	16,1	20,6	2,6	1,540
Країни Північної Африки	74,1	22,9	51,2	11,4	9,5	301
Країни Африки на південь від Сахари	76,3	64,6	11,7	11,1	2,2	109
Країни Латинської Америки і Карибського басейну	78,3	52,7	25,6	17,4	4,0	445
Країни Північної Америки	68,3	56,2	12,1	4,8	2,0	452
Арабські країни	76,1	21,2	55,2	7,8	7,1	372
Країни Західної Азії	76,8	61,3	15,5	27,3	2,5	1,013
Країни Південно-Західної Азії і Тихоокеанського регіону	81,2	58,8	22,4	15,9	3,5	425
Південної Азії	79,4	28,6	50,8	92,7	9,2	1,838
Країни Північної, Південної і Західної Європи	63,8	51,3	12,5	5,7	2,0	406
Країни Східної Європи	68,1	53,0	15,1	4,5	2,6	189
Країни Центральної і Західної Азії	73,5	44,1	29,4	5,3	5,7	216

Так, глобальні податкові надходження можуть вирости на 1,5 трлн дол. США, причому більша частина припаде на країни з ринком, що формується (990 млрд дол. США) і розвинені країни (530 млрд дол. США), відзначається в доповіді. Найбільшу вигоду це принесе країнам Північної Африки, арабським країн і країн Південної Азії, адже саме в цих регіонах відзначаються найбільші -

понад 50 відсоткових пунктів - розриви в участі в складі робочої сили жінок і чоловіків.

Крім значних економічних вигод, залучення більшої кількості жінок у сферу праці позитивно позначиться на їхньому добробуті оскільки більшість жінок хотіли б мати роботу. Ті жінки, яким все ж вдається вийти на ринок праці, частіше залишаються безробітними, ніж чоловіки.

У 2017 р. у світі рівень безробіття серед жінок становить 6,2%, що на 0,7 процентних пунктів вище, ніж рівень безробіття серед чоловіків (5,5%). За прогнозами, в 2018 р. обидва показники повинні зберегтися відносно незмінними, таким чином, розрив залишиться на нинішньому рівні, а якщо сьогоднішні тенденції зберігатимуться, то у 2021 р. не слід чекати ніяких поліпшень.

Так, 15% працюючих жінок у світі належать до домашніх господарок (порівняно з більш ніж 5% чоловіків). У країнах, що розвиваються, де близько 36,6% жінок і лише 17,2% чоловіків працюють як сімейні працівники, розрив найбільш значний - 19 процентних пунктів. На рішення жінок вийти на ринок праці і на їх доступ до якісних робочих місць можуть впливати такі чинники, як дискримінація, рівень освіти, неоплачувана робота по догляду за іншими людьми, поєднання сімейних і трудових обов’язків, сімейний стан. Необхідність відповідати відведеним їм гендерним ролям також серйозно обмежує можливості гідної зайнятості жінок.

Глобалізаційні процеси супроводжуються акцентуванням уваги на гендерні процеси пов’язані із фундаментальними правами особистості. Гендерне бюджетування, яке на міжнародному рівні часто називають Гендерно-реагуючою бюджетною ініціативою (в Україні гендерно-орієнтоване бюджетування) стосується фінансової, податкової та бюджетної політики і базується на тому, що використання окремих частин загального бюджету (на інституційному, муніципальному, регіональному, національному чи міжнародному рівнях) може мати різний вплив на жінок та чоловіків. Це ставить під сумнів гендерно нейтральний розподіл коштів. Хоча врахування ґендерних

особливостей бюджету передбачає повний процес від аналізу бюджетних програм з гендерної точки зору до інтеграції ґендерних перспектив упродовж бюджетного процесу, слід зосередити керівні принципи бюджетування для проведення аналізу, який є основою та відправною точкою для подальшої роботи у напрямку гендерної рівності з метою справедливого розподілу ресурсів серед різних прошарків населення. Інтеграція України в європейський економічний та соціальний простір вимагає створення умов гендерної демократії шляхом впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування.

Гендерна рівність – це рівноправність, рівнодосяжність до усіх суспільних благ різних за своїм світоглядом, фізіологією, національністю, статтю, ментальністю осіб чи груп осіб.

Дослідженням і впровадженням гендерно-орієнтованого бюджетування у світовій практиці присвячували свої праці велика кількість науковців, серед яких Дайяна Елсон, яка розробила практичні методики підготовки гендерно-орієнтованих бюджетів в Великобританії, ще у 1990-х роках, а також дослідження австралійки Ронди Шарп (Rhonda Sharp), яке висвітлювало напрямки забезпечення рівності: гендерні бюджетні ініціативи в межах ефективного бюджетного процесу»; питання гендерно-орієнтованого бюджетування було предметом дискусійного заходу 26 квітня 2007 р. на запрошення представника жіночого життя SPÖ Габріеле Хайніш-Хосек у Відні; Луізи Губітцер, Елізабет Клятцер, які представили гендерно-орієнтоване бюджетування, як інновацію у розвитку демократичного суспільства (Підсумковий аналітичний звіт 2008 року) [327] та ін.

Грунтовний внесок у впровадженні гендерно-чутливого бюджетування зробили такі вітчизняні дослідники та дослідниці як Л. С. Лобанова, В. В. Близнюк, М. П. Соколик 26[334, 58–69, 125–161;194–229; 250–289], О. П. Романюк [329] Також свій науковий доробок у сфері здійснили К. В. Фофанова, яка розглядає політики на прикладі бюджету Республіки Мордовії гендерний підхід до бюджетних ресурсів соціальної [335], О. Б. Мєзєнцевої [337], С.Ю. Рощина [338], Н. І. Чекоріної [338], які обгрунтовують сферу розподілу фінансових ресурсів з використанням методології гендерного бюджетування.

Великий внесок у побудові ефективних гендерно-орієнтованих бюджетів здійснила Л. С. Ржаніцина [340], яка обгрунтувала методику аналізу місцевих бюджетів. Цю методику було взято вітчизняними громадськими організаціями, що дало їм змогу здійснити аналізування місцевих та загальнонаціональних бюджетів в Україні.Окрім того, адаптувавши вказану методику до умов України, і базувалося дослідження Міжнародного центру перспективних досліджень, в якому обраховувалися бюджетні витрати відповідно до потреб чоловіків та жінок, що значною мірою дало поштовх до сучасного застосування цих прийомів при побудові бюджетів соціально-економічних програм та бюджетів різних рівнів. [340, 341,342].Аналізування вітчизняної літератури у векторі гендерно-орієнтованого бюджетування дало можливість зробити висновки про обмеженість числа праць, присвячених зазначеному питанню. Важливим доробком у сфері гендерно-орієнтованого бюджетування є колективна монографія «Гендерні стратегії сталого розвитку України» за редакцією Л.С. Лобанової (2004 р.) [334], а також частина аналітичного звіту Міжнародного центру перспективних досліджень «Потенціал України та його реалізація - «Гендерний бюджет – інструмент встановлення соціальної справедливості в Україні»» [332].

Радою Європи та Програмою розвитку ООН (ПРООН) опубліковані методичні розробки та навчально-дидактичні матеріали, в яких автори торкаються й питань гендерного бюджетування, – це, зокрема, англомовний посібник «Гендерне бюджетування» (Страсбург, 2005 р.) [343]. У 2001 році жінки з наукової сфери, адміністрації, неурядових організацій та груп інтересів в Австрії заснували групу “Жінки та бюджет”. Ця робоча група виступає за гендерне бюджетування та намагається розповсюдити тему гендерно-орієнтованого бюджетування. З 2005 року група працює під назвою «Watch Group: Гендерні та державні фінанси» [341].

В Україні громадський сектор, який представляли громадські організації з гендерних, жіночих, правозахисних питань в результаті парламентських слухань на тему: «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи» 2006 р. Постановою Верховної Ради України від 27 червня 2007 р. № 1241-V досягнув

схвалення Рекомендації щодо переваг проведення гнедерного аналізу Державного бюджету України, визначаючи необхідність досягнення однакових прав, умов для жінок та чоловіків та мотивуючи підвищенням ефективності державних витрат, основаних на проведенні гендерно-чутливого аналізу [343]. Проте зазначені рекомендації не були обов'язковими до виконання, що не зобов'язувало на державному рівні впроваджувати механізмів планування, аналізування та дотримання вимог гендеоно-орієнтованого бюджетування. Але позитивним зрушенням було вповадження ініціатив гендерної експертизи бюджетів на рівні областей: Полтавській, Херсонській та Черкаській областях.

Основними питаннями для більш справедливого бюджетного проекту є:

• Наскільки публічні пропозиції по-різному використовуються чоловіками та жінками?

• На які групи населення особливо впливають певні заощадження?

• Наскільки справедливо використовуються субсидії?

• Як державні доходи та видатки впливають на розподіл оплачуваної та неоплачуваної роботи?

• Як на гендерні ролі впливають державні доходи та видатки?

• Які бюджетні заходи сприяють рівним можливостям?

Тому гендерне бюджетування слід рівнях (рис. 5.3).

Гендерне бюджетування на державному рівні. Впровадження гендерного бюджетування не лише в межах законодавчих ініціатив, але й в якості Стратегій розвитку держав.

Гендерне бюджетування на регіональному та місцевому рівнях. Більш чітке розуміння потреб різних груп населення, які враховують не лише розподіл за статевою ознакою, але й за ментальною, фізіологічною та культурною. Таке втручання дозвлить забезпечити ефективність витрат місцевих бюджетів як в соціальному, так і економічному розрізах.

Гендерне бюджетування на мікрорівні (публічні інституції, підприємства). Запровадження гендерного бюджетування на мікрорівні забезпечить підвищення продуктивності праці працівників (побудова дитячої кімнати, можливостей фізичної активності тощо)

Рис.5.3 Особлшивості застосування гендерного бюджетування на різних рівнях

Ефективність впровадження гендерного бюджетування передбачає реалізацію політичного зобов'язання, яке відповідає технічному потенціалу для впровадження гендерної політики. Прийняття рішень керівництвом повинно зосереджуватись на забезпеченні інтеграції ґендерної рівності у процеси планування та бюджетування, а також доходів та витрат державного бюджету на користь жінок і чоловіків однаково (рис.5.4).

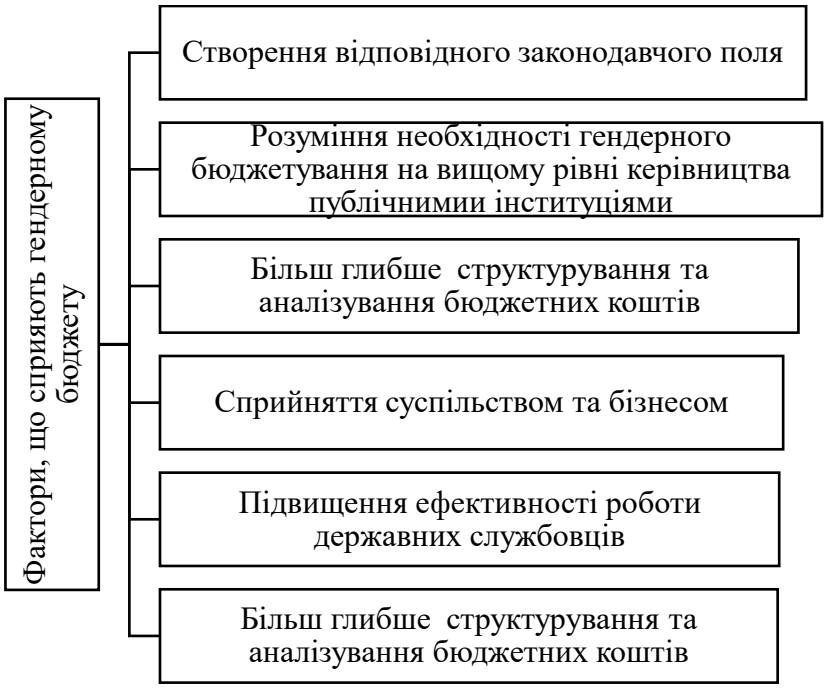

Рис. 5.4 Напрями впровадження гендерних бюджетів

Створення відповідного законодавчого поля ґрунтується на активній політичній позиції сприяння ґендерній рівності, розроблення та прийняття відповідного правової та законодавчої бази і є найважливішим фактором, що забезпечує соціально-економічний розвиток. Особливостями фактора політичної волі є:

Підвищена обізнаність ключових суб'єктів, таких як вищі органи влади, політичні партії, регіональні та місцеві збори та їх консультативні органи.

- громадська підтримка гендерночутливим бюджетам;
- політичні рекомендації щодо роботи з гендерного бюджетування;
- включення гендерних аспектів до бюджету та відповідних політик.

Не менш важливим фактором сприяння є розуміння необхідності гендерного бюджетування на вищому рівні керівництва публічними

інституціями, що характеризується реалізацією чітких інструкцій щодо впровадження та подальшої роботи державних службовців виконання зобов'язань у відповідності гендерної рівності.Підвищення ефективності роботи державних службовців для впровадження політики та рекомендацій щодо ґендерного бюджетування повинно поєднуватися з політичною волею державної адміністрації та прагненням до ґендерної рівності для забезпечення відповідності амбіцій та здібностей.

Суспільство та бізнес відіграють ключову роль у забезпеченні відповідальності держави за виконання міжнародних та національних зобов'язань щодо гендерної рівності. Вона також може відігравати вирішальну роль у встановленні зв'язків між державою і суспільством і сприянні участі в бюджетних процесах.Структурування за гендером є сприятливим фактором при проведенні ґендерного аналізу бюджетів. Тому ключову роль відіграє достовірна статистична система та інформаційні системи управління в державних установах, структурах та науково-дослідних інститутах. При гендерному бюджетуванні важлива роль відводиться принципам, які лежать в основі високоякісного бюджетного процесу. Сучасні стандарти управління державними фінансами включають такі принципи, як орієнтація на продуктивність, прозорість, підзвітність, тощо, які можуть бути застосовані лише за умови інтеграції гендерної перспективи (рис.5.5).

Рис. 5.5 Принципи реалізації гендерного бюджетування

Оскільки важливою частиною гендерного бюджетування є аналіз впливу бюджетів на жінок і чоловіків, він також вважається важливою частиною моніторингу того, як бюджет працює на досягнення цілей гендерної рівності в

країні. Застосування гендерного бюджет змусить державу відповідати за свої зобов'язання з питань гендерної політики.

При реалізації моніторингу та забезпеченні відповідальності уряду за їхні бюджети важливу роль відіграє громадянське суспільство та засоби масової інформації.

Для забезпечення прозорості необхідно враховувати ґендерне бюджетування. Збільшення участі у бюджетному процесі може бути досягнуто шляхом запровадження практики громадських консультацій та участі у підготовці бюджету або участі громадськості у моніторингу бюджету.

Бюджетування на основі результатів зближує стратегічне планування та управління державними фінансами, більш тісно пов'язуючи цілі політики з бюджетами. Гендерно-адаптивний бюджет розглядає бюджети з гендерної точки зору. Це не означає виділення конкретного бюджету для жінок та конкретного бюджету для чоловіків для досягнення мети чи плану. Швидше, він враховує гендерну перспективну складову на етапах планування та впровадження, щоб відповісти на конкретні потреби як жінок, так і чоловіків та надати їм рівні можливості та доступ до послуг та роботи. Це пояснюється тим, що гендерне бюджетування свідчить про ефективність гендерних аспектів, що сприятиме найбільш ефективному та ефективному розподілу ресурсів та реалізації політики.

У цьому контексті гендерне бюджетування є не просто фіскальним інструментом, а економічним та соціальним інструментом, який спрямований на підвищення добробуту громадян. Через: (1) обізнаність громадськості, розуміння гендерних питань та загальний вплив громадян на державні витрати; (2) Зміна та модифікація державного бюджету та національної політики з метою забезпечення більш гендерної чутливості; та (3) притягнення до відповідальності урядів за свої гендерні бюджетні та політичні зобов’язання (на місцевому, національному та міжнародному рівнях) шляхом визначення гендерних показників у бюджетних документах та пов’язування їх із бажаними ґендерними цілями в рамках національної політики та міжнародних стандартів.

Даний висновок буде ґрунтуватися на основі висунутої гіпотези авторами, що зростання чи зменшення гендерних розривів прямо пропорційно залежить від рівня державних витрат, які є в структурі ВВП.

Для підтвердження висунутої гіпотези здійснено аналіз виявлення гендерних розривів у різних країнах (табл.5.3 рис.5.6) [345].

Таблиця 5.3

Визначення гендерного розриву

Країна	Державні витрати в структурі ВВП	ВВП (млрд. дол. США)	Співвідно-шення статей населення (жінки / чоловіки)	Гендер-ний розрив	Економіч-на участь і можли-вість	Рівень освіти	Здоров'я та вижи-вання	Політичні повнова-ження	Оцінка індексу людсь-кого капіталу
Чеська Республіка	**8,9**	215,73	1,03	**0,693**	0,651	1	0,98	0,14	71,41
Білорусія	**4,09**	54,44	1,15	**0,747**	0,838	0,998	0,979	0,173	
Україна	**2,4**	112,15	1,16	**0,708**	0,747	1	0,9778	0,107	71,27
Словацька Республіка	**9,9**	95,77	1,06	**0,693**	0,657	1	0,98	0,135	67,74
Угорщина	**9,7**	139,14	1,01	**0,674**	0,68	0,994	0,979	0,045	66,4
Естонія	**8,4**	30,63	1,14	**0,734**	0,792	1	0,979	0,228	73,13
Латвія	**9,5**	30,26	1,18	**0,758**	0,807	1	0,98	0,246	69,85
Литва	**6,7**	47,17	1,17	**0,749**	0,765	0,997	0,98	0,254	70,81
Молдова	**8,6**	8,13	1,08	**0,733**	0,785	0,993	0,98	0,176	62,29

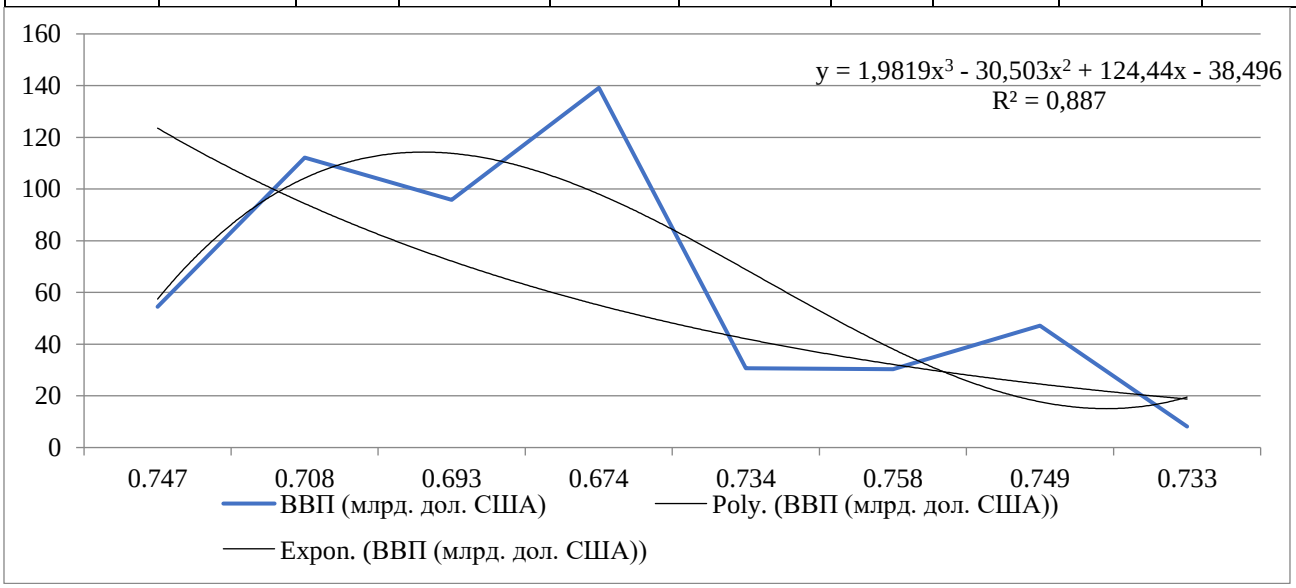

Рис.5.6 Аналіз виявлення гендерних розривів у різних країнах

Важливо є врахувати гендерні нерівності в умовах удосконалення бюджетного фінансування. Гендерні відмінності вже давно включені в економічний аналіз розвинених країнах на мікроекономічному рівні в таких напрямках, як державні фінанси, ринок праці та економічний

розвиток. Наприклад, різні схеми міграції чоловіків та жінок у країнах, що розвиваються, із сільських у міські райони вже давно є основою моделей економіки розвитку та сприяють розумінню загального процесу розвитку. Але останнім часом увага приділяється потенційним макроекономічним наслідкам гендерних відмінностей у поведінці - як для розуміння економічних зрушень, так і для формування розумної політики (Grown, Elson, and Cagatay, 2000). Гендерні відмінності в поведінці, які є результатом приватних рішень або відображають вплив державної політики, можуть призвести до різних результатів у макроекономіці, що матиме наслідки для сукупного споживання, інвестицій та державних витрат і, отже, національний обсяг виробництва. Однак фіскальна політика рідко формулюється з урахуванням статі., що зменшує ефективність використання державних коштів (слід сюди віднести якість послуг, фінансування соціальних витрат тощо).

Хоча розподіл державних фінансів відповідно до гендерних відмінностей вважається ще досить новою методою розподілу бюджетних коштів, дослідження цієї сфери є неповним, можна виділити два напрями. По-перше, це не завжди виявлені макроекономічні наслідки, навіть якщо застосовувати мікроекономічні дані про гендерні відмінності в поведінці. По-друге, оскільки це питання дещо відмежоване від більш широкого кола макроекономічних досліджень, науковці, які працюють у різних галузях науки, часто не в змозі повністю визнати внесок один одного і не враховують інших позицій. Два останні дослідження МВФ зосереджені на взаємодії між гендером та макроекономікою, а також гендерними та бюджетними процесами. Тому основним науковим пошуком має стати дослідження ефективності гендерного бюджетування.

Не так очевидно, як можна включати гендерні відмінності в економічній поведінці та результатах політики у розробку макроекономічної політики. Зрештою, в макроекономіці наукові дослідження охоплюють досить широке зовнішнє коло питань та впливів на економіку конкретної держави чи декількох держав. Але економісти зараз цікавляться, як гендер впливає на сукупний дохід,

а також на ключові компоненти загального економічного попиту, зосереджуючись на прийнятті рішень для домогосподарств.

Хоча дані про взаємозв'язок між неповноцінним статусом жінки та зростанням не є повністю переконливим, вимірювання ступеня нерівності чи недоліків порівняно з чоловіками є найскладнішою темою. Окрім того, гендер - це не лише відмінності за статевою ознакою, а й за відповідним соціальним, етнічним, моральним статусом, станом здоров'я. Результати досліджень свідчать про те, що країни, які вживають заходів для розширення доступу гендерних груп до освіти, охорони здоров'я, зайнятості та кредитування, тим самим зменшуючи відмінності між чоловіками та жінками, а також іншими гендерними групами щодо доступу до економічних можливостей, характеризуються прискоренням темпів економічного розвитку та зменшенням бідності (Klasen, 2007; та Світовий банк, 2001). Категоріальне поняття бідності на сьогодні є також розмежованим: адже для одних країн бідність – це відсутність або мінімальний набір життєвих засобів (харчування, лікарських засобів, житла), а для інших ці рамки є дещо ширшим і включають додатково можливість здобуття освіти, можливість відпочивати тощо. Так, бідність - це відсутність матеріальних засобів до повного або часткового задоволення первинних потреб людини (щодо харчування, житла, медицини та освіти), з підвищеним ступенем вразливості.

Проведемо дослідження в розрізі гендерних розбіжностей у таких вимірах, як споживання, економія та інвестиції, громадський вибір та можливість впливу на мінімізацію соціальних ризиків.

Споживання. Один з найбільш задокументованих висновків, що стосується багатьох країн, що розвиваються: якщо жінки мають більший контроль над витрачанням ресурсів своїх домогосподарств, вони приділяють більшу частку витрат на сприяння потенціалу своїх дітей та придбання предметів домашнього вжитку. Оскільки більші інвестиції в освіту пов'язані з більшим зростанням витрат і через те, що витрати на повсякденні потреби більш стабільні, ніж витрати на засоби розкоші, підвищення економічного впливу жінок у домогосподарстві може посилити загальний ріст та зменшити економічну

нестабільність. У країнах, де можливості жінок заробляти на життя обмежені економічними та культурними факторами, державна політика, таким чином, може виграти від того, щоб орієнтуватися на підвищення зайнятості та можливостей заробітку жінок. Тобто в розрізі соціального ризику розуміння структури споживання підвищить якість соціальних стандартів (набору споживчого кошику, розподіл коштів за напрямами, покращення освітнього процесу та освіченості).

Заощадження та інвестиції. Теорія пропонує ряд причин, чому жінки можуть мати інші переваги щодо заощаджень, ніж чоловіки, включаючи необхідність забезпечити більшу тривалість життя. Емпірична робота щодо заощаджень та інвестицій обмежена, ніж щодо споживання. Деякі дані свідчать про те, що посилення контролю жінок над ресурсами насправді приводить до більш високих показників економії, але для подальшого твердого висновку необхідно подальше дослідження. Дані мікрокредитування свідчать про те, що жінки, як правило, мають більш високі показники погашення коштів та інвестують більш продуктивно. Дані розвинутих країн про розподіл фінансових активів свідчать про те, що жінки, як правило, більше протистоять ризику. Хоча це може уповільнити зростання в масштабах усієї економіки, воно може одночасно надати більшу стабільність інвестиційним та фінансовим ринкам. Зовнішній баланс може бути досягнено через використання заощаджень у сферу інвестування. Посередниками трансформації грошових потоків можуть бути різні фінансові інституції: страхові організації, банківські установи, недержавні пенсійні фонди. Трансформація заощаджень в інвестиційні кошти також мінімізує ризики у двох напрямах: соціальний (враховуючи тривалість життя і схильність до економії, жінки у формі заощаджень забезпечують мінімізацію таких соціальних ризиків, як забезпечення при настанні пенсійних умов, на час тимчасової непрацездатності тощо), з іншого боку – фінансовий (саме процес трансформації заощаджень у фінансові ресурси, що мінімізує такі соціальні ризики, як збільшення частки безробітних, вплив економічних коливань тощо).

Громадський вибір. Недавні дослідження свідчать про те, що розширення політичного впливу жінок може збільшити попит на перерозподіл доходу на соціальний захист, наприклад, за рахунок збільшення витрат на програми соціального страхування та компенсації материнства чи безробіття. Такі преференції можуть призвести до зміни загальної політики держави, що має невизначені наслідки для загального економічного зростання.

У сукупності ці відмінності за ознакою гендеру свідчать про те, що підвищення економічної сили жінки може привести до підвищення темпів економічного зростання та зниження волатильності. Значна частина доказів має мікроекономічний характер, але макроекономічні висновки можна зробити з мікроекономічного моделювання до тих пір, поки поведінка буде систематизованою та всеосяжною та таким чином матиме вплив на сукупному рівні.

У країнах з найнижчим середнім рівнем доходу та в тих, яких сільське господарство залишається основним джерелом економічної діяльності, наприклад, в Африці на південь від Сахари, відсутність освіти у жінок, охорони здоров’я та можливостей працевлаштування заважає їм мати можливість повністю скористатися покращеними макроекономічними показниками та структури політики, що перешкоджає економічному зростанню [332]. Там, де жінки мають більш широкі можливості, показано, що зростання експортно-орієнтованих галузей, які підтримуються лібералізацією торгівлі, стимулює зростання у багатьох країнах, що розвиваються, та збільшує зайнятість жінок. Прикладами цього явища є Південна Азія та Південно-Східна Азія, де експортна торгівля привела до різкого збільшення можливостей оплачуваної праці жінок. Фінансова лібералізація також покращила економічні можливості для жінок, частково через більший доступ до кредитів. Як наслідок, важливим є зростання таких макроекономічних показників, як загальний ВВП та ВВП на душу населення, середній рівень заробітної плати тощо.

На рис. 5.6 продемонстровано переваги врахування гендеру в макроекономічних процесах і зменшення ймовірностей настання соціальних ризиків та їх наслідків.

<table>
<tr><td rowspan="4">Переваги врахування гендерних особливостей</td><td>Макроекономічні сфери</td><td>Вплив на соціальні ризики</td><td>Наслідки</td><td rowspan="4">Дії в структурі державного управління: використання гендерно-орієнтованого підходу при складанні бюджетів</td><td rowspan="4">Зменшення тенденції зміни ринкової ціни або доходів з часом (волантивності)</td></tr>
<tr><td>СПОЖИВАННЯ</td><td>Оптимізація структури споживання.</td><td>Ефективна структура споживання, що дасть змогу за рахунок обмеженого бюджету створити дієвий набір послуг та товарів</td></tr>
<tr><td>ЗАОЩАДЖЕННЯ ТА ІНВЕСТИЦІЇ</td><td>Формування заощаджень, що є суттєвими інвестиційними ресурсами</td><td>Створення умов для покращення системи управління соціальними ризиками через додаткове самозабезпечення (НПФ, страхування) та отримання додаткового джерела фінансування, яке можна спрямувати на розвиток економіки у вигляді інвестицій</td></tr>
<tr><td>ГРОМАДСЬКИЙ ВИБІР</td><td>Підвищення перерозподілу державних витрат</td><td>Покращення якості соціального захисту шляхом створення передумов до максимізації працевлаштування та відтворення людського капіталу</td></tr>
</table>

Рис. 5.6. Переваги врахування гендеру в макроекономічних процесах*
*сформовано авторкою

Бюджетування за гендерною ознакою

Одним із способів визначення країнами політики, необхідної для зменшення гендерної різниці, є гендерне бюджетування, яке передбачає

систематичне вивчення бюджетних програм та політики щодо їх впливу на жінок. Ці зусилля щодо впровадження ґендерного аналізу в урядову політику за останні роки отримали важливе місце, зокрема завдяки великому поштовху Всесвітньої конференції щодо жінок у Пекіні 1995 р. Цей тип бюджетування сприяє підвищенню відповідальності щодо того, як працюють уряди в частині просування гендерної рівності, та забезпеченню бюджетів і політики, спрямованих на досягнення гендерної рівності. Він не призначений для аналізу лише програм, які спеціально орієнтовані на жінок, або для створення окремого "жіночого" бюджету, а, швидше, має за мету вивчити гендерні ефекти всіх державних програм та політики.

Постає питання: чому бюджет має на увазі лише стать? А як щодо інших груп населення, інтересам яких, можливо, було приділено недостатньо уваги? В принципі, бюджетні процеси повинні враховувати усунення будь-яких нерівностей, які є суспільно шкідливими. Деякі групи, такі як люди похилого віку та деякі расові меншини, насправді організували себе для відстоювання своїх інтересів.

Ясна річ, що не існує такого поняття, як гендерно нейтральний урядовий бюджет. Наприклад, скорочення витрат на чисту воду може непропорційно нашкодити жінкам і дівчатам, оскільки вони, як правило, вони докладають зусиль (фізичних та часових) на забезпечення чистою водою домогосподарств. Аналогічно, підвищення шкільних зборів може непропорційно зменшити можливості дівчат відвідувати школу, так само як зменшення податкового кредиту на витрати на догляд за дітьми може непропорційно обтяжувати жінок, які відповідають більшою мірою за виховання дітей.

Зниження статусу жінок, що перебувають у неблагополучному стані, може бути пов’язане з більш високими темпами економічного зростання та більшою економічною стабільністю, що дає користь, яку приватний ринок не може повністю врахувати. Оскільки деякі переваги зменшення цих нерівностей, такі як вплив кращої освіти на народжуваність та здоров’я дітей, можуть проявлятися

лише в середньостроковій перспективі, важливо розмістити гендерне бюджетування в середньостроковому контексті бюджету. Навіть якщо зменшення гендерної нерівності не обов’язково покращує зростання, а просто створює справедливіше суспільство, то використання цього методу є виправданим.

Окремі ініціативи врахування гендерних особливостей набували найрізноманітніших форм. Вони можуть сприяти підготовці окремого документа, який оцінює наслідки урядових програм для жінок і подається з бюджетом. Вони можуть бути інтегровані у відомчі процеси та аналіз програм на постійній основі, щоб усі програми та політичні рішення оцінювались тим, як вони сприяють підвищенню статусу окремих гендерних груп. Це можуть бути формальні подання бюджету або просто "білі" документи, складені зацікавленими групами поза урядом.

Оцінка ефективності. Були розроблені конкретні інструменти для інтеграції гендерного бюджетування в стандартний бюджетний процес [330]. У своєму типовому застосуванні рівень витрат оцінюється шляхом розподілу державних витрат на ті категорії, які розглядаються як корисні для жінок та дівчат, і ті, що мають більш загальні цілі (які, як правило, складають переважну частину витрат). Ініціативи гендерного бюджетування можуть також зосереджуватися на зайнятості населення.

Оцінка ефекту від доходу. Більш недавні ініціативи намагаються оцінити політику доходів. Податок на доходи фізичних осіб - це один із податків, який легко вписується в цю рамку, оскільки він персоналізований для фізичних осіб, які подають на основі власного (або спільного) доходу. У минулому багато країн явно дискримінували жінок у податку на доходи фізичних осіб, але сьогодні кількість таких випадків знижується. У розвинених країнах дискримінація майже повністю відсутня, але в країнах, що розвиваються, все ще можна знайти податки на доходи фізичних осіб з такими ознаками, що залежать від гендеру, як присвоєння для податкових цілей усіх неподаткових доходів чоловікові незалежно від того, кому належить майно (втілення припущення, що майно

жінки належить її чоловікові); або призначення більших надбавок чоловікам, зменшення їх ефективної податкової ставки; або застосування зниженої ставки податку на той самий дохід. Непрямі податки, такі як податок на додану вартість, податок на прибуток підприємств та податки на міжнародну торгівлю, не персоналізуються. І все ж неявне гендерне зміщення може бути виявлено в таких податках через структури захворюваності, які можуть відрізнятися за статтю. Наприклад, може виникнути упереджене ставлення до чоловіків через акцизні податки, які сильно впливають на споживання алкогольних напоїв, паління та азартні ігри - діяльність, яку чоловіки здійснюють непропорційно практично у кожному суспільстві.

Розглянемо, яким чином спрацювали гендерні бюджети.

Починаючи з 1984 р., близько 40 країн з усіх регіонів світу спробували певну форму ґендерного бюджетування, як правило, на національному рівні, але в деяких випадках на субнаціональному рівні. Ініціативи очолювали уряд (виконавча чи законодавча влада) або громадянське суспільство. Більшість цих ініціатив були зосереджені на видатковій частині бюджету, але деякі країни також звернули увагу на дохідну частину.

Австралія була першою країною, яка офіційно включила гендерний бюджет, розробивши концепцію жіночого бюджету. Південно-Африканська Республіка висунула таку ініціативу в 1995 р., керуючись наміром усунення нерівностей після закінчення апартеїду. Одним відчутним результатом у Південній Африці стало усунення гендерної дискримінації з податку на доходи фізичних осіб, де деякі жінки оподатковувались значно більше, ніж чоловіки з рівним доходом. У Європейському Союзі гендерна рівність вже давно є пріоритетом, ініціативи з гендерного бюджетування проводяться в ряді країн, включаючи Скандинавію та Іспанію. Інші ініціативи включають Групу жіночого бюджету у Великобританії, яка регулює фіскальну політику кожного річного бюджету. В Індії дослідники оцінили достатність бюджетних програм для вирішення проблем та задоволення потреб жінок, зменшення гендерних відмінностей. У Мексиці неурядові організації співпрацювали з федеральними

та державними урядами, щоб поєднати ґрунтовний академічний аналіз з пропагандою гендерної рівності та зменшення бідності в рамках бюджетного контексту. А в Руанді ініціатива гендерного бюджету використовується для інформування національної дискусії про політику та розподіл ресурсів.

Проте в деяких випадках, таких як Австралія та Південна Африка, ініціативи не змогли стати частиною інституціональної структури після початкового сплеску діяльності. Цей досвід свідчить про необхідність структурованої інтеграції гендерних ініціатив у більш загальні бюджетні процеси та пояснення їх корисності. Ініціативи також повинні отримати широку політичну підтримку, щоб не стати інструментом зміни уряду.

Як результат, з досвіду на сьогоднішній день можна зробити такі висновки:

- Гендерне бюджетування має бути включено до стандартних бюджетних процесів, щоб воно стало повністю інституціолізованим. Інакше, навіть добре обґрунтовані ініціативи можуть бути не підтримані. Деякі елементи гендерного бюджетування, такі як аналіз пільг чи випадків оподаткування, можуть потребувати періодичних фахових втручань.
- Гендерне бюджетування має вирішувати конкретні цілі, такі як зменшення нерівності в навчальних та освітніх закладах, які мають явні переваги і можуть бути виміряні навіть за допомогою певних інструментів та даних (табл. 5.4).
- З метою розкриття суті гендерного бюджетування необхідною є побудова відповідної інформаційної політики, спрямованої до громадянського суспільства, за підтримкою та допомогою у більш орієнтованих на дослідження аспектах, яка також може застосовуватись до субнаціональних рівнів влади, де це доречно.
- Гендерно-орієнтований бюджет має чітко враховувати фінансові складові, тобто повинен покривати як витрати, так і дохід.
- Гендерне бюджетування має встановлювати конкретні цілі витрат, пов’язані з жінками (якщо тільки бюджети не сильно обмежуються і такі витрати

значно нижчі), оскільки це, як правило, зменшує гнучкість, роблячи бюджетний процес менш ефективним.

Таблиця 5.4*

Два гіпотетичні приклади гендерного аналізу в національному бюджеті

Міністерство освіти								
Об'єктивна причина		Гендерні особливості		Можливі дії		Бюджет		Показники ефективності та переваги
Розширити початкову освіту		Дівчатка мають менший рівень зарахування, ніж хлопчики, і мета - вирівняти цей показник та досягти загальної початкової освіти у розмірі 100%		Субсидіюють батьки, які направляють своїх дочок до початкової школи		Отриманий з оцінки кількості батьків, які щорічно використовуватимуть цю субсидію		Співвідношення хлопчиків та дівчат у початковій освіті та загальний рівень зарахування хлопчиків та дівчат. Покращено гіпотетичну можливість заробітку для дівчат через кращу освіту та інші соціальні вигоди
Міністерство охорони здоров'я								
Об'єктивна причина		Гендерні особливості		Можливі дії		Бюджет		Показники ефективності та переваги
Зменшити вплив ВІЛ / СНІДу		Дівчата мають більш високий рівень ВІЛ / СНІДу, ніж хлопчики, через культурну практику, яка обмежує здатність дівчат захищати себе		Розробити інформативні програми		Отримані з оцінювання вартості навчання медичних працівників для проведення відповідних інформаційних програм		Зміни в частоті зараження дівчат. Скорочення витрат на лікування та покращення здоров'я та тривалості життя

*змодельовано авторкою

Цей метод втручання в політику допомагає урядам збирати та розподіляти державні гроші на тих, хто потребує, зосереджуючи увагу на важких ситуаціях маргіналізованих громад. Гендерне бюджетування не обов'язково є грою з

нульовою сумою. Застосування гендерного підходу до бюджетів часто позитивно співвідноситься з економічними результатами. Наприклад, в Австрії гендерне бюджетування привело до реформи, яка збільшила участь робочої сили та підвищення продуктивності праці: податок на прибуток було внесено з метою зменшення прогресивного оподаткування серед донорських працівників, заохочуючи до більшої участі жіночої робочої сили.

Ініціативи ГОБ взаємодіють з економічною політикою на двох рівнях: макро та мікро. Що стосується макрорівня, бюджети як інструменти фіскальної політики є одним із стовпів макроекономічної політики будь-якої країни. З боку мікрорівня, взаємодія - це більше питання про те, як гендер увійшов у політику та програми економічних відомств урядів.

Поділ є спрощеним до тієї міри, в якій мікро відбувається в межах обраного макросу. Тим не менш, поділ дає підставу для обговорення. Макроекономічна політика не впливає безпосередньо на людей. Натомість вона впливає на інші рівні державної політики, які самі по собі мають прямий ефект. Відсутність прямих зв’язків є одним із факторів, що ускладнює вирішення макроекономічних питань. Другий фактор полягає в тому, що, за словами Гіта Сена, макроекономіка «несе в собі ауру технічної експертизи та непідкупності, яка оповиває своїх постачальників товстою завісою таємничості». Ця очевидна непроникність також часто асоціюється з гендерною ознакою. Таким чином, гендерно відповідальні бюджети поєднують у собі дві полярні сфери. Діана Елсон (1996) пропонує третій фактор, який ускладнює інтегрування гендерних питань у макроекономічну політику [331].

Це пов’язано з тим, що спектр можливих політик та інструментів ширший, ніж для інших рівнів економічної політики, і, можливо, є різним у різних країнах, ніж у більшості предметних областей. Бюджет розглядався як прагматичне місце для початку роботи з розширення макроекономічної політики, оскільки гендерні проблеми більш помітні у фіскальній, ніж у монетарній політиці. На мікрорівні кілька ініціатив вийшли за межі соціальних секторів, таких як освіта та охорона здоров’я, щоб зосередити увагу на економічних. Зокрема, вони зосередилися на

сільському господарстві та промисловості. Ряд труднощів, з якими стикається більшість гендерних спеціалістів при аналізі політики та програм економічних відомств, полягає в тому, що ці агенції з лібералізацією більше стосуються регулювання (або дерегуляції), ніж виконання програми. З цією роллю їм набагато складніше безпосередньо реагувати на гендерні та інші соціальні проблеми. На сьогодні мало роботи проведено над соціальними службами, незважаючи на їх важливість щодо таких питань, як гендерне насильство, а також конфлікти та війна загалом.

Цілі та завдання ініціатив ГОБ відрізняються залежно від країни й конкретних інтересів зацікавлених сторін. Серед основних цілей ГОБ в Україні можна виділити такі:

-сприяння справедливості, ефективності та результативності урядової політики та її реалізації;

-сприяння підзвітності та прозорості з боку представників влади та громадськості та мінімізація корупції;

-інформування та збільшення участі громадян та адвокатури, особливо для жінок, шляхом посилення важелів та інструментів для реалізації політики;

-заохочення бюджетної грамотності громадян та підвищення рівень комфорту відстежувати, скільки грошей було виділено на політичне зобов’язання і його виконання;

-сприяння якісному впливу децентралізації шляхом покращення потенціалу як чиновників, так і громадських груп;

-мінімізація соціальних ризиків шляхом врахування потреб різних груп населення;

-підвищення ефективності вхідних і вихідних грошових потоків бюджетів.

Відповідно, ґендерно-чутливі бюджети можуть бути представлені як такі, що передбачають три основні та взаємопов’язані цілі, як показано на рис. 5.7.

Рис. 5.7. Виділення основних уніфікованих цілей ГОБ

Крім того, існують зв’язки - і позитивні, і негативні - між різними цілями. З негативної сторони, успіх у досягненні однієї мети може затримати успіх у досягненні іншої. Усі бюджети стосуються політики. Слід відзначити, що є ті, хто отримує користь від гендерних та інших нерівностей у суспільстві, і які дуже задоволені нинішніми схемами розподілу ресурсів. Додавання гендеру до інших міркувань порушує політичну проблему. На цей час деяка підтримка бюджетних ініціатив, що реагують на гендерну залежність або конкретно жінок, відображає перспективу добробуту: це здійснюється з добродійності або на підтримку вразливих груп. Так, наприклад, у деяких дискусіях навколо соціального захисту урядовці вбачали необхідність у програмах підтримки вдів, але не розуміли необхідність підтримувати молодших працездатних жінок з їхніми обов’язками утримання та виховання дітей.

Слід відзначити, що можна виділити окремі цілі ГОБ (рис. 5.8).

Рис. 5.8. Ієрархія цілей ГОБ

З позитивного боку, багато цілей ініціатив ГОБ означають, що вони можуть бути привабливими для тих, хто зазвичай не зацікавлений гендерними питаннями. Наприклад, ініціатива здатна практичним чином залучити службовців-фінансистів до того, як вони можуть подолати гендерну нерівність у своїй роботі.

І все ж питання визначення місця існування можливостей для залучення не є простим. Наприклад, такі неурядові цілі, як збільшення участі у розробці політики, розширення можливостей та прозорості, набагато більше будуть досягнуті, якщо уряд буде відкритий до цих ідей.

Не випадково багато ініціатив відбулися в час соціальних змін у конкретних країнах, які створили більше можливостей для їх залучення. Можна стверджувати, що зосередження уваги на місцях, де є визначені можливості, дає змогу уникнути протистояння в тих місцях, де проблеми є найбільш гострими. З іншого боку, зусилля в такій країні, як Уганда, де Міністерство фінансів само просуває багато ідей, мають набагато більше шансів принести свої плоди.

Проте слід врахувати також, що гендерні нерівності все ще притаманні багатьом сферам державної політики, і це часто посилюється рішеннями щодо розподілу та використання державних ресурсів. Гендерне бюджетування - це практика, яка може допомогти забезпечити систематичне врахування питань гендерної рівності при прийнятті бюджетних рішень. Рекомендація ОЕСР 2015

р. Про гендерну рівність у суспільному житті визначає гендерне бюджетування як ключовий інструмент загальносистемного підходу для досягнення результатів гендерної рівності.

Ефективна реалізація гендерного бюджетування може допомогти усунути гендерні нерівності шляхом підвищення обізнаності про те, як включена до бюджету політика по-різному впливає на людей, та визначення пріоритетних проектів, що сприяють усуненню гендерних розривів.

Результати опитування бюджетних практик та процедур ОЕСР на 2018 рік показують, що гендерне бюджетування стає все більш популярним серед країн ОЕСР. Зараз майже половина країн ОЕСР (17) запровадила гендерне бюджетування порівняно з 12 у 2016 р. З 17 країн ОЕСР, які вже запровадили гендерне бюджетування, більше половини мають законодавчі положення, що лежать в основі цієї практики (Австрія, Бельгія, Канада, Ісландія, Італія, Корея, Мексика, Норвегія, Португалія та Іспанія) [330].

Правовий фундамент може сприяти захисту гендерного бюджету від коливань, що виникають внаслідок короткострокового економічного чи політичного контексту.

Практика гендерного бюджетування здебільшого була впроваджена протягом останнього десятиліття. Рис. 5.9 ілюструє відносну важливість різних факторів у впровадженні гендерного бюджетування [332-333].

Фактор, який найчастіше вказують як основну причину впровадження гендерного бюджетування, пов’язаний з нерівністю (вісім країн ОЕСР з 12, які запровадили гендерне бюджетування). Половина цих країн також заявили, що основним фактором було те, що гендерне бюджетування є одним із аспектів гендерної інтеграції (шість із 12 країн ОЕСР).

Необхідно визначити ряд причин впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування

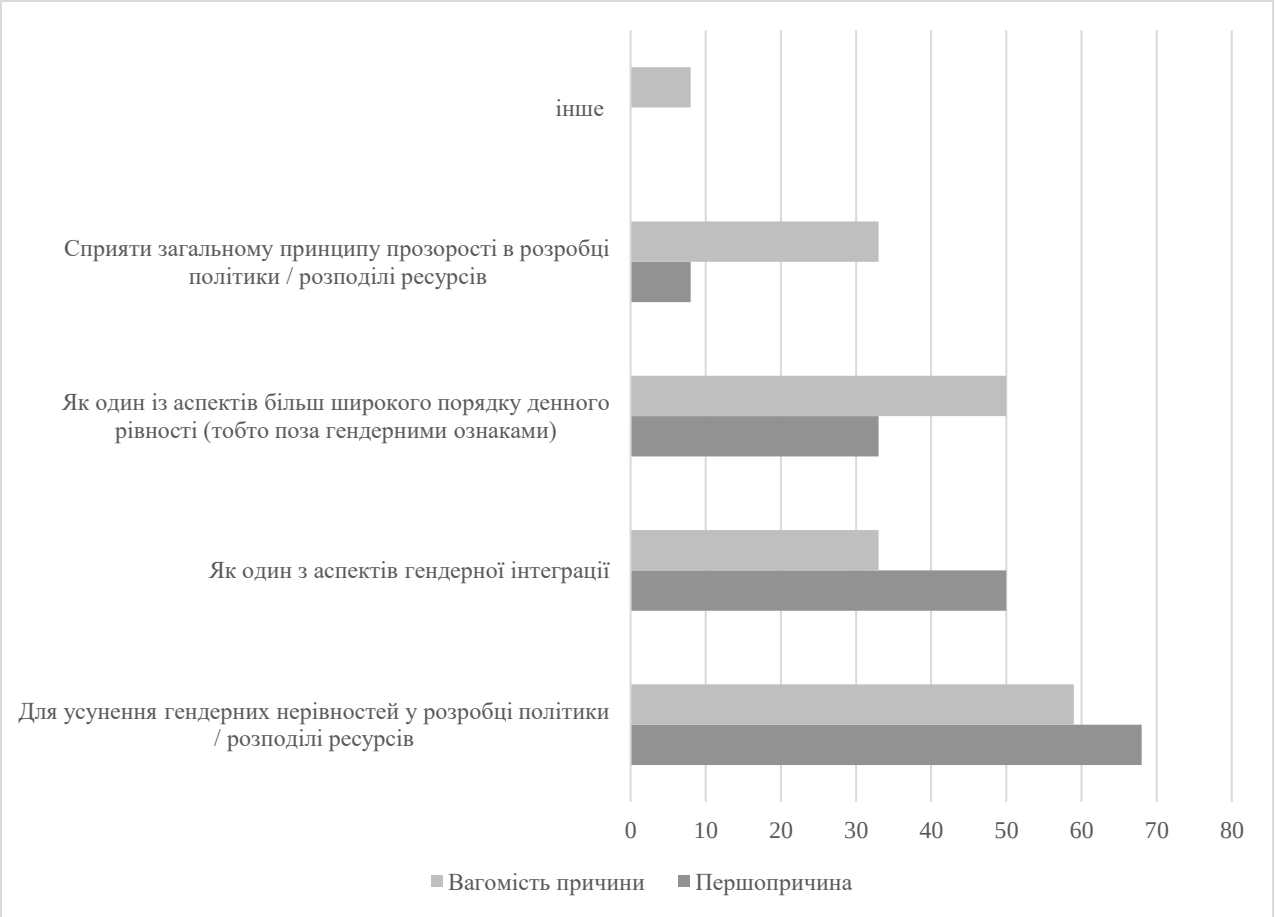

Рис. 5.9. Причини введення гендерно-орієнтованого бюджетування у країнах ОЕСР

Таким чином, алгоритм упровадження ГОБ на державному рівні має враховувати різні аспекти (рис. 5.10). Бюджетний процес та діяльність бюджетної групи, яку він виробляє, можна розглядати з точки зору чотирьох основних етапів: складання, прийняття законодавства, здійснення та аудиту.

Однак корисно мати на увазі такі умови.

• Сам процес бюджету не розділений чітко на етапи. На практиці етапи перекриваються. Так само робота бюджетних груп зазвичай триває не один етап.

• Бюджетний процес у кожному контексті регіону країни пропонує унікальний набір можливостей та обмежень. Групи обирають, як розподілити свої ресурси залежно від відносних можливостей у кожній точці процесу.

Рис.5.10. Державне управління у сфері гендерно-орієнтованого бюджетування*

*розроблено авторкою

Багатосторонні та двосторонні донори помістили питання щодо управління та прозорості у своїх списках того, що повинні робити країни, що розвиваються, і як вони ці принципи підтримують. Коли уряди сповідують власну зацікавленість у цих питаннях, не завжди зрозуміло, чи роблять вони це, щоб догодити донорам, принаймні усно, або тому, що вони самі розуміють переваги. У деяких випадках державні чиновники будуть відверто чи приховано протистояти вжиттю кроків щодо запровадження запропонованих реформ, іноді з дуже законних причин. Сюди входить відсутність прозорості тими ж донорами щодо власних операцій.

Складність посилюється тим, що міжнародні агенції просувають ініціативи ГОБ. Проте є суб'єктивні фактори неможливості застосування ГОБ. Це пов'язане з індивідуалізацією такого ризику, як небажання чиновниками сприяти нововведенням. Для чиновників постійний потік нових ідей та рекомендацій від донорів та їхніх консультантів, як правило, означає значну додаткову роботу, яка, можливо, пізніше буде скасована, що створює умови для підвищення ризику недобросовісності.

Зрештою, успіх практик ГОБ пов'язаний з їх записом у зміні бюджетів та державної політики, щоб сприяти гендерній рівності. Ці зміни можуть включати більше ресурсів або змінити технологію виконання, і вони можуть включати одне або більше з нижченаведеного:

- збільшення бюджетних асигнувань;
- поліпшення якості ресурсів;
- перерозподіл ресурсів;
- зміна типу та якості політик та програм;
- зменшення соціальних ризиків.

Однак такі зміни до бюджетів та державного управління, а також вибір сценаріїв не завжди є очевидними. Дані та аналіз необхідні для встановлення можливості зміни, а також напрямів таких змін. Більше того, оскільки рішення щодо бюджету та державного управління мають зрештою політичний характер, зміна для сприяння гендерній рівності також вимагає від суб'єктів, що

займаються бюджетними процесами та інститутами, як у державі, так і у громадянському суспільстві, надавати право голосу, юридичне пояснення гендерних питань та гарантувати відповідальність уряду. З цієї причини з метою зміни бюджетів та політики щодо сприяння гендерній рівності пропонується розширення стратегій, спрямованих на:

• підвищення обізнаності щодо гендерних питань, наслідків бюджетів та державного управління;

• сприяння підзвітності уряду за зобов'язання щодо гендерної рівності.

Цілі ГОБ можуть певною мірою розглядатися як ієрархічні. На початковому етапі впровадження у багатьох країнах ГОБ зазвичай зосереджуються на стратегіях, спрямованих на підвищення обізнаності про гендерну політику та бюджети (наприклад, збір даних, розділених за статтю, підготовка державних службовців, розробка ґендерно-чутливого аналізу). Однак хороша інформація та аналіз гендерних питань, наслідків політики та бюджету самі по собі не є достатніми для зміни бюджетів, якщо державні чиновники не можуть виконувати свої дії у сфері гендерної рівності. Відповідно, мета сприяння відповідальності уряду за зобов'язаннями щодо гендерної рівності може розглядатися як друга передумова зміни бюджетів та політики на стійкій основі.

Таким чином, як видно при визначенні сценаріїв, наведених у табл. 5.5, можна визначити стратегії ГОБ до укрупнених цілей.

1. Стратегії підвищення рівня обізнаності та розуміння гендерних питань і наслідків.

Політика щодо бюджетів для чоловіків і жінок може зайняти кілька років для повноцінного розвитку. Через деякий час, однак, вони повинні враховувати звітність, бюджет та державне управління. Стратегії підвищення обізнаності охоплюють питання, пов'язані з даними, інструментами, таким як аналіз, прозорість інформації, підготовка та розбудова потенціалу. Ці стратегії необхідно залучити як урядом, так і громадянським суспільством та включити:

розробку методів доступу, генерування та зберігання даних, розділених за статтю, використання їх у підготовці бюджету, плануванні та оцінюванні політики. Ці заходи складають найважливішу стратегію для всіх ГОБ, але вони здійснюються на різних рівнях країни залежно від наявності статистичних даних та ресурсів, розділених за статтю;

розробку та застосування гендерно чутливих інструментів аналізу витрат та доходів до бюджетів та політики. Вони можуть варіюватися від відносно простої політики, орієнтованої на гендерну оцінку та опитування бенефіціарів, на обсяг податків та виплат, що потребують ресурси для дослідження. Ця стратегія формується й обмежується багатьма факторами, включаючи технічні навички залучених людей та наявність даних, розділених за статтю;

створення та поширення бюджетної та політичної інформації, щоб розширити розуміння переваг ГОБ та мотивувати до участі громадянське суспільство у прийнятті бюджетних рішень. Це означає, що прозорість є невід'ємним елементом мети підвищення обізнаності та розуміння гендеру стосовно бюджетів;

спрямування уваги на гендерні проблеми та наслідки основних витрат і доходів, а не лише на конкретні цільові витрати на жінок та дівчат або стратегії доходу, які мають найбільш пряме значення для жінок чи чоловіків;

систематичне вивчення та аналізування домашньої роботи і її впливу на бюджет та політику. Домашня робота, як неоплачена, так і оплачувана, характеризується сильним статевим розподілом праці;

систематичне включення неформальної економіки в аналіз політики та бюджети. Важливість та гендерний характер неформальної економіки у багатьох країни також вимагають, щоб її аналіз був частиною ГОБ;

урахування того факту, що відповідна одиниця аналізу - людина чи домогосподарство - можуть бути різними за різних обставин. Крім того, якщо домогосподарство використовується як одиниця аналізу, тоді слід ретельно робити припущення щодо потужності та доступу до ресурсів. Доповідь Сьюзен Гіммельвейт [341]надає приклади наслідків вибору одиниці аналізу для ГОБ;

розробку аналізу значних перетинів статі з іншими категоріями аналізу, такими як соціально-економічний клас, раса, етнічна приналежність, місцевість, релігія та вік. Іноді відмінності між жінками або серед чоловіків можуть бути такими ж значущими для розуміння впливу на бюджет та політику, як і відмінності між жінками та чоловіками. Все більше свідчень про те, що нерівномірний вплив глобалізації - це зростаючі відмінності за класом, расою, місцевістю тощо. Жіночий бюджет Південної Африки приділяє особливу увагу перетину статі та раси. Бюджет місцевого самоврядування міста та округу Сан-Франциско у 1999 р. прагнув розкрити ряд питань, що стосуються різних груп жінок та чоловіків;

навчання та інші заходи з розбудови потенціалу з гендерного аналізу для бюрократії, парламентарів та громадянського суспільства;

аналіз бюджету на різних рівнях: програмний сектор, міністерство / портфель, перехресний портфель, федеральний, штат, місцевий. Кожен з цих рівнів розкриває різні картини та розуміння гендерних питань.

2. Сприяння відповідальності уряду за зобов’язаннями щодо рівності статей.

Стратегії підзвітності прагнуть забезпечити відповідність між запланованими та фактичними показниками, а також контролювати зміни та прогрес стосовно економічної та соціальної рівності між чоловіками та жінками. Стратегії, що використовуються для зростання підзвітності, включають:

розробку категорій / рамок для звітування, які полегшують аудит та моніторинг у часі. Така стратегія варіюється від використання простих показників та цілей прогресу до гендерних показників, до включення гендерних індикаторів і цільових показників у структуру бюджетування на основі ефективності, що визначає вхідні ресурси, оперативні ресурси та результати;

наповнення аналізу гендерними наслідками при включенні в бюджет та державну політику і повернення до процесів планування та оцінки політики уряду. Стратегія цього в деяких країнах полягала в тому, щоб вимагати оцінки

впливу на гендерну роль у рамках процесу подання кабінету та нових схвалень витрат;

звітування про хід ГОБ міжнародним комітетам та конференціям, звітування за міжнародними документами та конвенціями, які уряди ратифікували;

встановлення прихильності до бюджетів, що відповідають гендерним аспектам, на найвищих рівнях влади, узгодження з процесами, які мають чіткі лінії відповідальності за ключові бюджетні установи, такі як міністерство фінансів / казначейство та парламент. Внутрішні урядові ГОБ вимагають, щоб процеси та інститути підзвітності всередині влади були ефективними. Це, ймовірно, буде підтримуватися лише в тому випадку, якщо здійснюватиметься сильний тиск з боку громадянського суспільства;

встановлення зв'язків між гендерними бюджетами та роботою загального аудиту уряду. Це може зробити свій внесок у моніторинг та прозорість, але його ще потрібно розробити;

розробку стратегій громадянського суспільства, які потребують (юридично чи політично) відповіді уряду. Використовувані стратегії включають доступ до прав на інформацію щодо громадян (який застосовувався в Індії), внесення зобов'язань щодо гендерної рівності та їхніх бюджетних наслідків виборчим питанням, розміщення карток звітів (за допомогою засобів масової інформації та інших джерел) щодо прогресу уряду, розроблення альтернативного бюджету (наприклад, альтернативного федерального бюджету Канади), розробки бюджету на основі списку пріоритетів людей (проект, що проводиться в Бангладеш) або безпосередньо участі у розробці проекту бюджету (місцева влада в Бразилія).

регулярну звітність уряду перед громадськістю про вплив свого бюджету на чоловіків і жінок (наприклад, публікація заяви про жінок або бюджетного документа, як у випадку з австралійським федеральним та штатом урядів);

включення донорських цілей та заходів успішності в процеси планування та оцінки;

сприяння участі угруповань громадянського суспільства урядом у справах ГОБ на базі громадянського суспільства.

Отже, було продемонстровано, що існує декілька стратегій для підвищення гендерної обізнаності та розуміння і підзвітності у бюджетах та державній політиці. Стверджувалося також, що цим головним цілям ГОБ необхідно брати участь у більш широкому процесі досягнення змін у бюджетах та політиці, які сприятимуть гендерній рівності. Хоча передбачається, що ці три основні цілі ГОБ не легко замінюються на цьому етапі дослідження, вибір шляхів їх досягнення порівняно багатий. Понад 40 країн, що експериментують з ГОБ, створюють все більшу кількість тематичних досліджень стратегій, які працюють, та стратегій, які є більш проблемними.

Очевидно, що для України слід врахувати запропоновані вище цілі і необхідно керуватися основними цілями. Тому в сучасних соціально-економічних умовах розвитку України слід розробити свої сценарії впровадження ГОБ.

Проте при застосуванні гендерного підходу в державному управлінні в умовах невизначеності доцільно також дослідити економічну ефективність від прийняття певного рішення на державному рівні. Оскільки, як вже було показано, існує велика кількість цілей, які необхідно досягнути саме ГОБ, то вибір стратегії ведення ГОБ пропонуємо здійснювати з метою мінімізації соціального ризику шляхом покращення його фінансування. Здійснимо аналітичний розрахунок з метою визначення напрямку побудови гендерно-орієнтованої стратегії в умовах реформування державних фінансів. Важливим є те, щоб показати додатковий економічний ефект від прийняття того чи іншого рішення на рівні державного управління.

Для моделювання ситуацій та визначення сценаріїв зменшення саме соціальних ризиків шляхом упровадження ГОБ взято два фактори – це зайнятість чоловіків і жінок та величина середньої заробітної плати по Україні (дані взяті на початок 2019 р. [360]). Обрані два чинники для побудови моделі сприяють не лише усуненню гендерних нерівностей, але й загальному соціально-

економічному зростанню. Тому серед причин нижчого рівня заробітної плати у жінок та їхньої зайнятості основну займає бажання здійснення догляду за дітьми (29% жінок обрали цю причину як найважливішу [397]).

У моделі здійснені припущення щодо сплати ЄСВ: у моделюванні ГОБ використану ставку ЄСВ на рівні сплати роботодавцем з фонду оплати праці (22%) і не врахована сплата ЄСВ самими працівниками, оскільки працівники можуть мати пільги (табл. 5.5).

Спроектувавши подані сценарії, слід відзначити позитивний макроекономічний ефект для України, який є мультиколінеарним: так підвищення рівня зайнятості жінок спонукатиме до мінімізації соціальних ризиків як з боку досягнення гендерної рівності, так і з погляду фінансування ризику. З тих жінок, які працюють, 58% перебувають у неформальній економіці, отримуючи низьку заробітну плату та не маючи соціального захисту. Неоплачувана турбота та домашня робота залишаються вперто фемінізованими, що загрожує можливості жінок отримувати дохід та накопичувати активи для подальшого життя. Крім того, хоча фінансова інтеграція зростає у всьому світі, гендерний розрив зберігається : 80% підприємств, що належать жінкам, які мають потреби в кредитах, недооцінені, а жінки в країнах, що розвиваються, на 9% рідше, ніж чоловіки, мають банківський рахунок. Рівний доступ жінок до фінансових послуг не тільки розкриває економічний потенціал, але й дає жінкам слово у власних фінансових рішеннях. Розвиток та використання людського капіталу є невід’ємною частиною економічного зростання та соціальної включеності у всіх країнах. Результати показують, як країни мали і не надавали пріоритетності ґендерній рівності у своїх прагненнях до максимального використання людського капіталу та можливостей для подальшого прогресу Забезпечення підвищення рівня зайнятості жінок активізує і економічні процеси: збільшення споживання, збільшення податкових надходжень, що, у свою чергу, може привести до збільшення середнього рівня оплати праці. Правова реформа, посилення гендерно-відповідального соціального захисту та надання державних послуг, квоти на представництво жінок та підтримка рухів жінок - це все стратегії, які здійснили зміну і повинні бути розширені.

Таблиця 5.5

Визначення та моделювання сценаріїв застосування гендерного підходу

ВИХІДНІ ДАНІ					
	Присутність на ринку праці,%	Середньомісячна заробітна плата,грн/міс	ЄСВ		
Жінки	60,4	8473	0,22		
Чоловіки	72,9	10968			
Відношення,%	83	77,2			
РОЗРОБКА СЦЕНАРІЇВ					
Сценарій 1.	Збільшення зайнятості жінок до рівня чоловіків	**Сценарій 2**	Підвищення рівня заробітної плати до рівня заробітної плати чоловіків	**Сценарій 3**	Підвищення рівня заробітної плати і зайнятості до рівня чоловіків
Приріст зайнятості жінок,%	12,5	Приріст з/п на одну жінку	2495	Приріст зайнятості жінок,%	12,5
ЄСВ з з/п жінок (середнє, 22%)/ на одну особу	1864,06	ЄСВ з з/п чоловіка	2412,96	Приріст з/п на одну жінку	2495
Середній приріст ЄСВ,грн	233,01	Середній приріст ЄСВ,грн	548,91	Середній приріст ЄСВ,грн	781,91
НЕОБХІДНІ ДІЇ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ					
1. Створення умов догляду за дітьми (дитячі садки). 2. Неповна зайнятість. 3. Скорочений робочий день. 4. Використання цифрових технологій для роботи вдома. 5. Податкові преференції для роботодавців, у яких працевлаштована жінка, яка має дитину віком до двох років, або жінка, яка одна виховує дитину віком до 14 років. 6. Проведення інформаційної політики щодо мотивації жінок до роботи. 7. Проведення аудиту доступності до отримання соціальних послуг різними гендерними групами 8. Проведення інформаційно-соціальної політики щодо ставлення до чоловіків, які знаходяться у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, а також створення умов для можливості догляду саме чоловіком за дитиною у громадських місцях (щодо перепеленання та ін.)		1. Створення законодавчих умов щодо усунення гендерного розриву в заробітних платах чоловіків та жінок в таких напрямках, як досягнення пропорцій 40 до 60 на керівних посадах бюджетних установ, а також розроблення системи покарання у разі скарг щодо недотримання гендерного паритету (на засадах висновків, зроблених під час службового розслідування та із залученням зовнішніх фахівців-юристів). 2. Створення умов для навчання жінок, їхньої перекваліфікації, підвищення кваліфікації шляхом проведення тренінгів, семінарів, упровадження окремих освітніх програм у закладах вищої освіти з використанням як стаціонарних форм навчання, так і дистанційних (більш дієва форма навчання) . 3. Побудова інформаційної політики щодо підвищення престижності окремих професій. 4. Проведення інформаційної політики щодо спонукання до навчання з детальним розкриттям переваг (тобто навчання вчитися). 5. Реформування системи фінансування бюджетної сфери. 6. Створення умов для мінімізації тіньової економіки		Використання всіх перелічених заходів для сценаріїв 1 та 2.

У Декаді дій ООН з метою досягнення ЦРД, урядів, ООН, громадянського суспільства та приватного сектора, які працюють разом, є потенціал для перетворення життя жінок і дівчат на благо всіх.

Застосування гендерного підходу у бюджетному процесі є потужним інструментом оптимізувати й ефективно використовувати фінансові ресурси країни чи регіону. Здійснимо аналізування гендерного питання у країнах Євросоюзу та в Україні. Гендерне бюджетування - це процес висування гендерної перспективи на всіх етапах розробки політики. Виходячи з рекомендацій Статуту гендерного бюджету на 2007 рік, Міністерство фінансів щорічно вживає коригувальних заходів для подолання гендерних розбіжностей у частині асигнувань на державні програми та схеми. З метою визначення найменш гендерно-чутливих сфер виділимо шкали, відповідно до яких і визначимо ті сфери економіки, в яких спостерігають розмежування у заробітній платі: від найбільшого – до найменшого (дані в додатку Є).Для групування розривів у заробітній платі по сферах економічної діяльності виокремимо 10 груп, оскільки вважаємо, що великий розрив у заробітній платі жінок становитиме 50% від заробітної плати чоловіків. Виходячи з цієї позиції, а також статистичних даних, поданих Державною службою статистики, перша група і десята група матимуть найбільший крок, який становитиме 10%, всі наступні – 5% [390].

Відповідно, перша група матиме найбільший розрив у заробітній платі, а десята – найменший (додаток Є). Використавши графічний метод та метод групування було виділено основні групи галузей економіки, у яких є значний розрив у заробітній платі між чоловіками і жінками: поштова та кур’єрська доставки, а також фінансова та страхова діяльність (друга група).

Також розрив у заробітній платі спостерігається у такій сфері, як мистецтво, спорт, розваги відпочинок (третя група).

Враховуючи дані попередньої таблиці, виявлено, що жінки мають перевагу в заробітній платі лише у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування. Для об’єктивності дослідження необхідно визначити ті сфери,

у яких частка жінок-керівників переважає і навпаки, адже заробітна плата керівників підприємств суттєво відрізняється. Тому на основі статистичних даних проведемо графічне групування зазначених сфер (додаток Ж).

Якщо проаналізувати таблиці у пошуках причин гендерного розриву саме в розрізі заробітної плати, то слід відзначити той факт, що частка жінок, які займають керівні посади, є співвідносною до частки розриву в заробітній платі.

Оскільки було здійснено відстежування різниці в оплаті праці за гендерними ознаками, розрив між заробітками жінок та чоловіків зменшився, але лише на додаткову суму щороку. Залишається розбіжність у тому, як платять чоловікам і жінкам, навіть якщо контролюються всі компенсуючі фактори. Це означає, що жінкам все одно платять менше, ніж чоловікам, через іншу причину, окрім статі. Як засвідчують наші дані, розрив у гендерній оплаті є більшим для жінок з іншим кольором шкіри, жінок на керівних посадах, жінок певних професій та галузей, а також у деяких штатах США. Пандемія коронавірусу 2020 р. змусила значну частину населення працювати віддалено, із виходом за звичайні межі для деяких професій та галузей.

Жінки мають більший ризик зазнати штрафних санкцій у заробітку. Вони становлять більший відсоток у таких сферах, як громадські та соціальні послуги, освіта, бібліотечна справа, службова та адміністративна підтримка, особистий догляд тощо, де, швидше за все, можуть бути скорочені робочі місця і жінкам доведеться звільнятися або працювати за скороченою кількістю робочих годин. Жінки також мають більше шансів взяти відпочинкові роботи або навіть звільнитися з посади, щоб піклуватися про дітей, які вже не в школі, а також про інших членів сім’ї. Попередні дослідження PayScale також показали, що жінки часто зазнають штрафу за виплату після повернення на роботу після відсутності - в середньому на 7% менше за ту саму посаду. Слід встановити розрив у заробітній платі за гендерними категоріями працівників, на яких сильно впливає коронавірус. Наприклад, вчителі початкових класів заробляють 0,92 долара за кожен долар, який заробляє чоловік. Стюардеси також 0,92 долара. Серед медиків жінки - сімейні лікарі (ОПЛ) заробляють від 0,94 долара до долара, а

медсестри - 0,98 долара. Це за умов, коли контролюються всі компенсуючі фактори. Жінки також складають 90% професії медичної сестри, яка загрожує значними ризиками для здоров'я, але отримують менші виплати порівняно зі своїми колегами-чоловіками. У 2020 р. у США стан гендерної різниці в оплаті праці становить 0,81 долара на один долар, зароблений чоловіками. Іншими словами, середня зарплата для чоловіків приблизно на 19% вища, ніж середня зарплата для жінок. Цей показник представляє 2%-ве покращення порівняно з 2019 р. та 7%-ве покращення порівняно з 2015 р., коли середня зарплата для чоловіків була приблизно на 26% вища, ніж середня зарплата для жінок. Частина причини гендерної різниці в оплаті праці полягає в тому, що жінки частіше роблять перерву під час кар'єри (догляд за дітьми чи батьками) або шукають низькооплачувані посади, які пропонують більш гнучкий графік, щоб полегшити догляд за сім'єю. Деякі люди помилково припускають, що це "пояснює" гендерну різницю в заробітній платі та полегшує страх перед сексизмом. Однак це пояснення не повністю враховує розрив. Освіта, досвід та професії не відрізняються, як ми бачимо з контрольованої гендерної різниці в оплаті праці. Це також не заперечує сексизм на робочому місці.

Фактори, які можуть вплинути на розрив у гендерній оплаті, але їх важко виміряти, включають несвідоме упередження та дискримінацію жінок, включаючи припущення, що жінки залишатимуть роботу, щоб мати дітей, або що жінки з дітьми повинні заробляти менше, ніж чоловіки. В опитуванні 2017 р. дослідницький центр Pew встановив: 42% жінок підтвердили, що зазнали гендерної дискримінації на роботі порівняно з 20% відсотками чоловіків, які сказали те саме. Однією з найпоширеніших форм дискримінації є нерівність у заробітках. Дійсно, 25% жінок сказали, що вони заробляють менше, ніж чоловік, який виконує ту саму роботу, тоді як лише 5% чоловіків сказали, що вони заробляють менше, ніж жінка, яка робить ту саму роботу. Жінки з дітьми також менше працевлаштовані, ніж чоловіки з дітьми або жінки без дітей. Це часто називають покаранням за материнство.

Дослідження також показує, що жінки займають більш низькооплачувані посади, ніж чоловіки. Хоча жінки сьогодні мають більше представництво на високооплачуваних робочих місцях, ніж тоді, коли було підписано Закон про рівну оплату понад 50 років, але жінки в цілому все ще недостатньо представлені у високооплачуваних робочих місцях та керівних ролях, особливо в C-Suite [**Error! Reference source not found.**]. У світовій практиці також існують гендерні розриви. Дані Бюро статистики праці показують, що жінки складають більшу частину робочої сили у сферах підтримки, обслуговування та добробуту, таких як громадські та соціальні послуги, освіта, навчання та бібліотека, медицина, охорона здоров'я, офісна та адміністративна підтримка, особиста гігієна та послуги.

У цьому випадку, різниця в заробітній платі за гендерним рівнем мала б бути меншою за професіями, де переважають жінки, проте дані не показали такої картини. Наприклад, жінки домінують у правовій галузі, а це 53% жінок та 47% чоловіків. Однак у законодавстві був найбільший розрив у заробітній платі за гендерними ознаками, що свідчить про те, що жінки та чоловіки статистично не мають однакових рівнів чи звань у юридичній професії.

Професії у сфері освіти, навчання та бібліотечній справі мають другий за величиною неконтрольований розрив в оплаті праці, незважаючи на те, що жінки становлять більшість у цих сферах. Представниці жіночої статі на цих роботах заробляють 0,72 долара за кожен долар, який заробляють чоловіки, хоча 74% цих працівників - жінки. Багато жінок працюють у початковій освіті, а більшість чоловіків - у середній освіті, де основне навчання та адміністративні обов'язки є більш доступними, ніж у початкових школах.

Такі лідерські можливості відкривають перспективи для керівних та адміністративних посад з більш високими зарплатами. Ці розбіжності посилюються, якщо сприймати шкідливі стереотипи про те, що у жінок низькі лідерські навички та навички у сфері управління фінансовими ресурсами. Охорони здоров'я – ще одна галузь, де переважають жінки і мають найменший неконтрольований розрив в оплаті праці. Ці жінки заробляють 0,96 долара за

кожен долар, який заробляють працівники служби охорони здоров'я чоловічої статі. Жінки складають 87% працівників у цьому секторі, але все ще не отримують такого ж заробітку, як 13% колег-чоловіків. Жінки на робочих місцях у громадських та соціальних службах мають другий найменший розрив у гендерній оплаті - 0,96 дол.

За умов контролю даних різниця в заробітній платі за гендерну категорію до 2020 р. зменшувалася для правничих професій та професій у сфері громадських та соціальних служб. Жінки в цих секторах заробляють 1,00 дол. за кожен долар, який заробляють чоловіки, контролюючи компенсуючі фактори. Контрольований розрив в оплаті праці працівників служби охорони здоров'я становить 0,98 дол.

Водночас професії з монтажу, обслуговування та ремонту мали найбільший контрольований гендерний розрив у 2020 р.

Навіть після контролю за різними компенсаційними виплатами жінки в цих професіях заробляють лише 0,94 долара за кожен долар, який складає еквівалент чоловікові. Контрольована різниця в оплаті праці також значна для будівництва та видобутку (0,96 дол. США), освіти, навчання та бібліотечної справи, професій, пов'язаних з приготуванням їжі та подачею їжі, управлінням, захисними послугами та продажами (0,97 дол. США) (табл. 5.6).

Сучасне розуміння гендерних відмінностей у поведінці та того, як державна політика по-різному впливає на чоловіків та жінок, покращилось за останні роки і впливає на макроекономічну політику, особливо на фіскальну політику.

Основним завданням у сфері публічного управління з приводу гендерно-орієнтованого бюджетування є інформування всіх груп стейкхолдерів та роз'яснення методики гендерно-орієнтованого бюджетування. З цією метою в Україні вже було здійснено роботу шляхом проведення ряду тренінгів у рамках фінансування Фондом ім. Фрідріка Еберта. Проте, врахувавши досвід іноземних держав, а також в умовах аналізування наукових досліджень у цій сфері, слід удосконалити роз'яснення методики гендерно-орієнтованого бюджетування.

Таблиця 5.6

Гендерні розриви у заробітній платі чоловіків та жінок відповідно до сфер зайнятості у США у 2020 р.

Топ-20 робочих місць із гендерною різницею	Контрольована гендерна різниця в оплаті, дол.	Середня оплата – чоловіки, дол.	Контрольована середня оплата – жінки, дол.
1. Анестезіологи	0,83	355 000	296 000
2. Збирачі електричного та електронного обладнання	0,84	34 800	29,100
3. Сільськогосподарська галузь, ранчо та інші керівники сільського господарства	0,84	46 100	38 800
4. Оператори упаковки та наповнення машини	0,85	36 400	30 900
5. Модні дизайнери	0,85	58 900	50 000
6. Комп’ютерні оператори	0,85	45 200	38 600
7. Офіціанти та офіціантки	0,86	22 800	19 600
8. Водії	0,86	34 300	29 600
9.Наглядові органи за гральним бізнесом	0,88	53 800	47 600
10. Ювеліри	0,89	45 000	39 800
11. Працівники хімічної галузі	0,89	46 200	40 900
12. Оператори хімічного обладнання та тендери	0,89	40 800	36 100
13. Патрульні поліцейські та шерифи	0,89	50 600	45 000
14. Музичні керівники та композитори	0,89	46 100	41 000
15. Диспетчери, крім поліції, пожежних та швидкої допомоги	0,89	41 900	37 300
16. Художники, включаючи живописців, скульпторів та ілюстраторів	0,89	47 200	42 000
17. Техніки з електротехніки та електроніки	0,89	49 300	43 900
18. Фахівці з надзвичайних ситуацій	0,89	61 800	55 200
19. Супервізори першого ряду	0,90	44 600	39 900
20. Торгові представники, послуги, все інше	0,90	54 800	49 100

У рамках наукового пошуку інноваційних механізмів управління соціальними ризиками відзначимо, що гендерна відмінність – це відмінність не лише за статтю, а й за конкретними потребами внаслідок ментальних,

соціальних, етнічних, расових, релігійних відмінностей. Проте слід врахувати той факт, що на сьогодні в Україні застосування гендерно-орієнтованого бюджетування не може охопити весь бюджетний процес через фінансове обмеження. Так, у 2020 р. гендерно-чутливих паспортів є 930, порівняно з 325 у 2019 р. [400]. Важливим є і те, що існуючі обмеження у фінансуванні програм вимагають розроблення методики. З урахуванням зазначеного вдосконалено етапи гендерно-орієнтованого бюджетування (табл. 5.7).

Таблиця 5.7

Процес удосконалення етапів впровадження ГОБ*

Етапи	Наявні в методиці підетапи	Пропоновані підетапи
1. Етап. Оцінка вихідної ситуації і можливостей для роботи в конкретній сфері	1.1. Аналіз зацікавлених сторін. Визначення цільових груп і бенефеціарів	Необхідно застосувати СВОТ- аналіз, який враховуватиме слабкі і сильні сторони можливості та загрози в межах конкретної територіальної громади чи в межах окремої програми.
	1.2. Оцінка організаційних і кадрових передумов реалізації	До підетапів необхідно додати аналіз інформаційної політики у сфері побудови гендернго-орієнтованого бюджетування (шляхом опитування населення, аналізування інформації у засобах масової інформації тощо)
	1.3. Складання «гендерного профілю»	Необхідно додати ретроспективний аналіз якісних даних на конкретній території (в ході децентралізації необхідно структурувати ментальні, географічні, релігійні, етнічні особливості). Виявлення гендерних розривів
2. Етап. Проведення гендерного аналізу бюджету (галузі/програми, заходів) відповіднодо гендерних відмінностей	2.1. Оцінювання вартості послуг	Необхідне структурування за віком осіб.
	2.2. Оцінювання витрат на персонал	Аналогічно необхідно здійснити аналізування щодо вікової структури персоналу
	2.3. Порівняльний аналіз фінансування галузі/програми за роками	Застосування порівняльного аналізу з іншими регіонами, програмами, країнами та побудова трендів
	2.4. Оцінювання ефективності послуг	Застосування якісного оцінювання ефективності послуг (шляхом опитування, анкетування)
3. Ідентифікація гендерно-специфічних проблем, мети та завдань ГБ	3.1. Аналіз наявних фактів гендерної нерівності, а також політичних рішень і заходів, що посилюють таку нерівність	Доцільно провести аналіз інформаційної політики відносно конкретної програми чи територіальної одиниці
	3.2. Формування гендерно-специфічної мети та завдань бюджетної політики, спрямованих на	Перед цим підетапом необхідно ідентифікувати передумови виникнення гендерної нерівності

	розв'язання гендерно-специфічних проблем	

Продовження табл.5.7

Етапи	Наявні в методиці підетапи	Пропоновані підетапи
4. Формування гендерно-чутливих бюджетних пропозицій	4.1. Визначення заходів у рамках бюджету сектора/програми, які сприятимуть досягненню гендерної рівності	В межах планування декількох заходів в умовах обмеженості фінансових ресурсів необхідно застосувати A/B – тестування, що значною мірою спростить впровадження всіх попередніх етапів
	4.2. Розрахунок витрат на досягнення цілей гендерної рівності	Обґрунтування цих витрат, як подальше скорочення фінансового напруження на бюджет та як один з інструментів мінімізації соціальних ризиків та підняття ефективності соціальних послуг
	4.3. Визначення структури відповідальності та фінансування	Необхідно додати застосування методів HR-менеджменту в системі управління персоналом на досягнення поставлених цілей гендерної рівності
5. Оцінка гендерного впливу планованих бюджетних заходів	5.1. Аналіз соціально-економічного впливу на окремі гендерні групи	Слід додати не лише окремі гендерні групи, але й запровадити їх на загально-державному чи територіальному рівні
	5.2. Аналіз можливих втрат у разі не впровадження пропонованих втручань	Аналіз ефективності витрат: з точки зору фінансового забезпечення і з точки зору соціальної ефективності
	5.3. Аналіз ризиків під час впровадження планового втручання	Виокремлення та аналіз наслідків в розрізі розгляду саме цих соціальних ризиків. Побудова системи управління цими соціальними ризиками
Здійснення коригувальних заходів		

*Удосконалено автором на основі [400]

Ці етапи є необхідними на початковому впровадженні ГОБ. Але в подальшому пропонується застосування A/B-тестування з метою обрання програм, які є гендерно-чутливим. Також саме застосування цього методу є визначальним в умовах карантину, адже базується на використанні цифрових технологій. Тестування A/B пропонує дуже систематичний спосіб з'ясувати ефективність будь-якого процесу. Цей тест побудований на основі застосування маркетингових технологій у сфері цифрової економіки. Більшість маркетингових зусиль спрямовані на збільшення трафіку. Зокрема й у випадку розширення застосування гендерного підходу можна розглядати зусилля його

прихильників крізь призму маркетингу і позиціонувати його як ефективний спосіб мінімізації соціального ризику та покращення соціально-економічного стану в країні. Орієнтація на цифровий простір вимагає гнучкості у ГОБ і розширення трафіку. Але, оскільки придбання трафіку є складним та вартісним, то першорядним завданням стає пропонувати найкращий досвід стейкхолдерам, які заходять веб-сайти з питань ГОБ.

Це допоможе їм досягти поставлених цілей і дасть змогу здійснити конвертацію в найшвидший та найефективніший спосіб. Тестування A/B у маркетингу дозволяє максимально використати наявний трафік. Структурована програма тестування A/B може зробити маркетингові зусилля більш вигідними, визначивши найважливіші проблемні ділянки, які потребують оптимізації і застосування гендерного бюджетування. У практиці комерційних підприємств застосування тестування A/B відходить від самостійної діяльності, яка обмежувалася періодичністю один раз на місяць до більш структурованої та безперервної, яку завжди слід проводити за допомогою чітко визначеного процесу.

Звичайно, що при A/B-тестуванні застосовується лише два можливих варіанти, тобто дві можливих програми або напрямки, проте слід врахувати і багатоваріантність можливих програм.

Але для визначення та оптимізації процесів та в умовах карантинних обмежень необхідним є використання цифрових технологій. A/B-тестування (також відоме як роздільне тестування) - це техніка оптимізації веб-сайтів, яка передбачає відправлення половини користувачів до однієї версії сторінки, а іншої половини - до іншої, а також перегляд веб-аналітики, щоб побачити, який з них є більш ефективним. Проте саме це тестування дасть змогу визначити ефективність застосування гендерно-чутливих сценаріїв у системі публічного управління соціальними ризиками. Узагальнено застосування A/B-тестування представлено на рис. 5.11.

Рис. 5.11. Узагальнена схема застосування A/B-тестування з метою побудови гендерно-чутливих програм

Google Analytics і Google Optimize пропонують одне з найкращих рішень для збору даних та тестування A/B і дають можливість отримати майже все необхідне безкоштовно. Набір Google Analytics 360 включає в себе оптимізацію 360 і надає великий спектр інструментів у безкоштовній версії. Проте важливим є наявність фахівця, який знає, як налаштувати розширене стеження. Це головний недолік варіанта Google: потрібно знати платформу та те, як отримати найкраще з неї, і це вимагатиме відповідної технічної підготовки фахівця. Застосування цього виду тестування значно спростить роботу над виявленням гендерно-чутливих бюджетів чи тих сфер, які потребують найбільшого втручання або які є найменш гендерно чутливими.

Спроектуємо етапи впровадження A/B-тестування для гендерного бюджетування (табл. 5.8).

Таблиця 5.8

Пропоновані етапи впровадження A/B-тестування для гендерного бюджетування

Етапи	**Опис**
Цілі тестування	Збільшення читацької аудиторії та аудиторії, збільшення підписок, збільшення часу, проведеного відвідувачами на їхньому веб-сайті, або прискорення перегляду відео та інших матеріалів із використанням соціального обміну
Вимір	Планування програми тестування
Встановлення пріоритетів	Визначення пріоритетів допомагає науково сортувати декілька гіпотез. На даний момент слід отримати дані веб-сайту, дані про відвідувачів і чітко визначити цілі з урахуванням відставання на першому етапі разом з гіпотезою, визначити пріоритетність.
Умови	Чіткі часові виміри тестування, яких необхідно дотримуватися, випадковість дослідження (рандомний підхід), безперервність проведення тестів (тобто вибірка має бути постійною). Урахування тих варіантів, які не принесли результати. Вибірка (гіпотези) повинна мати причинно-наслідковий зв’язок.
Конкретизація вимірів тестування	Конкретна соціальна кнопка, яка доступна у публічних закладах (н.п. ЦНАП) Тестування варіантів режимів реєстрації електронною поштою
Складання календаря тестування	Ефективна програма оптимізації завжди матиме дві частини, а саме: планувати та визначати пріоритети
Внесення змін	Необхідно аналізувати всі отримані результати, внести зміни.
Ефективність	Вибір оптимального варіанта гендерно-чутливої соціальної програми. Більш ефективний процес аналізування гендерних даних. Підвищення поінформованості населення.

Зменшення гендерної нерівності може забезпечити покращення макроекономічних показників. Визнання того, що гендерні розбіжності є шкідливими та що державні бюджети не є гендерно нейтральними, означає необхідність включення ґендерних міркувань у процес складання бюджету. Хоча ініціативи гендерного бюджетування можуть набувати різних форм, їх найважливіше призначення - впливати на процес бюджетування та допомагати розробникам політики зосереджуватися на шляхах, завдяки яким державна політика може допомогти зменшити гендерні нерівності та покращити економічні результати.

Міжнародний досвід показує, що існує багато різних підходів до впровадження гендерного бюджетування. Найважливішими підходами, що використовуються в різних ініціативах щодо гендерного бюджетування, є:

- включення гендерних аспектів до всього процесу управління державними фінансами;
- інтеграція гендерних аспектів у формування бюджету на основі результатів та програм;
- категоризація бюджетних програм та вимоги щодо гендерного аналізу;
- поєднання гендерного бюджетування та бюджетування на основі участі;
- відстеження фінансових асигнувань для сприяння правам жінок та ґендерній рівності;
- застосування стандартних інструментів гендерного бюджетування, таких як гендерна політика та оцінка бюджету, розрізнений ґендерний аналіз державних витрат та аналіз податкових надходжень, а також оцінки потреб бенефіціарів з урахуванням гендерних питань;
- гендерне бюджетування;
- поєднання гендерного бюджетування з оцінками впливу.

Світовий досвід показує, що жінки менш представлені на виконавчому рівні та заробляють менше, ніж чоловіки, тому що вони, як правило, уникають ризику, мають тенденцію до зменшення заробітної плати, пов’язаної з діяльністю, менш схильними до переговорів про заробітну плату та, швидше за все, і в соціальному забезпеченні перебувають у менших конкурентних перевагах з чоловіками. Економічні вигоди від роботи можуть отримувати не тільки жінки. Залучення більшої кількості жінок до складу робочої сили сприятливо впливає на економіку країни у двох важливих напрямах. По-перше, підвищення чисельності жінок у складі робочої сили приведе до збільшення її пропозиції. Якщо жінки будуть брати участь у ринку праці тією ж мірою, як і чоловіки, робоча сила Європи може вирости на 6%. Якщо вони вирішають

працювати стільки ж годин, скільки і чоловіки, то робоча сила може збільшитися на цілих 15%.

По-друге, поширеність зайнятості жінок на основі повного робочого часу є гарною передумовою для збільшення в компаніях частки керівних посад, займаних жінками. Більша кількість жінок серед вищого керівництва і в радах директорів компаній, як підтверджує дослідження МВФ, пов'язана з більш високими фінансовими показниками компаній, що має сприяти корпоративним інвестиціям та продуктивності, а також додатково обмежуватиме уповільнення темпів потенційного економічного зростання в Європі.

Позитивний взаємозв'язок між великою кількістю жінок на високих посадах у компаніях і рентабельністю компаній сильніше виражений, згідно з дослідженням, у секторах, де жінки становлять більшість працівників, що підкреслює значення зближення гендерного розриву між складом вищих керівників фірм і робочою силою в цілому. Цей позитивний зв'язок також більш очевидний у наукоємних галузях, секторах послуг і високотехнологічних галузях обробної промисловості, де різноманітність, у тому числі гендерна, може сприяти задоволенню великого попиту на більш творчий підхід і інноваційний потенціал.

5.2. Розвиток соціальної відповідальності бізнесу в системі публічного управління соціальними ризиками

Поліпшення економічної ситуації та активізація соціальної політики забезпечують більшу участь фізичних і юридичних осіб у суспільному житті та соціальному забезпеченні. В сучасних умовах важливим є об'єднання зусиль для надання соціальної допомоги та впровадження окремих підходів фінансування соціального захисту. В основі розширення фінансового

забезпечення соціального захисту, як і економічного розвитку, є максимальна зайнятість населення. Відповідно до принципу «попит і підтримка», бенефіціари зобов'язані брати активну участь у заходах з інтеграції населення в трудове життя і вичерпувати всі можливості скорочення або припинення своєї потреби в допомозі. Водночас, з огляду на індивідуальні здібності, схильності та стан здоров'я людей, необхідно запропонувати відповідні заходи для підтримки їх інтеграції на ринок праці. В умовах глобалізації у сучасних умовах Україні в системі соціального захисту необхідно використовувати концепцію "європейської соціальної моделі". Ця модель передбачає зосередження політичної спільності перш за все в дискурсі про європейський вимір у сфері пенсійного забезпечення, охорони здоров'я та зайнятості. Ці сектори становлять основні фінансові витрати в системі національного соціального захисту різних країн. Традиційно в кожній країні створено відповідні інституціоналізовані системи, що є основою суверенної соціальної держави.

Безсумнівно, що демографічні тенденції, високий рівень структурного безробіття, державний борг та обмеження європейської економічної інтеграції є спільними проблемами для національних систем соціального захисту (пенсійного забезпечення, охорони здоров'я та сприяння зайнятості). Проте сучасні трансформаційні процеси вимагають перенесення наголосу з інституційного фінансування соціального захисту на змішаний із створенням нового підприємництва.

Сублімація системи фінансування та розвитку соціального захисту створило таку форму підприємництва, як соціальне підприємництво. Як випливає з нещодавньої "Ініціативи соціального підприємництва" Європейської Комісії [402], соціальні підприємства набули вагомого значення в політичних дебатах у багатьох європейських і неєвропейських країнах. Вони є важливою віхою для політиків, громадян та підприємців, залучених до просування національних та субнаціональних економічних систем для соціально орієнтованих компаній. Створення сприятливого середовища для соціальних підприємств матиме вирішальне значення для реалізації свого потенціалу, не

тільки сприяючи створенню робочих місць, але й знаходячи відповіді на більш широкі соціальні та економічні потреби, і сприяє більшій єдності та включенню суспільства в управління соціальними ризиками.

Огляд літературних джерел дав змогу окреслити поняття, які стосуються соціального захисту та соціального підприємництва. Соціальний захист визначають як «…діяльність держави, спрямовану на забезпечення формування й розвитку повноцінної особистості, виявлення й нейтралізацію негативних факторів, що впливають на неї, створення умов для самовизначення і ствердження у житті» [405]; "…комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах…" [406]. Проте у цих визначення не детерміновано місце концесії: співпраці підприємців і держави для залучення осіб з інвалідністю, фізичними та іншими вадами, маргіналів у виробничий процес. Проблеми аналізування і порівняння даних різних країни щодо втрати працездатності та інвалідності розглядалися в дослідженнях держав-членів ЄС. Існує багато досліджень щодо працевлаштування людей з обмеженими можливостями, які часто стосуються питань залучення їх до роботи. Під егідою Європейської Комісії у 2000 р. була створена Європейська група експертів з питань працевлаштування інвалідів.

Трансформація ринкових відносин вимагає створення нових підходів до зміни соціального забезпечення, адже соціальна сегрегація, дитяча бідність або демографічні зміни є прикладами нагальних соціальних проблем у багатьох європейських країнах.

Зростаюча складність і непередбачуваний характер багатьох суспільних та соціальних проблем на тлі супутнього зниження можливостей фінансування за бюджетні кошти та кошти цільових позабюджетних фондів наслідків подолання соціальних ризиків спричинили до кооперації неприбуткових неурядових організацій із підприємницькими структурами.

Тому серед основних питань, які необхідно розкрити у цьому дослідженні, слід виділити такі:

- які основні проблеми у соціальному захисті у світі і в Україні загалом?
- яким чином здійснити розширення соціального забезпечення?
- як впливає розвиток соціального на соціальний захист?
- які перешкоди щодо розвитку соціального підприємництва в Україні і які шляхи їх подолання?

Пошук фіскального простору для важливих економічних та соціальних інвестицій необхідний для досягнення цілей сталого розвитку будь-яких економічних систем, а також для сталого суспільного розвитку та забезпечення прав людини, що і є метою дослідження.

Серед основних інструментів аналізу для вдосконалення системи фінансування соціального захисту слід виділити те, що дослідження спиратимуться на наукові дані та загальні показники різних держав, методи експертних оцінок, екстраполяції та аналізування.

Використовуючи ці дані, результати можуть бути покращені з урахуванням спільних цілей і застосовувані на території України.

Поняття публічного управління соціальними ризиками охоплює різні сфери суспільства. Оскільки ідеться про захист, то в його основу покладено ризики, зокрема соціальні. Системи публічного управління соціальними ризиками різних країн світу охоплюють захист від таких соціальних ризиків, які окреслені загальнообов’язковим державним соціальним страхуванням: безробіття, хвороба, тимчасова втрата працездатності, інвалідність, втрата годувальника, а також додатково: батьківські обов’язки (наприклад, підтримка, пов’язана з вагітністю, пологами та вихованням дітей), доступність житла подолання соціальної ізоляції (включаючи, наприклад, реінтеграцію алкоголіків та наркоманів).

З метою визначення місця публічного управління соціальними ризиками було побудовано модель, що базується на піраміді потреб А. Маслоу та враховує чинні індикатори соціального захисту відповідно до європейського рівня соціальних прав (табл. 5.9).

Таблиця 5.9

Модель потреб людини в системі публічного управління соціальними ризиками

Рівні	**Потреби відповідно до піраміди Маслоу**	**Індикатори системи публічного управління соціальними ризиками**
	Вхідний потік	
Потреби другого рівня	Потреби у розвитку і самореалізації	Створення успішних бізнес-моделей, інноваційний та технологічний розвиток, розвиток культури, соціальне підприємництво
	Змішаний потік	
	Потреби у самоствердженні	Підтримка молоді та її подальша освіта, зайнятість, яка відповідає отриманій кваліфікації
	Вихідний потік	
	Потреби у соціалізації	Доступ до інформації, вирівнювання гендерного дисбалансу, розвиток молоді.
Потреби першого рівня	Потреби у безпеці: соціальна безпека держави; соціальна безпека підприємства; соціальна безпека на рівні індивіда	Рівень економічного і правового розвитку держави, загальношкільна та дошкільна освіта, профілактика хвороб, надання соціальних гарантій (захист незахищених верств населення, пенсійне забезпечення, захист від безробіття, захист материнства та дитинства)
	Фізіологічні потреби	Охорона здоров’я

**Авторська розробка*

В Україні соціальне підприємництво почало розвиватися ще на початку 2000-х р., проте станом на сьогодні воно ще недостатньо розвинене через брак знань про нього, відсутність спеціальних законодавчих актів, які б регулювали це питання, незнання відмінностей соціального підприємництва від інших форм підприємництва та його ролі в розвитку суспільства та громад. Його досить часто плутають з благодійними організаціями. Соціальне підприємництво в Україні досить широко підтримується різноманітними міжнародними фондами й організаціями. Починаючи з 2011 р. у рамках проекту «Розвиток соціального підприємництва», що реалізувався Фондом «Східна Європа», Британською радою, Міжнародним фондом «Відродження», «Price WaterhouseCoopers в Україні», Ерсте Банком та Українським фондом підтримки підприємництва, в країні було відкрито три центри (у Львові, Донецьку та Криму), де надавалася

інформаційно-методична підтримка для тих, хто проявив інтерес до теми соціального підприємництва. Зараз подібні центри існують у м. Львів, у м.Ужгород, у м. Житомир. Також проектом міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (Проект ПРОМІС) у 2017 р. видано посібник «Що слід знати про соціальне підприємництво». У березні 2018 р. в Україні розпочав діяльність новий проект «Соціальне підприємництво: досягнення соціальних змін за ініціативою «знизу», що реалізується за фінансової підтримки Європейського Союзу. У лютому 2018 р. Українська соціальна академія анонсувала збір заявок у рамках міжнародної програми Social Impact Award, що передбачає навчання молодих людей віком від 17 до 25 років, які хочуть познайомитися із соціальним підприємництвом, мають ідею соціального підприємства або ж хочуть масштабувати свій соціальний бізнес [424].

Практично кожне соціальне підприємство стикається з такими проблемами, як:

- відсутність спеціалізованих послуг із його розвитку.
- соціальні підприємства не можуть ефективно конкурувати у сфері державних закупівель через великі розміри контрактів, вимоги до попередньої кваліфікації, затримки платежів тощо;
- обмеженість доступу до інвестиційних фінансових ресурсів через недостатнє розуміння інвесторами і кредиторами сутності та гібридних бізнес-моделей соціальних підприємств;
- відсутність стартового капіталу. Водночас, незважаючи на складність пошуку початкових інвестицій, більшість соціальних підприємців визнає, що ще гостріше фінансові проблеми постають на етапі зростання чи на стадії зрілості розвитку соціального підприємства;
- труднощі в доступі до зростання капіталу;
- відсутність інформації про соціальний вплив та значення соціальних підприємств перешкоджає виникненню зацікавленості в їх розвитку з боку як приватних інвесторів, так і широкої громадськості.

За умови дослідження сфери соціального захисту, необхідно обрати базові показники, що характеризують його ефективність. І одним з таких базових показників, що являє собою показник процвітання суспільства, є валовий внутрішній продукт. Валовий внутрішній продукт (ВВП) - це центральна кількість, яка вказує загальну вартість усіх товарів (товарів і послуг), вироблених протягом періоду в межах національних кордонів економіки. ВВП визначається за трьома аспектами: джерелом, розподілом та використанням. З моменту свого запровадження ВВП став домінуючим показником вимірювання макроекономічного багатства. Економічне зростання чи криза першою чергою вимірюється цим показником. Окрім того, визначення рівня ефективності соціального захисту є поняттям суб'єктивним і залежить від багатьох факторів. Тому у світовій практиці витрати на соціальний захист включають грошову допомогу, пряме натуральне надання товарів і послуг, податкові пільги для підприємств із високим рівнем соціальної відповідальності та цілями. Допомога може бути спрямована на домогосподарства з низьким доходом, на осіб похилого віку, інвалідів, хворих, безробітних або молодих людей. Щоб вважатися «соціальними», програми повинні включати або перерозподіл ресурсів між домогосподарствами, або обов'язковість і загальнодержавність участі роботодавців та працюючих. Соціальні виплати класифікуються як державні, коли уряд країни (тобто центральні, державні та місцеві органи влади, включаючи фонди соціального забезпечення) контролює відповідні фінансові потоки.

Усі соціальні виплати, які не надаються органами державної влади, вважаються приватними. Приватні перекази між домогосподарствами не розглядаються як «соціальні» і не включаються до цього. Чисті сукупні соціальні витрати включають як державні, так і приватні витрати. Вони також враховують особливості податкової системи щодо прямого та непрямого оподаткування та отримання податкових пільг для соціальних цілей. Ці показники вимірюються у відсотках від ВВП.

Покращення стану фінансового забезпечення публічного управління соціальними ризиками може здійснюватися через:

- побудову ефективної системи перерозподілу державних видатків шляхом використання оцінювання всіх бюджетних асигнувань з врахуванням процесів децентралізації, з метою усунення недоцільних витрат / перевитрат та подолання корупції;

- використання міжнародного досвіду шляхом застосування відкритого методу координації з питань соціального захисту та соціальної інтеграції;

- збільшення податкових надходжень шляхом застосування диференційованих податкових ставок та стимулювання зайнятості населення, що дозволить через систему соціального страхування забезпечити надходження у позабюджетні цільові фонди;

- використання міжнародної співпраці, пошук зовнішнього (донорського) фінансування;

- виявлення незаконних фінансових потоків (хабарництво, тіньова економіка тощо);

- управління зовнішнім і внутрішнім державним боргом країни;

- стимулювання розвитку соціального підприємництва шляхом розроблення відповідного законодавчого та суспільного клімату.

Соціальні підприємства сприяють вирішенню найбільших соціальних проблем нашого часу, таких як бідність, соціальна ізоляція та безробіття, і заповнюють прогалини в наданні послуг, що становлять спільний інтерес. Крім того, вони сприяють сталому розвитку нових форм ділової активності.

При цьому соціальні підприємства спираються на місцеві цінності та допомагають створювати робочі місця, одночасно забезпечуючи податкові надходження та підвищуючи ефективність державних витрат.

Оскільки соціальні підприємства створюють додаткову цінність, що приносить користь місцевим громадам і суспільству в цілому, слід дослідити масштаб їхнього соціального впливу в інтересах влади на всіх рівнях. У випадку, коли витрати на соціальний захист не покривають необхідні потреби відповідних

верств населення, соціальне підприємництво виступає у ролі як економічної, так і морально-психологічної підтримки відповідних верст населення.

Підприємства шукають фінансування з різних джерел, починаючи з заснування нового підприємства, капіталовкладення фонду, фінансування досліджень та розробок або отримання нового оборотного капіталу. Існує безліч видів фінансування, включаючи гранти, кредити та фінансування власного капіталу, і важливо вибрати правильний фінансовий ресурс для бізнесу.

Важливим є оцінювання ефективності соціального забезпечення держави. Проте на меті розвитку соціальної політики держави є удосконалення соціального забезпечення. Слід врахувати те, що зміни наявного доходу домогосподарств впливають на поведінку домогосподарств, включаючи інвестиції в охорону здоров'я, освіту, добробут дитини, життєдіяльність та виробничу діяльність. Поліпшення стану здоров'я, освіти та добробуту дітей підвищує рівень людського капіталу, тоді як життєдіяльність та продуктивні інвестиції збільшують фізичний капітал, збільшуючи продуктивність праці та збільшуючи наявний дохід, створюючи доброчесне коло інклюзивного соціального розвитку та справедливого економічного зростання. При розробленні моделі вдосконалення соціального забезпечення слід врахувати мотивуючу функцію соціального ризику: позитивні наслідки при реалізації ризику чи лише ймовірності реалізації ризику. В умовах соціального ризику досить складно визначити позитивні наслідки, проте можна виділити такі: науково-технічний розвиток, який дасть змогу мінімізувати ризики, пов'язані з охороною здоров'я, екологічні ризики, ризики, пов'язані з працевлаштуванням, інфраструктурні ризики, фінансові ризики. Ефекти, переваги та віддача від соціального захисту можуть бути вищими, якщо його впроваджувати разом з додатковою політикою, спрямованою на поліпшення охоплення здоров'ям та освітою, підвищення санітарних умов та інфраструктури, сприяння економічній продуктивності та формальному ринку праці, сприяння індустріалізації, інноваціям та технічним змінам. Підхід до планування розвитку - це посилення

міжгалузевих втручань та посилення багатовимірного впливу в Україні в розрізі соціального забезпечення.

На рис. 5.12 видно, що в рамці наявні як планування, так і оцінювання впливу.

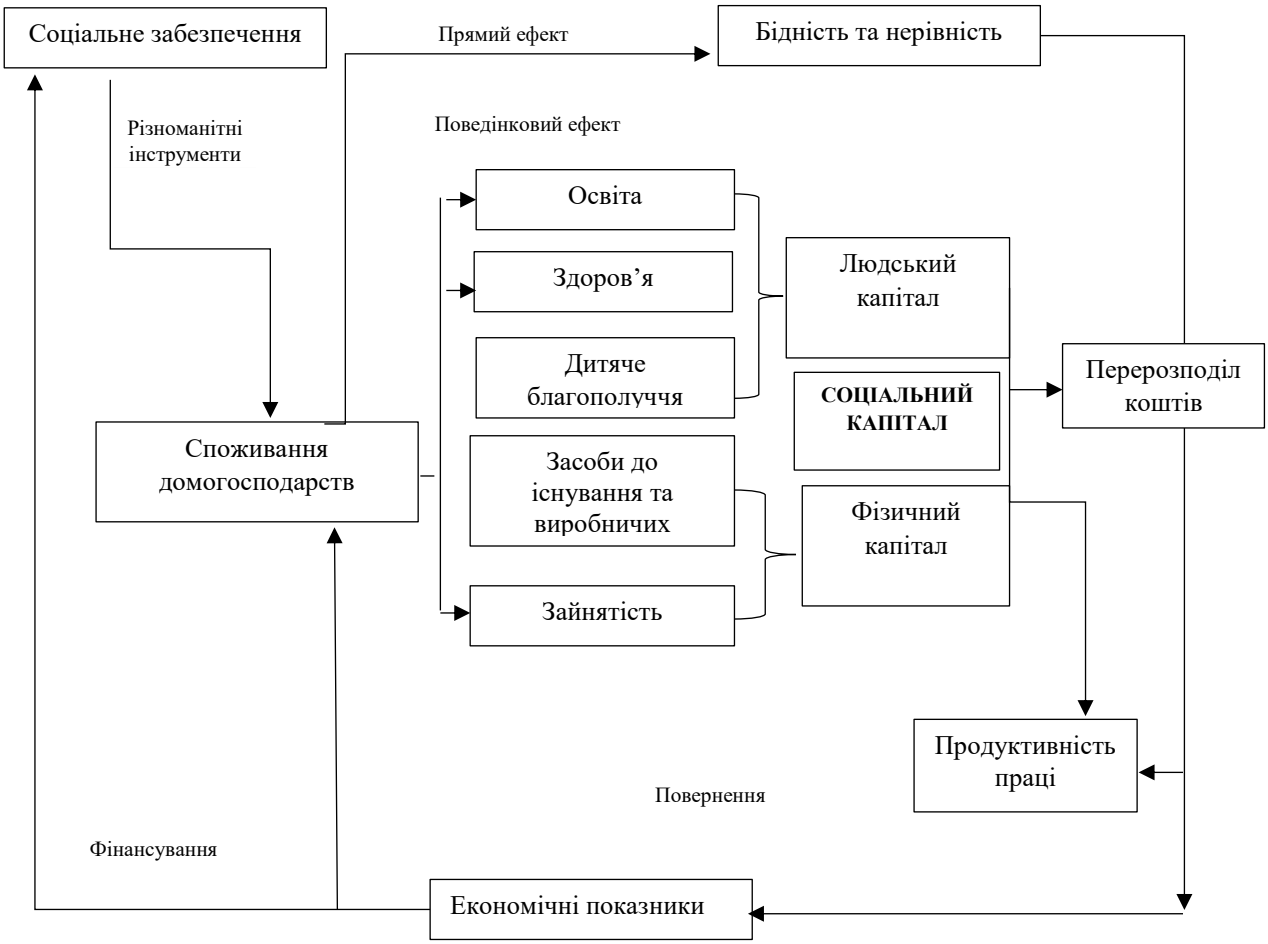

Рис. 5.12. Кругообіг у системі публічного управління соціальними ризиками в умовах соціального підприємництва*

* сформовано авторкою

Агенти планування в урядах використовують рамки для збалансування соціальних та економічних інвестиційних пріоритетів для спільного досягнення основних цілей політики. До них можна віднести сприяння соціальної справедливості, зменшення бідності, збільшення зайнятості, зміцнення економічного зростання та розвитку країн. Процес планування будує зв'язки між конкретними секторами (такими як взаємне посилення грошових переказів та соціальне медичне страхування в секторі соціального захисту) та між секторами

(наприклад, розробка програм соціального захисту для покращення освіти, здоров'я, харчування та засобів до існування). Планування розвитку переосмислює економічні матриці руху грошових коштів, використовувані моделями планування розвитку десятиліть тому, адаптуючи їх як моделі виробництва політики. Ця структура використовує класичну матрицю входу-виходу, але відходить від загальноприйнятого підходу, визначаючи "вхідні дані" як сукупність державних політик, програм та інструментів, які уряди використовують для досягнення цілей національної політики (виходи `в матриці планування). Як «вхідні матеріали» (стратегії, програми, інструменти), так і «результати» (наслідки політики) можуть бути організовані соціально-економічним сектором в рамках матриці, посилюючи узгодженість інтегрованого плану. Модель підкреслює важливість "міжгалузевих" та "внутрігалузевих" зв’язків. Наприклад, внутрішньогалузеві зв'язки в рамках соціального захисту відображають взаємне зміцнення, яке виникає, коли вхідний рух грошових коштів фінансуються внесками домогосподарств на соціальне медичне страхування. Це, своєю чергою, захищає членів від катастрофічних втрат при хворобі, від яких соціальні трансферти лише забезпечують недостатній захист. Поєднання грошових переказів та соціального медичного страхування набагато краще знижує бідність та незахищеність, ніж окремі інструменти самостійно.

Підхід дає можливість аналізувати міжгалузеві зв’язки. Наприклад, інструменти соціального захисту зміцнюють результати за межами власного сектору, поглиблюючи людський капітал, посилюючи розвиток засобів до існування та в цілому сприяючи економічному зростанню бідних та інклюзію людей з обмеженими можливостями. „Систематизація” може розглядатися як відповідь на вимоги політиків, що вимагають більшого розвитку вплив програм соціального захисту.

Багато інструментів соціального захисту працюють за рахунок розширення доступу бідних людей до ринків (таблиця 5.10).

Таблиця 5.10*

Матриця організаційно-функціональних інструментів планування розвитку системи публічного управління соціальними ризиками

ВХІДНІ ДАНІ		**ВИХІДНІ ДАНІ**
Необов'язкові	Обов'язкові	**РІВНІ ЗАСТОСУВАННЯ МАТРИЦІ**: - Макрорівень (загальнонаціональний) - Мезорівень (регіональний) - Мікрорівень (місцевий)
Публічні/приватні	Публічні/приватні	
Страхові та нестрахові механізми: добровільні види страхування; соціальні пакети; внутрішні фонди взаємодопомоги; зовнішні фонди взаємодопомоги	Страхові та нестрахові механізми: в межах бююджетних видатків, обов'язкове страхування (соціальне, від нещасних врипадків), в межах окремих соціальних програм	

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПОЛІТИКИ					***ЧИННИКИ ВПЛИВУ***		
Інші сектори, які забезпечують загальне функціонування	Соціальний захист				**ЗОВНІШНІ:** Політичні; Економічні; Екологічні **ВНУТРІШНІ:** Наявність «просторових активів»; Особистінсні .		
Додаткові критерії: - *Додаткова вигода (податкові преференція, імідж)* - *Обов'язковість.* - *Соціальний ріст*	Охорона здоров'я	Соціальне обслуговування	Забезпечення добробуту	Освіта / навчання			
Грошові трансферти					Зменшення бідності	Соціальне забезпечення	**ДОМІНУЮЧА МЕТА**
Фінансовий сектор					Соціальне включення		
Інфраструктура					Розвиток людського капіталу		
Цифровізація					Збільшення зайнятості		
Підприємництво(в т.ч. соціальне)					Політична стабілізація	Інші	
Екологія					Економічний ріст		

ІНСТИТУЦІЇ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ДОСЯГНЕННЯ ПОСТАВЛЕНОЇ ДОМІНУЮЧОЇ МЕТИ **Публічні органи влади, громадські об'єднання, громадяни, підприємства**			
ФУНКЦІЇ	**ІНСТРУМЕНТИ**	**ЧАСТОТА**	**ЗАСОБИ**
Публічні органи влади: *розвиток соціальної держави в межах напрямку їхньої діяльності*	Законодавча база, мережа та види соціальних послуг, обов'язкові види страхування, нетворкінг	Відповідно до законодавста	Бюджетні кошти, кошти з обов'язкових видів страхування, грошові стягнення за правопорушення
Громадські об'єднання: *захист прав і свобод, задоволення соціальних інтересів*	Законодавство, система комунікацій, нетворкінг	За потреби громадян відповідно до мети діяльності організації, за наявності ресурсів	Добровільні внески
Громадяни *виконання субсидіарності та ргомадської відповідальності*	Законодавство, система комунікацій, нетворкінг, професійні якості	За потреби громадян, відповідно до законодавства	Обов'язкові внески, власні заошадження.
Підприємства *соціальна (обов'язкова та добровільна) та фінансова (обов'язкова та добровільна) відповідальність*	Законодавство, система комунікацій, нетворкінг	Відповідно до законодавства, постійно (обов'язково та добровільно), додатково- за потреби працівника	Фінансові ресурси підприємства

*авторська розробка

Цей підхід врівноважує пріоритети економічних та соціальних витрат для спільного досягнення економічного зростання та розвитку для бідних та інклюзивного економічного розвитку з метою посилення злагодженості в секторі соціального захисту, одночасно максимізуючи зв'язки між соціальним захистом та іншими секторами розвитку. Одним із перших питань, на які слід звернути увагу при розробці системи соціального захисту, є те, хто на інституційному рівні керуватимуть розробкою, впровадженням та постійною роботою відповідних програм. Кожна модель має переваги та недоліки, а розробка відповідної структури управління передбачає обмін ключовими складовими успішного управління програмами. Зокрема, найкраще домовленість включатиме керівництво з наступними характеристиками: політичне зобов'язання щодо соціального захисту; політичний вплив на забезпечення ресурсів та захист пріоритету програми; інституційна спроможність проводити адміністративно інтенсивну програму.

Перерозподіл грошових коштів розширює ефективний попит на ринкові товари та послуги, дозволяючи людям задовольняти їх основні потреби, одночасно посилюючи життєдіяльність та стимулюючи економічну активність. Так само повний спектр секторів політики може ефективно посилити досягнення цілей соціального захисту: освіта створює людський капітал і ефективно зменшує бідність, також ініційовані програми життєдіяльності зміцнюють стійкість домогосподарств та зменшують їхню вразливість, а економічні реформи можуть створювати можливості, що дозволяють домогосподарствам з низькими доходами покращити свій матеріальний стан. Швидкий розвиток підприємств може допомогти економіці відновитися після рецесії, створюючи нові робочі місця та впроваджуючи інновації. Попередні дослідження з ряду країн показують, що близько чотирьох-шести відсотків швидкозростаючих фірм виробляють від половини до трьох четвертих усіх нових робочих місць. Проте питання про оптимальну організацію фінансового забезпечення підприємств є актуальним, зокрема в умовах соціально-економічної асиметрії і політичної нестабільності.

Для підприємств важливим є визначення обсягів використання власних фінансових ресурсів і можливості та необхідності залучення зовнішніх джерел та їхнього конкретного виду. Проте відповідь щодо вибору правильного способу організації фінансового забезпечення залежить від різних чинників. Зокрема, на якій саме фазі функціонування знаходиться підприємство, яку бізнес-модель воно використовує і чи впливає місце розташування. Тому важливим є дослідження зазначених питань. Саме соціальне підприємництво може стати одним з перспективних джерел фінансового забезпечення для підприємців через систему податкових преференцій та грантів, а також потужним механізмом мінімізації соціальних ризиків.

Сучасні світові тенденції розвитку держав вимагають постійного пошуку ідей щодо утримання конкурентних позицій на міжнародних ринках, а саме стимулювати інноваційну діяльність. Для забезпечення покращення економіко-соціального стану України та його стабільного розвитку у довготерміновому періоді слід створити сприятливі умови для інноваційної діяльності. Проте в умовах політичної дестабілізації напрямки пошуку нових рушійних сил повинні стосуватися не лише забезпечення економічного прогресу країни, але й створення умов соціального розвитку держави. Таким чином, забезпечення умов сталого розвитку України вимагає використання системного підходу з метою мінімізації негативних чинників у всіх сферах держави. У зв`язку з цим сприяння впровадженню і діяльності соціального підприємництва є актуальним.

Власне на сьогодні важливим стає визначення ефективності соціального забезпечення країни чи регіону.

Важливим є те, що в основі соціального підприємництва лежать такі принципи, як спільна власність усіх учасників підприємства; членство обумовлюється статутом організації, організація діє на засадах демократії і рівноправства; прибутки організації спрямовуються на її розширення та досягнення позитивного соціального чи/та екологічного ефекту; організація (підприємство) може діяти як за кошти меценатів, грантів, так і за рахунок

власних коштів; основною метою діяльності соціального підприємництва є примноження суспільного багатства держави, а не в приватного капіталу.

Таким чином, соціальне підприємництво, ідеї діяльності якого побудовані на застосуванні інновацій, дозволяє вирішити основні проблеми держави в економічній, інноваційній, соціальній, екологічній сферах. Соціальне підприємництво охоплює різні напрямки і сфери: залучення до суспільного життя незахищених верств населення шляхом їхнього працевлаштування; залучення до підприємницької діяльності незахищених верств населення із застосування фінансових механізмів шляхом надання пільгового кредитування; вирішення екологічних проблем; виробництво і реалізація продукції за пільговими цінами [**Error! Reference source not found.**].

Однак, оскільки більшість соціальних підприємств відносно невеликі, їх ідентифікують, як добродійні, але економічно неефективні. Дослідження соціального підприємництва , засноване на академічній літературі та тематичних дослідженнях у цій галузі, доводить, що є зворотне: їх діяльність часто надихає або навіть змушує на широкомасштабні зміни.

Фактично, моніторинг соціальних підприємств 2020 показав, що 96% голландських соціальних підприємств прагнуть активно впливати на інші організації, щоб діяти більш стійко.

Це відбувається трьома способами:

1. Підвищення можливого: продемонструвати, що життєздатне вести бізнес більш стабільно, надихаючи інших та пропонуючи нові моделі, які можна скопіювати.

2. Підвищення бажаного: формування привабливості стійких бізнес-моделей для споживачів, службовців та інвесторів.

3. Підвищення прийнятного: зміна параметрів того, що загалом вважається прийнятним чи ні, де йдеться про стійкість та інклюзивність.

Застосуванню досвіду зарубіжних країн щодо впровадження і розвитку соціального підприємництва на теренах України перешкоджає в першу чергу відсутність правового поля, яке чітко повинно окреслювати і регулювати

створення, діяльність та закриття організації тощо; низький рівень поінформованості про соціальне підприємство; відсутність чіткої детермінації поняття «соціального підприємництва»; недовіра громадян; проблемність залучення коштів для соціального підприємництва.

5.3. Удосконалення методології визначення рівня ефективності публічного управління соціальними ризиками

Важливим елементом системи планування розвитку системи публічного управління соціальними ризиками є національний координаційний механізм, який планує, визначає пріоритети та інтегрує цілі публічної політики та практики (включаючи політику сектора соціального захисту). Цей механізм все більше включає національний план розвитку, який координується національною організацією планування (наприклад, Національною комісією з планування). Ці всебічні та інтегровані підходи до планування посилюють як вплив, так і ефективність, збільшуючи ймовірність досягнення пріоритетних цілей політики, зменшуючи при цьому витрати і ризики. Крім того, практичні плани розвитку зміцнюють довіру до стратегії уряду, дозволяючи уряду розширити свої варіанти політики.

Основним розривом у цій структурі макрооцінювання є вимірювання умовних норм прибутку. Розглянемо інвестиції у програми соціальні програми. У рамках оцінки одного сектора / одного результату, що відображає оптимальне призначення грошових вливань на цілі зменшення бідності, пріоритетним напрямом буде кількісно оцінити майбутній вплив на зменшення бідності.

Багатогалузевий підхід може бути більш ефективним та більш доцільним. Поєднання грошових переказів із втручанням у сферу фінансування охорони здоров’я підвищує ефективність кожного з напрямів.

Ініціативи з перерозподілу грошових коштів краще дають можливість бідним домогосподарствам отримати доступ до програм соціального забезпечення, а пільги забезпечують належний захист малозабезпеченим домогосподарств.

Результат - більший вплив на обидва пріоритетні результати. Норма прибутку програми перерозподілу грошових коштів залежить від рівня інвестицій в ініціативу соціального забезпечення, а також від структури інвестицій у весь спектр соціальних та економічних інвестицій уряду. Те саме стосується норми прибутку інвестицій, наприклад, у систему охорони здоров'я. З метою аналізу проблеми звичайні підходи до оцінки, як правило, передбачають, що інвестиції в додаткові втручання не змінюються. Як результат, ці рамки зазвичай не в змозі надати докази, що дозволяють уряду оптимізувати поєднання інвестицій та отримувати користь від синергії між секторами.

Політики вимагають доказів ефективності багатогалузевих комплексних програм, розуміючи, що збільшення прибутку від додаткових інвестицій в один сектор залежить від структури інвестицій у кожен інший сектор. Просте оцінювання доцільності не може дати відповіді на це запитання, оскільки зазвичай зосереджується на ефективності фінансування одного сектора або максимум на декількох додаткових або альтернативних програмах. Тому важливим є комплексне дослідження ефективності соціального забезпечення. Переваги для комплексного встановлення рівня ефективності публічного управління соціальними ризиками є подвійними:

I. Комплексне оцінювання може виміряти додаткові переваги синергії та висвітлити складні компроміси в поєднанні декількох ініціатив, необхідних для створення оптимального соціального забезпечення.

II. Комплексне оцінювання охоплює весь спектр переваг, уникаючи недооцінки, пов'язаної з випробуваннями, що стосуються одного сектора / одного результату.

Таким чином, оскільки ПУСР – це система взаємопов'язаних елементів, діяльність яких спрямована на виконання завдань соціальної політики держави, необхідним є розроблення системи оцінювання її ефективності.

Таким чином, слід встановити, що ПУСР відноситься до завдань політики держави, які допомагають жінкам, чоловікам та дітям досягти або підтримувати якісний рівень життя (рівень життя, за якого забезпечуються всі конституційні права осіб) та підтримування здоров'я протягом усього життя. У своїй найпростішій формі ПУСР можна розподілити на такі блоки:

1) базовий захист доходу для дітей, що забезпечує доступ до харчування, освіти, догляду та інших необхідних товарів і послуг;

2) основні гарантії доходу для осіб у працездатному віці, які не мають можливості отримувати достатній дохід, у тому числі у випадках хвороби, безробіття, материнства та інвалідності;

3) базовий захист доходу для людей похилого віку;

4) основні медичні послуги для всіх, включаючи материнську допомогу, які відповідають критеріям доступності та якості.

Важливо також врахувати той факт, що для розвитку держави, як вже було зазначено, необхідним є забезпечення розвитку людського капіталу, який базується на таких критеріях, як:

- здоров'я нації;
- відтворення нації;
- освіченість нації;
- працездатність нації.

Останній критерії є визначальним для формування ефективного соціального забезпечення. Доказом цього є побудова моделей кругових потоків, яка наочно зображає, що в центрі ефективного функціонування економічної системи лежить людський капітал – чи то в ролі ресурсу, який формує працю, чи споживання, чи у ролі окремих фірм, чи у формі основного джерела побудови державного устрою.

Отже, загальне ПУСР зміцнює соціальну згуртованість і стабільність, сприяючи мирним, справедливим та інклюзивним суспільствам. ПУСР допомагає досягти цього головним чином завдяки його внескам у побудову соціального договору між членами суспільства та державою, за яким кожна сторона має зобов'язання та підзвітна іншій (рис. 5.13).

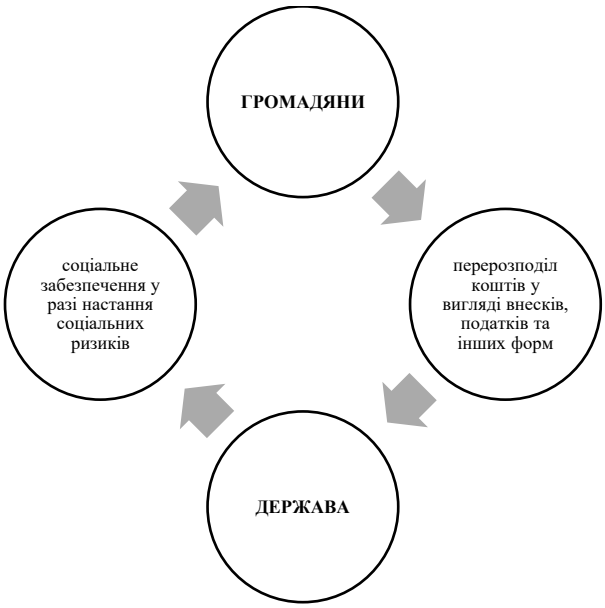

Рис. 5.13. Взаємодія суспільства і держави в розрізі системи публічного управління соціальними ризиками

ПУСР, яке охоплює всіх жінок, чоловіків та дітей у країні, вказує громадянам, куди саме спрямовані внески і податки. Цей договір про взаємні зобов'язання, коли громадяни та резиденти сплачують податки та внески державі та отримують пільги та послуги взамін, зміцнює довіру між суспільством та державою. Це має позитивні наслідки, такі як заохочення працівників та власників бізнесу сплачувати податок та роботодавців оформляти трудові договори. Це також сприяє стабільності та соціальній згуртованості.

Одним з напрямів мінімізації соціальних ризиків є забезпечення розвитку соціального капіталу.

Дотримуючись окресленого в цій роботі визначення, виділимо напрями дослідження розвитку соціального капіталу в Україні:

- соціальна комунікація;
- соціальна взаємодія та участь;

- участь у державному управлінні;
- культура та творчість;
- соціальна довіра.

Зв'язки, засновані на довірі та знайомствах як складових соціального капіталу, є визначальними для його розвитку. Але оскільки подібні концепції практично відсутні в публічній площині, дебати щодо політики нерівності в основному базуються на ідеях щодо субсидій на заробітну плату, гарантованих робочих місць, учнівства, кар'єри та технічної освіти. Слід врахувати і те, що соціальний капітал не дорівнює узагальненому поняттю довірі: тільки сплітаючись, ці два типи утворюють базову довіру, без якої можуть виникнути інші механізми, що забезпечують ефективні та стабільні соціально-економічні процеси. Оцінюючи розвиток соціального капіталу слід проаналізувати його основні детермінанти, тобто рівень довіри та стан третього сектора в суспільстві, що, у свою чергу, сильно співвідноситься з рівнем довіри громадянського суспільства (табл. 5.11).

Таблиця 5.11*

Система показників розвитку соціального капіталу

Напрями розвитку соціального капіталу з врахуванням пріоритетності	Довіра індивідів до інших
Напрям 1	кількість активних асоціацій, фондів та інших соціальних організацій
	явка виборців на місцевих виборах
	відсоток домогосподарств з доступом до Інтернету
	частка витрат бюджету органів місцевого самоврядування на культуру та охорону національної спадщини
Напрям 2	відсоток платників податків, які жертвують 1% організаціям, що надають суспільні послуги
	відсоток соціальних організацій, що співпрацюють з державним управлінням
	відсоток домогосподарств, оснащених телевізором
	кількість одержувачів пропозиції закладів культури
Напрям 3	відсоток громадян, зайнятих добровільною роботою
	відсоток офісів, що співпрацюють з неурядовими організаціями
	читання газет і журналів на душу населення
	відсоток цифрових колекцій у бібліотеках

*авторська розробка

З метою визначення напрямів розвитку соціального капіталу слід здійснити СВОТ-аналіз стану соціального капіталу в Україні (рис. 5.14).

Сильні сторони	**Слабкі сторони**
Зростання рівня освіти Доступність до інформації Сильний третій сектор	Низький рівень соціальної довіри Відсутність цілісної системи розвитку компетентностей у соціальній сфері Наявність корупційних ризиків Фінансово-економічні проблеми
Можливості	**Загрози**
Розвиток інтелектуального капіталу Розвиток процесу децентралізації Удосконалення та подальше впровадження реформ (освіти, медицини, пенсійної реформи, управління державними фінансами) Імплементація в європейський простір Впровадження в освітній процес та в інформаційну політику держави значення для держави розвитку соціального капіталу	Відсутність усвідомлення важливості соціального капіталу Повільний темп проходження реформ Нерозуміння значення реформ Політична криза (військові дії на Сході України) Фінансово-економічна криза

Рис. 5.14. СВОТ-аналіз стану соціального капіталу в Україні*
*сформовано авторкою

Отже, з метою забезпечення розвитку соціального капіталу державне управління повинно бути зосереджене на розвитку людського й інтелектуального капіталу шляхом створення умов для отримання якісних освітніх, медичних послуг, сприяння розвитку культури та підтримання історичної, духовної спадщини, забезпеченні охорони довкілля шляхом інвестування у сміттєпереробну галузь, розвитку альтернативних джерел енергії та підтримки сільського господарства тощо. Ці елементи є визначальними не лише в системі розвитку соціального капіталу, але й для формування ефективного державного управління, що дасть змогу мінімізувати цілу низку ризиків, серед яких визначальними є корупційні та соціальні ризики. Питання соціального капіталу та виконання державних послуг набуває все більшого інтересу та значення. Спроби поєднати продуктивні зусилля постачальників послуг та користувачів послуг лежать в основі численних реформ, спрямованих на покращення управління та надання державних послуг. Також слід відзначити, що для покращення розвитку соціального капіталу важливим є усунення або мінімізація корупційних ризиків,

зокрема на всіх рівнях влади, що дасть можливість забезпечити довіру населення, врегулює ринок праці, забезпечить підвищення ефективності витрат бюджетної сфери. Існуючі емпіричні дослідження підтверджують деякі аргументи щодо переваг (і меншою мірою витрат) соціального капіталу для надання державних послуг та потенційних переваг державних послуг для соціального капіталу. Виявляється, що кожен вимір соціального капіталу (крім неформальної комунікабельності) має позитивний вплив на ринку праці, а також для підприємств, установ, організацій, які здійснюють свою діяльність на засадах неприбутковості, як урядового, так і неурядового типу. Схоже, це стосується більшості аспектів діяльності, а також у кількох організаційних умовах, що дозволяє припустити, що райони з високим рівнем соціального капіталу можуть бути більш стійкими до економічного спаду та скорочення бюджету.

Високий рівень нерівності та відсутність доступу до соціального забезпечення та гідних робочих місць тісно пов’язані із соціальним відчуженням.

Наявність соціальних ризиків сприяє розвитку соціального захисту і соціального забезпечення та системи ПУСР загалом. ПУСР може потенційно зменшити незахищеність працівників та допомогти формалізувати трудові договори, тим самим сприяючи гідній роботі. ПУСР - це інвестиція в людський капітал, необхідна умова економічного зростання, оскільки успішні економіки залежать від якості їх робочої сили і здоров’я нації. ПУСР сприяє покращенню здоров’я працівників, що приводить до підвищення продуктивності праці, розширення можливостей доходу та введення грошових коштів у громади та економіку. Такі схеми, як допомога по інвалідності, також допомагають інвалідам отримати доступ до робочої сили, забезпечуючи додаткові доходи. Тому важливим для уряду України є вкладення коштів у потенціал та навички дітей та молоді для підготовки до вступу на ринок праці. Соціальне забезпечення створює цикл, що сприяє економічному зростанню шляхом підтримки і мотивування потужної та продуктивної робочої сили та стимулювання економічної активності. Крім того, соціальне забезпечення має на меті захист громадян у період життєвих труднощів та криз, сприяє необхідним структурним

перебудовам економіки та стимулює місцевий і національний ринки шляхом введення грошових коштів (рис. 5.15). Крім того, соціальний захист та соціальне забезпечення також зміцнює соціальну згуртованість і створює важливий інструмент для подолання нерівності.

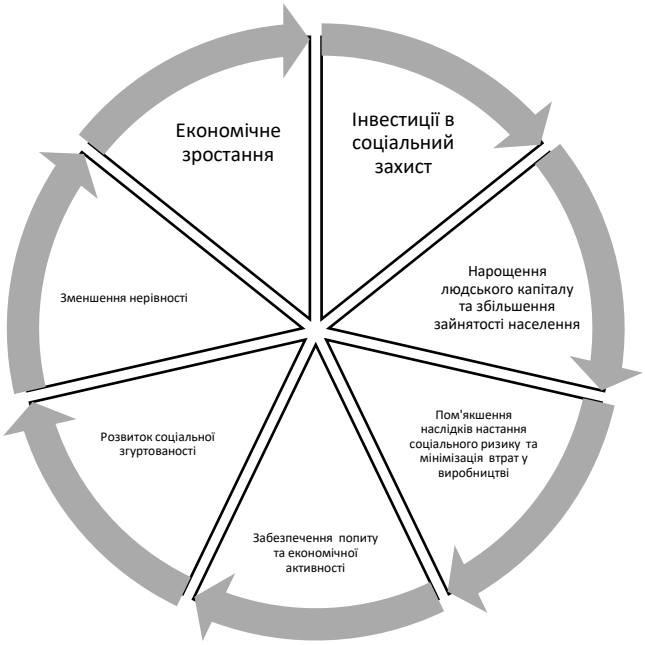

Рис. 5.15. Цикл взаємозв’язку публічного управління соціальними ризиками та економічного зростання*

*авторська розробка

Ряд досліджень у Африці показали, що трансферти публічного управління соціальними ризиками можуть створювати мультиплікатори від 1,3 до 2,4, коли грошові кошти надходять у громади, внаслідок збільшення споживання, торгівлі та зайнятості [256]. Це досягається, оскільки трансферти можуть бути використані для покриття витрат на пошук та залучення до роботи, наприклад, транспорт, одяг і догляд за дітьми. Одержувачі грошових переказів також більш схильні складати довгострокові плани та інвестувати у власні можливості для отримання доходу, включаючи мікропідприємства. Збільшення інвестицій у соціальний захист сприятиме економіці настільки ж сильно, як інвестування такої ж кількості в інфраструктуру. У Сполучених Штатах Америки під час світової рецесії збільшення інвестицій у соціальний захист породжувало такий самий рівень зростання, що й інвестиції в інфраструктуру [409].

Типи використовуваних на сучасному етапі індикаторів сильно фокусуються на вимірюванні кількості на вхідному та вихідному рівнях. Це відбувається за рахунок орієнтованих на результати показників, які б відображали результати та наслідки соціального захисту та вимірювали якість соціального захисту.

Хоча вибір показників не стільки політичний, скільки технічний, є складні обмеження даних, які впливають на обрані типи індикаторів, і це частково пояснює дисбаланс показників щодо кількісних входів та результатів.

Існує обмежена порівнянність та сумісність з точки зору показників соціального захисту, якими користуються різні установи.

Проте на практиці існує велика кількість показників оцінювання публічного управління соціальними ризиками, умовно їх можна розподілити на кількісні і якісні.

Слід врахувати і той факт, що необхідно побудувати методологію встановлення рівня ефективності ПУСР держави, регіону, області.

При побудові цих показників слід врахувати перелічені вище елементи, які є визначальними при встановленні рівня ефективності ПУСР.

Отже, до кількісних показників встановлення рівня ефективності ПУСР пропонується віднести:

1.Показник частки витрат на соціальний захист населення у % ВВП **(I1).** Важливим є визначення еталонного значення для показника. З цією метою необхідно слід скористатися рейтингами країн з високим рівнем соціально-економічного розвитку. Так, використаємо статистичні дані по витратах на соціальний захист. З цією метою визначимо еталонне значення показника шляхом розрахунку середнього значення витрат на соціальний захист у Данії за сім років [307] Отже, середнє значення становитиме 22,4 %. Проте в більшості країн, які увійшли у топ-10 відповідно до показника соціальної мобільності, цей показник є меншим. Тому розрахуємо середнє значення показника, враховуючи дані топ-10 країн, яке складає **18%.** Необхідно також врахувати такий факт, як загальна величина ВВП. Cichon та Hagemejer (1996) намагалися оцінити

мінімальний рівень соціальних трансфертів, необхідний для типової країни з перехідною економікою. Розрахунковий мінімум трансфертів, необхідний для утримання людей, що перевищують визначені ЮНІСЕФ межі бідності, становитиме близько 24% ВВП. Те, що ця оцінка є «недалекою від істини», показала нещодавня практика соціального бюджету в Україні. Спільна національна та міжнародна цільова група встановила поточний рівень соціальних витрат у розмірі близько 20% ВВП, але нинішня система соціального захисту не може повністю закрити існуючий розрив бідності.

2. Наступним показником для визначення ефективності соціального забезпечення слід використати показник **соціальної мобільності (I2)**. Американський соціолог і політичний активіст Пітірім Сорокін вперше представив концепцію соціальної мобільності у своїй книзі "Соціальна та культурна мобільність". Він констатує, що не існує повністю відкритого суспільства (наприклад, класової системи) і немає повністю закритого суспільства (як кастова система в Індії). За словами П. Сорокіна, жодне суспільство не є однаковим за рівнем руху, дозволеного та відстороненого, і те, що швидкість соціальної мобільності може змінюватися від одного часового періоду до іншого. Це залежить від того, наскільки розвинене суспільство. Такі зміни у суспільстві можуть статися з часом, коли люди переходять від однієї позиції до іншої через різні соціальні взаємодії. Мобільність забезпечує людям переваги, оскільки вони мотивовані різними факторами в суспільстві та працюють над досягненням нових ролей, які пропонують їм кращий рівень життя та більшу винагороду. Люди змагаються та співпрацюють з іншими в суспільстві, щоб просунутися по сходах соціальної мобільності. Тому соціальна мобільність – це зміна соціального статусу індивіда від одного статусу до іншого. Зсув може бути вищим, нижчим, між поколіннями та всередині поколінь, і неможливо визначити, чи є зміна доброю чи поганою. Проте виведений індекс соціальної мобільності засвідчує про можливість громадян тієї чи іншої країни покращити свій матеріальний та соціальний статус. Вплив на формування позитивної соціальної мобільності здійснюють можливості до здобуття якісної

освіти, медицини, працевлаштування, технологічний розвиток та соціальний захист. Цей індекс вказує на порівнянність між поколіннями щодо отримання вищезазначених послуг. Так, відповідно до результатів Глобального рейтингу соціальної мобільності **Всесвітнього економічного форуму,** перше місце серед країн з високою соціальною мобільністю займає Данія [323]. Значення цього індексу **перебуває у межах від 0 до 100 (I2).**

3. Коефіцієнт ефективності фінансування соціального забезпечення, який пропонується розраховувати шляхом співставлення витрат на соціальний захист із надходженнями у сферу соціального захисту, помножений на 100%. Еталонним значенням є значення менше 100% (I3).

4. Коефіцієнт Джині, який приймає значення між 0 і 100%, і що менший коефіцієнт Джині, тим більш рівним є розподіл доходу (пропонуємо визначати у відсотках) (I4).

5. Коефіцієнт заміщення доходів – це співвідношення середнього рівня виплат по соціальному забезпечення із середньою заробітною платою у державі або регіоні. У середині 1990-х рр., тобто на початку перехідного періоду передбачалося, що країна забезпечить реалістичний рівень виплат за сучасних обставин (тобто ставки заміни 50% середньої заробітної плати грошовими виплатами), рівень бідності (за базовим сценарієм) склав би 30%. Цей рівень бідності не був нереальним припущенням для більшості країн Східної Європи в той час. Проте еталонне значення (бажане) становитиме 100% (I5).

6. Показник зайнятості. Рівень зайнятості визначається як міра ступеня використання наявних трудових ресурсів (людей, доступних для роботи). Він розраховується як відношення зайнятих до населення працездатного віку. Рівень зайнятості чутливий до економічного циклу, але в довгостроковій перспективі на нього суттєво впливає політика уряду щодо вищої освіти та підтримки доходів, а також політика, яка сприяє працевлаштуванню жінок та груп, що перебувають у неблагополучному становищі. Зайняті люди - це люди віком від 15 років і старші, які повідомляють, що протягом попереднього тижня вони працювали у вигідній зайнятості принаймні одну годину або працювали, але були відсутні у

роботі протягом базового тижня. Населення працездатного віку охоплює людей віком від 15 до 64 років. Цей показник коригується сезонно і вимірюється у тисячі осіб віком від 15 років. Ідеальне значення цього показника 100%, що засвідчує повну зайнятість працездатного населення (пропонуємо визначати у відсотках) (I6).

7. Рівень інформативності. Цей показник є дуже важливим з точки зору сприйняття функцій держави і побудови системи соціального забезпечення. У 1995 р. Управління соціального забезпечення (SSA) США почало великомасштабні розсилки загального доходу працівників і виписок допомог працівникам [322]. Однією з головних цілей цієї розсилки було надати працівникам інформацію про їхні соціальні виплати та допомогти їм спланувати своє фінансове майбутнє. Інформація про соціальне забезпечення широко визнана однією з найважливіших комунікацій федерального уряду з громадськістю (Джексон 2005) [413]. Вона виступає як найбільша спеціалізована розсилка, яка коли-небудь проводилася федеральним агентством (SSA). Розробка та поширення Звіту щороку вимагає великих зусиль щодо ресурсів та робочого часу.

На сьогодні дослідження, що оцінюють вплив розсилки на суспільні знання про соціальне забезпечення, були зосереджені на старших працівниках, які наближаються до виходу на пенсію (Mastrobuoni 2009; Biggs 2010; Greenwald та інші 2010; Liebman та Luttmer 2010) [320.]. Навіть дослідження, замовлені SSA , засновані на опитуваннях, проведених між 1998 і 2004 р. для вимірювання впливу розсилки на розуміння громадськістю програм та переваг соціального захисту, підкреслювали вплив на працівників старшого віку.

Слід також зосередитися на молодших працівниках, частково через мінливий характер пенсійного доходу. Молодші працівники мають меншу ймовірність, ніж працівники старшого віку, скористатися соціальним забезпеченням. Для них пільги із соціального страхування стають все більш значущими. Таким чином, важливо, щоб молоді працівники розуміли, як різні фактори можуть впливати на виплати соціального захисту, які вони можуть

очікувати на отримання. Молодші працівники також становлять інтерес, оскільки, хоча вони можуть отримати найбільшу користь від додаткової інформації, вони користуються нею рідше. Тому важливо забезпечити максимальний рівень поінформованості населення про соціальне забезпечення.

8. Показник сприйняття корупції (індекс) - Індекс сприйняття корупції (ІСЦ) - це індекс, який оцінює країни щодо того, наскільки вважають корумпованими їхні уряди. ІСЦ публікує Transparency International, організація, яка прагне зупинити хабарництво та інші форми корупції в суспільстві. Оцінка за країною може становити від нуля до 100, нуль вказує на високий рівень корупції, а 100 - на низький. Transparency International запустила індекс у 1995 р., і сьогодні він характеризує 176 країн та територій. Він публікується щорічно [415].

9. Показник співвідношення зайнятого населення до непрацюючого населення, який матиме мультиплікативний характер і визначатиметься на певну дату. Важливим є те, що з цього числа визначимо осіб, які отримують короткотермінову допомогу по втраті працездатності. Для цього виведемо усереднене значення на рік. Адже цей вид допомоги має двоїстий характер фінансування: допомога по тимчасовій непрацездатності надається застрахованій особі у формі матеріального забезпечення, яке повністю або частково компенсує втрату заробітної плати (доходу) та виплачується Фондом соціального страхування України (далі – Фонд) застрахованим особам, починаючи із шостого дня непрацездатності за весь період до відновлення працездатності або до встановлення інвалідності МСЕК, незалежно від звільнення, припинення підприємницької або іншої діяльності застрахованої особи в період втрати працездатності (ст. 22 Закону № 1105). Оплата п’яти днів тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов’язаної з нещасним випадком на виробництві, здійснюється за рахунок коштів роботодавця. Це слід врахувати при розрахунку середньої кількості осіб, які на період хвороби отримуватимуть виплати із системи соціального страхування. З цією метою до уваги візьмемо розрахунок лише тієї частки осіб,

чия непрацездатність матиме сталий характер (осіб з відповідними групами інвалідності). Цей показник є оберненим до показника залежності і вказуватиме необхідну кількість працюючого населення для досягнення ефективності в соціальному забезпеченні. Низький коефіцієнт незалежності може спричинити серйозні проблеми для країни, якщо значна частина витрат уряду припадає на охорону здоров'я, соціальне забезпечення та освіту, які найбільше використовують наймолодші та найстаріші серед населення. Чим менше людей працездатного віку, тим менше людей, які можуть підтримувати школи, пенсії за вислугу років, пенсії по інвалідності та інші допомоги наймолодшим та найстарішим членам населення, які часто вважаються найуразливішими членами суспільства [416] .

Тому враховуючи досвід розвинених країн світу, еталонним значенням має стати співвідношення 5 зайнятих до 1 непрацюючого, тобто коефіцієнт буде прагнути до 5 (I9).

10. Стабільність законодавства у сфері соціального забезпечення (I10). Розвиток та створення формальних систем соціального забезпечення для забезпечення доходу та медичної допомоги було важливим кроком у розвитку людських суспільств. Поява різних форм формальних механізмів соціального захисту, починаючи від добровільних механізмів соціального захисту, заснованих на групових, до загальнообов'язкових систем соціального забезпечення вказує на загальну потребу людини в соціальному забезпеченні та важливість чіткого значення права та його верховенства. Особливістю соціального забезпечення є те, що настання несприятливої події (соціального ризику) не зовсім обмежується терміном, як це передбачено при добровільних видах соціального забезпечення, тобто за умов добровільного довготермінового чи ризикового страхування. Йдеться про суспільний розподіл ризик, який базується на наявності і розвитку зайнятості населення, економічній стабільності та зростанні держави чи регіону. Час дії соціального захисту необмежений конкретним періодом: він може бути обмежений територіально. А тому стабільність законодавства в соціальному забезпеченні є визначальним

фактором: прикладом такої необхідності є гарантування права громадянина на отримання пенсії при настанні пенсійних умов. Часта зміна законодавства у сфері соціального забезпечує вказує на невиважену стратегію соціально-економічного розвитку держави. Тому це показник характеризуватиме частоту зміни законодавства у сфері соціального забезпечення.

11. Рівень контролю за дотриманням законодавства у сфері соціального забезпечення. Держава добробуту - це форма правління, в якій держава захищає та сприяє економічному та соціальному добробуту громадян, ґрунтуючись на принципах рівних можливостей, справедливого розподілу багатства та публічної відповідальності за громадян, які не можуть скористатися своїми мінімальними умовами для хорошого життя [416]. Соціолог Т.Х. Маршалл описав сучасну державу добробуту як відмінну комбінацію демократії, добробуту та капіталізму [418]. Класична теорія менеджменту передбачає таку функцію, як контроль. Тому для ефективного функціонування держави визначальним є забезпечення її виконання. Державний контроль за соціальним забезпечення сприяє соціальному розвитку громадськості і її довіри до інститутів соціального забезпечення. З іншої точки зору, державний контроль забезпечує інклюзію інститутів соціального забезпечення (I11).

12. Доступність до соціальних послуг і легкість в отриманні матеріального забезпечення. Цей показник щільно пов’язаний з поінформованістю громадян (I12).

13. Показник участі громадськості у формуванні змін у соціальному забезпеченні (I13). На сьогодні існує широке прийняття трьох основних груп методів: залучення громадян, консультації та спілкування. Кожен з цих підходів відрізняється рівнем участі громадськості (наприклад, методи залучення громадян включають громадськість найбільш повно як партнерів або делегатів участі порівняно з методами консультацій). Під громадською участю тут і далі розуміється участь людей, які не наділених владними повноваженнями, в підготовці і прийнятті рішень органами державної влади, місцевого самоврядування та компаніями з тих питань, які безпосередньо зачіпають

інтереси цих людей.Основною метою залучення громадськості до процесів прийняття державних і корпоративних рішень є підвищення якості та ефективності процесів державного (корпоративного) управління. Під «ефективністю» розуміється, з одного боку, зниження витрат на пошук оптимального вирішення складних управлінських проблем, які зачіпають інтереси значної кількості громадян і господарюючих суб'єктів, а з іншого - підготовка такого рішення, яке в максимальному ступені враховує інтереси всіх залучених сторін. Високий рівень громадської участі – це партнерство. Тому вважаємо, що участь громадськості на рівні партнерства має становити 85%.

14. Показник участі неприбуткових організацій неурядового типу в соціальному забезпечення (I14). Є однією з найважливіших складових американського життя, але водночас є одним з найменш зрозумілих. До некомерційного сектора належать більшість головних лікарень та університетів країни; значна частка театральних колективів; усі релігійні конгрегації; основна частина організацій із захисту навколишнього середовища та громадські організації; громадські організації з захисту прав дітей, жінок, розвитку мікрорайону, боротьби з бідністю та громадських установ охорони здоров'я; професійні асоціації, профспілки та соціальні клуби. Також включені численні організації підтримки, такі як фонди та громадські скрині, які допомагають отримувати фінансові кошти, волонтерство тощо. НУО є невід'ємною частиною демократичного суспільства. Соціологічні науки підкреслюють їх важливість для посилення соціальної інтеграції, реалізації принципу субсидіарності, побудови громадянського суспільства, соціального діалогу та демократії участі. Проте широка участь НО у соціальному забезпеченні не є позитивною, адже свідчить про неспроможність держави надати якісне соціальне забезпечення. Державне регулювання важливе з огляду на неефективність неурядових організацій, існує декілька моделей координації з державними установами, а також 4 широких стратегії політики: 1) обмеження їх діяльності; 2) підтримка поточного рівня обслуговування та регулювання; 3) регулювання, координація і контроль над ними; 4) активне просування їх. Враховуючи

різноманітність видів НО неурядового типу, в тому числі до переліку таких установ входять недержавні пенсійні фонди, еталонний рівень приймаємо 50%.

15. Рівень задоволеності якістю медичних послуг у країні (I15). Перші кроки в дослідженні рівня задоволеності були зроблені в 1970 р., коли B.S. Hulka et al. розробили Satisfaction with Physician and Primary Care Scale (Шкалу задоволеності роботою терапевта і ланки первинної медичної допомоги) [419]. Оцінка задоволеності пацієнтів медичними послугами на державному рівні з 2002 р. була розпочата в США, коли CMS (Centers for Medicare & Medicaid Services - Центри з медичного догляду та медичної допомоги) в партнерстві з AHRQ (Agency фор Хеалтнсаре Research and Quality - Агентство з дослідження і якості в охороні здоров'я) розробили інструмент HCAHPS (Hospital Consumer Assessment of Healthcare Providers анд Сістемс - Оцінка стаціонарним хворим постачальника медичної допомоги), остання редакція якого (2012 р.) являє собою опитувальник з 32 питань, пропонований пацієнтам після виписки [419]. Щодо вітчизняних досліджень, то було зібрано дані для проекту "Оцінка впливу політики охорони здоров'я та методів оплати на їх економічну ефективність, справедливість та якість у Центральній та Східній Європі (Україна, Польща, Угорщина, Румунія, Болгарія, Литва)". В цьому проєкті оцінювався рівень задоволеності медичними послугами у зазначених країнах і порівнювалися між собою [419**Error! Reference source not found.**]. Проте встановлення шкали було відсутнє.

16. Рівень задоволеності інфраструктурою країни (I16). Інфраструктура є важливою для майбутнього економічного зростання. Більшість вважає за пріоритетне обслуговування та ремонт існуючої інфраструктури перед витрачанням на нову інфраструктуру і віддають перевагу рішенням про нову інфраструктуру технічними експертами, а не політиками. Серед восьми факторів довкілля та якість вважаються відносно важливішими при плануванні майбутнього. Більшість із них задоволені як іноземними, так і приватними інвестиціями в інфраструктуру. У партнерстві з Ipsos MORI, GIIA опитала майже 20 000 людей у 29 країнах, щоб оцінити рівень

задоволеності населення існуючою інфраструктурою своїх країн та з'ясувати їх пріоритети для майбутніх інвестицій у 10 секторах: аеропорти, цифрова інфраструктура, така як широкосмугова, інфраструктура генерації енергії, захист від повені, місцева дорожня мережа, автостради / основні дороги, нове житлове забезпечення, ядерна інфраструктура для виробництва енергії, залізнична інфраструктура (колії / станції), водопостачання та каналізація. Проаналізувавши значення рейтингів, визначимо еталонне значення на рівні першої в рейтингу країни – Саудівської Аравії (значення становить 58%), тому еталонне становитиме 60% [423**Error! Reference source not found.**].

17. Рівень задоволеності якістю початкової освіти громадян (I17). Якість початкової освіти характеризується таким показником, як результативність складання ЗНО. Зовнішня система оцінювання якості освіти представлена державними інститутами ліцензування, атестації та акредитації навчальних закладів та сертифікації певних компонентів освіти. Крім того, відбувається формування суспільних інститутів акредитації на базі різних науково-педагогічних і наукових асоціацій та об'єднань.

Внутрішня система оцінювання якості освіти організовується в освітніх установах у формах підсумкової та поетапної атестації (самоатестації) учнів, систем оцінки абітурієнтів, систем психодіагностики і соціодіагностики в навчальних закладах, а також у системах самооцінки і самоатестації навчальних закладів та їх підрозділів. Таким чином, зазначений показник прагне до 75%.

18. Рівень грамотності громадян (I18). Грамотність - це ключова навичка і ключовий показник освіти населення. ЮНЕСКО операціоналізує вимірювання грамотності як здатності читати і писати коротке, просте резюме про власне життя. Рівень грамотності визначається питаннями грамотності при переписі чи вибірковому опитуванні населення, у стандартизованих тестах грамотності або шляхом екстраполяції зі статистики щодо зарахування до школи та здобуття освіти. Еталонне значення 100%.

19. Рівень освіченості громадян (I19). Найвищий рівень освіти, який люди завершують, є ще одним загальним показником досягнення освіти. Цей показник

використовується як підхід до підрахунку років навчання в школі та дає змогу чітко порівняти рівні освіти. За прогнозами Міжнародного інституту системного аналізу, у світі скорочуватиметься кількість осіб, які не матимуть певного рівня фахової освіти. Міжнародний інститут прикладного системного аналізу (МІПС) є міждисциплінарним, досить авторитетним дослідним інститутом поблизу Відня, Австрія. Прогнози населення IIASA є найбільш цитованою альтернативою роботі ООН. Еталонне значення цього показника становитиме 100%.

20. Рівень задоволеністю виконання вимог з безпеки праці (І 20).

Безпека праці (ЗБП), яку також називають охороною праці (ОП), гігієною праці, є багатодисциплінарною сферою, що стосується безпеки , здоров’я та добробуту людей на робочому місці .

Метою програм охорони праці є сприяння безпечному та здоровому робочому середовищу. ОП може також захищати колег, членів сім’ї, роботодавців, клієнтів та багатьох інших, на яких може вплинути середовище на робочому місці [424]

У юрисдикціях, що мають загальне право, роботодавці мають обов’язок дбати про розумні заходи щодо безпеки своїх працівників. Закон про статут може додатково встановлювати інші загальні обов’язки, вводити конкретні обов’язки та створювати урядові органи, що мають повноваження регулювати питання безпеки на робочому місці: деталі цього залежать від юрисдикції [330].

21. Рівень відчуття соціальної безпеки громадян (І 21). Зміст безпеки і, відповідно, довіри до неї постійно змінюється, що зумовлено соціальною і культурною динамікою суспільного розвитку. Діагностика довіри пов’язана з включенням в нього ризику як атрибуту, в іншому випадку мова йде або про віру, або про недовіру зовсім. Ризик є наслідком виникнення ситуації із невизначеністю, заснованої на дихотомії реальної дійсності і можливості: як ймовірності настання об’єктивно несприятливого наслідку для соціальних акторів (індивідуальних чи колективних), так і ймовірності набуття вигоди і благ, що суб’єктивно сприймається окремими індивідами в контексті певних

ціннісних координат, на підставі чого здійснюється вибір альтернативи дії. У довіри і ризику багато спільного. Цим явищам властивий певний ступінь імовірності, яку можна емпірично діагностувати. Кожна зі сторін потенційно може функціонувати інакше, ніж припускають інші. Як вважає Н. Луман, і довірі, і ризику властива контингентність - можливість «іншого буття» як результат знайденого, ймовірно, «не найкращого» рішення і зробленої дії [49]. Соціолог прямо співвідносить характер довіри зі збільшенням / зменшенням невизначеностей і ризиків [425].

Е. Гідденс показує, що сучасне трактування довіри, по суті, є адаптивною відповіддю на рукотворні ризики, «пропонує безпеку перед обличчям різних варіантів майбутнього» [427]. При цьому він розкриває специфіку довіри в умовах рефлексивного модерну. Ним виділяються два домінуючих типи довіри. Перший, що відноситься до структурно-інституційної рефлективності, - довіра експертним системам, що включає функціональність інститутів. Відповідно до трактування, поданого Дароном Аджемоґлу, Джеймсом Робінсоном [428], громадяни довіряють інклюзивним інститутам, тобто більш зрозумілим і адаптованим до потреб громадськості. Бажано, щоб ці системи продемонстрували свою валідність і передбачуваність у якомога більшому просторі аж до глобального рівня. Однак на них не можна повністю покластися внаслідок збільшення кількості і якості знання, зростання його невизначеності. Другий тип довіри, заснований на індивідуальній рефлективності, відноситься до міжособистісних відносин, передбачає довіру до тих людей, яких суб’єкт особисто знає і з якими співпрацює. Кожен тип довіри спрямований на мінімізацію ризиків. Таким чином, поняття соціальної довіри трактуватимемо як впевненість громадян у функціональності соціально-економічних інститутів інклюзивного типу в умовах невизначеності та соціальних загроз. Полярним значенням є соціальна недовіра населення. Недовіра викликає публічну риторику та політичні дебати, перешкоджаючи діям в інтересах суспільства. Разом з цим ця сукупна недовіра підриває здатність соціальних

інститутів функціонувати та служити людям, яким вони мають намір приносити користь.

22. Коефіцієнт старіння населення (відношення кількості осіб віком більше 65 років до загальної кількості населення). Ідеальний рівень становить 7% (I22) [422**Error! Reference source not found.**].

23. Коефіцієнт співвідношення мінімальної заробітної плати до середньої (не більше 1:3) (I 23). Щонайменше два дослідження показали, що мінімальна заробітна плата може істотно вплинути на спостережувану нерівність в оплаті праці. У США, наприклад, в 1980-ті рр. спостерігався різкий підйом у нерівності, зокрема, в оплаті праці працівників різної кваліфікації і з різним стажем роботи.

У недавньому дослідженні міститься висновок, що значна частина посилення нерівності в остаточному розподілі заробітної плати пояснюється зниженням реальної цінності мінімальної оплати праці в 1980-ті рр.

Вплив мінімальної заробітної плати на низькооплачуваних робітників підтверджується також даними по Нідерландах (Teulings, Vogels and van Dieten, 1998). Важливо, що було доведено співвідношення мінімальної заробітної плати до середньої (не більше 1:3) [**Error! Reference source not found.**].

24. Середня тривалість життя (прагне до 85 років). Тривалість життя є показником якості життя і в комплексі характеризує задоволеність, споживання та охорону здоров’я в країні (I24).

25. Рівень соціальної інклюзії (I25). Коли люди відчувають, що вони заблоковані від можливостей через свою стать, расу, вік, етнічну чи релігійну групу, інвалідність чи інші причини, важко очікувати, що вони будуть довіряти установам, які, на їхню думку, маргіналізують їх. Сектантські підрозділи в багатьох країнах сильно підірвали хороше управління та економічне процвітання, і вони занадто часто формували привід для групового насильства та переміщення. Вичерпне дослідження Світового банку 2013 р., а також послідовні звіти Світового банку визначають безліч способів поліпшення соціального включення. Реформи перерозподілу земель, які дають давнім жителям можливість володіти землею; доступ до банківської справи, фінансів,

освіти та навчання навичок, допомагають багатьом людям подолати економічні бар'єри. У звіті також звернено увагу на розміщення людей з обмеженими можливостями; доступне перевезення; справедливе поводження в судах; кращу «культурну компетентність» серед постачальників медичних та соціальних послуг, що працюють з людьми з різного походження; використання декількох мов у публічних комунікаціях; свідомі, конкретні зусилля щодо інтеграції іммігрантів та інших людей в основні соціальні системи. Це також означає надання дівчатам і жінкам базової та вищої освіти, необхідної їм для процвітання, якісної медичної допомоги. Бажаний рівень – 100%.

У випадках надзвичайної складності проблеми, її новизни, недостатності наявної інформації, неможливості математичної формалізації процесу вирішення доводиться звертатися до рекомендацій компетентних фахівців, які прекрасно знають проблему, - до експертів. Їх рішення задачі, аргументація, формування кількісних оцінок, обробка останніх формальними методами дістали назву методу експертних оцінок. Для дослідження таких багатокритеріальних процесів на практиці використовуються методи ранжування. У рейтинговому експерименті ряд учасників (яких у літературі часто називають експертами) представлені набором К альтернатив, і кожному учаснику пропонується класифікувати альтернативи (іноді називаються предметами) від найбільш переважних до найменш бажаних. Методи експертних оцінок є частиною теорії прийняття рішень, а саме: експертне оцінювання - процедура отримання оцінки проблеми на основі думки фахівців (експертів) з метою подальшого прийняття рішення (вибору). Передбачається, що кожному експерту пропонується класифікувати К предметів. Для кожного пункту експерт повинен повернути ранг від 1 до К, вказуючи перевагу експерта щодо предмета (1 найбільш переважний і К найменший переважний). Елементи можуть отримати той самий ранг. Інформація, отримана від експертів, може раціонально використовуватись тільки за умови, що вона перетворює на зручну для аналізу форму. Для того, щоб виявити перевагу, користувачі розробили анкету, встановлену з двох частин: кількісні показники та якісні. Оскільки йдеться про

два типи показників -розрахункові та оціночні, то встановимо, що розрахункові є такими, розрахунок яких є можливим за відповідними математичними формулами, проте оціночні показники характеризуються такими параметрами:

- так (є в наявності, завжди, в повному обсязі) − 4;
- зазвичай (в основному, досить повно) − 3;
- рідко (в окремих випадках) – 2;
- ні (ніколи, ні в яких випадках) − 1.

Згрупуємо визначені показники із відповідними границями (додаток З).

Для визначення важливості кожного з пропонованих показників використаємо розрахунок за методом конкордації, залучивши до цього 10 експертів у сфері соціальної політики, представників неприбуткових організацій та науковців. Розрахунок проводимо в Ексель, результати представимо у таблиці у додатку І.

Як видно з таблиці, думки експертів є узгодженими, бо коефіцієнт конкордації наближається до 1 (W= 0,9985).

Врахувавши думки експертів, встановлюємо ранги для показників (табл. 5.12).

Таблиця 5.12

Проранжовані дані для встановлення рівня ефективності ПУСР

Ранг	**Показник**		**Значення**							
1	I_3	Коефіцієнт ефективності фінансування соціального забезпечення	Рівне 100%	100%− 80%		80%−50%		Менше 50%		
2	I_6	Показник зайнятості	Менше 50%	80%−50%		100%−80%		Рівне 100%		
3	I9	Показник співвідношення зайнятого населення до непрацюючого населення	Менше 2	Рівне 2-3		Рівне 3-5		Більше 5		
4	I_5	Коефіцієнт заміщення доходів	Менше 50%	80%−50%		100%−80%		Рівне 100%		
5	I 23	Коефіцієнт співвідношення мінімальної заробітної плати до середньої	Більше 50%	33%-50%		33%		Менше 33%		
6	I19	Рівень освіченості громадян	Менше 50%	80%−50%		100%−80%		Рівне 100%		
7	I_1	Показник частки витрат на соціальний захист населення	Менше 18%	Від 24% до 18%		Рівне 24%		Більше 24%		
8	I15	Рівень задоволеності якістю медичних послуг у країні	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4

9	I10	Стабільність законодавства у сфері соціального забезпечення	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4

Продовження таблиці 5.12

Ранг	**Показник**		**Значення**							
10	I_4	Коефіцієнт Джині	Рівне 100%	100%− 80%		80%−50%		Менше 50%		
11	I 24	Середня тривалість життя	Менше 70рр.	70-75рр.		75-85рр.		Більше 85р.		
12	I_7	Рівень інформативності	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
13	I12	Доступність до соціальних послуг та легкість в отриманні матеріального забезпечення	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
14	I18	Рівень грамотності громадян	Менше 50%	80%−50%		100%−80%		Рівне 100%		
15	I11	Рівень контролю за дотриманням законодавства у сфері соціального забезпечення	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
16	I16	Рівень задоволеності інфраструктурою країни	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
17	I17	Рівень задоволеності якістю початкової освіти	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
18	I 21	Рівень відчуття соціальної безпеки громадян	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
19	I13	Показник участі громадськості у формуванні змін у соціальному забезпеченні	Менше 50%	Рівне 50%-85%		Рівне 65%-85%		Рівне 85%		
20	I 20	Рівень задоволеністю виконання вимог з безпеки праці	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
21	I 22	Коефіцієнт старіння населення	Більше 20%	10%− 20%		7%−10%		Менше 7%		
22	I14	Показник участі неприбуткових організацій неурядового типу в соціальному забезпечення	Менше 35%	Рівне 35%-45%		Рівне 45%-50%		Рівне 50%		
23	I8	Показник сприйняття корупції	Менше 50%	80%−50%		100%−80%		Рівне 100%		
24	I25	Рівень соціальної інклюзії	Менше 50%	80%−50%		100%−80%		Рівне 100%		
25	I_2	Показник соціальної мобільності	Менше 50%	80%−50%		100%−80%		Рівне 100%		

З метою встановлення значень виокремлених показників використаємо метод показників вагових показників локальних критеріїв та метод індивідуального підходу до розрахунку вагових коефіцієнтів локальних критеріїв, що входять до складу інтегральних критеріїв, використовуваних для порівняльної оцінки альтернативних варіантів, їх ранжування.

При строгому ранжируванні критеріїв К1, К2, ... К n, коли відсутні однакові за важливістю критерії, маємо $К_1 > К_2 \ ... > К_n$, що відповідає наступному взаємозв'язку рівнів важливості критеріїв:

$$k_1 > k_2 \ ... > k_n \quad (5.1)$$

Найбільш важливий критерій становитиме 1. Для оцінки вагових коефіцієнтів критеріїв запропоновано використовувати формулу Фішберна, засновану на тому, що зміна вагових коефіцієнтів критеріїв підпорядковується спадній арифметичній прогресії, при цьому перший критерій (і = 1), розташований першим у строго впорядкованому за важливістю прорангованому ряду критеріїв і =1,2, ...n, є найбільш важливим і має найбільший ваговий коефіцієнт. Формула має вигляд [337,с. 45]:

$$\alpha_i = \frac{2(N-n+1)}{N(N+1)}, \quad (5.2)$$

де α_i – максимальний бал для і-того показника, n – значущість показника (від 1 до 25), N- загальна кількість показників (25).

За наведеною формулою ми визначимо максимальне значення показника. Проте у дослідженні спостерігається чотири можливих варіанти значень виділених індексів. З цією метою, відповідно до визначення критеріїв, знайдемо найменше значення показника шляхом ділення максимального значення на 4. Визначивши «крайні» значення показника (максимальний і мінімальний) наступні значення виділятимемо як різницю між максимальним і мінімальним значенням (визначимо достатній рівень) та через різницю між достатнім і критичним рівнем, значення низького рівня показника (табл. 5.13). Згенеруємо таблицю. Ці розрахунки визначають ступінь полегшення існуючих інструментів соціального забезпечення: бідність, зменшення нерівності, подолання ризику та вразливості, враховуючи ресурси.Тому при встановленні рівня ефективності публічного управління соціальними ризиками використано два види показників – це розрахункові, обчислення яких базується на статистичних показниках, та оціночні показники, які базуються на формі опитування різних стейкхолдерів системи соціального забезпечення.

Таблиця 5.13

Система показників встановлення рівня ефективності ПУСР

Ранг	Показник		Критерій Фішберна	Відмінний	Достатній	Низький	Незадовільний
1	I_3	Коефіцієнт ефективності фінансування соціального забезпечення	0,0769	7,69	5,769	3,846	1,923
2	I_6	Показник зайнятості	0,0738	7,38	5,538	3,692	1,846
3	I9	Показник співвідношення зайнятого населення до непрацюючого населення	0,0708	7,08	5,308	3,538	1,769
4	I_5	Коефіцієнт заміщення доходів	0,0677	6,77	5,077	3,385	1,692
5	I 23	Коефіцієнт співвідношення мінімальної заробітної плати до середньої	0,0646	6,46	4,846	3,231	1,615
6	I19	Рівень освіченості громадян	0,0615	6,15	4,615	3,077	1,538
7	I_1	Показник частки витрат на соціальний захист населення	0,0585	5,85	4,385	2,923	1,462
8	I15	Рівень задоволеності якістю медичних послуг у країні	0,0554	5,54	4,154	2,769	1,385
9	I10	Стабільність законодавства у сфері соціального забезпечення	0,0523	5,23	3,923	2,615	1,308
10	I_4	Коефіцієнт Джині	0,0492	4,92	3,692	2,462	1,231
11	I 24	Середня тривалість життя	0,0462	4,62	3,462	2,308	1,154
12	I_7	Рівень інформативності	0,0431	4,31	3,231	2,154	1,077
13	I12	Доступність до соціальних послуг та легкість в отриманні матеріального забезпечення	0,0400	4,00	3,000	2,000	1,000
14	I18	Рівень грамотності громадян	0,0369	3,69	2,769	1,846	0,923
15	I11	Рівень контролю за дотриманням законодавства у сфері соціального забезпечення	0,0338	3,38	2,538	1,692	0,846
16	I16	Рівень задоволеності інфраструктурою країни	0,0308	3,08	2,308	1,538	0,769
17	I17	Рівень задоволеності якістю початкової освіти	0,0277	2,77	2,077	1,385	0,692
18	I 21	Рівень відчуття соціальної безпеки громадян	0,0246	2,46	1,846	1,231	0,615
19	I13	Показник участі громадськості у формуванні змін у соціальному забезпеченні	0,0215	2,15	1,615	1,077	0,538
20	I 20	Рівень задоволеності виконанням вимог з безпеки праці	0,0185	1,85	1,385	0,923	0,462
21	I 22	Коефіцієнт старіння населення	0,0154	1,54	1,154	0,769	0,385
22	I14	Показник участі неприбуткових організацій неурядового типу в соціальному забезпечення	0,0123	1,23	0,923	0,615	0,308
23	I8	Показник сприйняття корупції	0,0092	0,92	0,692	0,462	0,231
24	I25	Рівень соціальної інклюзії	0,0062	0,62	0,462	0,308	0,154
25	I_2	Показник соціальної мобільності	0,0031	0,31	0,231	0,154	0,077

Тобто розрахункові показники не будуть залежати від суб'єктивізму опитуваних, тоді як оціночні показники будуть виражати міру задоволеністю відповідно до конкретного показника. Цей розрахунок може бути застосований як для різних територіальних одиниць, так для різних соціальних верств населення. Безліч значень сукупності вибраних показників характеризує безліч станів, у яких може перебувати розглянутий суб'єкт. Не завжди легко встановити, які з цих станів можна визнати фінансово стійкими і якою мірою ці стани стійкі. За допомогою методики формування рейтингів з безлічі станів суб'єкта виділяються класи досить близьких один до одного станів, при яких відносини між суб'єктом і його партнерами допускають певний рівень довіри. У ці класи включаються також оцінка тенденцій очікуваної зміни стану суб'єкта, оцінка впливу майбутніх змін на відносини суб'єкта з партнерами. Виділені класи (кластери) стану суб'єкта є основою для створення шкали рейтингу. Шкала, по якій дається оцінка стану суб'єкта, шкала рейтингу. Таким чином, рейтингова шкала є впорядкованим перерахуванням можливих груп оцінок фінансових і виробничих станів суб'єкта. Кожний з цих станів залежить від цілого ряду показників його власної діяльності, від стану відносин з партнерами та конкурентами, від навколишнього економічного середовища в певній країні та у світовому господарстві. Модель рейтингової шкали - це модель латентної структури для багатотомних відповідей на набір тестових елементів.

На стан розглянутого суб'єкта впливають також параметри, які важко формалізуються, наприклад якість управлінського персоналу, рівень його підготовки, орієнтація на досягнення результату, виконання місії підприємства (якщо сама місія взагалі сформульована) тощо. Рейтингова шкала, як правило, обмежується не дуже великою, зручною для користувача кількістю станів (класів, рівнів), у яких проводиться деталізація за дрібнішими рівнями, а також вказуються очікувані тенденції зміни тих чи інших сторін діяльності рейтингованих суб'єкта на перспективу. Типовою як для міжнародних рейтингів, так і для багатьох національних, є побудова ієрархічних шкал, які передбачають кілька рівнів деталізації оцінки. Як правило, виділяється три-чотири рівні,

причому деталізація додає деякі атрибути до класифікації попереднього рівня. Конкретні приклади будуть наведені нижче. Тут же розглянемо можливу класифікацію груп першого рівня. Для цього вводиться цифрова нотація для груп у вигляді цифр, упорядкована лексикографічно спаданням ефективності. Використовуючи цей метод, розробимо шкалу встановлення рівня ефективності ПУСР (табл. 5.14).

Таблиця 5.14

Встановлення рівня ефективності ПУСР

Топ -рівень 1 (еталонний)	**Рівень 2 (відмінний)**
Кількість балів 100-90	**Кількість балів 90-80**
Система публічного управління соціальними ризиками є найбільш ефективною . Це ідеальна ПУСР, здатна протистояти впливу зовнішнього середовища, громадяни і уряд є у взаємній узгодженості. Система ПУСР, характеризується високою здатністю своєчасно і повністю виконувати зобов`язання перед громадянами. Має високий рівень стабільності і позитивні перспективи в довгостроковому періоді	Ефективність ПУСР перебуває на високому рівні. .заміщення доходів, рівень соціальної інклюзії є високими, характеризується високою здатністю своєчасно і повністю виконувати зобов`язання перед громадянами. Має високий рівень стабільності і позитивні перспективи в довгостроковому періоді. Система ПУСР більш піддається впливу проявам зовнішніх ризиків, хоча досить швидко може цей вплив мінімізувати
ВИСОКА ЕФЕКТИВНІСТЬ	
Рівень 3 (достатній)	**Рівень 4 (припустимий)**
Кількість балів 80-70	**Кількість балів 70-50**
Ефективність ПУСР є достатньою характеризується достатньою здатністю своєчасно і повністю виконувати зобов`язання перед громадянами. Має достатній рівень стабільності і позитивні перспективи в короткостроковому періоді, проте більше піддається впливам прояву зовнішніх ризиків, а боротьба з їх наслідками їхнього прояву носить тривалий характер , вимагаючи більш конструктивних змін у соціальній політиці	Ефективність ПУСР знаходиться на середньому рівні, характеризується припустимою здатністю своєчасно і повністю виконувати короткострокові зобов`язання перед громадянами, але уразливий до перепадів характеристик зовнішнього середовища, має місце середній рівень безробіття та тінізації в країні, містить елементи, здатні ослабити систему в майбутньому. Має прийнятний рівень стабільності
ДОСТАТНЯ ЕФЕКТИВНІСТЬ	
Рівень 5 (низький рівень)	**Рівень 6 (незадовільний рівень)**
50-30	**Нижче 30**
Ефективність є низькою. Характеризується низькою наявністю соціальних умов та публічних інституцій, які можуть надавити соціальне забезпечення в незначному обсязі та невчасно. Спостерігається соціальна, економічна та політична деструкція. Сильні прояви зовнішніх і внутрішніх соціальних ризиків, які носять характер руйнування або відсутністю системи загалом	Система ПУСР відсутня. Немає виваженої соціальної політики, рівень соціального захисту низький, рівень вразливості до бідності - високий. Є лише незначні соціальні умови, здебільшого забезпечені в межах міжнародних програм та місій
НИЗЬКА ЕФЕКТИВНІСТЬ	

Отже, слід зауважити, що організація громадських послуг - це нове явище після індустріалізації в Європі. До XIX століття люди мусили працювати стільки, скільки могли. У випадку інвалідності вони, як правило, залежали від підтримки своїх сімей. Виплачуючи доходи літнім людям як пенсію, впровадження системи соціального забезпечення суттєво сприяло зменшенню бідності. Незважаючи на ці досягнення, соціальне забезпечення почало страждати від фінансових проблем у більшості промислово розвинутих країн, що в основному пов'язано з несприятливим демографічним розвитком. Як наслідок, було багато суперечок щодо того, як вирішити довгострокову кризу фінансування. Як можливе рішення для підтримки поточної і виявлення слабких місць у системі публічного управління соціальними ризиками є розрахунок його рівня ефективності запропонованим методом, що поєднує 25 показників і дозволяє виділити конкретний рівень соціального забезпечення.

Виходячи із зазначеного, встановлено, що шляхи підвищення ефективності системи публічного управління соціальними ризиками в умовах цифрових трансформацій, включають: впровадження інноваційних підходів з метою отримання переваг синергії; формування складних компромісів у пріоритетах системи публічного управління соціальними ризиками; знаходження та поєднання комбінації ініціатив, необхідних для створення оптимального соціального забезпечення

Висновки до розділу 5

Підсумовуючи розділ слід відзначити наступне:

1.У роботі досліджено гендерні розбіжності у таких сферах, як споживання, економія та інвестиції, громадський вибір та можливість впливу на мінімізацію соціальних ризиків. Із застосуванням гендерного підходу було спроєктовано сценарії розвитку системи публічного управління соціальними ризиками, що передбачали: подолання розриву в зайнятості жінок (на 12,5%); подолання

розриву в заробітній платі (підвищення заробітної плати до рівня заробітної плати чоловіків) і включали дві ці умови одночасно. Було встановлено позитивний макроекономічний ефект для України. Доведено, що ефект є мультиколінеарним: підвищення рівня зайнятості жінок спонукатиме до мінімізації соціальних ризиків як зі сторони досягнення гендерної рівності, так і з боку фінансування ризику.

Констатовано, що з кількості жінок, які працюють, 58% перебувають у неформальній економіці, отримуючи низьку заробітну плату, та не мають соціального захисту. . Як і в усіх розвинутих суспільствах, в Україні останні десятиріччя у цій сфері різниця також була ослаблена. Очевидно, що тенденція до зменшення соціальної нерівності між жінками та чоловіками є однією із загальних "емансипаційних тенденцій" сучасного суспільства. З цієї причини в роботі обґрунтовано й удосконалено етапи впровадження гендерно-орієнтованого державного бюджетування з метою мінімізації соціальних ризиків.

2. Змодельовані ситуації та сценарії зменшення соціальних ризиків шляхом впровадження гендерно-чутливого бюджетування було встановлено, що приріст зайнятості жінок має позитивний мультиколінеарний ефект: так підвищення рівня зайнятості жінок спонукатиме до мінімізації соціальних ризиків як зі сторони досягнення гендерної рівності, так і зі сторони фінансування ризику.

3. У рамках наукового пошуку інноваційних механізмів публічного управління соціальними ризиками й у зв’язку з необхідністю застосування новітніх технологій для ефективного впровадження гендерно-орієнтованих програм було рекомендовано використання A/B-тестування. Тестування A/B пропонує дуже систематичний спосіб з’ясувати ефективність будь-якого процесу. У випадку розширення застосування гендерного підходу необхідно здійснювати це тестування, адже воно дасть змогу здійснити якісне оцінювання необхідності тих чи інших заходів . У роботі спроектовано етапи впровадження A/B-тестування для гендерного бюджетування у такій послідовності: цілі тестування, вимір, встановлення пріоритетів, умови, конкретизація вимірів тестування, складання календаря тестування, внесення змін, ефективність.

4. Встановлено, що важливим для розвитку системи публічного управління соціальними ризиками необхідним є розроблення матриці інструментів організаційно-функціональних інструментів її планування. В роботі розроблено стратегічні положення публічного управління соціальними ризиками шляхом побудови матриці організаційно-функціональних інструментів запланованої мети, яка *інтегрує* в *собі* комплекс механізмів, дію яких можна планувати залежно від позиціонування цілей (домінуючої мети), наявності фінансових засобів та їхнього поєднання. Розроблена матриця дає змогу максимально врахувати чинники впливу, а також передбачає впровадження інноваційних підходів з метою отримання переваг синергії різних секторів з соціальним захистом; формування складних компромісів у пріоритетах системи публічного управління соціальними ризиками; знаходження та поєднання комбінації ініціатив, необхідних для створення оптимального соціального забезпечення на конкретному рівні.

5. При оцінювання рівня ефективності публічного управління соціальними ризиками використано два види показників – це розрахункові, обчислення яких базується на статистичних показниках, та оціночні показники, які базуються на формі опитування різних стейкхолдерів системи публічного управління соціальними ризиками. Тобто розрахункові показники не будуть залежати від суб’єктивізму опитуваних, тоді як оціночні показники будуть виражати міру задоволеністю відповідно до конкретного показника. Цей розрахунок може бути застосований як для різних територіальних одиниць, так для різних соціальних верств населення.

Проаналізовано та обґрунтовано систему пріоритетних показників, за даними яких можна визичити рівень ефективності публічного управління соціальними ризиками

Основні положення розділу 5 висвітлено у працях [126, 402, 403, 434 - 441]

ВИСНОВКИ

У процесі дисертаційного дослідження отримано нові результати, які розв’язують проблему розвитку системи публічного управління соціальними ризиками в умовах цифрових трансформацій, що досягається завдяки обґрунтуванню теоретико-методологічних засад публічного управління соціальними ризиками. На підставі отриманих наукових, теоретичних положень та практичних результатів, сформульовано такі висновки.

1. У роботі систематизовано теоретичні засади формування системи публічного управління соціальними ризиками в процесі суспільних трансформацій та виявлено особливості соціальної держави як основи для побудови системи публічного управління соціальними ризиками. Встановлено, що соціальна функція держави забезпечує виконання потреб першого рівня відповідно до піраміди Маслоу, вибудовуючи основу в системі публічного управління соціальними ризиками. Соціальна держава включає в себе виконання соціальної функції, а також створює якісні та кількісні зміни у якості соціального життя суспільства та окремих індивідів шляхом забезпечення умов для розвитку особистості, громадян і суспільства та підвищення рівня соціального та матеріального благополуччя. Під час емпіричного дослідження було встановлено, що під рівнем соціального і матеріального благополуччя мається на увазі доступність до систем суспільних благ і послуг (освіта, охорона здоров'я, культура і рівень соціальної справедливості і захищеності), а також з нього випливає рівень гідного існування і матеріального добробуту, які залежать від конкретно-історичних, ідеологічних, національних та інших особливостей.

2. Визначено особливості ідентифікації соціальних ризиків у системі публічного управління. Враховуючи компліментарність поняття соціального ризику, що має загрозливі матеріальні і / або нематеріальні наслідки, систематизовано погляди науковців щодо класифікації причин, характеру, масштабності й особливостей конкретного ризику чи групи ризиків. Для

ідентифікації соціального ризику визначено структуру передбачуваного соціального ризику та змодельовано підзадачі, які максимально розкривають типологію соціальних ризиків та зумовлюють необхідність врахування впливу домогосподарств, публічних органів влади та генерацій на формування системи публічного управління соціальними ризиками.

Здійснено періодизацію історичного розвитку системи публічного управління соціальними ризиками. Констатовано, що формування системи публічного управління соціальними ризиками здійснюється під впливом трансформаційних процесів та змін домінантних положень моделі соціальної політики держави, яка включає такі елементи, як соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальне страхування. Запропоновано класифікацію моделей державної соціальної політики за такими ознаками: залежно від типу домінуючого процесу, залежно від суб'єкта відповідальності, залежно від ступеня участі держави, залежно від етапів розвитку, залежно від територіального розподілу, залежно від напрямів соціальної політики, залежно від моделей соціальної держави.

3. Досліджено методологічні складові механізму формування системи публічного управління соціальними ризиками та систематизовано цілі, принципи та методи побудови системи публічного управління соціальними ризиками. Констатовано, що система публічного управління соціальними ризиками має гібридну форму, зокрема, окрім впливу держави, управління соціальними ризиками здійснюється інституціями громадянського суспільства економічної, соціальної, політичної та духовної сфер. Публічне управління соціальними ризиками запропоновано розглядати як встановлену систему норм, правил, механізмів та інструментів, затверджених законодавчо, які формують стратегію оптимізації рівня соціальних ризиків та наслідків їх настання в державному, громадському та приватному (підприємницькому та особистісному) секторах, а механізм публічного управління соціальними ризиками як комплекс інструментів, дія яких формує таку модель соціальної політики, яка забезпечує не лише дотримання соціальних стандартів та гарантій,

формування соціального захисту, а й створює умови для комплексного соціального розвитку держави. Здійснено ідентифікацію цілей публічного управління соціальними ризиками, що дає змогу розробити ефективний план дій, що дозволяє забезпечити соціальний захист дітей, осіб працездатного віку, осіб похилого віку, розвиток охорони здоров'я та освіти. Зазначено, що становлення системи публічного управління соціальними ризиками має відбуватися на конкретних її принципах, зокрема солідарності, вільного вибору, особистої відповідальності та субсидіарності. Систематизовано методи публічного управління соціальними ризиками, що розширюють можливості розвитку соціального капіталу. Зростання соціального капіталу в дослідженні трактується як покращення якісних і кількісних соціальних показників держави, що виражається в рівні задоволення потреб окремого індивіда або групи індивідів, враховуючи моральні норми або звичаї, що пов'язують індивіда з суспільством таким чином, що дозволяє йому взаємодіяти з іншими для загального блага, що забезпечується якісними державними інституціями. Запропоновано модель управління соціальними ризиками, що дозволяє виокремити площину дій, враховуючи еволюцію парадигми концепцій управління соціальними ризиками.

4. Запропоновано методичний підхід до побудови механізму публічного управління соціальними ризиками крізь призму аналізування наявності у домашніх господарств активів та засобів до існування, що передбачає розподіл суспільства на чотири групи домашніх господарств («хронічно бідні», «тимчасово бідні», «тимчасові небідні», «стійкі до бідності»), дозволяє спрогнозувати «ланцюг ризиків» та виокремити зональні межі сегмента публічного управління соціальними ризиками для всіх та публічного управління соціальними ризиками для всіх, хто потребує.

5. За результатами *порівняльного аналізу* систем публічного управління соціальними ризиками зарубіжних країн з українськими практиками обґрунтовано необхідність визначення вразливості до бідності (ймовірності її настання) як індикатора, на основі якого органи влади приймають рішення щодо посилення набору інструментів управління ризиками на тлі існуючого

обмеження ресурсів, можливостей витрат і компромісів до інших цілей та пріоритетів державної політики. Представлено комплекс пропозиції щодо імплементації позитивного досвіду провідних країн світу в українські реалії.

За результатами систематизації стратегій публічного управління соціальними ризиками розроблено матрицю публічного управління соціальними ризиками, яка *інтегрує* в *собі* комплекс механізмів, дію яких можна моделювати залежно від позиціонування домінуючих пріоритетів, наявності альтернативних витрат та порівняльних переваг. Обґрунтовано домінантні положення мінімізації законодавчого ризику в системі публічного управління соціальними ризиками.

6. Окреслено перспективні напрями розвитку системи публічного управління соціальними ризиками на основі регулювання зайнятості населення. Систематизовано форми інтервенції заходів на ринку праці з виділенням видів політики та джерел фінансових ресурсів, які спрямовані на запобігання, мінімізацію соціальних ризиків, а також подолання наслідків їх настання.

7. Здійснено оцінювання впливу цифрових трансформацій на публічне управління соціальними ризиками та визначено вектори розвитку системи публічного управління зайнятістю в умовах цифрових трансформацій. Встановлено, що найбільш суттєвим соціальним ризиком, який супроводжується цифровізацією економіки, є вплив розвитку інформаційних технологій на структуру ринку праці. Виділено дивергентні позиції з боку працівників, макроекономічних позицій та роботодавців, що дозволило визначити ключові елементи державної стратегії цифровізації, що спрямовані на зменшення ризику безробіття, забезпечення гнучкості працівників і роботодавців та мінімізацію ризику соціальної ізоляції.

8. Представлено концептуальні положення гендерно-орієнтованої моделі мінімізації соціальних ризиків. Змодельовано ситуації та сценарії зменшення соціальних ризиків шляхом упровадження гендерно-чутливого бюджетування та доведено, що приріст зайнятості жінок має позитивний мультиколінеарний ефект. Систематизовано змістовні характеристики етапів упровадження гендерно-орієнтованого бюджетування. Запропоновано методичні положення

використання інноваційного механізму публічного управління соціальними ризиками, що передбачає реалізацію функціонального ла*нцюга* державно-управлінських рішень за такою послідовністю: виявлення гендерних розривів; розподіл державних фінансів відповідно до гендерних відмінностей; на основі проведення A/B-тестування виявлення гендерно-чутливих бюджетів, які потребують найбільшого коригування; проведення якісного оцінювання необхідності тих чи інших заходів. Окреслено напрями активізації соціального підприємництва.

9.Запропоновано методику встановлення рівня ефективності публічного управління соціальними ризиками, яка, на відміну від існуючих, побудована на розрахунку 25 індикаторів, обчислення яких здійснюється на основі статистичних та оціночних показників і передбачає опитування різних стейкхолдерів системи соціального забезпечення. Комплексно представлено шляхи підвищення ефективності системи публічного управління соціальними ризиками в умовах цифрових трансформацій, базовими з яких є такі: впровадження інноваційних підходів з метою отримання переваг синергії; формування складних компромісів у пріоритетах системи публічного управління соціальними ризиками; знаходження та поєднання комбінації ініціатив, необхідних для створення оптимального соціального забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Глухарева Л.И. Современные проблемы теории прав человека / Л.И. Глухарева. - М: 2004. - с. 168.

2. Соціальна держава: Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.] [Електронний ресурс]/ [ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. — К. : Українська енциклопедія, 1998. – Режим доступу: http://leksika.com.ua/legal/

3. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

4. Академічна юридична думка / НАНУ, Ін-т держави і права. Укладачі: І.Б. Усенко, Т. Бондарчук; За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Ін Юре, 1998. – 503 с.

5. Морозова Л.А. Теория государства и права / Морозова Л.А. - М., 2002. - с.105.

6. Оксамытный В.В. Теория государства и права / Оксамытный В.В. - . М., 2004 -. с. 288.

7. Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. Psychological Review, 50(4), 370–396. https://doi.org/10.1037/h0054346

8. Шпікер Манфред Соціальна держава: принципи – межі – можливості/ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://sd.net.ua/2010/02/19/neuhauz_socialna_derzhava.html

9. Білик О.І. Управління соціальними ризиками як важливий чинник зміцнення національної економічної безпеки / О.І. Білик//Актуальні проблеми забезпечення економічної безпеки в Україні: колективна монографія/ Г. І. Пушак, М. Й. Штангрет, Н. В. Наконечна та ін. – Львів: Ліга-Прес, 2017.

10. Douglas M. Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers / M. Douglas, A. Wildavsky. – Berkeley and Los Angeles: Univ. of California Press, 1983. – 221 с.

11. Бек У. От индустриального общества к обществу риска / У. Бек // THESIS. – 1994. – № 5. – С. 161 – 168.

12. Ходжсон Д. Что такое институты? / Дж. Ходжсон. // Вопросы экономики. – 2007. – №8. – С. 26 – 42.

13. Stein L. Geschichte der sozialen bewegung in frankreich von +1789 bis auf unsere tage. Leipzig: Verlag von Otto Wigand, 1850. CXLI, 345 s

14. Offe C. Some contradictions of the modern welfare state/ C. Offe // Critical Social Policy- 1982 - Vol. 2- № 2.- С. 46-50.

15. Вейт-Вілсон Дж. Держава добробуту: проблема в самому понятті./ Дж. Вейт-Вілсон // Pro et Contra - 2001 - № 3. С. 146.

16. Braun H. Sozialstaat Bundesrepublik Deutschland auf dem Weg nach Europa /H. Braun, M. Niehaus // Frankfurt am Main - N.Y – 1990 - С. 152.

17. Загальна і прикладна політологія: навчальний посібник. / За заг. ред. В. І. Жукова, Б. І. Краснова. - М .: МГСУ, Изд-во «Союз», 1997. С. 419-420.

18. Політологія. Енциклопедичний словник. / Общ. ред. і упоряд. Ю. І. Авер'янова - М .: «Publishers», 1993. С. 359.

19. Арановский К. В. Государственное право зарубежных стран/ К. В. Арановский - М.: Изд. дом «Форум», - 1998. - С. 104

20. Головащенко О. С. Соціальна та правова держава: питання співвідношення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. С. Головащенко ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2008. – 20 с

21. Панкевич О. З. Соціальна держава: поняття та загальнотеоретична характеристика: Автореф. дис… канд. юрид. наук: 12.00.01/ ЛНУ імені Івана Франка. – Львів, 2003. – 19 с.

22. Багдасарян В. Э. Цивилизационно-вариативные основания формирования социального государства/ В. Э. Багдасарян // Проблемный анализ и государственно-управленческое проектирование.- 2009. - №1.- С. 18, 31-34.

23. Holzmann, R.; Sherburne-Benz, L.; Tesliuc, E. (2003): Social Risk Management. The World Bank's Approach to Social Protection in a Globalizing World. Social Protection Department. The World Bank, Washington, D.C., USA.

24. Кларк Д. Неустойчивые государства: трансформация систем социального обеспечения/ Д. Кларк // Журнал исследований социальной политики. 2003. Том 1. № 1. С. 72

25. Kaufmann F. X. Towards a theory of the welfare state / F. X. Kaufmann // European Review.- 2000.- Vol. 8.- № 3.- P. 294

26. Briggs A. The welfare state in historical perspective/ A. Briggs A.// European Journal of Sociology.- 1961. - Vol. 2- № 2.- P. 221

27. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. — Х: Право, 2009. — 584 с.;

28. Оффе К. Демократические институты и моральные ресурсы / К. Оффе // Современная политическая теория. — М., 2001. — С. 226;

29. Хойруп Т. Модели жизни. Проблемы гносеологии, истории культур и теории государства / Т. Хойруп. – СПб.: Всемирное слово, 1998. – 440 с.

30. Гошовська В. Соціальна держава: типи, сутність, зміст: [Розглядається типологія соціальних держав та їх сутність. З'ясовується найбільш оптимальна модель для розбудови в Україні соціальної держави] // Вісн. Нац. академіїї держ. управління при Президентові України. - 2007. - № 3. - С.259-265.

31. Сковронський Д. М. Теоретичне підґрунтя концепту "соціальна держава" / Д. М. Сковронський // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць. – 2016. – № 837. – С. 332–338

32. Вейт-Уилсон Д. Государство благосостояния: проблема в самом понятии [Електронний ресурс] / Джон Вейт-Уилсон // Pro et Contra. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: http://pubs.carnegie.ru/p&c/Vol6-2001/3/07jv.asp.

33. Л.Гонюкова. Держава «загального добробуту» // Політична енциклопедія. редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. — К.: Парламентське видавництво, 2011. — с. ISBN 978-966-611-818-2.

34. Юридична енциклопедія : [в 6 т.] / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; редкол.: Шемшученко Ю. С. (голова) [та ін.]. – Київ : Юрид. думка, 2002. – Т. 4. – С.81.

35. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2015. – С.93

36. Орлов И. Государство социального гуманизма: от социальной экономики к экономической реальности/ И. Орлов // Общество и экономика. 2007. - № 11. - С. 238-250

37. Фирсов М. В. История социальной работы: Учебное пособие. – Изд. 3-е. – М.: Академический Проект; Трикста, 2009. – 608 с.

38. Хрестоматія з історії держави і права України: у 2 т. – Т. 1. З найдавніших часів до ХХ ст.. / укл.: В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький. – К.: Ін Юре, 1997. – 464 с.

39. Кочеткова Л. Н. Теория социального государства Лоренца фон Штейна / Л. Н. Кочеткова // Философия и общество. – 2011. – № 3. – С. 50–63.

40. Барановська Н.П. Міжнародне агентство з атомної енергії // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2009. — Т. 6 : Ла — Мі. — С. 710. — 784 с. : іл. — ISBN 978-966-00-1028-1.

41. Білинська М. М. Основи ґендерно-чутливого публічного управління: метод. реком. / М. М. Білинська, В. А. Малюська. – Київ: Фонд народонаселення ООН, 2016. – 119 с.

42. Бульба В. Г. Соціальні ризики людського розвитку: сутність та місце в державному управлінні / В. Г. Бульба, О. В. Євтухов. // Pressing problems of public administration. – 20. – №5. – С. 202–214.

43. Wlodarczyk A. The Management of the Weather Risk on the Electric Energy Market / A. Wlodarczyk, M. Zawada. // Электронное моделирование. – 2009. – №6. – С. 65–86.

44. Slovic P. The Perception of Risk / P. Slovic. – London ; Sterling, VA : Earthscan Publications, 2000. – 473 p

45. Mia N. Multifaceted: Governance and Conflict Risks in Myanmar's Ruby Industry [Електронний ресурс] / Newmann Mia // National Resource Governance Institute. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://resourcegovernance.org/sites/default/files/documents/multifaceted-goverance-and-conflict-risks-in-myanmar-ruby-industry.pdf.

46. H. J. Otway and D. von Winterfeldt, "Beyond Acceptable Risk: On the Social Acceptability of Technologies," Policy Sciences 14, 247-256 (1982)

47. P. Slovic, B. Fischhoff, and S. Lichtenstein, "Why Study Risk Perception?' Risk Analysis 2, 83-94 (1982).

48. Aven T. On how to define, understand and describe risk [Electronic resource] / T. Aven // Reliability: Theory & Applications. – 2011. – Vol. 2. – P. 28 – 37. – Access mode : http://m.gnedenkoforum.org/Journal/2011/012011/RTA_1_2011-05.pdf

49. Луман Н. Понятие риска / Н. Луман; пер. с нем. А. Ф. Филиппова // THESIS. – 1994. – № 5. – С. 135 – 160.

50. Вилдавски А., К. Дейк. Теории восприятия риска: кто боится, чего и почему? / А. Вилдавски, К. Дейк; пер. с англ. А. Д. Ковалева // THESIS. – 1994. – № 5. – С. 268 – 276.

51. Дакал А. В. Теоретико-методологічні засади формування та реалізації державної політики України у сфері захисту прав дітей : дис. докт. держ. упр. : 25.00.02 / Дакал Алла Василіва – Київ, 2020. – 200 с.

52. Дзюндзюк В. Б. Вплив глобалізації на сучасну державу / В. Б. Дзюндзюк. // Державне будівництво. - 2018. - № 2. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2018_2_3

53. Дуглас М. Чистота и опасность / М.Дуглас, пер.. с англ. Р. Громовой под ред. С. Баньковской.— М.: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2000. — 288 с.

54. Базилевич, В. Д. Страхування [Текст] : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2008. – 1019 с

55. Вітлінський В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. – Київ: КНЕУ, 2000. – 292 с.

56. Гончаров І.В. Ризик та прийняття управлінських рішень/І.В.Гончаров – Харків: ХПУ, 2003. – 150 с.

57. Грачов В. Класифікація ризиків та управління ними/ В. Грачов// Фінанси України – 2002. – № 10. – С. 56–60.

58. Дегтяр О. А. Напрями удосконалення засобів управління соціальним ризиком / О. А. Дегтяр. // Вісник НУЦЗУ. Серія: Державне управління. – 2017. – №1. – С. 1–9.

59. Клапків М. С. Питання етимології економічного ризику / М. С. Клапків // Фінанси України. – 2001. – № 4. – С. 14–20.

60. Лозинська Т. М. Економічні детермінанти корупції / Т. М. Лозинська// матеріали міжнар. наук.-практ. конф. ДонДУУ. Регіональний розвиток – основа розбудови української держави. – Донецьк, 2012. – С. 212–219.

61. Половцев О. В. Ризики в державному управлінні: методичні підходи до керування / О. В. Половцев, Г. Г. Коробко. // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2013. – №1.

62. Ткач С. М. Управління ризиками інвестиційної діяльності в регіоні: теоретичні основи та прикладні аспекти: монографія / С. М. Ткач. — Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2015. — 234 с.

63. Шегда А. В. Ризики в підприємництві: оцінювання та управління : навч. посібник / А. В. Шегда, М. В. Голованенко ; за ред. А. В. Шегди. – Київ : Знання, 2008. – 271 с.

64. Антонов А. В. Напрями стимулювання розвитку корпоративної соціальної відповідальності: зарубіжний досвід / А. В. Антонов. // Державне управління: удосконалення та розвиток. - 2015. - № 8. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2015_8_10.

65. Douglas M. Cultural bias / Mary Douglas. - London : Royal Anthropological Institute, 1978, P. 67

66. Rosa E. A. White, black and grey: Critical dialogue with the international risk governance council's framework for risk governance / E. A. Rosa // Global risk governance, concept and practice of using the IRGC framework / O. Renn & K. Walker (Eds.). – Heidelberg: Springer, 2008. – P. 101 – 117.

67. Elias N. Über den Prozeß der Zivilisation/ N. Elias // Frankfurt am Main: Suhrkamp. – 1936 -Vol.6. -P.123-124

68. Luhmann N. Risk: a sociological theory / N. Luhmann, translated by R. Barrett, with a new introduction by N. Stehr & G. Bechmann. – New Brunswick, N.J. : Aldine Transaction, 2005. – 236 p.

69. Ewald F. Insurance and risk / F. Ewald // The Foucault Effect: Studies in Governmentality / G. Burchell, C. Gordon, P. Miller (eds). – Chicago: The University of Chicago Press, 1991. – P. 191 – 210.

70. Родионова О.В. Историко-стадиальная типология социального государства на примере Великобритании / О.В. Родионова // История государства и права. - 2007. - №8 – С.52-53.

71. Luhmann N. Soziologie des Risikos/ N. Luhmann - Berlin; N.Y. 1991 - P. 37-38.

72. К. Ю. Галушко. Інформаційне суспільство // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2005. — Т. 3 : Е — Й. — С. 525.

73. Савінова Н.А., Ярошенко А.О., Литва Л.А. Правове забезпечення соціальної політики України в умовах розвитку інформаційного суспільства [Текст] : монографія / Наталія Андріївна Савінова, Алла Олександрівна

Ярошенко, Людмила Андріївна Литва. - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. - 269 с. - Бібліогр.: с. 245-266 та в кінці розд.

74. Гидденс Э. Устроение общества: Очерк теории структурации./ Э. Гидденс — 2-е изд. — М.: Академический Проект, 2005. — 528 с.

75. Соціальні засади інвестування національної економіки [Текст] : монографія / Н. В. Дацій, С. О. Корецька ; НАН України, Рада по вивченню продукт. сил України. - Донецьк : Юго-Восток, Лтд, 2007. - 328 с. - Бібліогр.: с. 308-327. - ISBN 978-966-374-272-4

76. Ємельянов В. Назва посилання рік ризики реформи децентралізації та способи їх вирішення / В. Ємельянов, М. Сокірко. // Public Administration and Regional Development,. – 2020. – №10. – С. 1106–1139.

77. Криштанович М. Механізми забезпечення безпеки громадян на регіональному рівні / Криштанович Мирослав Франкович, Криштанович Світлана Володимирівна // Проблеми розвитку публічного управління в Україні : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю до 100-річчя запровадження держ. служби України (12-13 квітня 2018 р.) / за наук. ред. В. С. Загорського, А. В. Ліпенцева. - Львів, 2018. - С. 137-139.

78. Mazeaud H., Mazeaud L., Tunc A. Traité théorique et pratique de la responsabilité civile délictuelle et contractuelle / H. Mazeaud, L. Mazeaud, A. Tunc - Revue internationale de droit comparé Année, 1959 - pp. 822-824

79. Подольчак Н. Ю. Публічне управління митними ризиками у діяльності митних підрозділів / Н. Ю. Подольчак, О. І. Білик, О. Л. Перхач. // Науковий журнал «Економіка:реалії часу». – 2015. – №4. – С. 279–284.

80. Білик О. І. Страхування господарської діяльності зернопродуктових комплексів від можливих ризиків / О. І. Білик, А. М. Пуйо. // Страховий ринок: сучасні виклики в умовах глобалізації : матеріали V Міжнародного наукового семінару, 18–19 травня 2017 р., Львів. Частина 2. – 2017. – С. 136–140.

81. Бартон, Т. Л. Риск-менеджмент : практика ведущих компаний: [пер. с англ.] / Томас Л. Бартон, Уильям Г. Шенкир, Пол Л. Уокер. - Москва [и др.] : Вильямс, 2008. - 207 с.

82. Мних М. В. Визначення ризиків та їх страхування / А. М. Мних, М. В. Мних // Економіка. Фінанси. Право. – 2003. – №10. – С. 37-39

83. Білик О.І Державне і приватне страхування. Теорія і практика: навчальний посібник/ О.І. Білик, М.К. Хім – Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2018. – 252 с.

84. Confino A.Germany as a Culture of Remembrance : Promises and Limits of Writing History./ A. Confino - Chapel Hill : The University of North Carolina Press, 2006, xvii plus. – 306 pp

85. Allan T. R. S. (1988). Review: Dworkin and Dicey: The Rule of Law as Integrity. / T. R. S. Allan// Oxford Journal of Legal Studies -Oxford University Press- №2- P/ 266–277.

86. Geprüfte Rechtsvorschriften in Normenkontroll- und Verfassungsbeschwerdeverfahren (Geschäftsjahr 2013) [Електронний ресурс] // Bundesverfassungsgericht. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: 86. www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2010/02/ls20100209_1bvl000109.html.

87. Шведа Ю. Політичні партії. Енциклопедичний словник.- Львів: Астролябія.- 2005.- 488 с.

88. Ошо: Меритократия: Превосходя Демократию и Мо,ократию! [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.osho.com/ru/highlights-of-oshos-world/%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%8F

89. Європейський кодекс соціального забезпечення [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_329

90. Schofield B. B. Der Untergang der BISMARK. / B. B. Schofield - Aufgabe. Motorbuch Verlag Stuttgart. - 1978 – 231c.

91. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта / Р. Дарендорф // Социологические исследования. — 1994. — № 5. — С. 142–147. — ISSN 0132-1625

92. Яковенко Р. В. Людський капітал та людський потенціал / Роман Яковенко // Наук. праці Кіровоградського нац. техн. ун-ту : Економічні науки. – Кіровоград : КНТУ. – 2013. – Вип. 24. – С. 186–193.

93. Четверікова Л. О. Соціальна держава: структурно-функціональний аналіз: Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Л.О. Четверікова ; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2006. – 19 с.

94. Конституційне право України [Текст] : підручник для студ. юрид. спец. вищих закл. освіти / В. Ф. Погорілко [та ін.] ; ред. В. Ф. Погорілко. – 4.вид. – К. : Наукова думка, 2003. – 732 с.

95. Недержавні пенсійні фонди. Огляд основних положень про недержавне пенсійне забезпечення / [за мат. асоціації адміністраторів недержавних пенсійних фондів України] – К. – 2004. – 24с.

96. Сандлер Д. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»[Електронний ресурс] / Д.Сандлер// Режим доступу: www.rada.gov.ua

97. Маркс К. Немецкая идеология // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – Т. 3. – С. 7 – 544.

98. Енгельс Ф. Людвіг Фейербах і кінець класичної німецької філософії // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. — Т. 21. – С. 45- 531

99. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе/ М. Блауг — М.: Дело, 1994. — 720 с.

100. Public spending on incapacity [Електронний ресурс] // OECD Data. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://data.oecd.org/socialexp/public-spending-on-incapacity.htm.

101. Rokkan S. State formation, nation-building, and mass politics in Europe: the theory of Stein Rokkan: based on his collected works. / Edited by P. Flora, S. Kuhnle, D. Urwin. Oxford: Oxford University Press, 1999. 422, [xviii] p.

102. Lindert P. H. Growing public: social spending and economic growth since the eighteenth century. / P. H. Lindert - Volume I: The Story. - Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 377, [xvii].- P. 172.

103. Adema W. Is the European welfare state really more expensive?: indicators on social spending, 1980-2012; and a manual to the OECD social expenditure database (SOCX)/ W. Adema, P. Fron, M. Ladalque. - OECD Social, Employment and Migration Working Papers - № 124. – Paris: OECD, 2011. – 131 p. P. 41

104. Горніна Л. П. Туган-Барановський М. Й. в економічній теорії та історії / Л.П.Горніна. — К.: ІЕ НАН України. — 2001. — 268 с

105. Україна: хронологія розвитку / Ред. кол.: В.А. Смолій, С.В. Кульчицький, В.М. Горобець, О.П. Реєнт, О.В. Русіна, О.В. Юркова. – НАН України. Інститут історії України. – Том 6. – К.: КРІОН, 2011. – 832 с.

106. Рощина Л.О. Формування радянської системи соціального забезпечення у 20-30-і роки XX ст. // Наука. Релігія. Суспільство: науковий журнал/ Ін-т проблем штуч. інтелекту, Голов. упр. взаємодії з громадськістю та у справах національностей і релігій Донец. обл. держ. адмін. – 2010. – № 2. – С. 3-8.

107. Пасько Я.І. Соціальна держава: теоретичні імплікації та історичні версії [Текст] : автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.03 / Пасько Ярослав Ігорович ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2008. – 30

108. Taylor-Gooby P. The politics of welfare in Europe. // Welfare states under pressure / Edited by P. Taylor.- Gooby. London: SAGE,- 2001.- P. 1-28.

109. Пасько Я.І. Соціальна держава: теоретичні імплікації та історичні версії [Текст] : автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.03 / Пасько Ярослав Ігорович ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2008. – 30

110. Куценко В. І. Соціальна держава (проблеми теорії, методології, практики) : [монографія] / В. І. Куценко, В. П. Удовиченко, Я. В. Остафійчук. – К. : Заповіт, 2003. – 228 с

111. Кастель Р. Метаморфозы социального вопроса. Хроника наемного труда / Р. Кастель / Пер. с фр.; общ. ред. ред. пер. Н. А. Шматко. - СПб.: Алетейя, 2009. - 574 с.

112. Titmuss R. M. Essays on «The welfare state». / 1st edition. London: Allen and Unwin, 1958. 232 p.; Titmuss R. M.Social policy: An introduction / Edited by B. Abel-Smith, K. Titmuss. London: George Allen and Unwin, 1974. 160 p.

113. Titmuss R. M. Essays on «The welfare state». / 2nd edition. London: Allen and Unwin, 1963. P. 42

114. Espin-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism / G. EspinAndersen. – Princeton: Princeton University Press, 1990. – P. 35–36, 72.

115. Reisman D. Richard Titmuss: welfare and society. / D. Reisman - 2nd edition.- New York:Palgrave, 2001.- P. 30-31

116. Neil G. Welfare justice: Restoring Social Equity / G. Neil. – New Haven; London: Yale University Press, 1995. – P. 150.

117. Hicks A., Esping-Andersen G. Comparative and historical studies of public policy and the welfare state. // The handbook of political sociology: states, civil societies, and globalization. / Edited by T. Janoski, R. R. Alford, A. M. Hicks, M. A. Schwartz. Cambridge: Cambridge university press, 2005. P. 511.

118. Esping-Andersen G. Social foundations of postindustrial economies / G. Esping-Andersen. - New York: Oxford University Press,- 1999.- P. 74-86.

119. Білик О. І. Періодизація історичного розвитку феномена соціальної держави/ О.І. Білик // Публічне управління та митне адміністрування. – 2020. – № 2 (25). – С. 7–10.

120. Білик О. І. Особливості формування систем захисту від соціальних ризиків / О.І. Білик// East journal of security studies – 2019. - 5(2). - 235-246. Retrieved from https://ejss.nuczu.edu.ua/index.php/ejss/article/view/56

121. Bilyk O. Formation of a system of public management of social risks / Olena Bilyk // Socio World-Social Research & Behavioral Sciences – 2020 -№2. – 2-19 https://zenodo.org/record/4471164#.YFncX68zbIU

122. Білик О.І. Удосконалення механізмів фінансування охорони здоров’я в Україні /О.І. Білик, Н.Ю. Шевчук// Актуальні проблеми економіки 2015–2016: матеріали IX-ої міжнародної наукової конференції (Київ, 19 лютого 2016 року) 2016. –С.20-24

123. Білик О.І. Напрямки реформування системи управління державними фінансами/О.І. Білик// Інституційний розвиток системи публічного управління та адміністрування : збірник тез доповідей круглого столу (Львів, 25 травня 2017 р.). 2017. – С. 7–9.

124. Білик О.І. Особливості реалізації страхових послуг/ О.І. Білик //Страховий ринок: сучасні виклики в умовах глобалізації : матеріали V Міжнародного наукового семінару (18–19 травня 2017 р., Львів.).2017. Частина 1. С. 30–33.

125. Bilyk O. Theoretical essence of the concept "Social security of the state"/ O.Bilyk, Y.Blynda// Економіка і фінанси. – 2017. – № 9. – С. 47–58

126. Білик О.І. Механізми регулювання та інструменти оцінювання соціальних ризиків: монографія / О.І. Білик. – Львів : «Растр -7», 2020 – 396 с

127. Hicks A Comparativeand historical studies of public policy and the welfare state / A. Hicks , G. Esping-Andersen [Електронний ресурс] //https://www.cambridgecloudflare.org/core/books/handbook-of-political-sociology/comparative-and-historical-studies-of-public-policy-and-the-welfare-state/93B3160C753B4F8E963BA43EF651F451

128. Bambra C. "Sifting the wheat from the chaff": a two-dimensional discriminant analysys of welfare state regime theory./ C. Bambra // Social Policy & Administration. 007- . Vol. 41.- № 1. - P. 1-28;.

129. Bambra C. Defamilisation and welfare state regimes a cluster analysis / C. Bambra // International Journal of Social Welfare. - 2007. - Vol. 16.- № 4. - P. 326-338

130. Bonoli G. Classifying welfare states: a twodimension approach. / G. Bonoli // Journal of Social Policy. - 1997. - Vol. 26.- № 3.- P. 351-372

131. Eikemo T. A., Bambra C., Joyce K., Dahl E. Welfare state regimes and income-related health inequalities: a comparison of 23 European countries/ T. A. Eikemo, C. Bambra, K. Joyce, E. Dahl // European Journal of Public Health. - 2008.- Vol. 18.- №. 6. - P. 593-599

132. Гришин І. В, Шведська модель суспільного розвитку: дихотомія ринок-політика/ І.В. Гришин // Світова економіка і міжнародні відносини.2005. № 10. С. 76-87

133. Сидорина Т. Ю. Інститути самоорганізації громадян і розвиток теорії держави загального добробуту. // Громадські науки і сучасністю - 2010. - № 5.- С. 88-93.

134. Cerami A. Social change and welfare state developments in CEE and Russia./ A. Cerami // MPRA Paper 8479.- 2007. - P. 1-31.

135. Fenger H. J. M. Welfare regimes in Central and Eastern Europe: incorporating post-communist countries ina welfare regime typology./ H. J. M. Fenger // Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences.- 2007. - Vol. 3.- № 2. - P. 1-30

136. Toots A., Bachmann J. Contemporary welfare regimes in Baltic states: adapting post-communist conditions to post-modernchallenges/ A. Toots, J. J.// Studies of Transition States and Societies.- 2010.- Vol. 2.- № 2.- P. 31-44.

137. Latin America: a new developmental welfare state: Model in the making? / Edited by Manuel Riesco.New York: Palgrave Macmillan, 2007. 433, [xxi] p.

138. Aspalter C. The East Asian welfare model/ C. Aspalter // International journal of social welfare. - 2006. - № 15.- P. 290-301

139. Kim P. H. The East Asian welfare state debate and surrogate social policy: an exploratory study on Japan and South Korea./ P. H. Kim // Socio-Economic Review. - 2010.- Vol. 8.- № 3. - P. 411-435

140. . Лаврик Г.В. Правове регулювання свободи совісті, віросповідання і діяльності релігійних організацій у радянській Україні (1919-1929 рр.) [Текст] : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Лаврик Галина Володимирівна ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2008. – 33 с.

141. Патриляк І.К, Боровик М.А. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду. / [І.К. Патриляк, М.А. Боровик]. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. – 590 с.

142. Головащенко О. С. Соціальна та правова держава: питання співвідношення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец.

12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. С. Головащенко ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2008. – 20 с

143. Beveridge William: Social Incurance and Allid Services / W. Beveridge- London, - 1942- 847 p.

144. Європейська соціал-демократія : Трансформація у прогресі / за ред. Рене Куперуса та Йоганеса Кендела. – К., 2001. – 505 с.

145. . Либанова Э.М. Демографические сдвиги в контексте социального развития / Э.М. Либанова // Демографія та соціальна економіка. — 2014. — № 1. — С. 9—23

146. Esping-Andersen G. From Poor Relief to Institutional Welfare States: The Development of Scandinavian Social Policy // G. Esping-Andersen, R. Erikson, E. J. Hansen, S. Ringen, H. Uusitalo (eds.). The Scandinavian Model: Welfare States and Welfare Research. - N.Y.: M. E. Sharpe, - 1987.- P. 39-74

147. Куценко В. І. Трансформація соціальної сфери України: регіональний аспект : монографія / В. І. Куценко, Я. В. Остайфічук ; за ред. С. І. Дорогунцова. – К. : Оріяни, 2011. – 400 с.

148. Кочеткова Л. Н. Теория социального государства Лоренца фон Штейна / Л. Н. Кочеткова // Философия и общество. – 2011. – № 3. – С. 50–63

149. Демин А. К. Политические проблемы социальной защиты населения в странах “большой семерки” (на примере здравоохранения) : дисс... д-р полит. наук / Российская академия государственной службы (РАГС) . – 401 с.

150. Rösner, H. J. Risikomanagement für arme ländliche Bevölkerungsgruppen, in: Ders. (Hrsg.): Risikomanagement durch genossenschaftliche Selbsthilfe in Entwicklungsländern / H. J. Rösner. – ZfgG, 2008 -Sonderheft, S. 17-41.

151. Власов С. Н. Европейская безопасность в контексте германских интересов / С.Н. Власов. — К.: Наукова думка, 1991. — 200 с.

152. Zastrow Ch. Introduction to Social Welfare institutions. Social problems, services and current issues / Ch. Zastrow. – Homewood, Minds: The Dorsey press, 1982. – P. 12.

153. Гаджиев К. С. Государство благосостояния в трактовке современных западных политологов // Эволюция теории и практики «Государства благосостояния» в 80-е годы. М.: ИНИОН, 1991. С. 13- 42.

154. Оффе К. Демократические институты и моральные ресурсы / К. Оффе // Современная политическая теория. – М., 2001. – С. 226.

155. Wilensky Harold. Industrial Society and Social Welfare / Harold Wilensky. – New York, 1958. – P. 17–19.

156. Baldvin P. Beveridge in the Longue Duree / P. Baldvin // International Social Security Review. – № 45 (1–2). – 1992. – P. 53–72.

157. Наказ "Про затвердження форм державного статистичного спостереження зі статистики капітальних інвестицій" 21.07.2017 №195 [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2017/195/195_2017.htm.

158. Бернстайн П. Фундаментальные идеи финансового мира: Эволюция / Питер Бернстайн; пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2009. — 247 с.

159. Березіна С. Б. Соціальні ризики: чинники та напрями мінімізації : дис. докт. ек. наук : 08.00.07 / Березіна С. Б. – Київ, 2019. – 453 с.

160. Шиманська М. Теорія та практика запобігання соціальній нерівності учнів із малозабезпечених сімей у навчально-виховних закладах Польщі (1989 – 2014) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. ек. наук : спец. 08.00.07 "Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика" / Шиманська Марія – Київ, 2019. – 43 с.

161. Світовий банк в Україні [Електронний ресурс] // Світовий банк. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine.

162. Політична енциклопедія / ред.кол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови). — К. : Парламентське видавництво, 2011. — С. 36.

163. Kooijmans Pieter. Internationaal publiekrecht in vogelvlucht / P. Kooijmans - Wolters-Noordhoff, Groningen 1994. - p. 82.

164. Жук. В.М. Неформальні інститути селянства у моделюванні реформ та аграрної політики: теорія і практика / Жук В.М. // Економіка АПК. - 2017. - № 9 - С. 5

165. Кравченко М. В. Реалізація права громадян на житло в сучасних умовах: державно-управлінський аспект / М. В. Кравченко, Ю. П. Чеберяк. // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2017. – №2.

166. Купрійчук В. М. Соціальна функція держави та особливості її реалізації в умовах сучасних глобалізаційних викликів / В. М. Купрійчук, В. Т. Венцель. // Ефективність державного управління. – 2019. – №3. – С. 103–115.

167. Цифрові компетенції як умова формування якості людського капіталу : аналіт. зап. / [В. С. Куйбіда, О. М. Петроє, Л. І. Федулова, Г. О. Андрощук]. – Київ : НАДУ, 2019. – 28 с.

168. Петровський П. М. Забезпечення прав і свобод людини–основний тренд модернізації публічного управління / П. М. Петровський. // Ефективність державного управління. – 2015. – №43. – С. 13–20.

169. Попок А. А. Світовий досвід соціального захисту населення / А. А. Попок. // Ефективність державного упрравління: зб. наук.праць ЛРІДУ НАДУ. – 2013. – №35. – С. 111–118.

170. Поспєлова Т. В. Стійкий розвиток суспіства вна основі концепції самоактуалізації особистості / Т. В. Поспєлова. // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: зб.наук. праць. ДонДУУ. – 2009. – №115. – С. 61–66.

171. Семенченко А. І. Інструменти державного стратегічного управління: національна програма інформатизації / А. І. Семенченко, І. Б. Жиляєв, В. М. Фурашев. // Журнал "Інформація і право". – 2018. – №1. – С. ст. 44–58.

172. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник К.: НАДУ, 2012. – 544 с.

173. Халецька А.А. Контури соціальної політики держави: соціальна безпека. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2010. № 2. URL:

http://www.dy.nayka.com.ua/index. php?operation=1&iid=99 (дата звернення: 15.11.2019)

174. Орлатий М.К. Інформаційно-методологічне забезпечення оцінки рівня та якості життя сільських жителів / М.К. Орлатий, І.М. Демчак // Наук. вісн. Академії муніципального управління. Сер.: Управління. - 2013. - Вип. 2. - С. 357-362.

175. Надрага В. І. Соціальні ризики в трудовій сфері : дис. докт. ек. наук : 08.00.07 / Надрага Василь Іванович – Київ, 2016. – 472 с.

176. Світовий банк. Стрибок в Світовий банк. Соціальний захист [Електронний ресурс] / Світовий банк. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: 28. Jump up^ The World Bank. Social Protection. [Date accessed October 31, 2010] (http://web.worldbank.org/wbsite/external/topics/extsocialprotection/extl M/0,,contentMDK:20223809~menuPK:7109967~pagePK:148956~piPK:216618~the SitePK:390 615,00.html

177. Білик О.І. Значення та необхідність соціального забезпечення / О.І. Білик, О.В. Химич// Сучасні управлінські та соціально-економічні аспекти розвитку держави, регіонів та суб’єктів господарювання в умовах трансформації публічного управління : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 7 листопада 2018 р.). – 2018. – С. 41–42

178. Нуссбаум, Марта; Сен, Амартья (1993). Качество жизни . Оксфорд Англия Нью - Йорк: Clarendon Press Oxford University Press

179. The Nobel Peace Prize 2006 was awarded jointly to Muhammad Yunus and Grameen Bank "for their efforts to create economic and social development from below." [Електронний ресурс] // Nobel Media. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2006/summary/.

180. Хайєк Фрідріх А. Право, законодавство та свобода. Нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії / Фрідріх А. Хайєк - В 3 томах. Київ: Сфера, Т. 1.: Правила та порядок. — 1999. — 196 с.

181. Фридмен Милтон. Если бы деньги заговорили... / Милтон Фридмен; Пер. с англ. проф. Л. С. Микша, канд. физ. -мат. наук А. М. Семёнов. - М.: Дело, 1998. -156 с.

182. Nussbaum M. Creating Capabilities. The Human Development Approach./ M. Nussbaum - Harvard University Press, 2011.- 256 p.

183. Арістотель. Нікомахова етика / Αριστοτελους. Ηθικα Νικομαχεια. Пер. В. Ставнюка. — К.: Аквілон-Плюс, 2002. 480 с.

184. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. — К.: Основи, 2000. — 239 с.

185. Beck L. W. Commentary on Kant's Critique of Practical Reason / Lewis White Beck. – Chicago: The University of Chicago Press, 1960. – 172 с.

186. Allison H. Kant's Theory of Freedom / Henry Allison. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 238 с.

187. For a different approach to this problem, compare Bernard Carnois (1973) Coherence of Kant'sca Doctrine of Freedom / trans. by D. Booth. - Chicago: University of Chicago Press, 1987 - pp. 64–81.

188. Дмитренко А. Копилка к старости или судьбы негосударственных пенсионных фондов [Електронний ресурс] / А. Дмитренко// Режим доступу: www.news.finance.ua/ru

189. Управління змінами в умовах інноваційного розвитку : кол. моногр. / І. Л. Петрова, Г. В. Макаркіна, І. В. Терон та ін.; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. І. Л. Петрової. – Київ : Ун-т економіки та права "КРОК", 2012. – 268 с.

190. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів./ А. Сміт — М.: Ексмо, 2007. — (Серія: Антологія економічної думки) — 960 с.

191. Ролз Дж. Идеи блага и приоритет права // Современный либерализм: Джон Ролз, Рональд Дворкин, Исайя Берлин, Уилл Кимлика, Майкл Дж. Сэндел, Джереми Уолдрон, Чарльз Тейлор / Пер. с англ. Л. Б. Макеевой. — М.: Прогресс-Традиция: Дом интеллектуальной книги, 1998.

192. Нэсбитт Дж. Что нас ждет в 90-е годы: мегатенденции. Год 2000: десять новых направлений на 90-е годы : пер. с англ. / Джон Нэсбитт. – М. : Республика, 1992. – 415 с.

193. Institutional incentives and sustainable development: infrastructure policies in perspective / [E. Ostrom, L. Schroeder, S. Wynne та ін.]. – Westview: Westview Press, 1993. – 137 с.

194. Руководство ISO 73:2009 «Менеджмент риска. Термины и определения [Електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/trade/wp6/ documents/2011/ISO_GUIDE_73_Russian.pdf.

195. Social risk management [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: en.wikipedia.org/wiki/ Social_risk_management.

196. Ліптон М. Бідність та політика / М. Ліптон, М. Раваллiон.- К:1995, т. 3, частина 2, - стор 2551-2657

197. Morduch J. American Economic Review / Jonathan Morduch. // American Economic Review. – 1994. – С. 221–225.

198. Do the poor insure? A synthesis of the literature on risk and consumption in developing countries (English). Policy, Research working papers ; no. WPS 1008 [Електронний ресурс] / [H. Alderman, C. H. Paxson, H. Alderman та ін.] // Agricultural policies. Washington, DC: World Bank.. – 1992. – Режим доступу до ресурсу: Agricultural policies. Washington, DC: World Bank.

199. Besley T. Property Rights and Investment Incentives: Theory and Evidence from Ghana / Timothy Besley. // Journal of Political Economy. – 1995. – №5. – С. 903–937.

200. Deaton A. S. The Analysis of Household Surveys : A Microeconometric Approach to Development Policy (English). [Електронний ресурс] / Angus S. Deaton // Washington, D.C. : The World Bank.. – 1997. – Режим доступу до ресурсу: http://documents.worldbank.org/curated/en/593871468777303124/The-Analysis-of-Household-Surveys-A-Microeconometric-Approach-to-Development-Polic.

201. Білик О. І. Напрямки підвищення системи соціального захисту населення/ О.І. Білик // Економічний журнал Одеського політехнічного університету. – 2020. – № 2 (12). – С. 5–11

202. Білик О.І.. Економіка знань: використання доповненої реальності / О. І. Білик, В. Я. Карковська, О. В. Химич Formation of knowledge economy as the basis for information society: thesis of the 5th International scientific seminar (Vienna, Austria, 16–19, December, 2017). 2017. – С. 20–25.

203. Білик О.І. Стратегія управління соціальними ризиками: світовий досвід / О.І. Білик, О. І. Савчин// Сучасний рух науки : тези доповідей V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Дніпро, 7–8 лютого 2019 р.). – 2019. – С. 42–45

204. Білик О. І. Місце гендерно-орієнтованого бюджетування у системі державного управління [Електронний ресурс] // Державно-управлінські студії. – 2019. – № 11. 0,04 ум.д.ар. Режим доступу: http://journal.ipk.edu.ua/index.php/Dyc/article/view/70

205. Білик О. І. Удосконалення механізму аналізування етапів гендерно-орієнтованого бюджетування/ О.І. Білик // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. – 2020. – Т. 31 (70), № 4. – С. 44–49. 0,31 ум.д.ар.

206. Gerowitz M. Saving and development, in: H. Chenery and T.N. Srinivasan. The Handbook of Development Economics / M. Gerowitz. – Amsterdam: North Holland, 1988. – c.382-424.

207. Holzmann R. The welfare effects of public expenditure programs reconsidered / R. Holzmann. // IMF Staff Papers. – 1990. – №37. – С. 338–359..

208. Holzmann R. The World Bank approach to pension reform / R. Holzmann. // International Social Security Review. –2000. – №1. – С. 11–34.

209. Ravallion M. Famine and economics / M. Ravallion. // Journal of Economic Literature. – 1997. – №35. – С. 1205–1242.

210. Binswanger H. Wealth, weather risk and the composition and profitability of agricultural investments / H. Binswanger, M. Rosenzweig. // Economic Journal. – 1993. – №103. – С. 56–78.

211. Platteau J. Traditional sharing norms as an obstacle to economic growth in tribal society / J.-P. Platteau. – Harwood: Harwood Academic Publisher, 1999. – 231 с. – (5).

212. Ligon E. Informal insurance arrangements in village economies / E. Ligon, J. P. Thomas, T. Worrall. – Berkeley: University of California, 1997. – 154 с.

213. Sinha S. Undesirable Fluctuations, Risk and Poverty / S. Sinha, M. Lipton. – Draft: World Bank, 1999.

214. Міжнародна організація праці [Електронний ресурс] // МОП – Режим доступу до ресурсу: https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/2609-labour.

215. Рекомендація МОП 2012 про мінімальних рівнях соціального захисту (№ 202) [Електронний ресурс] // МОП. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://komspip.rada.gov.ua/uploads/documents/30088.pdf.

216. Baulch B. Economic mobility and poverty dynamics in developing countries / B. Baulch, J. Hoddinott. // Journal of Development Studies. – 2000. – №36. – С. 1–24.

217. Vulnerability : a view from different disciplines (English) [Електронний ресурс] / [J. Alwang, P. B. Siegel, S. L. Jorgensen та ін.] // Social Protection discussion paper series: The World Bank. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: http://documents.worldbank.org/curated/en/636921468765021121/Vulnerability-a-view-from-different-disciplines.

218. Chaudhuri S. Empirical Methods for Assessing Household Vulnerability to Poverty / S. Chaudhuri. – New York: Department of Economics, Columbia University, 2000. – 78 с.

219. Gill I. S. . Economic insecurity, individual behavior and social policy (English). [Електронний ресурс] / I. S. Gill, N. Ilahi // Washington, DC: World Bank. – 2000. – Режим доступу до ресурсу:

http://documents.worldbank.org/curated/en/831261468780573096/Economic-insecurity-individual-behavior-and-social-policy.

220. Глобальні цілі сталого розвитку 2030 [Електронний ресурс] // ООН. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: http://www.un.org.ua/images/documents/3615/%D1%86%D1%96%D0%BB%D1%96_web(2).pdf.

221. Bensa M. E. Histoire du contrat d'assurance au Moyen Age / M. E. Bensa. – Paris:: Albert Fontemoing, 1897. – 221 с.

222. Chem J. Particle mesh Ewald: An N·log(N) method for Ewald sums in large systems [Електронний ресурс] / J. Chem // The Journal of Chemical Physics. – 1993. – Режим доступу до ресурсу: https://aip.scitation.org/doi/abs/10.1063/1.464397..

223. Dinsdale W. A. The part-time teacher / W. A. Dinsdale. – London: Stone & Cox, 1969. – 93 с.

224. Гургула О. М. Зарубіжний досвід регулювання зайнятості населення та можливості його використання в Україні / О. Гургула // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки» Випуск 6. Частина 4. – 2014. – С. 121-124.

225. Бурлай Т. В. Актуальні проблеми зайнятості в новоінтегрованих країнах ЄС: уроки для України / Т. Бурлай // Економіка і прогнозування. – 2012. – №2. – С. 71-85

226. Терюханова І. Програми підтримки самостійної зайнятості та підприємницької діяльності в зарубіжних країнах / І. Терюханова // Україна: аспекти праці. – 2001. – № 2. – С. 41-45.

227. Якість трудового потенціалу та управління трудовою сферою в Україні: соціальна експертиза: Монографія / О. І. Амоша, О. Ф. Новікова, В. П. Антонюк, Л. В. Шаульська та ін. / НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2006. – 208 с

228. Церкасевич Л. В. Сучасні тенденції соціальної політики в країнах Європейського союзу./ Л. В. Церкасевич – СПб., 2002. – С. 33.

229. Зайнышев И.Г. Взаимосвязь социальной политики и социальной работы/ И.Г. Зайнышев - М.: ИНФРА-М, 2004. - 22 с.

230. Дідик С. М. Зарубіжний досвід фінансування соціального захисту населення / С. М. Дідик // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010 . – № 4. – Т. 1. – С. 127–129.

231. Коцюрубенко Г. М. Зарубіжний досвід реформування соціальної політики як передумови формування фінансових ресурсів домогосподарств / Г. М. Коцюрубенко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 2. – С. 232–239.

232. 5. Попок А. А. Світовий досвід соціального захисту населення / А. А. Попок, В. В. Лаврухін // Ефективність державного управління. – 2013. – Вип. 35. – С. 111–117.

233. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: Проблеми теорії, методології, практики : [монографія] / В. Д. Бакуменко. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – 328 с

234. Роик В. Д. Социальная модель государства : опыт стран Европы и выбор современной России / В. Д. Роик // Аналит. вест. Совета Федерации России. – 2006. – № 6 (294). – С. 54–80.

235. Скуратівський В. Соціальна політика / В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібанова. – К. : Вид-во УАДУ, 2003. – 265 с.

236. Роик В. Д. Основы социального страхования/ В. Роик - М. Анкил, 2005. - С. 26.

237. Rawlings L. World Bank- Overview of social protection [Електронний ресурс] / Laura Rawlings // World Bank. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/Event/social-protection/Rawlings_Overview%20of%20Social%20Protection%20(poll)_PCC15.pdf.

238. Якимчук С.В. Социальная защита населения, ее совершенствование в современных условиях: [монография] / С.В. Якимчук – Белгород : ИП Остащенко А.А. 2008. С. 70.

239. Руженецький М.М. Соціальний захист населення в умовах формування ринкової моделі економіки України: [монографія] / М.М. Руженецький – К. ІПК ДСЗУ,2013.- 318 с.

240. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 року «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року» [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement

241. Стратегія Міжнародної організації праці. Соціальне забезпечення для всіх: розбудова мінімальних рівнів соціального захисту та всеосяжних систем соціального забезпечення: узагальнений виклад [Електронний ресурс] // Міжнародна організація праці, Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи.. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://komspip.rada.gov.ua/uploads/documents/30080.pdf.

242. Bilyk O. Strategy for improving the quality of life in countries with economies in transition /Viktoriia V. Chernyahivska, Olena I. Bilyk, Anastasiia O. Charkina, Illya Zhayvoronok And Iryna V. Farynovych// International Journal of Management (IJM) Volume 11, Issue 4, April 2020, pp. 523-531 (Міжнародна представленість та індексація журналу: SciVerse SCOPUS). (Особистий внесок автора: обгрунтування оптимізації якості життя Чеської Республіки).

243. Bilyk O.Architypic of efficiency of state measures in the social sector/O.Bilyk,Y. Blynda// Публічне урядування. – 2019. – № 3 (18). – С. 74–86

244. Білик О.І. Проблеми боротьби з ухиленням від оподаткування: сучасні виклики / О.І. Білик , О.В. Химич // Тенденції сталого розвитку економіки країни: прогнози та пропозиції: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 28-29 серпня, 2015.) – С. 123-125.(Особистий внесок автора: розроблення напрямків подолання ухилення від оподаткування).

245. Білик О.І. Поняття публічного маркетингу та приклади його застосування в Україні/ Н. Ю. Подольчак, О. І. Білик, Ю.-Б. Р. Ханик// Інвестиції: практика та досвід. Серія: Державне управління – 2020-№1. – С 155-160

(Особистий внесок автора: критичний аналіз суті публічногго маркетингу з врахуванням соціального аспекту)

246. Білик О. І. Роль державного управління в забезпечення розвитку соціального капіталу / О.І. Білик // Публічне управління та митне адміністрування. – 2020. – № 3 (26). – С. 28–32. 0,27 ум.д.ар.

247. Білик О.І. Удосконалення системи найму та адаптації державних службовців / О.І. Білик, Ю.О. Блинда, І.М. Васькович // Науковий вісник: Державне управління. – 2020. – Том 4, № 6. – С. 30–45. 0,71 ум.д.ар. (Особистий внесок автора: розроблено систему адаптації молодих фахівців державної служби).

248. Білик О. І. Дослідження теоретичних аспектів корпоративного управління / О. І. Білик, Н. Ю. Подольчак, Ю. А. Джурик. // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського Серія: Державне управління. – 2020. – №6. – С. 8–12.

249. Berg J. Income security in the on-demand economy: Findings and policy lessons from a survey of crowdworkers [Електронний ресурс] // J. Berg - 2012 – Режим доступу: https://wcd1.ilo.org/wcd1/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_479693.pdf

250. Behrendt P. An integrative model of leadership behavior / P. Behrendt, S. Matz, A. Göritz. // The Leadership Quarterly. – 2017. – №28. – С. 229–244.

251. Martínez Franzoni J. The Double Challenge of Market and Social Incorporation: Progress and Bottlenecks in Latin America / J. Martínez Franzoni, D. Sánchez-Ancochea. // Working Pap. – 2012. – №27.

252. Світова статистика в реальному часі [Електронний ресурс] // American Library Association. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://www.worldometers.info/uk/.

253. Sherraden M. Assets and the poor: A new American welfare policy / M. Sherraden. – Armonk, NY: M. E. Sharpe, 1991. – 344 с.

254. Латинська Америка. Аналітичний огляд 05/2019 [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: Режим доступу: http://bintel.com.ua/uk/article/2019_05_latin_america/

255. Шерман О. М. Особливості соціальної політики в країнах Близького Сходу / О. М. Шерман // Соціальна робота в Україні : теорія і практика : наук.-метод. журн. – 2017. – № 1-2. – С. 103-110.

256. Развитие систем социального обеспечения в странах Африки [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ru.globalvoices.org/2012/06/12/14986/

257. Barne D. Year in Review: 2019 in 14 Charts [Електронний ресурс] / D. Barne, D. Wadhwa // worldbank– 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://www.worldbank.org/en/news/feature/2019/12/20/year-in-review-2019-in-charts

258. Світові дані [Електронний ресурс] // worlddata. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://worlddata.io/portfolio/agespot-demographic-forecasts.

259. Лібанова Е. Рівень бідності в Україні перевищує 50%-демографи [Електронний ресурс] / Е. Лібанова // Укрінформ. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3179054-riven-bidnosti-v-ukraini-perevisue-50-demografi.html.

260. Основні показники рівня життя населення: інформує Мінсоцполітики [Електронний ресурс] // Мінсоцполітики. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://pon.org.ua/novyny/8350-osnovn-pokazniki-rvnya-zhittya-naselennya-nformuye-mnsocpoltiki.html.

261. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html.

262. Карта благодійності [Електронний ресурс] // УФБ. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://rating.ufb.org.ua/rating/blago-charts?currentYear.

263. Low J. Caf world giving index 2015 A global view of giving trends [Електронний ресурс] / John Low // CAF. – 2015. – Режим доступу до ресурсу:

https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-publications/caf_worldgivingindex2015_report.pdf.

264. Підсумки діяльності страхових компаній за І квартал 2020 року [Електронний ресурс] // Нацкомфинуслуг. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://forinsurer.com/files/file00676.pdf.

265. Подольчак Н.Ю. Стратегічний менеджмент/ Н.Ю. Подольчак - Національний університет «Львівська політехніка». – Львів, 2006. – 224 с.

266. Риггс, Дж. Производственные системы: планирование, анализ, контроль / Дж. Риггс. - М.: Прогресс, 2001. - 337 с

267. Securing our future in a global economy (English). World Bank Latin American and Caribbean studies; viewpoints. Washington DC [Електронний ресурс] / [D. De Ferranti, G. Perry, I. Gill та ін.] // World Bank. – 2000. – Режим доступу до ресурсу: http://documents.worldbank.org/curated/en/739321468300573328/Securing-our-future-in-a-global-economy.

268. Gondwe G. Reducing Vulnerability of the Rural Poor Through Adaptation and Mitigation [Електронний ресурс] / Grace Gondwe. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2019/03/Reducing-Vulnerability-of-the-Rural-Poor-by-Grace-Gondwe.pdf.

269. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (ICESCR) ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73 [Електронний ресурс] // ВРУ. – 1973. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

270. Резолюція 48/141 А Генеральної Асамблеї ООН "Верховний комісар щодо заохочення і захисту всіх прав людини" [Електронний ресурс] // ВРУ. – 1994. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_709#Tex.

271. Закон України «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 102» [Електронний

ресурс] / ВРУ // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-19#Text.

272. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення {Конвенцію ратифіковано із заявою Законом ВР № 1024-VIII від 16.03.2016 [Електронний ресурс] / ВРУ // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011#Text

273. Програма гідної праці МОП для України [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://ipzn.org.ua/wp-content/uploads/2017/04/PROGRAMA-GIDNOYI-PRATSI-MOP-DLYA-UKRAYINY-2016-2019-roky.pdf.

274. The Influence of Policy and Legal Frameworks on the Development of National Social Protection Systems [Електронний ресурс] / [M. Kaltenborn, A. Abdulai, S. Hague та ін.] // Development of National Social Protection Systems. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://core.ac.uk/download/pdf/286048319.pdf.

275. Болотіна Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять/ Н. Болотіна // Право України.- 2000,- № 4.- С. 36.

276. Законодавство у сфері соціального захисту [Електронний ресурс] // Уповноважений з прав людини Верховної ради України. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/sehl/provisions/zakonodavstvo-u-sferi-soczialnogo-zaxistu.html.

277. Закон України «Про страхування» від 7 березня 1996 року N 86/96-ВР [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР) – 1996 . – Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/view/z960085?an=605581

278. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення » [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР) – 2003 . – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text

279. Постанова Правління Національного банку України Про затвердження Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій » [Електронний ресурс] // НБУ – 2003 . – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03#Text

280. Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» Відомості Верховної Ради (ВВР), [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР) – 2013 . – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text

281. Закон України «Про громадські об'єднання» Відомості Верховної Ради України (ВВР), [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР) – 2013 . – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text

282. Закон України «Про громадські об'єднання» від 15.09.1999 №1045-XIV [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР) – 1999 . – Режим доступу: https://docs.dtkt.ua/doc/1045-14

283. Закон України «Про соціальні послуги» Відомості Верховної Ради (ВВР), [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР) – 2019. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text

284. Державне агентство земельних ресурсів України (2), Наказ "Про затвердження Порядку управління ризиками у Державному агентстві земельних ресурсів України" від 07.06.2013 N 253 [Електронний ресурс] // Державне агентство земельних ресурсів України – 2013 . – Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/TM047340

285. Мінрегіон окреслив пріоритетні напрями у сфері цифрової трансформації та цифровізації регіонів [Електронний ресурс] // Мінрегіон – 2020. – Режим доступу: https://www.minregion.gov.ua/press/news/minregion-okreslyv-priorytetni-napryamy-u-sferi-czyfrovoyi-transformacziyi-ta-czyfrovizacziyi-regioniv/

286. Костюк В. Л. Державні соціальні допомоги: поняття, ознаки, основні види та тенденції розвитку [Електронний ресурс] / В. Л. Костюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17kvlttr.pdf.

287. Проєкт Закону "Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення пенсійного законодавства" № 4668 від 28.01.2021[Електронний ресурс]- Режим доступу до ресурсу:

Legal100.org.ua/udoskonalennya-pensiynogo-zakonodavstva-4668-vid-28-01-2021/

288. Коваль О. П. Удосконалення функціонування соціальної сфери України: економіко-адміністративний аспект [Електронний ресурс] /О.П. Коваль// Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. - 2013. - № 4 (69) - Режим доступу до ресурсу: http://zt.knteu.kiev.ua/files/2013/4(69)/uazt_2013_4_28.pdf (дата звернення: 17.03.2019).

289. Hagemejer J. Misallocations go a long way: evidence from firm-level data / J. Hagemejer, P. Szewczyk, J. Tyrowicz. // GRAPE Working Papers. – 2018. – №31.

290. Portes A. Social capital: Its origins and applications in modern sociology. / Alejandro Portes. // Annual Sociology. – 1998. – №24. – С. 1–24.

291. Fabre C. Social rights under the constitution: government and the decent life / C. Fabre. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 84 с.

292. Ulrichs M. Informality, women and social protection: Identifying barriers to provide effective coverage' / M. Ulrichs. – London: ODI Working Paper, 2016. – 54 с.

293. Holmes R. 'Extending social insurance to informal workers – A gender analysis / R. Holmes, L. Scott. – London: ODI Working Paper, 2016. – 43 с.

294. Hopkins E. Internal migrants and social protection: A review of eligibility and take-up / E. Hopkins, F. Bastagli, J. Hagen-Zanker. – London: ODI Working Paper, 2016. – 63 с.

295. Scheil-Adlung X. Social Security for all: Addressing inequities in access to health care for vulnerable groups in countries of Europe and Central Asia [Електронний ресурс] / X. Scheil-Adlung, C. Kuhl // Social Security for all: Addressing inequities in access to health care for vulnerable groups in countries of Europe and Central Asia. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/ publication/wcms_secsoc_25201.pdf.

296. Le T. Vietnam Association of Small and Medium Enterprises [Електронний ресурс] / T. Le // Confidential Support of Businesses. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://www.vccinews.com/news_detail.asp?news_id=22471.

297. Excess mortality from mental, neurological and substance use disorders in the Global Burden of Disease Study / [F. J. Charlson, A. J. Baxter, T. Dua та ін.]. // Epidemiology and Psychiatric Sciences. – 2010. – №24. – С. 121–140.

298. Laursen T. M. Life expectancy among persons with schizophrenia or bipolar affective disorder / T. M. Laursen. // Schizophrenia Research. – 2011. – №131. – С. 101–104.

299. Rauch J. E. Modeling the Informal Sector Formally / James E. Rauch. // Journal of Development Economics. – 1991. – №35. – С. 33–47.

300. Perry J. Ten responses to the technological unemployment problem [Електронний ресурс] / J. Perry, T. Kupper. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://declineofscarcity.com/?p=2790.

301. Neueinstellungen im Jahr 2015: Stellen werden h¨aufig ¨uber pers¨onliche Kontakte besetzt / [H. Brenzel, J. Czepek, A. Kubis та ін.]. // IAB-Kurzbericht. – 2016. – №4. – С. 60–75.

302. Labour market transitions of young women and men in Ukraine [Electronic resource] / E. Libanova, A. Cymbal, L. Lisogor et al. // ILO. – 2014. – Access mode : http://www.eapy outh.eu/sites/default/files/documents/wcms_242916.pdf.

303. The State Statistics Service of Ukraine [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України - Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/ (accessed 4.02.2019)

304. Prachowny Martin F. J. Okun’s Law: Theoretical Foundations and Revised Estimates// Martin F. J. Prachowny / The Review of Economics and Statistics – 1993 - 75 (2) - с.331–336.

305. Share of youth not in education, employment, or training, total [Electronic resource] / World DataBank. – Access mode: http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?Code=SL.UEM.

TOTL.ZS&id=af3ce82b&report_name=Popular_indicators&populartype =series&ispopular=y

306. Kretschmer T Information and Communication Technologies and Productivity Growth/ T. Kretschmer - OECD Digital Economy Papers - 195с..

307. Babajanian B. Social Protection and Social Exclusion: An Analytical Framework to Assess the Links / B. Babajanian, J. Hagen-Zanker Background Note. London: ODI, 2012 – с. 67

308. Sabates-Wheeler, R. Transformative Social Protection/ R. Sabates-Wheeler, S. - Devereux Working Paper - Brighton: IDS, 2002 – с. 43

309. Koehler G. Social Protection and Socioeconomic Security in Nepal / G. Koehler. – Brighton: IDS Working Paper, 2011. – 49 с.

310. A Guide to Conducting a Gender Poverty and Vulnerability Assessment to inform Gender-Responsive Social Protection in Asia/Pacific / R.Holmes, N. Jones, D. Bhuvanendra, M. Stavropoulou. – London: ODI Working Paper, 2011. – 87 с.

311. Hurrell A. Effective Targeting of Cash Transfer Programmes in an African Context: Lessons Learned from the On-Going Evaluation of Two Cash Transfer Programmes in Kenya / A. Hurrell, F. Mertens, L. Pellerano. // Paper Prepared for the Special IARIW-SSA Conference on Measuring National Income, Wealth, Poverty, and Inequality in African Countries Cape Town. – 2011. – №1. – С. 7–13.

312. Molyneux M. Change and Continuity in Social Protection in Latin America: Mothers at the Service of the State? [Електронний ресурс] / Maxine Molyneux. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.526.9748&rep=rep1&type =pdf.

313. Білик О.І. Основні напрями трансформаційних процесів у сфері фінансування соціального забезпечення в Україні /О.І. Білик// Ефективна економіка. - № 2.-2015.- Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua

314. Білик О.І. Інформаційне забезпечення процесу трансформації ресурсів недержавних пенсійних фондів в інвестиції регіону /О.І. Білик, І.М. Гринчишин//

Фаховий економічний журнал «Актуальні проблеми економіки», 2013.-№11 – С.189-198

315. Білик О.І. Обґрунтування шляхів подолання корупції у сфері охорони здоров'я/ О.І. Білик, А.В. Новікова// Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2016. – № 10

316. Bilyk O.I. Conditions of providing financial and economic security of para-banking financial system of Ukraine / O.I. Bilyk, V.J Karkovska., O.V Hymych // Economics, management, law: socio-economic aspects of development: Collection of scientific articles. Vol 2. – Edizioni Magi, Roma, Italy, 2016.- 62-68p

317. Bilyk O.I. The principles of healthcare system financing optimization in Ukraine / O.I. Bilyk, N. Shevchuk // Актуальні проблеми економіки. – 2017. – № 1. – С. 210–217. (фахове видання)

318. Білик О.І. Суть соціальної функції держави / О.І. Білик // Державно-управлінські студії. – 2017. – № 2.

319. Білик О.І. Основні проблеми зайнятості внутрішньо переміщених осіб в Україні / О.І. Білик // Науковий огляд. – 2017. – № 7 (39). – С. 101–112.

320. Bilyk O.I. Peculiarities of legislative regulation of family medicine in Ukrain / O.I. Bilyk, V.J Karkovska., O.V Hymych // Trends in der Entwicklung der nationalen und internationalen Wissenschaft : Sammelwerk der wissenschaftlichen Artikel. – 2016. – С. 220–223

321. Білик О.І. Публічне управління професійним розвитком державних службовців в країнах ЄС /О.І. Білик, М.К. Хім// Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2017. – № 12.

322. Дэвис К. Некоторые принципы стратификации / К. Дэвис, У. Мур // Кравченко А. И. Социология : хрестоматия : для студентов вузов / А. И. Кравченко. – Москва : Изд. центр «Академия», 1997. – С. 235–243

323. . Blau P. M. A Macrosociological Theory of Social Structure / Peter M. Blau // The American Journal of Sociology. – 1977. – Vol. 23, no. 1. – P. 26–54

324. Грошев И. В. Гендерные представления о власти // И. В. Грошев. — Социс. — 2000. — № 12.

325. Ковалевська Ю. Проблеми гендерної рівності – це не та проблема, стосовно якої треба роз’єднуватися за політичною залежністю / Ю. Ковалевська. — Режим доступу : http://www.regions.org.ua

326. Білик О.І. Дослідження впливу гендерної асиметрії на економік/ О.І. Білик//Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". – 2018. – 8

327. Федеральне статистичного управління Німеччини. Статистика IV інформація про фінанси в IV на споживачах послуг, з розбивкою за різними ознаками, як вік, стать, інвалідність, втрата працездатність або кантон. [Електронний ресурс] / Федеральне статистичного управління Німеччини. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: https://www.lernhelfer.de/schuelerlexikon/politikwirtschaft/artikel/soziale-schichten-lagen-milieus.

328. Статистична інформація про зайнятість за 4 квартал 2016 року [Електронний ресурс] // Статистична служба Швейцарії. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/statistiken/soziale-sicherheit/erhebungen/ivs.assetdetail.7273.html.

329. Три чверті гендерної різниці в оплаті праці можна пояснити структурними відмінностями [Електронний ресурс] // Статистична служба Німеччини. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.destatis.de/DE/PresseService/Presse/Pressemitteilungen/2017/03/PD17_094_621.html].

330. Trends for Women 2017 // World Employment and Social Outlook. – 2017. – №3. – С. 31–37.

331. Lohnlücke zwischen Männern und Frauen: Diskriminierung oder strukturelle Unterschiede? [Електронний ресурс] // faktenfinder. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: http://newsroom.iza.org/de/2017/03/18/lohnlucke-zwischen-mannern-und-frauen-diskriminierung-oder-strukturelle-unterschiede.

332. Elson D. Gender Budget Initiative. Background Papers / D. Elson. – London : Commonwealth Secretariat, 1999. – 20 p.

333. Sharp R. Budgeting for equity: gender budget initiatives within a framework

of performance oriented budgeting / R. Sharp. – N.Y.: United Nations Development Fund for Women (UNIFEM), 2003. – 86 p.

334. Гендерні стратегії сталого розвитку України / За ред. Л. С. Лобанової. – К.: Фенікс, 2004. – 432 с.

335. Романюк О. 324. Потенціал України та його реалізація. Аналітичний звіт Міжнародного центру перспективних досліджень. / О. Романюк. – Київ: CIDA, 2009. – 69 с.

336. Фофанова К. В. Гендерный бюджетный анализ: подходы и практика/ К. В. Фофанова // Журнал исследований социальной политики. – Т. 4. – 2006. – № 3. – С. 381–396.

337. Мезенцева Е. Б. Трудовые права в современном российском контексте (гендерный аспект) / Е. Б. Мезенцева. – М.: ИСЭПН РАНМЦГИ – «Русская панорама», 2002. – 352 с.

338. Рощин С. Ю. Равны ли женщины мужчинам [Електронний ресурс] / С. Ю. Рощин. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: http://demoscope.ru/weekly/2005/0219/tema01.php.

339. Чекорина Н. И. Регулирование занятости населения. Гендерный аспект. [Електронний ресурс] / Н.И Чекорина - 2004– Режим доступу до ресурсу: http://www.owl.ru/rights/ discussion2004/9.htm

340. Ржаницина Л. С. О перераспределении полномочий по уровням. Обсуждение по проекту ЮНИФЕМ «Гендерные бюджеты в России» [Електронний ресурс] / Л. С. Ржаницина - 2005. – Режим доступу до ресурсу: http://www. owl.ru/rights/discussion2004/GB_monitoring_indicators.htm

341. Gender budgeting. – Strasbourg : Directorate General of Human Rights [Електронний ресурс] // Gender budgeting. – Strasbourg : Directorate General of Human Rights. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: https://rm.coe.int/1680596143.

342. Бадлендер Д. Гендерные бюджеты. Пособие для тренеров / Д. Бадлендер. – Братислава: Программа развития ООН, 2005. – 141 с.

343. Рекомендації парламентських слухань «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи» [Електронний ресурс] // Режим доступу:

http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1132.927.0

344. The Global Gender Gap Index [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2018/.

345. Білик О.І. Перспективи подолання гендерних розривів / О.І. Білик, В.Я. Карковська, М.К. Хім // Сучасні проблеми інформатики в управлінні, економіці, освіті та подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи : матеріали XVIII Міжнародного наукового семінару, Київ, озеро Світязь, 1-5 липня 2019 р. – 2019. – С. 66–68

346. Gray A. Adam Smith / A. Gray. – London, 1948. – 92 с.

347. Blaug M. 100 velikih ekonomistov do Keynsa / M. Blaug, F. Kene. // Ekonomikus. – 2008. – №2. – С. 128–130.

348. Burawoy M. Marxism as Science: Historical Challenges and Theoretical Growth / M. Burawoy. // American Sociological Review. – 1990. – №6. – С. 775–793.

349. Voronin A. B. A Model of the Production Cycle / A. B. Voronin, N. A. Kizim. // Biznes Inform. – 2006. – №6. – С. 71–74.

350. Форд Генрі Моє життя та робота / Пер. з англійської Уляни Джаман. – К. : Наш Формат, 2015. – 384 с. – іл

351. Зайнятість через цифрові платформи в Україні. Проблеми та стратегічні перспективи [Електронний ресурс]. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/15082018_ILO_report/wcms_ukr.pdf.

352. De Groen W. P. The Impact of the Collaborative Economy on the Labour Market / W. P. De Groen, I. Maselli. // CEPS Special Report. – 2016. – №138. – С. 23–25.

353. Berg J. Income Security in the Collaborative Economy: Findings and Policy Lessons from a Survey of Crowdworkers / J. Berg. // Comparative Labor Law and Policy Journal. – 2016. – №3. – С. 136–140.

354. Benkler Y. he Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets. / Benkler. – New Haven: Yale University Press, 2006. – 331 с.

355. Fuchs C. Digital labour and Karl Marx / C. Fuchs. – New York: Routledge, 2014. – 403 с.

356. Бюро статистики США [Електронний ресурс] // U.S. Bureau of Labor Statistics. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://www.bls.gov/.

357. Portes A. The Downside of Social Capital / A. Portes, L. Patricia. // The American Prospect. – 2009. – №9. – С. 18–21.

358. За що і скільки в Україні платять фрілансерам: подивись послуги і ціни [Електронний ресурс] // Твій Бюро. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://lviv.com/lab/za-shcho-i-skilky-v-ukraini-platiat-frilanseram-podyvys-posluhy-i-tsiny/.

359. Курс валют в Україні [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://kurs.com.ua/ua.

360. Середньооблікова кількість штатних працівників за видами економічної діяльності у 2018 році [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/.

361. Features and prospects of development of broadband access in the USA / V.Veerpalu, S. Pastukh, E. Volodina, E. Devyatkin. // Elektrosviaz. – 2014. – №10. – С. 12–16.

362. Measuring the Information Society 2017. ICT country profiles – Geneva: International Telecommunication Union, 2017. – 175 с. – (2).

363. Silja B. The Global Information Technology Report 2016: Innovating in the Digital Economy / B. Silja, D. Soumitra, L. Bruno. – Geneva: Cornell University, 2017. – 463 с. – (INSEAD, WEF).

364. . Breen K. What is ‘networked readiness’ and why does it matter? [Електронний ресурс] / K. Breen // Weforum. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://www.weforum.org/agenda/2016/07/what-is-networked-readinessand-why-does-it-matter/.

365. Portulans Institute. Network Readiness Index 2019 Analysis [Електронний ресурс] / Portulans Institute // World information technology and services alliance. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://networkreadinessindex.org/nri-2019-analysis/#renewed-model.

366. Кількість адміністративно-територіальних одиниць (на початок року) [Електронний ресурс] // ОДА. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://database.ukrcensus.gov.ua/regionalstatistics/regiontree.files/asp_tables_uk/46.htm

367. Новини міста [Електронний ресурс]// Твоє місто. - 2017. - Режим доступу до ресурсу: http://tvoemisto.tv/news/lvivskyy_itrynok_u_tsyfrah_yak_zaroblyayut_ta_na_shcho_vtrachayut_itfahivtsi_90655.htm

368. Розпорядження КМУ Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації від 17 січня 2018 р. № 67-р Київ [Електронний ресурс] // КМУ. – 2018. - Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80

369. Enterprise Matrix [Електронний ресурс] // MITRE ATT&CK. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://attack.mitre.org/matrices/enterprise/.

370. A comprehensive approach to conduct, data protection, and ethics [Електронний ресурс] // Building trustworthy. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://www2.deloitte.com/uk/en/pages/financial-services/articles/building-trustworthy-ai.html.

371. Білик О.І. Вплив цифрової економіки на зменшення негативних наслідків соціального ризику/ О.І. Білик //Вісник Національного університету ”Львівська політехніка”. Серія: Проблеми економіки та управління. – 2019. – Вип. 4. – С. 8–16.

372. Global Trends in Emerging Infectious Diseases / [K. E. Jones, N. G. Patel, M. A. Levy та ін.]. // Nature. – 2008. – №451. – С. 990–993.

373. Pandemic Influenza’s 500th Anniversary. / D. M.Morens, J. K. Taubenberger, G. K. Folkers, A. S. Fauci. // Clinical Infectious Diseases. – 2010. – №51. – С. 1442–1444.

374. Gender-oriented budgeting at the local level: from integration of the principle of gender equality into the budget process to gender-sensitive representatives

[Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/599/gender-responsive_budgeting_on_a_local_level_ukraine.pdf.

375. The state of the gender pay gap 2020 [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://www.payscale.com/data/gender-pay-gap.

376. Microbial Threats to Health: Emergence, Detection, and Response. / [M. S. Smolinsky, M. A. Hamburg, J. Lederberg та ін.]. – Washington: DC: National Academies Press, 2003. – 227 с.

377. Трохименко О. Пандемія COVID-19 в Україні: «несподіванка» чи випробування на міцність [Електронний ресурс] / О. Трохименко // Стратегія сталого розвитку України – 2030. – 2020. – № 5. – С. 7–12. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/images/praktuka_susp_peretvoren/2020/5.pdf

378. Кулицький С. Проблеми розвитку економіки України, обумовлені пандемією коронавірусу COVID-19 у світі, та пошук шляхів їх розв’язання [Електронний ресурс] / С. Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. – 2020. – № 9. – С. 47–53. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2020/ukr9.pdf. – Назва з екрану.

379. Bilyk O. Management of corporate social activity in the organization / Mariia Dykha, Yuliia Cheban, Olena Bilyk, Zinoviy Siryk, Olena Khytra, Alla Dudnyk // International Journal of Management (IJM) Volume 11, Issue 5, May 2020, pp. 97-107 (Міжнародна представленість та індексація журналу: SciVerse SCOPUS). (Особистий внесок автора:обгрунтування місця соціальної відповідальності).

380. Bilyk O.. Factor of influence of digdtal economy to determination of level of uneployment in Ukraine / O. Bilyk , O. Khymych // Публічне управління і адміністрування в Україні. – 2020. – Вип. 18. – С. 27–31. 0,45 ум.д.ар. (Особистий внесок автора: сформовано, обгрунтовано фактори впливу цифрової економіки на рівень зайнятості населення та змодельовано з використанням закону Оукена наслідки зайнятості населення)

381. Білик О. І. Вплив пандемії на трансформацію соціального ризику/ О.І. Білик // Право та державне управління. – 2020. – № 3. – С. 162–167. 0,27 ум.д.ар

382. Bilyk O. The peculiarity of thin border between people's chronotypes and the level of labour productivity. / O. Bilyk, A.Novikova// Litteris et Artibus: матеріали VII Міжнародного молодіжного наукового форуму, (Львів, 23–25 листопада 2015 р.). 2015. С. 12–14. (Особистий внесок автора: визначено хронотипи людей).

383. Bilyk O . Stages of the process for the choice of investment strategy/ O. Bilyk, Y.Blynda, O. Khymych// Litteris et Artibus : матеріали VII Міжнародного молодіжного наукового форуму, (23–25 листопада 2017 р., Львів.)2017. С. 290–291. (Особистий внесок автора: визначено сутність поняття інвестиційна стратегія).

384. Білик О.І. Застосування новітніх концепцій і моделей у сфері електронного урядування для ефективного державного управління/ О.І. Білик, І. О. Кудряєва-Сангулія// Сучасні управлінські та соціально-економічні аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання в умовах трансформації публічного управління : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 7 листопада 2018 р.). – 2018. – С. 151–153 (Особистий внесок автора: запропоновано застосування новітніх концепцій для державного управління).

385. Білик О.І. Мінімізація ризиків у страхуванні завдяки використанню цифрових технологій /О.І. Білик, М.М. Якимець// Стратегії інноваційного розвитку економіки: проблеми, перспективи, ефективність: збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих учених, Київ, 31 травня 2019 року. – 2019. – С. 96–100. (Особистий внесок автора: розвинено роль цифровізації економіки в системі мінімізації ризиків).

386. Білик О.І. Вплив пандемії на зміну системи управління соціальними ризиками/ О.І. Білик//Економіка, управління та адміністрування. – 2020. - №4(94). – С.117-122

387. Lederberg J. Infectious disease as an evolutionary paradigm / J. Lederberg // Emerg Infect Dis. – 1997 - №3. – С.417–423.

388. Помітні епідемії та пандемії з часів Середньовіччя [Електронний ресурс]. – 2018 - Режим доступу до ресурсу:

https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK525302/table/pt5.ch17.sec3.table1/?report=objectonly

389. Глобальна фінансова криза 2020 року [Електронний ресурс]. – 2020 - Режим доступу до режиму: https://uk.wikipedia.org/

390. Індекс соціального ризику: Структурні детермінанти соціального ризику [Електронний ресурс]. – 2020 – Режим доступу до ресурсу: https://www.eulerhermes.com/en_global/news-insights/economic-insights/social_risk_index_2020.html

391. Вплив коронавірусної кризи на бідність: перші наслідки для України / Черенько Л.М., Полякова С.В., Шишкін В.С. та ін.; Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи. — Електронне видання. — Київ, 2020. — Об’єм даних 1,43 МБ URL: https://idss.org.ua/arhiv/poverty_forecast.pdf

392. Новікова О.Ф. Цифровий розвиток у процесах подолання ризиків та небезпек в умовах пандемії COVID-19. / О.Ф. Новікова, О.В. Панькова, А.Д. Шастун //- Бізнес-навігатор. - Випуск 4(60), 2020

393. Панькова О.В. Інформаційно-комунікативне забезпечення в процесах протидії ризикам та загрозам пандемії COVID-19 у трудовій сфері України / О.В. Панькова, А.Д Шастун., Д.В. Паньков //Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції “Science and practice of today”, Анкара, Туреччина (16-19 листопада 2020 р.) DOI: 10.46299/ISG.2020.II.IX URL: https://isg-konf.com/uk/science-and-practice-of-today-ua/?utm_source=eSputnik-promo&utm_medium=email&utm_campaign=Zb%D1%96rnik_mater%D1%96al%D1%96v_konferenc%D1%96%D1%97_%D1%94_dostupnim.&utm_content=970129055&etm_term=aWlkPTVkZmE5MTViLWExZmUtNGI5ZC1iY2QzLTBiMWRmNWFiZGNmYw==

394. Lakner Christoph Updated estimates of the impact of COVID-19 on global poverty: The effect of new data [Електронний ресурс] /Christoph Lakner , Nishant Yonzan, Daniel Gerszon Mahler, R. Andres, Castaneda Aguilar, Haoyu Wu, Melina Fleury// Світовий банк. - 2020 – Режим доступу:

https://blogs.worldbank.org/opendata/updated-estimates-impact-covid-19-global-poverty-effect-new-data

395. Сарахман Е. Кількість бідних в Україні різко збільшиться - ЮНІСЕФ [Електронний ресурс] / Ельдар Сарахман // Українська правда. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://www.epravda.com.ua/news/2020/05/18/660598/.

396. 58% працівників не проти продовжувати роботу віддалено – опитування [Електронний ресурс] // Профспілка працівників освіти та науки України. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://pon.org.ua/novyny/8155-58-pracvnikv-ne-proti-prodovzhuvati-robotu-vddaleno-opituvannya.html.

397. The Global Gender Gap Report [Електронний ресурс] // World Economic Forum. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf.

398. Михайлишина Д. Аналітична записка ЯК ЗБІЛЬШИТИ ЗАЙНЯТІСТЬ ЖІНОК І ЧОМУ ЦЕ ВАЖЛИВО ДЛЯ ЕКОНОМІКИ? [Електронний ресурс] / Д. Михайлишина, О. Кобернік, Р. Солтисяк. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%B0_4_final-1.pdf. - С.19

399. Executive Summary [Електронний ресурс] // payscale. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://www.payscale.com/data/gender-pay-gap.

400. Ґендерно орієнтоване бюджетування в Україні [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://www.facebook.com/search/top/?q=%D2%91%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%20%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%94%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B5%20%D0%B1%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B2%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96&epa=SEARCH_BOX

401. Гендерно-орієнтоване бюджетування в Україні: теорія і практика: Метод.посіб.- К.:ФОП Клименко,2016. - 92с- . С.63-76.

402. Білик О. І. Перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні / О. І. Білик, Т. М. Корецька. // Електронний журнал «Ефективна економіка». – 2020. – №1.

403. Білик О.І. Напрямки розвитку соціалізації бізнесу / О.І. Білик, О.Л. Перхач// Сучасні управлінські та соціально-економічні аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання в умовах трансформації публічного управління : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 7 листопада 2018 р.). – 2018. – С. 39–40.

404. Дерега В. В. Соціальна і гуманітарна політика : навч. посіб. / В. В. Дерега. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – 178 с.

405. Болотіна Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять / Н. Болотіна // Право України. – 2000. – № 4. – С. 36.

406. Скуратівський В. Соціальна політика / В. Скуратівський, О. Палій. – Київ : Видво УАДУ, 2003. – 265 с.

407. Лібанова Е., Палій О. Ринок праці та соціальний захист: Навч. посіб. – К.: Основи, 2004. – 491 с.

408. No Waste Service: Garbage can bring not only problems, but benefits too [Електронний ресурс] // The official site of news resource "Delo.ua". – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://delo.ua/business/smittja-mozhe-prinositi-ne-problemi-a-korist-346221/.

409. Strengthening coherence between agriculture and social protection to combat poverty and hunger in Africa [Електронний ресурс] // Food and Agriculture Organization of the United Nations. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.fao.org/3/i5386e/i5386e.pdf.

410. Khondker B. H. 'Economic Impacts of a Universal Pension in Bangladesh. Pathways' Perspectives on Social Policy / B. H. Khondker. // International Development. – 2014. – №17. – С. 91–95.

411. Public spending on incapacity [Електронний ресурс] // OECD Data. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://data.oecd.org/socialexp/public-spending-on-incapacity.htm#indicator-chart.

412. Організатори Давосу-2020 назвали 10 країн з найкращою соціальною мобільністю [Електронний ресурс] // zn.ua. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/organizatori-davosu-2020-nazvali-10-krayin-z-naykraschoyu-socialnoyu-mobilnistyu-336066_.html.

413. The Social Security Statement: Background, Implementation, and Recent Developments [Електронний ресурс] // Social Security Administration. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://www.ssa.gov/policy/docs/ssb/v74n2/v74n2p1.html.

414. Sharpe F. W. Retirement Income Analysis with scenario matrices / F. William Sharpe. – Stanford: RIAbook, 1992. – 730 с.

415. Індекс сприйняття корупції: Україна поліпшила показник в міжнародному рейтингу [Електронний ресурс] // УНН. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://www.unn.com.ua/uk/news/1847979-indeks-spriynyattya-koruptsiyi-ukrayina-polipshila-pokaznik-v-mizhnarodnomu-reytingu.

416. Симон С. Мінімізація коефіцієнта залежності у популяції з меншою мірою народжуваності за допомогою заміщення / С. Симон, А. О. Бєляков, G. Feichtinger. // Теор Попул Біол. – 2012. – №82. – С. 158–169.

417. Дрогін Є. Р. Швеція як держава загального добробуту (welfare state): особливості соціального захисту населення на випадок безробіття [Електронний ресурс] / Єгор Русланович Дрогін. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2163%3A160520-16&catid=266%3A3-062020&Itemid=328&lang=ru.

418. Маршалл Т. Х. Гражданство и социальный класс / Т. Х. Маршалл // Капустин Б. Г. Гражданство и гражданское общество ; ввод. ст. В. С. Малахова ; прил. Т. Х. Маршалла. – М., 2011. – С. 154

419. Ware J. E. Development and Validation of Scales to Measure Patient Satisfaction with Medical Care Services / J. E. Ware, M. K. Snyder, W. R. Wright. // National Technical Information Service. – 1976. – №5. – С. 288–329.

420. Do hospitals rank differently on HCAHPS for different patient subgroups? / [M. N. Elliott, W. G. Lehrman, E. Goldstein та ін.]. // Med Care Res Rev. – 2010. – №67. – С. 56–73.

421. Jenkinson C. The Picker Patient Experience Questionnaire: development and validation using data from in-patient surveys in five countries. / C. Jenkinson, A. Coulter, S. Bruster. // International Journal for Quality in Health Care. – 2002. – №14. – С. 353–358.

422. Степурко Т. Г. Задоволеність доступністю та якістю медичної допомоги в Україні, Польщі та Угорщині [Електронний ресурс] / Т. Г. Степурко // НАУКОВІ ЗАПИСКИ НаУКМА. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://ekmair.ukma.edu

423. Public satisfaction with infrastructure ranks water & sewerage sector 2nd highest in global survey [Електронний ресурс] // WaterBriefing Global. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://www.waterbriefingglobal.org/public-satisfaction-with-infrastructure-ranks-water-sewerage-sector-2nd-highest-in-global-survey/

424. Fanning F. E. Basic Safety Administration: A Handbook for the New Safety Specialist / Fred E. Fanning. – Chicago: American Society of Safety Engineers, 2003. – 221 с.

425. Guidance note: General duty of care in Western Australian workplaces 2005 [Електронний ресурс] // Comprehensive work safety and health information provided by the Department of Commerce. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: https://www.commerce.wa.gov.au/sites/default/files/atoms/files/general_duty_of_care.pdf.

426. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории./ Н. Луман - СПб. - 2007. - 641 с. - С. 53

427. Luhmann N. Trust and Power/ N. Luhmann - N. Y. - 1979.- 228 p

428. Аджемоглу Дарон, Робінсон Джеймс. Чому нації занепадають? Походження влади, багатства і бідності / пер. Олександр Дем'янчук. К.: Наш Формат, 2016. — 440 с. — ISBN 978-617-7279-33-3

429. Giddens A. Conversation with Antony Giddens. Making Sense of Modernity / A. Giddens, S. Pierson. – Cambridge, 1988. – 244 с.

430. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

431. Мехеда Н. Г. Роль соціальної політики в забезпеченні соціальної безпеки / Н. Г. Мехеда, А. І. Маренич. // Вісник Університету банківської справи. – 2013. – №3. – С. 37–42.

432. Саже К. Служит ли минимальная заработная плата эффективным инструментом для содействия достойной работе и уменьшению бедности? Опыт некоторых развивающихся стран / К. Саже. – Женева: Международное бюро труда, 2001. – 47 с.

433. Баранов Ю.Г. Методы принятия управленческих решений / Псков: ПГУ, 2013. 176 с.

434. Білик О.І. Процеси децентралізації у країнах ЄС як орієнтир для України у виборі підходів до її регіонального розвитку/ О.І. Білик, І.І. Яремко // Наукові перспективи (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Медицина»). – 2020. – № 5 (5). – С. 64–78. 0,67 ум.д.ар. (Особистий внесок автора: аналізування процесу децентралізації в країнах Європи та її впливу на мінімізацію соціальних ризиків)

435. Білик О. І. Побудова системи оцінення рівня соціального забезпечення населення / О. І. Білик. // Публічне управління та митне адміністрування. – 2020. – №4. – С. 21–25.

436. Білик О.І. Обгрунтування напрямків державного управління у сфері гендерно-орієнтованого бюджетування/ О.І. Білик // Публічне управління та регіональний розвиток – 2020. – с. 997-1023

437. Білик О.І. Особливості формування пенсійних виплати із урахуванням гендерних відмінностей / О.І. Білик , А.В. Новікова // Сучасний етап та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (Львів, 25 листопада 2015р.).-ЛКА. 2015. С.12-14 (Особистий внесок автора: виокремлення гендерних чинників впливу на побудову пенсійних схем)

438. Білик О.І. Соціальне підприємництво, як фактор активізації інноваційної діяльності/ О.І. Білик// Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 18–19 травня 2017 р.). 2017. . С. 65–66.

439. Білик О.І. Інструменти публічного механізму / О.І. Білик, У.Т. Лукашевська// Актуальні питання та перспективи регулювання міжнародних економічних відносин : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, (Київ, 5 травня 2018 р.) 2018. С. 63–66. (Особистий внесок автора: визначено суть поняття «публічний механізм»)

440. Білик О.І. Проблеми і шляхи удосконалення бюджетного забезпечення соціального захисту населення / О.І. Білик, К.Є Єршова// Актуальні проблеми економіки та управління в умовах системної кризи : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Львів, 28 листопада 2018 р.) Ч. 2. – 2018. – С. 163–167. (Особистий внесок автора: визначено напрямки удосконалення бюджетного фінансування соціального захисту).

441. Білик О. І. Особливості управління соціальними ризиками в умовах розвитку дорожньої концесії/ О.І. Білик, Ю.О. Блинда, Н.М. Крохмальна // Вісник Національного університету ”Львівська політехніка”. Серія "Проблеми економіки та управління". – 2020. – Т. 4, № 2. – С. 115–124. 0,45 ум.д.ар (Особистий внесок автора: дослідження впливу дорожньої концесії на мінімізацію соціальних ризиків

ДОДАТОК А

Опис індексів і субіндексів для визначення гендерних розривів

Показник	Значення
Ефективність державних видатків	За своєю економічною суттю оцінка ефективності державних видатків дає можливість виявити, наскільки ефективними і раціональними є діяльність і поведінка розпорядників коштів у прагненні досягати максимальних результатів від державних, і передусім бюджетних, ресурсів. Зміст оцінки ефективності державних видатків полягає в гармонії взаємо дії всіх ланок і складових бюджетної системи для раціонального використання бюджетних коштів та досягнення відповідних значних економічних, соціальних та інших результативних показників. Використання бюджетних коштів через бюджетну систему здійснюється переважно з однією метою – для реалізації по ставлених цілей в економіці та соціальній політиці, покращення екологічної ситуації.
ВВП (поточні мільярди доларів США).	Доларові цифри ВВП перетворюються з національних валют, використовуючи офіційні курси валют. Для декількох країн, де офіційний обмінний курс не відображає курс, який ефективно застосовується до фактичних валютних операцій, використовується альтернативний коефіцієнт конверсії. Джерело: Світовий банк, База даних *індикаторів світового розвитку* , 2017 або останні доступні дані (доступні у жовтні 2018 року).
Популяційне співвідношення населення (жіноче / чоловіче).	Співвідношення жінок до чоловіків - це кількість жінок на 1000 чоловіків у популяції суспільства. Джерело: Організація Об'єднаних Націй, Департамент економічних і соціальних питань, Відділ *народонаселення, Перспективи світового населення: перегляд у 2017 році* (доступний у жовтні 2018 року).
Індекс глобального гендерного розриву	Визначає національні гендерні розриви щодо економічних, освітніх, медичних та політичних критеріїв, а також надає рейтинги країн, що дозволяють проводити ефективні порівняння між регіонами та групами доходів.Ці рейтинги покликані створити глобальну обізнаність про проблеми, що виникають через гендерні прогалини та можливості, що створює їх скорочення. Методологія та кількісний аналіз за рейтингами покликані слугувати основою для розробки ефективних заходів для зменшення гендерних розривів.

Продовження дод.А

убіндекс економічної участі та можливості	**Включає:** **Коефіцієнт участі чоловічої робочої сили, вік 15-64 (%).** Вимірює частку населення працездатного віку, яке активно працює на ринку праці, або працюючи, або шукаючи роботу. Дані робочої сили не враховують працівників, зайнятих за кордоном. Набір даних включає дані, як повідомляється, і оцінки МОП про відсутні дані. Джерело: *ILOSTAT, Модельні оцінки, коефіцієнт участі робочої сили за статтю та віком* , 2017 або останні доступні дані (доступний у жовтні 2018 року). **Рівність заробітної плати жінок і чоловіків за аналогічну роботу.** Відповідь на запитання опитування: «У вашій країні, за аналогічну роботу, в якій мірі заробітна плата жінок дорівнює чоловікам?» (1 = не набагато менша, ніж у чоловіків; 7 = повністю, дорівнює зарплатні чоловіків). Дані перетворюються в нормалізований масштаб 0-до-1. Джерело: Всесвітній економічний форум, *опитування виконавців, 2017–2018* . **Жіночий та чоловічий оцінений зароблений дохід (US $, PPP).** Вимірює суму доходу, яку жінки та чоловіки в країні отримують у сукупності. Оцінюється з урахуванням частки працюючих жінок і чоловіків, їхньої відносної заробітної плати та загального ВВП відповідної країни у 2017 році або наявних останніх даних. Джерело: розрахунок Всесвітнього економічного форуму на основі методології *Доповіді* Програми розвитку ООН (ПРООН) *за 2007-2008 роки* . **Жінки та чоловіки-законодавці, вищі посадові особи та керівники (%).** Відношення жінок до чоловіків, зайнятих на керівних посадах, визначених Міжнародною організацією праці, як тих, хто планує, керує, координує та оцінює загальну діяльність підприємств, урядів та інших організацій, або організаційних підрозділів, що входять до них, і формулює та переглядає їх політику, закони, правила та положення. Відповідає основній групі 1 Міжнародної стандартної класифікації професій (ISCO-08). Джерело: *ILOSTAT, річні показники, зайнятість за професіями* , 2017 або останні доступні дані (доступні у жовтні 2018 року). **Жіноки та чоловки - професійні та технічні працівники (%).** Відношення жінок до чоловіків, зайнятих у професійних та технічних ролях, визначених Міжнародною організацією праці як осіб, які збільшують наявний запас знань, застосовують наукові або художні концепції та теорії, або тих, хто виконує технічні та пов'язані з ними завдання, які вимагають передових знань та вмінь . Відповідає сумі основних груп 2 і 3 Міжнародної стандартної класифікації професій (ISCO-08). Джерело: *ILOSTAT, щорічні показники, зайнятість за професіями* , 2017 або останні доступні дані (доступні у жовтні 2018 року).
Субіндекс рівня освіти	**Включає:** • **Рівень грамотності жінок (%).** Відсоток населення у віці 15 років і старше з можливістю як читати і писати, так і робити прості арифметичні розрахунки. Джерело: Інститут статистики ЮНЕСКО, *Індикатори освіти* , 2017 або останні доступні дані (доступні у жовтні 2018 року). Коли вони недоступні, дані походять з Програми розвитку ООН, *звітів з людського розвитку за 2009 рік* , останній з яких можна знайти у 1997–2007 роках. • **Жіночий та чоловічий чистий коефіцієнт охоплення початкової освіти (%).** Відсоток дівчаток і хлопчиків у офіційному віці початкової школи, які навчаються в початковій освіті. Джерело: ЮНЕСКО, Інститут статистики, *показники освіти* , 2017 або останні доступні дані (доступні у жовтні 2018 року). • **Жіноча та чоловіча чиста середня освіта (%).** Відсоток дівчаток і хлопчиків у офіційному віці середньої освіти, які навчаються у середній освіті. Джерело: ЮНЕСКО, Інститут статистики, *показники освіти* , 2017 або останні доступні дані (доступні у жовтні 2018 року). **Жіноча та чоловіча чисельність у вищих навчальних закладах (%).** Загальний набір у вищу освіту, незалежно від віку, виражається у відсотках від останньої п'ятирічної когорти, яка закінчила середню школу. Третинні дані щодо валового набору повинні розглядатися в контексті структури країни щодо військової служби, а також схильності студентів до здобуття освіти за кордоном. Джерело: ЮНЕСКО, Інститут статистики, *показники освіти* , 2017 або останні доступні дані (доступні у жовтні 2018 року).

Продовження дод.А

Субіндекс здоров'я та виживання	**Включає:** • **Співвідношення статей при народженні (%).** Відноситься до кількості хлопчиків, народжених живими на 100 дівчаток, народжених живими. Дані перетворюються на значення жінки над чоловіком. Біологічно цей коефіцієнт має змінюватися мало, а рівень народжуваності жінок повинен становити близько 94,4% чоловіків. Джерело: Організація Об'єднаних Націй, Департамент економічних і соціальних питань, Відділ *народонаселення, Перспективи світового населення: перегляд у 2017 році* (доступний у жовтні 2018 року). • **Жіноча, чоловіча тривалість здорового життя (років).** Середня кількість років, що людина може розраховувати на повне здоров'я, розрахована з урахуванням років, прожила в менш повному стані здоров'я через хвороби та / або травми. Джерело: Всесвітня організація охорони здоров'я, база даних *Глобальної обсерваторії охорони здоров'я* , 2017 або останні доступні дані (доступні у жовтні 2018 року).
Субіндекс політичних повноважень	**Включає;** • **Жінки в парламенті (%).** Відсоток жінок, які мають місця в парламенті. У випадках, коли парламентська система має двопалатний характер, використовується цифра для нижньої палати. Джерело: Міжпарламентський союз, база даних *жінок у національних парламентах* . Дані відображають інформацію, надану національними парламентами до 1 жовтня 2018 року. • **Жінки на міністерських посадах (%).** Відсоток жінок, які займають міністерські портфелі. Можливий певний збіг між міністрами та главами урядів, які також мають міністерський портфель. Джерело: Міжпарламентський союз « *Жінки в політиці» 2017* , що відображає призначення на 1 січня 2017 року. Дані оновлюються кожні два роки. • **Роки з жіночим главою держави (останні 50 років).** Кількість років за останні п'ятдесят років, протягом яких жінка займала посаду, еквівалентну обраному главі держави або глави уряду в країні. Джерело: розрахунки Світового економічного форуму, що відображають ситуацію станом на 30 червня 2018 року.

ДОДАТОК Б

Макроекономічні показники

Country	Subject Descriptor	Units	Scale	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Belarus	Gross domestic product, current prices	U,S, dollars	Billions	50,855	57,22	61,368	65,669	75,496	78,736	56,329	47,703	54,436	59,246	61,522
	Gross domestic product per capita, current prices	U,S, dollars	Units	5,345,325	6,023,149	6,472,739	6,938,067	7,977,147	8,316,012	5,941,240	5,022,472	5,760,087	6,300,587	6,575,457
	Unemployment rate	Percent of total labor force	0,901	0,827	0,668	0,614	0,508	0,488	0,912	1,017	1,017	1,017	1,017	
	General government revenue	Percent of GDP	44,471	40,132	37,489	39,252	39,831	38,929	41,275	42,446	41,713	41,201	40,93	
	General government total expenditure	Percent of GDP	51,703	44,319	40,295	38,893	40,813	38,836	43,469	45,807	43,431	43,594	43,934	
	The Networked Readiness Index	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	50,34		
Germany	Gross domestic product, current prices	U,S, dollars	Billions	3,426,672	3,423,466	3,761,142	3,545,946	3,753,687	3,896,788	3,377,310	3,479,232	3,684,816	4,211,635	4,416,802
	Gross domestic product per capita, current prices	U,S, dollars	Units	42,576,208	42,641,549	46,853,217	44,089,549	46,545,379	48,118,745	41,344,651	42,249,838	44,549,688	50,841,666	53,275,938
	Unemployment rate	Percent of total labor force	7,667	6,933	5,858	5,367	5,242	5,008	4,617	4,167	3,758	3,612	3,548	
	General government revenue	Percent of GDP	44,341	43,034	43,753	44,262	44,548	44,615	44,495	44,981	45,186	45,42	45,493	
	General government total expenditure	Percent of GDP	47,576	47,255	44,71	44,295	44,688	44,29	43,858	44,165	44,064	43,961	43,836	
	The Networked Readiness Index	5,19	5,17	5,16	5,32	5,43	5,5	5,5	5,6	n/a	n/a	78,23		
Poland	Gross domestic product, current prices	U,S, dollars	Billions	440,14	479,161	528,571	500,846	524,399	545,074	477,347	471,216	524,886	614,19	649,974
	Gross domestic product per capita, current prices	U,S, dollars	Units	11,541,353	12,601,915	13,886,833	13,158,073	13,777,295	14,337,324	12,559,904	12,411,121	13,822,619	16,179,549	17,130,131
	Unemployment rate	Percent of total labor force	8,169	9,635	9,632	10,088	10,328	8,988	7,499	6,161	4,888	4,124	4,008	
	General government revenue	Percent of GDP	37,79	38,465	39,053	39,148	38,482	38,667	38,928	38,703	39,782	40,772	41,069	
	General government total expenditure	Percent of GDP	45,042	45,808	43,88	42,859	42,595	42,261	41,567	41,171	41,526	42,66	42,847	
	The Networked Readiness Index	3,81	3,8	3,74	4,16	4,19	4,24	4,4	4,5	n/a	n/a	61,46		
Romania	Gross domestic product, current prices	U,S, dollars	Billions	172,61	166,658	184,367	171,665	191,548	199,495	177,913	187,807	211,315	245,59	265,265

Продовження дод.Б

	Gross domestic product per capita, current prices	U,S, dollars	Units	8,444,613	8,211,914	9,127,480	8,542,229	9,567,788	9,998,195	8,951,351	9,504,243	10,757,004	12,575,439	13,664,679
	Unemployment rate	Percent of total labor force	6,286	6,953	7,18	6,794	7,096	6,802	6,812	5,902	4,992	4,6	4,6	
	General government total expenditure	National currency	Billions	192,782	202,256	205,277	207,921	215,81	226,327	243,916	239,082	264,064	295,031	319,392
	General government revenue	Percent of GDP	29,709	31,841	32,304	32,442	31,381	32,004	32,772	28,961	28,005	28,358	28,972	
	The Networked Readiness Index	3,86	3,97	3,8	3,19	3,86	3,95	4,2	4,1	n/a	n/a	55,47		
Ukraine	Gross domestic product, current prices	U,S, dollars	Billions	121,552	136,011	163,161	175,707	179,572	132,343	90,939	93,263	109,321	119,134	126,721
	Gross domestic product per capita, current prices	U,S, dollars	Units	2,654,986	2,982,814	3,589,632	3,872,534	3,968,797	3,095,050	2,135,182	2,198,835	2,582,838	2,820,606	3,006,558
	Unemployment rate	Percent of total labor force	8,843	8,097	7,856	7,529	7,172	9,275	9,143	9,347	9,388	9,191	8,768	
	General government revenue	Percent of GDP	40,793	43,378	42,939	44,665	43,325	40,314	41,884	38,357	40,136	40,943	41,385	
	General government total expenditure	Percent of GDP	46,834	49,15	45,7	48,972	48,11	44,774	43,043	40,582	42,547	43,44	44,083	
	The Networked Readiness Index	3,69	3,88	3,53	3,85	3,87	3,87	4	4,2	n/a	n/a	48,91		
Estonia	Gross domestic product, current prices	U,S, dollars	Billions	10,590,283	11,037,759	12,535,260	13,533,551	14,340,744	15,022,054	15,493,907	16,083,967	17,570,837	19,044,630	20,383,891
	Gross domestic product per capita, current prices	U,S, dollars	Units	14,757,467	14,652,348	17,441,657	17,398,375	19,046,742	19,961,931	17,192,427	17,798,652	19,840,135	23,610,453	25,560,374
	Unemployment rate	Percent of total labor force	-23,9	34,851	32,634	2,726	2,732	2,006	-0,295	3,888	1,279	2,725	3,232	
	General government revenue	Percent of GDP	43,87	40,7	38,584	39,045	38,282	39,112	40,297	40,333	40,117	40,307	40,435	
	General government total expenditure	Percent of GDP	46,052	40,513	37,426	39,303	38,452	38,435	40,227	40,624	40,252	40,658	40,617	
	The Networked Readiness Index	5,12	5,19	4,81	5,09	5,12	5,27	5,3	5,4	n/a	n/a	69,3		

ДОДАТОК В

Опис макроекономічних показників

- валовий внутрішній продукт (ВВП) – основний узагальнюючий показник економічного розвитку, який відображає сумарний обсяг виробництва товарів та послуг за певний період. Показник ВВП характеризує економічну активність у країні та визначає її місце у світі; Показник валового внутрішнього продукту є вагомим індикатором соціально-економічного розвитку країни. При розрахунку ВВП можна дати оцінку результатів виробництва та споживання, темпів економічного зростання, продуктивності праці, а також сформувати уявлення про загальний добробут нації; [State Statistics Service of Ukraine (2019), "Gross domestic product". Retrived from: http://ukrstat.gov.ua/ (Accessed January 2020)]

- ВВП на душу населення - це показник рівня економічної активності та рівня життя населення в окремих країнах і регіонах за певний період. ВВП на душу населення дорівнює значенню ВВП , діленому на кількість жителів. Рівень і динаміка даного показника вказують на рівень і динаміку економічного зростання і розвитку країни, однак цей показник відображає лише середнє значення , тому він не дозволяє враховувати нерівність в доходах і добробуті населення;

- зайнятість та безробіття:

Рівень зайнятості (Р) — це відносний її показник, який показує її поширеність серед дорослих людей. Він розраховується як відношення чисельності зайнятого населення до загальної чисельності населення віком 15—70 років: Рівень безробіття — це відносний показник безробіття, який показує його поширеність серед економічно активного населення. Він розраховується як відношення чисельності безробітного населення до чисельності економічно активного населення. Аналіз економічних показників дає можливість оцінити втрати від неповного використання ресурсів праці внаслідок безробіття. Зменшення таких категорій населення як чисельність економічно активного і зайнятого населення (а також рівні економічної активності та зайнятості), означає зменшення ресурсів для праці, тобто це є небажаною тенденцією для економіки країни. Зменшення кількості безробітних і рівня безробіття означають економічне покращання ситуації на ринку праці. [16]

- Загальнодержавні видатки (як відсоток від ВВП) вказують на розмір державного управління в різних країнах. Велика різниця цього показника вказує на різноманітність підходів країн до надання суспільних благ та послуг та надання соціального захисту, не обов'язково різниці у витрачених ресурсах. Цей показник вимірюється у тисячі доларів на душу населення та у відсотках до ВВП. Усі країни ОЕСР збирають свої дані відповідно до Системи національних рахунків 2008 року.

- Загальнодержавні доходи (як відсоток від ВВП). Уряди збирають доходи переважно для двох цілей: для фінансування товарів і послуг, які вони надають громадянам та бізнесу, та для виконання їх перерозподільної ролі. Порівнюючи рівні державних доходів у різних країнах, вказується на важливість державного сектора в економіці з точки зору наявних фінансових ресурсів. Загальна сума доходів, зібраних урядами, визначається минулими та поточними політичними рішеннями. Цей показник вимірюється у тисячі доларів на душу населення та у відсотках до ВВП.

ДОДАТОК Г

СПОСОБИ РАНЖУВАННЯ ДАНИХ ЗА 2009РІК

2009	**РАНЖУВАННЯ З ДОДАВАННЯМ**							
Country	Gross domestic product, U.S. Dollars (Billions)	Gross domestic product per capita, U.S. dollars (units)	Unemployment rate (Percent of total labor force)	General government revenue (Percent of GDP)	General government total expenditure (Percent of GDP)	The Networked Readiness Index	**Додавання**	**Місце**
Belarus	50,855	5345,325	0,901	44,471	51,703	n/a		
Germany	3426,672	42576,208	7,667	44,341	47,576	5,19		
Poland	440,14	11541,353	8,169	37,79	45,042	3,81		
Romania	172,61	8444,613	6,286	192,782	29,709	3,86		
Ukraine	121,552	2654,986	8,843	40,793	46,834	3,69		
Estonia	10590,283	14757,467	23,9	43,87	46,052	5,12		
Belarus	6	5	1	2	6	n/a	20	3
Germany	2	1	3	3	5	1	15	5
Poland	3	3	4	6	2	4	22	2
Romania	4	4	2	1	1	3	15	5
Ukraine	5	6	5	5	4	5	30	1
Estonia	1	2	6	4	3	2	18	4

2009	Z-ПОКАЗНИК							
Country	Gross domestic product, U.S. Dollars (Billions)	Gross domestic product per capita, U.S. dollars (units)	Unemployment rate (Percent of total labor force)	General government revenue (Percent of GDP)	General government total expenditure (Percent of GDP)	The Networked Readiness Index	**Середнє арифметичне Z-показника**	**Місце**
Belarus	50,855	5345,325	0,901	44,471	51,703	n/a		
Germany	3426,672	42576,21	7,667	44,341	47,576	5,19		
Poland	440,14	11541,35	8,169	37,79	45,042	3,81		
Romania	172,61	8444,613	6,286	192,782	29,709	3,86		
Ukraine	121,552	2654,986	8,843	40,793	46,834	3,69		
Estonia	10590,28	14757,47	23,9	43,87	46,052	5,12		
Середнє	2467	14220	9	67	44	4		
Середньоквадратичне відхилення	4186	14542	8	62	8	1		
Belarus	-0,57718	0,687576	1,08914	-0,37182	-0,95048	0	-0,02046	5
Germany	0,229244	9,581364	0,211167	-0,37394	-0,40695	1,137668	1,729759	1
Poland	-0,48418	2,167695	0,146026	-0,48044	-0,07323	-0,69642	0,096574	4
Romania	-0,54809	1,42794	0,390369	2,039409	1,946137	-0,62997	0,770965	2
Ukraine	-0,56029	0,044902	0,058566	-0,43162	-0,30923	-0,85591	-0,34226	6
Estonia	1,940502	2,935967	-1,89527	-0,38159	-0,20624	1,044635	0,573	3

Продовження дод.Г

2009	РАНЖУВАННЯ ЗА СЕРЕДНІМ АРИФМЕТИЧНИМ								
Country	Gross domestic product, U.S. Dollars (Billions)	Gross domestic product per capita, U.S. dollars (units)	Unemployment rate (Percent of total labor force)	General government revenue (Percent of GDP)	General government total expenditure (Percent of GDP)	The Networked Readiness Index			
Belarus	50,855	5345,325	0,901	44,471	51,703	n/a			
Germany	3426,672	42576,21	7,667	44,341	47,576	5,19			
Poland	440,14	11541,35	8,169	37,79	45,042	3,81			
Romania	172,61	8444,613	6,286	192,782	29,709	3,86			
Ukraine	121,552	2654,986	8,843	40,793	46,834	3,69			
Estonia	10590,28	14757,47	23,9	43,87	46,052	5,12			
Мінімум	50,855	2654,986	0,901	37,79	29,709	3,69			
Максимум	10590,28	42576,21	23,9	192,782	51,703	5,19			
Country	Gross domestic product, U.S. Dollars (Billions)	Gross domestic product per capita, U.S. dollars (units)	Unemployment rate (Percent of total labor force)	General government revenue (Percent of GDP)	General government total expenditure (Percent of GDP)	The Networked Readiness Index		**Середнє арифметичне Z-показника**	**Місце**
Belarus	0	0,067391	1	0,043105	0	0		0,185083	5
Germany	0,320304	1	0,705813	0,042267	0,187642	1		0,542671	1
Poland	0,036936	0,222598	0,683986	0	0,302855	0,08		0,221063	4
Romania	0,011552	0,145026	0,765859	1	1	0,113333		0,505962	2
Ukraine	0,006708	0	0,654681	0,019375	0,221379	0		0,150357	6
Estonia	1	0,303159	0	0,039228	0,256934	0,953333		0,425442	3

2009	РАНЖУВАННЯ ЗА СЕРЕДНІЙМ ГЕОМЕТРИЧНИМ								
Country	Gross domestic product, U.S. Dollars (Billions)	Gross domestic product per capita, U.S. dollars (units)	Unemployment rate (Percent of total labor force)	General government revenue (Percent of GDP)	General government total expenditure (Percent of GDP)	The Networked Readiness Index		**Середнє геометричне мін-макс**	**Місце**
Belarus	50,855	5345,325	0,901	44,471	51,703	n/a			
Germany	3426,672	42576,21	7,667	44,341	47,576	5,19			
Poland	440,14	11541,35	8,169	37,79	45,042	3,81			
Romania	172,61	8444,613	6,286	192,782	29,709	3,86			
Ukraine	121,552	2654,986	8,843	40,793	46,834	3,69			
Estonia	10590,28	14757,47	23,9	43,87	46,052	5,12			
Мінімум	50,855	2654,986	0,901	37,79	29,709	3,69			
Максимум	10590,28	42576,21	23,9	192,782	51,703	5,19			
Belarus	0	0,067391	1	0,043105	0	0		0	3
Germany	0,320304	1	0,705813	0,042267	0,187642	1		0,348549	1
Poland	0,036936	0,222598	0,683986	0	0,302855	0,08		0	3
Romania	0,011552	0,145026	0,765859	1	1	0,113333		0,229318	2
Ukraine	0,006708	0	0,654681	0,019375	0,221379	0		0	3
Estonia	1	0,303159	0	0,039228	0,256934	0,953333		0	3

Продовження дод.Г

2009	РІЗНИЦЯ З ЕТАЛОНОМ ЗНАЧЕННЯ СЕРЕДНЬОАРИФМЕТИЧНОГО								
Country	Gross domestic product, U.S. Dollars (Billions)	Gross domestic product per capita, U.S. dollars (units)	Unemployment rate (Percent of total labor force)	General government revenue (Percent of GDP)	General government total expenditure (Percent of GDP)	The Networked Readiness Index		**Середнє арифметичне Z-показника**	**Місце**
Belarus	50,855	5345,325	0,901	44,471	51,703	n/a			
Germany	3426,672	42576,21	7,667	44,341	47,576	5,19			
Poland	440,14	11541,35	8,169	37,79	45,042	3,81			
Romania	172,61	8444,613	6,286	192,782	29,709	3,86			
Ukraine	121,552	2654,986	8,843	40,793	46,834	3,69			
Estonia	10590,28	14757,47	23,9	43,87	46,052	5,12			
Еталон	10590,28	42576,21	0,901	192,782	29,709	5,19			
Belarus	0,004802	0,125547	1	0,23068	0,574609	1		0,489273	3
Germany	0,323568	1	0,117517	0,230006	0,624454	0,734104		0,504941	2
Poland	0,041561	0,271075	0,110295	0,196025	0,659584	0,743738		0,337046	5
Romania	0,016299	0,198341	0,143334	1	1	0,710983		0,511493	1
Ukraine	0,011478	0,062358	0,101888	0,211602	0,634347	0,986513		0,334698	6
Estonia	1	0,346613	0,037699	0,227563	0,645119	0		0,376166	4

2009	РІЗНИЦЯ З ЕТАЛОНОМ ЗНАЧЕННЯ СЕРЕДНЬОГЕОМЕТРИЧНОГО								
Country	Gross domestic product, U.S. Dollars (Billions)	Gross domestic product per capita, U.S. dollars (units)	Unemployment rate (Percent of total labor force)	General government revenue (Percent of GDP)	General government total expenditure (Percent of GDP)	The Networked Readiness Index			
Belarus	50,855	5345,325	0,901	44,471	51,703	n/a			
Germany	3426,672	42576,21	7,667	44,341	47,576	5,19			
Poland	440,14	11541,35	8,169	37,79	45,042	3,81			
Romania	172,61	8444,613	6,286	192,782	29,709	3,86			
Ukraine	121,552	2654,986	8,843	40,793	46,834	3,69			
Estonia	10590,28	14757,47	23,9	43,87	46,052	5,12			
Еталон	10590,28	42576,21	0,901	192,782	29,709	5,19			
Country	Gross domestic product, U.S. Dollars (Billions)	Gross domestic product per capita, U.S. dollars (units)	Unemployment rate (Percent of total labor force)	General government revenue (Percent of GDP)	General government total expenditure (Percent of GDP)	The Networked Readiness Index		**Середнє геометричне мін-макс**	**Місце**
Belarus	0,004802	0,125547	1	0,23068	0,574609	1		0,20754	4
Germany	0,323568	1	0,117517	0,230006	0,624454	0,734104		0,398575	1
Poland	0,041561	0,271075	0,110295	0,196025	0,659584	0,743738		0,221933	3
Romania	0,016299	0,198341	0,143334	1	1	0,710983		0,262803	2
Ukraine	0,011478	0,062358	0,101888	0,211602	0,634347	0,986513		0,145928	5
Estonia	1	0,346613	0,037699	0,227563	0,645119	0		0	6

Продовження дод.Г

Z-Score Arithmetic Mean	Min-Max Arithmetic Mean	Min-Max Geometric Mean	Distance to Reference Arithmetic Mean	Distance to Reference Geometric Mean		Total score	Rank			
Z-показник середнє арифметичне	**Мін-макс середнє арифметичне**	**Мін-макс середнє геометричне**	**Різниця з еталоном середнє арифметичне**	**Різниця з еталоном середнє геометричне**		**Загальний рейтинг**	**Ранг**			
5	5	3	3	4		23	2			
1	1	1	2	1		11	6			
4	4	3	5	3		21	4			
2	2	2	1	2		14	5			
6	6	3	6	5		27	1			
3	3	3	4	6		23	2			

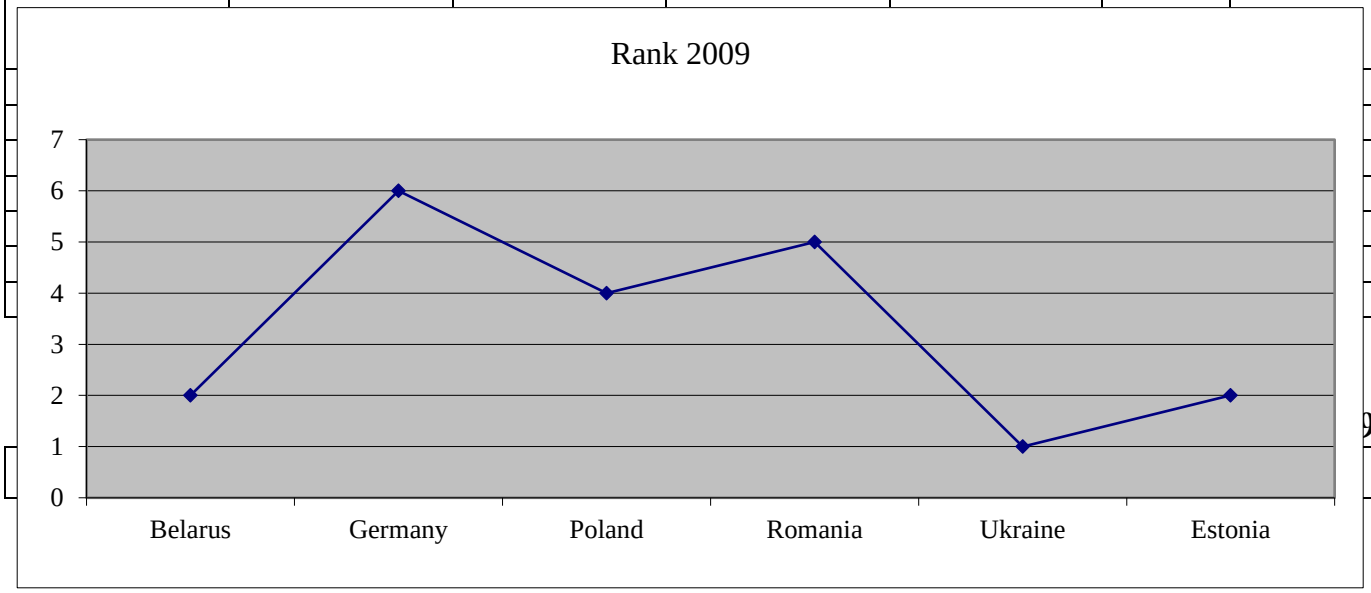

ДОДАТОК Д

9РІК

Country	Gross domestic product, U.S. Dollars (Billions)	Gross domestic product per capita, U.S. dollars (units)	Unemployment rate (Percent of total labor force)	General government revenue (Percent of GDP)	General government total expenditure (Percent of GDP)	The Networked Readiness Index			
Belarus	61,522	6575,457	1,017	40,93	43,934	50,34			
Germany	4416,802	53275,94	3,548	45,493	43,836	78,23			
Poland	649,974	17130,13	4,008	41,069	42,847	61,46			
Romania	265,265	13664,68	4,6	319,392	28,972	55,47			
Ukraine	126,721	3006,558	8,768	41,385	44,083	48,91			
Estonia	20383,891	25560,37	3,232	40,435	40,617	69,3			
Country	Gross domestic product, U.S. Dollars (Billions)	Gross domestic product per capita, U.S. dollars (units)	Unemployment rate (Percent of total labor force)	General government revenue (Percent of GDP)	General government total expenditure (Percent of GDP)	The Networked Readiness Index		**Додавання**	**Місце**
Belarus	6	5	1	5	5	5		27	2
Germany	2	1	3	2	4	1		13	6
Poland	3	3	4	4	3	3		20	3
Romania	4	4	5	1	1	4		19	4
Ukraine	5	6	6	3	6	6		32	1
Estonia	1	2	2	6	2	2		15	5

2019	Z-ПОКАЗНИК								
Country	Gross domestic product, U.S. Dollars (Billions)	Gross domestic product per capita, U.S. dollars (units)	Unemployment rate (Percent of total labor force)	General government revenue (Percent of GDP)	General government total expenditure (Percent of GDP)	The Networked Readiness Index			
Belarus	61,522	6575,457	1,017	40,93	43,934	50,34			
Germany	4416,802	53275,94	3,548	45,493	43,836	78,23			
Poland	649,974	17130,13	4,008	41,069	42,847	61,46			
Romania	265,265	13664,68	4,6	319,392	28,972	55,47			
Ukraine	126,721	3006,558	8,768	41,385	44,083	48,91			
Estonia	20383,89	25560,37	3,232	40,435	40,617	69,3			
Середнє	4317	19869	4	88	41	61			
Середньоквадратичне відхилення	8046	18196	3	113	6	11			
Country	Gross domestic product, U.S. Dollars(Billions)	Gross domestic product per capita, U.S. dollars (units)	Unemployment rate (Percent of total labor force)	General government revenue (%))	General government total expenditure (Percent of GDP)	The Networked Readiness Index		**Середнє арифметичне Z-показника**	**Місце**
Belarus	-0,5289423	0,28065	1,2456188	-0,4164227	-0,5458581	0		0,0058409	5
Germany	0,012359	6,0848761	0,253748	-0,3761548	-0,5292408	1,538169		1,1639594	1
Poland	-0,4558058	1,5924505	0,0734792	-0,4151961	-0,3615409	0,0735095		0,0844827	4
Romania	-0,5036199	1,1617426	-0,158519	2,0409721	1,9911741	-0,4496455		0,6803507	3
Ukraine	-0,520839	-0,1629149	-1,7919118	-0,4124074	-0,5711233	-1,0225832		-0,7469633	6
Estonia	1,996848	2,6402135	0,3775849	-0,420791	0,0165891	0,75824		0,8947808	2

Продовження дод. Д.

2019	РАНЖУВАННЯ ЗА СЕРЕДНІМ АРИФМЕТИЧНИМ

Country	Gross domestic product, U.S. Dollars (Billions)	Gross domestic product per capita, U.S. dollars (units)	Unemployment rate (Percent of total labor force)	General government revenue (Percent of GDP)	General government total expenditure (Percent of GDP)	The Networked Readiness Index		**Середнє арифметичне Z-показника**	**Місце**
Belarus	61,522	6575,457	1,017	40,93	43,934	50,34			
Germany	4416,802	53275,94	3,548	45,493	43,836	78,23			
Poland	649,974	17130,13	4,008	41,069	42,847	61,46			
Romania	265,265	13664,68	4,6	319,392	28,972	55,47			
Ukraine	126,721	3006,558	8,768	41,385	44,083	48,91			
Estonia	20383,89	25560,37	3,232	40,435	40,617	69,3			
Мінімум	61,522	3006,558	1,017	40,435	28,972	48,91			
Максимум	20383,89	53275,94	8,768	319,392	44,083	78,23			
Belarus	0	0,070995	1	0,001774	0,00986	0,048772		0,188567	5
Germany	0,21431	1	0,673461	0,018132	0,016346	1		0,487041	3
Poland	0,028956	0,280958	0,614114	0,002273	0,081795	0,428035		0,239355	4
Romania	0,010026	0,21202	0,537737	1	1	0,223738		0,497253	2
Ukraine	0,003208	0	0	0,003406	0	0		0,001102	6
Estonia	1	0,448659	0,71423	0	0,229369	0,69543		0,514615	1

Продовження дод. Д.

2019	РАНЖУВАННЯ ЗА СЕРЕДНІЙМ ГЕОМЕТРИЧНИМ								
Country	Gross domestic product, U.S. Dollars (Billions)	Gross domestic product per capita, U.S. dollars (units)	Unemployment rate (Percent of total labor force)	General government revenue (Percent of GDP)	General government total expenditure (Percent of GDP)	The Networked Readiness Index			
Belarus	61,522	6575,457	1,017	40,93	43,934	50,34			
Germany	4416,802	53275,94	3,548	45,493	43,836	78,23			
Poland	649,974	17130,13	4,008	41,069	42,847	61,46			
Romania	265,265	13664,68	4,6	319,392	28,972	55,47			
Ukraine	126,721	3006,558	8,768	41,385	44,083	48,91			
Estonia	20383,89	25560,37	3,232	40,435	40,617	69,3			
Мінімум	61,522	3006,558	1,017	40,435	28,972	48,91			
Максимум	20383,89	53275,94	8,768	319,392	44,083	78,23			
Country	Gross domestic product, U.S. Dollars (Billions)	Gross domestic product per capita, U.S. dollars (units)	Unemployment rate (Percent of total labor force)	General government revenue (Percent of GDP)	General government total expenditure (Percent of GDP)	The Networked Readiness Index		**Середнє геометричне мін-макс**	**Місце**
Belarus	0	0,070995	1	0,001774	0,00986	0		0	4
Germany	0,21431	1	0,673461	0,018132	0,016346	1		0,187011	2
Poland	0,028956	0,280958	0,614114	0,002273	0,081795	0,428035		0,085749	3
Romania	0,010026	0,21202	0,537737	1	1	0,223738		0,251941	1
Ukraine	0,003208	0	0	0,003406	0	0		0	4
Estonia	1	0,448659	0,71423	0	0,229369	0,69543		0	4

Продовження дод. Д.

2019	РІЗНИЦЯ З ЕТАЛОНОМ ЗНАЧЕННЯ СЕРЕДНЬОАРИФМЕТИЧНОГО							
Country	Gross domestic product, U.S. Dollars (Billions)	Gross domestic product per capita, U.S. dollars (units)	Unemployment rate (Percent of total labor force)	General government revenue (Percent of GDP)	General government total expenditure (Percent of GDP)	The Networked Readiness Index		
Belarus	61,522	6575,457	1,017	40,93	43,934	50,34		
Germany	4416,802	53275,94	3,548	45,493	43,836	78,23		
Poland	649,974	17130,13	4,008	41,069	42,847	61,46		
Romania	265,265	13664,68	4,6	319,392	28,972	55,47		
Ukraine	126,721	3006,558	8,768	41,385	44,083	48,91		
Estonia	20383,89	25560,37	3,232	40,435	40,617	69,3		
Еталон	20383,89	53275,94	1,017	319,392	28,972	78,23		
Country	Gross domestic product, U.S. Dollars (Billions)	Gross domestic product per capita, U.S. dollars (units)	Unemployment rate (Percent of total labor force)	General government revenue (Percent of GDP)	General government total expenditure (Percent of GDP)	The Networked Readiness Index	**Середнє арифметичне Z-показника**	**Місце**
Belarus	0,003018	0,123423	1	0,12815	0,659444	1	0,485672	3
Germany	0,216681	1	0,28664	0,142436	0,660918	0,785632	0,515385	2
Poland	0,031887	0,321536	0,253743	0,128585	0,676173	0,709063	0,353498	5
Romania	0,013013	0,256489	0,221087	1	1	0,625208	0,519299	1
Ukraine	0,006217	0,056434	0,11599	0,129574	0,657215	0,885849	0,308546	6
Estonia	1	0,479773	0,314666	0,1266	0,713297	0	0,439056	4

2019	РІЗНИЦЯ З ЕТАЛОНОМ ЗНАЧЕННЯ СЕРЕДНЬОГЕОМЕТРИЧНОГО								
Country	Gross domestic product, U.S. Dollars (Billions)	Gross domestic product per capita, U.S. dollars (units)	Unemployment rate (Percent of total labor force)	General government revenue (Percent of GDP)	General government total expenditure (Percent of GDP)	The Networked Readiness Index			
Belarus	61,522	6575,457	1,017	40,93	43,934	50,34			
Germany	4416,802	53275,94	3,548	45,493	43,836	78,23			
Poland	649,974	17130,13	4,008	41,069	42,847	61,46			
Romania	265,265	13664,68	4,6	319,392	28,972	55,47			
Ukraine	126,721	3006,558	8,768	41,385	44,083	48,91			
Estonia	20383,89	25560,37	3,232	40,435	40,617	69,3			
Еталон	20383,89	53275,94	1,017	319,392	28,972	78,23			
Country	Gross domestic product, U.S. Dollars (Billions)	Gross domestic product per capita, U.S. dollars (units)	Unemployment rate (Percent of total labor force)	General government revenue (Percent of GDP)	General government total expenditure (Percent of GDP)	The Networked Readiness Index		**Середнє геометричне мін-макс**	**Місце**
Belarus	0,003018	0,123423	1	0,12815	0,659444	1		0,177694	4
Germany	0,216681	1	0,28664	0,142436	0,660918	0,785632		0,407716	1
Poland	0,031887	0,321536	0,253743	0,128585	0,676173	0,709063		0,233092	3
Romania	0,013013	0,256489	0,221087	1	1	0,625208		0,277977	2
Ukraine	0,006217	0,056434	0,11599	0,129574	0,657215	0,885849		0,120555	5
Estonia	1	0,479773	0,314666	0,1266	0,713297	0		0	6

Продовження дод.Д.

Country	**Ranking using Additive Score**	**Z-Score Arithmetic Mean**	**Min-Max Arithmetic Mean**	**Min-Max Geometric Mean**	**Distance to Reference Arithmetic Mean**	**Distance to Reference Geometric Mean**		**Total score**	**Rank**
Країна	**Ранжирування з додаванням**	**Z-показник середнє арифметичне**	**Мін-макс середнє арифметичне**	**Мін-макс середнє геометричне**	**Різниця з еталоном середнє арифметичне**	**Різниця з еталоном середнє геометричне**		**Загальний рейтинг**	**Ранг**
Belarus	2	5	5	4	3	4		23	2
Germany	6	1	3	2	2	1		15	5
Poland	3	4	4	3	5	3		22	3
Romania	4	3	2	1	1	2		13	6
Ukraine	1	6	6	4	6	5		28	1
Estonia	5	2	1	4	4	6		22	3

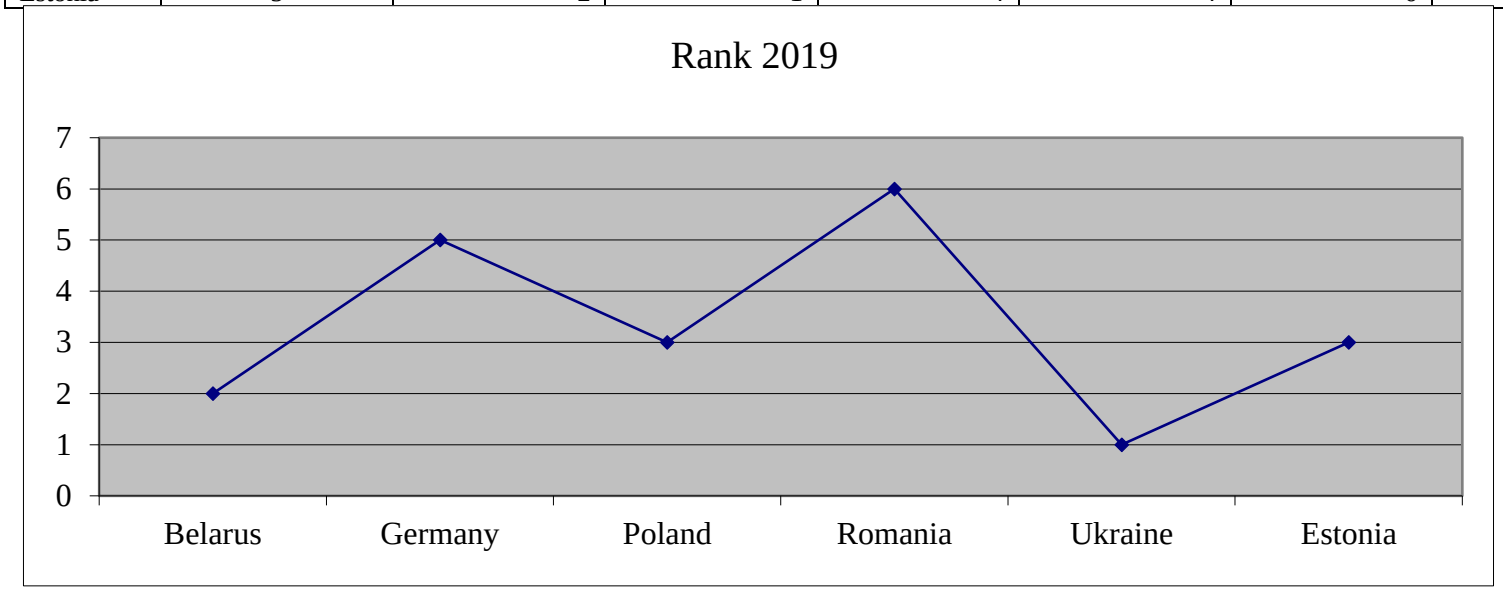

ДОДАТОК Е

Напрямки зміни системи публічного управління соціальними ризиками під час пандемії

Причина виникнення ризику	Вид ризику	Характер ризику	Категорія первинних наслідків ризику	Дії	Категорія вторинних наслідків ризику	Категорія третинних наслідків	Учасники системи управління соціальними ризиками	Мета заходів	Заходи в системі управління соціальними ризиками
Пандемія	Соціальний	Структурний	Високий рівень захворюваності	Соціальне дистанціюнування	Фінансово-економічна криза	Зростання бідності населення	Уряду (держави)	Посилання суспільної стійкості до соціальних ризиків	Перерозподіл державних коштів у кризові «зони». Створення умов для інформатизації і забезпечення цифрової грамотності населення. Створення умов для підтримки бізнесу шляхом запровадження програм податкових преференцій під час карантинних обмежень. Створення умов для розвитку інфраструктури. Сприяння інноваційному розвитку у сфері цифровізації, освіти, науки і медицини. Розроблення програм підтримки малого бізнесу. Міжнародна співпраця з метою мінімізації пандемії Посилання роботи соціальних служб
			Смертність		Продовольча криза		Громадян		Підтримання профілактичних заходів, які сприяють зменшенню поширення коронавірусу. Підтримка вразливих верств населення. Навчання .
			Безробіття		Соціальна ізоляція	Зростання захворюваності через психічні стреси	Працюючого населення		Розроблення чіткого робочого графіка. Комунікація за допомогою новітніх технологій. Пошук можливостей професійного розвитку
					Інформаційні атаки	Зменшення суспільної стійкості	Непрацюючого населення		Перекваліфікація та навчання
							Населення пенсійного віку		Дотримання рекомендацій щодо непоширення пандемії
							Роботодавців		Створення належних умов організації праці. Комунікативні заходи, які включають щотижневі он-лайн зустрічі (формальні і ненормальні)
							Об'єднань громадян		Допомога особам в зоні ризику, інформаційна допомога.

ДОДАТОК Є

Поділ груп за рівнем розривів у заробітній платі у сферах економіки

Галузі економіки	1 група	2 група	3 група	4 група	5 група	6 група	7 група	8 група	9 група	10 група
	від 50 до 60 % заробітної плати чоловіків	від 60,1 до 65% заробітної плати чоловіків	від 65,1 до 70% заробітної плати чоловіків	від 70,1 до 75% заробітної плати чоловіків	від 75,1 до 80% заробітної плати чоловіків	від 80,1 до 85% заробітної плати чоловіків	від 85,1 до 90% заробітної плати чоловіків	від 90,1 до 95% заробітної плати чоловіків	від 95,1 до 100% заробітної плати чоловіків	від 100,1 до 110% заробітної плати чоловіків
Поштова та кур'єрська діяльність		61,5								
Фінансова та страхова діяльність		61,1								
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок			65,5							
Промисловість					75,2					
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність					77,5					
авіаційний транспорт					78,6					
Інформація та телекомунікації					78,6					
Професійна, наукова та технічна діяльність					77,6					
з неї наукові дослідження та розробки					78,6					
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів						83,3				
водний транспорт						82,6				
складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту						82,6				
діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг						82,2				
Надання інших видів послуг						84,2				
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство							86,0			
з них сільське господарство							86,7			
Тимчасове розміщування й організація харчування							88,4			
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги							89,5			
з них охорона здоров'я							89,5			
функціювання бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури							88,9			
Операції з нерухомим майном								91,0		
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування								94,1		
Будівництво									96,2	
наземний і трубопровідний транспорт									95,2	
Освіта									98,2	
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування										102,1

ДОДАТОК Ж

Сфери, у яких частка жінок -керівників переважає

Юридичні особи, керівниками яких є жінки, за організаційно-правовими формами господарювання[1]	Перша група **від 0 до 10 % заробітної плати чоловіків**	Друга група **від 10,1 до 20% заробітної плати чоловіків**	Третя група **від 20,1 до 30% заробітної плати чоловіків**	Четверта група **від 30,1 до 40% заробітної плати чоловіків**	П'ята група **від 40,1 до 50% заробітної плати чоловіків**	Шоста група **від 50,1 до 60% заробітної плати чоловіків**	Сьома група **від 60,1 до 70% заробітної плати чоловіків**	Восьма група **від 70,1 до 80% заробітної плати чоловіків**
казенне підприємство	0							
концерн	7,03							
релігійна організація	4,57							
державне підприємство		13,23						
іноземне підприємство		17,43						
акціонерні товариства		16,56						
виробничий		15,37						
сільськогосподарський виробничий		14,67						
корпорація		12,45						
інші об'єднання юридичних осіб		15,63						
фермерське господарство			20,47					
приватне підприємство			25,01					
дочірнє підприємство			22,36					
підприємство об'єднання громадян (релігійної організації, профспілки)			23,45					
товариство з обмеженою відповідальністю			24,83					
товариство з додатковою відповідальністю			20,36					
повне товариство			27,22					
командитне товариство			24,73					
кооперативи			27,14					
обслуговуючий			28,68					
сільськогосподарський обслуговуючий			24,25					
організація (установа, заклад) об'єднання громадян (релігійної організації, профспілки, споживчої кооперації тощо)			24,32					
асоціація			20,01					
консорціум			20,25					
товарна біржа			27,1					
недержавний пенсійний фонд			28,38					
політична партія			22,74					
громадська організація			27,78					
громадська спілка			23,22					
творча спілка (інша професійна організація)			23,34					
комунальне підприємство				33,18				
споживчий				33,2				
державна організація (установа, заклад)				38,16				
спілка споживчих товариств				38,8				
благодійна організація				37,33				
кредитна спілка					40,62			
підприємство споживчої кооперації						57,42		
приватна організація (установа, заклад)						51,7		
споживче товариство						51,67		
об'єднання співвласників багатоквартирного будинку						52,7		
орган самоорганізації населення						52,35		
органи державної влади, організації (установи, заклади)							63,7	
профспілка, об'єднання профспілок							61,47	
комунальна організація (установа, заклад)								76,96

ДОДАТОК 3

Граничні значення показників ефективності ПУСР

Показники	Назва	Характеристика	Незадовільний	Низький	Достатній	Відмінний
РОЗРАХУНКОВІ ПОКАЗНИКИ						
I_1	Показник частки витрат на соціальний захист населення	Визначається у відсотках до ВВП	Менше 18%	Від 24% до 18%	Рівне 24%	Більше 24%
I_2	Показник соціальної мобільності	Зміна соціального статусу індивіда від одного статусу до іншого	Менше 50%	80%−50%	100%− 80%	Рівне 100%
I_3	Коефіцієнт ефективності фінансування соціального забезпечення	Співставлення витрат на соціальний захист із надходженнями у сферу соціального захисту помноженого на 100%.	Рівне 100%	100%− 80%	80%−50%	Менше 50%
I_4	Коефіцієнт Джині	Показник нерівності розподілу деякої величини, що приймає значення між 0 і 1, де 0 означає абсолютну рівність (величина приймає лише одне значення), а 1 позначає повну нерівність помножена на 100%	Рівне 100%	100%− 80%	80%−50%	Менше 50%
I_5	Коефіцієнт заміщення доходів	Співвідношення середнього рівня виплат по соціальному забезпечення із середньою заробітною платою у державі, або регіону	Менше 50%	80%−50%	100%− 80%	Рівне 100%
I_6	Показник зайнятості	Відношення зайнятих до населення працездатного віку	Менше 50%	80%−50%	100%− 80%	Рівне 100%
I8	Показник сприйняття корупції	індекс, який оцінює країни щодо того, наскільки вважають корумпованими їхні уряди	Менше 50%	80%−50%	100%− 80%	Рівне 100%
I9	Показник співвідношення зайнятого населення до непрацюючого населення	Співвідношення кількості працюючого населення до непрацюючого	Менше 2	Рівне 2-3	Рівне 3-5	Більше 5
I13	Показник участі громадськості у формуванні змін в соціальному забезпеченні	Відсоткове відношення участі громадськості у формуванні системи соціального захист	Менше 50%	Рівне 50%-85%	Рівне 65%-85%	Рівне 85%
I14	Показник участі неприбуткових організацій неурядового типу в соціальному забезпечення	Відсоткове відношення матеріального забезпечення НО до загального фінансування системи соціального захисту	Менше 35%	Рівне 35%-45%	Рівне 45%-50%	Рівне 50%
I18	Рівень грамотності громадян	Відсоткове відношення кількості громадян, які здатні читати і писати до загальної кількості населення	Менше 50%	80%−50%	100%− 80%	Рівне 100%
I19	Рівень освіченості громадян	Відсоткове відношення кількості громадян, які мають вищу освіту до загальної кількості населення	Менше 50%	80%−50%	100%− 80%	Рівне 100%

Продовження додатку З

Показники	Назва	Характеристика	Незадовільний	Низький	Достатній	Відмінний
І 22	Коефіцієнт старіння населення	Відношення кількості осіб віком більше 65 років до загальної кількості населення	Більше 20%	10%− 20%	7%−10%	Менше 7%
І 23	Коефіцієнт співвідношення мінімальної заробітної плати до середньої	Співвідношення мінімальної заробітної плати до середньої помножено на 100%	Більше 50%	33%-50%	33%	Менше 33%
І 24	Середня тривалість життя	Середньоарифметичне значення тривалості життя громадян в країні	Менше 70рр.	70-75рр.	75-85рр.	Більше 85р.
І25	Рівень соціальної інклюзії	Забезпечення того, щоб усі діти й дорослі могли брати участь у житті громади як рівноправні члени, яких поважають і які роблять свій внесок у розвиток громади та суспільства.	Менше 50%	80%−50%	100%− 80%	Рівне 100%

ОЦІНОЧНІ ПОКАЗНИКИ										
$І_7$	Рівень інформативності	Поінформованості населення про соціальне забезпечення	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
І10	Стабільність законодавства у сфері соціального забезпечення	Динамічність зміни законодавства	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
І11	Рівень контролю за дотриманням законодавства у сфері соціального забезпечення	Наявність інклюзивних інститутів за дотримання законодавства у сфері соціального забезпечення	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
І12	Доступність до соціальних послуг та легкість в отриманні матеріального забезпечення	Міра легкості отримання соціальних послуг	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
І15	Рівень задоволеності якістю медичних послуг в країні	Міра задоволення якістю медичних послуг	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
І16	Рівень задоволеності інфраструктурою країни	Міра задоволення інфраструктурою	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
І17	Рівень задоволеності якістю початкової освіти	Міра задоволеністю початковою освітою (включаючи показники ЗНО)	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
І 20	Рівень задоволеністю виконання вимог з безпеки праці	Наявність безпечного та здорового робочого середовища	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4
І 21	Рівень відчуття соціальної безпеки громадян	Міра відчуття безпеки громадян у своїй державі	Ніколи	1	Рідко	2	Зазвичай	3	Так	4

ДОДАТОК І

Встановлення похибки у результатах здійсненого ранжування індикаторів

Експерти	І1	І2	І3	І4	І5	І6	І7	І8	І9	І10	І11	І12	І13	І14	І15	І16	І17	І18	І19	І20	І21	І22	І23	І24	І25	Всього
1	7	25	1	9	3	2	12	23	4	10	14	13	19	22	8	16	17	15	5	20	18	21	6	11	24	325
2	7	25	2	9	4	1	11	23	3	10	14	15	19	22	8	13	17	16	6	20	18	21	5	12	24	325
3	6	24	2	8	4	1	11	21	3	9	15	13	19	23	10	16	18	14	7	17	22	20	5	12	25	325
4	7	25	1	11	5	2	12	23	3	9	13	16	19	22	8	15	17	14	6	20	18	21	4	10	24	325
5	6	24	1	10	3	2	12	22	4	8	13	14	20	21	9	15	18	16	7	19	17	23	5	11	25	325
6	7	25	1	10	4	3	12	23	2	9	16	13	19	22	8	15	17	14	6	20	18	21	5	11	24	325
7	8	23	1	10	5	2	12	24	3	9	14	13	20	21	7	16	17	15	6	19	18	22	4	11	25	325
8	5	25	1	9	4	2	11	23	3	10	15	13	19	22	8	14	17	16	6	20	18	21	7	12	24	325
9	7	23	1	10	4	2	12	24	3	9	13	14	20	21	6	16	18	15	5	19	17	22	8	11	25	325
10	7	25	2	10	3	1	11	23	4	8	15	13	19	22	9	16	17	14	6	20	18	21	5	12	24	325
$\sigma^2_{факт}$																										1079033
$\sigma^2_{макс}$																										1080625
W																										0,9985